

**Societat i economia agrària al
Penedès, segles XVI-XVII
El terme de Subirats, la parròquia de
Sant Pere de Lavern**

Segon volum

TESI DOCTORAL UPF/2016

JAUME GAYA CATASUS

INSTITUT D'HISTÒRIA JAUME VICENS VIVES

PROGRAMA DE DOCTORAT: HISTÒRIA

SEGON VOLUM

**SOCIETAT I ECONOMIA AGRÀRIA AL PENEDÈS, SEGLES XVI-XVII.
EL TERME DE SUBIRATS, LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN**

DOCTORAND: JAUME GAYA CATASUS

Doctor per la Universitat de Barcelona

Llicenciat en Filologia

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural

DIRECTOR: DR. JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ

BARCELONA 2016

VI. ELS MASOS I LES CASES

Ítem totum illum mansum vocatum lo mas Gabiol dirutum et deshabetatum in quo nunc est constructum et edificatum quoddam ovile sive corral cum terris, honoribus et possessionibus. (1567)¹

Als segles XVI i XVII, el terme de Subirats presenta un mosaic de masos esparsos per tot arreu. Només les parròquies de Sant Sadurní de Subirats i Sant Pau d'Ordal disposen, a més, d'un conjunt de cases agregades.

Els masos formen, per tant, un element indissoluble del paisatge agrari subiratenc, i de tot el Penedès.

El mas és, d'una banda, el nucli de l'explotació familiar, on es desenrotlla l'activitat agrària, amb la casa principal, les dependències dels treballadors i les terres que depenen d'aquell. D'altra banda, és també la llar, el foc, el nucli de l'habitatge de la família que s'hi regenera i l'explota una generació rera l'altra. Per tant, es converteix en un element clau per l'estudi de les transformacions socioeconòmiques a l'àmbit rural dels segles XVI i XVII.

En aquest capítol, fem un recompte dels masos existents en aquells dos segles moderns distribuïts per parròquies a partir de la documentació consultada. D'entre les fonts, els capbreus són una documentació excel·lent per poder fer

¹ 24-7-1567, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f.89v-91v, foto 4980-4984).

ELS MASOS I LES CASES

aquest recompte, així com per conèixer la seva extensió i els seus propietaris. Els capbreus distingeixen entre el mas pròpiament dit on habita la família que el posseeix, els masos alevats a aquest mas, gairebé sempre derruïts i deshabitats, i les peces de terra que aquesta família també posseeix. A la vegada, aquest recorregut pels capbreus ens permet conèixer les relacions de senyoria. Les propietats poden tenir un o més d'un senyor alodial, informació que trobem detallada, així com també els censos que es paguen, i els terminis d'aquells.

També acostuma a constar el nom i el lloc on estan situades les terres, amb la qual cosa podem saber si es troben dins una parròquia o una altra. Alguns cops consta l'any d'adquisició de les peces de terra, bé sigui per establiment, o per compra; en aquest cas, assenyala qui fa l'establiment, el nom del pagès que rep la terra en establiment, i els noms del venedor i el comprador. D'aquesta manera, podem tenir una idea aproximada de quina ha estat l'evolució del mas; o sigui, si s'ha experimentat una recessió, amb la venda de terres, o si s'ha complert amb la premissa de conservar el patrimoni heretat, i, a poder ser, d'augmentar-lo.

La dificultat més gran que trobem és no poder conèixer sempre l'extensió dels masos, almenys amb exactitud. Això és així perquè els capbreus no acostumen a precisar la seva extensió. I a aquesta extensió del mas cal afegir l'extensió de les peces de terra que es declaren, fet que els capbreus no sempre esmenten. Per aquest motiu, les dades que mostrem s'han de prendre com aproximatives.

En relació a les cases, fem un especial incís en el nucli que conforma la vila de Sant Sadurní, fent un recorregut pel seu carrer principal, el qual segueix el traçat del camí real que va de Tarragona a Barcelona, i que enllaça les poblacions de Vilafranca i Martorell. Posarem nom a aquestes cases i coneixerem les persones que n'ostenten la seva titularitat.

A continuació, presentem els masos i les cases que hem documentat pels segles XVI i XVII, especialment a partir dels capbreus consultats, distribuïts segons les quatre parròquies del terme de Subirats.

VI.1. MASOS I CASES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN

Primo la casa molt mal obrada y quasi tota derrocada y foradada anomenada lo mas Suau, situada dins la parròchia de Sant Pera de la Bern, terme de Sobirats y del bisbat de Barcelona. (1572)²

La parròquia de Sant Pere de Lavern està constituïda per l'església de Sant Pere de Lavern, amb la rectoria i el cementiri, la capella de Sant Joan Salerm, sufragània d'aquesta església de Sant Pere de Lavern, i una sèrie de masos dispersos que conformen aquella parròquia.

L'església de Sant Pere de Lavern està documentada a partir del 917, concretament en les afrontacions d'una concessió de terres al terme de Subirats fetes pels germans Ermenard i Odolard, marquesos, a l'abat Donadeu de Sant Cugat del Vallès.³

L'església, amb la rectoria i el fossar o cementiri, està situada en un lloc de pas, molt transitat. Pel davant, hi passa un camí que condueix a la resclosa, vers la riera de Lavern, amb restes de roderes escarpades a la roca viva, per on circulaven els carros que es dirigien al sector de la capella de Sant Joan Salerm, i al camí ral de Sant Sadurní a Vilafranca del Penedès.

² 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r).

³ ACA, CSC, f. 159v, núm 514.

ELS MASOS I LES CASES

A la primera meitat del segle XVI, hi trobem un nombre considerable de capellans, molts d'ells de procedència francesa o occitana. Això ens fa pensar que la rectoria no només era un lloc de pas, sinó també un lloc d'acollida temporal de persones immigrants, especialment religiosos, alguns dels quals fan de vicari i ajuden en les feines de l'escrivania i de culte. Com ja hem vist a l'apartat dels habitants, són nombrosos els immigrants de procedència francesa o occitana que localitzem a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Una prova d'això és l'existència d'una confraria de francesos, documentada el 1614 en aquella parròquia.⁴ També hi trobem joves estudiants, alguns dels quals fan d'escolà i ajuden en les feines de culte.

L'església de Sant Pere de Lavern té masos i terres de domini alodial directe. En relació als masos, trobem el *mas Oliver*, propietat de la família Carbó de Puigfedó, pel qual paga a aquesta església un cens d'1 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost.⁵ En relació a les peces de terra de domini alodial directe d'aquella, en trobem de diferents tipus: erma, boscana, campa i plantada de vinya. Una part d'aquestes terres està situada al sector anomenat *la Pinyola*, i està constituïda majoritàriament per bosc i erm. Part d'aquest bosc i erm es desartiga per sembrar-hi gra i plantar-hi vinya, com mostren els diferents arrendaments de peces de terra situades en aquest sector, documentats des d'inicis del segle XVI. La rectoria de Sant Pere de Lavern disposa també de celler preparat per elaborar i magatzemar vi, així com de botiga per magatzemar el gra. Com la majoria de les cases i masies habitades, la rectoria també té galliner, estable i hort.

En relació als masos, hem documentat un total de 31 masos habitats per la parròquia de Sant Pere de Lavern pels dos segles moderns que estudiem, com mostrem en el quadre 52. D'aquests masos habitats, 23 estan situats pròpiament dins el terme de Subirats; es tracta dels masos següents: *mas Font*, *mas Pont*, *mas*

⁴ NADAL, J. i GIRALT, E. (1960): *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: Sevpen. [Trad. al català (2000): *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Vic: Edit. Eumo].

⁵ Declaració de Marianna Carbó, viuda, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, capbreu de la rectoria de Sant Pere de Lavern 1602, núm 396, f. 10v-11r).

ELS MASOS I LES CASES

de Figarola, mas d'en Capmany de St. Joan Salerm, ca l'Artigues, mas Suau, mas de la Roca, la Talalla, mas de la Martinoia, mas Escardó, l'Albareda, cal Carbó de Sant Joan Salerm, la Salada, mas de la Torre, mas de la Pujada, mas de Fontclara, mas de Rocamora, Puigfedó, mas Oliver, mas Cartró de la Riera, mas Palau de St. Joan Salerm, mas de Rocavert i mas Bosch.

Un d'aquests masos, el *mas de Rocavert*, propietat de la família Escuder, és de domini alodial directe del marquès de Sentmenat, fins que, per permuta de senyoria, passa a ser de domini alodial directe de Josep de Milsocós, sr. de Subirats, a partir de 1592. Hi ha altres masos amb altres drets senyoriais, com anirem explicant.

A més d'aquests 23 masos, n'hi ha 8 que, tot i pertànyer a altres termes -la Granada, Avinyonet i Lavit-, formen part de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Són els masos de: *el Pujol* (terme de Lavit); *el Cortei* (terme de la Granada); *la Creu*, i 5 vivendes dins la *quadra del Gorner* (terme d'Avinyonet), de les quals la més antiga és el mas de Joan Esbert o *cal Mestre de Dalt*, la casa originària de la quadra del Gorner, i segueixen els masos o cases de *cal Mestre de Baix*, *Pau Vendrell*, *Pau Miquel* i *Toni Miquel*.

En el quadre següent, presentem els masos habitats de la parròquia de Sant Pere de Lavern pels segles XVI i XVII, d'acord amb la documentació consultada.

ELS MASOS I LES CASES

Núm	MASOS I CASES
1	mas Font
2	mas Pont
3	mas de Figarola
4	mas d'en Campmany de St. Joan Salerm
5	mas Artigues
6	mas Suau (mas Cartró de la riera)
7	mas de la Roca
8	mas de la Talalla (mas de la Belladona)
9	mas de la Martinoia
10	mas Escardó
11	mas del Pujol
12	mas de l'Albareda
13	mas Carbó de St. Joan Salerm
14	mas de la Salada
15	mas de la Torre
16	mas de la Pujada
17	mas de Fontclara
18	mas de Rocamora
19	mas de Puigfedó
20	mas Oliver
21	mas Cartró de la Riera
22	mas Palau de St. Joan Salerm
23	mas de Rocavert
24	mas Bosch
25	mas Cortei (la Granada)
26	mas de la Creu (Avinyonet)
27	Mestre de Baix (Gorner)
28	Mestre de Dalt (Gorner)
29	Pau Vendrell (Gorner)
30	Pau Miquel (Gorner)
31	Toni Miquel (Gorner)

Quadre 52. *Masos habitats de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

1. MAS FONT

El *mas Font* pren el nom de la família Font, la qual l'habita almenys des del segle XV. En el fogatge de 1497, apareix “en Font” per la parròquia de Sant Pere de Lavern. En canvi, no apareix esmentat cap Font en el fogatge de 1515.

En la declaració del capbreu de Subirats de 1567, Pere Font reconeix ser, com els seus predecessors, home propi, soliu i afocat en aquell mas, i prestar sacrament i homenatge de boca i de mans, o sigui, servei i fidelitat, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Contitucions de Catalunya, al senyor de Subirats. S'hi fa constar que l'extensió del mas és de 20 jornals. Els seus límits són: al nord amb en Mestre, de Rocamora; al sud i a l'est amb en Cartró, de la Riera; i a l'oest amb Macià Carbó, de Puigfedó, de pertinències del mas Font. És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui paga un cens de 15 sous i 6 diners per Nadal, i delme dels fruits i de carnalatge.

A la segona meitat del segle XVI, el mas Font entra en recessió. L'hereu Pere Font ha acumulat molts deutes, entre els quals hi ha la venda de censals morts, amb la consegüent hipoteca de terres, a diversos particulars: Macià Carbó, de Puigfedó; Joana Batlle, de la Pujada; i Antic Pastaller, de Sant Sadurní. D'una banda, Pere Font ha venut a carta de gràcia a Macià Carbó, de Puigfedó, el mas rònec anomenat *mas de la Mata*, aplevat al mas Font, pel preu de 78 lliures, en una data anterior a 1567.⁶ També li ha venut en el mateix empenyorament tres peces de terra: a) una peça de terra de 8 jornals anomenada “lo Prat”; b) una altra anomenada “les Valtreres”, de 2 jornals, per 50 lliures; i c) una altra de pertinències del mas Font, de 2 mojudes.⁷ Pere Font ha venut també a carta de gràcia a Antic Pasteller, de Sant Sadurní, una peça de terra anomenada “lo

⁶ No consta la data del document, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r).

⁷ El comprador és Macià Carbó III, pare de Jaume Carbó i d'Antoni Carbó, de Puigfedó. Les dates de les compravendes no consten, sols “die et anno in his contentis”; dins: 1567, declaració de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f.69r-70r).

ELS MASOS I LES CASES

Micas”, de pertinències del mas Font, de 8 jornals.⁸ El 1567, només té el mas Font amb una gleva de terra de 20 jornals on aquest mas és edificat. I es continua gravant la propietat amb hipoteques. Pere Font, en el memorial de deutes del seu testament de 1572, reconeix deure diners a la viuda Joana Batlle, del mas de la Pujada, a qui té empenyorada la seva heretat:⁹ “*Ítem fas memòria com no tinch àpocha del que s té pagat a madona Joana Balla, vídua, del que ha pagat per mi dells diners del preu del empenyament li he fet de la mia heretat. Vull que si en Jonot, mon fill, o vol quitar, que u tinga ell sobre la dita mia heretat com o té la dita Balla*”. el seu nét, Bartomeu Font, menor d’edat, hereta la propietat amb els mals. Els esforços del marmessor testamentari, Joan Font, oncle i tutor del menor, no poden evitar l’esfondrament del mas. Aquest acaba essent venut definitivament a Antoni Carbó, de Puigfedó, qui el compra a Bartomeu Font pel preu de 139 lliures (1590).¹⁰ El comprador s’obliga a pagar els censals morts i cartes de gràcia que recauen en aquesta propietat.

En relació als dominis senyorials de les propietats del mas Font, trobem Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i el benefici de Santa Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de Barcelona.

2. MAS PONT

La primera referència documental que tenim en relació al *mas Pont* és de 1540. En aquell temps, era propietat de Vicenç Casanovas, fill cabaler d’Antoni Casanoves del Pujol. Probablement el seu pare li havia donat el mas per dot. Aquell any, per motius que desconeixem, Vicenç Casanovas residia a la ciutat de Barcelona i arrendà l’heretat a Gaspar Artigues, cabaler de ca l’Artigues, per cinc anys.¹¹ Més endavant, el seu fill i hereu, Miquel Casanoves, farà habitació en

⁸ No consta la data dels actes de compravenda, sols “die et anno in eo contentis”; dins: 1567, declaració de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f.69r-70r). També: 1567, declaració d’Antic Pasteller i Jaume Pasteller, fill d’aquell, de St. Sadurní: “... et est dicta petia terra que quidem petia terre fuit nobis impignorata per dictum Petrum Font” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 47r-49v).

⁹ 6-7-1572, test. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 29v.30r, 55).

¹⁰ 11-4-1590, venda del mas Font a Antoni Carbó (AHCVP, MB, P-XVI-111-7-M. 48r-50v).

¹¹ 12-1-1540, cont. arrend. del mas Pont, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 25v).

ELS MASOS I LES CASES

aquest mas, segons consta en la seva declaració en el capbreu de Subirats de 1567. L'heretat limita: al nord amb honors d'en Jofre, de Peralba, i amb honors d'en Casanovas del Pujol pel cantó de Lavit (“ad latus termini de Lavid”); al sud amb honors del mas de la Salada, i amb el camí de Santa Maria, o sigui, del Pla; a l'est amb honors de Macià Carbó, al lloc anomenat “la pedra blanca”, i amb en Jofre de Peralba; i a l'oest amb honors del mas de la Salada, i amb en Casanovas del Pujol.

Miquel Casanovas (1567) declara tenir altres peces de terra de pertinençies d'aquest mas: “lo camp de Savall”, de 4 jornals, contígua a aquest mas, per la qual es paga un parell de gallines per Nadal al senyor de Subirats; “lo camp de Santa Maria”, també del senyor de Subirats, a qui es paga 1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu; i una peça de terra anomenada “l'estrepat”, contígua al mas Pont, d'extensió no especificada, per la qual es paga un cens de 8 cortans d'ordi per Sant Pere i Feliu al senyor de Subirats. No coneixem l'extensió total del mas, però per les dades de què disposem, aquesta és en tot cas superior als 30 jornals.

El mas Pont acumula deutes i entra en recessió. Miquel Casanovas i el seu fill, Bartomeu Casanovas, venen a Pau Surià, del mas de Peralba, 25 jornals de terra situats al lloc anomenat “les Cosconeres” o “el camp de les figueretes”, de pertinences del mas Pont (1582).¹² A la mort de Bartomeu Casanovas, els tutors dels fills d'aquell venen definitivament el mas Pont a Antoni Pexó, mercader de la ciutat de Barcelona (1605).¹³

El mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 6 diners per Nadal. També es presta als hereus de Bernat Sever Sapila, 30 sous de cens.¹⁴ Per tant, trobem dos dominis alodials directes: el senyor de Subirats, i els hereus de Bernat Sever Sapila.

¹² 7-9-1582, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1614, declaració de Pau Surià, de Peralba, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 72r-74v).

¹³ 1614, declaració d'Àngela Aguspí, viuda d'Antoni Pexó (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 157v-159r): “*Ad dictum autem Antonius Pexó predicta pertinebant et spectabant titulo sive propria originalis comprationis quam inde de predicti fecit autoribus et curatoribus personarum et bonorum filiorum pupillorum Bartholomei Cassanoves, quondam, cultoris dicti Mansi Pont, pro ut de sua originalis compratione constat instrumento recepto penes discretum Raphaellem Barrat, not.us publicum Barchinone, die septima mensis februarii anno a Nativitate domini MDCV*”.

¹⁴ Aquesta contribució consta en una venda feta per Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern, a Vicenç Casanovas, pare de Miquel Casanovas, del mas Pont, de St. Pere de Lavern 13-

3. MAS DE FIGAROLA

El *mas de Figarola* està habitat per la família Esteve, documentada en aquest mas en el fogatge de 1515. A la segona meitat del segle XVI, el 1556, es produeix un canvi de cognom amb el matrimoni de la pubilla Francina Esteve i Benet Almirall, un cabaler provinent de Sant Joan Samora. En les declaracions de 1567 i 1614, es diu que el mas té una extensió és de 60 jornals, i que és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. El mas limita: a l'est amb terres d'en Martí, de la Talalla; al sud amb terres de Joan Queralt, de Sant Sebastià dels Gorgs, i de Jaume Milà, de Llinda; a l'oest amb terres d'en Martí, de la Torre, que foren d'en Batlle de mas Cortei; i al nord amb terres de Bartomeu Escuder, de Rocavert. En relació a les peces de terra, es declara: una peça de terra anomenada "*lo camp del Coll*", de 3 jornals, de domini directe i alodial de Santa Maria de Vilarnau, a qui es paga un cens d'1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost. No consta que el mas de Figarola tingui masos rònecs aglevats. Les declaracions de 1567 i 1614 són coincidents.

Es declara que es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats (1567, 1614). En relació a les senyories, consta 2 dominis alodials directes: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat); i el benefici de Santa Maria de Vilarnau.

4. MAS D'EN CAMPMANY DE SANT JOAN SALERM

El *mas d'en Campmany* està situat a prop de la capella de Sant Joan Salerm. L'heretat pren el nom de la família Campmany, documentada en aquest mas des del segle XV, com consta en el fogatge de 1497: "en Campmany". Aquell pot tractar-se d'Antoni Campmany, documentat en el fogatge de 1515. D'aquí que el mas s'anomeni *mas d'en Capmany de Sant Joan Salerm*. Al darrer quart del segle XVI, el 1583, el cognom familiar canvia a "Julià" amb el matrimoni de la

11-1540, Joan Vilar, not. de Barcelona; dins: 1567, declaració de Miquel Casanovas, del mas Pont, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 70r-71v).

pubilla Joana Campmany i Torrents i Damià Julià Seres (o Ceres), d'origen occità.¹⁵ El mas passa a denominar-se *cal Julià*, de Sant Joan Salerm. En aquest cas, el mas no pren el nom del cognom, sinó del segon nom propi del pubill, "Julià". Els seus descendents passaran a dir-se "Julià", de cognom, i el mas es coneixerà amb el nom de *cal Julià* fins a l'actualitat.

Macià Campmany declara el 1567 que el mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 43 sous (2 lliures i 3 sous) per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i 5 gallines per Nadal, i el delme de tots els fruits i de carnalatge. Reconeix, com els seus predecessors, ser home propi, soliu i afocat, i prestar sagrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans al senyor de Subirats. Ni en el capbreu de 1567 ni en el de 1614 consta l'extensió del mas.

El 1562, Macià Campmany ven a Pere Pau Bolet, donzell, senyor de l'Aguilera, 25 jornals de terra campa situada al lloc anomenat "*les Planes d'en Capmany*", que és part de l'heretat del mas que la família Campmany té a Sant Joan Salerm.¹⁶ Pocs anys després, la família engrandeix el seu patrimoni adquirint terra de masos propers i amb establiments fets per l'església de Lavern, tònica expansionista que continua entrats el segle XVII, com anirem explicant.

El 1567, Macià Campmany declara tenir les peces de terra següents: a) dues peces de terra de pertinències del mas de l'Albareda (1567), una de 6 jornals anomenada "*l'Albareda*", que limita a l'oest amb terres del mas de l'Albareda, i "*l'hort de l'Albareda*", situat a prop del mas d'en Campmany, tot alou directe del senyor de Subirats. I de l'església de Lavern, Macià Campmany declara tenir: a) una peça de terra de 5 jornals situats al lloc anomenat "*la Pinyola*", de domini directe i alodial d'aquesta església, a qui paguen un cens de 3 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, i una gallina i un pollastre per Nadal (1567). Més endavant, Damià Julià Seres i el seu fill Antoni Julià Seres compren 12 jornals de terra, llindants amb la seva heretat, que formen part d'una peça de terra de 50 jornals

¹⁵ 4-1-1583, CCMM de Damià Julià Seres i Joana Campmany, de St. Joan Salerm, Alfons Maynés, not. de Martorell; dins: 1614, declaració de Damià Julià Seres i Antoni Julià Seres, pare i fill (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 152r-155r).

¹⁶ 1614, declaració de Llätzer Joaquim Bolet i Vilar, donzell de Barcelona, senyor de l'Aguilera, de Lavit (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 152r-155r).

ELS MASOS I LES CASES

d'extensió, propietat de la família de Felip Cuscó, de la Granada, de pertinències del *mas d'en Grimosachs* (1607).¹⁷

El 1567, la família Julià declara tenir 65 jornals, 2 quarteres i 4 cortans de terra. Aquestes terres es tenen per diferents senyors directes i alodials: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats (34 jornals); priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (24 jornals, 4 cortans i 2 quarteres); església de Santa Maria de Montanyans (8 jornals); i església de Sant Pere de Lavern (5 jornals).

En relació als delmes, es reconeix el delme de tots els fruits al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, provinents de les terres alodials directes d'aquell; dels 8 jornals de terra alodials de Santa Maria de Montanyans, es paga cens de 10 sous a aquesta església, però el delme dels fruits a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau.¹⁸

pagar delme de tots els fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

A inicis del segle XVII, la família declara tenir 12 jornals més de terra pròpia, de domini alodial directe del senyor de Subirats (1607). En aquests anys, l'extensió total de terres és de 75 jornals, 2 quarteres i 4 cortans (1614).

5. MAS ARTIGUES

El mas Artigues, escrit "*mas de n'Artigues*", és una heretat situada entre l'església de Sant Pere de Lavern i la riera de Lavern. Pren el nom de la família Artigues que l'habita, documentada a Lavern en el fogatge de 1497, amb l'apel·latiu *n'Artigues*. Aquest cap de casa pot tractar-se d'Antoni Artigues, documentat el 1500; i també com a declarant en el capbreu de 1511 del benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès: "Antoni Artigues, del mas Bosch". Per aquest capbreu, sabem que el mas

¹⁷ 10-8-1607, ratificació o nou establiment fet a Damià Julià Seres i Antoni Julià Seres, pare i fill, per Baltassar Aguspí, procurador del marquès d'Aitona, sr. de Subirats; dins: 1567, declaració de Damià Julià Seres i d'Antoni Julià Seres, de St. Joan Salerm (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 152r-155r).

¹⁸ 1567, declaració de Damià Julià Seres i d'Antoni Julià Seres, de St. Joan Salerm (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 152r-155r): "et predictam petiam terre teneo per beatam maria de montanyans et sub directo et alodiali dominio dicta ecclesia ad censum deum solidorum barcinonensium et ad prestationem decima vobis et vestris ut succedenti inhis magnifico domino michaeli despalau".

ELS MASOS I LES CASES

s'anomena “*mas Bosch*”, nom que es conserva almenys fins el primer quart del segle XVI. Més endavant, els capbreus s'hi refereixen amb el nom de “*mas de n'Artigues*”.¹⁹ No tenim constància que aquest mas tingui cap mas rònc aglevat.

Els límits del mas Artigues són: al nord amb la família Mestre de Rocamora, i amb els hereus de Macià Carbó, de Puigfedó; al sud i a l'est amb terres de Joan Martí, de Sant Sadurní, i d'aquests Artigues; i a l'oest amb la riera de Lavern.²⁰

Aquest mas és de domini alodial directe del benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara, de Vilafranca del Penedès, a qui es paga un cens de 50 sous. En el capbreu de 1511 d'aquest benefici, Antoni Artigues declara ser home propi, soliu i afocat en aquest mas, com els seus avantpassats, i estar obligat a “fer foch y abitació” en aquell, segons els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya, i a prestar sagrament i homenatge de mans i de boca a aquest convent.²¹

L'extensió del mas és de 45 jornals, segons la declaració d'Antoni Artigues el 1511.²² No obstant, en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, els declarants confessen que l'extensió del mas és de 20 jornals, i fan constar dues peces de terra de forma separada: a) una peça de terra contigua a aquest mas, de 12 jornals, alou directe del benefici de l'Anunciada, a qui es paga el cens

¹⁹ A la segona meitat del segle XVI, el nom de “*mas Bosch*” ja no s'utilitza. Ho podem observar en la declaració de Bartomeu Artigues del capbreu de Subirats de 1567: “...*totum illum mansum meum vocatum mas d'en Artigues, et antiquitus mansus Bosch*” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 74v-75v). També en la declaració de Simó Artigues del capbreu de Subirats de 1614. I en el capbreu del benefici de l'Anunciada de 1676: “... *aquella casa y heretat dita lo Mas Bosch, y vuy la casa d'en Artigas...*” (AHCVP, Josep Mas, Capbreu del benefici de l'Anunciada de l'església de Sta. Clara, de Vilafranca del Pdès, núm 390, 1676). Les declaracions de Joan Artigues i Bartomeu Artigues, fill d'aquell, del capbreu de l'Anunciada de 1551-1552 estan en blanc (AHCVP, capbreu del benefici de l'Anunciada, del convent de Santa Clara, de Vilafranca del Pdès, 1551-1552, núm 386, f. 6r-7r).

²⁰ 1614, declaració de Simó Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 155r).

²¹ 1511, declaració d'Antoni Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JM, capbreu del benefici de l'Anunciada, del convent de Santa Clara, de Vilafranca del Pdès, 1676, núm 390). El mateix veiem en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614.

²² 1511, declaració d'Antoni Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JM, capbreu del benefici de l'Anunciada, del convent de Santa Clara de Vilafranca del Pdès, 1511, núm 334).

conjuntament amb el mas Bosch, però delme a Santa Eugènia de Barcelona;²³ i b) una altra peça de terra, meitat camp i meitat erm, de 6 jornals, alou de l'església de Lavern, a qui es paga 20 sous de cens i delme de tots els fruits que es cullen en ella.²⁴ Consta que ambdues peces de terra ja estan declarades almenys des de 1523.²⁵ Si sumem tots aquests jornals conjuntament, la família Artigues de Lavern té un total de 38 jornals (1567/1614).²⁶ Segons les declaracions dels capbreus, entre 1511 i 1567/1614, l'extensió de les propietats d'aquesta família ha disminuït en 7 jornals.

El mas Artigues ha de pagar delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats (1567/1614).²⁷ Els dominis alodials directes que hi trobem són: el benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès; l'església de Sant Pere de Lavern; el benefici de Santa Eugènia, fundat a la Pia Almoina de Barcelona.

6. MAS SUAU

El *mas Suau* és propietat i residència de la pubilla Caterina, de la qual no coneixem el cognom patern. L'entrada del pubill Antoni Cartró, per via de matrimoni amb aquella pubilla, va canviar el nom d'aquell mas, el qual passà a dir-se *lo mas Cartró*. Caterina, com a propietària, i Antoni Cartró, com a usufructuari, el declararen el 1567, encara amb el nom de mas Suau. El mas tenia una extensió de 20 jornals, tant en la declaració de 1567 com en la de 1614. Les seves afrontacions són: al nord amb el torrent que baixa del Gorner a la riera de

²³ 1567, declaració de Bartomeu Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 74v-75v): "*de qua teneor facere a Sancta eugenia sedis Barcinone decimam omnio fructum ex dicta petia terre provenientium*".

²⁴ 1567, declaració de Bartomeu Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 74v-75v): "*ad censum viginti solidorum et ad prestationem decima fructum ex dicta petia terra provenientium dicta ecclesia Sancti Petri de Labern*".

²⁵ Declaració d'Antoni Artigues a Miquel de Gralla, not. JaB, 10-5-1523; rectificat per Baltassar Agospí, mercader, ciutadà de Barcelona, procurador del Marquès d'Aitona, not. Lluís Argenter, 25-9-1607. Dins 1614, declaració de Simeó Artigues (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. f. 152r-156r).

²⁶ 1614, declaració de Simeó Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. f. 152r-156r).

²⁷ "[...] *decimam de carnalagio de agnis, casseis, lana, pullis, hirsis et porsellis si in dicto meo manso nutriuntur*" (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 152r-156r).

ELS MASOS I LES CASES

Lavern; al sud amb la riera que baixa de Santa Fe; a l'est amb honors d'en Campmany, de Sant Joan Salerm, per mitjà del torrent, i amb terra que fou d'en Rosell, de la Creu, de pertinences d'aquest mas d'en Cartró; i a l'oest amb en Martí, del mas Escardó.

És de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 quartera de forment i 1 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i un parell de gallines per Nadal. També se li paga delme dels fruits i de carnalatge. Els declarants fan constar que, igual que els seus predecessors, són homes propis, solius i afocats en aquest mas, i que presten sagrament i homenatge de boca i de mans, d'acord amb els usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

La família Cartró contragué diferents deutes i es veié obligada a vendre terra. En una data anterior a 1567, els Cartró vengueren a en Rosell, del mas de la Creu, una peça de terra del mas Suau, que després passà a ser propietat d'en Busquets, pagès de la Granada, per la qual part aquest comprador hagué de pagar 2 cortans de forment com adjutori de cens (1567).²⁸ Pot tractar-se d'una peça de terra de 8 jornals, de pertinències del *mas Cartró*, la qual Pere Joan Busquets (també escrit Busquet), pagès de la Granada, declarà el 1567, i digué que comprà a Toni Torrens, de Monistrol d'Anoia; per aquella peça de terra, es pagaren 2 cortans de forment, com adjutori del cens total d'aquest mas, que era d'1 quartera de forment, 1 quartera d'ordi i un parell de gallines. En la declaració de Pere Joan Busquets, es diu que aquesta peça de terra era de pertinències del *mas Cartró*, del qual mas es diu que està derruït i deshabitat i que és propi de [] Fosalba, com a successor d'Antoni Cartró i de Caterina, muller d'aquell; aquesta peça de terra també consta en la declaració de Pere Joan Busquets de 1614.

El 1569, la família Cartró ven a Antoni Artigues, de Lavern, l'usdefruit d'una altra peça de terra del mas Suau, de la qual no coneixem els detalls

²⁸ Desconeixem la data exacta del document de compravenda. La informació consta en la declaració d'Antoni Cartró, del mas Suau (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 75v-76v). També consta en la declaració de Joan Cartró, fill d'aquell (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 166r-166v).

ELS MASOS I LES CASES

(1569).²⁹ A la mort del pubill Antoni Cartró (1572), la seva segona muller, Joana, prengué inventari d'aquell mas i feia constar que era una casa “mal obrada y quasi tota derrocada y foradada”, i “en lo portal entrant en la dita casa (hi havia) una post per porta lavadissa, la qual deia madona Cartrona que era sua.”³⁰ Joan Cartró, habitant al terme de Gelida, fill i hereu d'Antoni Cartró i de Caterina, muller d'aquell, va reconstruir aquell mas, com consta en la seva declaració de 1614: “*totum ipsum mansum meum in quo meum teneor facere domicilium pro nunch diructum et deshabetatum pro me nunch noviter juxtum erigere et edificare [...]* dictum lo mas Cartró”.³¹

El mas Suau és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, i dels seus successors.

7. MAS DE LA ROCA

El *mas de la Roca*, abans anomenat “*mas de ses Oliveres*”, és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 6 quarteres d'ordi i 1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost. L'establiment del mas data del 1492, i es fa probablement a la família Cartró.³² Tenim documentat aquest cognom en el fogatge de 1497, “*en Cartró, dit Roca*”; i en el de 1515, “*en Cartró, de la Roca*”. Entre els hereus Cartró documentats trobem Pere Cartró (1541), Bartomeu Cartró (1541) i Montserrat Cartró (1566). A la primera meitat del segle XVI, una pubilla Cartró, de la Roca, es casa amb Nadal Milà, de Sant Cugat Sesgarrigues. Aquest Nadal Milà canvia el cognom de la família, i el mas passa a conèixer-se com *cal Milà, de la Roca*, nom que ha perdurat fins a l'actualitat.

²⁹ 4-9-1569. Venda a Antoni Artigues, de Lavern, de l'usdefruit d'una peça de terra del mas Suau. APL, M-1561, f. 126r, 285.

³⁰ 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r: 49).

³¹ 1614, declaració de Joan Cartró, del mas Cartró, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 166r-166v).

³² Acte d'establiment en data de 20-8-1492, Bernat Vila, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Joan Torrens, major, Joan Torrens, menor, i Coloma Milà, muller d'aquell, propietària, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

ELS MASOS I LES CASES

El mas de la Roca limita amb terres del mas de Fontclara, amb terres d'en Guilera de Sant Pau d'Ordal, amb terres del mas de Savall i amb el camí de la Serra, pel qual es va a Barcelona. Joan Torrens, major, Joan Torrens, menor, i Coloma Nadal, muller de Joan Torrens, menor, propietària, fan la declaració en el capbreu de 1567. Fan constar dos masos rònecs: a) el "*mas Racó*", de domini alodial directe del senyor de Subirats, pel qual es paguen 20 s. per Sant Pere i Feliu; i el "*mas Granolles*", de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. Declaren també una peça de terra situada al lloc anomenat "*lo puig de la Guàrdia*", sense esmentar-ne el domini alodial directe ni el cens.³³

Trobem dos dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat). Es fa constar que es paga delme dels fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

8. MAS DE LA TALALLA o MAS DE LA BELLADONA

El *mas de la Talalla*, o *mas d'en Martí de la Talalla*, és el domicili de la família Martí, de la Talalla. Antigament es coneixia com el *mas de la Belladona*, nom que encara consta en la documentació d'inicis del segle XVI, conjuntament amb el *d'en Martí de la Talalla*.³⁴

El mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 4 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i un parell de gallines per Nadal, i delme de tots els fruits i de carnalatge. Antoni Martí declara el 1567 ser home propi, soliu i afocat en aquest mas, com els seus avantpassats, i prestar sagrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

³³ 1567, declaració de Joan Torrens, major, Joan Torrens, menor, i Coloma Milà, muller d'aquell (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

³⁴ 1567, declaració d'Antoni Martí, de la Belladona (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 77v-80r): "*Totum illum mansum meum, in quo meum facio domicilium et habitationem, vocatum d'en Martí de la Talaya, et antea de la Belladona*"

ELS MASOS I LES CASES

No es fa constar l'extensió del mas, però sí d'una peça de terra de pertinències d'aquest mas, situada darrera la riera de Lavern (“*que est versus riariam*”), de 9 jornals d'extensió, per la qual es paga delme de fruits al benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoïna de la ciutat de Barcelona, l'establiment de la qual data de 1478.³⁵ La família Martí està documentada a Lavern almenys des del segle XV, encara que podria ser-hi en una data anterior.³⁶ Els límits del mas de la Talalla són: al nord amb la riera de Lavern, el camí que va a l'església de Lavern, l'església de Lavern i el mas Bosch o mas de n'Artigues; al sud amb el mas Veciana o Viciana, propietat de la mateixa família Martí, alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs; a l'est amb terres del mas de Fontclara; i a l'oest amb el camí que va de Sant Sebastià dels Gorgs a l'església de Sant Pere de Lavern.

La família Martí segueix una política expansionista des d'almenys el segle XV. El 1484, el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs estableix a Nadal Martí, de la Belladona, una gran peça de terra, d'extensió no delimitada, on era construït el mas rònc anomenat *mas Viciana*.³⁷ El seu fill i hereu, Jaume Martí I, compra a Francesc Girbau el *mas de la Martinoia* o *mas dels Martins*, de 30 jornals, alou del senyor de Subirats, a cert cens (1520), el qual mas consta que està habitat i afocat el 1567;³⁸ El 1526, Jaume Martí I compra a Joan Guilera, de Sant Pau d'Ordal, una peça de terra d'1 jornal situada a prop del cementiri de l'església de Sant Pere de Lavern, de domini alodial directe d'aquesta església, a cens d'1

³⁵ Establiment en data de 9-7-1478, Miquel Ripoll, not. de Barcelona, acte pres per Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, sr. de Subirats; dins: 1567, declaració d'Antoni Martí (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 77v-80r).

³⁶ La família Martí ja posseeix el mas de la Talalla amb anterioritat al 1478, data del document que hem citat amb anterioritat. El cognom Martí ja existeix a Subirats almenys des del segle XIII. Documentem fra Ramon Martí, de Subirats, de l'Orde de Predicadors, del convent de Santa Caterina de Barcelona, amb una gran activitat apostòlica i literària entre 1250-1284. Alguns volen identificar-lo amb el mas de la Talalla. Sobre fra Ramon Martí, veg. ROBLES, A. (1986): *Fray Ramon Martí de Subirats y el diálogo misionar en el siglo XIII*. Burgos: Editorial OPE.

³⁷ Establiment a dit Nadal Martí, de la Belladona, en data de 8-6-1484, Bernat Vila, not. de Vilafranca; dins: 1567, declaració d'Antoni Martí, de la Belladona, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 77v-80r).

³⁸ Acte de venda fet per Francesc Girbau a Jaume Martí, 7-4-1520, Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca; dins: 1567, declaració d'Antoni Martí, de la Belladona, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

ELS MASOS I LES CASES

quartera d'ordi.³⁹ El 1567, Antoni Martí declara tenir altres peces de terra d'altres senyories: a) una peça de terra situada a prop del bosc de la Talalla (“prope nemus de la Talaya”), d'1 jornal d'extensió, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens; i b) una altra peça de terra situada a prop d'aquest priorat, “dejà lo torrent”, d'extensió i cens no detallat.

La família Martí té propietats de quatre dominis alodials: el senyor de Subirats, el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, i l'església de Sant Pere de Lavern, i el benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoïna de Barcelona. Es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats; i delme dels fruits que es cullen en una peça de terra de 9 jornals al benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoïna de Barcelona. En relació als masos rònecs, els Martí declaren tenir el *mas Viciana*, derruït i deshabitat, alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens.

9. MAS DE LA MARTINOIA o MAS DELS MARTINS

Jaume Martí, de la Talalla (1520), comprà a Francesc Gribau un mas de 30 jornals d'extensió situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern.⁴⁰ Aquell mas era anomenat *mas de la Martinoia* o *la Martinoia* al segle XVI, i també *mas dels Martins* (1614) (“*mansum vocatum dels Martins*”). Era de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui se li pagava un cens de 3 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i els delmes de fruits i de carnalatge.

Els límits d'aquell mas eren: al nord amb terres del mas Oliver, de la família Carbó, de Puigfedó, i el torrent que ve de la Ferrera; al sud amb terres dels Batlle, de la Pujada; a l'est amb la riera de Lavern; i a l'oest amb el mas Tristany, dels Batlle, de la Pujada.

³⁹ Acte de venda fet per Joan Guilera a Jaume Martí, 3-5-1526, Joan Montserrat, not. de Vilafranca; dins: 1567, declaració d'Antoni Martí, de la Belladona, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

⁴⁰ Acte de venda: 7-4-1520, Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca. Dins: 1614, declaració de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 159v-161r). Veg. *mas dels Martins* d'aquest apartat de tesi.

10. MAS ESCARDÓ

El *mas Escardó*, escrit també *mas Esquerdor*, és propietat d'Antònia Montserrada, muller de Bartomeu Martí. Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, en fa establiment a Antònia Montserrada, juntament amb el *mas Martí de Raspays*, el 1534.⁴¹ Amb aquell matrimoni, el cognom familiar passa a ser Martí.

El 1567, Gabriel Martí declara ser, com els seus avantpassats, home propi, soliu i afocat en aquest mas, i prestar sagrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

L'extensió declarada del mas Escardó és de 150 jornals, extensió que es manté el 1614. Els límits són: a l'est amb Gabriel Miquel, de Santa Fe, i el mas Martí de Raspays, per mitjà d'un torrent; al sud amb el torrent del mas Soler; a l'oest amb Gabriel Miquel, en capellades, i Antoni Mates dels Botins, per mitjà de la riera dels Guals; i al nord amb en Cueh, de Vilafranca, Pere Fort, del Pla, i l'esmentat Martí per mitjà del torrent del Gorner. És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 2 quarteres de forment, per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i un parell de gallines per Nadal.

En relació al *mas Martí de Raspays*, té una extensió de 25 jornals. Aquest mas limita, en tres punts cardinals, amb terres d'en Mestre, del Gorner, amb terres del mas Escardó, i el torrent que baixa del Pla a Sant Joan Salerm. És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 2 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu.

Gabriel Martí i Jaume Martí, del mas Escardó, engrandeixen el patrimoni comprant diferents peces de terra. Entre aquestes compres, consta: a) “*la plana del mas Barons*”, situada al lloc anomenat *mas Barons*, comprada a Joan Busquets, pagès, de la Granada, de 15 jornals d'extensió, part muntanya i part bosc, de

⁴¹ Dins l'acte en data de 18-2-1591, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès. Dins: 1567, declaració de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 80r-81v).

ELS MASOS I LES CASES

domini alodial directe del benefici de Sant Antoni i Sant Francesc, a cert cens (1582/1590),⁴² per la qual titularitat alodial Josep de Milsocós protesta el 1614 a favor seu; b) una peça de terra comprada a Joan Mestre, del mas Pont, de Santa Fe, de 2 jornals d'extensió (1591);⁴³ i c) quatre peces de terra, de les quals en desconeixem el nom i extensió, que havien format part de l'heretat de Pau Vendrell, del Gorner; aquestes darreres peces de terra, de les quals desconeixem l'any de compra, seran venudes per Joana Seriol, viuda de Gabriel Martí, a Pau Miquel, del Gorner, en els anys 1588, 1600 i 1602.⁴⁴

A finals del segle XVI, el patrimoni de la família Martí, del mas Escardó, s'ha engrandit amb 42 jornals, i passa a ser de 192 jornals, tot i les vendes fetes a Pau Miquel, del Gorner. Aquesta extensió es manté a inicis del segle XVII, d'acord amb la declaració de Jaume Martí en el capbreu de Subirats de 1614.

La família Martí té propietats de dos dominis alodials directes: a) el senyor de Subirats; i b) el benefici de Sant Antoni i Sant Francesc. Es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

11. MAS DEL PUJOL

El *mas del Pujol*, abans anomenat *mas d'en Bernat Esbert*, és propietat de la família Casanoves del Pujol. El 1567, Antoni Casanoves declara que aquest mas té una extensió de 45 jornals. No consta que aquest mas tingui cap mas rònc

⁴² Acte de compravenda, a carta de gràcia, en data de 20-11-1582, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès; i 3-12-1590, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1614, declaració de Jaume Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 172v-174r).

⁴³ Establiment fet en data de 17-8-1534, Antoni Anglès, not. de Barcelona; dins: 1567, declaració de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 80r-81v). Posteriorment, Josep de Milsocós, sr. de Subirats, protesta amb la intenció de tenir el domini directe i alodial de dita peça de terra: “de quibus ego, dictus dompnus Josephus de Milsocós, protesto cum intendam teneri sub dominio et alodio meo et non alterius persone, et sie per presentem confessionem pros. nullum mihi generetur periuditium”; dins: 1614 declaració de Jaume Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 172v-174r).

⁴⁴ Dites peces de terra s'esmenten dins l'inv. dels béns de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, Inventaris solts).

ELS MASOS I LES CASES

aglevat. El mas és de la parròquia de Sant Pere de Lavern, però pertany al terme de Lavit.

Els límits del mas són: al nord amb honors d'Antoni Casanoves i honors de Miquel Casanoves del mas Pont; al sud amb l'alou de la capella de Sant Joan Salerm; a l'est amb el mas de la Salada, d'en Carbó de Sant Joan Salerm; i a l'oest amb honors del mas de l'Albareda.

És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 20 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i 3 gallines per Nadal.

A més d'aquest mas, Antoni Casanoves declara tenir dues peces de terra: a) una anomenada "*lo camp d'en Bernada*", de 5 jornals; i b) una altra anomenada "*lo hort del mas Pujol*", de 3 jornals, totes dues de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats. A aquest senyor dominical, es paga delme de tots els fruits que es cullen en aquestes terres, i delme de carnalatge. S'especifica que, per conveni entre Antoni Casanoves i Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, s'acorda la compensació del delme de carnalatge amb 6 sous pagadors per Sant Pere i Feliu, a l'agost.⁴⁵

L'extensió total de totes les propietats declarades d'aquesta família és de 53 jornals de terra, i en el capbreu de 1614 es declara la mateixa extensió.

En relació als dominis alodials directes de les propietats declarades pels Casanovas en els capbreus de Subirats, només trobem Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, i els successors d'aquell.

12. MAS DE L'ALBAREDA

El mas de l'Albareda està habitat per la família Esbert, documentada a la parròquia de Sant Pere de Lavern des del segle XV. En el fogatge de 1497, consta "*n'Esbert*", que identifiquem amb el cap de casa del mas de l'Albareda. A la segona meitat del segle XVI, el cognom canvia a Castany, quan la pubilla Joana Esbert es casa amb Antoni Castany. Aquest cognom es manté fins a finals del

⁴⁵ Declaració d'Antoni Casanoves, del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 81v-82v).

ELS MASOS I LES CASES

segle XVI.⁴⁶ A partir d'aquell moment, hi trobem la família Panasac o Panasachs, primer com a treballadors o masovers, i després com a propietaris. Es tracta de Pere Panasac, qui s'està al mas de la Salada (1592) i després "està a la Albareda" (1597), probablement com a masover.⁴⁷ I Joan Pasanachs, qui consta com a propietari de l'Albareda, des del 1607. Joan Panasachs ven el mas, a carta de gràcia, a Joan Casanoves i Margarida, muller d'aquell, el 1610, i tots tres consten com a declarants en el capbreu de 1614.⁴⁸

El *mas de l'Albareda* és de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga cens de 6 sous i 6 diners, i 3 quarteres i mitja d'ordi, per Sant Pere i Feliu, i 3 gallines per Nadal. També se li paga delme de tots els fruits i de carnalatge. En els capbreus, es repeteix el formulisme que el declarant, i els seus avantpassats, és i han estat sempre homes propis, solius i afocats en aquest mas de l'Albareda, i que és tingut y obligat a prestar sacrament i homenatge de boca i de mans al senyor alodial, segons els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya (1567/1614). El mas de l'Albareda té aplevat un mas rònc situat en una peça de terra anomenada *les planes dels torrents*.⁴⁹

Limita al nord amb terres d'en Casanoves, del Pujol, i en Ferrer, del mas de les Parellades; al sud amb terres de cal Julià, de Sant Joan Salerm, i terres de la família Bolet, cavallers, senyors de l'Aguilera; a l'est amb terres d'en Casanoves, del Pujol, el mas Grimosachs, propietat de la família Cuscó, de la Granada, i amb Antoni Capellades, de la Granada; i a l'oest amb el mas Gibert, d'Antoni Gibert.

⁴⁶ 21-4-1592, Pere Castany, de l'Albareda, consta com a padrí del bateig de Margarida, filla de Pere Panasac (també Panasachs) i de Margarida, muller d'aquell (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 9r, 64).

⁴⁷ 21-4-1592, bateig de Margarida, filla de Pere Panasac, qui "està a la Salada", i de Margarida, muller d'aquell (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 9r, 64). 3-2-1597, bateig de Bernat Gervasi, fill de Pere Panasac, qui "està a la Albareda", i de Margarida, muller d'aquell. (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 13v, 97).

⁴⁸ A Joan Pasanachs, el mas de l'Albareda li pertany per títol de ratificació d'establiment, fet per Baltasar Aguspi, mercader de Barcelona, procurador del Marquès d'Aitona, senyor de Subirats, en data de 22-8-1607. I a Joan Casanoves i Margarida, muller d'aquell, per compra a carta de gràcia feta a dit Joan Pasanachs, com consta en els CCMM d'aquells a la rectoria de Terrassola (7-12-1610). Dins: 1614, declaració de dits cònjuges Casanoves i Joan Pasanachs, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 161r-162r).

⁴⁹ 1614, declaració de Jaume Jofre, de Renardes (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 185v-186v): "*les planes dels torrents in qua antiquitis erat constructus quidam mansus pro nunc dirutus et deshabitatus de pertinentiis mansi albareda*".

ELS MASOS I LES CASES

L'extensió declarada del mas en el capbreu de 1567 coincideix amb la declarada en el capbreu de 1614. No obstant, la família Esbert ha venut a carta de gràcia terra de pertinències del mas de l'Albareda en una data anterior a 1567, a Bartomeu Jofre, de Renardes, del Pla. Es tracta d'una peça de terra de 8 jornals anomenada *la Plana*, de pertinències del mas de l'Albareda, pel preu de 25 lliures. Aquest Gaspar Jofre i el seu fill Joan la declaren en el capbreu de Subirats de 1567. Posteriorment, el 1578, Bartomeu Jofre compra a carta de gràcia a Antoni Castany i Mariagna, propietària, del mas de l'Albareda, una altra peça de terra anomenada *les planes dels torrents*, també de 8 jornals, on consta que hi havia el mas rònc abans esmentat.

En relació als dominis alodials directes, trobem només Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats.

13. MAS CARBÓ DE SANT JOAN SALERM

Macià Carbó I, de Puigfedó, compra a Joan Bertran el *mas d'en Bertran* o *mas de Joan Bertran*, juntament amb el *maset de la Salada*. Macià Carbó I en fa donació al seu fill cabaler, Antoni Carbó I, juntament amb el maset de la Salada, com a dot o aixovar en els CCMM d'aquell amb Enfrosina Vendrell, del Gorner (c. 1534).⁵⁰ Desconeixem la data d'aquesta donació, però aquesta és en tot cas anterior a 1534, any del bateig d'un dels fills d'Antoni Carbó I i d'Enfrosina, muller d'aquell.⁵¹ D'aquí el nom de *mas d'en Carbó, de Sant Joan Salerm*, com consta en la declaració dels tutors dels pubills Carbó de 1567; o *les cases d'en Carbó, de Sant Joan Salerm*, en la declaració de Gabriel Carbó de 1614. Les declaracions de 1567 i 1614 són coincidents.

⁵⁰ En una nota escrita en un paper solt, del segle XVIII, llegim: "Lo dia 21 de maig de 1548. Test. de Antoni Carbó, de St. Joan Salerm. Fou lo primer que poseí la casa, al qual li donaren la casa. Per medi de CCMM o test. est Antoni Carbó fou casat amb Enfrosina Bandrell, del Gorner". (APL, papers solts).

⁵¹ No disposem dels CCMM d'Antoni Carbó I i d'Enfrosina Vendrell, muller d'aquell. En tot cas, són almenys del 1534, ja que el 29-3-1535 es bateja un fill d'aquells anomenat Pere (APL, Llibre de Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 133r, 306).

ELS MASOS I LES CASES

Els tutors dels pubills Carbó declaren el 1567 que aquells pubills, com els predecessors d'aquells, són homes propis, solius i afocats en aquest mas, i presten sacrament i homenatge de boca i de mans al seu senyor natural i propi, o sigui, el senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, no consta l'extensió del *mas d'en Carbó*. Els seus límits són: al nord amb en Casanoves, del Pujol, i amb aquests Carbó, de pertinències del mas de la Salada, i amb el torrent que baixa de l'hort d'en Casanoves del Pujol a la riera de Lavern; al sud amb en Campmany; a l'est amb en Campmany, i amb na Palau, abans d'en Bernat Sala; a l'oest amb na Palau, abans d'en Bernat Sala. El mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens no especificat.

Es declara tenir també altres masos: a) el *mas de la Salada*, habitat i afocat, d'extensió no especificada, de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 gallina per Nadal; i els masos ròncs: b) *mas Estanyolet*, d'extensió no delimitada, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga cens d'1 quartera i mitja de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost; i c) el *mas Estanyol*, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens per Sant Pere i Feliu, a l'agost.

I també una peça de terra anomenada "*lo forn d'en Carbó*", de 10 jornals d'extensió, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga cens d'1 quartera i mitja de forment per Sant Pere i Feliu. Aquest forn limita: al nord amb en Cuscó de la Granada i terra de la viuda Palau, que fou d'en Bernat Sala; al sud amb una riera que es troba allà; a l'est amb honors d'en Campmany; i a l'oest amb en Cuscó, de la Granada.

A l'inventari de 1565, es declara l'heretat de forma genèrica: " Ítem tota la heretat, terras y vinyas y possessions de la dita casa de Sant Joan Salerm y Mas de la Salada"; i es declaren els sembrats que es troben en aquesta heretat amb la seva extensió: 13 jornals de forment, 6 jornals de mestall espeltós, 2 jornals i mig d'ordi, 13 jornals de civada, 2 jornals de faves i mig jornal de guixes. Tenint en compte l'inventari d'aquests sembrats, el 1565 hi ha 37 jornals dedicats al cultiu

ELS MASOS I LES CASES

de cereals i llegums. Es diu també que hi ha vinya, sense detallar-ne l'extensió, i indirectament que hi ha oliveres, ja que el mas disposa d'un trull: “*Ítem un trull, so és, lo rodó de pedra ab sa pastera per anar lo dit corró. Ítem una caixa de fusta encastada per fer lo oli*”. El mas d'en Carbó compta també amb un hort al costat de la casa, i un corral on s'hi guarda un ramat d'ovelles que es té a mig guany i a mitja llana amb els Carbó, de Puigfedó.⁵² L'heretat disposa també d'una massa boscosa considerable, situada especialment al sector de la Salada, tot i que no en coneixem la seva extensió.

La família Carbó de Sant Joan Salerm té propietats de dos dominis alodials directes: el senyor de Subirats, en relació al *mas d'en Carbó, el forn d'en Carbó, el mas de la Salada* i el *mas Estanyolet*, rònec; i, en menor quantitat, del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, en relació al *mas Estanyol*, també rònec.

14. LA SALADA o MASET DE LA SALADA

Trobem el nom de *la Salada*, escrit *ad celada*, esmentat a la parròquia de Sant Pere de Lavern des del 1148.⁵³ Es tracta d'un mas habitat. El 1303, en una visita pastoral a l'església de Sant Pere de Lavern, s'esmenta Berenguer *za Salada*.⁵⁴ En el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1444-1445), consten els noms Pere Salada, natural de la parròquia de Sant Pere de Lavern, habitant a Sant Sadurní, i Bartomeu Salada, de Sant Joan Salerm, concretament en els límits d'una peça de terra que Pere Salada té al lloc anomenat *lo Pujol d'en Mata*, de domini alodial directe de l'església de St. Sadurní de Subirats, a cens de 2 sous per Nadal. En aquest document, en una nota al marge escrita al segle XVI, llegim: “té-la en Carbó, de Sant Joan Salerm”.⁵⁵

⁵² 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

⁵³ 4-4-1148. ACCB, Lib. Any IV, doc. 209, f. 77.

⁵⁴ Juliol de 1303. En el document, es fa pública la relació entre Berenguer *za Salada* i Maria de Solano. (ADB, Pergamí, visites i processos de l'any 1303, Vol. 1/1, f. 13v-14v); transcrit dins MARTÍ I BONET, J.M; NIQUI i PUIGVERT, L. i F. MIQUEL i MASCORT (1984): *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol I, f. 63-65. Barcelona.

⁵⁵ 10-12-1444 (APSS, Raimon Garau i Llorenç Ripoll, capbreu 1444-1445, f. 6r).

ELS MASOS I LES CASES

El 3-4-1516, Macià Carbó I, de Puigfedó, compra a Guillem Roig, pagès de la ciutat de Barcelona, en nom seu i com a curador d'Antoni Roig, Pere Roig, Jaume Roig i Antònia, muller d'aquell, el maset de la Salada, acte en poder d'Antoni Llopart, pvre, notari de St. Sebastià dels Gorgs. I el dóna al seu fill Antoni Carbó, en CCMM amb Enfrosina Vendrell, del Goner.

El 1543, Antoni Carbó I i Enfrosina Vendrell, muller d'aquell, i Antoni Carbó II, fill llur, quiten un censal mort de 50 lliures de preu i 50 sous de pensió que presten a Elionor Sapila, viuda de Bernat Sever Sapila, donzell, ciutadà de Barcelona, i venen un censal mort a Simeó Esteve, pagès d'Ordal, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, a carta de gracia, de preu de 50 lliures i de pensió de 50 sous anuals per Sant Pere i Feliu. L'hi venen per quitar el censal mort que presten a Elionor Sapila (de soltera Elionor Ferrer), viuda de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de la ciutat de Barcelona, “per negocis nostres”. Fermen per Eufraïna Vendrell, el seu nebot Macià Carbó menor, i Macià Carbó major.⁵⁶

Al *mas de la Salada*, o *maset de la Salada*, hi trobem masovers o treballadors. Tenim documentats els següents: Guillem Montserrat, calderer, natural de Mallorca, i la seva família –Coloma, la seva muller, i Guillem, fill d'aquells (1561);⁵⁷ Antoni Mas i la seva família –la seva muller Rafela, i llurs filles Montserrat i Eulàlia (1573, 1574);⁵⁸ Pere Panasac, qui s'està al mas de la Salada (1592), i després “està a la Albareda” (1597), probablement com a masover.⁵⁹ En relació a Antoni Mas, fa testament el 1574, i fa constar que paga lloguer de la casa de la Salada, sense esmentar-ne la quantitat, ni com el satisfà: “(dec) lo loguer de la casa hont estich, de Nadal ansà”; també hi consta que Gabriel Carbó, l'amo, li deu 2 quarteres de civada i una quantitat no precisada de quartans, el llaurar amb bous “que o an estimat tres jornalls de mulles”, i entre 10 i 15 jornals de collir olives.

⁵⁶ 16-11-1543, venda de censal mort, acte en poder de Joan Llopis, not. de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, Joan Llopis).

⁵⁷ 19-3-1561, inv. dels béns de Guillem Montserrat, de la Salada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 4v-5v).

⁵⁸ 21-9-1574, test. d'Antoni Mas, de la Salada, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 63v-64r, 145).

⁵⁹ 21-4-1592, bateig de Margarida, filla de Pere Panasac, qui “està a la Salada”, i de Margarida, muller d'aquell (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 9r, 64). 3-2-1597, bateig de Bernat Gervasi, fill de Pere Panasac, qui “està a la Albareda”, i de Margarida, muller d'aquell. (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 13v, 97).

ELS MASOS I LES CASES

Segons la declaració dels tutors dels pubills Carbó, de Sant Joan Salerm, del capbreu de Subirats de 1567, els límits del mas de la Salada són: a l'est amb terra de Macià Carbó III, de Puigfedó, que fou d'en Serra, per mitjà d'un torrent que s'hi troba; al sud amb els pubills Carbó, de Sant Joan Salerm, de pertinències del mas Estanyolet, i amb en Campmany i en Palau; a l'oest amb en Palau, i amb en Casanoves del Pujol per mitjà d'un camí; i al nord amb un torrent que s'hi troba, i amb en Casanoves del mas Pont.

El mas de la Salada és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, a qui es paga un cens d'1 gallina per Nadal.

15. MAS DE LA TORRE

El *mas de la Torre o d'en Martí, de la Torre* pren el nom de la família Martí, que l'habita. Abans s'anomenava *lo mas Gostemps*, i anteriorment *lo mas d'en Bover*. El mas és propietat de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, el qual el ven a Francesc Martí el 1520.⁶⁰ El mas és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 26 sous anuals.

El 1567, Marc Martí, de la Torre, declara que el mas té una extensió és de 50 jornals. La mateixa extensió coincideix en la declaració de Francesc Martí, de la Torre, el 1614. Marc Martí declara tenir altres propietats el 1567: a) una peça de terra de 5 jornals, de pertinències del mas de Fontclara, que li pertany per pròpia compra a carta de gràcia a la viuda Joana Olivella, de Fontclara, alou directe del senyor de Subirats, a cert cens, i es paga delme al benefici de Santa Eugènia, fundat a la Pia Almoina de Barcelona; i b) un hort (*quendam ortum*) d'extensió de mitja quartera de sembradura, de pertinències d'aquella peça de terra abans designada, per tant, inclosa en el cens d'aquella, el qual no s'esmenta. Acaba la declaració dient que es presta al senyor de Subirats 1 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost; així com el delme de fruits i de carnalatge, a excepció del

⁶⁰ Acte de venda 9-9-1520, en poder de Pere Celitons, not. de Barcelona; dins: 1567, declaració de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 85v-86v).

delme dels fruits provinents d'aquella peça de terra de 5 jornals, que ha de pagar al benefici de Santa Eugènia de Barcelona. Aquestes dues peces de terra es deuen perdre, ja que no consten en la declaració de Francesc Martí del capbreu de 1614.

Marc Martí també té el *mas del Cortey*, o *mas Cortey*, situat al terme d'Avinyonet, com consta en un document de l'any 1566.⁶¹ Però el *mas del Cortey* no consta en la declaració de Marc Martí en el capbreu de Subirats de 1567. El mateix any 1566, Marc Martí compra, a carta de gràcia, 16 jornals de terra al lloc anomenat “*lo banchal*”, del Mas de Llinda, de Sant Sebastià dels Gorgs, pel preu de 35 ll, i les paga amb 12 quarteres de forment a 50 sous la quartera. L'acte es cancel·la el 1568.⁶² D'una banda, Marc Martí ha augmentat el patrimoni, comprant el mas Cortey, en una data anterior o igual al 1565; i amb la compra d'una peça de terra de 5 jornals i un hort de mitja quartera de sembradura, comprades a carta de gràcia a la viuda Joana Olivella, de Fontclara, en una data anterior o igual a 1567. Aquestes peces de terra no consten en la declaració de Francesc Martí el 1614.

Els Martí declaren propietats de tres dominis alodials directes: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, que té el *mas Martí de la Torre*, de 50 jornals; Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i el benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoina de Barcelona, a qui es paga el delme d'una peça de terra de 5 jornals de pertinències del mas de Fontclara.

16. MAS DE LA PUJADA

El *mas de la Pujada* o *mas d'en Batlle de la Pujada* és una heretat propietat de la família Batlle, documentada a Lavern en el fogatge de 1515: “en Batlle”.⁶³ Abans, es deia “*lo mas Raventós*”. És de domini alodial directe del

⁶¹ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador de cal Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 77v): “Ítem tinch sembrat en la heretat de la casa del Cortei, de dit March Martí, tres corteras de forment y duas de sivada, de les qualls no tinch de pagar parts per quant tinch comprat lo úsdefruyt”.

⁶² Compravenda de terra (APL, M-1561, f. 81r-81v, 200).

⁶³ En el fogatge de 1515 consta “en Batlle” a la pr. de St. Pere de Lavern (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Fogatge 1515, A-401). En el fogatge de 1497, no consta el cognom Batlle.

ELS MASOS I LES CASES

senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 6 sous, 1 gallina i 1 pollastre per Nadal, i 1 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost.

En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, es declara que el mas té 12 jornals d'extensió.

Joana Batlle, viuda de Bartomeu Batlle, i Jaume Batlle, fill d'aquells, declaren el 1567 ser i haver estat sempre, com els seus avantpassats, homes propis, solius i afocats en aquest mas, i prestar sagrament i homenatge de boca i de mans, segons els Usatges de Barcelona i les Constitusions de Catalunya.

Els límits del mas són: al nord amb terres de cal Casanovas, del Pujol, i del mas de la Salada, de la família Carbó de Sant Joan Salerm, i amb el torrent que va de l'hort de cal Casanovas, del Pujol, a la riera de Lavern; al sud amb la riera de Lavern i amb terres del mas Bogia, que posseeix la família Mestre del mas de Rocamora; a l'est amb la riera de Lavern; i a l'oest amb el mas Bogia, de la mateixa família Mestre.

El patrimoni Batlle inclou també dos masos rònecs aplevats al mas de la Pujada: a) el *mas Rossell*, de 12 jornals d'extensió, el qual limita: al nord amb el camí de mas Oliver a Vilafranca; al sud amb terres del mas de la Pujada; a l'est amb terres de cal Martí, de la Talalla; i a l'oest amb el torrent de la Salada; i b) el *mas Tristany*, de 50 jornals d'extensió, el qual limita: al nord amb el camí ral que va a Sant Sadurní; al sud amb el mas Rosell, d'aquest Batlle, mitjançant un camí que va del mas Bosch a Vilafranca; a l'est amb terres dels Carbó, de Puigfedó i dels Martí, de la Talalla; i a l'oest amb el torrent de la Salada. Tots dos masos són de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga 1 quartera d'ordi pel primer i 5 sous pel segon, per Sant Pere i Feliu.

L'extensió total declarada el 1567, incloent el mas principal, és de 74 jornals.

A la segona meitat del segle XVI, trobem la família Batlle fent de prestadors, comprant diverses pensions de censals morts, i venent diverses quantitats de cereals a diferents particulars.⁶⁴ Aquestes inversions permeten als

⁶⁴ Joana Batlle, viuda, entre altres, compra a Jeroni Raventós, la pensió de 50 sous d'un censal mort de preu 50 ll (22-8-1564, AHCVP, PX, M-1578-1579, f. 556). També ven diferents partides de gra a diferents particulars del terme de Subirats.

ELS MASOS I LES CASES

Batlle poder augmentar el seu patrimoni. Jaume Batlle, fill de Bartomeu Batlle, compra dues peces de terra a finals del segle XVI: a) una peça de terra, part camp i part erm, de 4 jornals, situat a prop del torrent del mas Estanyol, comprada a Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm (1580), pel qual no s'especifica el cens que es paga;⁶⁵ i b) un camp anomenat “*los prohensals*”, de 15 jornals d'extensió, de pertinències del mas de Rocavert, comprat a Joan Escuder, de Rocavert (1594), abans de domini alodial directe de Vicenç Raimon de Sentmenat, després de Josep de Milsocós, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 7 quarteres, 2 parells de pollastres i 20 sous per Nadal.⁶⁶

L'extensió total declarada el 1614, comptant el mas principal, és de 93 jornals de terra, tot de domini alodial directe del senyor de Subirats.

Totes les terres declarades el 1567 són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats. A finals de segle, el 1594, com ja hem comentat, els Batlle adquireixen 15 jornals de terra de domini alodial directe de Vicenç Raimon de Sentmenat, el qual domini passarà a Josep de Milsocós a inicis del segle XVII.

17. MAS DE FONTCLARA

El *mas de Fontclara*, o *mas de la Fontclara*, pren el nom de la font que hi ha a prop d'aquest mas. Està documentat des del 1152.⁶⁷ A la segona meitat del segle XV, està habitat per la família Abelló (1451).⁶⁸ Al segle XVI, el mas passa a mans de dues pubilles en dues generacions consecutives. Per via de matrimoni, el cognom de la família passa a ser Llobet en casar-se la pubilla Marianna Abelló

⁶⁵ Compravenda a carta de gràcia en data de 21-8-1580, feta a l'escrivania de Sant Pere de Lavern; dins: 1614, declaració de Jaume Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 149v-152r).

⁶⁶ Compravenda en data de 10-9-1594, en poder de Joan Colldesansa, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1614, declaració de Jaume Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 149v-152r).

⁶⁷ 25-7-1152. Llibre blanch de Santes Creus, cartulari del segle XII, doc. núm 53, F. U. M.

⁶⁸ Ens consta Pere Abelló (1451), Nadal Abelló (1455) i Joan Abelló (1478). Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, senyor de Subirats, ratifica l'establiment del mas a dit Joan Abelló (5-7-1478, Miquel Ripoll, not. de Barcelona; esmentat dins la declaració de Jaume Olivella (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 156r-157v).

amb Joan Llobet a la primera meitat del segle XVI, abans de 1539.⁶⁹ I passa a ser Olivella a la segona meitat del segle XVI, en casar-se Joana Llobet i Abelló amb Antoni Olivella, en una data anterior a 1546.⁷⁰ El cognom Olivella es manté en la línia troncal fins a l'actualitat.

En la seva declaració, Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, reconeix, com els seus predecessors, ser home propi, soliu i afocat en aquest mas, i prestar sacrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

El *mas de Fontclara* té aplevat el mas rònc anomenat *mas Soler*, i l'extensió conjunta és de 50 jornals, com consta en les declaracions de 1567 i 1614.⁷¹ Els límits del *mas de Fontclara*, amb les terres aplevades del *mas Soler*, són en tres punts cardinals: al nord amb terres de ca l'Artigues i dels Martí de la Talalla (o de la Belladona), de pertinències del mas Gostemps; al sud amb terres dels Martí de la Talalla, i dels Olivella de Fontclara; i a l'est amb terres de cal Milà, de la Roca, i de cal Martí, de la Torre.

El mas és de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 30 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost, més els delmes de fruits i de carnalatge. Per una partida del *mas Soler*, es paga delme dels fruits al benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoina de Barcelona.

Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, declara el 1567 tenir dues peces de terra per títol d'empenyorament dels cònjuges Palau, de Sant Joan Salerm, de pertinències del mas dels Palau, el 1562: a) una situada a prop del mas d'en Carbó de Sant Joan Salerm i té 2 jornals; i b) l'altra, anomenada "*la pròpia d'en Palau*", té 5 o 6 jornals, i està plantada d'oliveres. Consta que la viuda Palau ha de pagar el cens, no especificat, daquestes peces de terra al senyor de Subirats.⁷²

⁶⁹ No disposem dels CCMM. El primer fill de dit matrimoni, de què tenim constància, Magdalena, es bateja el 29-3-1539, (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 133v, 316).

⁷⁰ Tampoc no disposem dels CCMM. El primer fill de dit matrimoni, de què tenim constància, Montserrat, es bateja el 30-6-1546, (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 136r, 366).

⁷¹ "*totum ipsum mansum meum [...] vocatum de Font clara [...], in quo quidem manso est unitus et aplebatus mansus Soler pro nunc totaliter dirrutus et desabitatus*"; declaració de Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

⁷² 1-12-1562, acte d'empenyorament en poder de Francesc Mestre, rector de Lavern; 1567, declaració de Joana Llobet (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

ELS MASOS I LES CASES

Per les terres i masos de domini alodial directe del senyor de Subirats, es paga delme de tots els fruits i de carnalatge a aquest domini.

En relació a altres dominis, la família de Fontclara té una peça de terra de 2 quarteres de sembradura compresa dins els límits del mas de Fontclara. És de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paguen 2 gallines de cens per Nadal, establiment fet a Nadal Milà el 1487.⁷³

En total, la família de Fontclara té terres de tres dominis alodials: el senyor de Subirats, la major part; el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs; i delme d'una partida del mas Soler al benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoina de Barcelona.

L'extensió total de les terres declarades per Joana Llobet el 1567 és de 58 jornals i 2 quarteres de sembradura. El 1614, Jaume Olivella declara 55 jornals i un hort de 6 cortans de sembradura, i ja no hi consta la peça de terra que la família Palau, de Sant Joan Salerm, tenia hipotecada als Olivella de Fontclara.

18. MAS DE ROCAMORA, MAS MORAGUES, MAS D'EN MESTRE o MAS D'EN ROMAGOSA

El *mas d'en Mestre*, anomenat també *mas Moragues*, i abans *mas de Rocamora*, és habitat per la família Mestre, documentada a Lavern en el fogatge de 1497, amb Pere Mestre. En els nostres comentaris, acostumem a referir-nos-hi amb l'apel·latiu *mas de Rocamora*. Aquest mas té aplevat el mas rònc anomenat *lo mas Sausias*, i és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 28 sous per Nadal i 2 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost, com consta en la declaració de Miquel Mestre en el capbreu del monestir de Montserrat de 1538, com a possessor de les rendes del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Miquel Mestre reconeix ser home propi i afocat en aquest mas per aquest monestir, amb l'obligació de fer-hi foc i estança. Els límits del mas de Rocamora, amb el mas Sausias aplevat, són: al nord amb el torrent que

⁷³ L'establiment fou fet a Joan Abelló, el 24-8-1487, en poder de Bernat Vila, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

va de l'hort de Galceran Cartró a la riera de Lavern, i amb el camí que va de la riera al mas de Puigfedó; al sud amb Antoni Artigues, mitjançant el torrent; a l'est amb terres de Macià Carbó de Puigfedó, mitjançant un camí i un marge; i a l'oest amb Bartomeu Batlle, de la Pujada, mitjançant la riera. En l'esmentat capbreu de 1538, no hi consta l'extensió. Però Joan Mestre, en el capbreu de Subirats de 1567, declara que el mas té una extensió de 40 jornals.⁷⁴ La mateixa extensió declara el pubill Francesc Romagosa en el capbreu de Subirats de 1614.⁷⁵ L'entrada d'aquell pubill al mas fa que els documents s'hi refereixin amb el nom de *mas Romagosa, mas d'en Romagosa o casa de Romagosa*.

El 1538, en el capbreu del monestir de Montserrat de 1538-1542, monestir que té les rendes del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, Miquel Mestre I declara tenir, com a domini alodial directe del senyor de Subirats, les propietats següents:

- a) el mas rònc anomenat *lo mas Gabiol*. El 1535, Miquel Mestre I compra a Galceran Cartró, de la riera, la meitat del mas Gabiol, acte de venda contingut en un pergamí (*in pergamenno aparato*). Aquesta meitat té una extensió de 20 jornals, i els límits són: a l'est amb honors del mas Pinell i amb Miquel Mestre, que fou de pertinències del mas Gabiol; al sud i a l'oest amb Miquel Mestre, honors del mas rònc anomenat mas Martí; i al nord amb Miquel Mestre. En aquesta venda, es diu que el mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau, a qui es paga un cens de 3 sous i un parell de capons per Nadal. Es fa constar també que aquest mas presta a l'església de Santa Maria de Vilafranca 6 sous de pensió d'un censal mort, com consta en una condemna feta per Guiomar de Gralla i d'Hostalrich, en poder de Pere Rosell, notari d'aquell terme, el 5-10-1535. En la declaració de 1567, el seu nét, Joan Mestre, es compromet a reedificar el mas i tenir-lo habitat i afocat

⁷⁴ 1567, declaració de Joan Mestre (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

⁷⁵ Aquesta extensió s'ha mantingut aproximadament fins a l'actualitat.

abans de 15 anys.⁷⁶ Sembla que hi fa obres, ja que, passats 9 anys, està habitat per Pere d'en Biella, pagès, d'origen occità. Aquest pagès havia treballat a cal Batlle de la Pujada (1569, 1572),⁷⁷ i al cap de poc d'haver-se casat amb Joana Solls, també d'origen occità (1574),⁷⁸ tots dos se'n van a viure al mas Gabiol, on naixerà el seu fill Pere Guillem (1576).⁷⁹ No obstant, el 1614 consta que el mas Gabiol està encara derruït i deshabitat, i en aquell lloc hi ha construït un corral.⁸⁰ En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, l'extensió declarada del mas Gabiol és de 45 jornals. En la venda de 1535, es fa constar que el mas és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, com a successor de Miquel Despalau, a qui és paga un cens de 30 sous i dos capons per Nadal. En canvi, el 1567, Joan Mestre declara que li paga un cens de 9 sous i un parell de capons per Nadal, i delme de tots els fruits. I el 1614, Francesc Romagosa declara que a aquest cens de 9 sous, s'hi afegeixen 2 sous més per "*reductione habitationis dicti mansi et operum ibi faciens*". Entenem que és per la reconstrucció del mas, o la construcció del corral. Amb el temps, aquest mas es coneixerà amb el nom de *mas de les Vinyes*.⁸¹

- b) els masos ròncs anomenats *mas Brugat* i *mas Martí*, situats al lloc anomenat *lo pas del capellà*, a la parròquia de Lavern. No consta la

⁷⁶ "et promitto vobis que infra quindecim annos tenebo dictum mansum habitatum et affocatum et redificabo illum de novo sine dilatione infra dictum tempus"; 1567, declaració de Joan Mestre (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

⁷⁷ 25-9-1569, "en Pera D'an Biella, del regne de França, hab. ab lo sènyer en Jauma Balla, de la present parròchia de la Bern", padrí del bateig de Jerònima Paula Balla (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 145v, 5451-4-1576); 4-12-1572, "en Pera d'an Biella, tralalador, del Regne de França, hab. ab lo sènyer en Jauma Balla, de la present parròchia", padrí del bateig de Jaume Cristòfol Rovellats (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 147r, 573).

⁷⁸ 30-7-1574, CCMM de Pere Biella i Joana Solls (APL, M-1570, f. 56r-56v, 125).

⁷⁹ 1-4-1576, bateig de Pere Guillem, fill de Pere d'en Biella, pagès, i de Joana (Solls), muller d'aquell, "qui estan al Mas Gabiol, d'en Janot Mestra" (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 148v, 598).

⁸⁰ 1614, declaració de Francesc Romagosa, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 163v-165v): "*totum illum mansum vocatum lo mas Gabiol dirutum et deshabitatum in quo nunc est constructum et edificatum quoddam ovile sive corral cum terris, honoribus et possessionibus*".

⁸¹ En un llibret de Josep Casanovas i Gavarró llegim: "*heredad dicha manso de las Viñas, y antes mas Gabiols*" (ACT, Lavern, llibret de Josep Casanovas i Gavarró). És l'actual "cal Tallaret", de la família Canals Casanovas.

seva extensió. Limiten: al nord amb el mas Bosch, que havia estat d'Antic Pastaller, de Sant Sadurní, i després d'Antoni Baldarich; al sud amb la riera de Lavern; a l'est amb Antoni Martí, teixidor de lli de Sant Sadurní; i a l'oest amb terres de la família Mestre, de Rocamora. Es paga de cens 2 cortans de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost. Foren establerts per Miquel Despalau a Miquel Mestre el 15-1-1519.⁸²

- c) I dues peces de terra: c.1) una anomenada *prats de Bogia*, de 35 jornals, situada a l'oest, a prop del mas rònc anomenat *lo mas Bogia*, que posseeix n'Escuder, de Rocavert; per aquesta peça de terra es paga un cens de 15 sous per Nadal, i fou venuda a Miquel Mestre per Bernat Sala el 1529;⁸³ i c.2) una altra peça de terra situada al lloc anomenat *Malisap*, de 6 jornals d'extensió, i de cens 1 quartera d'ordi. Aquesta peça de terra fou establerta per Miquel de Gralla a Miquel Mestre el 1531.⁸⁴

Les propietats que el 1567 declara Joan Mestre, nét de Miquel Mestre I, comprenen uns 121 jornals, als quals s'hi han d'afegir els jornals dels masos ròncs de *mas Brugal* i *mas Martí*, l'extensió dels quals no consta. S'hi ha d'afegir també la casa i heretat del *molí del Coll*, situat al terme d'Olèrdola, el qual el 1573 Joan Mestre té arrendat a Felip Rius, moliner de Sant Quintí de Mediona, i més tard, el 1580, trobem que hi habiten en Rovellats i en Pascal.⁸⁵ Si bé en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614 hi consten les propietats alodials del senyor de Subirats, i les que depenen d'altres dominis, com la del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Potser no hi consten totes les propietats d'altres senyories. Ho podem constatar en el fet que el 1567 Joan Mestre no declara l'heretat del molí del Coll, situada al terme de Sant Miquel d'Olèrdola.

⁸² 15-1-1519, Jaume Vallfornosa, pvre, de St. Sadurní de Subirats; dins: 1567, declaració de Joan Mestre (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

⁸³ 16-11-1529, Joan Llopis, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Joan Mestre (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

⁸⁴ 10-12-1531, Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Joan Mestre (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

⁸⁵ Arrendament de la casa, molí i heretat del molí del Coll, a Felip Rius, 3-5-1573 (APL, M-1570, f. 46r-46v, 98). El 1580 s'hi està en Rovellats i en Pascal, com consta en el test. de Joan Mestre (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

19. MAS DE PUIGFEDÓ

El *mas de Puigfedó* està habitat per la família Carbó. Documentem els Carbó de Puigfedó a la parròquia de Sant Pere de Lavern almenys des del segle XV, i eren homes propis, solius i afocats en aquest mas pel senyor de Subirats, a qui presten sagrament i homenatge de boca i de mans, en senyal de servei i fidelitat, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Contitucions de Catalunya.

El primer Carbó que tenim documentat es diu Bernat, casat amb Elisenda.⁸⁶ Bernat Carbó hauria mort almenys abans del 1495, que és quan el seu fill i hereu, Macià Carbó I, fa la declaració en el capbreu del benefici de Sant Miquel de la Foradada de 1495-1496.⁸⁷ Macià Carbó consta com a cap de casa en el fogatge de 1497.⁸⁸ En el nostre treball, ens hi referim amb el nom de Macià Carbó I, o major, per distingir-lo del seu fill, Macià Carbó II, o mitjà, i del seu nét, Macià Carbó III o menor.⁸⁹ Macià Carbó III és batlle de Subirats almenys entre els anys 1561 i 1568. Del 1557 al 1559 consta com a batlle Macià Carbó, però tant pot ser ell com el seu pare. El seu fill gran i hereu és Jaume Carbó i Alamany (1535-1586), fill de Caterina Alamany, primera muller del pare d'aquell. El 1556 es casa amb Joana Mestre (1544-1598), filla de Pere Mestre, de la Plaça, pagès, de Sant Sadurní de Subirats, i de Francesca, muller d'aquell.⁹⁰ El matrimoni Carbó i Mestre no tindrà fills, per la qual cosa l'heretat dels Carbó de Puigfedó passa a

⁸⁶ CCMM d'Eulàlia Carbó, de Lavern, i de Gaspar, hereu del mas de les Garrigues. El document està mutilat i només es conserva la part en què Marc i Maria, pares de Gaspar, fan donació universal al seu fill de tots els seus béns, servant-ne l'usdefruit, i heretant els futurs fills de dit matrimoni, fills per fills, i filles per filles, seguint ordre de primogenitura (AHCVP).

⁸⁷ AHCVP, capbreu núm 297, 1495-1496, Benefici de St. Miquel de la Foradada, f. 4v.

⁸⁸ ACA. Reial Patrimoni. Mestre Racional. A-403. Fogatge General de Catalunya. Vol 1-1497. Terme de Subirats.

⁸⁹ Macià Carbó primer és pare de Macià Carbó II i ambdós són avi i pare respectivament de Macià Carbó tercer, com consta en els CCMM de dit Macià Carbó III: "*E primerament, en Macià Carbó, major de dias, avi, e Macià Carbó, son fill, e pare, per contemplació del dit matrimoni e per amor avial e paternal, aprés emperò obte d'ells, e del sobrevivint d'ells, e no abans, donen al dit Macià Carbó, nét e fill dels demunt dits Carbó, dit mas de Puigfedó...*". CCMM de Macià Carbó i Caterina Alamany, 18-2-1525; AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 47, f. 1r.

⁹⁰ CCMM de Jaume Carbó, de Puigfedó, i Joana Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (4-3-1556. AHCVP, JoB, escriptures varies, XVI-XIII-7).

ELS MASOS I LES CASES

mans d'Antoni Carbó i Alamany, calçater de la ciutat de Barcelona, germà d'aquell i hereu del seu pare en segon grau.

El *mas de Puigfedó* té aplevats 3 masos rònecs: el *mas del Troch*, el *mas de Puigdènia* i el mas anomenat *lo Casal*. Els límits del *mas de Puigfedó* són: al nord amb el *mas Cartró, de la Riera*, propietat també de la família Carbó de Puigfedó, i part amb Joan Carbó de la casa de Subirats o de la Torre; al sud amb l'heretat de Savall i en Martí de la Torre; a l'est amb en Raventós de la Verdera; i a l'oest amb en Mestre, del mas de Rocamora.

D'aquests masos rònecs, el *mas del Troch*, de 50 jornals, és de domini alodial directe del benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès, a qui es paga un cens de 8 sous per Nadal i delme de tots els fruits que s'hi cullen; es té per l'abadessa d'aquest convent, segons consta en la declaració de Macià Carbó III (1567).⁹¹ Els altres tres masos, l'extensió dels quals no es detalla, són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens conjunt de 27 sous per Nadal, i delme de tots els fruits i de carnalatge.

La família Carbó, de Puigfedó, augmenta considerablement el seu patrimoni al llarg de tot el segle XVI, comprant terres i masos veïns. Alguns d'aquests masos serveixen per dotar fills cabalers. A inicis del segle XVI, Macià Carbó I, de Puigfedó, compra el *mas Oliveres* o *mas Oliver*, de Jaume Oliveres, de 60 jornals.⁹² El 1517, compra el *mas de Prunamala*, a Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona, i el dona en CCMM al seu fill cabaler Bernat Carbó.⁹³ Compra també a Joan Bertran el *mas de Joan Bertran*, de Sant Joan Salerm; i el 3-

⁹¹ En dita declaració de 1567, es fa referència a vuit actes vells fets pels predecessors de Macià Carbó III, sense especificar la data: “*et ita visum est contineri in octo instrumentis veteribus de dicto manso per predecessores meos factus*”; dins: 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v). El mas del Troch consta en la declaració de Macià Carbó III en el capbreu del benefici de l'Anunciada de 1511, com a p. de t. part culta i erma (AHCVP, capbreu del benefici de l'Anunciada, de Santa Clara, 1511, núm 384, f. 2r); però en el capbreu de dit benefici de 1551-1552 la declaració de Macià Carbó està en blanc (AHCVP, capbreu del benefici de l'Anunciada, de Santa Clara, 1551-1552, núm 386, f. 8v).

⁹² La compravenda consta dins els CCMM de Macià Carbó III i Caterina Alemany, 18-2-1525 (AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 47, f. 1r-2v). L'extensió del mas Oliver consta en la declaració de Macià Carbó III del capbreu de Subirats de 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v-95r).

⁹³ 17-9-1517, acte en poder de Joan Martorell, not. de Barcelona; dins: 1567, declaració de Bartomeu Carbó, de Prunamala (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 52r).

ELS MASOS I LES CASES

4-1516 compra *el maset de la Salada* a Guillem Roig, pagès de la ciutat de Barcelona, en nom seu i com a curador d'Antoni Roig, Pere Roig, Jaume Roig i Antònia, muller d'aquell, i els dóna en CCMM al seu fill cabaler Antoni Carbó, en una data anterior a 1534.

El 1516, Macià Carbó II, de Puigfedó, compra a Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona, el *mas Arnau*, àlies *de les Oliveres*, o *mas de ses oliveres*; el 1606, consta que és un mas rònec, de 18 quarteres d'extensió.⁹⁴ Macià Carbó III, de Puigfedó, batlle de Subirats, augmenta el patrimoni adquirint diverses propietats comprades a carta de gràcia. A Pere Font, li compra en penyora, abans de 1567: a) el mas rònec anomenat *mas de la Mata*, aplevat al mas Font, pel preu de 78 lliures;⁹⁵ b) una peça de terra de 8 jornals anomenada "*lo Prat*", amb el predit empenyorament; c) una altra peça de terra anomenada "*les Valtreres*", de 2 jornals, per 50 lliures;⁹⁶ i d) una altra de pertinències del mas Font, de 2 mojudes.⁹⁷ També compra a carta de gràcia una peça de terra de 12 jornals per 40 lliures, a Joan Jofre, de Peralba. I el 1551 compra el *mas Cartró de la Riera* (1551),⁹⁸ en el qual el 1556 s'hi està Miquel Carbó, probablement com a masover.⁹⁹ El 1553, Macià Carbó III compra a carta de gràcia a Pere Llopart i a Antoni Raventós, de la Verdera, tutors dels fills pupils de Galceran Cartró, de la

⁹⁴ 17-9-1516, acte de compravenda, carta pública rebuda a Barcelona, no diu en quin not.; consta en la capbreu de dit mas, en usdefruit propietat de Marianna Carbó, viuda d'Antoni Carbó, en data d'11-9-1609 (AHCVP, LIA, capbreu de Montserrat (1608-1612), núm 6, f. 117r-117v): "*Un mas dirruït anomenat lo mas Arnau, àlias de les Oliveras, ab sa gleba al dit mas contigua, servat dins dita parròchia*". Extensió: 18 quarterades de terra. Límits: sol ixent: mas de Prunamala; migjorn: mas Bosch, i terres de Marianna Carbó, alodials castell Subirats; sol ponent: Mas Fedó; tramuntana: mas del Pont. identifiquem aquest mas amb l'actual *can Sallent*.

⁹⁵ No consta la data del document, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r).

⁹⁶ No consta la data del document, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins: 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r).

⁹⁷ El comprador és Macià Carbó III, pare de Jaume Carbó i d'Antoni Carbó, de Puigfedó. Les dates de les compravendes no consten, sols "die et anno in his contentis"; dins declaració de Pere Font, del mas Font (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f.69r-70r).

⁹⁸ De la primera compra, no consta la data del document. La segona compra data del 5-1-1551, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 94v).

⁹⁹ 1556. Miquel Carbó, "qui està en casa d'en Galceran Cartró, de la Riera" (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 139v, 436).

ELS MASOS I LES CASES

riera, dues peces de terra, una part vinya i part campa anomenada “*la Plana*”, de 12 jornals, i una altra part campa i part erma, sense nom, de 8 jornals.¹⁰⁰

El 1590, el seu fill, Antoni Carbó, de Puigfedó, adquireix definitivament el *mas Font*, de 20 jornals; la compra es fa a Bartomeu Font.¹⁰¹ Les propietats que declara Macià Carbó III el 1567 sumen més de 239,5 jornals, ja que hem de tenir present que a aquesta quantitat cal sumar el mas rònc anomenat *mas d'en Mata*, i el *mas Cartró de la riera*, dels quals no consta l'extensió. Si sumem els 20 jornals del *mas Font*, que compra Antoni Carbó, el 1590, l'extensió de les propietats acumulades per la família Carbó, de Puigfedó, a finals del segle XVI sumen més de 259 jornals i mig. Amb aquesta extensió, la família Carbó, de Puigfedó, és la que acumula més propietats de la parròquia de Sant Pere de Lavern; d'aquí el sobrenom de *la Casa Gran*, el qual es comença a utilitzar a finals del segle XVI. I és una de les famílies més importants del terme de Subirats.

En les propietats dels Carbó, de Puigfedó, trobem 8 dominis alodials. Aquests, per ordre de d'extensió de terres, són: a) senyor de Subirats, el principal, pel *mas de Puigfedó*, el *mas Font*, de 20 jornals, el mas rònc anomenat *mas d'en Mata*, d'extensió no detallada, i diverses peces de terra que sumen 89,5 jornals; b) benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoïna de Barcelona, pel *mas Oliver*, de 60 jornals, i una peça de terra de 2 jornals; c) benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès, pel mas del Troch, de 50 jornals; d) benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, pel *mas Cartró, de la riera*, d'extensió no detallada, el *mas de la Font*, de 12 jornals, i una peça de terra de 2 jornals anomenada *la Rovira*; e) església de Sant Pere de Subirats, o la sagristia d'aquesta església, per dues peces de terra de 3 i 1 jornal respectivament; f) església de Sant Sadurní de Subirats, per una peça de terra de 2 jornals; g) església de Sant Pere de Lavern, una peça de terra de 2 jornals; i h) priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, pel mas rònc anomenat *mas de ses Oliveres*, de 18 quarteres d'extensió.

¹⁰⁰ 20-9-1553, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93v).

¹⁰¹ Comprat l'11-4-1590 a Bartomeu Font, fill de Pere Font (AHCVP, MB, P-XVI-III-7).

20. MAS OLIVER

Hem vist com la família Carbó de Puigfedó augmenta el seu patrimoni al llarg de tot el segle XVI, comprant terres i masos veïns. Un d'aquests masos és el *mas Oliver*. A inicis del segle XVI, Macià Carbó I de Puigfedó compra el *mas Oliveres* o *mas Oliver* a Jaume Oliveres. El mas té una extensió de 60 jornals.¹⁰² El mas queda incorporat dins el patrimoni de la família Carbó fins que Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, el dona per dot a la seva filla Marianna Carbó, quan ferma CCMM amb Jeroni Miquel (1616) perquè no disposa de diners de comptants per poder-li pagar el dot, avaluat en 200 lliures, més 150 lliures d'aixovar que la seva mare li'n dona, amb la condició que ningú els en pugui treure fins a tant que no siguin pagats del dot i de les despeses que hauran efectuat en aquell mas. El mas es transmet a la filla pubilla d'aquell matrimoni, Felipa Miquel i Carbó, la qual es casa amb el pubill Joan Romagosa. El fill hereu d'aquells entra en ordes sagrats –es fa frare de l'orde de Sant Jeroni de la Murtra–. Aquest fet és incompatible amb la seva condició d'hereu. Per això, en el seu testament institueix hereu el seu germà, Francesc Romagosa i Miquel, el 1686.¹⁰³ Aquell mateix any, s'estableix un acord o concòrdia, via procés judicial, entre els hereus del patrimoni Carbó de Puigfedó, de manera que el mas Oliver queda definitivament per la família Romagosa (1686).¹⁰⁴ Aquell hereu, Francesc Romagosa i Miquel, es casa amb Maria Martí (1673)¹⁰⁵ i es garanteix la descendència per línia masculina amb el seu fill hereu, Antoni Romagosa i Martí, almenys fins al segle XVIII.

¹⁰² La compravenda consta dins els CCMM de Macià Carbó III i Caterina Alemany, 18-2-1525 (AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 47, f. 1r-2v). L'extensió del mas Oliver consta en la declaració de Macià Carbó III del capbreu de Subirats de 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v-95r).

¹⁰³ 6-1-1686, testament de Joan Romagosa, frare de St. Jeroni de la Murtra; dins concòrdia entre Batista Carbó, Jaume Carbó i els hereus de Joan Romagosa, processos judicials, en data de 27-10-1688 (AHCVP, JT, P-XVII-111).

¹⁰⁴ 6-1-1686, concòrdia entre Batista Carbó, Jaume Carbó i els hereus de Joan Romagosa, processos judicials, en data de 27-10-1688 (AHCVP, JT, P-XVII-111).

¹⁰⁵ 26-9-1673, CCMM (AHCVP, LIR, P-XVII-III-1688).

21. MAS CARTRÓ DE LA RIERA

El *mas Cartró de la Riera* està habitat per la família Cartró, documentada a Subirats en el fogatge de 1497: “*en Cartró dit de la riera*”.¹⁰⁶ El 1515, trobem Joan Cartró, de la Riera, que ferma com a testimoni en una àpoca de dot d’una filla de Pere Mestre, del mas de Rocamora.¹⁰⁷ No obstant, no consta cap Cartró, de la Riera, en el fogatge de 1515.

El 1535, trobem Galceran Cartró, de la Riera, el qual ven a Miquel Mestre I, del mas de Rocamora, la meitat del mas rònec anomenat *mas Gabiol*, de 20 jornals d’extensió, pel preu de 20 lliures.¹⁰⁸ El *mas Gabiol* és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau, a qui es paga un cens de 3 sous i un parell de capons per Nadal. En aquesta venda, es fa constar sobre el mas hi ha un censal mort de 6 sous de pensió que es paga a l’església de Santa maria de Vilafranca, com consta en una condemna feta per Guiomar de Gralla i d’Hostalrich, en poder de Pere Rosell, notari d’aquest terme, el 5-10-1535. Galceran Cartró, de la riera, està casat i té almenys tres fills. Probablement el 1553 ja és mort. El seu nom no consta en el fogatge de 1553, fet a l’agost. I al setembre d’aquell mateix any ja trobem tutors dels seus fills.

El mas Cartró de la Riera es ven el 1551 a Macià Carbó III, de Puigfedó, el qual el declara en el capbreu de Subirats de 1567, sense fer constar la seva extensió.¹⁰⁹ El mas Cartró de la Riera és de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, a qui es paga un cens de 30 sous. El 1567, els

¹⁰⁶ No hem de confondre el *mas Cartró de la riera* amb el *mas Suau*, el qual darrer també prendrà el nom de *mas Cartró de la riera* en entrar-hi el pubill Antoni Cartró. D’aquests dos masos, s’ha mantingut el nom del darrer, el qual es coneix a l’actualitat com *cal Cartró de la riera*, i dóna nom al nucli de població que s’hi ha format a partir del segle divuit.

¹⁰⁷ 8-11-1515, acte de compravenda (ACT, perg. núm 24). Sobre els límits del mas Gabiol, veg. *mas de Rocamora*.

¹⁰⁸ 24-10-1535 (ACT, perg. núm 35).

¹⁰⁹ No tenim constància de qui fa la venda. S’anomenen dues vendes. De la primera vendaa, no consta la data del document. La segona venda data del 5-1-1551, en poder de JoB, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 94v).

ELS MASOS I LES CASES

límits del mas són: a l'est amb aquest Carbó; al sud amb el marge de l'hom; a l'oest amb el camí que va del mas Cartró de la riera a la riera de Lavern; i al nord amb la riera de Lavern, i amb en Pere Font, honors del mas rònc anomenat *mas de la Mata*, que posseeix aquest Carbó. El 1553, Pere Llopart i Antoni Raventós, tutors dels fills pupils de Galceran Cartró, venen a carta de gràcia a Macià Carbó III, de Puigfedó, dues peces de terra, una part vinya i part camp, anomenada "*la Plana*", de 12 jornals, i una altra part camp i part erma, sense nom, de 8 jornals.¹¹⁰ Hem vist com a partir de 1535, la família Cartró de la Riera va venent les seves propietats, probablement per endeutament. Entre els compradors, hem trobat Miquel Mestre I, del mas de Rocamora, que el 1535 compra la meitat del mas Gabiol i es fa càrrec d'un censal mort gravat sobre aquest mas; Bartomeu Huguet, casat amb una germana de Miquel Mestre I, de Rocamora, que hauria comprat l'altra meitat del mas Gabiol, i que vendrà a Miquel Mestre I, com consta en la declaració de 1567; i Macià Carbó III, del mas de Puigfedó, que el 1551 compra definitivament el mas Cartró, de la riera.

Trobem dos dominis alodials directes: el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, pel *mas Cartró de la Riera*; i Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor dels drets de Miquel Despalau, pel *mas Gabiol*.

22. MAS D'EN BERNAT SALA, DE SANT JOAN SALERM; després MAS PALAU, i més tard MAS FERRER

El *mas d'en Bernat Sala*, de Sant Joan Salerm, pren el nom del seu propietari, Bernat Sala. Hem documentat Bernat Sala entre el 1507 i el 1529. Bernat Sala ven a Miquel Mestre, de Rocamora, una peça de terra anomenada "*prats de Bogia*", de 35 jornals d'extensió (1529).¹¹¹ I consta també que en

¹¹⁰ 20-9-1553, acte de venda en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93v). Galceran Cartró ja és mort abans del setembre de 1553.

¹¹¹ 16-11-1529, Joan Llopis, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Joan Mestre, nét de dit Miquel Mestre, del mas de Rocamora (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

ELS MASOS I LES CASES

Campmany, de Sant Joan Salerm, té terra que fou d'en Bernat Sala.¹¹² Desconeixem si Bernat Sala es casa i té descendència. En tot cas, el cognom Sala es perd. L'existència del mas es remunta a temps medievals.¹¹³

L'heretat de Bernat Sala és subhastada a l'encant públic. La família Mestre del mas de Rocamora compra una part de les terres, una altra part la família Escuder de Rocavert, i la casa de Bernat Sala de Sant Joan Salerm i part de les terres la família Casanovas del Pujol.¹¹⁴ Aquesta casa de Sant Joan Salerm i terres passa a ser de Joana Casanovas, filla cabalera de cal Casanovas del Pujol, i del marit d'aquella, Pere Palau, documentat en el fogatge de 1553. Pere Palau és un fill cabaler del mas Palau, de Santa Fe. El mas passa a denominar-se *mas d'en Palau*, de Sant Joan Salerm. Posteriorment, amb el matrimoni de la pubilla Elisabet Beneta Palau i Pere Joan Ferrer, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, el mas passa a anomenar-se *mas d'en Ferrer* o *mas Ferrer*. La família Ferrer habita a la casa que tenen a la vila de Sant Sadurní. Ja entrats el segle XVII, el seu fill, Pau Ramon Ferrer, anomenat “*lo músich de St. Sadurní*”, ven definitivament el “Mas Ferrer” a Gabriel Carbó II, de Sant Joan Salerm¹¹⁵

La família Palau contreu deutes i hipoteca dues peces de terra de la seva propietat. La compradora és Joana Llobet, muller d'Antoni Olivella, de Fontclara (1562).¹¹⁶

Joana Llobet declara tenir dues peces de terra per títol d'empenyorament dels cònjuges Palau, de Sant Joan Salerm, de pertinències del mas dels Palau (1562). Una està situada a prop del mas d'en Carbó de Sant Joan Salerm i té 2 jornals; l'altra, anomenada “la pròpia d'en Palau”, té 5 o 6 jornals, i està plantada d'oliveres. Consta que la viuda Palau ha de pagar el cens, no especificat, de d'aquestes peces de terra al senyor de Subirats.

¹¹² Consta en les afrontacions d'una peça de terra de Macià Carbó III, de Puigfedó, situada a prop de la vinya d'en Campmany, de Sant Joan Salerm; dins declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r).

¹¹³ Al respecte, veg: GAYA, J. (2016): *Els masos de Sant Joan Salerm*. Barcelona: edic. SICE (en premsa).

¹¹⁴ (APSS, M-1550).

¹¹⁵ 1631, CCMM de Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm (AHCVP).

¹¹⁶ 1-12-1562, acte d'empenyorament en poder de Francesc Mestre, pvre, rector i not. de St. Pere de Lavern; dins declaració de Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

ELS MASOS I LES CASES

La família Palau no consta com a declarant en el capbreu de Subirats de 1567, però sí que ho fa en el capbreu de Subirats de 1614. En aquell, Pere Joan Ferrer, usufructuari, i procurador dels béns del seu fill Pau Ramon Ferrer i Palau, menor d'edat, declara el *mas d'en Palau*, amb una peça de terra anomenada "la Pròpia d'en Palau", que tot junt té 19 jornals d'extensió. Els límits són: a l'est, al sud i al nord amb terra de Damià Julià Seres (família Campmany, cal Julià), i a l'oest amb Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm, i Antoni Cuscó de la Granada (terra de la Cuscona). És de domini alodial directe de Josep de Milsocós, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 20 sous per Nadal. Declara també dues peces de terra situades al costat de "la Pròpia": a) una peça part camp i erma, de 6 jornals, a cens de 20 sous per nadal al senyor de Subirats; i b) una peça de terra de 12 jornals, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. Reconeix pagar delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats. L'extensió total declarada és de 37 jornals el 1614.

Entre els dominis alodials directes, consta el senyor de Subirats i el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat.

23. MAS DE ROCAVERT

El 1538, Bartomeu Escuder de Rocavert declara tenir, per predecessors seus, el mas rònec anomenat *mas de Bogia*, de 14 jornals d'extensió. Aquest mas és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 4 gallines i 4 sous per Nadal, i 3 quarteres d'ordi i 1 quartera de forment per la festa de Sant Pere i Feliu, del mes d'agost. En els límits d'aquest mas (1538), s'esmenta el *mas de Rocavert*. El document de la declaració està mutilat, per la qual cosa desconeixem quines són totes les propietats d'aquest declarant que depenen d'aquell priorat.¹¹⁷ Bernat Sala posseeix una gran peça de terra anomenada "*prats de Bogia*", que limita a l'oest amb el *mas de Bogia*, mitjançant el camí que va del mas de Rocavert a la vila de Sant Sadurní. El 1529, Bernat Sala ven aquesta peça de terra, de 35 jornals, a Miquel Mestre, avi de Joan

¹¹⁷ 27-3-1538 (AHCVP, JLI, capbreu del monestir de Montserrat (1538-1545), núm 5, f. 84v).

ELS MASOS I LES CASES

Mestre, de Rocamora.¹¹⁸ I aquesta terra era de pertinències del mas de Bogia.¹¹⁹ Per tant, originàriament, el mas de Bogia tenia una extensió d'almenys uns 50 jornals de gleva de terra. La terra d'un mas rònec podia ser adquirida per més d'un pagès de mas, com veiem amb el mas de Bogia, repartit entre dos pagesos de mas: els Escuder de Rocavert, i els Sala de Sant Joan Salerm. No obstant, no coincideixen els senyors alodials directes. Miquel Mestre declara (1567) que els 15 jornals de terra que comprà a Bernat Sala són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà; mentre que en una data anterior, Bartomeu Escuder (1538) declara que els 14 jornals del *mas de Bogia* són de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

La família Escuder està documentada a Lavern en el fogatge de 1497. La seva residència és al *mas de Rocavert*. Aquest mas és de domini alodial directe de Raimon Vicenç de Semmenat, com consta en l'aprovació de l'establiment que aquell noble fa a Bartomeu Escuder el 1582.¹²⁰ Josep de Milsocós adquireix el domini alodial directe d'aquell mas el 1592 per un acte de permuta de senyoria establert entre ell i Miquel de Salbà i de Vallseca, senyor de Santiga, regent de la Cancelleria de Barcelona i hereu de Raimon Vicenç de Semmenat, ciutadà de Barcelona.¹²¹ Per aquest motiu, els Escuder no havien declarat en el capbreu de Subirats de 1567, i sí que ho fan en el capbreu de Subirats de 1614. Recordem també que en aquesta data, Josep de Milsocós ja és senyor de Subirats, senyoria que ha comprat a Gastó de Montcada i Gralla l'any 1611. En la declaració de 1614 feta per Joan Escuder, fill de Bartomeu Escuder, es confessa tenir el *mas de*

¹¹⁸ 16-11-1529, acte de compravenda "factus instrumento publico in pergamenno exarato" en poder de Joan Llopis, not. de Vilafranca; esmentat dins declaració de Joan Mestre, de Rocamora: " (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89v-91v).

¹¹⁹ Esmentat en els límits d'una peça de terra de pertinències del mas de Puig de Rovira: "*ab oriente, ab occidente et a certio in honore d'en scuder de rochavert, et a certio in honoribus d'en mestre qui fuerunt d'en berna sala de pertinentijs mansi de bogia*"; dins declaració de Macià Carbó, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v-95r).

¹²⁰ 15-12-1582, ractificació de l'establiment a Bartomeu Escuder per part de Raimon Vicenç de Semmenat, en poder de Macià Falcó, not. de Barcelona; dins: 1614, declaració de Bartomeu Escuder de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, capbreu de Subirats de 1614, SA, f. 162r-163r).

¹²¹ "[...] *in quibusquidem censibus vos succeditis in vim permutationis factis inter vos et Illustrisimem dominum michaellem de Çalbà et de vallesica, regentem cancellariam Barcinone, herede dicti de Semanat [...]*", 25-4-1592, acte de permuta de senyoria, en poder de'Antic Servat, not. de Barcelona (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 162r-163r).

ELS MASOS I LES CASES

Rocavert, sense que hi consti la seva extensió, i també una peça de terra anomenada “Bosch d’en Coscó”, de 2 jornals, situada a Sant Joan Salerm.

El 1614, els límits del mas de Rocavert són: a l’est amb Joan Escuder, de pertinències del mas Arrabassador, alou del Monestir de St. Cugat, mitjançant un torrent, amb Antoni Almirall de Figarola, i amb en Ferrer, del mas Massaguer, que fou d’en Batlle del Cortei; al sud amb en Ferrer del mas Massaguer, que fou d’en Batlle del Cortei, mitjançant el camí ral que va a Vilafranca, i el torrent que va a St. Sebastià dels Gorgs; a l’oest amb el torrent que va a St. Sebastià dels Gorgs, i la riera de Lavern; al nord amb la riera de Lavern, i terra de Joan Escuder mitjançant aquesta riera. En relació als censos, s’ha de pagar un cens de 7 quarteres d’ordi per St. Pere i Feliu, a l’agost, als successors de Raimon Vicenç de Semmenat; i dos parells de capons i 20 sous per Nadal a la comunitat de preveres de Sta. Maria de Vilafranca, dels quals 17 sous es fan per consignació a aquesta comunitat feta per aquell noble o pels predecessors d’aquell. Per tant, hi ha un domini alodial directe, hereus de Raimon Vicenç de Semmenat, i després Josep de Milsocós, però es paga cens a dues senyories: als hereus de Raimon Vicenç de Semmenat, després Josep de Milsocós, i a la comunitat de pvres de Vilafranca del Penedès.

El 1594, Joan Escuder, de Rocavert, ven a Jaume Batlle, de la Pujada, una peça de terra part campa i bosquina anomenada “*los prohensals*”, de 15 jornals d’extensió, abans de domini alodial directe de Vicenç Raimon de Sentmenat, i després de Josep de Milsocós, senyor de Subirats, peça de terra que s’inclou dins el cens del mas Escuder: 7 quarteres d’ordi per St. Pere i Feliu, a l’agost; 2 parells de pollastres i 20 sous per Nadal.¹²²

Trobem tres dominis alodials directes: priorat de Sant Sebastià dels Gorgs; la comunitat de preveres de Santa Maria de Vilafranca; i Raimon Vicenç de Semmenat, que, per permuta de senyoria, passa a Josep de Milsocós, senyor de Subirats, a partir de 1592.

¹²² Compravenda de 10-9-1594, Joan Colldesansa, not. de Vilafranca del Pdès; dins declaració de Jaume Batlle, de la Pujada (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 149v-152r).

24. MAS BOSCH

A la primera meitat del segle XVI, el *mas Bosch* és propietat de la família Ferrer.¹²³ Abans de 1567, el posseeix Bartomeu Ferrer, i Beneta, muller d'aquell, els quals viuen a Sant Sadurní. L'heretat passa a la seva filla, Magdalena Ferrer, pubilla. El cognom de la família canvia a Escuder amb el casament d'aquesta pubilla amb Marc Escuder, cabaler del mas de Rocavert, tots dos habitants també a Sant Sadurní. D'aquest matrimoni neixen Pere Escuder Ferrer i Montserrat Escuder Ferrer. Pere Escuder és pare de Batista Escuder, paraire de Vilafranca del Penedès. Montserrat Escuder es casa amb Antic Pasteller, pagès, de Sant Sadurní, i consta que tenen el mas Bosch. El declaren el 1567 Antic Pasteller i el seu fill Jaume Pasteller. El 1595, Batista Escuder manté un litigi amb el seu cosí, Jaume Pasteller, per la propietat del mas, alegant que la seva àvia el va fer hereu. Batista Escuder i Jerònima, muller d'aquell, exigeixen que se'ls restitueixin “*las ditas casa Mas Bosch y terres, honors e possessions de aquelles e los béns mobles que quant se usurparen los pradecessors seus dits béns y havia en dita casa y Mas Bosch, que avui té en Jaume Pasteller*”.¹²⁴ Desconeixem el resultat de la sentència. El cas és que el 1614, Anna Baldrich, resident a Barcelona, viuda d'Antoni Baldrich, paraire de draps de Vilafranca, declara tenir el mas Bosch, juntament amb tres peces de terra que havien estat d'Antic Pasteller i Jaume Pasteller.

El 1567, com consta en la declaració d'Antic Pasteller i Jaume Pasteller, el mas Bosch està derruït i deshabitat. El mateix es fa constar el 1614, en la declaració d'Anna Baldrich. No obstant, el mas podia haver estat habitat en una data anterior a 1567. Un dels testimonis del litigi de 1595, Joan Torrents, de Sant Sadurní, declara que Montserrat Escuder i Antic Pasteller havien viscut al Mas Bosch. Fixem-nos en què Batista Escuder també reclama “*los béns mobles que quant se usurparen los pradecessors seus dits béns y havia en dita casa*”.

¹²³ No hem de confondre aquest mas amb el *mas Artigues*, antigament anomenat també *mas Bosch*.

¹²⁴ 1-12-1595, procés judicial entre Batista Escuder Ferrer i Jerònima, d'una part, i Jaume Pasteller, de l'altra (AHCVP, P-XVI-IX-18. Judicial. Dins caixa P-XVI-11-11).

ELS MASOS I LES CASES

Tant en la declaració del capbreu de 1567 com en la del capbreu de 1614, es diu que el mas té una extensió de 20 jornals de terra. Els seus límits són: a l'est amb el mas de Prunamala, per mitjà del torrent de font de judia, i amb terra d'aquests Pasteller per mitjà d'un torrent; al sud amb Joan Mestre, (de la Plaça) i amb el mas Gabiol, mitjançant un torrent; a l'oest amb Macià Carbó, de Puigfedó, mitjançant el camí que va del camí ral a Prunamala; i al nord amb terra d'aquest Pasteller, que després té Anna Baldrich. El 1567, consta que el mas és de domini alodial directe dels hereus de la casa de Monistrol d'Anoia, a cens de 12 sous en un termini no especificat. El 1614, consta Francesc Vilana com a senyor de Monistrol, documentat ja el 1597.¹²⁵ Jaume Pastaller, pare, i Jaume Pastaller, fill, arrenden el mas Bosch a Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, de la parròquia de Sant Sadurní (1606). Entre les condicions, consta el dret de fabricar-hi un corral, de manera que es comprometen a donar-li l'obra i la feina de paleta i manobres:¹²⁶

[L'arrendatari] podrà fer formiguers y "raure broça", no poder tallar arbres que donin fruit, sols esporgar-los a ús de bon pagès, poder fabricar corral. Sota aquest pacte, us hem de donar 1000 teules i 8 q. de calç; i en dita obra nosaltres us servirem de manobres, i us haurem de pagar "los jornals" del mestre de cases i despeses; i després de 5 anys, us haurem de pagar, a vosaltres i als vostres, tot el que haureu pagat per raó de l'obra de dit corral, sota la condició que no els podran treure de dit arrendament sens abans haver-los pagat les despeses de l'obra.

Sembla ser que aquell mas estava derruït i deshabitat el 1614, com consta en la declaració d'Anna Baldrich, abans esmentada. En tot cas, no sabem si s'hi va construir el corral.

25. MAS CORTEI

El *mas del Cortei* o *mas Cortey* pertany al terme de Sant Cristòfol de la Granada, però és de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Marc Martí, de la Torre, té el *mas del Cortei*, com consta en un document de l'any 1566.¹²⁷ No obstant,

¹²⁵ 26-2-1597, en un padrinatge: *Maciana Vilana i de Peguera, muller de Francesc Vilana, senyor de la quadra de Monistrol de Noia*. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 132, 4).

¹²⁶ 3-4-1606, cont. arrend. del mas Bosch (AHCVP, MB, P-XVI-113-6. f. 45r-46r).

¹²⁷ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador de cal Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 77v): "Ítem tinch sembrat en la heretat de la casa del Cortei, de dit March Martí,

Marc Martí no declara aquest mas en el capbreu de 1567. El mas està habitat per una filla seva, Montserrat Martí, casada amb Joan Riera, els quals han celebrat CCMM el 1565.¹²⁸ Més endavant, el 1573, trobem que hi habita una altra filla, Joana Martí, casada amb Antoni Batlle, conegut com Antoni Batlle “del Cortey”.¹²⁹ El 1567, Antoni Batlle i Joana Martí declaren tenir una peça de terra de 10 jornals, situada dins la parròquia de Lavern, en la qual hi havia construït el mas rònec anomenat *mas Torras*. Aquesta peça de terra és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 2 quarteres d’ordi i 1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, a l’agost. Consta que Marc Martí la dóna a Joana, filla seva, i Antoni Batlle, el mateix dia que es fa la declaració (*acto die presenti*). El mas Cortey tampoc consta en la declaració de 1567 del matrimoni Batlle. No obstant, per sentència judicial, Joana Martina té en propietat la meitat del mas Cortei, com consta en un contracte d’arrendament de la seva part al seu pare, Francesc Martí, de la Torre, i a Joan Roca, treballador d’origen occità, el 1585.¹³⁰ El mateix any 1585, hi trobem altres treballadors, com “en Montserrat, del Cortey”;¹³¹ o en Moriscot i en Malestany, a qui Bartomeu Batlle fa arrendament d’una peça de terra de 3 jornals, situada “en lo capdemunt de la plana de devant la porta”.¹³² Es diu que aquesta peça de terra és alou del bisbe de Barcelona, a qui es paga delme, però la primícia a la Granada.

En relació als dominis alodials, podem dir que hi ha el bisbe de Barcelona, a qui es paga delme; que es paga primícia a l’església de Sant Cristòfol de la Granada; i que el senyor de Subirats té el domini alodial directe sobre una peça de terra de 10 jornals que Francesc Martí dóna a la seva filla Joana.

tres corteras de forment y duas de sivada, de les quals no tinch de pagar parts per quant tinch comprat lo úsdefruyt”.

¹²⁸ 20-11-1565, memorial de la roba per joies de Montserrat (APL, M-1561, f. 76r, 183).

¹²⁹ 3-12-1573, test. de Marc Martí, pare d’aquella, el qual li llega “un polí o ruch y una baçina de lautó que jo tinch en casa del sènher n’Antoni Balla, del Cortey, gendre meu” (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

¹³⁰ “Jo, Joana Martina, hereva de la una \part de/ heretat d’en Barthomeu Balla, del Cortey, quòndam, de la parròchia de Sant Cristòfol de la Granada, conforme consta de dit heretament ab sentència dada per lo magnífic veguer de Vilafrancha, fas lloguer a vosaltres, so és, a Francesc Martí, marit meu, y Joan Roca, pagès, de tota aquella part de heretat que avui susdita Joana Martina me toca”, 28-8-1585 (APL, M-1570, f. 177r, 540).

¹³¹ “en Montserrat, del Cortey”, 3-1-1585 (APL, Baptismes 1582-1735, f. 4r, 27).

¹³² “la qual pesa és alou del reverent bisba de Barcelona, y lo delma al mateix, la primícia a la Granada”, cont. arrend. p. de t. de mas Cortei, 15-3-1585 (APL, M-1570, f. 173r).

26. MAS DE LA CREU

El *mas de la Creu* o *la Creu*, del terme de Sant Pere d'Avinyonet, i pertany a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Hi trobem la família Rosell. Després Broquetes, Forés, Gili. Hi ha una habitació que és del senyor Joan Despes. El 1538, Jeroni Broquetes, natural de Sant Pere de Subirats, té arrendat el mas de la Creu per nou anys. Però al cap de tres anys, el mas de la Creu és arrendat a Jaume Gili, de Miralles. Probablement es cancel·là el contracte entre els propietaris de la Creu i Jeroni Broquetes, ja que el trobem que habita al mas Massaguer, a prop de la Creu. Al segle XVII, el mas de la Creu s'incorpora a ca l'Escuder, de Rocavert.

27. QUADRA DEL GORNER

Al segle XVI, la *quadra del Gorner* forma part de la parròquia de Sant Pere de Lavern, però no és del terme de Subirats. Tot i no pertànyer al domini alodial directe del senyor de Subirats, els seus propietaris posseeixen terres dins el terme veí de Subirats. A la segona meitat del segle XVI, el Gorner és un nucli format per diferents cases: a) la casa i heretat de la família Esbert, que, per drets de compravenda i disposició testamentària, passa a un cabaler de la família Mestre a la segona meitat del segle XVI, moment en què es coneix com a “Mestre de Dalt”; b) la casa de la família Mestre (o Mestres) del Gorner, coneguda com a “Mestre de Baix”, locatiu que documentem des de finals del segle XVI, concretament des del 1592,¹³³ i que es crea per oposició al de “Mestre de Dalt”; c) la casa de Pau Vendrell, del Gorner, que Pau Miquel del Gorner comprarà a finals del segle XVI; d) la casa i heretat de Toni Miquel i Francesc Miquel, fill d'aquell, que també compra Pau Miquel, del Gorner; i e) la casa “tota obrada de nou” que fa construir Pau Miquel, del Gorner, a finals del segle XVI.

¹³³ 1592, bateig d'Eulàlia Caterina, filla de Francesc Mestre de Baix, i de Joana, muller d'aquell (APL, baptismes 1582-1735, f. 9r, 67).

27.1. MESTRE DE BAIX

La casa anomenada “Mestre de Baix” o *cal Mestre de Baix* és la casa originària de la família Mestre (o Mestres) del Gorner. El 1510, Pere Mestre, del Gorner, és propietari de dues peces de terra situades a la parròquia de Lavern, que són de domini alodial directe de la Comanda de Sant Joan de Vilafranca del Penedès. La primera, anomenada “les quarterades de Sant Just o Fontanelles” té 10 mojudes (o 5 jornals, 1614) d’extensió, per la qual es paga un cens de 4 gallines per Nadal i 0,5 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu; la segona, anomenada “Llavaneres o Llevamoges” té 2 mojudes (o 2 quarterades, 1614), “ad certum censum”. Francesc Mestre, descendent de Pere Mestre, les declara posseir el 1567, juntament amb la peça de terra on hi havia construït el mas rònec anomenat “Grimarosa”, d’extensió no detallada, situada també dins la parròquia de Lavern, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 4 gallines per Nadal i 0,5 quarteres de formant per Sant Pere i Feliu. En el capbreu de 1614, un altre Francesc Mestre, anomenat de Baix, declara posseir l’aquestes dues peces de terra, però no hi consta la peça de terra on hi havia construït el mas rònec anomenat “Grimarosa”.

27.2. CASA DE JOAN ESBERT, DEL GORNER, O "MESTRE DE DALT

Joan Mestre, de Dalt, germà de Francesc Mestre, de Baix, fa la declaració en el capbreu de Subirats de 1567. El 1565, Joan Mestre compra a carta de gràcia a Joan Esbert, del Gorner, el mas rònec anomenat mas Raspall, de 30 jornals de terra, alou i senyoria del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 2 quarteres d’ordi per Sant Pere i Feliu i delme dels fruits;¹³⁴ en aquellacte de compra, consta també una peça de terra anomenada “les alzines del Puc” i una altra de 2 jornals situada a “la plana de Vilanova”, aquesta de domini alodial directe del monestir de

¹³⁴ acte fet a Barcelona, 7-11-1565; dins (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats, foto 5043).

ELS MASOS I LES CASES

Sant Benet de Bages, l'establiment de la qual data del 17-2-1498.¹³⁵ Ja casat i amb fills, el mateix Joan Esbert (1566), del Gorner, el nomena hereu en el seu testament amb la condició que un fill d'aquell es casi amb Jerònima Ferrer i Esbert, néta d'aquell, o amb la germana d'aquella.¹³⁶ S'hi casarà Francesc Mestre, a qui es coneixerà com Francesc Mestre de Dalt.

27.3. CASA DE PAU VENDRELL DEL GORNER

Pau Vendrell (1567), del Gorner, declara posseir el mas rònc anomenat *mas Barons*, de 20 jornals d'extensió, el qual està situat dins la parròquia de Lavern i és de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 4 gallines per Nadal. I, del mateix domini alodial directe, declara tenir també una peça de terra contigua a aquest mas, anomenada "*l'hort*", de 4 mojudes d'extensió, compresa en el cens esmentat anteriorment. Posseeix dues peces de terra que són de domini alodial directe de l'abat de Solsona, una de 10 jornals i l'altra l'extensió de la qual no s'esmenta, totes dues "*ad certum censum*". La casa de Pau Vendrell, del Gorner, paga delme dels fruits de totes aquestes propietats al senyor de Subirats. Té terres almenys de dos dominis alodials directes: el senyor de Subirats i l'abat de Solsona. Pau Vendrell, del Gorner, ven la casa i heretat a Pau Miquel, cabaler de Baldús, el 1595.¹³⁷

27.4. CASA DE PAU MIQUEL DEL GORNER

Pau Miquel, cabaler del mas de Baldús, de la parròquia de Santa Fe, adquireix diferents propietats al Gorner: a) la casa i heretat de Pau Vendrell, del

¹³⁵ acte en poder de Bernat Vila, not. de Vilafranca del Penedès; dins (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 122r-123r).

¹³⁶ 27-4-1566, test. de Joan Esbert, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 79r-79v, f. 190). Joan Esbert institueix hereu a Joan Mestre, pagès, del Gorner (marit de Joana, pares de Joan MESTRE, Francesc Mestre i altres fills i filles), i després de l'òbit d'aquell, vol que l'hereu sigui Joan Mestre, fill d'aquell i de dita Joana, amb l'obligació que es casi amb Jerònima Ferrer i Esbert, néta de dit testador. En cas que ella el premori, casar-se amb la germana següent. En cas que ell la premori, que Francesc Mestre, germà d'aquell, es casi amb dita Jerònima.

¹³⁷ 9-11-1595, acte en poder de Pere Queralt, not. de Vilafranca del Pdès.; esmentat dins l'inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, Inventaris solts).

ELS MASOS I LES CASES

Gorner (1595); b) la casa i heretat de Toni i Francesc Miquel, del Gorner (1599); i c) quatre peces de terra, de les quals no en coneixem l'extensió, que Joana Martina, viuda de Gabriel Martí, del mas Escardó, li ven, les quals havien havien format part de l'heretat de Pau Vendrell, del Gorner (1588, 1600, 1602). Aquestes vendes no inclouen la peça de terra anomenada *la plana de mas Barons*, que continua sent de la família Martí, de mas Escardó, i que Jaume Martí fa constar en la seva declaració de 1614.

Cap a finals del segle XVI, Pau Miquel es fa construir una casa “tota obrada de nou”, coneguda amb el nom de casa de Pau Miquel, del Gorner. Aquesta casa té entrada, pastador, cuina, menjador, celler, estable, sala i cinc cambres. Els diners que ha fet provenen de la cria i venda de bestiar, especialment boví i caprí, part del qual tenen a guany en diferents masos (casa d'en Casanella de Saumell; corral d'en Rosell de Persona, de Lavid; casa d'en Mas de la Riera, de Sant Sadurní de Subirats; casa d'en Rigual, del Pujol, de Sant Pere de Subirats; casa d'en Miquel, del Pont, de Santa Fe; i casa del pubill Duran), i del cultiu de cereals en terres pròpies i en terres d'altres masos que té en arrendament. Pau Miquel porta terra d'en Traver de Puigdàlber, d'en Rosell de Persona, i principalment del pubill del mas de Baldús (1606).

27.5. CASA DE TONI MIQUEL DEL GORNER

Tenim constància que Toni Miquel té una casa i heretat al Gorner. El seu fill i hereu, Francesc Miquel, la ven a Pau Miquel, del Gorner, el 1599. Aquesta casa, per tant, és diferent de la que Pau Miquel ja té al Gorner el 1595.

VI.2. MASOS I CASES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PAU D'ORDAL

Primo totam ipsam domum meam sitam in dicta parrochia sancti pauli dordal inquam facio domicilium pto ut terminatur ab oriente in honoribus meis, a meridie cum quodam patio, ab occidente in quadam carraria qui ibi est et a certio in honore Pauli Mata [...]. (1567)¹

La parròquia de Sant Pau d'Ordal està constituïda per l'església, amb la rectoria i el fossar o cementiri, un nucli més o menys agregat de cases, situat al redós de l'església, i una sèrie de masos dispersos que conformen aquella parròquia. Forma part del terme de Subirats, però, a causa d'una donació en temps medievals, és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, incorporat al monestir de Santa Maria de Montserrat a partir de 1409. Amb aquella incorporació, s'hi traslladen les rendes i els dominis alodials, entre els quals hi ha la parròquia de Sant Pau d'Ordal, fins a la desamortització del 1835. Aquella parròquia va pertànyer sempre al terme de Subirats, però la jurisdicció del territori va ser motiu de pugna constant amb els senyors de Subirats.

Trobem alguns masos i cases que, per la seva proximitat, estan connectats amb la parròquia de Sant Pau d'Ordal, però pertanyen a altres termes; és el cas de

¹ 25-5-1567, declaració de Joan Guilera de la Plaça, de St. Pau d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 101r-103r).

ELS MASOS I LES CASES

cal Masana de la casa vella i la Beguda, tots dos de Cantallops, del terme d'Avinyonet.

Com mostrem en el quadre 53, trobem 8 masos pels segles XVI i XVII. D'aquests, dos estan situats a prop de l'església; es tracta de cal Mata de la Plaça i cal Guilera de la Plaça, dues pairalies molt importants. Al seu voltant, es van parcel·lant alguns solars o patis on, amb el temps, s'hi edificaran cases. L'hereu Pau Mata de la Plaça declara tenir-ne dos el 1567, i el seu fill cabaler Pau Mata en declara tenir un. El mateix hereu Pau Mata de la Plaça declara també una pallissa o era, amb un forn de pa, el 1567, declaració que coincideix amb la que fa Joan Mata de la Plaça el 1614.

A més a més, trobem la casa de l'hort, propietat de Pau Rosell, situada en terres de cal Guilera de la Plaça. I la casa de la Beguda, edificada en els hortells del pou de Cantallops, que s'esmenta en el capbreu de Subirats de 1614 dins la parròquia de Sant Pau d'Ordal.

Núm	MASOS I CASES
1	mas de la Serra
2	cal Mata de la Plaça
3	cal Guilera de la Plaça
4	mas de la Codina
5	cal Masana de la casa vella
6	mas Martí de la Costa
7	mas d'en Mata del Racó
8	mas Raventós del Pujol
9	2 patis de cal Mata de la Plaça
10	1 pati de Pau Mata (cabaler)
11	pallissa, era i forn de pa de cal Mata de la Plaça
12	la casa de l'hort (Pau Rosell)
13	la casa de la Beguda (Cantallops)

Quadre 53. *Masos i cases habitats, patis i eres pr. St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

A continuació, presentem els masos i cases habitades de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, juntament amb els patis i eres o pallisses, seguint el mateix ordre que apareix en el quadre anteriorment esmentat.

1. MAS DE LA SERRA

El 1567, Pau Guilera, pagès, de la Serra, declara ser propietari útil del *mas d'en Guilera de la Serra*, on fa residència, abans anomenat *mas Rigual*, i més antigament *mas d'en Batlle*. En els fogatges de 1497 i 1515, consta Bernat Batlle a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, el qual podríem identificar amb aquesta mateixa família. En canvi, en el fogatge de 1553, consta Francesc Guilera, probablement el pare de l'anteriorment esmentat Pau Guilera. No consta l'extensió del mas en els capbreus de 1567 i 1614. El mas és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. El títol d'establiment es féu a *Bernat Batlle*, l'any 1497.²

El 1567, la família Guilera de la Serra posseeix també la “caseta d'en Rigual”, d'uns 40 jornals d'extensió, també de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. Del mateix domini alodial directe, consten dues peces de terra, una d'erma anomenada “la carrera molinera”, i una altra de 9 o 10 jornals de pertinències del mas Camp, totes dues a cert cens. De domini alodial directe del sr. de Subirats, la família té 10 jornals situats a “lo Bugatell”, pels quals es paga un cens de 2 q. d'ordi i 1 q. de forment. En el capbreu de Subirats de 1614 consten les mateixes propietats. L'extensió que es declara és de més de 60 jornals, sense poder precisar més perquè no es diu l'extensió de totes les terres.

Pau Guilera de la Serra tingué almenys dos fills: Francesc Guilera, l'hereu, que mor abans de 1567 sense descendència; i Joana Guilera, la qual, a la mort del seu germà, esdevé pubilla.³ El cognom familiar canvia de Guilera a Rovira amb l'entrada del pubill Benet Guilera abans de 1614, el qual s'ha mantingut fins al

² 1-41-1497, Bernat Vila, not. de Vilafranca del Penedès; veg. declaració de Pau Guilera de la Serra, de St. Pau d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 97r-98r, foto 4993).

³ En la declaració de Joana Rovira, Guilera de cognom patern, llegim: “[...] *in casu qui locum habuit per mortem Pauli Guilera et Francisi Guilera, fratrum meorum, pro ut de mea universali herentia*” (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 126r). En el mateix capbreu, es fa constar que el pare d'aquella, Pau Guilera, la fa hereva universal en el test. d'aquell, en data de 24-3-1573, test. avui no localitzat.

ELS MASOS I LES CASES

segle XX, en què ha canviat a Bofill, però no el nom del mas, que se'l segueix coneixent com cal Rovira de la Serra.

Trobem, per tant, dos dominis alodials directes: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, les rendes del qual es traspassen al monestir de Santa Maria de Montserrat; i el sr. de Subirats.

2. CAL MATA DE LA PLAÇA

El gruix de les propietats que declara Pau Mata de la Plaça en el capbreu de Subirats de 1567 són bàsicament de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Entre aquestes, hi ha dues cases contigües, situades a la Plaça. D'aquí el locatiu *Mata de la Plaça*.

Una d'aquestes cases és on resideix la família, i està situada al costat de cal Guilera de la Plaça i del carrer anomenat "*del mal cunyat*".

L'altra casa, que es diu que és de pertinències de la primera, limita amb el vall del castell del mateix lloc de Sant Pau d'Ordal (*in vallo castris dicti loci de Ordal*), el carrer públic i cal Guilera de la Plaça.

Segueix una peça de terra de pertinències d'aquestes cases, de 10 quarterades d'extensió, una pallissa o era i un forn de pa (*Item quandam pallisam sive aream et furnum construendi antes de pertinentiis dictarum domorum*), tot d'1 quartera d'extensió.

Aquestes cases i propietats foren establertes pel priorat de Sant Sebastià dels Gorgs a Joan Mata el 1485,⁴ predecessor de Pau Mata de la Plaça (el declarant de 1567). Aquell predecessor, Joan Mata, consta en el fogatge de 1497 per la parròquia de Sant Pau d'Ordal, i és l'únic Mata que hi consta. En canvi, en el fogatge de 1515, consten dos Mata: Pau Mata i Joan Mata; hi consten per separat, per la qual cosa entenem que són caps de casa de dues cases diferents, una ha de ser cal Mata de la Plaça i l'altra cal Mata del Racó.

⁴ L'establiment es féu el 22-2-1485, en poder de Joan Vila, not. de Vilafranca del Penedès; veg. la declaració de Pau Mata de la Plaça, de St. Pau d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 100r).

ELS MASOS I LES CASES

Pel que podem veure en el capbreu de 1614, Pau Mata, que declara el 1567 i testa el 1586, és pare de Pere Joan Mata (i Vallès), el qual testa el 1595; i aquest darrer és pare de Joan Mata (i Esteva) de la Plaça, que declara el 1614. Però hi ha un altre Joan Mata, predecessor d'aquells, al qual se li fa un establiment el 1478, concretament d'una peça de terra situada al lloc anomenat "lo Pont", i el 1485 de les cases i peces de terra anteriorment esmentades; aquest Joan Mata és el que consta en el fogatge de 1497, com ja hem dit.

Pau Mata de la Plaça declara el 1567 tenir també les peces de terra següents: una de 2 quarteres; una altra de mitja quartera anomenada "lo canyet d'en Rigual"; una altra de 8 quarteres; i un hort anomenat "l'ort d'en Spaiosa". Declara posseir també els masos rònecs anomenats "lo mas Granoyes", d'extensió no detallada, de domini alodial directe "ad censum dictum", i "lo mas Camp", de 20 quarteres, "ad dictum censum". I les peces de terra següents: una peça de terra de 5 jornals anomenada "los horts", "ad certum censum"; una peça de terra de 8 jornals, que abans eren tres peces de terra separades, "ad dictum censum"; una peça de terra de 3 jornals anomenada "lo Prat", per a qual es paga delma a l'església de Sant Pau d'Ordal; una peça de terra de 12 jornals anomenada "la Barquera"; una peça de terra de 30 quarteres anomenada "les Berres"; una peça de terra situada a "la Coma d'Ordal", d'extensió no detallada; i una peça de terra de 6 jornals situada al lloc anomenat "Coll de les Gavarreres". Totes aquestes propietats consten capbrevades almenys des del 1485 per Joan Mata, predecessor de Pau Mata, i per totes elles es paga al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs un cens de 3 q. d'ordi, 1 q. de forment, 21 q. d'espelta, 15 q. de civada, 8 gallines i 43 s. amb moneda.

Pau Mata declara tenir també el mas rònec anomenat "lo maset Grimoyach (també escrit Grimosach), d'extensió no detallada, que és de domini alodial directe de l'església de Santa Margarida, a qui es paga un cens de 5 sous.

En relació a les propietats de domini alodial directe del sr. de Subirats, Pau Mata de la Plaça declara posseir dues peces de terra i dos patis, el 1567. De les dues peces de terra, una és de 4 jornals i està situada al lloc anomenat "les beres", per la qual es paga un cens de 10 sous i 7 quarteres de forment per Sant Pere i

ELS MASOS I LES CASES

Feliu. L'altra és d'1 jornal i està situada al lloc anomenat "el Pont", per la qual es paga un cens de 3 sous per Sant Pere i Feliu. Totes dues peces de terra les posseeix Pau Mata com a llegítim successor de Jaume de Verdea, a qui se li confirmaren en nou establiment el 1478.⁵

Els dos patis o solars de terra que l'hereu Pau Mata de la Plaça declara posseir són contiguus i estan situats a la Plaça de Sant Pau d'Ordal. Un té 2 canes de latitud per 16 canes de longitud, i està situat al costat de l'era d'aquella casa, al nord. L'altre pati, de 18 canes de latitud per 3 canes de longitud, se'l coneix amb el nom de "vall vell", perquè toca a un mur vell que hi ha en aquella plaça, situat al nord (*cum muro veteri partim et partim cum platea dicti loci*). Tots dos són de domini alodial directe del sr. de Subirats, a qui es paga per cadascun un cens de 2 sous per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost. La confirmació o nou establiment data el primer del 2 de juny de 1567, i el segon de l'1 de juny de 1567. Tots dos patis segueixen constant com a propietat dels hereus Mata en el capbreu de 1614, o sigui, no s'han cedit a cap fill cabaler de la família.

Totes aquestes propietats consten exactament igual en la declaració de Joan Mata en el capbreu de Subirats de 1614. En ambdós capbreus, els hereus Mata declaren pagar delme dels fruits i de carnalatge al sr. de Subirats per totes les terres i cases declarades, a excepció de la peça de terra anomenada "el Prat", per la qual paguen delme a l'església de Sant Pau d'Ordal. Enlloc no consta el reconeixement de ser homes propis, solius i afocats, ni prestar sagrament i homenatge de boca i de mans en cap dels capbreus consultats. No obstant això, tenint en compte que la casa on habiten és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, hem d'entendre que són homes propis, solius i afocats d'aquell priorat, les rendes del qual es traspassen al monestir de Santa Maria de Montserrat.

En resum, els Mata de la Plaça posseeixen propietats alodials de tres senyories: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, en la seva major part; el sr. de Subirats; i l'església de Santa Margarida. Entre aquestes propietats, dues cases,

⁵ 25-7-1578, acte en poder de Miquel Ripoll, not. de Barcelona. Consta dins la declaració de Pau Mata (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 98r-101r).

ELS MASOS I LES CASES

dos patis, una era i pallisa, un forn de pa i un hort pel priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. En relació a les peces de terra, declaren tenir 5 jornals pel sr. de Subirats, 94,5 jornals pel priorat de St. Sebastià dels Gorgs), i altres d'extensió no detallada: una peça de terra situada a la “Coma d’Ordal”, per aquell priorat; i el mas rònec anomenat “lo maset Grimoyach”, per l’església de Sta. Margarida. L’extensió total de les terres és per sobre dels 111 jornals. En total posseeixen 3 masos rònecs.

3. CAL GUILERA DE LA PLAÇA

Una part de la casa i heretat anomenada *d’en Guilera*, de Sant Pau d’Ordal, pertany a la família Guilera des del 1417, quan Pere Rosell i la seva muller Francesca la venen a Joan Guilera.⁶ L’acte de compravenda comprèn part de la casa on viuen, situada a la Plaça de l’església de Sant Pau d’Ordal, el mas rònec anomenat *mas de n’Esbert de Sant Just*, i les peces de terra anomenades “*lo Prat*”, “*la feixa de les Gavarrereres*” (6 jornals), i “*lo Sitjar*” (7 jornals), tot de domini alodial directe del sr. de Subirats, a qui es paga un cens anual de 50 sous per Sant Pere i Feliu, i delme de tots els fruits que s’hi cullen. Aquest Joan Guilera és un dels caps de casa que consten en el fogatge de 1497 i 1515 per la parròquia de Sant Pau d’Ordal. Un altre Joan Guilera, probablement fill de l’anterior, declara en el fogatge de 1538 del monestir de Montserrat,⁷ i fa testament el 1549.⁸ En aquell testament, consta que és “major de dies”, i entre els marmessors hi ha un altre Joan Guilera “major de dies”; aquell testador institueix hereu el seu nét, de nom també Joan Guilera, al qual s’hi refereixen com el “més jova”. Aquest Joan Guilera és germà d’Antoni Guilera, que també consta en el testament del seu avi, i que serà sacerdot i rector de la mateixa parròquia de Sant Pau d’Ordal. L’herència de cal Guilera de la Plaça passa a Elisabet Guilera, la qual esdevé

⁶ Acte pres per Antoni Cornet, pvre, rector i not. de la pr. de St. Sadurní, el 20-11-1417; veg. la declaració de Joan Guilera (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 101v-103r).

⁷ 20-5-1538, declaració de Joan Guilera de la Plaça, de St. Pau d’Ordal (AHCVP, JLI, capbreu del monestir de Montserrat (1538-1541), núm 5, f. 60v-62r). Com a testimoni consta Francesc GUILERA, fill de Joan Guilera.

⁸ []-4-1549, test. de Joan Guilera, major, de St. Pau d’Ordal (APSP, Testaments I, f. 9r-9v, 6).

ELS MASOS I LES CASES

pubilla, probablement perquè el seu germà, Joan Guilera, mor sense descendència, almenys que el sobrevisqui. Elisabet es casa amb el pubill Joan Poses, del mas Poses de la Gornal, el qual adopta el nom “Guilera”, de la casa on entra per pubill, i l’avantposa al seu propi, cosa que es mantindrà almenys durant tres hereus més. El seu fill, Macià Guilera Poses, i nebot del rector esmentat amb anterioritat, segueix el llinatge Guilera, el qual ha arribat fins als nostres dies.

El 1531, el sr. de Subirats estableix a Joan Guilera una peça de terra anomenada “*los Reigs*”, de 10 jornals d’extensió.⁹ Aquestes terres sumen un total de 23 jornals, sense comptar l’extensió de “lo Prat” i la del mas rònc, les quals no s’esmenten. Els Guilera reconeixen al sr. de Subirats ser i haver estat sempre homes propis, sòlids i afocats en aquest mas d’en Guilera, i prestar-li sagrament i homenatge de boca i de mans, segons els usatges de Barcelona i les Constitucions Generals de Catalunya (1567/1614).

A partir de la segona meitat del segle XVI, els documents es refereixen a aquesta família amb els topònims *Guilera de la Plaça* i *Guilera de Baix*, per diferenciar-la dels *Guilera de Dalt*, o *de la Serra*, del mas de la Serra.

A més del sr. de Subirats, la família Guilera de la Plaça té altres propietats que són de domini alodial directe de dues senyories eclesiàstiques: l’església de Sant Pere de Subirats, i el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

De domini alodial i directe de l’església de Sant Pere de Subirats, els Guilera de la Plaça declaren tenir una peça de terra, part erma, muntanya i culta, a cens de 3 sous i prestació de delma de tots els fruits.

La major part de les propietats dels Guilera de la Plaça són alou i senyoria del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Aquestes consisteixen en una part de la casa on resideixen amb unes 15 peces de terra (1567, 1614), 12 de les quals són capbrevades des del 1538,¹⁰ que totes elles sumen un total de 130 jornals, i inclouen tres masos ròncs amb les seves gleves: el mas rònc anomenat “*la casa*

⁹ 1567, declaració de Joan Guilera, de la Plaça, de St. Pau d’Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 101v-103r).

¹⁰ Declaració de Joan Guilera, 28-5-1538, (AHCVP, JLI, capbreu del monestir de Montserrat, 1538-1541, núm 5); esmentat dins els capbreus de Subirats de 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 101r) i 1614 (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 131v-134v).

ELS MASOS I LES CASES

de l'hort", amb una "gran peça de terra" aplevada, de 10 jornals, esmentat ja en el capbreu de Montserrat de 1538 i en els de Subirats (1567, 1614); i els masos rònecs anomenats "*mas Punyeres*" i "*mas Abeyó*", ambdós amb terra aplevada d'extensió no detallada, esmentats només en els capbreus de 1567 i 1614. D'aquests 130 jornals, 41 jornals són "peces de terra", 23 jornals de vinya, 4 jornals part vinya i part camp, 2 jornals de feixa i 60 jornals de bosc.

En resum, la família Guilera de la Plaça té terres de tres dominis alodials directes: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, el sr. de Subirats i l'església de Sant Pere de Subirats. La família posseeix més de 153 jornals de terra. D'aquests, més de 60 jornals són de bosc, més de 58 jornals de "peces de terra", 23 jornals de "vinya", 4 jornals part vinya i part camp, i 8 jornals de feixes. La major part de les terres, 130 jornals, són de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Uns 21 jornals, o més, són de domini alodial directe del sr. de Subirats. I una peça de terra, part d'erm i bosc, l'extensió de la qual no es detalla, és de domini alodial directe de l'església de Sant Pere de Subirats. Es paga delme dels fruits a aquesta església per aquesta peça de terra. Pagen també delme dels fruits i de carnalatge al sr. de Subirats, del qual reconeixen ser homes propis, sòlids i afocats i prestar-li sagrament i homenatge de boca i de mans.

4. MAS DE LA CODINA

El *mas de la Codina*, anomenat també *mas de Codines* o de *mas de les Codines*, està documentat almenys des d'inicis del segle XIV, concretament des del 1304.¹¹ Al llarg de tot el segle XVI l'habita la família Raventós, documentada al mas des del 1484, any en què el prior de Sant Sebastià dels Gorgs fa establiment amb carta precària a Antoni Raventós.¹² Per aquest motiu, el mas

¹¹ Procés de Gerdal de Codines, del terme de Subirats, 1304. Veg.: MARTÍ i BONET, J. Ma, NIQUI i PUIGVERT, L. i F. MIQUEL i MASCORT (1984): *Processos de l'arxiu Diocesà de Barcelona*. Vol. I, f. 109-111. Barcelona.

¹² Acte de 9-6-1484, Bernat Vila, not. de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, capbreu del priorat de St. Sebastià dels Gorgs (1484-1497), núm. 293); també esmentat dins la declaració dels tutors dels pubills Raventós de la Codina, 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 103v-105r, fotos 5006-5009).

ELS MASOS I LES CASES

també es coneix com el *mas d'en Raventós de la Codina*, com consta en el capbreu de 1567. Entre els caps de casa del fogatge de 1497, consten Francesc Raventós i Tomàs Raventós per la parròquia de Sant Pau d'Ordal, un dels quals ha de ser de la Codina i l'altre del Pujol. En el fogatge de 1515, el cap de casa del mas de la Codina és Salvador Raventós dels Noguers; i en el fogatge de 1553, Joan Raventós de la Codina. El seu fill i hereu és Amador Raventós, el qual es casa amb Caterina Mata, cabalera de Pau Mata del Racó, i transmeten l'heretat al seu fill i hereu Jaume Raventós i Mata, el qual la declara en el capbreu de Subirats de 1614. Probablement la família Raventós acaba amb pubilla, ja que a mitjans segle XVII, el cognom Raventós es perd pel de Taraval (o Trabal), sortit del mas dels Mirons de Sant Miquel d'Olèrdola. Jerònima Taraval dels Mirons, que hereta el mas de la Codina, es casa amb Pere Joan Vendrell, pubill que canvia el cognom de la família i el nom del mas, el qual es coneixerà per *cal Vendrell o cal Vendrell de la Codina*, nom que ha perdurat fins als nostres dies.

Les propietats de la família Raventós, de la Codina, declarades en el capbreu del 1567, es mantenen exactament igual en la declaració de Jaume Raventós de la Codina del capbreu de 1614. Comprenen el *mas de la Codina*, amb les seves terres, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens; i el mas rònec anomenat *mas d'en Puig de n'Abelló*, amb la peça de terra anomenada *Coll de Portell*, ambdues de domini alodial directe del sr. de Subirats. Pel mas rònec i la seva terra alevada es paguen de cens 3 sous per Sant Pere i Feliu i un parell de gallines per Nadal, que en la declaració de 1614 es diu que només se'n paga una, i per l'altra peça de terra 2 diners per Sant Pere i Feliu. En cap cas es precisa l'extensió de cap d'aquestes propietats. No consta tampoc la condició que els seus propietaris siguin homes propis, sòlids i afocats, ni la prestació de sagrament i homenatge. Sí en canvi que han de pagar delme de tots els fruits que es cullin en aquestes propietats i delme de carnatge al sr. de Subirats.

Trobem, per tant, dues senyories alodials: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, en la seva major part, traslladat al monestir de Montserrat; i el sr. de Subirats. No es fa constar l'extensió de cap de les propietats.

5. MAS D'EN VALL DE LES CASES, CAL MASANA DE LA CASA VELLA

El 1484, Andreu Vall declara posseir el mas anomenat *mas d'en Vall de les cases*, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.¹³ Andreu Vall és un predecessor de Joan Masana, qui en el capbreu de Subirats de 1567 declara ser propietari d'aquest mas i residir-hi. En el fogatge de 1497, consta Jaume Vall entre els caps de casa de la parròquia de Sant Pau d'Ordal. En el fogatge de 1515, no consta cap Vall; i en el de 1553 ja consta el nom de Joan Masana, el qual deu ser el declarant en el capbreu de 1567. En aquell any de 1567, l'heretat té 80 jornals d'extensió, entre terra culta, erma, muntanyosa i de vinya plantada. Es paga cens al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, 2 q. d'ordi, 1 q. de mestall i 25 s., sense especificar-ne el termini. En el capbreu de 1614, no es detalla aquest cens, sols "ad certos census".

Joan Masana també declara tenir el mas rònec anomenat *lo mas Sonet*, comprat a Jaume Sonet, predecessor seu, el 1500.¹⁴ Aquell mas rònec té una extensió de 100 jornals de terra culta, i 200 jornals entre terra muntanyosa i erma (1567/1614). És també de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 22 sous (1567), quantitat que no s'esmenta en el capbreu de 1614, sols "ad certos census". També declara tenir també una peça de terra campa situada a prop la riera del Bugatell, de 2 jornals d'extensió, de domini alodial del benefici de Santa Maria de Vilarnau, a qui es paguen 8 cortans d'ordi per Sant Pere i Feliu.

En els capbreus de 1567 i 1614, l'extensió declarada del patrimoni dels Masana, de Sant Pau d'Ordal, és de 382 jornals de terra, principalment de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, tret de 2 jornals que, com hem dit, són del benefici de Santa Maria de Vilarnau, traslladat a l'església de

¹³ Declaració d'Andreu Vall, 26-5-1484 (AHCVP, BV, not. de Vilafranca, capbreu de St. Sebastià dels Gorgs 1484-1497, núm 293); veg. també declaració de Joan Masana (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1567, f. 105r-106r).

¹⁴ 26-2-1500, Pere Bardrola, not.; veg. declaració de Joan Masana, de la pr. de St. Pau d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 105r-106r).

ELS MASOS I LES CASES

Sant Sadurní de Subirats. En els dos capbreus de Subirats no consta la condició que els Masana siguin homes propis, sòlids i afocats, ni la prestació de sagrament i homenatge al sr. de Subirats. Sí que han de pagar al sr. de Subirats delme de tots els fruits que es cullin en aquestes propietats i delme de carnalatge. El patrimoni familiar es manté intacte al llarg de tot el segle XVI i inicis del segle XVII, d'acord amb les declaracions dels dos hereus que consten en els dos capbreus de Subirats (1567/1614), i el cognom de la família ha arribat fins als nostres dies.

Entre els senyors alodials, trobem el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Montserrat; el sr. de Subirats; i el benefici de Santa Maria de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats.

6. MAS MARTÍ DE LA COSTA

El *mas Martí*, abans anomenat *mas Rovira*, és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 30 sous en una data no esmentada. El 1484, aquell priorat l'estableix a Pasqual Ros i Angelina, muller d'aquell. Documentem la família Martí al *mas Martí de la Costa* en el fogatge de 1497, amb Tomàs Martí; en el de 1515 amb Antoni Martí; i en el de 1553 amb Joan Martí. Aquest Joan Martí i Isabel, muller seva, són pares de Salvador Martí de la Costa, el qual en fa la declaració el 1567, juntament amb 2 peces de terra, una situada al lloc anomenat "lo coll de la vall", de'extensió de 7 quarterades, de domini alodial directe del mateix priorat; i una altra peça de terra anomenada "lo pou vell", d'extensió de 16 jornals, de domini alodial directe de Miquel Joan de Montbui, sr. de la quadra de Savall, a qui es paga delme dels fruits més 2 gallines anuals de cens. El cognom Martí continua al llarg del segle XVII.

En resum, es tenen dos senyors alodials: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat; i el sr. Miquel Joan Montbui, sr. de la quadra de Savall.

7. CAL MATA DEL RACÓ

El *mas d'en Mata del Racó*, o *mas del Racó*, antigament anomenat *mas d'en Carbonell de les Comes*, s'estableix en carta precària a Felip Mata el 1483 pel prior del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.¹⁵ En la declaració d'Antoni Mata (1567), consta que la seva extensió és de 100 jornals de terra; és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, pel qual es paga un cens d'1 quartera de forment, 2 sous i 2 gallines per Sant Pere i Feliu. En canvi, en el capbreu de 1614 no consta aquest cens, sols "ad certus annuos census". En la mateixa declaració del 1567 consten també dues peces de terra: una anomenada d'en Calopa (1567), de 20 jornals, la qual és també alou i senyoria del Priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga 1 cortà d'oli de cens sense precisar-ne la data. S'hi diu que aquesta peça de terra s'adquirí en una permuta efectuada entre Antoni Martí i Joan Mata del Racó el 1512.¹⁶ L'altra peça de terra és també de 20 jornals i està situada al lloc anomenat "les Malloles", i és de domini alodial directe del sr. de Subirats, a qui es paga un cens de 2 quarteres i mitja de forment i 2 quarteres i mitja d'ordi per Sant Pere i Feliu; d'aquesta peça de terra, no se n'especifica el tipus, però en la declaració de 1614 Pau Mata fa constar que és meitat campa i meitat erma. No consta la condició que els Mata del Racó siguin homes propis, solius i afocats, ni la prestació de sagrament ni homenatge al sr. de Subirats. Sí en canvi que han de pagar-li delme de tots els fruits que es cullin en aquestes propietats, així com delme de carnalatge. El patrimoni familiar, de 140 jornals, es manté intacte en les declaracions dels dos capbreus de Subirats (1567/1614). D'aquests, 120 jornals són de domini alodial directe de la senyoria principal, el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, i 20 jornals són del sr. de Subirats. Els censos que es paguen es satisfan amb oli, cereals (forment i ordi), gallines i també una quantitat en sous.

¹⁵ 26-5-1483, Bernat Vila, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració d'Antoni Mata, de St. Pau d'Ordal (AHCVP, capbreu de Subirats de 1567, f. 107r-108v).

¹⁶ 10-1-1512, Jaume Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració de Antoni Mata, de St. Pau d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 107r-108v)

8. MAS D'EN RAVENTÓS, EL PUJOL

El *mas del Pujol* no consta en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en el capbreu de 1614, concretament en la declaració de Jaume Raventós, el qual hi fa residència, i confessa ser home propi, soliu i afocat. Per la declaració d'aquell, sabem que aquell mas es coneix amb el nom de *mas d'en Raventós*, i abans *mas d'en Julià*: “[...] *totas illas domos sive mansum meum vulgo dictum d'en Raventós et antiquitus d'en Julià, ubi meum facio domisilium, habitationem et continuam residensiam*”.¹⁷ Així doncs, el mas ja existia abans d'aquella data, i es deia *d'en Julià*. No documentem el nom “Julià” en el fogatge de 1497, ni tampoc en el de 1515 ni en el de 1553. Sí que trobem el cognom “Raventós” en aquells tres fogatges: Francesc Raventós i Tomàs Raventós (1497); Salvador Raventós dels Noguers i Jaume Raventós (1515); i Jaume Raventós i Joan Raventós (1553). D'aquests darrers, identifiquem amb seguretat Joan Raventós (1553) com hereu del mas de la Codina. L'altre, Jaume Raventós (1553), pot ser del Pujol.

El declarant Jaume Raventós (1614) és fill de Francesc Raventós “del Pujolet”, i de Paula, muller d'aquell. La seva germana, Magdalena Raventós, es casa amb l'hereu Antoni Morató, fill de Climent Morató de la Senabra, de la parròquia de Santa Margarida del Penedès (1571).¹⁸ En realitat, es tracta d'un matrimoni doble, ja que Jaume Raventós del Pujol es casa amb Àngela Morató, germana de l'abans esmentat Antoni Morató, i filla per tant, de Climent Morató de de la Senabra.¹⁹ Dels dos fills que té aquell matrimoni, el gran, Pau Raventós, hereta el mas del Pujol, de Sant Pau d'Ordal, i el seu germà, Bartomeu Raventós, hereta el mas de la Senabra.²⁰

¹⁷ 1614, declaració de Jaume Raventós, del Pujol, de la pr. de St. Pau d'Ordal (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 137v-139v).

¹⁸ 23-3-1571, CCMm d'Antoni Morató, de la Senabra, i Magdalena Raventós, del Pujol, de la pr. de St. Pau d'Ordal (AHCVP, MB, P-XVI-110-1, 1579-1580).

¹⁹ 1595, test. de Climent Morató, de la Senabra, de Sta. Margarida del Pdès. (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, 1595, f. 44r-46v).

²⁰ 1-4-1595, test. de Climent Morató de la Senabra (AHCVP, MB, P-XVI-112-2 (1595), f. 44r-46v). Climent Morató estableix que, un cop morta la seva filla Àngela, el mas de la Senabra sigui

ELS MASOS I LES CASES

En la declaració de Jaume Raventós en el capbreu de Subirats de 1614, consta que el mas del Pujol, i totes les altres propietats que declara, són de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat, a qui es paga “ad certos annus censos”. Reconeix pagar delme dels fruits i de carn al sr. de Subirats.

Aquell mas limita: a l'est amb el camí ral de Sant Pau a la ciutat de Barcelona; al sud amb honors de cal Guilera de la Plaça; a l'oest amb els hereus de Joan Mata del mas Baruta; i al nord amb honors dels hereus de Joan Mata del Racó.

Trobem, per tant, només un domini alodial directe en les propietats de Jaume Raventós del Pujol, el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat.

9. DOS PATIS CONTIGUS DE CAL MATA DE LA PLAÇA

L'hereu Pau Mata de la Plaça declara tenir dos patis o solars contigus, situats a la Plaça de Sant Pau d'Ordal (*scitum prope platea*), com consta en el capbreu de Subirats de 1567.

Un d'aquests patis amida 16 canes de llarg per 2 canes d'ample, i està situat al costat de l'era d'aquella casa, al nord. Els seus límits són: a l'est, amb la Plaça d'aquell lloc; al sud, amb honors seves, de cal Mata de la Plaça; a l'oest, amb l'altre pati del mateix Pau Mata; i al nord, amb l'era del mateix Mata de la Plaça (*cum herea mea dicti confidentis*).

L'altre pati, de 3 canes de llarg per 18 canes d'ample, se'l coneix amb el nom de “vall vell”, perquè toca a un mur vell que hi ha en aquella plaça, situat al nord (*cum muro veteri partim et partim cum platea dicti loci*). Els seus límits són: a l'est, amb el camí públic; al sud, amb honors seus, de cal Mata de la Plaça; a l'oest, amb una pedra o roca que hi ha (*in quodam rupe qui ibi est*); i al nord, part

pel seu nét Bartomeu Raventós i Morató, i després d'aquell, si aquell mor sense fills, passi a Pau Raventós i Morató, nét i germà respectivament.

ELS MASOS I LES CASES

amb una paret vella i part amb la plaça (in muro veteri et partim in platea dicte ville).

Tots dos patis són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, sr. de Subirats, a qui es paga per cadascun un cens de 2 sous per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost. La confirmació o nou establiment del primer pati data del 2 de juny de 1567, i la del segon pati de l'1 de juny de 1567, de mà de Joan de Bardaxí, procurador de Francesc de Gralla i Desplà.

Tots dos patis segueixen constant com a propietat dels hereus Mata de la Plaça en el capbreu de 1614, o sigui, no s'han cedit a cap fill cabaler de la família. I es fan constar en la declaració de Joan Mata de la Plaça, en el capbreu de Subirats de 1614, de Josep de Milsocós.

10. PATI DE PAU MATA, CABALER DE CAL MATA DE LA PLAÇA

Pau Mata, fill cabaler de Pau Mata de la Plaça, declara tenir un pati o solar de terra (quoddam patium sive solum terre) situat al lloc anomenat "lo vall vell". Amida 18 canes de llarg i 30 canes d'ample.

Els seus límits són: a l'est, amb el camí públic; al sud, amb honors del seu pare, Pau Mata de la Plaça; a l'oest, amb una pedra o roca que hi ha (in quodam rupe qui ibi est); i al nord, part amb una paret vella i part amb la plaça (in muro veteri et partim in platea dicte ville).

El pati o solar és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, sr. de Subirats, a qui es paga un cens de 2 sous anuals per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost. Li pertany per l'establiment que li'n féu Joan de Bardaxí, procurador de Francesc de Gralla i Desplà.

11. PALLISSA, ERA I FORN DE PA DE CAL MATA DE LA PLAÇA

Entre les propietats que declara Pau Mata de la Plaça en el capbreu de Subirats de 1567, consta una pallissa o era i un forn de pa (*Item quandam pallisam*

ELS MASOS I LES CASES

sive aream et furnum construendi antes de pertinentiis dictarum domorum), tot d'1 quartera d'extensió.

La mateixa propietat, pallissa, era i forn de pa, consten en la declaració de l'hereu Joan Mata de la Plaça en el capbreu de Subirats de 1614: “totam illam pallisiam, heream et furnum ad dequoquendum panes, de pertinentiis dictus domorum, nec non etiam total illam petia terre in se unam quarteriatam terre”.

Els límits són: a l'est amb honors d'en Martí i Jaume Raventós; al sud no consta; a l'oest amb el camí ral de Sant Pau d'Ordal al coll de Savall; i al nord amb honors de cal Guilera de la Plaça i de cal Mata del Racó.

L'establiment es féu a Joan Mata, predecessor d'aquells, el 22-2-1485, pel priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, acte en poder de Joan Vila, notari de Vilafranca. És, per tant, de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat.

12. LA CASA DE L'HORT, DE PAU ROSELL

Pau Rosell, d'Ordal –també consta de Sant Pau d'Ordal–, declara tenir *la cassa del hort*, juntament amb “lo vinyet, los horts”, de pertinències de l'heretat de Macià Guilera Poses, en el capbreu de Subirats de 1614. Es diu que està situada a la parròquia de Sant Pau d'Ordal i que és de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat, “ad certum censum”. Per aquesta casa, vinyet i horts, l'esmentat Pau Rosell paga 5 sous i 5 cortans d'oli a l'esmentat Macià Guilera Poses, hereu de cal Guilera de la Plaça. Per tant, amb anterioritat, aquella propietat formava part d'una peça de terra més gran, propietat de cal Guilera de la Plaça, per la qual es pagava un major cens, i que ara s'hauria segregat. Justament a aquell hereu, Pau Rosell li comprà també altres peces de terra, com “lo Sitjar”, de 7 jornals, part

ELS MASOS I LES CASES

bosc i garriga, el 1611, de domini alodial directe d'aquell mateix priorat, com consta en un acte en poder de Simeó Argenter, notari de Vilafranca del Penedès.²¹

Pau Rosell declara tenir en total 12 jornals de terra, part campa, garriga i bosquina, la qual inclou una peça de terra anomenada “los Serrals”, de 5 jornals, i l'anteriorment esmentada “lo Sitjar”, de 7 jornals, més la casa de l'hort i els horts, tot de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat.

13. LA CASA DE LA BEGUDA

En el capbreu de Subirats de 1614, el pagès Miquel Esteva declara tenir la casa de *la Beguda*, de la qual es diu que està “edificada a los hortells del pou de Cantallops”.²² Està edificada en una peça de terra d'un jornal i mig. Es troba dins la parròquia de Sant Pau d'Ordal, segons es fa constar, però en els límits, al sud, afronta amb terra del mateix Esteva “in divisione terminorum de Subirats et de Vinyonet”. És de domini alodial directe del benefici de Santa maria de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats, “ad certum census”.

L'esmentat pagès declara també 4 jornals de terra, part campa, erma i muntanyosa, situada a les Parellades, dins la mateixa parròquia de Sant Pau d'Ordal i alou i senyoria del mateix benefici de Santa Maria de Vilarnau, també a cert cens. Confessa haver comprat aquelles propietats a Salvador Pexó i Cristòfol Esteva, de Cantallops.

²¹ 7-6-1611, Macià Guilera Poses i Elisabet, muller d'aquell, i llur fill Joan, fan venda a Pau Rosell de la peça de terra anomenada “lo Sitjar”, acte en poder de SA, not. de Vilafranca del Pdès.; esmentat dins la declaració de Pau Rosell: 19-6-1614 (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 135r-135v).

²² 1614, declaració de Miquel Esteva, pagès, de la Baguda, de la pr. de St. Pau d'Ordal (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 137r-137v).

VI.3. MASOS DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE SUBIRATS

Ítem etiam confiteor et recognosco vobis que teneor et posideo in dicta parrochi Sancti Petri de Sobirats quendam alium mansum in quo meum facio domicilium vocatum lo mas Masquaró de la Costa, olim vero lo mas Abellar, cum eius terris, honoribus et possessionibus eidem manso contiguis [...].
(1567)¹

Als segles XVI i XVII, la parròquia de Sant Pere de Subirats compta amb el castell de Subirats, documentat des del 917, i un nucli de població dispers.

Al costat de l'antic castell de Subirats, hi ha l'església de Sant Pere de Subirats, amb la rectoria i el fossar o cementiri parroquial. La rectoria està equipada amb les dependències del rector, celler per fer vi, molí d'oli, i botiga del gra.

A més del castell, l'església i la rectoria, la parròquia compta amb les quadres d'Ordal, Savall i Santa Maria de Vilarnau. Trobem també el sector de la Foradada, amb la capella de Sant Miquel; la capella de Sant Joan Sesrovires, on hi ha la casa Gralla o casa de Sant Joan, després coneguda com la torre d'en Ramon.

¹ 6-5-1567, declaració de Bartomeu Mascaró, del mas Mascaró de la Costa, de la pr. de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 1r-2r, foto 4805).

ELS MASOS I LES CASES

En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, consten 18 declarants de 18 masos d'aquella parròquia. No obstant, hi ha altres masos els propietaris dels quals no fan la declaració en aquells capbreus, com el mas de la Foradada.

En el quadre següent, mostrem els 24 masos que hem documentat de la parròquia de Sant Pere de Subirats pels segles XVI i XVII, més les quadres de Vilarnau, Savall i la casa Gralla de Sant Joan.

Núm	MASOS I CASES
1	mas Abellar (mas Mascaró de la Costa)
2	mas del Sot
3	les cases d'en Llopart de la Costa
4	mas Gosset
5	mas d'en Guilera
6	mas Golart
7	mas Ravella
8	mas Figueres
9	mas Vidal
10	mas Broquetes
11	mas de la Rovira
12	mas Parellada
13	mas d'en Bosch
14	mas d'en Rosell de les Codines
15	mas de Vilarnau
16	mas Canals
17	mas Ponset
18	mas Rigual del Pujol
19	mas de la Verdera
20	mas de Piles
21	mas de la Foradada
22	mas Ros
23	mas de n'Esteve d'Ordal
24	mas Blanch
25	quadra de Vilarnau
26	quadra de Savall
27	casa Gralla

Quadre 54. *Masos i cases habitats de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII.*

A continuació, presentem els masos i quadres habitats de la parròquia de Sant Pere de Subirats, seguint el mateix ordre que apareix en el quadre anteriorment esmentat.

1. MAS ABELLAR, MAS MASCARÓ DE LA COSTA

El *mas Abellar*, anomenat després *mas Mascaró, de la Costa*, és la residència de la família Mascaró, documentada ja a Sant Pere de Subirats des del segle XIV.² A finals del segle XVI, el cognom Mascaró passa a ser Esteve quan la pubilla Jerònima Mascaró, filla de Bartomeu Mascaró, es casa amb Rafel Esteve.

El mas és de domini directe i alodial del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, agregat al monestir de Montserrat, a qui es paga un cens de 2 quarteres de forment a l'agost i un parell de capons per Nadal. En el capbreu de 1538-1541 de d'aquell monestir, Joan Mascaró declara ser home propi, sòlid i afocat d'aquell monestir, i fer contínua residència en aquest mas, a més del sagrament i homenatge de boca i de mans que ha de prestar al seu senyor natural, que és aquest monestir.

En relació a l'extensió del mas, Joan Mascaró (1538-1541) declara que està edificat en una gleba de 6 jornals. En canvi, en les declaracions dels capbreus de Subirats de 1567 i 1614, consta que el mas té 18 jornals de terra. En relació al delme, en el capbreu de 1538-1541 no consta, i en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614 només es fa constar que es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

Els límits del mas (1538, 1567, 1614) són: a l'est, al sud i a l'oest amb terres dels Mascaró, alou del senyor de Subirats; i al nord amb terres de Raventós de la Verdera i dels Mascaró.

Les altres terres de la família Mascaró no es detallen en el capbreu de Montserrat de 1538-1541, per ser de domini alodial del senyor de Subirats. En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, es fa constar que el mas Mascaró té aplevats dos masos rònecs, dels quals no en consta l'extensió: a) el mas rònec anomenat *mas Puig*, anomenat després *mas de na Ponsa*; i b) el mas rònec anomenat *mas de na Maria Ferrera*, unit al mas de na Ponsa. Aquests masos són alou directe del

² Andreu Mascaró fa penyora de "les feixes llargues" a Joan Raventós, de la Verdera, 18-1-378, Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; esmentat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats, visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*, p. 230.

senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'11 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i delme de tots els fruits provinents d'aquestes terres.

En aquests capbreus, no es declara cap altra propietat de la família Mascaró. No obstant, sabem que Bartomeu Mascaró posseeix altres peces de terra, part de les quals ven a carta de gràcia a diferents particulars del terme al llarg de la segona meitat del segle XVI. Entre els compradors, trobem: Jaume Rigual del Pujol; Joan Parellada, del mas Parellada; Antoni Rigual, del Sot; Joan Guilera, de cal Guilera, de Sant Pau d'Ordal; Joan Raventós, de la Verdera; i Llorenç Llopart.

Les vendes a carta de gràcia que hem documentat es fan als compradors següents: a *Jaume Rigual, del Pujol*: a) "el camp del matar", de 3 jornals, 1577; b) una peça de terra al lloc anomenat "lo casalot de na Ponsa", de 2 jornals, 1578; i c) el camp de "la Vinyassa", de 3 jornals, 1580);³ a *Joan Parellada*: d) el "camp de la Torre", de 6 jornals (1580), que després passa a ser propietat de Montserrat, viuda d'aquell, per dret de dot i esponsalici, i que rep en restitució de dot quan es casa en segones núpcies amb Joan Cabessa, pagès, de l'Arboç;⁴ a *Joan Guilera*, de Sant Pau d'Ordal: e) un camp de 3 jornals pel preu de 50 lliures, de 6 lliures de cens; a *Antoni Rigual, del Sot*: f) el camp de 3 jornals anomenat "la peça dels brucs" (1577),⁵ el camp anomenat "el pi esporgat", de 3 jornals (1581),⁶ i un camp anomenat "la plana Martina", de 12 jornals (1582);⁷ i a *Antoni Raventós, de la Verdera*, una peça de terra que limita amb *la fexa més baixa de la bassa de la bovera*, del mas de la Verdera.⁸

³ 30-11-1617, declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 43r-46r).

⁴ Dita Montserrat té el dot posat sobre de dit "camp de la Torre"; veg. declaració de Joan Cabessa i Montserrat, muller d'aquell, en primeres núpcies muller de Joan Parellada, 9-6-1614 (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 26r-27r).

⁵ 31-8-1577, venda a carta de gràcia a Antoni Rigual, del Sot (PX, not. de Vilafranca; veg. declaració de Francesca Riguala, viuda d'Antoni Rigual, del Sot (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 16v-19r).

⁶ 10-10-1581, venda a carta de gràcia a Antoni Rigual, del Sot, acte a St. Pere de Lavern; veg. declaració de Francesca Riguala, viuda d'Antoni Rigual, del Sot (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 16v-19r).

⁷ 5-2-1582 i 10-5-1582, venda a carta de gràcia a Antoni Rigual, del Sot; veg. declaració de Francesca Riguala, viuda d'Antoni Rigual, del Sot (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 16v-19r).

⁸ 21-5-1614, declaració de Joan Raventós, de la Verdera, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 37v-38v).

El 1598, la Universitat de Subirats compra a l'encant públic dels béns de Llorenç Llopart, de Sant Pere de Subirats, a carta de gràcia, una peça de terra de 4 jornals anomenada "la Rovira", que és part del mas rònc anomenat "mas de na Ponsa". Aquesta peça de terra és part campa, erma i boscosa.

Els béns declarats per Bartomeu Mascaró el 1567, que comprenen el *mas Mascaró de la Costa*, de 18 jornals, i els masos ròncs anomenats *mas de na Ponsa* i *mas de na Maria Ferrera*, passen a ser propietat de Jerònima Mascaró, filla pubilla de Bartomeu Mascaró, casada amb Rafel Esteve, que els declaren intactes el 1614.

Bartomeu Mascaró, i després els cònjuges Esteve, declaren, com els seus avantpassats, ser homes propis, sòlids i afocats en el mas Mascaró de la Costa, i prestar sagrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya. L'heretat de Bartomeu Mascaró acaba dividida entre diversos propietaris. Com hem vist, n'adquireixen terres per herència i compravenda. Entre aquests propietaris nous, consten: a) els cònjuges *Esteve* (els quals són *Rafel Esteve* i *Jerònima Mascaró*); b) *Francesca* (Mascaró?), viuda d'Antoni Rigual del Sot; c) *Antoni Raventós*, de la Verdura; *Pere Rosell*, de Subirats; *hereus de Joan Martí* de St. Sadurní; *Jaume Rigual del Pujol*; *Llorenç Llopart*, de la Costa, que després passa a ser de la Universitat de Subirats.

La família Mascaró de la Costa té terres de domini alodial directe de dues senyories: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, les rendes del qual passen al monestir de Santa Maria de Montserrat, i el senyor de Subirats.

2. MAS RIGUAL DEL SOT, EL SOT

El *mas Rigual*, abans anomenat *lo mas Mir*, i més antigament *lo mas Olivella* o *mas de la Olivella*, pren el nom de la família Rigual, que l'habita des d'abans del segle XVI. Se l'anomena també *mas Rigual del Sot*, o *el Sot*, motiu

que consta ja en el capbreu de Subirats de 1567: "*et partim in honore Anthonii Rigual del Sot, antiquitus vocatus lo mas de la Olivella*".⁹

El 1567, el Sot està habitat per la família d'Antoni Rigual. Aquest reconeix que ell i els seus predecessors són homes propis, sòlids i afocats en aquest mas, i que reten jurament d'homenatge de boca i mans al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya. També reconeix pagar al senyor de Subirats el delme de tots els fruits i el delme de carnalatge.

El Sot és una heretat de 27 jornals d'extensió (1567/1614). Limita: al nord amb honors del mateix Antoni Rigual, que foren de Galceran de Barbarà, anomenada "la peça de la redada"; i al sud, est i oest amb Joan Raventós, de la Verdera. És alou i senyoria del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 7 sous i 6 diners per Nadal.

La família Rigual, del Sot, posseeix altres peces de terra, algunes de les quals estan comprades a diferents particulars des d'inicis del segle XVI: una peça de terra sense nom, part culta i erma, de 30 jornals; una altra a "la muntanya de les Garrigues", de 10 jornals; una altra anomenada "l'arropit", de 4 mojudes o jornals; també "l'aixadada", de 5 jornals, comprada per Bartomeu Rigual al noble Miquel de Barbarà àlies de Subirats (1518); i les comprades per Antoni Rigual, fill d'aquell: una peça de terra, part vinya i camp, de 4 jornals, comprada a Jaume Escuder, sastre de Sant Sadurní (1545); "la plana dels bruchs", de 5 jornals, comprada a Bartomeu Escuder (1560); i les que Bartomeu Rigual compra a carta de gràcia a Andreu Mascaró, del mas Mascaró de la Costa: la peça dels Bruchs, de 3 jornals (1577); la peça del pi esporgat, de 3 jornals (1581); i la plana Martina, de 12 jornals (1582), alou i senyoria del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Aquestes peces de terra juntes sumen una extensió de 72 jornals i 4 mojudes, o sigui, 76 jornals. Si ho sumem a l'extensió del mas del Sot, tot fa una extensió de 103 jornals (99 jornals i 4 mojudes). Com hem pogut comprovar, és un mas que segueix una política expansionista al llarg del segle XVI. Aquestes mateixes terres i extensió declara Francesca, viuda d'Antoni Rigual, en el capbreu de 1614.

⁹ 1567, declaració de Bartomeu Mascaró, de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 1r-3r).

En relació a les senyories alodials directes trobem: el senyor de Subirats; i el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat.

3. LES CASES D'EN LLOPART DE LA COSTA

Amb el nom de *les cases d'en Llopart* (1551) es fa referència a la residència de la família de Llorenç Llopart, de Sant Pere de Subirats.¹⁰ Aquestes cases, juntament amb un corral, es troben en un espai de terra de 2 jornals d'extensió, i consta que és una renovació o nou establiment fet el 1551 pel *benefici de Santa Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de la ciutat de Barcelona*, qui en té el domini alodial i senyorial. A aquest benefici, se li paga un parell de capons per Nadal. En el capbreu de Subirats de 1567, els límits del mas són: en tots els punts cardinals amb Llorenç Llopart, d'aquest mas, mitjançant amb un cingle de roques.

La família Llopart està documentada a Sant Pere de Subirats des del segle XIV. Sabem que té altres propietats a prop d'aquestes cases. D'una banda, compta amb uns establiments fets al segle XV. Es tracta de quatre masos rònecs, l'establiment dels quals data dels anys 1479 i 1488, i d'una peça de terra de 20 jornals l'establiment de la qual data del 1496. En relació als esmentats masos, en primer lloc trobem el "*mas de na Solia*" (1479), d'extensió no especificada, el domini i alou del qual està compartit per indivís entre els rectors de Sant Pere de Subirats i de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 7 sous "in certo termino". Després trobem el "*mas de n'Andor*" (1488), de 40 jornals d'extensió, alou i senyoria del senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost, i delme de tots els fruits i carnalatge.¹¹ Aquest mas limita amb terres de Bartomeu Mascaró de la Costa i de Pau Rosell de les Codines (1567). Els altres dos masos restants són el "*mas Vadell*" i el "*mas*

¹⁰ 2-5-1614, declaració de Llorenç Llopart, de la Costa, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 6v-9r).

¹¹ 3-4-1488, establiment fermat per Guerau de Rocabertí a Antoni Llopart, avi de Llorenç Llopart (Bartomeu Foguet, pvre, not. de St. Sadurní).

Bosch”, d’extensió tampoc no especificada, alou i senyoria del senyor de Subirats, a qui se li paga un cens de 28 sous, la meitat per Nadal i l’altra meitat per Tots Sants.¹² La peça de terra de 20 jornals a “*la Costa*”, és alou del rector de Sant Pere de Subirats (1496).¹³

Al llarg del segle XVI, la propietat dels Llopart de la Costa no experimenta cap canvi considerable. Només hem trobat que adquireix una peça de terra anomenada “los pedernes”, de 5 jornals (1543), comprada al mas Figuera.¹⁴

Trobem almenys 4 senyories alodials directes: el senyor de Subirats; l'església de Sant Sadurní de Subirats; l'església de Sant Pere de Subirats; i el benefici de Santa Eugènia, de la Pia Almoïna de Barcelona.

4. MAS GOSSET

El *mas Gosset*, anomenat també *mas Curt*,¹⁵ pertany a la família Gosset, documentada ja al segle XV a Sant Pere de Subirats (1497). Aquest mas limita amb terres de la família Vidal, i de la família Rosell. És alou i senyoria del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 22 sous en dues meitats, una per Sant Pere i Feliu, i l’altra per Nadal. També li presten delme de tots els fruits i de carnalatge.

A inicis del segle XVI, Joan Gosset ven el mas a Antoni Rosell (1509), i l’hereta Antoni Rosell, fill d’aquell.¹⁶ Aquest darrer Antoni Rosell fa testament el 7-2-1560 a Sant Pere de Subirats, i lloga el mas al seu primogènit Joan Rosell. Però, a causa de la mort de Joan Rosell, el mas passa a Antoni Rosell menor, fill i hereu en segon grau del pare d’aquell. Paula, viuda d’Antoni Rosell, n’és

¹² Establiment fermat per Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, senyor de Subirats, a Pere Llopart, predecessor de Llorenç Llopart (7-7-1488, Miquel Ripoll, not. de Barcelona).

¹³ Establiment fermat per ambdós rectors a Antoni Llopart (21-9-1479, Bartomeu Ripoll, pvre, vicari de St. Pere de Subirats).

¹⁴ Pere Llopart, avi de Llorenç Llopart, compra a Francesc Figueres, del mas Figuera, a carta de gràcia, tres jornals de terra (10-2-1543, Gonçal de Seres, not. d’Igualada).

¹⁵ “[...] de pertinències Mansi Curt sive Gosset” (declaració de Jaume Rosell, AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 32r-34r).

¹⁶ 15-1-1509, venda del mas Gosset a Antoni Rosell, major (Antoni Anglès, not. de Barcelona). Antoni Rosell fa testament el 7-2-1560 a St. Pere de Subirats, i lloga el mas a Joan Rosell, fill i hereu en primer grau d’aquell. A causa de la mort d’aquell, el mas passa a Antoni Rosell menor, hereu en segon grau del pare d’aquell; veg. la declaració de Paula Rosella, viuda, i Antoni Rosell, fill d’aquella (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 6r-6v).

usufructuària . En la declaració que fan ambdós, mare i fill, el 1567, El 1567, reconeixen que ells, com els seus predecessors, són homes propis, sòlids i afocats en aquest mas, i que presten jurament d'homenatge de fidelitat i de propietat (et homagium fidelitatis et proprietatis) al senyor de Subirats, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya. També reconeix pagar al senyor de Subirats el delme de tots els fruits i el delme de carnalatge.

El *mas Gosset* és una heretat de 100 jornals d'extensió (1567/1614). Limita: al nord amb honors dels Rosell i en Vidal, de can Vidal; al sud i oest amb Pau Rosell; i a l'est amb Pau Rosell i en Vidal. És de domini directe i alodial del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 22 sous pagadors en dues meitat, una per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i l'altra per Nadal.

A més d'aquest mas, Paula i Antoni Rosell, mare i fill, declaren: a) una peça de terra de 6 jornals, situada a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, alou i senyoria del senyor de Subirats; i b) una altra peça de terra contigua a les terres del mas Gosset, de 6 jornals, alou i senyoria de l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga un cens de 8 sous i delme dels fruits. Els declarants confessen que han de pagar delme de fruits de totes les terres al senyor de Subirats, inclosa la peça de terra que és alou i senyoria de l'església de Sant Pere de Subirats, i delme de carnalatge al senyor de Subirats.

Més endavant, el mas passa a ser propietat de Gabriel Mascurt i de Caterina, muller d'aquell, els quals venen el mas a Bernat Puig, prevere, rector de Sant Pere de Subirats el 1592.¹⁷ Aquest sacerdot en fa donació a Francesc Puig, germà d'aquell, el 1600.¹⁸ El sacerdot s'encarrega de dotar Francesca Puig, filla del germà d'aquell i de la quòndam Joana, muller d'aquell, amb 300 lliures, en els capítols matrimonials d'aquella i Antoni Julià, fill de Damià Julià Seres i Joana Capmany de Sant Joan Salerm (1609).¹⁹ Francesc Puig declara tenir les mateixes propietats, amb les mateixes extensions, en el capbreu de Subirats de 1614. Per

¹⁷ Acte fet el 2-3-1592, SA, notari de Vilafranca; veg. la declaració de Francesc Puig, del mas Gosset (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 5r-6v).

¹⁸ Acte fet el 24-1-1600, SA, notari de Vilafranca; veg. la declaració de Francesc Puig, del mas Gosset (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 5r-6v).

¹⁹ 2-5-1609, època de dot (AHCVP, SA, P-xvi-94j-2, f. 44r-44v).

tant, tot i haver canviat de titular, el mas Gosset i les seves propietats es mantenen intactes a inicis del segle XVII.²⁰

5. MAS D'EN GUILERA

El mas *d'en Guilera*, abans anomenat *mas d'en Golart* i més antigament *mas d'en Rovira*, pertany a la família Guilera, d'Ordal (1560).²¹

En la declaració que fan els tutors dels fills de Gabriel Guilera, en el capbreu de Subirats de 1567, consta que els Guilera hi habitaven, no que hi habitin: "*totum ipsum mansum suum in quo fecerunt habitationem vocatum d'en Guilera (...) et terminatur dictus mansus cum eius terra sive quintana in qua dictus mansus solebat esse constructus et edificatus*".²² Pot tractar-se d'un mas en estat ruïnós, on abans hi vivien. Potser es troba en un estat diferent d'un altre mas que la família declara, el *mas Gassó*, del qual es diu que està totalment enrunat: "*pro nunc totaliter dirutus et deshabetatus*". Els tutors (1567) reconeixen que els fills pubills de Gabriel Guilera i els predecessors són i eren homes propis, sòlids i afocats, que retien i han de retre jurament d'homenatge de boca i mans al senyor de Subirats, i reconeixen també que li paguen delme de tots els fruits i de carnalatge.

Segons els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, el mas limita en tots els punts amb terres d'en Ravella, d'Ordal, i d'en Golart, d'Ordal. És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui se li paga un cens de 15 sous i 8 cortans d'ordi, per Sant Pere i Feliu, a l'agost.

En ambdues declaracions, no consta l'extensió del mas. La declaració que fan els tutors dels fills de Gabriel Guilera de 1567 coincideix amb la que fan el 1614 Llorenç Guilera i el seu fill Bartomeu Guilera, d'Ordal. A més del mas d'en Guilera, es declara també: a) dues peces de terra, una anomenada "lo Clos", de 12

²⁰ Veg. la declaració de Francesc Puig, del mas Gosset, a 24-4-1614 (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 5r-6v).

²¹ 22-1-1560, testament de Gabriel Guilera, d'Ordal (rectoria de St. Pere de Subirats); veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 7v-9r).

²² 1567, declaració dels tutors dels fills de Gabriel Guilera, de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 7r).

jornals, i l'altra "les Valls", d'extensió no detallada, ambdues a la parròquia de Sant Pere de Subirats, de domini directe i alodial del senyor de Subirats; b) el mas rònec anomenat "mas Gassó", d'extensió no detallada, del qual es diu que està "totaliter dirutus et deshabetatus", alou de la Pia Almoïna de Barcelona, la qual l'establí als Guilera el 1480, pel qual es paga un cens de 5 sous en una data no precisada.²³

Tot i coincidir les declaracions de 1567 i de 1614, la família Guilera ven terres a finals del segle XVI i inicis del segle XVII, concretament entre els anys 1587, 1590 i 1610, a la família Ravella, de cal Ravella, d'Ordal, la qual segueix una política expansiva.²⁴

6. MAS GOLART

Salvador Golart, en el capbreu de Subirats de 1567, declara posseir el *mas Golart*, del qual no se'n detalla l'extensió. Aquest mas és de domini directe i alodial del convent de Sant Francesc, de Vilafranca del Penedès, a qui es paga 26 sous de cens en una data no precisada. L'establiment fou fet per aquest convent als predecessors de Salvador Golart el 1478.²⁵

Els límits del mas Golart són: ; i al nord, amb els fills pubills de Gabriel Guilera, d'Ordal i amb Montserrat Ravella, d'Ordal; al sud, a l'est i a l'oest amb els fills pubills de Gabriel Guilera, d'Ordal, de pertinències del mas Gassó.

El mas Golart comprèn també una peça de terra anomenada "l'argila", de 3 jornals d'extensió, el cens de la qual està comprès en el cens anteriorment esmentat. Ambdós limiten amb les famílies Guilera i Ravella, d'Ordal. A més del mas Golart, Salvador Golart declara: tres peces de terra que sumen 22 jornals d'extensió; concretament: un camp anomenat "la plana", de 15 jornals d'extensió,

²³ Establiment del mas Gassó (4-4-1480, Dalmau Ginebret, not. de Barcelona); veg. declaració de Tecla, viuda de Gabriel Guilera, d'Ordal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 7v-9r).

²⁴ Es tracta de les vendes de tres peces de terra fetes els anys 1587 i 1592 a Montserrat Ravella, i el 1610 a Antoni Ravella; veg. el mas Ravella d'aquest apartat del treball.

²⁵ 20-10-1478, BLI, not. de Vilafranca; esmentat dins declaració de Salvador Golart (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 9r-10v).

un altre camp anomenat “el camp del pujol”, de 2 jornals d’extensió, i “la plana del pou comú”, de 5 jornals d’extensió, totes tres situades a la mateixa parròquia de Sant Pere de Subirats, alou i senyoria del senyor de Subirats. També té un mas derruït i deshabitat, del qual no en consta el nom, de 2 jornals d’extensió, també alou i senyoria del senyor de Subirats. El mas Golart i una peça de terra de 3 jornals anomenada "l'argila" són de domini directe i alodial del convent de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès. La família manté les mateixes propietats en el capbreu de 1614. Salvador Golart (1567, 1614) no confessa ser home propi, sòlid i afocat, ni prestar sagrament ni homenatge al senyor de Subirats.

En total, la família Golart té terres de 2 senyories: el senyor de Subirats i el convent de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès.

7. MAS RAVELLA

El *mas d'en Ravella*, antigament anomenat *mas d'en Ribalta*, està situat a la quadra d’Ordal. Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, estableix aquell mas a Quitèria, muller de Bernat Ravella, el 26-7-1478. El mas, per tant, és propietat de la muller, el cognom patern de la qual desconeixem.²⁶

Els límits del mas (1567) són: a l'est amb Jaume Parellada i Salvador Golart; al sud amb Montserrat Ravella; a l'oest amb Salvador Golart i Antoni Guilera d’Ordal; i al nord amb n'Esteve d’Ordal, Jaume Parellada, la plana del Coco i el coll de Gratallops.

És de domini directe i alodial alou del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 22 sous per Nadal. Els capbreus que hem consultat (1567/1614) no en detallen la seva extensió.

Montserrat Ravella (1567) declara tenir altres propietats dins la parròquia de Sant Pere de Subirats, de les quals no sempre coneixem la seva extensió. D’una

²⁶ Ens consta un establiment d’aquest mas fet per Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, a Quitèria, muller de Bernat Ravella, el 1478. El mas, per tant, ve per part de la muller. De moment, desconeixem el cognom patern de dita Quitèria, tot i que el nom antic del mas, “Ribalta”, en pot ser un indicador (26-7-1478, Miquel Ripoll, not. de Barcelona, acte fet a St. Sadurní); veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 10v-12r).

banda, el “mas Gibert, derruït i deshabitat (1567), aplebat al mas Ravella, el cens del qual està comprès en el d’aquell mas; i una peça de terra part erma i part boscana anomenada “catalses benes”, que limita amb el terme d’Olesa de Bonesvalls i per la qual es paga un parell de gallines de cens al senyor de Subirats; té també “el camp d’en Bertran”, de 2 jornals, de cens no especificat; i altres peces de terra adquirides al llarg del segle XVI: el “camp del mas de Broïda” (1515), de 15 jornals d’extensió, establiment fet pel benefici de Sant Jaume de l’església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. A més d’aquestes terres, Montserrat Ravella posseeix unes terres comprades a la família Guilera d’Ordal: el “camp de la vinyota” o “clos” (1587),²⁷ i una peça de terra situada al lloc anomenat de “Sant Esteve” (1592).²⁸ A inicis del segle XVII, la família Ravella continua la seva política expansiva.²⁹

La família Ravella declara pagar censos a dues senyories: el senyor de Subirats i l’església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès.

8. MAS FIGUERES

El mas *Figuera* o *mas Figueres* és la residència de la família Figueres, de Sant Pere de Subirats. En la declaració de Pere Figueres, de 1567, es repeteix el formulisme que el declarant, i els seus avantpassats, és i han estat sempre homes propis, sòlids i afocats en aquest mas de l’Albareda, i que és tingut y obligat a prestar sacrament i homenatge de boca i de mans al senyor de Subirats, segons els usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

²⁷ El camp de la vinyota és una peça de terra comprada per Montserrat Ravella a Llorenç Guilera, d’Ordal (7-11-1587, Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès.); veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 20v-23r).

²⁸ La peça de terra situada al lloc de l’església de “St. Esteve” és comprada per Montserrat Ravella a Tecla, viuda de Llorenç Guilera, d’Ordal (31-1-1592, SA, not. de Vilafranca del Penedès); veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 20v-23r).

²⁹ El 1610 incorpora una peça de terra de tres jornals i mig dita la “roca plana”, part erma i part garriga, alou de la Pia Almoïna de Barcelona, adquirida a la família Guilera d’Ordal, part per compra i part per permuta (10-1-1610, Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès.); veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 20v-23r).

Els límits del mas Figueres són (1567/1614): a l'est amb en Ros i en Broquetes; al sud amb en Broquetes; a l'oest amb en Llopart de la Costa i en Rigual del Pujol; i al nord amb en Guilera del mas de la Rovira, i terra de l'església de Sant Pere de Subirats.

El mas és de domini directe i alodial del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 20 sous per Nadal, i el delme de tots els fruits i delme de carnalatge. El mas Figueres té units i aplevats dos masos rònecs que pertanyen a diferents senyories alodials: a) el “*mas Ferrer*”, de domini directe i alodial de l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga un cens de 3 lliures, delme dels fruits i primícia, i s'indica que el delme es divideix, suposem que entre el rector de Sant Pere de Subirats i el senyor de Subirats (*et dividit dictam decimam locanni micer*); i el “*mas Pexó*”, de domini directe i alodial del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui espaga un cens de 3 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost. L'establiment del “*mas Pexó*” data del 1480.³⁰

L'extensió total declarada del mas Figueres, juntament amb els dos masos rònecs aplevats, és de 200 jornals, com consta en el capbreu de 1567 i en el capbreu de 1614. Les propietats de la família Figueres es mantenen intactes a inicis del segle XVII.

En relació a les senyories alodials directes trobem: el senyor de Subirats; l'església de Sant Pere de Subirats; i el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat).

9. MAS VIDAL

El *mas d'en Vidal* pren el nom de la família Vidal, documentada ja al segle XV a la parròquia de Sant Pere de Subirats. El seu establiment en aquell mas data del 1480.³¹ Abans es deia *mas d'en Gonbau*. L'extensió declarada el 1567 és de

³⁰ Establiment del mas Pexó (10-10-1480, Francesc Alguerri, pvre, rector de St. Pere d'Avinyonet); veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 12r-12v).

³¹ Establiment fet per Guerau d'Heredia a Llorenç Vidal (5-10-1480, Pere Bardioles, pvre, vicari de St. Pere d'Avinyonet); veg. declaració de Bartomeu Vidal (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 13r-14v).

150 jornals. S'usa l'expressió en termes genèrics: "*cum terris, honoribus et possessionibus eiusdem, tam cultis quam heremis, et tam in plano quam in monte existentibus (...), que continet inse inter terram cultam et heremam centum quinquaginta jornalía parum plus vel minus*". Entenem, doncs, que una part considerable d'aquesta propietat, o la major part, és bosc o muntanya.

Limita (1567/1614): a l'est amb terres d'Antoni Ros, de cal Ros, i d'en Broquetes; al sud amb terres d'en Rosell, del mas Gosset; a l'oest amb en Figueres, del mas Figuera; i al nord amb en Broquetes, de pertinències del mas Gosset.

És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 20 sous, delmes dels fruits, de carnalatge "i de les altres coses que se solen prestar delme", a excepció de 10 jornals d'aquell mas que són de domini alodial directe del rector de Sant Pere de Subirats, a qui se li presta delma i primícia.

Bartomeu Vidal declara també una peça de terra d'1 jornal d'extensió, que limita amb el mateix mas Vidal, i que és alou directe de l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga un cens de 4 sous per Sant Miquel, al setembre, establiment que data del 1496.

La família Vidal augmenta les seves propietats a inicis del segle XVII, quan el 1613 Pau Vidal compra a Batista Broquetes el *mas Broquetes*, amb el mas rònec anomenat *mas de na Pau*, a carta de gràcia.³²

En les propietats de la família Vidal, trobem 2 senyors alodials: el senyor de Subirats, i l'església de Sant Pere de Subirats. Més endavant, amb la compra del *mas Bruquetes* el 1613, trobem el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (traspasat al monestir de Santa Maria de Montserrat).

10. MAS BROQUETES

El *mas Broquetes* o *mas d'en Broquetes* pren el nom de la família Broquetes, que l'habita. És de domini directe i alodial del *priorat de Sant Sebastià*

³² 7-12-1613, acte de venda del *mas Broquetes*, Pere Guasch, notari de Vilafranca del Penedès; declaració de Pau Vidal (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 28v-30r).

dels Gorgs, a cert cens (*ad certum censum*). Aquest mas té aglevat el mas rònec anomenat “*mas de na Pau*”, el qual és de domini directe i alodial del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 7 sous per Sant Pere i Feliu. El mas Broquetes es capbreva en els capbreus de Subirats de 1657 i 1614, però no consta la seva extensió.

Els límits del *mas d'en Broquetes*, segons el capbreu de 1567, són: a l'est amb els pubills Figueres, i en Ros; al sud amb en Vidal; a l'oest amb en Vidal; i al nord amb en Llopart, en Vidal i els pubills Figueres.

En el capbreu de 1567, Antoni Broquetes declara tenir també: a) una vinya de 3 jornals, alou del senyor de Subirats; i b) una peça de terra anomenada "la Rocanada", de 2 jornals, alou de l'església de Sant Pere de Subirats. Reconeix pagar delme de tots els fruits provinents d'aquestes terres al senyor de Subirats, excepte el delme de la vinya, que es paga a l'església de Sant Pere de Subirats (*Item etiam confiteor et recognosco vobis que facio et presto ac facere et prestare teneor vobis et vestris inhis successoribus decimam omnium fructum ex dictis petijs terre provenientium preter quam de dicta petia terre de vinea plantata de qua teneor facere decimam ecclesia predicta de Sobirats et suo venerabili rectori*).³³

Antoni Broquetes (1567), reconeix al senyor de Subirats que ell i els seus avantpassats han estat sempre homes propis, sòlids i afocats en el mas Broquetes, i prestar-li sagrament i homenatge de boca i de mans, segons els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

A partir de la segona meitat del segle XVI, els hereus Broquetes venen diferents peces de terra, uns 45 jornals, a diferents particulars (Antoni Ravella, de cal Ravella d'Ordal; Antoni Ros, major, i Antoni Ros, menor, del mas Ros), fins que el mas Broquetes es ven definitivament al primer quart del segle XVII, el qual compra Pere Vidal, del mas Vidal.

³³ Si no es tracta d'un error del notari, es diu que la vinya és de domini directe i alodial del senyor de Subirats, i l'altra peça de terra és de domini directe i alodial de l'església de St. Pere de Subirats. No obstant, es diu que el delme de la vinya es paga a l'església de St. Pere de Subirats. Veg. declaració d'Antoni Broquetes (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 14v-15v).

Antoni Broquetes ven: a) a Antoni Ros, major, de mas Ros, una peça de terra de 30 jornals, situada a "lo alzar", part camp, erma, bosc i muntanya (1566). El seu fill, Batista Broquetes, ven: a) una peça de terra camp de 6 jornals, situada a "los colomers", a Antoni Ravella, de pertinències del mas Broquetes, i el mateix Ravella la ven més tard a Antoni Ros, menor (1613); i b) una peça de terra de 2 jornals situada al lloc anomenat "Santa Creu", a Antoni Ros, menor, del mas Ros (1599); i c) una peça de terra camp de 5 jornals i d) una altra de 2 jornals anomenada "la vinya d'en Broquetes", també a Antoni Ros, menor (1611). Batista Broquetes ven definitivament el *mas Broquetes*, amb el mas rònc anomenat *mas de na Pou*, a Pere Vidal, del mas Vidal (1613).³⁴

Entre els senyors alodials directes de les propietats de la família Broquetes, trobem: el *priorat de Sant Sebastià dels Gorgs* (que ostenta el monestir de Santa Maria de Montserrat), i el senyor de Subirats (Francesc de Gralla i Desplà).

11. MAS DE LA ROVIRA

El *mas de la Rovira*, també anomenat *la Rovira*, és de domini alodial directe del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, a qui es paga un cens de 18 sous. Els capbreus consultats no detallen la seva extensió.

A inicis del segle XVI, consta com a propietat d'Antoni Llopart. El 1509, Antoni Llopart ven a Daniel Guilera, pagès natural de Sant Cugat Sesgarrigues, el *mas de la Rovira* juntament amb dues peces de terra: a) una de 10 jornals anomenada "el bosc", de domini directe i alodial de l'església de Sant Pere de Subirats, de cens 4 sous; i b) una altra de 12 jornals anomenada "el prat de Santa Maria de Vilarnau", de domini directe i alodial del benefici de Santa Maria de Vilarnau, a cert cens (ad certum censum).³⁵ En el capbreu de 1567, Joan Batista Guilera i els seus tutors declaren el mas, les dues peces de terra abans esmentades, i una altra situada al "pla dels Banys" de 15 jornals d'extensió, de domini directe i

³⁴ El darrer hereu, Batista Broquetes, ven el mas a Pau Vidal, del mas Vidal (7-12-1613, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Penedès); veg. la declaració de Pau Vidal (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 28v-30r).

³⁵ Acte fet a Vilafranca, 30-12-1509; veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 15v-17r).

alodial del senyor de Subirats, per la qual es paga 2 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost. En total, les terres declarades el 1567 sumen una extensió de 37 jornals. Però no es fa constar l'extensió del mas de la Rovira, només es diu, de forma genèrica, "cum terris, honoribus et possessionibus eiusdem". Les mateixes propietats consten en la declaració de Batista Guilera en el capbreu de 1614.

Els límits del mas de la Rovira són els següents (1567/1614): a l'est amb el torrent dels Banys Vells; al sud amb el mas Figueres i en Rigual; a l'oest amb honors de Berenguer Sapila, que fou de na Carosa, i després serà de Francesc d'Argençola; i al nord amb la Creu del Coll del Salt (in quadam cruce vocata del coll del salt).

En aquesta declaració de 1567, es fa constar que el mas està habitat i afocat (*totum ipsum mansum vocatum de la Rovira habitatum et affocatum, cum terris, honoribus et possessionibus eiusdem*), però no es diu que hi resideixi la família Guilera. Tenint en compte que el que comprà el mas, Daniel Guilera, era natural de Sant Cugat Sescarrigues, i que dos dels tutors de Joan Batista Guilera són d'aquella localitat (Pere Joan Guilera i Francesc Pexó), podem pensar que la família resideix a Sant Cugat Sescarrigues. A més, a inicis del segle XVII, el propietari, Batista Guilera, jurispèrit, habita a Vilafranca del Penedès. Al mas, hi trobem altres habitants, alguns casats i afillats, probablement masovers o treballadors, alguns dels quals són d'origen estranger: Joan Casanovas (1573, 1577);³⁶ Jaume Sani (1594),³⁷ i Joan Costa (1595), francès.³⁸

La família Guilera declara tenir propietats de quatre senyories en el capbreu de 1567 i en el de 1614: el senyor de Subirats; el monestir de Sant Pere de les Puel·les, l'església de Sant Pere de Subirats; i el benefici de Santa Maria de Vilarnau, amb seu a l'església de Sant Sadurní de Subirats.

Es paga delme de carnalatge al senyor de Subirats, i també delme dels fruits de totes les terres, a excepció d'aquella peça de terra que és de domini

³⁶ APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 36, f. 49. Està casat i té família.

³⁷ APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 115, 4. Consta com a padrí, i té família.

³⁸ APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 124, 18. Consta com a padrí.

directe i alodial de l'església de Sant Pere de Subirats, per la qual es paga delme i primícia a aquesta església.³⁹

12. MAS PARELLADA

El *mas d'en Parellada*, abans anomenat *mas d'en Carbó*, és la residència de la família Parellada, d'Ordal. En els capbreus de 1567 i 1614, es fa constar que té una extensió de 40 jornals. El mas és de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 32 sous per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost. Els Parellada reconeixen al senyor de Subirats que ells i els seus avantpassats són i han estat sempre homes propis, sòlids i afocats en el mas Parellada, i prestar-li sagrament i homenatge de boca i de mans, segons els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

En la declaració de Jaume Parellada i Joan Parellada, fill d'aquell, de 1567, consta que els límits del mas Parellada són: a l'oest amb terres dels Parellada, de pertinències del mas Glassat, amb Montserrat i Rafel Esteve i amb la Fenosa mitjançant una fita; al sud amb els Parellada i la Redorta; a l'oest amb els Parellada, de pertinències del mas Glassat; i al nord amb els Esteve, mitjançant una rasa, i també amb els Esteve seguint el camí que va a l'església i segueix a la serra de Puigdebou a Gratallops i que porta a la bassa dels Esteve.

Els Parellada declaren tenir també 4 masos rònecs: a) el "*mas Pons*", de 5 jornals, alou del senyor de Subirats; b) el "*mas Glassat*", de 15 jornals, comprat el 1546 a la família Guilera, de Baix, de Sant Pau d'Ordal, alou del senyor de Subirats; c) el "*mas Térmens*", d'extensió no precisada", alou directe de l'església de Sant Pere de Subirats; i d) el "*mas Ponset*", d'extensió no precisada, de domini directe i alodial del senyor Lluelles. I diferents peces de terra que sumen un total de 51 jornals: a) una peça de terra anomenada "la Rovira" (30 jornals); b) na peça

³⁹ "facere et prestare tenentur vobis et vestris inhis successoribus decimam omnium fructus ex dictus petys terra provenientium preter quam de pecia terre que directe tenentur per dictam ecclesiam Sancti Petri de Sobirats, de qua tenentur facere et prestare decimam dicte ecclesia et premissiam, nec non tenentur facere et prestare decimam de carnalagio de agnis, casseis, lana, pullis, hirsis et porsellis si in dicto meo manso nutriuntur (al senyor de Subirats)", (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 15v-17r).

de terra anomenada "lo camp de Sant Esteve" (1 jornal); c) una peça de terra situada "un poch més enllà del Bugatell anant d'Ordal a Vilafranca" (2 jornals); d) una peça de terra de vinya plantada (6 jornals); e) una peça de terra de bosc o muntanya (boscham sive montanya) anomenada "lo bosch serola", de pertinències del mas Pons (12 jornals), totes fins aquí de domini directe i alodial del senyor de Subirats; i f) una peça de terra bosca anomenada "lo bosc Monmany de Villalonga", d'extensió no precisada, de domini directe i alodial de Jaume Ros, pagès, de Sant Pere de Subirats, com diuen que consta en un document antic (instrumenta vetera) de Jaume Ros, el qual els en féu establiment a cens de 4 sous a cert termini (certo termino).

La família Parellada ha ampliat la propietat comprant el mas ròneg anomenat "*mas Glassat*", a la família Guilera de Baix, de Sant Pau d'Ordal (1546), mas derruït i deshabitat, de 15 jornals d'extensió, anteriorment esmentat. El patrimoni total suma més de 111 jornals, tenint en compte que hi ha terres de les quals no se'ns detalla l'extensió.

El mas Parellada segueix una política expansionista iniciada a finals del segle XV, adquirint el "*mas Térmens*", d'extensió no precisada, establiment fet per la rectoria de Sant Pere de Subirats; el "*mas Glassat*", de 15 jornals, comprat a la família Guilera de Baix, de St. Pau d'Ordal (1546); i l'establiment del bosc anomenat "*bosc Monmany de Villalonga*", terra de bosc i muntanya, fet per Jaume Ros als esmentats Parellada (1567).

La família Parellada declara tenir propietats de 4 senyories directes i alodials: el senyor de Subirats, el senyor Lluelles, l'església de Sant Pere de Subirats, i Jaume Ros. Paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

13. MAS D'EN BOSCH

El *mas d'en Bosch*, abans anomenat *mas Seriol del camp*, està habitat per la família Bosch. Conté aplevat el nas ròneg anomenat *mas Corbins*, abans anomenat *lo molí de Corbins*. Tot és de domini alodial directe del monestir de Sant Pere de les Puel·les, a qui es paga un cens de 4 quarteres de forment per Sant

ELS MASOS I LES CASES

Pere i Feliu, el mes d'agost; el delme de tots els fruits provinents d'aquell mas es paga al senyor de Subirats (*vobis et vestris inhis successoribus*). No consta que siguin homes propis, sòlids i afocats del senyor de Subirats, ni que estiguin obligats a prestar-li sagrament i homenatge de boca i de mans. Això ens fa pensar que ho són del monestir de Sant Pere de les Puel·les.

Els límits d'aquell mas són (1567/1614): a l'est i al sud amb el torrent d'Anoia; a l'oest amb la riera d'Anoia; i al nord amb la riba d'en Berdina.

En la declaració de Francesc Bosch, en el capbreu de Subirats de 1567, consta que el mas comprèn una extensió de 50 jornals. I els límits d'aquell són: a) una peça de terra, compresa dins les afrontacions del matei mas d'en Bosch, d'extensió no precisada, que és part erma, boscana i muntanyanosa, de domini directe i alodial de l'església de Santa Maria de Vilarnau, a cert cens, l'establiment de la qual es fa a Llorenç Bosch el 1524;⁴⁰ i b) una peça de terra anomenada "la riba d'en Bartina", de 4 jornals, de domini directe i alodial de l'església de Sant Pere de Subirats, a cert cens, i delme de tots els fruits.

L'extensió total de les propietats declarades de la família Bosch, entre 1524 i 1567, és de 54 jornals. La propietat es manté intacta en la declaració d'Antoni Joan Bosch del capbreu de 1614.

La família Bosch declara tenir propietats de 3 dominis alodials directes: el monestir de Sant Pere de les Puel·les, l'església de Santa Maria de Vilarnau, i l'església de Sant Pere de Subirats. També es diu que es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

14. MAS D'EN ROSELL DE LES CODINES, O MAS DE LES CODINES

El mas anomenat de *les Codines* o *mas de les Codines* és la residència de la família Rosell. D'aquí el nom de *mas d'en Rosell de les Codines*. En el capbreu de Subirats de 1614, consta que el mas té una extensió de 7 jornals, i que és de

⁴⁰ Acte en data de 3-6-1524, en poder de Joan Vilana, notari de Barcelona (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 19v-20r).

domini alodial directe del *benefici de Sant Miquel de la Foradada*, a qui es paga un cens de 6 sous, i delme dels fruits i de carnalatge.

El 1586, Pere Rosell del "mas de les Codines" declara tenir dues peces de terra, d'extensió no detallada, de domini alodial directe del benefici de Nostra Senyora de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats, a cens de 10 sous per Santa Maria, al setembre. En el capbreu de 1586 d'aquest benefici, es diu que Pere Rosell "no ha mostrat ningun acte" escrit on consti aquest establiment, el qual ve de temps més antics.⁴¹

La propietat familiar comprèn també el mas rònec anomenat "*mas Gibert*", de 30 jornals, alou i senyoria de l'església de Sant Pere de Subirats, de cens 24 sous (1496); dues peces de terra contigües, d'erm i muntanya, anomenades "les fogasses" i "la llacuna", de 100 jornals, alou directe del senyor de Subirats, de cens 8 sous; i els camps anomenats el "camp del forn", de 2 jornals, i "la coma de n'Abeló", de 5 jornals, tots dos de cens 3 quarteres d'ordi al senyor de Subirats; i el "camp de s'alou", de 3 jornals, situat a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, de cens 1 quartera d'oli, pagadora al rector de Sant Pere de Lavern; i el camp de "lo canyet", de 2 jornals, alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. Si sumem l'extensió declarada de totes aquestes propietats, l'extensió total resultant és de 100 jornals de terra entre erm i muntanya; 2 masos de 7 i 30 jornals cadascun, sense especificar-ne el tipus de terra; i 12 jornals de terra campa. L'extensió total declarada és de 149 jornals.

Els Rosell, de les Codines tenen propietats de 5 dominis directes: el senyor de Subirats; el benefici de Sant Miquel de la Foradada, fundat a l'església de Sant Pere de Subirats; el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Santa Maria de Montserrat; l'església de Sant Pere de Subirats; i l'església de Sant Pere de Lavern.

⁴¹ AHCVP, capbreu del benefici de Nostra Senyora de Vilarnau, de l'església de St. Sadurní de Subirats, 1586, núm 333. 142.1, f. 5r-5v.

15. CASA O MAS DE VILARNAU, I MOLÍ D'EN MIR DE VILARNAU

La *casa de Vilarnau (domum de Vilarnau)* o *mas de Vilarnau (et predictam domum sive mansum)*, amb les seves terres, honors i possessions, està situada a prop del castell de Vilarnau, derruït i deshabitat (*satis prope castrum de Vilarnau, dirrutum et dessabitatum*), anomenat també “castell vell de Vilarnau” (*castro veteri de Vilarnau*). El mas és la residència de la família Mir, anomenada de Vilarnau. En la declaració de Bartomeu Mir (1567), la casa limita, en tots els seus punts cardinals, amb terres del mateix Bartomeu Mir i amb el castell vell de Vilarnau (*castro veteri de Vilarnau*).⁴²

La casa està rodejada per 100 jornals de terra, situats al costat de les seves parets, entre culta, erma, boscosa i muntanyosa (*totam ipsam petiam terra ibidem sitam circumceria dicta domus et ad latus parietum eiusdem, continentis centum iurgerum parum plus vel minus inter cultam, heremam et boschosam et montanyosam*).

Bartomeu Mir, en la seva declaració de 1567, fa constar aquesta gran peça de terra de 100 jornals de forma separada de la casa de Vilarnau. Els límits d'aquesta gran peça de terra són: a l'est amb en Rosell, la riera d'Anoia i honors d'en Mir; al sud amb la riera d'Anoia; a l'oest amb aquella riera i la casa de Vilarnau; i al nord amb en Rosell Despiells.

La casa de Vilarnau i aquesta peça de terra de 100 jornals són de domini alodial directe del benefici de Santa Maria de Vilarnau, a qui es paga un cens de 32 sous en un termini no especificat (*certo termino*), i delme de tots els fruits provinents d'aquestes terres. En relació al delme de carnalatge, es diu que també s'ha de pagar al benefici de Santa Maria de Vilarnau, excepte el delme del corral, ovelles, ous i llana (*preterquam de corral, scilicet de agnis, heris et lana*), el qual es paga al senyor de Subirats.

⁴² 20-7-1567, declaració de Bartomeu Mir, de la torre de Vilarnau, dintre dels homes de la pr. de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 22r-22v, fotos 4846-4847).

Bartomeu Mir declara també una peça de terra de 2 jornals anomenada “la Barquera”, que és de domini directe i alodial del senyor de Subirats, a qui es paga delme de tots els fruits provinents d'aquest camp.

El conjunt total de les terres declarades el 1567 són de 102 jornals de terra, juntament amb la casa o mas de Vilarnau.

En la declaració de 1567 de Bartomeu Mir, de Vilarnau, no es fa cap referència al molí fariner de Vilarnau, només a la casa o mas de Vilarnau. No obstant, un fill de Bartomeu Mir, en Lluç Mir, consta com a "moliner de Vilarnau" en una partida de baptisme de 1568.⁴³ I trobem esmentat el "molí de Vilarnau" en un document de 1571, concretament en l'òbit de Violant, viuda de Joan Mir "del molí de Vilarnau", pares de Bartomeu Mir.⁴⁴

En la declaració de 1614, un altre Bartomeu Mir (Bartomeu Mir i Ferrer), cosí germà i hereu de Llorenç Montserrat Mir, fa constar la casa i molí fariner (*domum et molendinum formerium*), anomenat "*lo molí d'en Mir*", del qual molí es diu que té dues moles, casal, resclosa, racó i bassa:⁴⁵

Totam illam domum et molendinum formerium, cum duobus molis ad molendum, cum cassali eiusdem molendim, cum aqua, reselosia, recho et bassia eiusdem, cum introitibus, exitibus, juribus et pertinentiis suis universis, scitum in dicta parrochia Sancti Saturnini, termini castri de Sobirats, in quadra vocata de Vilarnau, vocatum lo molí d'en Mir.

En aquesta declaració de 1614, es diu que “la casa o molí” (*domum sive molendinum*), juntament amb dues grans peces de terra, són de domini directe i alodial de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, a qui es paga un cens de 3 lliures i 5 sous en un termini no precisat. Aquestes dues peces de terra són: a) una de 40 jornals, part camp, bosquina i vinya, situada en aquest mateix lloc (*apud locum dictum*); i b) una altra de 50 jornals, part camp i bosquina, on hi ha construït un corral i una era (*in quaquidem petia terre est constructus quoddam ovile et herea*),

⁴³ 26-9-1568, bateig de Jaume Lluc, fill de Jaume Batlle, de la Pujada, i de Francesca, muller d'aquell: "Fonch padrí lo sènyer en Luch Mir, moliner, de <<de>> Vilarnau, de la parròchia de St. Saturní, terme de Sobirats" (APL, M-1561, núm 532, f. 144v).

⁴⁴ 9-3-1571, òbit de Violant, viuda de Joan Mir, "del molí de Vilarnau" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 29, 7).

⁴⁵ 1614, declaració de Bartomeu Mir, de Vilarnau (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 97r).

al costat del qual corral (*ad latus dictum ovile*) hi havia construït el mas anomenat "lo mas Curt o lo mas Vilanova", derruït i deshabitat.⁴⁶ El 1589, aquestes peces de terra foren ratificades i confirmades en nou establiment a Llorenç Montserrat Mir per Castellana de Peramola i de Valterra i de Masdovelles.⁴⁷ Més endavant, el 1615, Mateu Mir, de dalt, compra la peça de terra de 50 jornals on hi ha el corral abans esmentat, i on abans hi havia construït el mas rònc anomenat *mas Curt o mas Vila*. En la seva declaració, que data de 1617, fa constar que hi ha construït "*lo mas ho maset d'en Mir*".⁴⁸ Es tracta del mas de Mateu Mir, de dalt.

La família Mir continua una inèrcia expansionista al llarg del segle XVII, adquirint diferents propietats: el molí de la Foradada, derruït i deshabitat, establiment fet a Llorenç Montserrat Mir per Francesc d'Argençola (1604);⁴⁹ el camp "lo Canyadell", de 5 jornals (1606); una casa a Sant Sadurní, establiment fet a Llorenç Montserrat Mir pel senyor de Subirats (1607); una peça de terra part campa i vinya, de 3 jornals, anomenada "l'Escaldat", comprat a Antoni Duran, de les Comes (1612); i una peça de terra part campa i vinya situada a prop del torrent de Rocabrúna, de 3 jornals, comprada a Galceran Ferrer, de Sant Sadurní (1613).⁵⁰

Al segle XVI, la família Mir de Vilarnau té propietats d'almenys tres senyories: el benefici de Santa Maria de Vilarnau; Castellana de Peramola i de Valterra i de Masdovelles; i el senyor de Subirats.

⁴⁶ Declaració de Bartomeu Mir, de Vilarnau: "in quaquidem petia terre est constructus quoddam ovile et herea, et antiquitus in dicta petia terre, ad latus dictum ovile, erat constructus et edificatus mansus vocatus lo mas Curt o lo mas Vilanova, pro nunc dirutus et inhabitatus". (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 97r).

⁴⁷ 23-3-1589, confirmació feta per Ponç de Peramola i de Vallterra, procurador de Castellana de Peramola i de Vallterra i Masdovelles; acte en poder de Pere Gasch, notari de Vilafranca del Penedès; esmentat dins la declaració de Bartomeu Mir, feta el 24-6-1614 (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 97r).

⁴⁸ 23-4-1615, acte de compravenda en poder de Miquel Arada, notari; esmentat dins la declaració de Mateu Mir, dit de dalt, feta el 26-11-1617 (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 115r-116r). Aquesta propietat passa a ser de Pere Mir i Gener, com consta en una nota al marge en dita declaració: "modo Maria y Pera Mir y Janer, mare y fill.

⁴⁹ El molí de la Foradada era alou i senyoria de Francesc d'Argençola, cavaller, i després passa a ser del senyor de Subirats, a qui es paga cens de 18 sous; veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 97v).

⁵⁰ Veg. declaració de Bartomeu Mir, de Vilarnau (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, núm 737). La inèrcia expansionista de la família Mir no es deturarà fins entrats al segle XX en què es converteixen en els propietaris rurals que acumulen el nombre de rabasses mortes més alt de tot Catalunya.

16. MAS CANALS

El *mas Canals*, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, és propietat de Bartomeu Domènech, que hi fa domicili. Té una extensió de 100 jornals. És de domini directe i alodial del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 30 sous per Nadal. Ens consta un establiment d'aquest mas fet a Bartomeu Domènech per Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats el 1549.⁵¹

Bartomeu Domènech compra a Bernat Parellada una gran peça de terra (*quandam magnam petiam terre*) situada a prop la riera d'Anoia, de 40 jornals, de domini directe i alodial del senyor de Subirats. El 1559, Bartomeu Torrens, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, li fa donació de: a) el mas rònc "mas Gay", que es té pel benefici de Sant Jaume, fundat a l'església de Sant Joan Sesrovires, de cens 12 diners; i b) de tres peces de terra agregades, que es té per l'església de Sant Pere de Subirats, de cens 3 sous, l'extensió de les quals és de 9 o 10 jornals (1559).⁵² En una data anterior a la declaració de 1567, Bartomeu Domènech ven el mas rònc "mas Ponset", de 8 jornals, al seu germà Jaume Domènech el 1567.⁵³

L'extensió total de les propietats que declara Bartomeu Domènech és aproximadament de 150 jornals. Havent mort el seu fill Jaume en edat pupillar, el 1599 Bartomeu Domènech lliga el mas Canals i totes les seves terres a la seva altra filla Esperança Domènech, casada amb Pau Raventós, del Pujol, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal.⁵⁴ El mas Canals i les terres declarades el 1567 es mantenen intactes en la declaració de Pau Raventós, del Pujol, i d'Esperança Domènech, muller d'aquell, del capbreu de 1614.

⁵¹ 14-5-1549, acte d'establiment del mas Canals per Francesc de Gralla i Desplà a Bartomeu Domènech (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 22v-24r).

⁵² 14-4-1559, acte de donació a Bartomeu Domènech, Jeroni Antic Canyelles, notari de Barcelona; consta en la declaració de Bartomeu Domènech (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 22v-24r).

⁵³ Acte en poder de Joan Montornès, notari de Barcelona, en data de []-7-1567; veg. la declaració de Jaume Domènech, en data de 21-7-1567 (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 22v-24r). La data de la declaració de Bartomeu Domènech és el mateix dia 27-7-1567. Per tant, la venda és anterior a aquesta data.

⁵⁴ Testament de Bartomeu Domènech, 6-6-1599; consta en la declaració de Bartomeu Domènech (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 22v-24r).

Bartomeu Domènech reconeix ser home propi, sòlid i afocat en el mas Canals, i retre sagrament i homenatge de boca i de mans al senyor de Subirats, com els seus avantpassats.

La família Domènech paga delme dels fruits i de carnalatge al senyor de Subirats, a excepció del delme dels fruits de 9 0 10 jornals de terra, que ha de pagar a l'església de Sant Pere de Subirats.

Els senyors alodials directes que consten d'aquestes terres són: senyor de Subirats; benefici de Sant Jaume, fundat a l'església de Sant Joan Sesrovires; i l'església de Sant Pere de Subirats.

17. MAS PONSET

Bartomeu Domènech, del mas Canals, ven el màs rònec anomenat *mas Ponset* al seu germà Jaume Domènech el 1567.⁵⁵ En el capbreu de 1614, el notari dubta sobre el nom del mas entre "Ponset" i "Sonet": "*mas Ponset sive Sonet*".⁵⁶ En la declaració de Jaume Domènech del capbreu de 1567, consta que el mas té una extensió de 8 jornals, i que és de domini directe i alodial de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga 1 gallina de cens per Nadal, i delme de tots els fruits.

Els límits del mas Ponset (1567/1614) són: a l'est amb el terme de Gelida; al sud amb la muntanya o serra del Montgròs, a l'oest amb en Bartomeu Domènech, germà de Jaume Domènech; i al nord amb la riera d'Anoia.

Jaume Domènech adquireix també: a) una gran peça de terra de 40 jornals situada al lloc anomenat "les planes o la vinya vella o los vinyals de la plana", de domini directe i alodial del senyor de Subirats, en una data no especificada; i b) el 1573 una altra peça de terra de 24 jornals, part campa, erma i muntanyosa, anomenada "lo prat", de domini directe i alodial de l'infermeria del monestir de

⁵⁵ Acte de venda 21-7-1567, Joan Montornès, not. de Barcelona, acte fet a la rectoria de St. Pere de Subirats, citat dins declaració de Jaume Domènech, del mas Ponset. Bartomeu Domènech i Jaume Domènech són germans, com consta en els límits del mas Ponset consta: "*ab occidente in honore Bartholomei Domenech, fratris mei*"; veg. (AHCVP, PX, capbreu Subirats 1567, f. 24r-25r).

⁵⁶ 7-5-1614, declaració de Jaume Domènech (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 11v-12v).

Sant Cugat del Vallès, de cens no precisat.⁵⁷ En total, la propietat declarada per Jaume Domènech el 1567 és de 8 jornals, o sigui, només el mas Ponset. Més endavant, la propietat augmenta fins a 72 jornals, amb la incorporació de les dues peces de terra de 40 jornals i 24 jornals abans esmentades, aquesta darrera el 1573. I aquesta extensió de terra es manté a inicis del segle XVII, com podem observar en la declaració de Jaume Domènech, fill, en el capbreu de 1614.

En la declaració de 1567, es fa constar que el *mas Ponset* està derruït i deshabitat (*totum ipsum mansum meum in dicta parrochia vocatum Ponset dirrutum et desabitatum*), però seguidament es diu també que està construït i edificat en aquesta quintana de terra de 8 jornals (*et terminatur dictus mansus cum eius terra sive quintana in qua dictus mansus est constructus et edificatus que continet inse octo jornalía*). Pot tractar-se d'un màs rònc del qual queden algunes restes, ja que a continuació Jaume Domènech jura que és i ha de ser home propi, soliu i afocat en aquest mas, més el sagrament i homenatge de boca i mans al senyor alodial, segons els Usatges de Barcelona i Constitucions de Catalunya (*et sum et esse debeo ratione dicti mei mansi homo proprius, solidus et affocatus vestri et vestrorum inhis successorum faciendo et prestando sacramentum et homagium ore et manibus comendatum pro ut quilibet homo proprius facere et prestare tenetur suo dominio naturali et proprio juxta usatrios barchinone et constitutiones Cathalonie Generales et alia jura huius patire*).⁵⁸ No obstant, en la declaració de 1614, el seu fill, Jaume Domènech, fa constar que aquell mas està derruït i deshabitat (*mas Ponset sive Sonet dirrutum et deshabitatum*),⁵⁹ per tant, sembla que els amos no hi visquin, en tot cas podrien viure als Piells.

En les propietats de la família de Jaume Domènech trobem dues senyories alodials directes: el senyor de Subirats, i l'infermeria del monestir de Sant Cugat del Vallès.

⁵⁷ Establiment fet per Francesc Oliver, monjo infermer del monestir de St. Cugat del Vallès, 13-1-1573, Jaume Sastre, not. de Barcelona; veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 11v-12v).

⁵⁸ 21-7-1567, declaració de Jaume Domènech (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 24r-25r).

⁵⁹ 7-5-1614, declaració de Jaume Domènech (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 11v-12v).

18. MAS RIGUAL DEL PUJOL

El *mas d'en Rigual del Pujol* està habitat per la família Rigual, almenys des del segle XV, com consta en un acte de reducció de cens de 1478.⁶⁰ El mas té una extensió de 40 jornals (1567, 1614), i és alou directe de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, a cert cens.

El 1567, Jaume Rigual declara altres propietats adquirides a finals del segle XV: a) el mas rònec anomenat “mas de la tàpia”, comprat el 1494 per Joan Rigual a Jaume Ferrer, d'extensió no detallada, alou de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, a cens de 6 sous per Nadal;⁶¹ una peça de terra anomenada el “camp de les abadesses”, establiment fet a Bartomeu Rigual el 1489, de 15 jornals, alou del monestir de Sant Pere de les Puel·les, de Barcelona, a qui es paga un cens de 10 sous;⁶² la peça de terra anomenada “el collet de llops”, de 15 jornals, alou de l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga delme dels fruits que s'hi cullen.

A partir de 1577, Jaume Rigual, del Pujol, amplia el patrimoni comprant 3 peces de terra de la propietat d'Andreu Mascaró, del mas Mascaró de la Costa: a) dues, que sumen 8 jornals, directament a Andreu Mascaró, de domini directe i alodial del senyor de Subirats: una peça de terra situada al lloc anomenat “el casalot de na Ponsa”, de 2 jornals (1578),⁶³ i el camp anomenat “la vinyassa”, de 3 jornals, de 2 sous de cens, (1580);⁶⁴ i un camp anomenat “lo camp del matar”, de 3 jornals, comprat a Bartomeu Rigual, germà d'aquell (1589), el qual l'havia

⁶⁰ Acte de reducció (de cens) fet a St. Sadurní per Elisabet, muller de Galcerà de Vilarnau (30-6-1478, Miquel Ripoll, not. de Barcelona; veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 25r-26r).

⁶¹ Acte de venda feta per Jaume Ferrer a Joan Rigual, predecessor de Jaume Rigual, del Pujol (2-9-1494, Bartomeu Soguer, pvre, rector de la Granada); veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 25r-26r).

⁶² Establiment fet a Bartomeu Rigual, predecessor de Jaume Rigual, del Pujol (22-12-1489, Guillem Jordà, not. de Barcelona, acte fet a Barcelona); veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 25r-26r).

⁶³ Acte de venda feta per Andreu Mascaró, de St. Pere de Subirats, a Jaume Rigual, del Pujol (1-10-1578, i 7-2-1583, Alfons Mainés, not. de Martorell); veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 43r-46r).

⁶⁴ Acte de venda feta per Andreu Mascaró, de St. Pere de Subirats, a Jaume Rigual, del Pujol (18-1-1580, Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès); veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 43r-46r).

comprat a Andreu Mascaró el 1577.⁶⁵ A finals del segle XVI, l'extensió total de les terres dels Rigual, del Pujol, és de 80 jornals, extensió que es manté igual a inicis del segle XVII, segons la declaració de Jaume Rigual, del Pujol, en el capbreu de 1614.⁶⁶

19. MAS DE LA VERDERA

El *mas de la Verdera*, o *la Verdera*, és la residència de la família Raventós, documentada a Sant Pere de Subirats des del segle XIV. No consta cap declaració dels Raventós de la Verdera en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en el capbreu de 1614. Hem d'entendre que els Raventós no tenen propietats alodials directes del senyor de Subirats fins després del 1567. Entre 1567 i 1590 es deu produir un canvi de titularitat en el domini directe del mas de la Verdera, a nom de la família Gralla. El 1590, Pau de Salbà, procurador de Lucrècia de Gralla, marquesa d'Aitona, i Gastó de Montcada, fill d'aquella, estableixen el mas a Joan Raventós, a títol de nou establiment.⁶⁷ Per tant, el 1590 el mas ja és alou directe de la marquesa d'Aitona, senyora de Subirats. Joan Raventós el declara en el capbreu de Subirats de 1614 com a domini alodial directe del senyor de Subirats, concretament de Josep de Milsocós, a qui es paga un cens de 29 sous en una data no determinada.

Els límits del mas, segons el capbreu de 1614, són: a l'est amb Jaume Rosell, de les Codines, que fou de Bartomeu Mascaró i abans de n'Andor; al sud amb Pau Amat, senyor de Savall; a l'oest amb hereus d'Antoni Carbó, que fou de Macià Carbó de Puigfedó, i hereus d'Antoni Rigual del Sot; i al nord amb hereus d'Antoni Rigual del Sot, amb Bartomeu Mascaró, i amb hereus d'en Martí de l'Hostal de Sant Sadurní que fou d'en Carbó de la Torre.

⁶⁵ Acte de venda feta per Bartomeu Rigual, a Jaume Rigual, del Pujol, germà d'aquell, qui la comprà a Andreu Mascaró (2-2-1589, Alfons Mainés, not. de Martorell); veg. declaració de Jaume Rigual, del Pujol (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 43r-46r).

⁶⁶ 30-11-1617, declaració de Jaume Rigual, del Pujol, de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 43r-46r).

⁶⁷ 5-10-1590, acte d'establiment en poder de SA, notari de Vilafranca; citat dins la declaració de Joan Raventós, de la Verdera, 21-5-1614 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1614, núm 737, f. 37v-38v).

ELS MASOS I LES CASES

L'extensió del mas el 1614 és de 100 jornals. Jaume Raventós declara tenir també: a) una peça de terra d'1 jornal, dins l'heretat de la Verdera, alou directe de l'església de Sant Pere de Subirats, a cens de 7 sous i una gallina per Sant Pere i Feliu, a l'agost; i b) una peça de terra campa anomenada "la fexa més baixa de la bassa de la bovera", de 0,5 jornal, alou directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, que abans formava part del *mas Abellar* i que fou comprada a Bartomeu Mascaró, en una data no precisada.

El 1586, Antoni Raventós, de la Verdera, havia comprat una peça de terra anomenada "la Plana", de 20 jornals, a Jeroni Siurana, cavaller, i Elisabet, muller d'aquell, senyors de la quadra de Savall, la qual declara el 1596 com alou directe de la marquesa d'Aitona (Lucrècia de Gralla).⁶⁸

La família Raventós de la Verdera ha mantingut una política expansiva durant la segona meitat del segle XVI, augmentant el seu patrimoni comprant terres a propietaris de masos veïns: a la família Mascaró de la Costa, i a Jeroni Siurana, cavaller de Savall.

Es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats; i delme dels fruits a l'església de Sant Pere de Subirats i al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs per les terres corresponents.

La família Raventós de la Verdera paga drets almenys a tres senyories alodials directes: el priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (monestir de Santa Maria de Montserrat); el senyor de Subirats (Lucrècia de Gralla, Gastó de Montcada i Gralla, senyors de Subirats); i l'església de Sant Pere de Subirats.

20. MAS DE PILES

La casa o mas anomenat *mas de Piles*,⁶⁹ esmentat així en una partida de bateig, pren el nom del "pas de Piles" que hi ha en aquell indret (*casa apud locum*

⁶⁸ 25-11-1586, acte de compravenda; citat dins la declaració d'Antoni Raventós, de la Verdera, 1596 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní de Subirats (1595-1597), núm 332, f. 37r-38r).

⁶⁹ En el baptisme de Pau Francesc, fill de Batista Guilera, del mas de la Rovira, llegim: "Sebastià Domènech, pagès, del mas de Piles", 16-9-1585 (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 79, 19).

dictum lo pas de Piles), a sobre de la riera d'Anoia. El mas de Piles no consta en cap declaració del capbreu de Subirats de 1567. En canvi, consta en el capbreu de Subirats de 1614, en la declaració del tutor de Bartomeu Domènech, menor d'edat. En ella, es diu que el seu avi, Sebastià Domènech, el compra a Bernat Costa, carreter de Vilafranca del Penedès, i Joana, muller d'aquell, l'any 1573. Pertanyia a l'esmentada Joana, pubilla, com a filla i hereva de Pere Escamilla. El mas, per tant, ja està edificat abans del 1573. El fet de no constar en el capbreu de 1567 pot ser perquè en aquella data no estés edificat o perquè pertanyés a un altre domini alodial directe.

Sebastià Domènech és germà de Jaume Domènech, del mas Ponset, i de Bartomeu Domènech, del mas Canals.⁷⁰ Tots tres estan relacionats amb els Domènech, d'Espiells, tot i que no coneixem el grau de parentiu amb aquells. Sebastià Domènech és un cabaler que el 1570 ferma capítols matrimonials amb Francesca Forés, pubilla del mas de la Foradada, mas situat molt a prop del mas de Piles.⁷¹

En el capbreu de Subirats de 1614, es diu que el mas és de domini directe del senyor de Subirats, a qui es paga 0,5 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost. Els límits del mas són (1614): a l'est amb Antoni Ros, de Sant Pere de Subirats; al sud amb Antoni Ros, el camí ral de Sant Sadurní a Martorell, i amb terra de Bartomeu Domènech, de mas de Piles, que fou de la casa d'en Forés de la Foradada; a l'oest amb el mateix Domènech, que fou den Forés de la Foradada, i amb Antoni Ros, de Sant Pere de Subirats; i al nord amb l'esmentat Antoni Ros.

⁷⁰ Els noms dels tres consten en els límits d'una peça de terra comprada a Bartomeu Domènech, en què es diu que Jaume Domènech i Sebastià Domènech són germans: "*et terminatur ab oriente in honore Bartholomei Domenech rasa quadam mediante (...); ab occidente cum honoribus Jacobi Domenech et Sabestiani Domenech, germanis*"; declaració d'Eloi Miquel, de Gelida (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 120v). A la vegada, Jaume Domènech, del mas Ponset, és germà de Bartomeu Domènech, del mas Canals, com consta en els límits del mas Ponset, en la declaració de Jaume Domènech: "*ab occidente in honore Bartholomei Domenech, fratris mei*"; veg. (AHCVP, JoX, capbreu Subirats 1567, f. 24r-25r).

⁷¹ En un document de compravenda en què Antoni Forés, de la Foradada, ven una peça de terra a Sebastià Domènech, pagès, de St. Pere de Subirats, en què es diu que és "*generi meo*" (AHCVP, PGu, 918, P-XVI-157,1 (1588-92), f. 64r). Francesca és filla d'Antoni Forés, de la Foradada, i d'Eulàlia, muller d'aquell; Jaume Domènech i Francesca Forés ferment CCMM el 1570 (Alfons Mainés, not. de Martorell), dins declaració de Francesca Domènech, viuda de Sebastià Domènech, de Subirats, 1596 (AHCVP, capbreu rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 18v-19r).

Sebastià Domènech compra terra a varis propietaris de la mateixa parròquia. Entre els anys 1580 i 1581, tenim localitzades compres fetes a Antoni Forés de la Foradada, sogre seu, i a Antoni Ros de Sant Pere de Subirats. Concretament dues peces de terra que sumen 14 jornals: a) el 1580 compra a Antoni Ros, de Sant Pere de Subirats, una peça de terra de 2 jornals anomenada "la isleta", situada a prop de la riera d'Anoia, de domini alodial directe del senyor de Subirats, de cens 0,5 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost; i b) una gran peça de terra, part erma i part campa, amb diversos roures i alzines (ab diversos arboribus roburum et alzinam), de 12 jornals, al lloc anomenat "la farigola", de domini alodial directe de dues senyories eclesiàstiques: l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga un cens de 2 sous per Sant Miquel, al setembre; i al benefici de Sant Antoni de la catedral de Barcelona, a qui es paga un cens de 4 sous per Nadal.⁷² Per institució d'hereu, el 1590 Sebastià Domènech llega en testament la propietat al seu fill, Bartomeu Domènech. I aquest darrer la llega en testament al seu fill, Bartomeu Domènech, menor d'edat, el 1605.⁷³ El seu tutor, Joan Rovira, del Puig, de Gelida, la declara en el capbreu de Subirats de 1614. En aquesta declaració, a més del mas i de la peça de 2 jornals anteriorment esmentats, hi consta: a) una gran peça de terra de 14 jornals, pel mig de la qual passa el camí ral que va a Barcelona, a prop de la riera d'Anoia, la qual es té "per diversos dominos", a cert cens; i b) una altra peça de terra, part campa i part bosquina, anomenada "lo Canyadell", de 8 jornals, alou directe del benefici de Santa Maria de Vilarnau, de cens 1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost, i delme dels fruits que es cullen en aquesta peça de terra.

En aquest capbreu de 1614, es fa constar que es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats, i el formulisme que el pupil Bartomeu Domènech és home propi, soliu i afocat en el mas de Piles, i que presta sagrament i homenatge de boca i de mans al senyor de Subirats.

⁷² 16-9-1581, document de compravenda (AHCVP, PGu, 918. P-XVI-157.1. (1588-92).

⁷³ 9-12-1590, testament de Sebastià Domènech, de St. Pere de Subirats; 8-4-1605, testament de Bartomeu Domènech, de St. Pere de Subirats. Dins declaració de Bartomeu Domènech, fill pubill de Bartomeu Domènech, del mas de Piles (AHCVP, SA, capbreu Subirats de 1614, f. 9r-11r).

La família Domènech té terres d'almenys 4 dominis alodials directes: l'església de Sant Pere de Subirats; el benefici de Sant Antoni, de la catedral de Barcelona; el benefici de Santa Maria de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats; i el senyor de Subirats.

21. MAS DE LA FORADADA

El *mas de la Foradada* pren el nom d'un turó proper a aquell mas, la base del qual turó estava foradada per efectes de l'erosió del riu Anoia. Sobre del turó, hi havia construïda la *capella de Sant Miquel de la Foradada*, de la qual se'n té notícia des del 1314, amb la visita pastoral Ponç de Gualba, i consta que el 1509 ja estava malmesa. El turó separava les planes de Vilarnau i el sector de la Foradada, i, juntament amb la capella, desapareix al segle XVIII a causa d'una riuada. El *mas de la Foradada* és alou directe del *benefici de Sant Miquel de la Foradada*, fundat a l'església de Sant Pere de Subirats, a qui, per aquell mas, es paga un cens de 3 sous per Sant Joan.⁷⁴ Desconeixem l'extensió d'aquell mas.

La família Forés posseeix el mas almenys des d'inicis del segle XVI. Amb anterioritat trobem el cognom Vidal (*Berenguer Vidal, de la Foradada*).⁷⁵ A finals del segle cinc-cents, el cognom Forés canvia a Rovira per matrimoni. En el capbreu de 1503-1505 de l'església de Sant Sadurní consta la declaració de Bernat Forés, "de la Foradada", el qual confessa pagar la pensió d'un censal mort com hereu dels béns "d'en Vidal, de la Foradada".⁷⁶ A la segona meitat del segle XVI, trobem una relació de parentiu entre Antoni Forés, de la Foradada, i Joan Forés, de la Creu, de la parròquia de Lavern, sense que en coneguem el grau. Probablement es tracta d'un fill cabaler de la Foradada que viu al mas de la Creu,

⁷⁴ Declaració de Jaume Rovira i Francesca (Forés), muller d'aquell, del mas de la Foradada (AHCVP, SA, capbreu Subirats de 1614, f. 27r-28r).

⁷⁵ 1586, declaració d'Antoni Forés, de la Foradada: una peça de terra dita "lo camp de la muntanya", de 6 jornals, que fou de "*Berenguer Vidal de dit lloc de Foradada*" (AHCVP, capbreu del benefici de Nostra Senyora de Vilarnau, de l'església de St. Sadurní de Subirats (1586), f. 5v).

⁷⁶ Declaració de Bernat Forés, de la Foradada (AHCVP, BV, capbreu de l'església de St. Sadurní de Subirats (1503-1505), 331.1.42.1, f. 5v).

de Lavern, com a masover.⁷⁷ La pubilla Francesca Forés, filla d'Antoni Forés, es casa dues vegades: a) la primera amb Sebastià Domènech, del mas de Piles (1570), del qual matrimoni neix Bartomeu Domènech i Forés, hereu del mas de Piles; i b) la segona vegada amb Jaume Rovira, el fill primogènit del qual, Jaume Rovira, hereta el mas de la Foradada. El cognom Rovira ha perdurat entre els hereus del mas fins a finals del segle XX.

La família Forés de la Foradada no capbreva en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en el de 1614; i també en el *capbreu de Nostra Senyora de Vilarnau* de 1586. En relació als límits del mas (1614), trobem: a l'est, oest i nord amb el riu Noia; i al sud amb el rec del molí de la Foradada, per mitjà d'un camí que és a prop de la capella de Sant Miquel. Consta que el mas és alou directe del benefici de Sant Miquel de la Foradada, a cens de 3 sous per Sant Joan, al juny. Antoni Forés, en el *capbreu de Nostra Senyora de Vilarnau* de 1586, declara: a) una peça de terra campa i bosquina, de 6 jornals, que fou de "*Berenguer Vidal de dit lloc Foradada*", anomenada "lo camp de la muntanya", alou directe del benefici de Nostra Senyora de Vilarnau (traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats), a qui es paga un cens d'1 quartera de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost. Sabem que el 1581 Antoni Forés vengué al seu gendre, Sebastià Domènech, de mas de Piles: a) una gran peça de terra, part erma i part campa, amb diversos roures i alzines (*ab diversos arboribus roburum et alzinam*), de 12 jornals, al lloc anomenat "la farigola", alou directe de dues senyories eclesiàstiques: l'església de Sant Pere de Subirats, a qui es paga un cens de 2 sous per Sant Miquel, al setembre; i el benefici de Sant Antoni de la catedral de Barcelona, a qui es paga un cens de 4 sous per Nadal.⁷⁸

En el capbreu de Subirats de 1614, Jaume Rovira i Francesca Forés, muller d'aquell, declaren el mas i un hort, l'extensió dels quals no consta, i 32 jornals de

⁷⁷ Pot tractar-se d'un fill cabaler, de la Foradada, que viu al mas de la Creu, com a masover. El 1562 tenim documentat Joan Forés al mas de la Creu, el qual ferma com a testimoni en un document (APL, M-1561, f. 17r). El 1564, en el testament d'Aldonsa, muller de l'esmentat Joan Forés, consta el nom d'Antoni Forés, de la Creu, com una persona de molta confiança a qui s'encarrega que tingui cura dels fills d'aquella: "pregant molt al sènher en Miquel Martí, germà meu, de St. Quintí, i lo sènher n'Antoni Forés, de la Foradada, vullan mirar per mos fills i filas com jo molt de ells confie" (APL, M-1561, f. 50r-50v, 128).

⁷⁸ 16-9-1581, document de compravenda (AHCVP, PGu, 918. P-XVI-157.1. (1588-92).

terra de diferent tipus: a) el *mas de la Foradada*; b) l'hort situat al lloc anomenat "la orta de la Foradada", alou del benefici de Sant Miquel, a cens de 12 sous i 6 diners, per Sant Joan, al juny; c) un camp al lloc anomenat "*la argamassa d'en Monet*", de 10 jornals, alou del mateix benefici de Sant Miquel, a cert cens; d) una peça de terra campa i vinya, de 10 jornals, al lloc anomenat "*lo vinyet de Farigola*", alou directe del senyor de Subirats, a cens de 12 sous per Nadal, 8 cortans de forment per Sant Pere i Feliu i 2 gallines per sant Pere i Feliu; e) una altra peça de terra, situada al mateix indret que l'anterior, part campa, erma i vinya, de 6 jornals, alou directe de l'església de Sant Pere de Subirats, a cert cens; i f) una altra, campa, també situada al mateix indret, alou directe del benefici de Sant Antoni de la catedral de Barcelona, a cert cens.

Es reconeix pagar delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats, excepte el delme de les terres de l'església de Sant Pere de Subirats, que es paga a aquella església. La família de la Foradada posseeix terres d'almenys 5 senyors alodials directes: benefici de Sant Miquel de la Foradada (fundat a l'església de Sant Pere de Subirats); església de Sant Pere de Subirats; benefici de Santa Maria de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní de Subirats; benefici de Sant Antoni, de la catedral de Barcelona; i el senyor de Subirats.

22. MAS ROS

El *mas Ros* o *mas d'en Ros de la Costa* és la residència de la família Ros, de Sant Pere de Subirats, de la qual pren el nom. Antigament s'anomenava *mas Golart*.⁷⁹

Tenim documentada la família Ros des del segle XV. Roderic de Perea, senyor de Subirats, fa establiment del mas a Jaume Ros, el 1478. I també Guerau

⁷⁹ Declaració d'Antoni Ros, de St. Pere de Subirats: "*nunc dictum lo mas d'en Ros de la Costa, antiquitus vero lo mas Golart*" (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 40r-43v).

de Rocabertí li fa establiment del mas ròneg anomenat *mas d'en Jerona de Piles* el 1488.⁸⁰

La família Ros posseeix terra en alou directe. En el capbreu de Subirats de 1567, Jaume Parellada i el seu fill Joan Parellada, del mas Parellada, declaren (f. 17r-19r) que Jaume Ros els ha fet establiment d'un bosc, anomenat "*lo bosc Monmany de Villalonga*", que és "*sub directo et alodiali dominio dicti Ros*", pel qual li paguen un cens de 4 sous anual. Els Parellada fan constar un document antic (*instrumenta vetera*) on apareix que Jaume Ros té el domini directe i alodial sobre aquell bosc:⁸¹

Et predictam peciam terre teneo per Jacobum Ros dicte parrochie ad censum quatuor solidorum barcinonensium anno, quolibet et solvendorum certo termino et vigore precepti per nos vobis facti verbo die presenti et infra quas minime teneremur solvere dictum censum quatuor solidorum dicto Ros donec hostenderit instrumenta vetera dicte petie terre sive nemus in quibus appareat quomodo sit sub directo et alodiali dominio dicti Ros ex eo quia dictus Ros fecit nobis stabilimentum dicte pecie terre ad dictum censum quatuor solidorum.

La família Ros no fa cap declaració en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en el de 1614. En aquell, Antoni Ros declara (1614): a) el *mas d'en Ros de la Costa*, d'extensió no detallada, amb era i corral, on es diu que és alou directe de Josep de Milsocós, senyor de Subirats, a cens de 10 s per Sant Pere i Feliu; b) el mas ròneg anomenat *mas d'en Jerona de Piles*, de 20 jornals, entre camp, erm i bosc, alou directe també de Josep de Milsocós, a cens de 20 s.

Els límits del mas Ros de la Costa (1614) són: a l'est Antoni Ros; al sud amb Pere Vidal, abans d'en Gombau; a l'oest amb Pere Vidal, abans d'en Broquetes; i al nord amb Montserrat Figueres.

Antoni Ros (1614) fa constar diferents peces de terra comprades, per ell i el seu pare, Antoni Ros, a la família Broquetes, del mas Broquetes: a) a Antoni Ros, major, de mas Ros, una gran peça de terra de 30 jornals, situada a "lo

⁸⁰ Pel *mas d'en Ros*, 13-7-1478, establiment fet per Pere de Torralba, procurador de Roderic de Perea, acte en pergami en poder de Jeroni Mollet, not. de Barcelona, tenint les escriptures de Miquel Ripoll; pel mas ròneg anomenat *lo mas d'en Jerona de Piles*, 19-3-1488, acte en poder de Bernat Vila; la informació consta dins la declaració d'Antoni Ros (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 40r-43v).

⁸¹ Declaració de Jaume i Joan Parellada, fill d'aquell (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 17r-19r, foto 4838-4839).

alzinar", part camp, erma, bosc i muntanya (1566). b) una "peça de terra" de 2 jornals situada al lloc anomenat "Santa Creu", comprada per Antoni Ros (1599).

I també altres peces de terra que la família Broquetes ven a Antoni Ros, menor, a inicis del segle XVII: a) una peça de terra camp de 5 jornals i b) una altra peça de terra camp de 2 jornals dita "la vinya d'en Broquetes", que antigament era vinya (1611);⁸² i c) una peça de terra camp de 6 jornals, situada a "los colomers", de pertinències del mas Broquetes, venuda primer a Antoni Ravella, de mas Ravella, i aquest la ven més tard a Antoni Ros, menor (1613).

Antoni Ros, pare, i Antoni Ros, fill, han augmentat el seu patrimoni comprant terres als hereus Broquetes, de *mas Broquetes* a partir de la segona meitat del segle XVI, concretament uns 32 jornals de terra; i més tard, a inicis del segle XVII, uns 13 jornals. Entre les peces de terra comprades hi ha camps, però també una gran quantitat d'erm, bosc i muntanya, si tenim en compte els 30 jornals comprats situats a "lo alzinar".

Entre els senyors alodials directes de les propietats de la família Broquetes, trobem: Josep de Milsocós (1614), senyor de Subirats; i abans d'aquella data, Jaume Ros, pagès, de mas Ros (1567). Tret de Jaume Ros, desconexem si hi havia altres senyors dominicals abans de Josep de Milsocós.

23. MAS DE N'ESTEVE, D'ORDAL

El *mas de n'Esteve d'Ordal* pren el nom de la família Esteve, d'Ordal, que l'habita. No consta capbrevat en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en el de 1614. En aquest capbreu de 1614, Montserrat Esteve declara: a) el *mas de n'Esteve*, de 500 jornals d'extensió; i b) una gran peça de terra anomenada "*lo camp del mas*", de 40 jornals, entre camp, bosc i muntanya. Es fa constar que la família Esteve posseeix el mas i l'esmentada terra en alou franc (*quem quidem mansum nostrum, terras, honores et possessiones eiusdem habemus et possidemus*

⁸² Declaració d'Antoni Ros, de St. Pere de Subirats: "*totam illam aliam petiam terre campam que antiquitus erat vinea plantata, apud locum dictum la vinya d'en Broquetes*" (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 42v).

per purum liberum franchum), i que els pertany per títols llegítims des de més de 300 anys, com diuen que es reconeix en la capbreu feta per Roderic de Perea el 1480.⁸³ En la declaració de 1614, no consta, per tant, que els Esteve siguin homes propis, solius i afocats en aquell mas pel senyor de Subirats, ni el sagrament i homenatge de boca i de mans. En canvi, consta el formulisme que han de pagar delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

Els límits del mas són (1614): a l'est i al sud amb en Parellada i el terme de Gelida; a l'oest amb en Parellada, mitjançant el camí ral que va de Santa Maria de Corbera a Vilafranca del Penedès; i al nord amb en Parellada.

24. MAS BLANCH

Tenim constància del *mas Blanch*, en el qual habita el pagès Pere Griet amb la seva família: la seva muller Jerònima i llur fill Pere Joan (1585);⁸⁴ També Joan Solinyach (1589, 1591), pagès, d'origen francès, amb la seva família, que abans estava al molí de la Foradada fent de moliner (1577).

El mas és propietat de Francesc d'Argençola. En la declaració d'aquell en el capbreu de Subirats de 1614, consta que té 60 jornals.

25. QUADRA DE VILARNAU

La quadra o castell de Vilarnau era una de les residències de la família de Vilarnau, cavallers que tenim documentats des del segle XV. Hem documentat Galceran de Vilarnau (1478, 1479); Elisabet, muller d'aquell (1478); i Elionor de Vilarnau (1503). Probablement per matrimoni, la quadra passa a ser alou de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, el qual s'anomena sovint en els capbreus de Subirats de 1567, 1614.

⁸³ 16-4-1480, declaració de Llorenç Esteve, predecessor, en la capbreu de Roderic de Perea, feta per Gregori de Heredia, procurador d'aquell; acte en poder de BLI, not. de Vilafranca del Penedès; citat dins declaració de Montserrat Esteve, del mas Esteve d'Ordal (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 31r-32r).

⁸⁴ 1585 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 76, 8).

La quadra de Vilarnau consta que està derruïda i deshabitada en el capbreu de Subirats del 1567. A prop, hi ha el mas i molí de Vilarnau: “satis prope castrum de Vilarnau, dirrutum et dessabitatum”, “castro veteri de Vilarnau” (1567). Al costat de les parets d’aquell castell, hi ha una peça de terra de 100 jornals, entre culta, erma, boscosa i muntanya, que declara Bartomeu Mir, de la casa o mas de Vilarnau, en el capbreu de 1567.

La quadra de Vilarnau també tenia l’església de Santa Maria de Vilarnau, en la qual es funda un benefici que es va traslladar a l’església de Sant Sadurní de Subirats.

26. QUADRA DE SAVALL

La quadra de Savall pertany a la família Montbui, després Amat de Palou i de Fluvià, i després Siurana. Són donzells o cavallers, tots ells residents a la mateixa quadra fins almenys a finals del segle XVI. No coneixem les seves característiques ni la seva extensió per estar exempta de declaració en els capbreus de Subirats, al ser una propietat d’un donzell o cavaller.

27. CASA GRALLA

La *casa Gralla* o *casa de Sant Joan* va ser construïda per Francesc de Gralla i Desplà durant el segle XVI. Probablement, va ser edificada aprofitant les parets d’una torre o edificació anterior. És un sumptuós edifici renaixentista amb un barri o baluard tancat amb una muralla emmerletada. L’edifici respon a la transformació dels castells en palaus, més moderns i confortables.

La planta de l’edifici és quadrada i té un pati central. La façana principal disposa d’un gran portal adovellat amb un matacà al pis superior. Les finestres i finestrals estan tenen guardapols motllurats rematats amb mènsules antropomorfes. L’edifici té dos rellotges de sol que daten del 1615, un està situat a la façana principal i l’altre a la de ponent. Entre els altres elements arquitectònics, destaca un arc escarser situat a l’interior del pati, el qual dóna accés a l’escala

principal que condueix a una galeria d'arcs apuntats fets amb columnes nervades. Hi ha dos portals amb arquivoltes apuntades, decorats amb relleus i escuts quarterats que representen emblemes de la família Gralla.

El mateix Francesc de Gralla i Desplà remodela la *casa Gralla*, situada a la Plaça de la Cucurulla, de la ciutat de Barcelona, residència principal de la seva família.

Francesc de Gralla i Desplà es casa amb Guiomar d'Hostalric-Sebastida (1527), amb qui té dues filles: Jerònima i Lucrècia. La casa Gralla de Sant Joan passa a mans de Lucrècia de Gralla i d'Hostalric, la filla segona, casada amb Francesc de Montcada, primer Marquès d'Aitona. A causa d'un plet amb la Universitat de Subirats sobre la jurisdicció del terme de Subirats, es veu obligada per sentència judicial, en data de 30-10-1568, a otorgar la retrovenda del castell de Subirats amb el seu terme i jurisdicció, però es reserva la casa Gralla, feta construir pel seu pare. Només conserva la casa Gralla i els delmes particulars que el seu pare comprà a Subirats, a més d'altres propietats fora del terme, com la casa Gralla de la ciutat de Barcelona, la residència dels Marquesos d'Aitona, esmentada com una de les cases principals d'aquella ciutat a la *Respuesta al interrogatorio...* de Francisco de Zamora (1789).⁸⁵

Més endavant, el 27-1-1611, el seu fill i hereu, Gastó de Montcada i de Gralla, segon Marquès d'Aitona, ven a Josep de Milsocós els delmes particulars que posseïa a Subirats i la casa Gralla de Sant Joan. Josep de Milsocós adquireix alguns delmes particulars, com el mas de Rocavert, situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern, propietat del marquès de Sentmenat, per un acte de permuta de senyoria establert entre ell i Miquel de Salbà i de Vallseca, senyor de Santiga, regent de la Cancelleria de Barcelona i hereu de Raimon Vicenç de Semmenat,

⁸⁵ Veg. *Respuesta al interrogatorio...*, pregunta núm. 31 *Si entre las casas del territorio hay alguna digna de memoria por su arquitectura, antigüedad, situación, nobleza, riqueza de sus dueños, por algún oratorio curioso, por sus adornos, muebles, alhajas u otras causas*, nota 9 a ZAMORA, F. DE (1973) *Diario de los viajes hechos en Cataluña de —, seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro Mas i Marquet, a cura de Ramon Boixareu*. Barcelona: Curial. Documents de Cultura, 3. La casa fou enderrocada el 1856.

ciudadà de Barcelona i marquès de Sentmenat, el 1592.⁸⁶ L'esmentat Josep de Milsocós és qui mana fer el capbreu de Subirats de 1614.

El patrimoni passa a la seva filla, Agnès de Milsocós, la qual es casa amb Josep de Ramon (1619). A partir d'aquell moment, la *casa Gralla* de Sant Joan pren el nom de *torre d'en Ramon*. Més endavant, ja al segle XIX, es coneixerà com la *Torre-ramona*.⁸⁷

⁸⁶ “[...] *in quibusquidem censibus vos succeditis in vim permutationis factis inter vos et Illustrisimem dominum michaellem de Çalbà et de vallesica, regentem cancellariam Barcinone, herede dicti de Semanat [...]*”, 25-4-1592, acte de permuta de senyoria, en poder de'Antic Servat, notari de Barcelona; veg. AHCVP, capbreu de Subirats de 1614, SA, f. 162r-163r.

⁸⁷ Veg. LLORAC I ST.ÍS, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*, p. 228.

VI.4. MASOS I CASES DE LA PARRÒQUIA DE SANT SADURNÍ DE SUBIRATS

[...] *totam illam domum meum in qua meum facio domicilium noviter per me constructum et edificatum sitam in dicta villa Sancti Saturnini. (1567)*¹

La parròquia de Sant Sadurní de Subirats comprèn pròpiament la vila de Sant Sadurní i un conjunt de masos disperses. Les quadres de Monistrol d'Anoia i d'Espiells amb les seves respectives esglésies i capelles, formen parròquies que són sufragànies de l'església de Sant Sadurní almenys des d'inicis del segle XVI. Es tracta de: a) la parròquia de Santa Maria de Monistrol, anomenada també Santa Maria d'Anoia, de la quadra de Monistrol d'Anoia, agregada a la parròquia de Sant Sadurní des del 1503;² b) la capella de Sant Benet d'Espiells, de la quadra d'Espiells i d) l'ermita de Sant Miquel de la Foradada, del mas de la Foradada.

En relació al mas de Vilarnau, situat dins l'antiga quadra de Vilarnau, aquell es capbreva dins la parròquia de Sant Pere de Subirats en el capbreu de Subirats de 1567, sense esmentar cap molí fariner;³ però es capbreva dins la parròquia de Sant Sadurní de Subirats en el capbreu de Subirats de 1614, i ja amb

¹ 13-5-1567, declaració de Vicenç Mir, fuster, cabaler del mas de Vilarnau (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

² El bisbe Garcia de Barcelona agrega la pr. de St.a Maria de Monistrol d'Anoia a la pr. de St. Sadurní de Subirats; 21-4-1503 (ADB, Collationum. Vol 84, 1502-1503).

³ 20-7-1567, declaració de Bartomeu Mir, de la torre de Vilarnau, dintre dels homes de la pr. de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 22r-22v, fotos 4846-4847).

el molí fariner de dues moles.⁴ El benefici de la capella de Santa Maria de Vilarnau, de la quadra o torre de Vilarnau, també es trasllada a l'església de Sant Sadurní de Subirats, probablement des del primer quart del segle XVI. I acaba formant part de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

Si repassem els fogatges de 1497, 1515 i 1553, observem que entre 1497 i 1515 la població censada de la parròquia de Sant Sadurní disminueix. Es passa de 18 focs el 1497 a 13 focs el 1515, inclosos en aquest darrer cens els 2 focs de la quadra d'Espiells. A partir d'aquesta data, la població de la parròquia de Sant Sadurní augmenta considerablement. Trobem l'indicador en el fogatge de 1553, amb un total de 30 focs censats. La parròquia de Sant Sadurní es consolida com la més poblada i dinàmica de tot el terme de Subirats. Aquesta població no es concentra tota al lloc o vila de Sant Sadurní. Com hem dit, la parròquia compta també amb una sèrie de masos disperses i les quadres de Monistrol d'Anoia, de Vilarnau i d'Espiells.

Hi ha també un grup de masos que, tot i no pertànyer a la parròquia de Sant Sadurní, estan connectades amb aquella per la seva proximitat, tant física com humana. Entre aquestes, destaca el mas dels Borrull, del terme de Piera, i can Canals.

⁴ 24-6-1614, declaració de Bartomeu Mir, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 95r-98r).

VI.4.1. MASOS DE LA PARRÒQUIA DE SANT SADURNÍ DE SUBIRATS

E més avant se reserven dits donadors dels béns donats lo mas Oliveres e lo mas de Prunamala, que no sian compresos en la present donació, ans puguen fer de aquells a sas planas voluntats no obstant dita donació.
(1525)⁵

A continuació, mostrem els masos habitats de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats que hem documentat pels segles XVI i XVII.

Núm	MASOS
1	mas d'Anoia (cal Codorniu del mas d'Anoia)
2	mas de Peralba
3	mas de la Torre (Carbó de la Torre)
4	mas de les Comes (Duran de les Comes)
5	mas de la Riera
6	mas Massaguer (mas Formosa))
7	mas de Prunamala
8	mas Arrabassador (mas Cuquet)
9	mas Arnau
10	mas Barber
11	mas de les Garrigues (Ferrer del mas)
12	mas dels Borrulls
13	molí de la Via
14	mas Aixertell
15	mas Esperó
16	mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda
17	quadra de Monistrol d'Anoia
18	mas Escardó

Quadre 55. *Masos habitats de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII*

⁵ 13-2-1525, CCMM de Macià Carbó, menor (Macià Carbó III), de Puigfedó, de St. Pere de Lavern, i Caterina Alamany, de les Colomines, de Sta. Maria de Miralles (AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 47, f. 1r-2v).

Constitueixen un total de 18 masos, dels quals 3 consten en un mateix arrendament, com una unitat, per la qual cosa els presentem junts: es tracta del *mas Blanc*, *mas Fraser* i *mas de Renda*.

1. MAS D'ANOIA (CAL CODORNIU DEL MAS D'ANOIA)

El *mas d'Anoia*, *mas d'en Codorniu d'Anoia* o *mas de la riera d'Anoia*, abans anomenat *mas Tomàs*, és la residència de la família Codorniu, dita del mas, o del mas d'Anoia. El mas té una extensió de 30 jornals, i és de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca.⁶ La família Codorniu té altres propietats. El 1567, Joan Codorniu declara tenir uns 141 jornals. De domini alodial directe del senyor de Subirats trobem 5 peces de terra a cens de 3 lliures 2 sous i 6 diners: a) una peça de terra situada al lloc anomenat *la vinyota*, de 12 jornals; b) una altra anomenada *la parellada d'alta riba o lo prat*, de 3 jornals; c) una peça anomenada *la vinya vella*, situada a *l'escaldat*, de 3 jornals; d) una altra gran peça situada a *la plana de Bellestar*, de 80 jornals; i e) una altra anomenada *la font de mossèn Palau*, de 8 jornals. De domini alodial directe de Lluís de Masdovelles, a més del mas de Noia, trobem, a cert cens: f) una peça situada a *lo Salicar*, de 20 jornals; i g) una peça situada *al cap de la vinya d'en Monserrat Entrada*, d'1 jornal.

A finals del cinc-cents i començaments del sis-cents, la família Codorniu segueix una política expansiva comprant terres a carta de gràcia als masos veïns de Vilarnau i Formosa. El 1614, Joan Codorniu, menor, declara tres peces de terra comprades per ell a carta de gràcia a Llorenç Montserrat Mir, totes de pertinències del mas de Vilarnau: a) una peça de terra camp de pertinències del mas de Vilarnau, de 5 jornals, a cert cens (1591); b) una altra peça situada a la quadra de Vilarnau, a *lo Salicar*, de 8 jornals, a cert cens (1605); i c) una altra peça, part camp i part erma, de 6 jornals situada a *la plana de la resclosa*, a cert cens

⁶ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 6v-7r).

(1609). I també declara d) una altra peça situada al lloc anomenat *Bellestar*, part camp, erma, garriga i bosquina, de 4 jornals, comprada a carta de gràcia a Jaume Formosa, del mas Formosa o mas Masseguer, a cens de 46 sous, la meitat per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i l'altra meitat per Nadal (1607). A finals del segle XVI, la família Codorniu del mas compta amb una extensió de 146 jornals, i a inicis del segle XVII declara una extensió de 164 jornals.

Les propietats són de domini alodial directe de dues senyories: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca. En relació als delmes, es paga delme de fruits de totes les terres i delme de carnalatge al senyor de Subirats; delme de fruits de 12 jornals a parts iguals entre el senyor de Subirats i l'església de Sant Sadurní, tot i ser alou directe de Lluís de Masdovelles; i no es paga delme de les terres comprades a carta de gràcia a Jaume Formosa i a Llorenç Montserrat Mir, a finals del segle XVI i començaments del segle XVII. No hem documentat que tinguin aplevat cap mas rònec.

2. MAS DE PERALBA

El 1482, la Pia Almoïna de la ciutat de Barcelona estableix a Joan Jofre el *mas de Peralba*, o *quadra de Peralba*, a carta precària, on hi resideix amb la seva família.⁷ El 1567, un altre Joan Jofre, descendent d'aquell, declara que per aquell mas es paga un cens de 24 sous en una data no precisada. A finals del segle XVI, el cognom de la família canvia quan la pubilla Enfrosina Jofre es casa amb Pere Surià (1581).⁸ Pau Surià, llur fill i hereu universal, declara el mas en el capbreu de Subirats de 1614. En els capbreus de 1567 i 1614 no consta l'extensió d'aquella heretat. Aquesta limita amb terres de la família Jofre, que foren de Berenguer Sapila, el mas Pont, les Parellades i amb el camí que va de Sant Sadurní a Sant Quintí de Mediona (1567/1614).

⁷ 16-2-1482, Bernat Vila, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració de Joan Jofre, de Peralba (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 59v-61r).

⁸ 31-1-1581, PX, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració de Pau Surià, de Peralba (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 72r-74v).

A més del mas de Peralba, Joan Jofre (1567) posseeix dos masos rònecs de domini alodial directe del senyor de Subirats: a) el *mas de Pere Andreu*, d'11 jornals, pel qual es paga un cens de 3 sous per Nadal i 1 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost; i b) un altre mas sense nom, de 12 jornals, pel qual es paga un cens de 7 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost. També declara les peces de terra següents: a) una peça situada al lloc anomenat *Vallflor*, de 2 jornals, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a cens d'1 sou per Nadal; i b) una altra peça de terra de 20 quarterades, de domini alodial directe del benefici de Sant Miquel, fundat a l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, a qui es paga un cens de 3 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost.

En un paper solt dins el capbreu de Subirats de 1567, consta que Joan Jofre també té dues peces de terra de domini alodial directe de Perot Sapila, a qui li deu el delme i 3 lliures de cens, i es fa constar que també deu una pensió de 6 sous d'un censal mort:

Joan Jofre deu delme y tres lliures de sens tots anys per dues peses de terra de pertinències de la quadra de Paralba, per establiment fet per lo senyor Perot Sapila en la escrivania de la rectoria de St. Sadurní, ab acte rebut en poder del regent mossèn Carles Andral, vicari de dita rectoria, a 6 de mars 1548. Vuy posoeix dites peses de terra [] Sorià, que casà ab la filla de dit Jofre. A de cabrevar los delmes y sensos dit Sorià amostrarà les terres y lo meu estadant de la casa de St. Sadorní. Més deu sis sous de sensal, com consta a 3 de setembre 1505, apar ab acte rebut en poder de Bartomeu Llopis, notari de la vila de Vilafranca de Panadès.

Pau Surià, de Peralba, amplia el patrimoni amb la comprant el 1582 una extensió de terra de 25 jornals situada al lloc anomenat *las cosconeras* o *camp de las figueretes*, de l'heretat d'en Casanovas, del *mas Pont* (1582). És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 6 diners i un parell de gallines per Nadal, i 1 quartera de forment i 8 cortons d'ordi per Sant Pere i Feliu, a l'agost.⁹ El conjunt del patrimoni, de més de 70 jornals, es manté intacte a principis del segle XVII (1614).

En relació als dominis alodials directes, trobem 4 senyories alodials: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, en un cas com a successor de

⁹ 7-9-1582, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració de Pau Surià, de Peralba (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 72r-74v).

Miquel de Montbui; Perot Sapila; la Pia Almoina de la ciutat de Barcelona; i el benefici de Sant Miquel, fundat a l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès.

En relació als delmes, consta que es paga delme de fruits a Perot Sapila per les terres alodials d'aquell; i delme de fruits al senyor de Subirats per les altres terres, i també delme de carnalatge.

3. MAS DE LA TORRE o MAS CARBÓ DE LA TORRE

Al segle XVI, el mas és coneix habitualment amb el nom de *mas de la Torre*, o *mas d'en Carbó de la Torre*. També se l'anomena *mas o casa de mossèn Sobirats*, o *mas d'en Sobirats*, i més antigament *mas de Barbarans*, fent referència als propietaris alodials més antics del mas, una família de cavallers.¹⁰ Pere de Subirats estableix el mas a Bernat Carbó, pare de Joan Carbó, de la Torre (1523).¹¹ L'establiment es ratifica posteriorment per Galceran de Barbarà, àlies de Subirats, i després pel successor d'aquest, Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats (1567), a qui es paga un cens de 5 lliures en dos pagaments, 3 lliures per Nadal i 40 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i un parell de gallines o capons per Nadal. Bernat Carbó, de la Torre, fa donació universal d'aquell mas al seu fill Joan Carbó, en els CCMM d'aquell (1549).¹² El 1567, Joan Carbó declara tenir també: a) una peça de terra de 20 jornals, contigua a aquell mas, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 30 sous per Nadal; i b) un hort de 4 quarteres de sembradura de cànem, situat a prop d'aquell mas, però dins

¹⁰ Trobem Joan de Barberà (1422), Miquel de Barberà àlies de Subirats (1518), Pere de Subirats (1523); Joan Dionís de Barberà (1547), propietari, entre altres, de la casa forta, amb una torre circular, a la pr. de St. Sadurní, que ven a Pere Mestre, de St. Sadurní, i que a partir d'aquell moment es coneixerà com la casa Mestre o Mestres.

¹¹ Establiment fet el 16-9-1523 (JLI, not. de Vilafranca del Pdès); veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 32r-33v). En el capbreu de 1567 no s'esmenta el nom del pare de dit Joan Carbó: "...in quodam stablimenti instrumento de predictis facto per magnificum dominum Petrum de Sobirats [en blanc] Carbó, patri meo...". Identifiquem el nom amb el de Bernat Carbó a partir de l'òbit d'Eulàlia Carbona, "viuda de Bernat Carbó, de la Torre" (3-2-1571); veg. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 27, 5).

¹² CCMM de Joan Carbó i (18-9-1549, Francesc Mestre, pvre, rector de St. Pere de Lavern); veg. (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 32r-33v). No disposem d'aquests CCMM, avui perduts o extraviats.

la parròquia de Sant Pere de Lavern, de domini alodial directe del senyor de Subirats, pel qual es paga un cens d'1 sou als hereus de Joan Mestre del mas de Rocamora “in nuda perceptione”. L'extensió total de terra que declara tenir la família Carbó, de la Torre (1567), és de 20 jornals i 4 quarteres de sembradura de cànem.

El mas de la Torre limita (1567): al *nord* amb la riera de Lavern, i Pere Joan Mas de la Riera; al *sud* amb Antoni Rigual del Sot, mitjançant un marge de pedres situat a la serra on hi ha el camí de Sant Sadurní a Sant Pau d'Ordal, i amb Antoni Raventós de la Verdera mitjançant un torrent que ve de l'hort dels Mascaró, de la Costa, fins al torrent de Puig de Nina; a l'*est* amb Antoni Rigual del Sot, mitjançant una rasa amb un marge que va del torrent fins a la serra; i a l'*oest* amb terres de la família Carbó de Puigfedó, a tocar de la riera de Lavern, amb Galceran Cartró de la Roca i amb terra de Pere Font de pertinències del mas de la Mata.

A finals del segle XVI, la família Carbó, de la Torre, es veu obligada a vendre el mas i les terres, a carta de gràcia, a Pau Martí, dit de l'Hostal, pagès i hostaler de la vila de Sant Sadurní, pel preu de 600 lliures.¹³ Des d'aquell moment, el mas se'l coneix amb el nom de *mas d'en Martí, de la Torre*, fent referència als seus nous propietaris. La venda es fa en diferents actes compresos entre els anys 1585 i 1591. La família Martí, de l'Hostal, habita a la vila de Sant Sadurní, i al mas de la Torre hi té masovers: el 1590, hi habita Vicenç Codorniu, un fill cabaler de cal Codorniu, amb la seva família.¹⁴

Pel mas i les terres, es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats. En relació als dominis alodials directes, trobem només Francesc de

¹³ El venen Joan Carbó, de la Torra, i Paula Mascaró, muller d'aquell; Segismon Carbó, fill i hereu d'aquells, i Joana, muller de dit Segismon; Jaume Carbó, Pau Carbó i Joan Carbó, pagesos, fills de dit Joan Carbó i de Paula Mascaró, muller d'aquell; Montserrat Carbó, pvre, rector de l'església del Monmell, i Antoni Carbó, pagès, germans de dit Joan Carbó. Veg. (AHCVP, PGu, *vigesimumprimum protocollum seu manuale*, 918. P-XVI-157.1, f. 28r-30r).

¹⁴ Vicenç Codorniu, pagès, de la pr. St. Sadurní, és fill de Jaume Codorniu, del mas d'Anoia, i de Bartomeua, muller d'aquell. En una prtida de baptisme de 1590, llegim: “Joana Codorniu, muller de Vicenç Codorniu, “lo qual habita vuy en la casa d'en Carbó, de la Torra”, de la pr. de St. Sadurní” (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 98, 15).

Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor dels drets de Pere de Subirats i Galceran de Barbarà, àlies de Subirats.

4. MAS DE LES COMES

Al mas de les Comes hi habita la família Duran, documentada a la parròquia de Sant Sadurní almenys des de finals del segle XV.¹⁵ El mas té una extensió de 40 jornals (1567, 1614), i limita: al nord amb terres dels Duran; al sud amb el camí de les Moles; a l'est amb terres de Jaume Codorniu del mas de Noia, i de l'església de Sant Sadurní; i a l'oest amb Pere Mestre, abans de Benet Tort. És de domini alodial directe dels Masdovelles, a cert cens. Elisabet de Vilafranca, muller de Lluís de Masdovelles, fa l'establiment del mas a Antoni Duran, de les Comes el 1545.¹⁶

A més del mas de les Comes, la família Duran declara posseir altres peces de terra que fan un total de 42 jornals (1567, 1614). En la declaració d'Antoni Duran (1567) trobem peces de terra de domini alodial directe del senyor de Subirats: a) l'establiment que Miquel Despalau fa a Joan Duran (1522) d'una peça de terra de 20 jornals, part campa, erma i boscosa, situada a *la costa de Bellestar*, per la qual es paga un cens de 36 sous, o sigui, 1 lliura i 16 sous, al senyor de Subirats com a successor d'aquell; b) una peça de terra situada al lloc anomenat *l'escaldat*, de 2 jornals, a cens de 18 diners per Sant Pere i Feliu, a l'agost; i d) una peça de terra situada a *lo Silicar*, de 10 jornals, a cert cens. I trobem e) una peça de terra situada a *la Pineda o Triola*, de 10 jornals, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní de Subirats, a cens de 2 sous. L'extensió total del mas i terres declarades és de 62 jornals.

La família Duran té propietats de 3 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; Lluís de Masdovelles i de Vilafranca; i l'església de Sant Sadurní de Subirats. Paga delme de tots els fruits de totes les

¹⁵ Bartomeu Duran, parròquia de St. Sadurní; veg. fogatge de 1497.

¹⁶ Establiment fet el 15-4-1545 (Montserrat Roig, not. de Vilafranca del Pdès); veg. declaració d'Antoni Duran, de les Comes (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 37v-39r).

terres al senyor de Subirats, també consta que paga delme al senyor de Subirats de la peça de terra alodial de l'església de Sant Sadurní de Subirats; i delme de carnalatge al senyor de Subirats.

5. MAS DE LA RIERA

Antoni Mas i el seu fill Montserrat Mas, agricultors de Sant Sadurní, construeixen el mas anomenat *lo mas de la Riera* en una data anterior a 1567. El mas s'edifica en dues peces de terra, una anomenada *los pastorals*, i una altra de contigua anomenada *cabereu*, que juntes fan un total de 20 jornals d'extensió, com consta en la declaració de Montserrat Mas en el capbreu de 1567:

totum illum mansum meum vocatum lo mas de la riera in quo meum facio
domicilium per me et quondam patrem meum noviter constructum et edificatum
in quadam petia terra mea vocata partim los pastorals et partim cabereu
continentem inse viginti jornalía

Miquel Despalau (1518) fa l'establiment a Antoni Mas d'aquella peça de terra anomenada *los pastorals*, d'extensió de 2 quarteres de sembradura,¹⁷ per la qual es paga un cens de 2 quarteres de forment per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i 14 sous per Nadal, el qual cens es redueix a 24 sous en el capbreu de 1567. Dos anys més tard, el mateix Miquel Despalau (1520) fa l'establiment d'una altra peça de terra contigua a l'anterior, situada al lloc anomenat *cabereu*, de 10 jornals d'extensió, de cens 11 sous per Sant Pere i Feliu.¹⁸ En aquestes dues peces de terra s'edifica més tard l'esmentat *mas de la Riera*, declarat el 1567.

A més d'aquestes 2 peces de terra, Montserrat Mas (1567) declara tenir 6 peces de terra més. D'aquestes, 2 les té per empenyorament de Montserrat Entrada: a) una situada al lloc anomenat "campet de la riera", d'1 jornal, la qual té per empenyorament de Montserrat Entrada, per la qual es paga 1 sou d'adjutori de

¹⁷ Establiment de "los pastorals" per Miquel Despalau a Antoni Mas (9-3-1518, Joan Roger, pvre, vicari de St. Pere de Lavern); veg. declaració de Montserrat Mas, de la Riera (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 28r-30r).

¹⁸ Establiment de la peça de terra contigua a "los pastorals", de 10 jornals, per Miquel Despalau a Antoni Mas (7-9-1520, Jaume Vallformosa, pvre, vicari de St. Sadurní); veg. declaració de Montserrat Mas, de la Riera (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 28r-30r).

cens al senyor de Subirats; i b) una altra anomenada *lo camp rodó*, d'1 jornal, per la qual també es paga 1 sou al senyor de Subirats. Per altres dominis alodials directes, té 4 peces de terra que es compraren a Galceran Ferrer, el qual a la vegada les havia comprades a Bernat Forés el 1524: a) *la plana d'en Caldera*, de 4 jornals, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cens de 3 sous i delme de tots els fruits a aquesta església; i b) tres peces de terra de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, a cens de 13 sous: *les planes del coll del salt*, de 3 jornals; una situada al lloc anomenat *Rocabruna*, de 3 jornals; i *la plana d'en Caldera*, de 6 jornals. L'extensió total aproximada de les terres de la família Mas és de 46 jornals (1567/1614).

En relació als delmes, Montserrat Mas (1567) reconeix que presta delme de tots els fruits provinents d'aquestes peces de terra al senyor de Subirats, excepte de la peça de terra que té en alou directe de l'església de Sant Sadurní. I també paga delme de carnalatge al senyor de Subirats.

La família Mas del mas de la Riera té propietats de 3 dominis alodials directes: el senyor de Subirats, hereu dels drets de Miquel Despalau; l'església de Sant Sadurní de Subirats; i el benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona.

6. MAS MASSAGUER, DESPRÉS MAS VALLFORMOSA

El *mas de Vallformosa*, anomenat també *mas Vallformosa*, *mas Formosa* o *mas Formosa de Noia*, abans *mas Massaguer*, és la residència de la família de Joan Formosa, agricultor, el qual el declara el 1567. És de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor llegítim de Miquel Despalau, a cens de 46 sous, la meitat del qual es paga per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i l'altra meitat per Nadal. En la declaració de Joan Formosa, de 1567, i en la del seu fill, Jaume Formosa, de 1614, es fa constar que el mas, juntament amb tres masos rònecs aglevats -*mas d'en d'en Carbó*, *mas d'en Torra*, *mas d'en Canyadell*-, té una extensió de 200 jornals.

Dins les afrontacions d'aquesta heretat, hi ha tres peces de terra que són de domini alodial directe dels hereus de Joan de Gualbes, senyor de Monistrol o de la casa d'Anoia (*domus de noya*), per les quals es paga un cens de 6 sous i delme de fruits: a) una peça de terra anomenada *la costa*, d'extensió no detallada; b) una peça de terra anomenada *las parallades*, de 15 jornals; i c) una altra peça de terra de 9 o 10 jornals, dels quals 3 o 4 jornals són de terra cultiva. En la declaració de 1567, també consta un hort de regadiu de 9 cortans de sembradura de cànem, de domini alodial directe del monestir de Montserrat, a cert cens. Aquest hort limita a l'est amb Rafel Ferrer; al sud amb l'hort d'en Romeu (dels Borrulls); a l'oest amb l'hort de Rafel Ferrer; i al nord amb la riera de Sant Pere de Riudebitlles.

Trobem, per tant, 2 senyories alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau per títols i drets llegítims; i els hereus de Joan de Gualbes, senyor de Monistrol d'Anoia.

En relació als delmes, per les terres alodials del senyor de Monistrol es paga delme de fruits a aquesta senyoria; i pel mas i les altres terres, es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

Joan Formosa reconeix ser, com els seus predecessors, home propi, soliu i afocat en aquest mas del senyor de Subirats, a qui ret sagrament i homenatge de boca i de mans, d'acord amb els usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

7. MAS DE PRUNAMALA

El 1517, Macià Carbó I, de Puigfedó, de Sant Pere de Lavern, compra a Jaume Carbonell, usufructuari, i a Bartomeua, propietària, muller d'aquell, el *mas de Prunamala*, juntament amb els masos ròncs anomenats *mas Barber* i *mas Solanes*.¹⁹ Aquest mas de Prunamala, juntament amb el mas Oliveres,²⁰ consta

¹⁹ 17-9-1517, acte compravenda en poder de Joan Martorell, not. de Barcelona; veg. declaració de Bartomeu Carbó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 52r).

²⁰ Macià Carbó, de Puigfedó, (pre de Macià Carbó, i avi d'Antoni Carbó), compra el mas Arnau, àlies de les Oliveres, a Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona (acte de compra: 17-9-1516, carta pública rebuda a Barcelona, no diu quin not.); veg. declaració de Marianna Carbó, viuda

com un dels béns que es reserven Macià Carbó I, i el seu fill Macià Carbó II, quan fan donació universal dels seus béns a Macià Carbó III, nét i fill respectivament, en els CCMM d'aquell amb Caterina Alamany (1525):²¹

E més avant se reserven dits donadors dels béns donats lo mas Oliveres e lo mas de Prunamala, que no sian compresos en la present donació, ans puguen fer de aquells a sas planas voluntats no obstant dita donació.

El 1526, Macià Carbó I, de Puigfedó, en fa arrendament a Bernat Broquetes, de la parròquia de Sant Sadurní, per temps de nou anys.²² Desconeixem l'extensió d'aquest mas.

Bernat Carbó, fill cabaler de Macià Carbó I, de Puigfedó, hereta el mas per dot en CCMM. En la declaració del seu nét, Bartomeu Carbó, de Prunamala, es fa constar que el mas és té per lliure i franc alou (*Et predictum mansum cum eius quintana teneo per liberum et franchum alodium*). Els límits són (1567): al nord amb en Joan Jofre, de Peralba; al sud amb el camí ral; a l'est amb Rafel Ferrer; i a l'oest amb el mas de les Oliveres, de Macià Carbó, de Puigfedó, batlle de Subirats. Consta que per aquest mas es paga delme de tots els fruits i de carnalatge al senyor de Subirats.

És difícil calcular l'extensió del patrimoni de la família Carbó, de Prunamala, perquè els documents no són completament explícits. D'una banda, Bartomeu Carbó (1567) declara tenir 3 masos: a) l'esmentat *mas de Prunamala*, l'extensió del qual no consta, que es té per lliure i franc alou; b) el mas rònec anomenat *mas Barber*, de 30 jornals, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní de Subirats, a qui es paga un cens de 2 capons i 1 gallina per Nadal (1503), cens que es redueix a 15 sous (1567); i b) el mas rònec anomenat *mas Solanes*, l'extensió del qual no consta, de domini alodial de Lluís de Masdovelles, a cert cens. En relació a les terres, Bartomeu Carbó (1567) declara: a) una peça de terra anomenada *la parellada*, de 4 jornals, alou del senyor de Subirats, a qui es

d'Antoni Carbó, de Puigfedó, en data d'11-9-1609 (AHCVP, LIA, capbreu de Montserrat, núm 6, f. 117r-117v).

²¹ CCMM de Macià Carbó, menor (III) i Caterina Alemany, 13-2-1525 (AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 47, f. 1r-2v).

²² 2-3-1526, arrendament del mas de Prunamala (APSS, papers solts, 1502-1526).

paga un cens de 6 diners per Nadal; i b) una peça de terra situada al lloc anomenat *Vallflor*, d'extensió no especificada, que es té per lliure i franc alou.²³ Més endavant, el 1584, Bartomeu Carbó compra el *mas Arrabassador* a Jaume Carbó, de 80 jornals d'extensió, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a cens de 40 sous i un parell de pollastres per Nadal. A finals del cinc-cents, el 1594, els tutors de Pau Carbó, fill pupil de Pere Joan Carbó II, de Prunamala, venen el *mas Arrabassador* a Pere Joan Mestre, de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní.²⁴ Totes aquestes propietats suara esmentades, a excepció del *mas Arrabassador*, consten també en la declaració dels tutors de Pau Carbó, fill pupil de Pere Joan Carbó II, de 1614.

A excepció del mas de Prunamala i la terra de *Vallflor*, que es tenen en lliure i franc alou, en les propietats dels Carbó de Prunamala trobem 3 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; l'església de Sant Sadurní de Subirats; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca.

En relació als delmes, a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, es paga delme dels fruits de totes les terres al senyor de Subirats, excepte de la terra de *Vallflor*, que es té en lliure i franc alou, i delme de carnalatge. A l'església de Sant Sadurní de Subirats, no es fa constar que se li pagui delme dels fruits per les terres del *mas Barber*, de domini alodial directe d'aquella.

8. MAS ARRABASSADOR

El *mas Arrabassador* és una heretat situada a la parròquia de Sant Sadurní. Miquel Despalau, predecessor de Francesc de Gralla i Desplà com alouer

²³ Dita peça de terra consta en la venda feta per Mateu de St. Just a Arnau Guinols, en acte fet a la rectoria de St. Sadurní el 23-1-1427 (Antoni Cornet, pvre, vicari de St. Sadurní); veg. declaració de Bartomeu Carbó, de Prunamala (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 51v-53v, foto 4904-4906).

²⁴ Data de la compravenda 28-8-1584, en poder de Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca (AHCVP, Miquel Bartomeu, 24-12-1594); veg. declaració de Pere Joan Mestre, de la Plaça (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 64v-67v).

particular, en fa establiment a Joan Carbó (1528).²⁵ Es paga un cens de 40 sous i un parell de capons per Nadal. Antigament s'anomenà *mas de na Repoleta*, després *mas Arrabassador*, *mas Palauet*, i més tard *mas Cuquet*. Al segle XVI, es manté el nom de *mas Arrabassador* i *mas Cuquet*, i també se'l designa amb el nom de *mas Boscaró*, com consta en alguns documents. L'extensió de l'heretat és de 80 jornals (1567, 1614), i la família Carbó no declara cap més propietat.

Els Carbó de mas Arrabassador estan molt units als Carbó de Puigfedó. Per raons de padrinatge, membres d'aquesta darrera família consten com a padrins en els bateigs de quatre fills de Miquel Carbó, del mas Arrabassador, en els anys 1570, 1573 i 1578. No sabem, però, si existeix un vincle de parentiu entre aquells.

El 1584, Jaume Carbó i Rovira, fill i hereu de Miquel Carbó, ven el mas a Bartomeu Carbó de Prunamala pel preu de 439 lliures i 10 sous.²⁶ En aquell moment, l'heretat té una extensió de 100 jornals de terra. El comprador, Bartomeu Carbó de Prunamala, mor l'1-1-1593, i al cap de pocs mesos mor el seu fill hereu, Pere Joan Carbó. Aquest hereu de Prunamala deixa almenys un fill menor, Pau Carbó. El 1594, els tutors d'aquell, Antoni Carbó de Puigfedó i Pere Pons del mas de Feixes, d'Orpí, venen el mas Arrabassador a Pere Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, per fer front als deutes del mas de Prunamala. En el moment d'aquella venda, l'extensió de l'heretat és de 80 jornals.²⁷

Els límits del mas Arrebassador són: al nord amb Benet Tort, del mas de Ribalta, amb honors de n'Esteva, de Sant Julià, del terme de Lavit, amb honors de Galceran Ferrer i Rafel Ferrer, que després serà de Baltassar Aguspí, i amb el mas Blanc mitjançant un marge que va al torrent anomenat de la font; al sud amb el mas Barber, dels hereus de Prunamala; a l'est amb el mas Blanch, amb un marge que va al torrent anomenat de la font, i amb honors del mas Solanes; i a l'oest amb honors del mas de Peralba, amb honors d'Estefania Sapila, i després de Francesc d'Argensola, cavaller de Barcelona, i amb honors del mas de Ribalta.

²⁵ 28-3-1528, Joan Montserrat, pvre, vicari de St. Sadurní; veg. declaració de Miquel Carbó, del mas Arrabassador (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 49v-50v).

²⁶ 24-8-1584, acte de venda (AHCVP, MB, còpia de 1759; també (AHCVP, MB, P-XVI-117-2, 1591-1593, 834, f. 56r-58r).

²⁷ 24-12-1594, acte de venda (AHCVP, MB); esmentat en la declaració de Pere Joan Mestre (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 65r).

Miquel Carbó reconeix ser, com els seus predecessors, home propi, soliu i afocat del senyor de Subirats, a qui ret sagrament i homenatge de boca i de mans.

A finals del segle XVI, hi trobem masovers o treballadors: Joan Basi (1597), “habitant al mas Cuquet”, amb la seva dona i fills.²⁸

9. MAS ARNAU

El *mas Arnau*, o *mas de Pere Arnau*,²⁹ anomenat també *mas Oliveres* o *mas de les Oliveres*, té una extensió de 18 quarterades de terra.

Havia estat de Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona, el qual el ven a Macià Carbó II de Puigfedó, de Lavern, el 17-9-1516. Consta en la declaració de Macià Carbó III de Puigfedó en el capbreu de Subirats de 1567, amb el nom de mas Arnau, àlies de les Oliveras: “Un mas dirruït anomenat lo mas Arnau, àlies de les Oliveras, ab sa gleba al dit mas contigua, servat dins dita parròchia”.³⁰

Els seus límits són: a sol ixent amb el mas de Prunamala; a migjorn amb el mas Bosch; a sol ponent amb el mas Fedó (Puigfedó); i a tramuntana amb el mas Pont (de la família de Miquel Casanovas, del mas Pont).

És de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a qui es paga un cens de 3 cortans de forment, del qual es diu que ha de ser “bonet y rebedor a mesura de dit terme de Subirats per mi y per los meus perpetualment pagador quiscun any als dits molt reverent abat y convent en nom del dit priorat en la festa de Sanct Pere y Sanct Feliu del mes de agost ab tota directa señoria, ferma y fadiga de trenta dies y teres”.

²⁸ Baptisme d'una filla d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 136, 17).

²⁹ Consta el nom de Pere Arnau en els límits d'una peça de terra de Joan Jofre, del mas de Peralba: “ab oriente in honoribus d'en Carbó de pertinentiis mansi d'en Pere Arnau”; veg. declaració de Joan Jofre, de Peralba (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 59v-61r).

³⁰ Macià Carbó II, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern, pare de Macià Carbó III, compra el “mas Arnau, àlies de les Oliveras”, a Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona, el 17-9-1516, carta pública rebuda a Barcelona, sense que es digui en poder de quin not. es va fer. Es fa constar en la declaració de Marianna Carbó (Marianna Sardà de soltera), viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, el 1614 (AHCVP, LIA, capbreu de Montserrat núm 6, f. 117r-117v).

Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, en té l'usdefruit a la mort del seu marit, i el declara el 1614 en el capbreu del Monestir de Montserrat, com a possessor de les rendes del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

10. MAS BARBER

El *mas Barber* està situat a la parròquia de Sant Sadurní. A inicis del segle XVI, és propietat de Bartomeua (1503), muller de Jaume Carbonell, usufructuari. Té una extensió de 30 jornals.³¹ Després és propietat de Pere Joan Carbó, de Prunamala (1546).³² El 1614 consta que està derruït i deshabitat.

Els límits del mas Barber són: al nord amb un camí que ve del mas de Peralba al mas Arrabassador, i amb terres del mas Solanes; al sud amb terres del mas Barber, que després són de la família Carbó de Prunamala; a l'est amb el camí que va a Vilafranca del Penedès; i a l'oest amb terres del mas de Peralba, i part amb terres que foren d'Estefania Sapila i després de Francesc d'Argençola.³³

És de domini alodial directe de la rectoria de Sant Sadurní, a qui se li paga delme i primícia de tots els fruits, i cens. El cens que es pagava a inicis del segle XVI era de dos capons i una gallina per Nadal (1503), i el 1614 es compta amb moneda, 14 sous i 6 diners per Nadal.

11. MAS DE LES GARRIGUES

El *mas de les Garrigues*, també anomenat *mas Garrigues*, està situat a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

No consta en cap declaració dels capbreus de Subirats de 1567 i 1614, ni sabem quins són els seus senyors alodials. En tot cas, sabem que la família Ferrer

³¹ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 9v).

³² 1503, nota al marge, escrita amb posterioritat, en la declaració de Jaume Carbonell i Bartomeua, propietària, muller d'aquell: "Ara el té Pere Joan Carbó en l'any 1546, ara la viuda Carbona" (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 9v).

³³ (AHCVP, SA, capbreu Subirats de 1614, f. 76r).

en té la propietat útil. D'aquí el nom de la casa, tal com ens ha pervingut: *cal Ferrer del mas*.

En relació a la família Ferrer, documentem Jaume Ferrer major (per nosaltres Jaume Ferrer I) el 1559, fill i hereu d'aquell mas, el qual mor el 1570. Una germana d'aquell, Antònia Ferrer, es casa amb l'hereu Bartomeu Carbó de Prunamala, el dot de la qual és de 100 lliures.

Jaume Ferrer I es casa almenys tres vegades: a) la seva primera muller és Eulàlia, amb qui té almenys 9 fills, entre els quals hi ha l'hereu, Jaume Ferrer II; b) la segona muller és Margarida, amb qui té almenys dos fills més; i c) la tercera muller és Margarida Febrera, viuda de Miquel Febrer, hereu del mas Comtal de Sant Cugat Sesgarrigues. En realitat, es tracta d'un matrimoni doble, ja que el fill hereu d'aquell, Jaume Ferrer II, menor d'edat, es casa amb la filla pubilla d'aquella, de nom Margarida Febrer, també menor d'edat (1570). Es tracta d'un matrimoni doble entre dues famílies de pagesos benestants importants, el qual matrimoni els suposa un estalvi de dot.³⁴

Entre els fills del primer matrimoni de Jaume Ferrer I, trobem Magdalena Ferrer, la qual es casa amb Antic Duran (1576), fill de Jaume Duran del Palau, de Sant Andreu de la Barca. Aquest matrimoni deu residir una temporada en aquell mas, on fins i tot neix algun fill d'aquells (1577),³⁵ probablement com a compensació del dot, i després s'estan a Espiells. Jaume Ferrer II vengué a Pau Martí de l'Hostal de Sant Sadurní un censal mort de preu de 100 lliures per pagar el dot de la seva germana Magdalena, dot que no degué pagar del tot, com reconeix a Antoni Duran d'Espiells, un cop morta aquella. Amb aquell censal, Jaume Ferrer II hipoteca el mas de les Garrigues, on fa residència, i ha de posar 6 fiadors per fermances (1591).³⁶

Una altra filla, de nom Joana, es casa amb Andreu Esteva, i una filla d'aquells, de nom Magdalena, es casa amb Batista Carbó, de Lavern, o sigui, amb un fill d'un cabaler del mas de Puigfedó.

³⁴ 20-10-1570, i 29-10-1570, CCMM matrimoni doble (APL, M-1570, f. 7v-8r, 8r-9r).

³⁵ 26-5-1577 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 50, 10).

³⁶ 1591 (AHCVP, PGu, 918. P-XVI-157.1. (1588-1592), f. 148v-149v). En parlem també a l'apartat XII.5. *Els censals*, del capítol XII. *El capital i el crèdit* d'aquest treball de tesi.

L'hereu del mas, Jaume Ferrer II, es casa dues vegades: a) amb Margarida Febrer, de mas Comtal, de Sant Cugat Sesgarrigues (1570), i b) amb Magdalena. La successió del mas per via masculina arriba fins al segle XX.

12. MAS DELS BORRULLS

Joan Romeu, dels Borrulls, declara (1567) tenir un mas anomenat “*mas de les Pujades*”, i antigament “*mas Puig*”, d’una extensió de 30 jornals, amb les seves terres, honors i possessions, situat a la parròquia de Sant Sadurní. És alou de Francesc de Gralla i Desplà, a qui es paga un cens de 6 sous per Sant Pere i Feliu. Segons consta en la seva declaració, el mas està habitat i afocat i ha estat construït per ell: “*per me noviter constructum*”.³⁷ Seguidament, diu que Miquel Despalau en féu l’establiment a Antoni Romeu, pare de Joan Romeu, el 1518.³⁸ En tot cas, es tracta de masos diferents. El mas originari és el mas Puig, conegut també com el mas de les Pujades, a prop del qual s’ha construït un mas nou, on viu la família Romeu, dels Borrulls. Aquest mas es coneix també amb el nom de “*lo mas de la casa nova*”, i està situat a la parròquia de Sant Sadurní (1577),³⁹ i és de pertinències del mas Borrulls (1589).⁴⁰ A la mort de Joan Romeu, se’l coneix com “*la casa nova de Toni Romeu dels Borrulls*”, fent referència al nou propietari, fill d’aquell (1597).⁴¹ Trobem que hi habiten diversos treballadors o masovers en

³⁷ “Totum ipsum mansum meum vocatum antiquitus mansum Puig et nunc de les Puiades habitatum et affocatum per me noviter constructum situm in dicta prrochia Sancti Saturnini cum terris honoribus et possessionibus eiusdem”; veg. declaració de Joan Romeu, dels Borrulls (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 65r-67r).

³⁸ “8-3-1518, establiment fet per [Miquel] Despalau a Antoni Romeu, “patris meo”; veg. declaració de Joan Romeu, dels Borrulls (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 65r-67r).

³⁹ “la qual casa nova és en la present prròchia de Sanct Saturní”; veg. òbit de Blasi Caumo, treballador, 1577 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 63, 14).

⁴⁰ 28-4-1589, òbit de Joan Romeu, pagès, dels Borrulls, de Sta. Creu de Creixà, el dia del seu òbit hab. “en lo mas de la casa nova, de la pròchia de Sanct Saturní, lo qual mas és de pertinèncias de dit mas Borrulls” (APSS, Òbits 1566-1656, f. 121, 2).

⁴¹ “Joan Almirall, hab. a la casa nova de Toni Romeu dels Borrulls”, padrí d’un bateig; veg. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 132, 3).

diferents dates: en Blasi Caumo (1575), treballador, que hi mor;⁴² Joan Vaquer (1591),⁴³ Joan Almirall (1597).⁴⁴

Els límits del mas són: al nord amb el terme de Piera i la riera d'Anoia; al sud amb la riera de Sant Pere i honors de n'Esteve; a l'est part amb el mas Escuder, i part amb el mas Molins o de la Via, tot propietat de la família Romeu, dels Borrulls, i part amb la riera de Sant Pere; i a l'oest amb un marge que separa el terme de Lavit i el terme de Piera.

En total, la família Romeu declara un patrimoni d'uns 50 jornals (1567/1614). Les propietats són les següents: el mas de les Pujades o de la casa nova, de 30 jornals (1518); el mas Escuder (1527), de 10 jornals, i el mas dels Molins (1520), de 6 jornals, tots dos derruïts i deshabitats; dues feixes de terra situades “dejús lo rec del molí”, de 0,5 jornal; una peça de terra situada “*de sobre el rec del molí de la Via*”, de 2 jornals; i “*l'hort del molí de la Via*”, situat a prop d'aquest molí, d'extensió no explicitada. I la meitat del molí de la Via, propietat compartida amb la família de Galceran Ferrer (1567).⁴⁵

13. MOLÍ DE LA VIA

El molí de la Via és un molí fariner amb dues moles, copropietat de la família de Galceran Ferrer i la família Romeu, dels Borrulls (1567).⁴⁶

Els límits del molí de la Via són: al nord i a l'oest amb l'hort d'en Romeu, i amb terra dels Ferrer; i al sud i a l'est amb el camí de Sant Sadurn a Monistrol.

⁴² (APSS, Òbits 1566-1656, f. 63, 14).

⁴³ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 100, 4). Casat amb Agustina, pares d'Elisabet Eulàlia, baptisme d'aquella.

⁴⁴ Padri d'un bateig (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 132, 3).

⁴⁵ Veg. delcaració de Beneta Ferrera i Galceran Ferrer, fill d'aquella: “Ítem etiam tenemus et possidemus in dicta prrochia quoddam molendum farinerium vocatum lo molí de la Via cum duobus molis [...]; et predictum molendum tenemus comuniter et pro indiviso inter nos” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 45r).

⁴⁶ Veg. delcaració de Beneta Ferrera i Galceran Ferrer, fill d'aquella: “Ítem etiam tenemus et possidemus in dicta prrochia quoddam molendum farinerium vocatum lo molí de la Via cum duobus molis (...); et predictum molendum tenemus comuniter et pro indiviso inter nos” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 45r).

Rafel Ferrer (1557), de Sant Sadurní, lloga a Antoni Reynal, moliner, francès, per temps d'un any i pel preu de 34 lliures, el molí de la Via amb el rec nou, la casa i l'hort. Pel lloguer i despesa d'aquesta casa, l'esmentat Reynal s'obliga a moldre de franc tot l'any a Rafel Ferrer.⁴⁷ Al cap d'un any, Antoni Romeu, dels Borrulls, lloga el molí, amb el rec i l'hort, a Antoni Reynal, pel mateix preu de 34 lliures i pel mateix temps d'1 any.⁴⁸

Hi trobem diferents moliners: Antoni Joan Vidal (1577), que hi mor.⁴⁹

És de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Montserrat, a qui es paga un cens de 50 sous.

14. MAS AIXERTELL

El *mas Aixertell* (mas Axartell) està derruït i deshabitat el 1567. No consta la seva extensió. Fou establert per Miquel Despalau a Rafel Ferrer (1518), predecessor de Galceran Ferrer, pagesos de Sant Sadurní.⁵⁰

Galceran Ferrer i la seva mare, Beneta (1567), convenen i prometen que el tindran habitat i afocat, però continua deshabitat a inicis del segle XVII (1614).

Els límits d'aquell mas són: al nord amb la riera de Sant Pere; al sud amb terres del mas Arrabassador; a l'est amb terres del mas Blanch, de la família Sapila; i a l'oest amb el terme de Lavit.

El delme dels Despalau és comprat per la família Gralla, srs. de Subirats. Es paga de cens 24 sous al senyor de Subirats, Francesc de Gralla i Desplà (1567), com a successor de Miquel Despalau; i després a Josep de Milsocós, senyor de Subirats (1614).

⁴⁷ 15-8-1557, cont. arrend. del molí de la Via (APSS, M-1550, f. 257v).

⁴⁸ 31-8-1558, cont. arrend. molí de la Via (APSS, M-1550, f. 266v).

⁴⁹ 13-2-1577, òbit d'Antoni Joan Vidal (APSS, Òbits 1566-1656, f. 67, 1).

⁵⁰ 8-3-1518, Joan Roger, pvre, vicari de St. Pere de Lavern; veg. declaració de Beneta i Galceran Ferrer (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 42r-46r).

15. MAS ESPERÓ

És un mas situat al sector de Sant Benet d'Espiells. Pertany a la família Martí, i és de domini directe i alodial del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens. Es fa constar que es paga delme de fruits al senyor de Subirats. L'establiment fou fet pel mateix priorat als predecessors d'Elisabet Martí, propietària.

En la declaració de 1567, la pubilla Elisabet Martí, propietària, i Pere Canals, de St. Llorenç d'Hortons, usufructuari, marit d'aquella, fan constar que aquell mas està derruït i deshabitat, i que té una extensió de terra de 30 jornals. En aquella declaració de 1567, consta també una peça de terra situada a la parròquia de Sant Sadurní, que abans eren dues peces, contigües a aquella propietat i de pertinències del mas Esperó, d'extensió no detallada, establerta per Miquel Despalau a Joan Martí, predecessor d'Elisabet Martí, el 1518, senyoria que passa a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau.

El 1602, Joan Canals, Magdalena, muller d'aquell, i Jaume Canals, fill d'aquells, de St. Llorenç d'Hortons, venen el mas a Antoni Domènech.⁵¹ Aquest ja hi habita el 1599 amb la seva família.⁵² El mas es deu reconstruir, o construir de nou, ja que hi trobem diferents habitants a partir de 1581, probablement treballadors o masovers: Bartomeu Ganyet (1581), natural d'Urgell, i mor al mas Esperó;⁵³ Lluís Busquets (1585), casat amb Francina (1585);⁵⁴ i Montserrat Novau (1589), casat amb Joana. En la declaració d'Antoni Domènech en el capbreu de Subirats de 1614, consta que aquell mas té una extensió de 100 jornals de terra.

⁵¹ Acte en poder de Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès, 2-8-1602; consta dins declaració d'Antoni Domènech, del mas Esperó, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, LIA, capbreu de Subirats 1614, f. 77v).

⁵² 16-5-1599, baptisme de Miquel Jacint, fill de Toni Domènech, pagès, hab. al mas Esperó, de la pr. de St. Sadurní, i de Maria, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 144, 11).

⁵³ APSS, Òbits 1566-1656, f. 82, 3.

⁵⁴ 16-1-1585, bateig de Pau (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 75, 3).

16. MAS BLANC, MAS FRASER I MAS DE RENDA

Amb aquests tres noms s'anomenen tres masos propietat de Bernat Sever Sapila. Disposem de dos contractes d'arrendament del *mas Blanc*, *mas Fraser* i *mas de Renda*. Un és fet per Elionor Ferrer, viuda de Bernat Ferrer Sapila, a l'arrendatari Joan Ferrer, pagès de la parròquia de Sant Sadurní, per cinc anys (1535).⁵⁵ I l'altre pel seu fill, el cavaller Perot Sapila i Ferrer, a l'arrendatari Joan Canals, pagès de la parròquia de Sant Sadurní, per tres anys (1559).⁵⁶ Francesc d'Argençola, com usufructuari dels béns d'Elisabet Sapila i de Torrelles, filla de Perot Sapila i Ferrer i d'Estefania de Torrelles, declara el *mas Blanc* en el capbreu de Subirats de 1614. Es fa constar que té una extensió de 60 jornals.

Els seus límits són (1614): a l'est amb Jaume Ferrer del mas, i Pere Joan Mestre de la Plaça; al sud amb Pere Joan Mestre de la Plaça i el mas Cuquet, de Pere Joan Mestre i abans de Miquel Carbó (de mas Arrabassador o mas Cuquet); a l'est: amb Baltassar Aguspí, mercader de Barcelona, que fou de Galceran Ferrer, i amb Pere Joan Mestre de la Plaça; i al nord: amb Joan Romeu dels Borrulls, per mitjà de la riera de Sant Pere.

És de domini alodial directe de Josep de Milsocós, Senyor de Subirats, a qui es paga cens, no detallat. Hi ha una parcel·la de 3 jornals de terra campa situada dins el mas Blanc que es paga delme a l'església de Sant Sadurní, a cens de 3 sous l'any per Nadal.

18. QUADRA DE MONISTROL D'ANOIA

La quadra de Monistrol d'Anoia comprèn la Torre de Monistrol i l'església de Santa Maria, anomenada també de Santa Maria d'Anoia, amb la qual conforma una parròquia habitada.

⁵⁵ 1553, cont. arrend. de mas (APSS, M-1550).

⁵⁶ 9-10-1559, cont. arrend. de mas (APSS, M-1550, f. 281v-282v, 2).

El fogatge de 1358 li assigna un cens de 14 focs, superior als 7 focs que dóna per Sant Sadurní. El fogatge de 1365-1370 diu que hi ha 8 focs a Monistrol d'Anoia. El fogatge de 1378 n'indica també 8, i diu que són del prior de Montserrat. Els fogatges de 1497, 1515 i 1553 silencien el nom de Monistrol d'Anoia. En tot cas, al segle XVI, és sufragània de la parròquia de Sant Sadurní, i els focs que li corresponen poden estar inclosos dins els d'aquella altra parròquia.

A finals del segle XV, la quadra de Monistrol d'Anoia és propietat del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, de Barcelona (1476).⁵⁷ Aquest monestir la ven a Frederic Honorat de Gualbes i de Vallseca (1530), vicecanceller de Catalunya.⁵⁸

Frederic Honorat de Gualbes és fill de Miquel de Gualbes, donzell (†1489). Està casat amb Estefania Sapila (†1557), i són pares d'almenys 5 fills: Joana (o Anna),⁵⁹ casada amb Pere de Rocabertí, baró de Cabrenys; Jerònima (religiosa); Isabel (casada amb L. Vilana, regent de la cancelleria de Mallorca); Gaspar; i Caterina (casada amb Joan Sunyer, doctor del Reial Consell, fill de Gabriel Sunyer, donzell).

La quadra passa als Vilana. Tenim constància de Joana, viuda d'un Vilana, la qual habita a la Torre de Monistrol d'Anoia (1557).⁶⁰ Després hi trobem Francesc Vilana com a senyor d'aquesta quadra (1582, 1611),⁶¹ el qual està casat amb Mariana de Peguera, i són pares de Felip Vilana i de Peguera, casat amb Maria de Boixadors.

A Monistrol, hi ha un "*forn del vidre*", propietat dels senyors de Monistrol. El documentem a partir de l'any 1534, amb la presència de dos vidriers de la ciutat de Barcelona que s'estant a Monistrol d'Anoia: Llorenç Cristòfol i

⁵⁷ L'establiment data de 11-7-1480, fet per Bernat de Rocacrespa, coadjutor del monestir de St. Cugat del Vallès. Arxiu municipal de St. Sadurní d'Anoia, instància del Marquès de Monistrol.

⁵⁸ AHSS, instància del Marquès de Monistrol.

⁵⁹ En la nostra documentació, ens consta el nom de Joana (APSS, M-1550-1613). Maria Adela Fargas la documenta amb el nom d'Ana; veg. FARGAS, M. A. (1997): *Família i Poder a Catalunya, 1516-1626*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 457.

⁶⁰ 17-12-1557, Joana Vilana, viuda, "vuy hab. a la Torre de Monistrol de Noia" (APSS, venda d'un censal a carta de gràcia a Jaume RIGUAL, del Pujol, de la parròquia de St. Pere de Subirats (M-1550-1613, f. 260r).

⁶¹ Documentem Francesc Vilana com a senyor de la quadra de Monistrol entre 1582 (Joan Rius, criat d'aquell, APL, M-1568, f. 21r, 25) i 1611 (test. de Joan Rius, criat d'aquell, APSS, testaments 1585-1663, f. 69r-69v).

Bartomeu Narbonès.⁶² En relació al forn i als vidriers, en parlem més més endavant.⁶³

L'existència d'aquest forn i de terres, així com de la torre senyorial, explica la presència de diferents treballadors, alguns amb les seves respectives famílies, que habiten en aquell lloc. Així, a més de vidriers, documentem pagesos, treballadors, criats i fusters, entre els quals consten diferents occitans. Trobem, entre altres, els noms de: Arnau Colldesans (1546), pagès;⁶⁴ Pere Sarrià (1573), pagès;⁶⁵ Joan Ferrer (1583), pagès;⁶⁶ Lluís Elias (1592), pagès;⁶⁷ Gaspar Lledó (1596), pagès;⁶⁸ Joan Rigual, pagès, i Jerònima, muller d'aquell (1599), pares de Joana, Jerònima, Eulàlia, Joan, Pere, Pau, Jaume, Bartomeu i Salvador;⁶⁹ Joan Rius (1582), d'origen occità, criat de Francesc Vilana;⁷⁰ Antoni Tomàs (1588-1590), d'origen francès, pagès;⁷¹ i Pere Feliu (1601), d'origen occità;⁷² Guillem Martí, fuster (1601);⁷³ Arnant Mateu (1601), treballador.⁷⁴

⁶² Fermen com a testimonis en un document de compravenda de bestiar, el 7-10-1534. Pere Leuprt, de St. Llorenç d'Hortons, terme de Gelida, reconeix deure a Joan Bertran, majordom de la sra. Sapila, demorant al lloc de St. Sadurní, 13 ll per la venda d'un bou de pèl vermell. Testimonis: "*Laurens Cristòfol y Bertomeu Narbones, siudadans de Barsalona, vidrés, demorant ara a Ministrol de Noya*" (APSS, M-1524, 7-10-1534, f. 74v, 237).

⁶³ Veg. l'apartat X.10. *La indústria del vidre*, del capítol X. *Estructura socioprofessional* d'aquest treball de tesi.

⁶⁴ Arnau Colldesans, fiador o fermança de Joan Rosell, de la Creu, Lavern, en un document de compravenda d'un rossí. (APL, M-1536, f. 101r, 423).

⁶⁵ "...y lo sènyer en Pera Sarrià, de Monistrol de Noya, prròchia de St. Saturní", testimoni d'una època de dot (APL, M-1568, f. 18r, 24).

⁶⁶ Jaume Carbó, de Puigfedó, deixa en pura comanda un bou a "*Joan Ferret, hab. en Monistrol de Noya*" (APL, M-1570, f. 143r, 421).

⁶⁷ 27-7-1592, fermança CCMM de Joan Farrer, de St. Sadurní, i Antiga Font (APSS, CCMM 1579.1598, f. 15v-17r).

⁶⁸ Testimoni CCMM d'Antoni Costa i Jerònima Raventós (APSS, CCMM 1579-1598, f. (45v)-49r).

⁶⁹ Test. de Jerònima Riguala, muller de Joan Rigual, pagès, hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia (APSS, Testaments 1585-1663, f. 11r-12r, 7).

⁷⁰ Joan Rius, criat de Francesc Vilana, 1582 (APL, M-1568, f. 21r, 25); 1611 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 69r-69v).

⁷¹ Antoni Tomàs, pagès (1588, AHCVP, M.B, P-XVI-111-5-M, 52v); (1590, AHCVP, M. B, P-XVI-111-7-M, 68r-68v).

⁷² 4-11-1601, test. de Pere Feliu (APSS, testaments 1593-1663, f. 22r-23r).

⁷³ Guillem Martí, fuster hab. a Monistrol d'Anoia, marmessor del test. de Pere Feliu (4-11-1601, APSS, testaments 1593-1663, f. 22r-23r).

⁷⁴ Arnant Mateu, treballador, hab. a Monistrol d'Anoia, marmessor del test. de Pere Feliu (4-11-1601, APSS, testaments 1593-1663, f. 22r-23r).

19. MAS ESCARDÓ

El *mas Escardó* està situat a la parròquia de Sant Sadurní. Consta en els límits del *mas Cuquet*, situat a l'est del *mas Escardó* (1614).⁷⁵ És propietat del cavaller Francesc d'Argençola, però no consta en la declaració d'aquell en el capbreu de 1614. Recordem que Francesc d'Argençola era el segon marit d'Elisabet Sapila i de Torrelles, filla del cavaller Perot Sapila i Ferrer i d'Estefania de Torrelles, muller d'aquell. Aquell mas li podria haver pervingut per drets de matrimoni amb l'esmentada Elisabet Sapila.

⁷⁵ (AHCVP, SA, capbreu Subirats de 1614, f. 65r). No l'hem de confondre amb el mas Escardó de la pr. de St. Pere de Lavern.

VI.4.2. CASES DE LA VILA DE SANT SADURNÍ

[...] *totam illam domum meum in qua meum facio domicilium noviter per me constructum et edificatum sitam in dicta villa Sancti Saturnini. (1567)*¹

El nucli urbà de Sant Sadurní es constitueix al voltant de l'església i cementiri parroquials, i del camí ral que va de Barcelona a Tarragona. El seu emplaçament, juntament amb aquesta bona comunicació viària, permet que la vila creixi al llarg del segle XVI i que es converteixi en el nucli més dinàmic del terme de Subirats.

Pel que veiem amb la documentació consultada, al segle XVI la vila està cercada per una muralla. El 1567, Joan Mas, paraire de draps de llana de dita vila, declara tenir un pati o solar que limita: a l'est amb honors d'Antic Pastaller, que foren de Marc Escuder; a l'oest amb la casa i hort de l'Hospital de Sant Sadurní; al nord limita amb el carrer públic; i al sud amb un racó de la muralla de dita vila (“*ab lo rachó de la muralla*”).²

La muralla té almenys un o dos portals. Un d'aquests està situat al cap de la vila, direcció a Vilafranca, i està construït durant el segle XVI; un document de 1559 ens permet datar el portal almenys abans de 1555, com consta en

¹ 13-5-1567, declaració de Vicenç Mir, fuster, cabaler, de Vilarnau, hab. a la vila de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

² Declaració de Joan Mas, de l'Hospital, fill (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f.116v-117v).

l'emplaçament de la casa de Montserrat Entrada ("so és, de la part dicta après del portal, anant envers Vilafrancha, so-s la segona").³ D'aquí el nom popular de *carrer del portal*, que coincideix amb l'actual *carrer de cavallers*. Al segle XVIII, aquell portal fou traslladat al lloc anomenat *cap devall de la vila*, com expliquem més endavant. Trobem una referència a "lo portal de la plasa de Sant Sadorní", a prop d'on habita Joan Martí (1601), el qual portal pot tractar-se del mateix.⁴

A fora la muralla, envoltant la vila, hi ha diferents camps, vinyes i horts, i un sector gran anomenat "lo ferraginal", nom que prové de la seva dedicació al cultiu de ferratge i a la pastura, des de temps medievals, i que al segle XVI es dedica també a altres cultius.

En relació als carrers, trobem el *carrer major* (vico majori), que travessa la vila, format al llarg del traçat del camí ral, on donen les façanes principals de les cases. Aquest carrer pren el nom de *carrer de l'Hospital*, al sector on hi ha edificat l'Hospital del Sant Crist dels Pobres, edifici que, amb el seu hort, ja existeix en una data anterior a 1567. I *carrer del cap de la vila* o *carrer del Portal*, al sector est, on el carrer major es tanca amb un portal amb porta construït durant el segle XVI, abans de 1555.

Troblem també el *carrer de l'església*, que va del carrer major a l'església (*cum vico discurrente de vico majori ad fictam ecclesiam parrochiale Sancti Saturnini*). I un *carreró* que va del carrer major al cementiri, situat a la cara oest de la casa de les voltes (*cum sementerio parrochialis ecclesie ville Sancti Sarturnini, quodam angiporto sive carrerono mediante*).

El carrer major porta també a una *placeta*, situada a la cara nord de la casa de les Voltes, al sector que anomenem de l'església. I també a la *plaça major* (*cum platea sive vico majori dicte ville Sancti Saturnini*), a la qual documents del segle XVII s'hi refereixen també com *plaça de l'hom*. En aquesta plaça, hi trobem la casa Mestres, la casa i carniceria d'Estefania Sapila i Francesc d'Argençola, i la casa de la vila.

³ 22-8-1559, època de dot de Violant Entrada i Pere Aymerich, marit d'aquella (APSS, M-1570, f. 274).

⁴ 24-3-1601 "Joan Martí, hab. prop lo portal de la plasa de Sant Sadorní", dins test. de Joan Almirall, pagès, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 19v-21r, 14). Joan Martí està casat amb Caterina Entrada, filla de Montserrat Entrada.

En relació a les cases principals, trobem documentades almenys quatre cases d'origen nobiliari i d'època medieval: la *casa de les Voltes*, de la família Sapila; la *casa de la família Barberà*, amb una torre circular, coneguda després com la casa Mestres; la *casa forta on viu la família de Galceran Ferrer*, que és l'actual Cal Guineu; i la *casa d'Estefania Sapila, muller de Francesc d'Argençola*, on hi ha la carnisseria. Aquestes cases disposen d'una porció de terra considerable dedicada a diferents usos: pallissa, corral, era, hort, etc. La casa d'Estefania Sapila, casada amb Francesc d'Argençola, té un gran hort murallat al darrera, esmentat en algunes declaracions del capbreu de Subirats de 1567. Per exemple, Joan Torrents declara viure en una casa que limita al sud amb l'hort d'Estefania Sapila, i és alou de dita senyora.⁵

Al darrera de l'església hi ha també un gran hort, anomenat *l'hort de la rectoria*.

Les terres situades al voltant del camí ral es van parcel·lant a mesura que va creixent el poble. Són els patis o solars de terra, alguns closos amb paret de tàpia i pedra, on es van construir les cases i edificacions noves. Aquestes cases acostumen a tenir un pati o eixida contigua dedicat a hort i situat normalment a la part posterior.

La pregunta que ens fem inicialment és quantes cases hi ha construïdes a la vila de Sant Sadurní al segle XVI. La documentació consultada ens ajuda a situar-ne unes quantes. Algunes les podem identificar pel seu motiu o pel nom dels seus propietaris. Però aquesta tasca no està exempta de dificultats. D'una banda, no disposem de tota la informació. D'altra banda, algunes d'aquestes cases es venen, s'hereten, es lloguen, i al llarg del segle podem trobar diferents propietaris o persones que s'hi vinculen. El resultat obtingut ha de considerar-se provisional. És fruit de la nostra investigació actual, i ha de ser vist com un punt de partida per altres investigacions, les quals podran afegir dades o modificar les existents.

Al segle XVI, la vila de Sant Sadurní compta amb tres sectors ben definits: a) el sector de l'església i el fossar; b) el sector del carrer de l'Hospital; i c) el sector del *carrer del portal*, que a l'actualitat es coneix amb el nom de *carrer de*

⁵ 1567, declaració de Joan Torrents, de la Font, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53r-53v).

cavallers. Hem agrupat els habitacles i construccions d'acord amb aquests tres sectors.

VI.4.2.1. SECTOR DE L'ESGLÉSIA

Aquest sector és un dels nuclis de població més antics. Les primeres notícies de l'església de Sant Sadurní daten del segle XI, concretament s'esmenta el 1080 en el testament de Guisla de Santmartí, muller de Mir Geribert, en què concedeix a aquella església el seu pa i el vi que té al terme del castell de Lavit, amb els seus cups i bótes.⁶ A inicis del segle XVI, el bisbe de Barcelona, Pere Garcia, converteix l'església de Santa Maria de Monistrol d'Anoia en sufragània de l'església de Sant Sadurní, però sembla que se'n segrega vers el 1633.

L'església de Sant Sadurní disposa de terres de domini alodial directe. Les cases que es construeixen al sector de l'església i el fossar en terra de domini alodial de l'església de Sant Sadurní paguen cens al rector d'aquella església. Al davant de l'església trobem la plaça, dita de l'església, i el fossar o cementiri, i al darrera l'hort de la rectoria, anomenat també de l'església o del rector.

A) BANDA ESQUERRA

1. CASA I HORT DE JAUME PLANELLA (1503); DESPRÉS DE MONTSERRAT CASANOVAS, SABATER (1567)

Jaume Planella, en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1503-1505), declara ser, com els seus predecessors, home propi, soliu i afocat del seu senyor natural, la rectoria o església de Sant Sadurní, a qui presta sagrament i homenatge de boca i de mans, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya. Declara tenir una casa amb un hort contigu, de mig jornal d'extensió, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui paga un cens de 8

⁶ (ACCB, Llib. Antiq. III, f. 130, doc. 334).

sous i una gallina per Nadal. Els límits de la casa són (1503): a l'est amb el torrent (de la Canaleta); al sud amb l'hort de la rectoria de Sant Sadurní; a l'oest amb honors d'en Ripoll (que més endavant consta ser de Bernat Sever Sapila); i al nord amb el camí públic.⁷ Aquesta és la primera casa situada a mà esquerra del carrer major.

La casa passa a ser de Joan Planella, potser fill de Jaume Planella; i més tard de Montserrat Casanovas, sabater, de la vila de Sant Sadurní, qui la declara en el capbreu de Subirats de 1567, sense que es digui res de l'hort. En aquell moment, els límits de la casa són (1567): a l'est amb Berenguer Sapila; al sud amb l'hort de la rectoria de Sant Sadurní; a l'oest amb el camí públic; i al nord amb el torrent (de la Canaleta). En aquesta declaració, consta que paga un cens de 5 sous al rector de Sant Sadurní. Com podem comprovar, hi ha una petita variació en els límits de la casa i en el cens. En aquell capbreu, Montserrat Casanovas declara tenir també (1567): una vinya d'1 jornal d'extensió, de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles, a qui es paga un cens d'1 sou. El declarant té, per tant, propietats de 2 dominis alodials directes: l'església de Sant Sadurní, per la casa; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, per la vinya. En el capbreu de 1567, no consta que per dita vinya es pagui delme de fruits al senyor de Subirats.

Més endavant, Montserrat Casanovas i la seva muller Montserrada declaren tenir la mateixa casa i hort, de mig jornal d'extensió, en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597). En aquell moment, els límits són (1595): a l'est amb Pau Martí, menor, que fou de Berenguer Sapila; al sud amb l'hort de la rectoria de Sant Sadurní, i amb Pere Font; a l'oest amb el camí públic; i al nord amb el Torrent (de la Canaleta). En aquesta declaració, que coincideix amb la declaració de Jaume Planella de 1503, consta que es paga a la rectoria de Sant Sadurní el mateix cens de 8 sous i una gallina per Nadal, a més del delme de tots els fruits d'aquell hort i delme de carnalatge. També consta el mateix reconeixement de ser home propi, soliu i afocat, i prestació d'homenatge de boca i de mans al rector de Sant Sadurní.

⁷ 1503, declaració de Jaume Planella (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 2r-2v).

2. CASA I PATI DE JOAN FONT (1567); DESPRÉS CASA D'ANTONI FONT I MARIA (1596)

El 1567, el rector de Sant Sadurní fa establiment a Joan Font del que és una casa amb un hort o pati, i un solar contigu.⁸ La casa té un portal que dona al carrer major. El pati o hort contigu de 15 canes de longitud i 23 pams d'amplitud, tancat amb una paret de tàpia. En el capbreu de Subirats de 1567, no consta cap declaració de Joan Font. La propietat és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 15 sous per Nadal. Joan Font divideix aquesta propietat entre els seus dos fills, Antoni i Antiga.

Joan Font dona la casa amb hort o pati al seu fill Antoni Font en CCMM, fermats el 1595,⁹ i Antoni Font en fa la declaració en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597). Els límits de dita casa són (1595): al nord amb el solar o pati d'Antiga Font i Antoni Ferrer; al sud amb el carreró de la rectoria; a l'est amb l'hort de la rectoria; i a l'oest amb el carrer públic.¹⁰ Assignem a aquesta casa amb hort o pati el número 3, i està situat a la banda esquerra del carrer major.

3. PATI CLOS D'ANTIGA FONT I ANTONI FERRER (1596)

El 1589, el fuster Pere Font dona per dot a la seva filla Antiga Font 20 lliures i un pati de casa, d'amplària de vint pams, i de llargària de trenta-vuit pams, situat al costat de casa seva, quan ferma CCMM amb Pere Rius, un pagès d'origen occità que viu a Vilafranca. Li dona el pati amb la intenció que s'hi faci una casa, a càrrec del mateix pare: "lo dit Pere Font a de pagar las tàpias de dit pati o casal a la igual de sa casa y cobrir y fer portal de pedra a mija volta y portas

⁸ 10-12-1567, acte d'establiment fet a la rectoria de St. Sadurní; dins declaració d'Antoni Font i Maria, muller d'aquell, 23-6-1596 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 4r-5r).

⁹ 3-4-1595, acte en poder de Jaume Romeu, 3-4-1595; dins declaració d'Antoni Font i Maria, muller d'aquell, 23-6-1596 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 4r-5r).

¹⁰ Declaració d'Antoni Font i Maria, muller d'aquell (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 4r-5r).

sense altra feramenta, y paçar la fusta per axa, si menester serà”. El pare també es compromet a tenir la jove parella a casa seva “fins a tant li aja cubert dit pati”.¹¹

Un cop Antiga Font queda viuda, i es vol tornar a casar el 1592, amb Antoni Farrer, pagès de Sant Sadurní, el seu pare li'n torna a fer donació del mateix dot, el qual comprèn les 20 lliures i el pati, encara per obrar. Es compromet a pagar-li les 20 lliures amb un ase, avaluat en 10 lliures, i les restants 10 lliures amb mobles o diners.¹² Per tant, el pati no estava obrat entre 1589 i 1592.

Per aquell pati, es paguen 16 diners com adjutori del cens total, que és de 15 sous, per Nadal.¹³ En el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597), el matrimoni Antoni Ferrer i Antiga Font, propietària, declaren aquell pati o solar amb els límits següents (1595): a l'est amb l'hort de la rectoria; al sud amb la casa d'Antoni Font, abans del pare d'aquell, Pere Font; a l'oest amb el carrer públic; i al nord amb la casa de Montserrat Casanovas, sabater de dita vila.¹⁴ Assignem a aquest pati o solar el número 2, i està situat a la banda esquerra del carrer major.

4. CASA DE PERE NURIGAT, PAGÈS (1567)

Després de la casa de Joan Font, hi ha un carreró que comunica el carrer major amb la plaça de l'església. A continuació, en aquesta mateixa banda esquerra del camí o carrer públic, trobem la casa de Pere Nurigat, agricultor, originari del regne de França, la qual té un portal que dona a la plaça de l'església, davant mateix de l'església de Sant Sadurní.¹⁵ En la seva declaració en el capbreu de Subirats de 1567, consta que la casa és de domini alodial directe de l'església

¹¹ 6-8-1589, CCMM d'Antiga Font i Pere Rius, occità, pagès de Vilafranca del Pdès. (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 7r-11r).

¹² 27-7-1592, CCMM d'Antiga Font, viuda de Pere Rius, amb Antoni Farrer, pagès de St. Sadurní (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 15v-17r).

¹³ CCMM 3-4-1595, Jaume Romeu, pvre, notari església de St. Sadurní; dins declaració d'Antoni Font i Maria, muller d'aquell, 23-6-1596 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 4r-5r).

¹⁴ Declaració d'Antoni Ferrer, usufructuari, i Antiga Font, muller d'aquell, propietària (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 1r-1v).

¹⁵ Com consta en el test. d'Antoni Carbó, de Prunamala, fet a l'entrada de la casa de Pere Nurigat: “stant emperò en mon bon seny y sana e íntegra memòria e ferma loqüela en la casa del senyer en Pere Nodrigat, devant la parrochial sglésia de la vila de St. Sadorní”; 23-4-1600 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 12r-13r, 8).

de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 6 diners per Nadal. Els seus límits són (1567): a l'est amb la plaça de l'església; al sud amb el carrer que va de l'església al camí o carrer públic; a l'oest amb la casa de Joan Vaquer (que després serà de Joan Solinyach), i part amb un pati de Pau Martí, menor, de les Voltes (que abans fou de la família Sapila); i al nord amb el camí o carrer públic. Pel capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597), sabem que la casa de Joan Vaquer, després de Joan Solinyach (1595), és part de la casa de Pere Nurigat, per la qual part ha de pagar-li 3 diners com adjutori de cens, a Pere Nurigat.¹⁶

Pere Nurigat (1567) també declara una peça de terra situada a *la plana del coll del salt*, d'1 jornal, de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 2 sous, per la qual paga delme de fruits al senyor de Subirats. Més endavant (1607), poc abans de morir, Pere Nurigat compra el *camp de la riera*, també d'1 jornal, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou, el qual camp formava part d'una peça de terra més gran que havia estat de Montserrat Entrada, capbrevada el 1567 per Montserrat Mas (1567).

Pere Nurigat deixa la casa al seu fill i hereu, Joan Nurigat (1607), juntament amb els 2 jornals de terra: a) la vinya de *la plana del coll del salt*, a; i b) el *camp de la riera*.¹⁷

Les propietats de Pere Nurigat depenen de 3 dominis alodials directes: l'església de Sant Sadurní, per la casa; el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, per la vinya, per la qual es paga delme al senyor de Subirats; i el senyor de Subirats, pel camp adquirit a inicis del segle XVII.

¹⁶ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 5r-5v).

¹⁷ 1567, declaració de Pere Nurigat (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 50v-51r); i declaració de Joan Nurigat (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 67v-68r).

5. CASA DE JOAN VAQUER, TEIXIDOR DE LLI (1567); DESPRÉS DE VICENÇ VALLÈS, DE LAVIT (1593); I DESPRÉS DE JOAN SOLINYACH, PAGÈS (1595)

Joan Vaquer (1567), teixidor de lli, declara tenir una casa, la qual limita (1567): al nord amb el camí públic; al sud i a l'est amb Pere Nurigat; i a l'oest amb honors d'Estefania de Torrelles (de casada Estefania Sapila), que després serà de Joan Martí, de les voltes. La casa és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 3 diners, per Sant Andreu.

A més de dita casa, Joan Vaquer declara (1567): una peça de terra situada al lloc anomenat *lo truy* (també *lo trull*), de 2 jornals, que compra a Pere Mestre l'abril de 1567, la qual és de domini alodial directe del benefici de Sant Jaume de Castellví de Rosanès, a cens 1 sou per Sant Andreu.¹⁸

Joan Vaquer té propietats de 2 dominis alodials directes: l'església de Sant Sadurní de Subirats, per la casa; i el benefici de Sant Jaume de Castellví de Rosanès, pels 2 jornals de terra, per la qual paga delme de fruits a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats.

La casa de Joan Vaquer passa a ser propietat de Vicenç Vallès, de Lavit (1593). En aquell moment, els límits són (1593): al nord amb el carrer major; al sud amb el carrer que va a l'església de Sant Sadurní; a l'est amb la casa de Pere Nurigat, de la qual en formava part; i a l'oest amb un pati de Berenguer Sapila, cavaller de Barcelona. Abans hem comentat que per dita casa es paguen 3 diners d'adjutori de cens a Pere Nurigat, el qual ha de pagar el cens total de 6 diners per Nadal a l'església de Sant Sadurní.¹⁹ El 1593, Vicenç Vallès ven dita casa a Joan Solinyach, agricultor d'origen francès, pel preu de 60 lliures.²⁰ Joan Solinyach, en el seu testament (1594), fa memòria que li deu 50 lliures de dita compra;²¹ i, en la

¹⁸ 1567, declaració de Joan Vaquer (AHCVP, capbreu de Subiratsa 1567, f. 54v). També declaració de Joan Solinyach (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 39r).

¹⁹ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 5r-5v).

²⁰ Acte de venda fet a la rectoria de Lavit, el 19-3-1593 (AHCVP, MB, P-XVI-117-2 (1591-1593), núm 834, f. 180r).

²¹ 19-6-1594, test. de Joan Solinyach: "*Memorial del que yo, sobredit testador, dec: Primo dec a n'en Vallès, de Lavid, sinquanta lliures, moneda barcelonesa, per compliment de paga de aquellas*

seva declaració de 1597, fa constar dita casa juntament amb la peça de terra situada al lloc anomenat *lo trull*, anteriorment esmentada.²² En el seu testament (1594), Joan Solinyach nomena hereu de dita casa i peça de terra el seu fill Jeroni, encara menor d'edat.

6. PATI DE LA FAMÍLIA SAPILA (1567), ABANS OPERARI DE CÀNTIRS; DESPRÉS PATI I FEMER DE PAU MARTÍ, MENOR, DE LES VOLTES, PAGÈS (1596)

Hem vist com la casa de Joan Vaquer (1567), teixidor de lli de Sant Sadurní, limita a l'oest amb honors d'Estefania de Torrelles (de casada Estefania Sapila, pel seu matrimoni amb Perot Sapila i Ferrer). Aquests honors d'Estefania de Torrelles consisteixen en un pati situat davant la casa de la família Sapila, anomenada *casa de les voltes*, el qual pati es troba entre el carrer major i el carrer de l'església. Es tracta d'un pati amb un femer, on abans hi havia hagut un obrador de càntirs: *totum illud patium terre ubi nunc est femerium ante dictas domos constructus, quod patium antea sive antiquitus solebat esse operarium cantarerii*.²³ Pau Martí, menor, agricultor de Sant Sadurní, fill de Pau Martí, de l'Hostal, compra aquest pati, juntament amb la *casa de les voltes*, el 1596. Aquest pati és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cert cens. Per la casa de les voltes, el pati i una peça de terra dita "la quaroza" es paguen 22 sous per Nadal.²⁴

xixanta lliures de la compra li he feta de la casa tinc en la vila de St. Saturní" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 63r-64r, 71).

²² Declaració de Joan Solinyach (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 39r).

²³ 1614, declaració dels Pere Joan Martí, pvre, nat. de St. Sadurní, hab. a Sitges; i Batista Ros, pvre, rector de Lavit; tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 113r-115r).

²⁴ 7-8-1614, declaració fills pubills de Pau Martí i Magdalena Ros, muller d'aquell, de les Voltes (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats de 1614, SA, f. 113r-115r).

7. CASA DE LES VOLTES, DE LA FAMÍLIA SAPILA (1503); DESPRÉS DE PAU MARTÍ, MENOR (1596)

La *casa de les voltes* pren el nom de les voltes descobertes que tenia i que donaven al carrer major, situat a la part nord.²⁵ La casa tenia quatre portals, tres dels quals donaven al carrer major, a la part nord, i un al carreró del cementiri, a la part oest. La casa tenia també un hort contigu, clos amb una paret (*cum quodam orto parietibus clauso eisdem contiguo*). Al davant de la casa, entre el carrer major i el carreró de l'església, hi havia un pati amb un femer, on abans hi havia hagut un obrador de càntirs, com ja hem dit amb anterioritat (*totum illud patium terre ubi nunc est femerium ante dictas domos constructus, quod patium antea sive antiquitus solebat esse operarium cantarerii*).²⁶

La *casa de les voltes* es troba situada davant la casa i hort de Caterina Forés (1503), muller d'Antoni Forés, o sigui, davant la casa que més endavant es coneixerà amb el nom de Joan Torrents, de la Font. En la declaració de dita Caterina Forés (1503), consta que la *casa de les voltes* havia estat la “casa d'en Ripoll”,²⁷ i “que vuy és Cepila” (1503).²⁸ La *casa de les voltes* i unes peces de terra que duen el mateix nom eren propietat de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, casat amb Elionor Ferrer (1485), filla de Perot Ferrer, donzell, de Barcelona. La família Sapila n'ostenta la propietat fins el 1596, en què Francesca, viuda de Berenguer Benet Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, com usufructuària, i Gervasi Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, fill d'aquells, com hereu de

²⁵ A inicis del segle XX, Pelegrí Torelló fa referència a dita casa en la seva *monografia històrica de St. Sadurní*: “A la casa de les Voltes, situada a la plasseta que hi ha a l'entrada del carreró de l'Iglésia, existien descobertes les voltes a la part del carrer. Aquest nom també-l portaven les pesseres de terra de darrera-ls carrers de l'Iglésia y Campanar, propietat de cân Guineu”; veg. TORELLÓ, P. (1909): *Monografia històrica-pintoresca de la vila de St. Sadurní d'Anoya*. Barcelona: Impremta de Francisco X. Altés i Alabart, p. 23.

²⁶ 1614, declaració de Pere Joan Martí, pvre, i Batista Ros, pvre, tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 113r-115r).

²⁷ Trobem diferents Ripoll al segle XV relacionats amb St. Sadurní: Llorenç Ripoll, pvre, rector de St. Sadurní, i Miquel Ripoll, batlle de Subirats, els quals consten dins el Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1444-1445), escrit per Miquel Ripoll, notari de Barcelona.

²⁸ 1503, declaració de Caterina Forés, muller d'Antoni Forés (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8v).

Berenguer Benet Sapila, venen la casa, juntament amb unes peces de terra, a Pau Martí, menor, pagès, de Sant Sadurní,²⁹ fill de Pau Martí, major, de l'Hostal.³⁰

En el capbreu de Subirats de 1614, consta que els límits de dita casa són: a l'est amb el carreró del cementiri; al sud amb Miquel Martí i Caterina, muller d'aquell, que fou de Joan Torrens, de la Font; a l'oest amb Lluç Bonet, àlies Gordi; i al nord amb la plaça o carrer major, i amb el carreró que va del carrer major a l'església de Sant Sadurní.³¹

La casa de les voltes és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga per dita casa de les voltes, un pati i una peça de terra dita "la quaroza" 22 sous per Nadal.³²

8. CASA D'ONOFRE AGUILERA (1564); DESPRÉS DE JOANA, LA SEVA VIUDA; I DESPRÉS DE JOANA AGUILERA, FILLA D'AQUELLS I MULLER DE LLUC BONET, ÀLIES "GORDI", AGRICULTOR, EL SEU SEGON MARIT (1595)

És una casa amb un pati que havia estat de Bartomeu Carbó,³³ i passa a ser propietat d'Onofre Aguilera (1564).³⁴ És de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paguen 6 sous i 5 diners per Nadal com adjutori del cens total que ha de pagar Joan Torrens, de la Font, com a propietari de la gran peça de

²⁹ 28-3-1596, acte de venda en poder d'Antoni Batlle (1590-1620), notari de Barcelona. Dit Pau Martí de les Voltes compra també a dits Sapila unes peces de terra situades darrera la dita casa, del campanar i del cementiri, i al lloc dit "la Quarosa" i "Vilardell". Dins declaració dels tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, de les Voltes (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 114v).

³⁰ Sabem que Berenguer Benet Sapila és fill d'Esteve Sapila i Vilanova i de Beatriu Dusai, muller d'aquell. De moment, no hem pogut esbrinar el vincle de parentiu existent entre Esteve Sapila i Vilanova i Bernat Sever Sapila.

³¹ 1614, declaració de Pere Joan Martí, pvre, i Batista Ros, pvre, tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 113r-115r).

³² 7-8-1614, declaració fills pubills de Pau Martí i Magdalena Ros, muller d'aquell, de les Voltes (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats de 1614, SA, f. 113r-115r).

³³ No s'indica que sigui Bartomeu Carbó de Prunamala. Però en els límits del pati de Pere Ferrer, teixidor de lli, consta a Orient Bartomeu Carbó de Prunamala. Si això és així, Bartomeu Carbó de prunamala és Bartomeu Carbó, sastre (el qual té un pati que limita amb la casa de Lluç Bonet i el pati de Pere Ferrer i Pere Joan Ferrer; dins declaració de Bartomeu Carbó, sastre (AHCVP, Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 33v-34r).

³⁴ L'establiment de dita casa a dit Bartomeu Onofre es fa el 28-1-1564, acte en poder d'Alfons Mainés, notari de Martorell, dins declaració de Lluç Bonet i de Joana, muller d'aquell, 27-7-1596 (AHCVP, Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 13r-14r).

terra que hi ha al darrera de dita casa. Tot és “alou del rector”, o sigui, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní.

Joana, viuda d'Onofre Aguilera, hi té el seu dot posat, i en fa donació per dot a la seva filla Joana Aguilera, quan aquesta es casa amb Lluç Bonet, àlies “Gordi”, pagès. Ambdós la declaren en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597). En dita declaració (1595), consten els límits següents: a l'est amb Pau Martí, menor, de les Voltes, que fou de Berenguer Sapila (es refereix a la casa de les Voltes); al sud i a l'oest amb la peça de terra de Joan Torrens, de la Font; i al nord amb el carrer públic.³⁵ A partir dels capbreus consultats, no tenim constància que dita família tingui terres en propietat.

9. PATI TANCAT DE BARTOMEU CARBÓ, SASTRE (1596)

El 28 de setembre de 1596, Bartomeu Carbó, sastre de la vila de Sant Sadurní, declara tenir un pati o solar de terra tancat amb una paret de tàpia que compra a Pere Ferrer i Pere Joan Ferrer, fill d'aquell, teixidors de lli de Sant Joan Salerm, el 26 de maig de 1596, o sigui, cinc mesos abans.

En la declaració de Bartomeu Carbó (1596), sastre, consten els límits següents: a l'est amb la casa de Lluç Bonet "àlies Gordi"; al sud amb una peça de terra de Joan Torrens, de la Font; a l'oest amb el pati de dits Pere Ferrer i Pere Joan Ferrer; i al nord amb el carrer públic.³⁶

En la declaració de Lluç Bonet "àlies Gordi" i de Joana, muller d'aquell (1596) consta que la casa i el pati d'aquells foren de Bartomeu Carbó, i que l'establiment va ser fet el 28-1-1564.³⁷ No podem assegurar que es tracti del mateix Bartomeu Carbó.³⁸

³⁵ Declaració de Lluç Bonet, àlies “Gordi”, i de Joana, muller d'aquell (AHCVP, Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 13r-14r).

³⁶ 28-9-1596, declaració de Bartomeu Carbó, sastre, de la vila de St. Sadurní (AHCVP, Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 33r-34v).

³⁷ Declaració de Lluç Bonet, àlies “Gordi”, i de Joana, muller d'aquell (AHCVP, Capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 13r-14r).

³⁸ Es tracta de diferents persones. En la declaració de Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala de 1567, no consta que tingui cap casa a la vila de St. Sadurní, i hem de dir que es fan constar les propietats que es tenen per altres senyories alodials. No tenim cap capbreu de l'església de St. Sadurní d'aquella data, només el de 1503-1505 i el de 1595-1597. Bartomeu Carbó, de Prunamala

A partir dels capbreus consultats, no tenim constància que Bartomeu Carbó, sastre, tingui terres en propietat.³⁹

El pati de Bartomeu Carbó, sastre, amida 12 canes i 1 pam de longitud i 3 canes i 4 pams d'amplitud, amb canes de Barcelona. El pati formava part d'una peça de terra més gran que hi ha al darrera, propietat de Joan Torrens, de la Font, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cert cens. El cens total inclou el cens d'aquell pati, el qual es paga a Joan Torrens, però no se n'especifica la quantitat.

Bartomeu Carbó, sastre, només té una propietat alodial d'una senyoria, l'església de Sant Sadurní.

B) BANDA DRETA

1. CASA DE CATERINA FORÉS (1503), VIUDA D'ANTONI FORÉS; DESPRÉS CASA D'EN TORRENTS, DE LA FONT.

Caterina (1503), viuda d'Antoni Forés, declara tenir una casa i hort, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 7 sous i 6 diners. Els seus límits són (1503): a l'est amb el carrer públic; i, sense especificar a quins altres punts cardinals, limita amb el torrent de la Canaleta, l'hort de Francesc Mestre, i amb Rafel Ferrer.⁴⁰ Aquesta casa i hort estan situats

mor el 1593. En el capbreu de dita església de 1595-1597 consta la declaració de Bartomeu Carbó, sastre, de la vila de St. Sadurní, on diu que compra el pati a Pere Ferrer i Pere Joan Ferrer, fill d'aquell. Hem de dir que Pere Ferrer es casà amb Eulàlia Carbó, filla de Miquel Carbó, del mas Arrabassador. Jaume Carbó, germà per part de pare de dita Eulàlia, ven el mas Arrabassador a Bartomeu Carbó de Prunamala (28-8-1584). Dit Bartomeu Carbó de Prunamala mor l'1-1-1593, i uns dies abans moria Antònia, la seva muller (24-12-1591) i Pere Joan Carbó, el seu hereu (26-12-1593). Els tutors dels fills de dit Pere Joan Carbó venen el mas Arrabassador a Pere Joan Mestres, pagès, de la plaça, de St. Sadurní, el 24-12-1594. La família Carbó de Prunamala està emparentada amb la família Carbó de mas Arrabassador. De moment, només podem dir que Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala i Bartomeu Carbó, sastre, de la vila de St. Sadurní, són dues persones diferents. Desconeixem els orígens de dit Bartomeu Carbó, sastre. Pot estar connectat amb Bartomeu Carbó, sastre, de St. Joan Salerm, però no ho podem afirmar.

³⁹ Només tenim constància de la declaració que fa en el capbreu de l'església de St. Sadurní en data de 28-9-1596. En el capbreu de Subirats de 1614, no consta cap Bartomeu Carbó, sastre. Tampoc consta cap Bartomeu Carbó, sastre, en el capbreu de Subirats de 1567.

⁴⁰ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8v).

davant la casa d'en Sapila ("*que vuy és Sapila*"), la que, com ja hem esmentat amb anterioritat, havia estat la *casa d'en Ripoll*, i es coneix popularment amb el nom de *casa de les Voltes*.

Un cop viuda, dita Caterina Forés es casa en segones núpcies amb Bartomeu Janer. En el capbreu de 1503, ella, com a propietària, i ell, com a usufructuari, declaren tenir una peça de terra darrera la casa d'en Ripoll, i tres horts contigus que limiten amb la casa d'en Ripoll. Margarida Janer, pubilla i néta dels esmentats declarants, hereta dita casa i terres. El 1500, dita Margarida Janer es casa amb Miquel Torrens, vidu en primeres núpcies, el qual canvia el cognom de la família. Per aquest motiu, ja des d'inicis del segle XVI, la casa on habiten es coneix com la *casa d'en Torrents, de la Font*. Per successió testamentària, la casa passa a diferents hereus Torrents (Pere; Joan; Joan, menor), fins que la família acaba en pubilla i el cognom Torrents canvia quan Caterina Torrents es casa amb Miquel Martí.⁴¹

La casa compta amb un hort, un corral, i una gran peça de terra de 8 jornals situada al darrera (1567, 1596), també de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cens de 7 sous i 6 diners. Joan Torrens, major, i el seu fill Joan Torrens, menor, parcel·len la part de la peça de terra de 8 jornals que toca al carrer major; en aquestes o patis es tanquen amb parets de tàpia, i s'hi construeixen cases. Tot és "alou del rector", o sigui, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní. Els propietaris respectius d'aquestes parcel·les estan obligats a pagar cens a la rectoria de Sant Sadurní. El cens que es paga es calcula i es reparteix proporcionalment a l'espai que ocupen dits patis i cases dins aquella peça de terra, de la qual en formen part. En les declaracions, aquestes parts de cens es defineixen com adjutori del cens que la família Torrens està obligada a pagar per la totalitat de la peça de terra d'aquella.

⁴¹ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 8r-10v). Per dret de successió testària, la casa i propietats passen als respectius hereus Pere Torrens (1519), Joan Torrens major (1567), Joan Torrens menor, i a Caterina Torrents, pubilla, casada amb Miquel Martí (1607); veg. també la declaració de Joan Torrents, major, en el capbreu de Subirats de 1567 (AHCVP, JoX, núm 731, f. 34r-37v), i la de Miquel Martí i Caterina Torrents, muller d'aquell, en el capbreu de Subirats de 1614 (AHCVP, SA, núm 737, f. 99v-104r). En relació a Miquel Martí, desconecem de quina família és fill (a St. Sadurní trobem els Martí de l'Hostal, els Martí de les Voltes i els Martí teixidors de lli; no coneixem la seva procedència).

La família Torrents, de la Font engrandeix el seu patrimoni al llarg del cinc-cents. El 1567, a més dels ja esmentats casa, hort, corral i la peça de terra de 8 jornals que tenen al darrera de casa seva, tot de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, Joan Torrents declara tenir altres peces de terra: 24 jornals i 3 mojudes de terra campa, 38 jornals de peces de terra no especificada, i una vinya de 10 homes de cavadura. Es tracta, per tant, d'una família de propietaris destacats de la vila.

En relació a les terres de domini alodial directe del senyor de Subirats, trobem (1567):

- a) un camp a *la Triola*, de 5 jornals, a cens de 12 sous per Nadal.
- b) una peça de terra situada al *coll de Duhi*, de 3 jornals, a cens de 6 sous per Nadal, que el 1614 consta com a camp;
- c) *lo camp desús la plana*, d'1 jornal, a cens de 6 cortans d'ordi per Sant Pere i Feliu;
- d) una peça de terra al *coll de Duhi*, de 4 jornals, a cens de 5 sous per Sant Pere i Feliu;
- e) una vinya al *coll de Duhi*, de 12 homes de cavadura, a cens de 5 sous.

De Lluís de Masdovelles, trobem:

- a) una peça de terra de 5 jornals, a cens de 5 sous;
- g) una peça de terra al *coll de Duhi*, de 5 jornals, a cens de 4 sous;
- h) *lo camp de la Creu*, de 2 jornals, a cens de 0,5 quartera de forment.

De l'església de Sant Sadurní, a més de la casa, trobem:

- a) una peça de terra dita *la plana*, de 6 jornals, de cens 15 sous i delme de fruits;
- b) *lo camp del mas Via*, de 6 jornals, a cens de 18 diners;
- c) una peça de terra a prop de la Triola, de 3 jornals, a cert cens;
- d) una altra situada a la *font estremera*, de 0,5 jornal, a cert cens;
- l) el *camp de les figueres*, de 6 jornals, a cert cens;
- e) una peça de terra darrera la casa de Pere Sapila, de 0,5 quarterades, a cens de 6 sous;
- f) una altra a prop de casa seva, d'1 jornal, a cert cens;

- g) el *camp de la Creu*, de 5 jornals, a cert cens;
- h) el *camp de l'era*, d'1 jornal, a cert cens.

A més de la casa, el patrimoni familiar té una extensió declarada de 62 jornals, 3 mojadres, i una vinya de 10 homes de cavadura (1567, 1614). Aquestes propietats es mantenen intactes a inicis del segle XVII, quan passen a mans de la pubilla Caterina Torrents i Miquel Martí, marit d'aquella.

En relació als dominis alodials directes, trobem 3 senyories: l'església de Sant Sadurní de Subirats; Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca.

En relació als delmes, la família Torrents de la Font paga delme de carnalatge al senyor de Subirats; i delme de fruits al senyor de Subirats per les terres alodials d'aquell i per les de Lluís de Masdovelles; delme de fruits a l'església de Sant Sadurní per les terres alodials d'aquella. No obstant, de 5 jornals de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles, s'ha de pagar delme de fruits al senyor de Subirats de 2 quarterades compreses dins aquella peça de terra, i delme de fruits a l'església de Sant Sadurní per la part restant.

2. UNA ALTRA CASA DE CATERINA FORÉS, VIUDA D'ANTONI FORÉS (1503)

Caterina Forés (1503), viuda en primeres núpcies d'Antoni Forés, declara tenir una segona casa amb hort a la vila de Sant Sadurní, la qual també és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui paga un cens de 4 sous i 8 diners per Nadal.

Aquesta casa limita (1503): al nord i a l'est amb el torrent de la Canaleta; al sud amb el carrer públic; i a l'oest amb un pati que fou de la casa d'en Moragues, i amb Salvador Mestres.⁴²

⁴² 1503, declaració de Caterina Forés (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 2r-2v).

3. PATI TANCAT AMB UNA PARET I CASA DE JORDI NOTÓ, MESTRE DE CASES (1582)

El 1582, Joan Torrents, de la Font, ven dos solars de terra a Jordi Notó, mestre de cases, d'origen francès. En aquests solars, Jordi Notó s'hi construeix una casa, on hi farà residència, i un pati o hort contigu tancat amb una paret.⁴³ La casa té un portal que dona al carrer major, i al costat est hi ha l'hort o pati contigu (*una cum quodam orto seu exita dictis domibus contigua*).

Els límits de la casa de Jordi Notó són (1592): a l'est amb el pati abans designat; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa de Joan Mas anomenat "lo pubill"; i al nord amb aquella (gran) peça de terra de Joan Torrents, de la Font. Dita casa és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, per la qual es paguen 2 sous com adjutori del cens total, el qual ha de pagar Joan Torrents, de la Font.⁴⁴

L'esmentat hort o pati tancat amb una paret, limita (1592): a l'est amb Joan Torrents, de la Font; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa de Jordi Notó; i al nord amb la gran peça de terra de Joan Torrents, de la Font. Aquell pati és també de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, pel qual es paguen 2 sous com adjutori del cens total, el qual ha de pagar Joan Torrents, de la Font.⁴⁵

El 1601, una part de la casa de Jordi Notó està habitada per Bertran Casanoves, pagès, de St. Sadurní, el qual la tindrà a nom seu per una permuta feta amb l'esmentat Jordi Notó.⁴⁶ L'altra part d'aquesta segona casa està habitada per Magdalena Notó, filla de Jordi Notó, i casada amb Domènec Sogas, i en aquesta

⁴³ L'acte de compravenda es fa a l'escrivania parroquial de St. Salvador de les Gonyoles, el 12 d'abril de 1582, i es ferma el 9 de setembre de 1587. (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 55v).

⁴⁴ Declaració de Jordi Notó, mestre de cases (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 3v).

⁴⁵ AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 3v).

⁴⁶ L'acte es ferma el 4-2-1601, en poder de Miquel Bartomeu, notari de Vilafranca (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 57r).

part hi ha un cup amb una premsa.⁴⁷ Al darrera d'aquestes dues cases, hi ha aquella gran peça de terra de 8 jornals propietat de Joan Torrens de la Font, i després dels hereus d'aquell, o sigui, de Caterina Torrens i Miquel Martí, marit d'aquella, de la qual formava part el solar de dits casa i pati, tot alou del rector.

Aquestes dues cases són de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, per les quals es paga 2 sous com a part corresponent del cens total que ha de pagar Joan Torrens, de la Font, per la peça de terra de la qual formava part, que puja a 7 sous i 6 diners (1595, 1614).

A més de la casa, Jordi Notó té dues peces de terra en propietat: a) una vinya de 2 jornals dita "les planes del coll del salt", alou del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, a cens de 2 sous, comprada a carta de gràcia a Antoni Carbó, sabater de Sant Sadurní, i Àngela, muller d'aquell (1600); i b) una vinya de 10 homes de cavadura anomenada "lo camp de la Parera o lo camp d'en Duran de les Comes", de domini alodial directe de la rectoria de Sant Sadurní, a qui paga un cens de 2 quarteres d'ordi per Sant Pere i Feliu, adquirida per una permuta que féu amb Bartomeu Casanoves, pagès, i Margarida, muller d'aquell (1601).⁴⁸

En relació a les senyories, Jordi Notó té propietats de dos dominis alodials: a) l'església de Sant Sadurní, per la casa, i per la vinya de 10 homes de cavadura del camp de la Parera; i b) el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, per la vinya de 2 jornals de les planes del coll del salt. Reconeix pagar delme de fruits a l'església de Sant Sadurní per la terra alodial d'aquella, i al benefici de Sant Antoni, per la terra alodial d'aquell.

Un cop mort Jordi Notó (1620), per testament, la casa i la terra, o una part d'aquella, passa a ser del seu fill i hereu, Jaume Notó, sastre, de Sant Sadurní, a excepció d'una part de la casa i la terra que queda en usdefruit de la viuda, Eulàlia (Solinyach). Jaume Notó, sastre, en el seu testament (1662), declara tenir dues cases i més de 30 jornals de vinya. Deixa en usdefruit la casa on habita i 30 jornals de vinya, una extensió bastant considerable, a la seva viuda, Jerònima

⁴⁷ "[...] amb cases de cònjuges Sogas *cum quadam instansia ubi est constructum quodam torcular*". Un "torcular" és una premsa o cup; pot ser d'oli o de raïm. 10-5-1614, declaració de Jordi Notó, mestre de cases, (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 55v-56v).

⁴⁸ Per la primera vinya (M. Bartomeu, not. Vilafranca, 18-12-1600); per la segona vinya (M. Bartomeu, not. Vilafranca, 4-2-1601). 10-5-1614, declaració de Jordi Notó, mestre de cases, (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 55v-56v)

Notó, béns que a la mort d'aquella passen a ser propietat a Bartomeu Notó, l'hereu; i a Bartomeu Notó li deixa l'altra casa i l'altra part de terra, després del límit de la terra que deixa a la seva muller, amb la condició que pagui els censos de tot.⁴⁹

4. CASA DE JOAN MAS, PAGÈS, QUÒNDAM, I DE CATERINA, USUFRUCTUÀRIA, MULLER D'AQUELL, MARE DE JOAN MAS, DIT "LO PUBILL", PARAIRE I PAGÈS (1596)

Joan Mas, paraire i pagès de Sant Sadurní, àlies "lo pubill" (1580), mor el 1595.⁵⁰ La seva viuda, Caterina Mas, com a usufructuària i mare dels seus fills, declara tenir una casa amb un portal que obre al carrer o via pública, amb un pati o eixida al costat (1596). Els límits de dita casa són (1596): a l'est amb la casa de Jordi Notó, mestre de cases; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa de Pere Torrentmal, sastre; i al nord amb aquella (gran) peça de terra de Joan Torrents, de la Font. Dita casa és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cert cens, el qual està comprès en aquella peça de terra de darrera de la qual en formava part, i que és de Joan Torrents, de la Font, a qui ha de pagar la part corresponent com adjutori de cens.⁵¹ En els capbreus consultats, no consta que Joan Mas tingui terra en propietat, però consta que fa de paraire i de pagès.

5. CASA DE PEROT TORRENTMAL I PATI CONTIGU (1595), ABANS DE JOAN TORRENS (1567), DESPRÉS DELS FILLS DE BARTOMEU TORRENTMAL I SALMOY (1614)

Perot Torrentmal, sastre i hostaler de Sant Sadurní, és germà d'Àngela Torrentmal, i aquesta és la muller de Vicenç Mir, fuster i pagès, fill de Joan Mir,

⁴⁹ 28-6-1662, test. de Jaume Notó, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 152v-153v, 211).

⁵⁰ (APSS, Òbits 1566-1656, f. 157, 3).

⁵¹ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 3v).

de Vilarnau. El 1595, Pere Torrentmal compra a Joan Torrens, de la Font, una casa amb un pati o hort al costat.⁵² Es diu que l'establiment fou fet a Joan Torrens, de la Font, el desembre de 1567, per tant, després de la declaració de Joan Torrens en el capbreu de Subirats de 1567, en data de 14 de març. La casa té dos portals que obren al carrer major, és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui Joan Torrens paga el cens. La part proporcional del cens per dita casa i pati es paga a Joan Torrens, i als hereus d'aquell, com adjutori del cens total que han de pagar a dita església. Només coneixem la part de cens proporcional per la casa i pati o hort de Perot Torrentmal, que són 4 sous per la casa i 2 sous pel pati contigu.

Els límits de la casa de Pere Torrentmal són (1595): a l'est amb els hereus de Joan Mas, quòndam (o sigui, la seva viuda, Caterina, com usufructuària, i els seus fills); al sud amb la via pública o carrer; a l'oest amb Àngela Farrer, dita "la Sabatera", muller d'Antoni Carbó, sabater d'origen francès; i al nord amb una (gran) peça de terra de Joan Torrents de la Font, que després és de Miquel Martí i Caterina Torrents, propietària, muller d'aquell.

Perot Torrentmal i Elionor Tort, viuda de Bartomeu Torrentmal i Salmoy, fill d'aquell, declaren posseir dita casa en el capbreu de Subirats de 1614.⁵³ Fan constar també una vinya de 14 homes de cavadura situada a les planes del coll del salt, de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, la qual pertany a Perot Torrentmal per títol de dot. En relació a la casa, a l'inventari dels béns dels fills de Bartomeu Torrentmal i Salmoy, es fa constar que "trau porta en lo carrer públic de la vila de Sant Sadorní, ab sas portas de fusta de pi, ab sa balda, pany y clau", i consta de planta baixa i primer pis. A la planta baixa hi ha l'entrada, el rebost i la cuina, i al primer pis hi ha la sala i una cambra (1625).⁵⁴

⁵² Data de la compravenda, 5-12-1595 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 2r-3v). Veg. també la declaració núm 39 de Pere Torrentmal, major, 1614 (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 98r-98v).

⁵³ 8-7-1614, declaració de Perot Torrentmal, major, sastre, de St. Sadurní, i d'Elionor Tort, usufructuària per dret d'esponsalici, viuda de Bartomeu Torrentmal i Salmoy, quòndam, pagès, de St. Sadurní, fill d'aquell (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 98r-98v).

⁵⁴ 29-9-1625, inv. dels béns dels fills de Bartomeu Torrentmal, quòndam, pagès, de la vila de St. Sadurní, i d'Elionor (Tort), viuda d'aquell, ara muller en segones núpcies de Celdoni Llorens, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní, a instància de dit Celdoni Llorens (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 19).

6. PATI TANCAT AMB PARET DE TÀPIA D'ÀNGELA FERRER, PROPIETÀRIA, MULLER D'ANTONI CARBÓ, SABATER (1596)

Montserrat Ferrer, pagès, fill i hereu de Pons Ferrer, pagès, dona per dot a la seva germana Àngela Ferrer, una casa i pati a Sant Sadurní, en els CCMM d'aquella amb Antoni Carbó, sabater, fermats el 1591.⁵⁵ El pati d'Àngela està situada al costat de la casa de la seva germana Joana Ferrer, muller d'Andreu Esteva.

Antoni Carbó, com usufructuari, i Àngela Ferrer, com a propietària, en fan la declaració en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597), el 1596. És de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cert cens anual. El terreny és part d'aquella gran peça de terra de Joan Torrents, de la Font, situada al darrera, i la part corresponent del cens es dona a Joan Torrents com adjutori del cens total que aquest ha de pagar a dita església.

Els límits del pati, tancat amb paret de tàpia, són (1596): a l'est amb el pati de Perot Torrentmal, sastre; al sud amb el carrer o via públic; a l'oest amb la casa d'Andreu Esteva (i de Joana Ferrer, propietària, muller d'aquell); i al nord amb la predita gran peça de terra de Joan Torrents, de la Font, situada al darrera, de la qual aquell pati en formava part.

7-8. CASA AMB PATI O HORT CONTIGU DE PONS FERRER (1567); DESPRÉS: A) CASA DE MONTSERRAT FERRER, FILL SEU (1614); I B) CASA DE JOANA FERRER I ANDREU ESTEVA, EL SEU MARIT (1614)

Pons Ferrer, pagès, fill cabaler de cal Ferrer del Mas, de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, està casat amb Andreua. El 1567, declara tenir una casa,

⁵⁵ Els CCMM d'Àngela Ferrer i Antoni Carbó, sabater, són del 24-9-1591, Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès. Montserrat Ferrer compra aquest pati a Pere Vall, pagès, de St. Sadurní, el 13-4-1591, acte en poder de Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès. Dins declaració d'Antoni Carbó, sabater, i Àngela Ferrer, muller d'aquell (AHCVP, capbreu de l'església de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 21v-22v).

edificada per ell, amb un hort o eixida contigu, de mig jornal d'extensió. Els seus límits són (1567): a l'est, oest i nord amb "en Torrents" (Joan Torrents, de la Font); i al sud amb la via o carrer públic. La casa i hort són de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 gallina per Nadal.

Dit Pons Ferrer (1567) declara tenir també una peça de terra de 4 jornals situada a *la plana del coll del Salt*, de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, a qui es paga un cens de 2 sous per Nadal.

Pons Ferrer (1567) reconeix pagar delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats, ser home propi, soliu i afocat d'aquell, i prestar-li sagrament i homenatge de fidelitat de boca i de mans, d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

Un cop mort Pons Ferrer, es divideix la casa i hort en dues parts: a) una part de la casa, i la terra de 4 jornals, passa a ser del seu fill i hereu Montserrat Ferrer, pagès, habitant a Monistrol d'Anoia, el qual les declara en el capbreu de Subirats de 1614; i b) l'altra part de la casa, situada a l'est, es dona a Joana Ferrer, germana de Montserrat Ferrer, i muller d'Andreu Esteva, per la qual part han de pagar 18 diners per Nadal com adjutori de cens a Montserrat Ferrer.

La casa de Montserrat Ferrer (1614) limita: a l'est amb la resta de la casa que posseeixen dits cònjuges Esteva; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa de Jaume Creus, sastre, fill i hereu de Miquel Creus, major; i al nord amb aquella gran peça de terra propietat de Joan Torrents, de la Font, després dels cònjuges Martí. El títol d'establiment o nova confirmació data del 1607, i fou fet per Gastó de Montcada, senyor de Subirats, el 1607.

Les propietats de dits Ferrer pertanyen a 2 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, per la casa i hort; i el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, per la peça de terra.

9. CASA DE MIQUEL CREUS, MAJOR, SASTRE (1568); DESPRÉS DE JAUME CREUS, MAJOR, SASTRE, FILL D'AQUELL (1596)

Miquel Creus (1568), major, sastre, compra a Joan Torrens, de la Font, una casa amb un portal que dóna al carrer major, amb un pati o eixida. Miquel Creus (1568) la llega en testament al seu fill i hereu Jaume Creus, major, també sastre, el qual la declara el 1596 en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597). La casa i el pati són de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens d'1 sou per Nadal.

Els límits de dita casa són (1596): a l'est amb Montserrat Ferrer; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa d'Esteve Boter, (mestre de cases); i al nord amb (terra de) Joan Torrens, de la Font.⁵⁶

Jaume Creus, major, declara (1596) pagar un censal mort de 40 sous de pensió per la hipoteca d'una peça de terra situada al lloc de *la Canaleta*.

10-11. CASA I PATI CONTIGU D'ESTEVE BOTER, MESTRE DE CASES, COMPRAT A MONTSERRAT ENTRADA (1561); DESPRÉS A) D'ANTONI BOTER, FILL SEU, MESTRE DE CASES (1593); I B) DE JOANA BOTER, LA SEVA FILLA, MULLER DE PERE MAS, MESTRE DE CASES (1574)

El 1561, Esteve Boter, mestre de cases, de la vila de Sant Sadurní, compra a Montserrat Entrada una casa amb un portal que obre al carrer públic, amb un pati contigu, i ho declara en el capbreu de Subirats de 1567.⁵⁷ Al costat de dita casa, Esteve Boter construeix una segona casa. Tot és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou,

⁵⁶ Declaració de Jaume Creus, sastre, de St. Sadurní (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 10r-11v).

⁵⁷ Acte de compravenda, 29-1-1561, en poder de Martí Balaguer, pre, vicari de St. Sadurní; dins declaració d'Esteve Boter (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 41v-42r).

que equivalen a 12 diners, per Nadal, dels quals corresponen 6 diners per cada casa.

Els límits d'aquesta propietat són (1567): al nord amb terra de Rafel Ferrer; al sud amb el carrer públic; a l'est amb Joan Torrents, de la Font; i a l'oest amb Vicenç Mir, de Vilarnau.

El 1593, Esteve Boter llega la primera casa al seu fill i hereu Antoni Boter, també mestre de cases. Uns mesos després, li llega també una peça de terra campa, d'un jornal d'extensió, situada al lloc anomenat *lo camp del Ferrigial*, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens 6 diners. Esteve Boter havia comprat aquesta terra a Joan Mestre, pagès, de Sant Sadurní, el mateix any 1593,⁵⁸ per la qual ha de pagar dret de foriscapi a aquell senyor alodial, i delme de tots els fruits provinents d'aquell camp.

Esteve Boter dona l'altra casa, edificada també per ell, a la seva filla, Joana Boter, per dot en els CCMM d'aquella amb Pere Mas, també mestre de cases.⁵⁹ La casa de Joana Boter i Pere Mas limita (1614): a l'est amb la casa de Jaume Creus, sastre de Sant Sadurní; al sud amb el carrer públic; a l'oest i al nord amb Antoni Boter, de pertinències de dites cases. El matrimoni Mas no declara tenir cap altra propietat.

Les propietats de la família Boter pertanyen a un sol domini alodial directe: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, senyoria que després adquirirà Josep de Milsocós.

⁵⁸ Acte de compravenda 3-10-1593, SA, not. de Vilafranca; dins declaració d'Antoni Boter (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 48r).

⁵⁹ Els CCMM de Joana Boter i Pere Mas es fan el 10-10-1574 a St. Jaume Sesoliveres, en poder de Jaume Onofre, notari, regent les escriptures de Joan Texidor, not. de Piera; dins declaració de Pere Mas i la seva muller Joana Boter, propietària (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 50v-51r).

VI.4.2.2. SECTOR DEL CARRER DE L'HOSPITAL

A) BANDA ESQUERRA

1. CASA DE RAFAEL FERRER, JAUME FERRER I GALCERAN FERRER

La casa anomenada de Rafael Ferrer és una de les més antigues i notables de Sant Sadurní, com la casa de les Voltes i la casa Mestres. Es tracta d'una casa forta, probablement l'antiga residència d'una família noble, però no hem pogut esbrinar de quina.⁶⁰ Però la casa pren el nom de la família Ferrer, que l'habita, una família de pagesos benestants. Podem documentar la família Ferrer en aquesta casa i parròquia des d'almenys el segle XV. Rafael Ferrer mor el 1568, i Jaume Romeu, capellà de Sant Sadurní, diu d'ell que “*lo dia de son òbit tenia cent anys o més*”.⁶¹ Si això és cert, el seu naixement s'esdevindria a la segona meitat del segle XV, vers el 1468. El 1484, Macià Despalau fa establiment a Jaume Ferrer, un predecessor de dita família, del *camp de Sant Just*. I en el fogatge de 1497 consta que a Sant Sadurní hi ha “en Guerau Ferrer”, Joan Ferrer i Jaume Ferrer. L'esmentat Jaume Ferrer pot tractar-se del pare de Rafael Ferrer, pel fet que l'establiment anteriorment esmentat de 1484 es fa a nom seu, i perquè també consta com a cap de família en el fogatge de 1497. Per la informació obtinguda del capbreu de Subirats de 1567, Rafael Ferrer és pare d'un altre Jaume Ferrer, el qual estigué casat amb Beneta, i hauria mort abans de 1567, ja que en el capbreu de Subirats de 1567 dita Beneta consta com a viuda de Jaume Ferrer, i tots dos són pares de Galceran Ferrer.

En el capbreu de 1567, Beneta Ferrera, viuda de Jaume Ferrer, com usufructuària, i el seu fill i hereu, Galceran Ferrer, com a propietari, declaren tenir dita casa, amb dos portals que donen al carrer, amb un hort o pati al costat. Tot és

⁶⁰ Podria tractar-se de la casa de la família Despalau, però no ho podem confirmar.

⁶¹ 17-8-1568, òbit de Rafael Ferrer (APSS, Òbits 1566-1656, f. 7, núm 3).

de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 3 sous per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost.⁶²

En aquesta declaració, es fa constar que els límits de dita casa són (1567): a l'est amb terra de dits Ferrer; al sud amb un hort de dits Ferrer; a l'oest amb honors d'Antic Pastaller, que fou del mas Ferrer, i més antigament de la casa del venerable Cartró (*et antiquitus fuerunt domum venerabile Cartro*); i al nord amb la via pública.

Beneta Ferrera i el seu fill Galceran Ferrer declaren tenir altres propietats (1567), entre les quals trobem: el mas rònc anomenat *mas Aixertell*, d'extensió no detallada, establert per Miquel Despalau, predecessor de Francesc de Gralla i Desplà, a Rafel Ferrer el 1518;⁶³ un corral edificat (*ovile sive corral*), amb una peça de terra contigua d'1 jornal, també corral, el qual limita al sud amb la via pública, a l'oest amb Antic Pastaller, i a l'est i al nord amb dits Ferrer; la meitat del *molí de la via*, propietat compartida amb la família Romeu, del *mas dels Borrulls*; i diferents peces de terra o parcel·les, que totes juntes sumen un total de 62,5 jornals, les quals terres són dels tipus següents: *peces*, 43 jornals; *camp*, 14 jornals, dels quals 2 jornals estan plantats d'oliveres; *vinya*, 2 jornals; feixes, 1,5 jornals; *hort*, 1 jornal; *corral*, 1 jornal, ja esmentat abans.

En relació als dominis alodials, la família Ferrer té propietats de 6 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, que és el principal; església de Sant Sadurní de Subirats, en segon terme; benefici de Santa Maria de Vilarnau; benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona; monestir de Santa Maria de Montserrat; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca.

En relació al delme, es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats per totes les peces de terra alodials d'aquell. També es paga delme de fruits al senyor de Subirats d'algunes peces que són d'altres dominis alodials directes, tals com: les dues peces de terra alodials del benefici de Santa Maria de Vilarnau, una peça de terra alodial del monestir de Santa Maria de Montserrat, una peça de terra alodial del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, i dues

⁶² Declaració de Beneta i Galceran Ferrer (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 42r-46r).

⁶³ 8-3-1518, acte en poder de Joan Roger, prevere, vicari de l'església de St. Pere de Lavern; dins declaració de Pere Canals i Elisabet (Martí), propietària, muller d'aquell, dins capbreu de Subirats de 1567, f. 128v-129v.

peces de terra alodials de l'església de Sant Sadurní de Subirats, com expliquem més endavant.

En relació al domini alodial directe del senyor de Subirats trobem: 1) la casa ja esmentada, per la qual es paguen 3 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost; 2) el corral, situat al sud de la via pública, d'1 jornal, pel qual es paguen 1,5 q d'ordi per Sant Pere i Feliu i un parell de gallines per Nadal; 3) la vinya situada a *los clots*, de 2 jornals, a cert cens; 4) el camp de Sant Just, d'1 jornal, a cens de 5 sous per Sant Pere i Feliu; 5) el camp anomenat *los Clots*, de 10 jornals, a cens de 12 sous per Nadal; 6) la *fexa de na Solera*, de 0,5 jornals, i 7) la peça dita *lo Ferriginal*, d'1 jornal, tot a cens de 2 sous i 6 diners per Nadal; 8) una peça situada *a prop del mas Arrabassador*, de 10 jornals, a cert cens que ha de pagar Miquel Carbó per raó del mas Arrabassador; i 9) l'heretat de *mas Aixertell*, mas ròneg, de cens 24 sous per Sant Pere i Feliu. Per totes aquestes propietats, es paga delme dels fruits i delme de carnalatge al senyor de Subirats.

De domini alodial directe del benefici de Santa Maria de Vilarnau: 1) una peça de 7 jornals situada al lloc anomenat *lo medol*, a cens de 3 sous; 2) una peça situada *a sobre el molí de la via*, de 2 jornals, a cert cens. Consta que per totes dues peces es paga delme de fruits al senyor de Subirats.

De domini alodial directe del monestir de Santa Maria de Montserrat: 1) una peça contigua a l'anterior anomenada *lo torrent d'en Amorós*, de 4 jornals, a cens de 3 sous; i 2) la meitat del *molí fariner de la via*, amb dues moles, a cens de 50 sous. Consta que per la primera peça de terra es paga delme de fruits al senyor de Subirats.

De domini alodial del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona: 1) una peça situada *d'allà lo torrent vers Vilafranca*, de 3 jornals, a cert cens; i 2) una peça situada a *Rocabruna*, de 3 jornals, a cens de 18 sous, per la qual es paga delme de fruits al senyor de Subirats.

De domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní de Subirats: 1) un hort situat *a prop de la riera de Sant Pere*, que limita amb l'hort d'en Romeu dels Borrulls i el rec que va al molí de la via, d'1 jornal, 2) *lo camp de cabareu*, d'1 jornal, i 3) una peça situada a la *font estremera*, de 3 jornals, tot a cens de 4 sous i

6 diners per Sant Pere i Feliu; 4) una altra peça situada a la *font estremera*, de 2 jornals, a cert cens; 5) una peça situada a *lo Vilardell*, de 2 jornals, a cens de 12 sous; 6) una altra peça situada al mateix lloc de *lo Vilardell*, de 6 jornals, a cens d'11 sous; 7) una peça situada a prop de casa seva, a prop de l'hort d'Estefania Sapila i del camí o rasa que va a la cavalleria, d'extensió no especificada, a cens de 5 sous; 8) una peça situada *al cap de la vila*, de 5 jornals, a cens de 5 sous; 9) un camp anomenat *les oliveres del capellà*, o *lo camp del capellà*, plantat d'oliveres, de 2 jornals de bous, a cert cens. Consta que per algunes d'aquestes peces de terra es paga delme de fruits al senyor de Subirats, concretament per la número 5, situada a *lo Vilardell*, i 9, *les oliveres del capellà*.

De domini alodial directe de Lluís de Masdovelles: 1) *la fexa llarga*, d'1 jornal, a cens de 4 cortans d'ordi per Sant Pere i Feliu.

Beneta Ferrera i Galceran Ferrer (1567) fan constar que, igual que els seus predecessors, són homes propis, solius i afocats del senyor de Subirats, a qui presten sagrament i homenatge de boca i de mans, d'acord amb els usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya; i prometen que tindran habitat i afocat el *mas Aixertell*, en aquell moment rònec.⁶⁴

A finals del segle XVI, la família Ferrer es veu obligada a vendre, primer peces de terra soltes, i després totes les propietats, inclosa la casa. A inicis del segle XVII, la casa, juntament amb una part considerable de les terres de la família Ferrer, passa a mans de Baltassar Aguspí, mercader de Barcelona, qui en fa la declaració en el capbreu de Subirats de 1614.⁶⁵

⁶⁴ “*Nec non convenimus et promittimus que tenebimus dictum mansum exartell habitatum et affocatum*”; declaració de Beneta Ferrera i Jaume Ferrer (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 42r-46r, foto 4892).

⁶⁵ Amb el temps, la casa serà adquirida per la família Mir, de Vilarnau, els descendents de la qual la tindran fins a finals del segle XX. La casa es coneix amb el nom de *cal Guineu*.

2. LA CASA D'ANTIC PASTALLER I JAUME PASTALLER (1559)

El 1567, Francesc de Gralla i Desplà estableix a Antic Pastaller una casa amb hort o eixida, per la qual es paga 2 sous de cens per sant Pere i Feliu, i 14 sous d'un censal mort per la mateixa festa.⁶⁶

Aquesta casa limita (1567): al nord amb el carrer públic, al sud i a l'est amb Rafael Ferrer, i a l'oest amb Montserrat Mas, pagès de dita vila. És la primera casa que es troba després de la casa forta que posseeix la família de Rafael Ferrer.

Antic Pastaller és originari del terme de Castellbisbal.⁶⁷ Es casa amb Montserrada Escuder i Ferrer, filla de Marc Escuder i de Magdalena Ferrer, de Sant Sadurní. Montserrada Escuder és cosina germana de Bartomeu Escuder, de Rocavert, de Lavern. El fet que dita Montserrada es digui Ferrer de segon cognom, i que casa seva estigui situada al costat mateix de la casa de Rafael Ferrer, ens pot fer pensar que existeix un vincle familiar entre ambdues. A ser així, la família Pastaller estaria emparentada amb dues famílies importants del terme de Subirats: els Escuder, de Rocavert; i els Ferrer, de la casa forta de Rafael Ferrer de Sant Sadurní.

El 1567, Antic Pastaller i el seu fill Jaume Pastaller declaren la casa, un pati o solar de terra dins la vila de Sant Sadurní, i 15 peces de terra. En total, en les propietats dels Pastaller trobem 8 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; el marquès de Monistrol; l'església de Sant Sadurní de Subirats; l'hospital de Sant Sadurní; el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona; el benefici de Sant Jaume, de Castellví de Rosanes; Lluís de Masdovelles; i Estefania Sapila.

De domini alodial directe del senyor de Subirats, trobem: 1) una casa i hort contigu, a cens de 2 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost; 2) una peça situada a *lo*

⁶⁶ Acte fet el 22-5-1567, JoX, notari de Barcelona; dins la declaració de Jaume Pastaller, nét d'Antic Pastaller (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 63v-64r).

⁶⁷ 17-8-1559, test. d'Antic Pastaller, de St. Sadurní (APSS, M-1550, f. 283v).

puiol del cap de la vila, de 6 jornals, a cens de 2 sous per Sant Pere i Feliu, a l'agost; 3) un camp situat a *la Triola o cortó d'en Morató*, de 2 jornals de bous, a cens de 6 diners; 4) una peça situada a *les micas*, de 15 jornals, a cert cens, la qual es té per empenyorament de Pere Font, del mas Font, de Lavern, i el cens es paga a l'església de Lavern.

De domini alodial directe del marquès de Monistrol, trobem: 1) el mas Bosch, rònc, de 20 jornals, situat a Lavern, a cens de 12 sous; 2) una peça anomenada *la barquera*, de 3 jornals, a cert cens; 3) una peça anomenada *puig cugull*, de 4 jornals, a cert cens.

De domini alodial directe de Lluís de Masdovelles: 1) una peça dita *los borrulls*, de 6 jornals, a cens de 3 sous.

De domini alodial directe del benefici de Sant Jaume, de Castellví de Rosanes: 1) una peça dita *les quarterades*, de 5 quarterades, a cens de 4 sous i una gallina.

De domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona: 1) una peça situada a *les planes del coll del salt*, de 4 quarterades, a cens de 5 sous per Sant Pere i Feliu; i 2) una peça situada a *Rocabruna*, de 10 jornals, a cert cens.

De domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní de Subirats: 1) una peça anomenada *solsies*, de 3 jornals, a cens de 2 gallines; 2) una peça situada a *les solsies*, de 3 jornals, a cens d'1,5 quarteres de forment; 3) una peça situada a *Rocabruna*, d'1 jornal, a cens de 3 quarteres d'ordi.

De domini alodial directe d'Estefania Sapila: 1) una peça situada a *les solsies*, de 0,5 jornal, a cens de 4 sous; i 2) un pati o solar que limita a l'est i al nord amb Rafel Ferrer, al sud amb el carrer públic, i a l'oest amb Montserrat Mas.

De domini alodial directe de l'hospital de Sant Sadurní de Subirats: 1) una peça situada al costat de l'anterior de *les solsies*, d'1 jornal, a cens de 2 sous.

Es reconeix pagar delme de carnalatge al senyor de Subirats; i delme de fruits de totes les peces de terra al senyor de Subirats, a excepció de la peça de terra alodial del benefici de Sant Jaume de Castellví de Rosanes que es paga a aquell benefici.

Totes aquestes peces de terra sumen un total de 46,5 jornals, 2 jornals de bous, 9 quarterades, situades a la parròquia de Sant Sadurní, i el mas Bosch,

derruït i deshabitat, de 20 jornals, situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern. En aquest sentit, la família Pastaller és una de les famílies de propietaris destacats de la parròquia de Sant Sadurní.

Antic Pastaller dóna la casa, juntament amb una peça de terra de 4 jornals, al seu nét Jaume Pastaller en els CCMM d'aquell (1562).⁶⁸ A l'altra banda del camí ral, davant per davant de la casa, hi ha el pati o solar, que passa a ser de Magí Pastaler, habitant a Sant Just Desvern, un altre dels néts d'Antic Pastaller (1601).⁶⁹

El patrimoni Pastaller es ven o es disgrega entrats el segle XVII. Jaume Pastaller contreu diferents deutes, entre els quals trobem un censal mort, la pensió del qual, de 14 sous, ha de pagar al senyor de Subirats. El 1602, ven a carta de gràcia a Baltasar Aguspí dues dependències de casa seva, anomenades “*la instància del cup de cairó y la cambra dels grans*”; el corral, la pallisa i l'era, de 6 jornals; i una peça de terra campa d'1 jornal situada al lloc de *Rocabruna*. La resta de propietats es reparteix entre: Jaume Pastaller, nét d'Antic Pastaller; Pere Joan Ferrer, nét d'Antic Pasteller; Magí Pastaller; Anna (Pastaller), viuda d'Antoni Baldrich, paraire de draps de llana de la ciutat de Barcelona, qui declara tenir el *mas Bosch*, i 3 peces de terra de 2, 3 i 4 jornals;⁷⁰ na Rossa; i en Martí de l'Hostal.

⁶⁸ 10-1-1562, CCMM de Jaume Pastaller, nét, i Elisabet, acte en poder de Montserrat Roig, notari de Vilafranca; dins declaració de Jaume Pastaller, nét d'Antic Pastaller (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 63v-64r).

⁶⁹ “Totum illud patium sive solum terre”; 11-10-1601, acte de ratificació de l'establiment en poder de Joan Carles, notari de Barcelona; dins declaració de Magí Pastaller (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, 117v-118r).

⁷⁰ Acte fet el 10-1-1562, CCMM de Jaume Pastaller, nét de dit Pastaller, Montserrat Roig, notari de Vilafranca. Declaració de Jaume Pastaller, nét d'Antic Pastaller (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 63v-64r).

3. PATI O SOLAR DE JOAN MAS (1567), PARADOR DE DRAPS DE LLANA; DESPRÉS CASA DE JOAN MAS, PAGÈS, DIT “DE L’HOSPITAL”, FILL D’AQUELL (1614)

Joan Mas, paraire de draps de llana de Sant Sadurní, és un propietari petit que només declara tenir un pati o solar (1567), l'establiment del qual data del 1567, el mateix any que la declaració.

Aquest pati o solar limita (1567): a l'est amb honors d'Antic Pastaller, que foren de Marc Escuder; al sud amb un racó de la muralla de la vila (*ab lo rachó de la muralla*); a l'oest amb la casa i hort de l'Hospital de Sant Sadurní (*in honore domus et horto hospitalis dicte ville*); i al nord amb el carrer o via pública. És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 0,5 quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu.

En aquell pati o solar s'hi fa construir una casa, la qual dóna per dot al seu fill, Joan Mas, anomenat “de l'Hospital” en CCMM, el qual la declara el 1614.⁷¹ Ni el pare ni el fill no declaren tenir cap més propietat.

4. CASA I HORT DE L’HOSPITAL DEL SANT CRIST DELS POBRES

L'Hospital del Sant Crist dels Pobres de Sant Sadurní apareix esmentat en diferents declaracions del capbreu de Subirats de 1567.⁷² Per tant, la seva construcció ha de ser anterior a 1567.⁷³ L'edifici dóna nom al carrer anomenat de l'Hospital. Consta de casa i hort, l'hort de l'Hospital, situat al darrera.

⁷¹ Declaració de Joan Mas, fill, dit de l'Hospital, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 116v-117v).

⁷² 1567, declaració d'Antic Pasteller i Jaume Pasteller, fill d'aquell. Referint-se a una peça de terra de la seva propietat confessen: “[...] et ipsam tenemus per hospitale dicte ville Sancti Saturnini et sub directo et alodiali dominio dicti hospitalis ad censum duorum solidorum” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 47r-49v). Veg. també la declaració de Joan Torrents: “ad latus Hospitalis dicte ville” (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53r-53v).

⁷³ El nostre treball, a partir de la documentació consultada, demostra que l'Hospital de St. Sadurní és una construcció anterior a 1567. Aquesta dada no està recollida en el mapa 1 (1400-1567) ni en el mapa 2 (1567-1602) de Jaume Mir i Molins (1826-1874), de St. Sadurní. En canvi, el situa en el mapa que titula “mapa de la hera d'en Tarrasa, any 1650 y 1655”. Per la consulta dels mapes de Jaume Mir i Molins, veg.: QUEROL, C. (2010): *Atlas de can Guineu (1400-1865)*. St. Sadurní

Tenint en compte els límits de les cases veïnes, la casa i hort d'aquell Hospital limita: a l'est, amb el pati o solar de Joan Mas, anomenat de l'Hospital, paraire de draps de llana, declara tenir un pati o solar que limita, a l'oest, amb la casa i hort de l'Hospital de Sant Sadurní, situat al costat (*in honore domus et horto hospitalis dicte ville*)⁷⁴; a l'oest amb la casa de Joan Torrents, el qual viu en una casa situada al costat de l'Hospital (*ad latus Hospitalis dicte ville*)⁷⁵; i, segons els límits d'aquestes dues cases veïnes, interpretem que al sud hi ha un racó de la muralla, o l'hort d'Estefania Sapila; i al nord el carrer o via pública.⁷⁶

L'Hospital té també terres en alou. Antic Pasteller i el seu fill Jaume Pasteller i Escuder declaren tenir una peça de terra d'1 jornal a prop d'una altra que tenen al lloc anomenat "les Salsies", la qual és alou directe de l'Hospital, a qui paguen un cens de 2 sous.⁷⁷

L'Hospital tingué una gran activitat, especialment durant les epidèmies de pesta, com les de 1589 i 1592.

5. CASA DE JOAN TORRENTS

El 1567, Joan Torrents, agricultor, viudo d'Elisabet, propietària, com a pare i administrador dels béns del seu fill Vicenç Torrents, propietari, declara tenir i viure en una casa situada al costat de l'Hospital de la vila de Sant Sadurní (*ad latus Hospitalis dicte ville*).⁷⁸ Els límits de la casa de Joan Torrents són (1567): a

d'Anoia i Subirats en la cartografia i els dibuixos de Jaume Mir i Molins. Vilafranca del Pdès.: Edicions i Popostes Culturals Andana.

⁷⁴ 1614, declaració de Joan Mas, fill, dit de l'Hospital (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 116v-117v). La casa era del seu pare, també de nom Joan Mas, el qual la declara el 1567. La referència a l'hort de l'hospital, la trobem en el capbreu de 1614, en la declaració de Joan Mas, fill.

⁷⁵ 1567, declaració de Joan Torrents, de la Font, de la vila de St. Sadurní (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53r-53v).

⁷⁶ La situació de l'Hospital del St. Crist dels Pobres es pot observar en un mapa dibuixat per Jaume Mir i Molins (1826-1874), que titula amb el nom de "*mapa de la hera d'en Tarrasa any 1650 y 1655*". Veg. QUEROL, C (2010): *Atles de can Guineu (1400-1865)*. St. Sadurní d'Anoia i Subirats en la cartografia i els dibuixos de Jaume Mir Molins. Vilafranca del Pdès.: Edicions i Propostes Culturals Andana, p. 34.

⁷⁷ "[...] et ipsam tenemus per hospitale dicte ville Sancti Saturnini et sub directo et alodiali dominio dicti hospitalis ad censum duorum solidorum"; declaració d'Antic Pasteller i Jaume Pasteller, fill d'aquell (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 47r-49v).

⁷⁸ Declaració de Joan Torrents (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53r-53v).

l'est amb l'Hospital; al sud amb l'hort d'Estefania Sapila; a l'oest amb Caterina Barrera, viuda de Joan Barrera; i al nord amb el camí o carrer públic. És de domini alodial directe d'Estefania Sapila, a cert cens.

Joan Torrents (1567) declara també una peça de terra situada a *la plana del coll del salt*, de 2 jornals, de domini alodial directe de dita Estefania Sapila, a cert cens, per la qual es paga delme dels fruits al senyor de Subirats.

6. CASA DE JOAN BARRERA, PAGÈS (1548), DESPRÉS DE CATERINA BARRERA, LA SEVA VIUDA (1567)

El 1548, Estefania Sapila (Estefania de Torrelles, viuda de Perot Sapila), fa un establiment d'un solar a Joan Barrera, pagès, perquè aquest s'hi construeixi una casa.⁷⁹ Aquesta casa consta en la declaració de la seva viuda, Caterina Barrera, en el capbreu de Subirats de 1567. Els límits de dita casa són (1567): a l'est amb "en Torrens" (Joan Torrents); al sud amb l'hort d'Estefania Sapila; a l'oest amb la casa de Montserrat Entrada, que ara posseeix Pere Mestre; i al nord amb el camí públic. Caterina Barrera (1567) declara tenir també dues peces de terra, establertes per dita Estefania Sapila (Estefania de Torrelles): a) una, de 2 jornals, està situada al lloc anomenat *l'Escaldat*; i b) l'altra peça està situada on abans hi havia la riera de dita vila. Ambdues peces de terra són de domini alodial directe d'Estefania Sapila, a cert cens, per les quals es paga delme de fruits al senyor de Subirats. El 1550, Caterina hipoteca la casa com a garantia del dot de 30 lliures que ha de donar a la seva filla Caterina Barrera, quan ferma CCMM amb Salvador Raventós, fill d'Antoni Raventós, i de Caterina, muller d'aquell.⁸⁰ Recordem que dita casa limita també amb la de Pere Sanmartí, venuda a Bartomeu Carbó, de Prunamala (1580), com ja hem explicat amb anterioritat.

⁷⁹ 14-3-1548, en poder de Francesc Solsona, notari de Barcelona; dins declaració de Caterina Barrera (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 55r-55v).

⁸⁰ (APSS, M-1550, f. 297).

7. LA CASA D'ANTONI DURAN

Antoni Duran, agricultor, declara tenir una casa com a usufructuari (1567). La propietària és la seva muller, de la qual no es diu el nom, només que és germana d'Antoni Martí, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní.⁸¹ La casa limita (1567): al nord amb el camí públic; al sud amb honors d'Estefania Sapila; a l'est amb Caterina Barrera, viuda de Joan Barrera; i a l'oest amb Pere Mestre, que fou de Montserrat Entrada. És de domini alodial directe d'Estefania Sapila, a qui es paga un cens d'11 sous. Antoni Duran i la seva muller declaren (1567) tenir dues peces de terra que fan 4 jornals i mig: a) una situada *sobre lo clot*, d'un jornal i mig, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou; i b) una altra anomenada *lo clot*, situada a prop de la riera de Lavern, de 3 jornals, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cert cens. Trobem, per tant, 2 dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; i l'església de Sant Sadurní de Subirats.

En relació als delmes, la família paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats per la primera peça de terra, i delme de fruits a l'església de Sant Sadurní per la segona peça de terra.

8. CASA DE BERNAT ENTRADA, TEIXIDOR DE LLI, DE VIOLANT, LA SEVA MULLER, I DE MONTSERRAT ENTRADA, FILL SEU (1555); DESPRÉS DE VIOLANT ENTRADA I DEL SEU MARIT PERE AYMERICH (1559); DESPRÉS DE PERE MESTRE (1567); I DESPRÉS DE BARTOMEU CARBÓ DE PRUNAMALA

Bernat Entrada, teixidor de lli, té una casa situada a prop de la plaça de Sant Sadurní. Hi viu amb la seva muller, Violant, i els seus dos fills, Montserrat i

⁸¹ Aquesta referència consta en el cens d'una peça de terra situada al lloc dit *de sobre lo clot*, per la qual s'ha de pagar 1 sou a Antoni Martí "fratri meo", com adjutori de cens per raó del mas Glassat; dins declaració d'Antoni Duran i la seva muller, propietària (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53v-54, foto 4908).

Violant. La casa ja està construïda abans de 1555.⁸² És de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou anual per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost.

Dita casa limita (1555): al nord amb el carrer o camí públic; al sud amb l'hort d'Estefania Sapila, abans de Pere Sapila; a l'est amb la casa de Joan Barrera; i a l'oest amb la plaça de dita vila. En relació al seu emplaçament, consta que és la segona casa després del portal del cap de la vila: "so és, de la part dicta après del portal anant envers Vilafrancha".⁸³

El 1555, la seva viuda Violant, com usufructuària, i el seu fill Montserrat Entrada, com a propietari, l'han d'hipotecar, juntament amb el camp anomenat *lo corral*, de 4 jornals, per pagar el dot de Violant Entrada, filla i germana respectivament, quan aquesta ferma CCMM amb el que serà el seu primer marit, Francesc Texidor, pagès d'origen occità. El dot puja a 30 lliures, i la condició és que cada any es treguin 9 sous del preu de la hipoteca fins que sigui satisfet totalment aquell dot, i que Francesc Texidor pagui tots els censos de dites propietats.⁸⁴ Al cap de pocs anys, dita Violant Entrada es queda viuda de Francesc Texidor, i el 1559 es casa en segones núpcies amb Pere Aymerich, pagès, natural de Sant Vicenç dels Horts. La filla no hauria cobrat el dot encara, ja que la seva mare i germà respectius venen dita casa i un camp a l'esmentat matrimoni Aymerich pel preu de 40 lliures, a carta de gràcia, o sigui, mantenen la hipoteca sobre aquells béns pel preu equiparable al dot de la filla i al creix que li'n féu el primer marit. El matrimoni Aymerich arrenda dita casa a Bernat Olivella, teixidor de lli, de Sant Sadurní, pel preu de 30 sous, pel temps d'un any.⁸⁵

El 1565, Pere Aymerich i la seva muller, Violant Entrada, venen la casa a Pere Mestre, de la Plaça, venda que consta en la declaració de Pere Mestre (1567).⁸⁶ Aquesta casa ja no consta en la declaració que el seu fill, Pere Joan Mestre, de la plaça, fa en el capbreu de Subirats de 1614.

⁸² (APSS, M-1550, f. 297).

⁸³ 22-8-1559, època de dot (APSS, M-1570, f. 274).

⁸⁴ 1555 (APSS, M-1550, f. 297).

⁸⁵ 22-8-1559, època de dot de Violant Entrada i Pere Aymerich (APSS, M-1570, f. 274).

⁸⁶ 10-2-1565, acte fet pel vicari de la rectoria de St. Sadurní; dins la declaració de Pere Mestre (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 61v-65r).

⁸⁶ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8r-8v).

VI.4.2.3. SECTOR DE LA PLAÇA DE LA VILA

1. CASA D'ESTEVE BOYSERA (1562)

Elisabet Sapila i de Torrelles, muller de Francesc d'Argençola –d'aquí anomenada també Elisabet d'Argençola–, i Estefania de Torrelles –anomenada també Estefania Sapila pel seu casament–, mare d'aquella, concedeixen l'establiment d'un solar de terra a Esteve Boysera (també Boxeda) (1562), mestre de cases, de Sant Sadurní, perquè s'hi construeixi una casa.⁸⁷ Esteve Boysera la declara el 1567, i diu que és “*per me noviter constructam*”. Confessa que ha de pagar a dita Estefania de Torrelles un cens de 24 sous anuals per dita casa.

La casa limita (1567): al nord amb el camí públic; i al sud, est i oest amb honors d'Estefania de Torrelles (Estefania Sapila). El 1579, Esteve Boyseda fa donació de dita casa al seu fill i hereu, Pere Boysera.⁸⁸

2. CASA DE JOAN VALTÀ (1567); DESPRÉS DE BARTOMEUA FERRER, “LA VIUDA SALVANA”; I DESPRÉS DE JOAN SALVÀ I FERRER (1607)

Joan Valtà (1567), sastre de la vila de Sant Sadurní, declara tenir una casa amb una eixida contigua. Els límits d'aquesta casa són (1567): al nord amb Rafel Ferrer; al sud amb el camí públic; a l'est amb honors d'en Mas de la Riera; i a l'oest amb Antoni Martí, teixidor de lli. La casa és de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles, a cert cens. A més de dita casa, Joan Valtà (1567) declara tenir una peça de terra situada a *la plana de la creu del coll del Salt*, de 6 jornals, de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, a qui es paga un cens de 2 sous, i delme de tots els fruits provinents de dita peça al senyor

⁸⁷ Segons consta, l'acte es fa a la rectoria de St. Sadurní, el 6-8-1562; la referència es troba en l'acte de donació de dita casa a Pere Boysera, 11-11-1579 (AHCVP, MB, P-XVI-110-4. M. f. 9r-9v).

⁸⁸ 11-11-1579, acte de donació de dita casa a Pere Boysera (AHCVP, MB, P-XVI-110-4. M. f. 9r-9v).

de Subirats. Joan Valtà mor el 1577,⁸⁹ i la casa, juntament amb la peça de terra, passen a ser propietat de la seva viuda, Bartomeua Ferrer, filla de Pons Ferrer, pagès, i d'Andreua, muller d'aquell, de la vila de Sant Sadurní. El 1583 es casa amb Guillem Salvà, sastre de dita vila,⁹⁰ amb qui té almenys set fills. El 1595, Bartomeua Ferrer es queda novament viuda,⁹¹ per la qual cosa se la coneix com "la viuda Salvana"⁹² i fa d'hostalera a Sant Sadurní.⁹³ Dita Bartomeua mor el 1584.⁹⁴ La casa i la peça de terra de 6 jornals passen a ser del seu fill i hereu, Joan Salvà i Ferrer, també sastre (1607).⁹⁵

Troben 2 dominis alodials directes en dites propietats: Lluís de Masdovelles, per la casa i pati; i el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, per la peça de terra de 6 jornals. Es paga delme dels fruits provinents de dita peça de terra al senyor de Subirats.

3. CASA DE MONTSERRADA BATLLE I BERNAT MARTÍ, TEIXIDOR DE LLI; DESPRÉS D'ANTONI MARTÍ, TEIXIDOR DE LLI (1567); I DESPRÉS D'ÀNGELA ROMEU I MARTÍ, MULLER DE PAU CANALS (1614)

Carles Batlle entrega per dot i drets de llegítima a la seva germana, Montserrat Batlle, una casa i unes terres que té a Sant Sadurní. Aquesta és la casa on viurà amb el seu marit Bernat Martí, teixidor de lli, i els fills d'aquells. La casa passa a ser del seu fill Antoni Martí, també teixidor de lli. Els límits de dita casa són (1567): a l'est amb la casa de Joan Valtà (1567), sastre de la vila de Sant Sadurní; al sud amb el camí públic; a l'oest amb honors d'en Mas de la Riera; i al nord amb terra de Rafel Ferrer. L'hereva d'Antoni Martí és la seva néta Àngela

⁸⁹ Òbit de Joan Valtà, 26-3-1577 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 68, 2).

⁹⁰ CCMM de Guillem Salvà i Bartomeua Ferrer, de St. Sadurní (AHCVP, CCMM 1581-1585, vol. 2. (1583), núm 942).

⁹¹ 17-5-1595, òbit de Guillem Salvà, sastre, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 159, 5).

⁹² 1567, declaració de Joan Valtà, anotat al marge, amb posterioritat, "viuda Çalvana" (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 56v-57r).

⁹³ Òbit de Bertran Pera, "àlies Deseny", natural del regne de França, "*lo qual morí ... en casa de mado Bartomeua Salvana, viuda, hostalera de la vila de St. Sadurní*" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 166, 1).

⁹⁴ 14-12-1584, òbit de Bartomeua, muller d'aquell (APSS, Òbits 1566-1656, f. 101, 6).

⁹⁵ Consta que l'acte de donació es fa el 10-8-1607, en poder de SA, notari de Vilafranca; dins declaració de Joan Salvà, sastre de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 81v-82r).

Romeu i Martí, filla de Paula Martí i de Joan Romeu, pagès de Sant Sadurní. Dita Àngela Romeu la declara el 1614 com a propietària, conjuntament amb el seu marit Pau Canals com a usufructuari. La casa és de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles i Vilafranca, a cert cens.⁹⁶ Antoni Martí (1567) declara tenir també sis peces de terra que sumen un total de 29 jornals. De domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats: a) una peça de terra situada al lloc anomenat *cabareu*, de 2 jornals, a cens de 0,5 q de forment per Sant Pere i Feliu; b) una peça de terra de 20 jornals d'extensió on abans hi havia el mas rònec *lo mas Glassat*, pel qual es paguen 33 sous d'aniversaris a l'església de Sant Sadurní; i c) una peça de terra anomenada *lo camp del capellà* de 3 jornals d'extensió, a cens de 6 sous i una gallina per Nadal. De domini alodial directe del benefici de Sant Antoni de Barcelona, una altra peça de terra anomenada *les fexes de la plana*, de pertinències del mas Glassat, part camp, erm i muntanya, de 2 jornals d'extensió, a cert cens. I com alou i senyoria de l'església de Sant Sadurní: a) una peça de terra situada a "los Pagos", de 20 jornals d'extensió, a cens de 21 diners per Nadal; i b) una peça de terra de 2 jornals d'extensió on hi ha construïda una era, situada al lloc anomenat *lo Vilardell*, a cens de 3 sous per Sant Joan.

En total, trobem 3 dominis alodials directes: el senyor de Subirats, Francesc de Gralla i Desplà, per tres peces de terra; l'església de Sant Sadurní per dues peces de terra; i Lluís de Masdovelles, per la casa i eixida. Es paga delme dels fruits provinents de dita peça de terra al senyor de Subirats.

4. CASA DE VICENÇ MIR; DESPRÉS DE SEBASTIÀ MIR, EL SEU GERMÀ; DESPRÉS DE LLUC MIR "DE LA PLAÇA" (1562)

Vicenç Mir és un dels fills cabalers de Joan Mir, de Vilarnau. Fa de fuster i de pagès. Es casa amb Àngela Torrentmal, filla de Jaume Torrentmal, sastre, de Masquefa. El 1562, Vicenç Mir compra un pati o solar de terra a Montserrat

⁹⁶ Dita casa no consta en la declaració d'Antoni Martí en el capbreu de Subirats de 1567, però sí en la declaració de Pau Canals i d'Àngela Romeu i Martí en el capbreu de Subirats de 1614. No obstant, consta en els límits de la casa de Joan Valtà, en la declaració d'aquell en el capbreu de Subirats de 1567.

Entrada,⁹⁷ en el qual s'hi construeix una casa amb un portal que dóna al camí (o carrer major). Vicenç Mir declara aquesta casa com a únic bé immoble en el capbreu de 1567, i es fa constar que l'ha edificada ell:⁹⁸

totam illam domum meum in qua meum facio domicilium noviter per me
constructum et edificatum sitam in dicta villa Sancti Saturnini

La casa de Vicenç Mir, amb un portal, juntament amb el pati o hort contigu, limita (1567): a l'est amb (terra d') Esteve Boter, (mestre de cases); al sud amb el camí públic; a l'oest amb Jaume Batlle, anomenat "lo Batlle de Masquefa"; i al nord amb (terra de) Montserrat Entrada.

Tot és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor Subirats, a qui es paga un cens de 12 diners, equivalents a 1 sou, per St. Pere i Feliu, el mes d'agost. En els límits de la casa de Jaume Batlle, consta que la casa "d'en Mir" està construïda en el terreny anomenat *lo Ferragonal*, del qual es diu que és del magnífic Pere de Barbarà (1567): "*ab oriente in Ferriginali magnifici Petri de Barbarà, ubi nunc est constructa quedam domus d'en Mir*".⁹⁹ Recordem que el successor llegítim dels drets alodials de Pere de Barbarà és Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, el qual el 1567 n'ostenta la titularitat.

Els límits d'aquesta casa, que consten en el capbreu de 1567, coincideixen amb els límits de la casa de Lluç Mir anomenat "de la plaça", germà de Sebastià Mir, que declara en el capbreu de 1614:¹⁰⁰ a l'est amb (terra d') Antoni Boter, mestre de cases; al sud amb el camí públic; a l'oest amb (la casa i hort de) Joan Martí (de l'Hostal), que fou d'en (Jaume) Batlle (de Masquefa); i al nord amb (terra d') Antoni Boter, mestre de cases, que fou de (Montserrat) Entrada.

És evident que es tracta del mateix immoble. Això ens fa pensar que a la mort de Vicenç Mir, probablement sense fills que el sobrevisquessin, la casa passa

⁹⁷ 24-10-1562, acte pres a la parròquia de St. Sadurní, not. [] Martí, pvre, vicari de l'església de St. Sadurní; declaració de Vicenç Mir (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

⁹⁸ 13-5-1567, declaració de Vicenç Mir (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

⁹⁹ Aquesta referència consta en els límits, a l'est concretament, de la casa de Jaume Batlle; dins declaració de Jaume Balle (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹⁰⁰ 1614, declaració de Bartomeu Mir (i Ferrer), fill de Lluç Mir (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 95r-98r).

a mans del seu germà Lluc Mir.¹⁰¹ En tot cas, això seria en una data anterior a 1575, any en què ja es fa constar que Lluc Mir té una casa a la plaça de Sant Sadurní.¹⁰² Aquesta casa, a nom de Lluc Mir, situada a la plaça de la vila, apareix en els límits de la “gran casa” que Joan Dionís de Barbarà ven a Pere Mestre, de la plaça, el 1547, com consta en la declaració de Pere Mestre de 1596 en el capbreu de la rectoria de Sant Sadurní.¹⁰³

En un dels llibres d'òbits de l'església de Sant Sadurní, en data de 1575, trobem també una referència a dita casa, la qual ens la situa a la plaça de Sant Sadurní: “*la casa que dit Lluc Mir té en la plassa de Sanct Saturni*”.¹⁰⁴ En aquella casa, habiten i moren diferents treballadors entre els anys 1575 i 1592. Aquests treballadors són sovint d'origen francès: un treballador conegut amb el sobrenom de “lo frare” (1575); Pere de la Marcha (1571), francès; Joan Picador (1591); Toni Rey (1592), francès; i un altre francès, el nom del qual no consta (1592).

De Bartomeu Mir i Ferrer, fill i hereu de Sebastià Mir, que declara la casa el 1614, sabem que és procurador d'Elisabet Sapila i de Torrelles, muller de Francesc d'Argençola. És cosígermà i hereu de Llorenç Montserrat Mir, de Vilarnau, perquè aquest mor sense descendència (1614),¹⁰⁵ i que té un hostel a la vila de Sant Sadurní (1619).¹⁰⁶

¹⁰¹ No tenim constància que el matrimoni Sebastià Mir i Àngela Torrentmal tinguin fills que els sobrevisquin. La casa de Sebastià Mir deu passar al seu germà, Vicenç Mir. Per la seva part, Àngela Torrentmal, viuda de Sebastià Mir, institueix hereu el seu germà Pere Torrentmal, en el seu test. en data de 16-8-1606 (APSS, Llibre de testaments, test. d'Àngela Torrentmal, f. 47v-48r).

¹⁰² 1575: “*la casa que dit Lluc Mir té en la plassa de Sanct Saturni*” (APSS, Òbits 1566-1656, f. 59, 8).

¹⁰³ La casa que compra dit Pere Mestre limita a l'est amb la casa de Lluc Mir; dins declaració de Pere Mestre, de la plaça, 11-8-1596 (AHCVP, PGU i Antoni Castells, notaris de Vilafranca, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 17r).

¹⁰⁴ 1575 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 59, 8).

¹⁰⁵ 1614, test. de Llorenç Montserrat Mir, de Vilarnau (APSS, f. 74r-75r).

¹⁰⁶ 1619, test. de Bernat Husach (APSS, f. 93r-94r).

5. CASA I HORT D'ANTONI BATLLE (1532); DESPRÉS DE JAUME BATLLE (1550, 1567); I DESPRÉS DE PAU MARTÍ, MAJOR, DE L'HOSTAL (1572); DESPRÉS DE JOAN MARTÍ, MAJOR, DE L'HOSTAL I JERÒNIMA, LA SEVA VIUDA (1614)

Miquel de Gralla i Desplà fa establiment a Antoni Batlle d'una casa amb un hort contigu a la vila de Sant Sadurní (1532).¹⁰⁷ Aquestes propietats, per dret de testament, passen al seu fill Jaume Batlle, pagès, natural de Sant Sadurní, àlies "lo Batlle de Masquefa" perquè habita a la localitat de Masquefa (1550).¹⁰⁸

Els límits de dita casa i hort contigu que declara Jaume Batlle (1567) són: al nord amb una peça de terra de Rafael Ferrer; al sud amb el camí públic; a l'est amb "lo Ferriginal", de mossèn Pere de Barbarà, on avui hi ha construïda la casa d'en Lluç Mir (*ubi nunc est constructa quodam domus d'en Mir*); i a l'oest amb honors "d'en Faiol", o sigui, de Jaume Faiol, on abans hi havia un corral de Pere de Barbarà (*qui solebat esse ovili dicti magnifici Petri de Barbara*). Tot és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 2 sous i 2 parells de capons.¹⁰⁹

Jaume Balle, àlies "lo Batlle de Masquefa", ven dita casa i hort contigu a Pau Martí, major, de l'Hostal (1572).¹¹⁰ En el moment de la venda, consta que Jaume Batlle viu a la ciutat de Barcelona. El comprador, Pau Martí, major, en fa dues parts:

a) D'una banda, Pau Martí deixa en testament al seu fill i hereu, Joan Martí (1602), una casa i hort.¹¹¹ És la casa i hort que consten en la declaració de

¹⁰⁷ 13-10-1532, acte en poder d'Antoni Anglès, notari de Barcelona; dins declaració de Jaume Balle, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹⁰⁸ 21-12-1550, test. d'Antoni Batlle, acte en poder de Gracià Tovella, pvre, vicari de St. Pere de Masquefa; dins declaració de Jaume Balle, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹⁰⁹ Declaració de Jaume Balle, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹¹⁰ Acte de venda 10-10-1572, en poder de JoX, notari de Barcelona; dins declaració de Jerònima Martina, viuda de Joan Martí, major, de l'Hostal (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 109v-113r).

¹¹¹ 6-6-1607, test. de Pau Martí, rectoria de St. Sadurní; dins declaració de Jerònima Martina, viuda d'aquell (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 109v-113r).

Jerònima Martina, viuda de Joan Martí, sobre la qual diu que hi té el dot i els drets d'esposalles (1614). La casa limita (1614): al nord amb Esteve Boter, mestre de cases; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb la casa de Joan Sirvent, de pertinença de dita casa; i a l'est amb honors de Lluç Mir, que abans fou d'Esteve Boter, mestre de cases.

b) D'altra banda, Pau Martí ven a Joan Sirvent una casa i hort que es construeix en terra de la casa i hort anteriorment esmentada. Tenint en compte les dades anteriors, la venda es fa entre 1572 i 1602.

El cens originari de 2 sous i 2 parells de capons es reparteix de forma proporcional entre ambdues famílies: la família Martí, de l'Hostal, paga 2 sous i la família Sirvent paga els 2 parells de capons per la festa de Nadal.¹¹²

Jaume Batlle, com hereu d'Antoni Batlle, declara 4 peces de terra (1567): a) 3 peces de terra alou de l'església de Sant Sadurní, a cens de 8 sous, una de camp d'1 jornal, una altra situada al lloc anomenat "Vilardell", i una altra de camp plantada d'oliveres situada darrera l'església de Sant Sadurní; i b) una vinya d'extensió 30 homes de cavadura, alou del benefici de Santa Maria de Vilarnau, el beneficiari de la qual és el rector de Sant Sadurní, a cert cens. El 1572, Jaume Batlle, ara resident a Barcelona, ven totes aquestes propietats a Pau Martí, de l'Hostal, el fill del qual, Joan Martí, major, les capbreua el 1614. El patrimoni Batlle de Sant Sadurní de Subirats és absorbit, per tant, per la família Martí de l'Hostal.

Les propietats de la família Batlle a Sant Sadurní són de 3 senyories alodials directes: el senyor de Subirats; l'església de Sant Sadurní de Subirats; i el benefici de Santa Maria de Vilarnau, el qual beneficiari és el rector de l'església de Sant Sadurní de Subirats.

¹¹² 1614, declaració de Bartomeu Sirvent (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 116r-116v).

6. CASA I HORT DE JOAN SIRVENT, DESPRÉS DE BARTOMEU SIRVENT (1572)

Recordem que la casa i hort de Jaume Batlle de Masquefa fou adquirida per Pau Martí, major, de l'Hostal (1572), i aquest en feu dues divisions: una part correspon a la casa i hort que llega al seu fill Joan Martí, de l'Hostal; i l'altra part correspon a la casa i hort que es fabrica de nou i que compra Joan Sirvent, entre 1572 i 1602. La casa de Joan Sirvent té un portal obert al carrer major, i un hort o pati contigu. Recordem també que tot és de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens total de 2 sous i 2 parells de capons,¹¹³ del qual cens Joan Sirvent ha de pagar la part corresponent, que consisteix en 2 parells de capons per Nadal. Joan Sirvent mor intestat, i la propietat passa al seu fill Bartomeu Sirvent, qui en el capbreu de Subirats de 1614 només declara tenir dita casa i hort.¹¹⁴

Els límits d'aquesta casa són (1614): a l'est amb la casa de Pau Martí, major, de l'Hostal, que després passa a ser propietat de Joan Martí, de l'Hostal, fill d'aquell, i Jerònima, viuda d'aquest; al sud amb el carrer públic; a l'oest amb Jaume Creus, sastre; i al nord amb Antoni Boter, mestre de cases.

7. CASA I HORT O PATI CONTIGU DE JAUME FAIOL (1567)

Jaume Faiol (1567), pagès, de Sant Sadurní, declara tenir i habitar una casa amb un hort o eixida contiguu, tot de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui li paga un cens de 12 diners per Sant Pere i Feliu, a l'agost.

¹¹³ Declaració de Jaume Balle, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹¹⁴ Declaració de Bartomeu Sirvent, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 116r-116v).

La casa de Jaume Faiol limita (1567): a l'est amb (la casa i hort de) Jaume Batlle; al sud amb el carrer o camí públic (*cum camino publico*); a l'oest amb Rafel Ferrer; i al nord amb (terra de) Montserrat Entrada i Rafel Ferrer.¹¹⁵

Veiem que a l'est, la casa de Jaume Faiol limita amb la casa i hort de Jaume Batlle. Si mirem la declaració de Jaume Batlle (1567), consta que la casa de Jaume Batlle limita a l'oest amb honors "d'en Faiol", on abans hi havia un corral de Pere de Barbarà (*qui solebat esse ovili dicti magnifici Petri de Barbara*).¹¹⁶ Amb la qual cosa interpretem que la casa i hort de Jaume Faiol es construeixen on abans hi havia el corral del noble Pere de Barbarà.

Més endavant, a finals del segle XVI, o a inicis del segle XVII, Jaume Creus, major, sastre, que posseeix els patis o solars que foren de Jaume Faiol, hi construeix dues cases contigües (*per me noviter constructua*), amb dos portals que donen al carrer major, com consta en la declaració de Jaume Creus, major, en el capbreu de Subirats de 1614.¹¹⁷

En la dècada de 1560, Jaume Faiol (1567) compra un hort i una peça de terra a Joan Aymeras.¹¹⁸ L'hort, que està situat al *torrent de la Canaleta*, té una extensió d'1 quartera de sembradura de cànem, i és de domini alodial directe del benefici de Sta. Maria de Vilarnau, traslladat a l'església de Sant Sadurní. La peça de terra, que està situada a l'*Escaldat*, té 3 mojudes d'extensió, i és també alou del benefici de Sta. Maria de Vilarnau, a qui es paga un cens de 2 sous. Per dites terres, Jaume Faiol paga delme de tots els fruits al senyor de Subirats.

Jaume Faiol té propietats de dos dominis alodials directes: Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, per la casa i hort; i el benefici de Sta. Maria de Vilarnau, per un hort i una peça de terra, el beneficiari del qual és el rector de l'església de Sant Sadurní de Subirats.

¹¹⁵ Declaració de Jaume Faiol, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 30r-31r).

¹¹⁶ Declaració de Jaume Balle, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

¹¹⁷ Declaració de Jaume Creus, (major) (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 87r-87v, núm 34).

¹¹⁸ Dit hort i peça de terra foren venudes per Pere Mestre, de St. Sadurní, a Joan Rosell el 8-2-1552, acte pres a la rectoria de St. Sadurní. I Jaume Faiol ho compra a Joan Aymeras, en una data no precisada, en la dècada de 1560, abans de 1567, acte pres per Martí Balaguer, pvre, vicari de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 30r-31r).

VI.4.2.4. SECTOR MÉS ENLLÀ DEL CAP DE LA VILA (LA PLAÇA)

1. TORRE O CASA GRAN DE LA FAMÍLIA SAPILA; DESPRÉS DE FRANCESC D'ARGENÇOLA

Es tracta d'una torre o casa nobiliària molt gran. Té una sala amb xemeneia, on treuen porta diferents habitacions, i un hort murallat de grans dimensions. La casa té un baluard.

Els documents s'hi refereixen com la "*torra de dona Estefania de Torrelles e de Sapila*" (1567), i també com "*la casa gran*" o "*casa de mossèn Francesc d'Argençola*" (1605).¹¹⁹

Situem aquesta gran casa a la plaça de Sant Sadurní, anomenada plaça de l'Hom amb el temps, davant la casa Mestres, per tant, a l'altra banda de la plaça.

La casa pertany a la família Sapila, i més endavant, per drets de matrimoni, a Francesc d'Argençola, com usufructuari dels béns d'Elisabet Sapila i de Torrelles.

Els Sapila són una família de ciutadans honrats de Barcelona que experimenten un procés d'ennobliment, emparentant-se amb cavallers, com els Ferrer, de Barcelona; i amb aristòcrates, com els de Torrelles, senyors de la Roca. Els Sapila tenen propietats al terme de Subirats, entre les quals consten masos, cases, horts i la carnisseria de Sant Sadurní.

Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, es casa amb Elionor Ferrer (1485), filla de Perot Ferrer, donzell, resident a Barcelona. El seu fill, Perot Sapila i Ferrer, cavaller de Barcelona, es casa amb Estefania de Torrelles, filla del senyor de la Roca. L'esmentada Estefania consta com Estefania de Torrelles (amb el nom de soltera) o Estefania Sapila (amb el nom de casada) en diferents actes notariais relacionats amb les seves propietats a Subirats, alguns dels quals ja hem

¹¹⁹ Consta anomenada així en un procés judicial "*(...) jo prenguí dits anells y lo mateix dia los encantí per lo lloch de St. Sadorní y no trobí ningú quels compràs y després diumenge proposat jo viu a dit Artigues en lo baluart de la casa de mossèn Argensola dita la casa gran (...)*"; 5-10-1605, declaració de Francesc Borràs, nunci del terme de Subirats, dins el procés judicial contra Simó Artigues, pagès, de Lavern (AHCVP, MB, P-XVII-6, núm 48).

esmentat. D'aquest matrimoni, tenim constància de dues filles: Jerònima Sapila i de Torrelles, que es casa amb Galceran Ferrer (1542), cavaller de Barcelona; i Elisabet Sapila i de Torrelles, instituïda hereva universal en el testament de la mare d'aquella (1567).¹²⁰

Tenim constància que dita Elisabet es casa dues vegades: a) en primeres núpcies amb Ramon de Torrelles, senyor de la Roca, cosí germà d'aquella;¹²¹ i b) en segones núpcies amb Francesc d'Argençola, cavaller de Barcelona. D'aquí que consti el seu nom com Elisabet o Isabel d'Argençola en els documents que hem consultat.¹²²

La casa i l'hort esmentats, juntament amb la carnisseria, passen en usdefruit a Francesc d'Argençola per l'enllaç matrimonial amb Elisabet Sapila i de Torrelles.

Francesc d'Argençola, resident a Barcelona, fa arrendament a Joan Julià, de la casa terres i hort que posseeix a Sant Sadurní, per temps de 3 anys (1580). Entre altres condicions, Joan Julià s'obliga a fer "forn i llar" en dita casa i no abandonar-la, així com tampoc les terres. Francesc d'Argençola es reserva dues habitacions que donen a la sala de la xemeneia,¹²³ amb la qual cosa entenem que manté la seva torre de Sant Sadurní com a segona residència.

Anys més tard, Francesc d'Argençola ven la casa i l'hort a Antoni Raventós de Sant Sadurní (1618).¹²⁴ Sabem que l'hort era de grans dimensions i

¹²⁰ 1567, test. d'Estefania de Torrelles (AHPB, Pere Fitor major, notari de Barcelona, Primus liber test.orum, llig. 13, f. 96r-98r).

¹²¹ Ramon de Torrelles, senyor de la Roca del Vallès, és fill de Jeroni de Torrelles, senyor de la Roca del Vallès, germà d'Estefania de Torrelles, mare d'Elisabet Sapila i de Torrelles. Els dos germans (el pare d'aquell i la mare d'aquella) ja havien previst el matrimoni entre els seus dos fills, cosins germans, abans del test. de dita Estefania de Torrelles, la mare de la núvia. El tutor de la noia és el seu oncle, Jeroni de Torrelles. El matrimoni es celebrà, tot i la prohibició que consta en el dret civil català sobre que cap fill de tutor pogués contreure matrimoni amb ningú que estigués sota la seva tutela; veg. GOODY, J. (1986): *La evolución de la familia y el matrimonio en Europa*. Barcelona: Herder, p. 269; BROCÀ, G. M. de (1985/1987): *Historia del Derecho catalán, especialmente del civil*, 1. Barcelona: Departament de Justícia, p 360, 675-677; MASPONS i ANGLASELL, F. (1956): *Derecho catalán familiar*. Barcelona: Bosch, p. 241-251.

¹²² Veg., per exemple, la referència ja esmentada a l'acte de l'establiment d'una casa a Pere Boxeda que ella i la mare d'aquella fermen a la rectoria de St. Sadurní el 6-8-1562 (11-11-1579, AHCVP, M. Bartomeu, P-XVI-110-4, M, f. 9r-9v).

¹²³ 4-12-1580, acte d'arrendament de la casa i terres que Francesc d'Argençola té a St. Sadurní (AHCVP, M. Bartomeu, XVI-110-5, M, f. 36r-36v).

¹²⁴ 22-12-1618. (AHCVP, Lluís Argenter, P-XVII, f. 244v-245v).

estava murallat gràcies a les memòries d'Isidre Mata del Racó, hereu del mas del Racó de Sant Pau d'Ordal, escrites el 1765:¹²⁵

[...] començava dit hort en l'entrada de la dita casa nova del dit Anton Mestra, baixava per darrere de la Casa de la Vila i alguns vells diuen havien oït a dir baixava per los darreres o horts de les cases que hi ha al carrer de la part de la Casa de la Vila, arribant fins a l'era dels delmes, i després pujava l'altra paret, que murallava l'hort, per la part del carrer de Sant Antoni fins a tornar a trobar dita casa.

Entre les propietats dels Sapila-Argençola, hi havia la carnisseria de Sant Sadurní, situada a prop de la “casa gran”, i podien comerciar tant amb bestiar de la seva propietat com amb alguns productes que cultivava en aquell hort de grans dimensions.

2. CARNISSERIA DE SANT SADURNÍ (1537)

Tenim documentada la carnisseria de Sant Sadurní a la primera meitat del segle XVI, des dels anys trenta. De forma indirecta, amb la venda d'un bou de pel vermell per part de Joan Bertran, majordom de la sra. Sapila, a Pere Leupart, de Sant Llorenç d'Hortons. (1534).¹²⁶ I directament en un debitori de “una partida ho estant de carn” que Francesc Ferrando, rajoler, ha “presa” del mateix Joan Bertran, majordom de la senyora Elionor Sapila, viuda, “talant en la carnisseria de Sent Sadorní” (1537).¹²⁷ La carn que s'hi talla ha de ser de bestiar ovicàpid, que és el més abundant al terme de Subirats, i també boví, pel fet que el mateix majordom tracta també amb bòvids.

La viuda Sapila a què abans ens hem referit és Elionor Ferrer (nom de soltera), filla de Perot Ferrer, cavaller de Barcelona, viuda de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, el qual tenia propietats al terme de Subirats, entre les quals hi ha la seva torre i la carnisseria a la Plaça de Sant Sadurní. La carnisseria és propietat, per tant, d'una família de cavallers. La carnisseria passa a Francesc

¹²⁵ Veg. COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Pdès. de la fi de l'Antic Règim*. St. Sadurní d'Anoia: IEP, Ajuntament St. Sadurní d'Anoia, p. 247.

¹²⁶ 7-10-1534 (APSS, M-1524, 7-10-1534, f. 74v, 237).

¹²⁷ 2-9-1537, debitori per compravenda de carn (APL, M-1536, f. 11v).

d'Argençola, cavaller de Barcelona, per enllaç matrimonial d'aquell amb Elisabet Sapila i de Torrelles, néta de dita Elionor Ferrer.¹²⁸

En relació al seu emplaçament, els documents consultats situen la carnisseria a la Plaça de Sant Sadurní (1580), davant la casa que Salvador Rius, pagès, compra a Pere Mestre, pagès d'aquella vila, l'any 1603: “*Totas illas domos cum duobus portalibus extra apperientibus videlicet altero in platea dicti loci Sancti Saturnini, ante macellum, altero in vico publico*”.¹²⁹ En aquest mateix lloc, trobem la torre dels Sapila, després casa de Francesc d'Argençola, i el gran hort murallat d'aquella que anomena Isidre Mata del Racó en les seves memòries (1765). Anys després, el 1610, Francesc d'Argençola ven als jurats del terme de Subirats aquella carnisseria, juntament amb una altra que posseeix al *pla de les carnisseries*, situada a la parròquia de Sant Pere de Subirats, pel preu de 300 lliures.¹³⁰ El *pla de les carnisseries* forma part de l'anomenat bosc del terme o muntanya del Comú, o sigui, del terme de Subirats. Aquest fet ens fa pensar que una part del bosc comunal de Subirats estava reservat al bestiar de la carnisseria de Sant Sadurní.

3. CASA DE SALVADOR RIUS, ABANS DE PERE MESTRE (1603)

El 1603, Salvador Rius compra una casa a Pere Mestre, pagès de Sant Sadurní.¹³¹ La casa té dos portals, un que dona a la plaça, davant la carnisseria, i l'altre al carrer: *Totas illas domos cum duobus portalibus extra apperientibus videlicet altero in platea dicti loci Sancti Saturnini, ante macellum, altero in vico publico*. Aquesta casa consta en la declaració dels tutors dels fills pubills de Salvador Rius, en el capbreu de Subirats de 1614.

¹²⁸ Elisabet Sapila i de Torrelles (També Isabel), és filla de Perot Sapila i Ferrer, cavaller ciutadà de Barcelona, i d'Estefania de Torrelles, filla de Jeroni de Torrelles, senyor de la Roca del Vallès.

¹²⁹ 20-1-1603, document de compravenda en poder de Pere Guasch, notari de Vilafranca. L'acte de venda de dita casa i els límits d'aquella s'esmenten en la declaració dels tutors dels fills pupils de Salvador Rius (AHCVP, SA, Capbreu Subirats 1614, f. 109r).

¹³⁰ 26-3-1610, compravenda de dites carnisseries (AHCVP, SA, P-BE, 1609-1610, f.45r-47v).

¹³¹ 20-1-1603, document de compravenda en poder de Pere Guasch, notari de Vilafranca. L'acte de venda de dita casa i els límits d'aquella s'esmenten en la declaració dels tutors dels fills pupils de Salvador Rius (AHCVP, SA, capbreu Subirats 1614, f. 109r).

Els seus límits són (1614): al nord amb el carrer; al sud amb l'hort de Francesc d'Argençola, o d'Estefania Sapila; a l'est amb una altra casa que posseeix Salvador Rius, que fou de Joan Martí i abans de Pere Mestre; i a l'oest amb la plaça (*cum dicta platea*). És de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou per Nadal.

4. CASES DE PERE MESTRE, JOAN MESTRE, I DESPRÉS DE PERE JOAN MESTRE, DE LA PLAÇA (1525, 1547, 1567)

El 1503, en el capbreu de la rectoria de Sant Sadurní (1503-1505), Pere Mestre, de Lavern, declara tenir a Sant Sadurní les propietats següents: a) dues cases, una de les quals està dividida en dues de contigües, amb portal que dona al camí ral, les quals paguen cens al rector de Sant Sadurní, concretament 4 sous i 3 sous; b) una vinya de 6 jornals situada a “lo canyet”, alou del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 14 sous; c) un censal mort, de 7 sous i 1 diner de pensió, fundat per l'aniversari de l'ànima d'Elionor de Vilarnau, pel qual es diu que té obligat el *mas Via*, rònec; i d) una peça de terra situada “sobre los orts del mas Via”. Totes aquestes propietats paguen cens al rector de Sant Sadurní.¹³² El 1525, l'esmentat Pere Mestre dona a la seva filla Francina una d'aquestes cases i l'heretat de Sant Sadurní que fou de Joan Mestre, de Lavern, o sigui, del pare de Pere Mestre, per dot en els CCMM d'aquella amb Jaume Escuder, de Rocavert.¹³³ Dos anys després, ja mort Pere Mestre de Lavern, el seu fill i hereu, Miquel Mestre, de Lavern, dona per dot al seu germà, Pere Mestre, el mas rònec anomenat *mas Via*, de 30 jornals, situat a Sant Sadurní (1527). Sis anys més tard, el 1533, Jaume Escuder i Francina venen a Pere Mestre, cunyat i germà respectivament, la casa que el seu pare donà per dot a dita Francina. Catorze anys

¹³² Declaració de Pere Mestre, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Bernat Vila, not. de Vilafranca, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8r-8v).

¹³³ El dot inclou una casa i heretat a St. Sadurní, que fou de Joan MESTRE, una peça de terra d'1 jornal en dita parròquia, de cens 3 sous als hereus d'Urgell (Bernat Urgell), i una altra peça de terra “lo vinyet”, que fou d'Urgell (Bernat Urgell), 13-5-1525, AHCVP, Jaume Bartomeu, XV-XXXVIII-3, f. 1r-2v, 50). El nom de Bernat Urgell consta en els límits d'una de les cases que Pere Mestre, de Lavern, declara el 1503 en el capbreu de l'església de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8r-8v, abans esmentat.

després, el 1547, Joan Dionís de Barbarà ven a Pere Mestre una “gran casa” (*illam magnam domum*), amb dos portals que donen a la mateixa plaça, i situada al costat de la casa anteriorment esmentada, també de domini alodial directe de l’església de Sant Sadurní, a cens d’1 diner menut per Nadal. Quatre anys després, el 1551, Pere Mestre compra a Perot Sapila, cavaller i ciutadà de Barcelona, una altra casa situada a la mateixa plaça de la vila, al costat de les cases anteriors. Totes tres cases juntes sumen quatre portals. En la declaració de Pere Mestre, ara anomenat de la plaça (1567), consta que aquesta gran casa o “hospici” (*hospitij*), abans havia estat dividida en quatre cases, i que ara tornava a ser una de sola:¹³⁴

Quadam domum meam in qua meum facio domicilium sitam in dicto loco et parrochia sancti saturnini una cum quadam exita sive retrocurtali eisdem domibus contigua que quidem domus antiquitus erat in quatuor divisa, nunc autem in una, sitam in platea dicti sancti saturnini

Al darrera de dita casa hi ha un hort o eixida, que serveix també de corral (*quadam exita sive retrocurtali* (1567); *orto sive exita retro eiusdem* (1596); *quadam exita sive ovili dicte domini contigua* (1614).). Es tracta d’una casa forta, amb una torre circular, que havia estat propietat de Joan Dionís de Barberà.¹³⁵ És de domini alodial directe de l’església de Sant Sadurní, i per totes aquestes cases juntes es paga un cens de 10 sous. Els seus límits són (1567): a l’est amb Montserrat Entrada; al sud amb la plaça de la vila i el carrer públic; a l’oest amb Montserrat Mas, que fou de Rafel Ferrer; i al nord amb Rafel Ferrer. El 1596 es fa constar que la part que es compra a Joan Dionís de Barberà limita: a l’est amb la casa de Lluç Mir; al sud amb la plaça de la vila; a l’oest amb la casa que Pere Mestre compra el 1555; i al nord amb Galceran Ferrer.

La família Mestre té altres propietats a la parròquia de Sant Sadurní. El 1468, el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona, estableix a Joan Mestre, de Lavern, el *mas Canyet*, de 40 jornals. El seu fill, Pere Mestre, de Lavern, declara

¹³⁴ Declaració de Pere Mestre, de la plaça, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 61v-65r, fotos 4926-4933).

¹³⁵ La imatge més antiga d’aquesta torre circular consta dibuixada en una aquarel·la de Jaume Mir i Molins (1862-1874), hereu de cal Guineu, de St. Sadurní. Veg. QUEROL ROVIRA, C. (2010): *Atles de can Guineu (1400-1865). St. Sadurní d’Anoia i Subirats en la cartografia i els dibuixos de Jaume Mir Molins*. Vilafranca del Pdès.: Edicions i Propostes Culturals Andana.

(1503) tenir terres dels masos anomenats *mas Canyet*, i el *mas Via*, els quals consten com a rònecs.¹³⁶ Miquel Mestre, de Lavern, fill i hereu de Pere Mestre, de Lavern, dóna el *mas Via* al seu germà Pere Mestre (*fratrum meo*), de la plaça, de Sant Sadurní, el 1527.¹³⁷ Pere Mestre, de la Plaça, declara tenir les propietats següents (1567):

Del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona:

- a) el *mas Canyet*, de 40 jornals, rònec, de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 12 sous; dins les afrontacions del qual hi ha una vinya de 6 jornals dita *lo camp de las vinyas vellas*, per la qual es paga delme a la rectoria de Sant Sadurní, la qual ja consta en la declaració del seu pare de 1503.
- b) una peça de terra dita *lo canyet*, de 8 mojudes, alou del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 6 sous i 6 diners, i prestació de delme dels fruits al senyor de Subirats. La comprà Pere Mestre a Joan Dionís de Barbarà el 1547, juntament amb la casa situada a la plaça de la vila, ja esmentada amb anterioritat.
- c) una peça de terra dita *la Vinyosa o les Borrulles*, de 6 jornals, alou del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 2 sous, comprada el 1544.
- d) una peça de terra situada a *Rocabruna*, d'1 jornal, alou del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, a cens de 12 sous, comprada el 1544.
- e) Una peça de terra dita *l'hort d'en Glassat*, de 4 mojudes, alou del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona, la qual té comprada a carta de gràcia a Pere Aymerich i Violant Entrada, muller d'aquell, per 11 lliures, el 1565.

¹³⁶ Declaració de Pere Mestre, de Lavern (AHCVP, Bernat Vila, not. de Vilafranca, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8r-8v).

¹³⁷ Veg. declaració de Pere Mestre, agricultor de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 61v-65r, foto 4926-4933, concretament f. 64v, foto 4930). Per la seva declaració, sabem que dit Pere Mestre, de St. Sadurní, és germà de Miquel Mestre, de Lavern, fill de Pere Mestre, de Lavern, i nét de Joan Mestre, de Lavern. Tots ells són del mas de Rocamora, de Lavern.

Del benefici de Sant Jaume, fundat a l'església de Castellví de Rosanes:

- f) el *mas Via*, de 30 jornals, rònc, de domini alodial directe del benefici de Sant Jaume de Rosanes, a cens de 9 sous, pel qual es paguen 7 sous i 1 diner i 5 diners menuts al rector de Sant Sadurní, i delme dels fruits al senyor de Subirats. En dites afrontacions hi ha una peça de terra de 8 jornals, plantada d'oliveres, que es té en alou franc, per la qual no es paga delme. Sobre aquell mas, hi ha gravat un censal mort per l'aniversari de l'ànima de la senyora Elionor de Vilarnau, que es paga a l'església de Sant Sadurní.
- g) Una peça de terra anomenada *lo camp de la Canaleta*, de 7 jornals, alou del benefici de Sant Jaume de Castellví de Rosanes, a cens de 10 sous, comprada a Joan Dionís de Barbarà el 1547.

Del senyor de Subirats:

- h) una peça de terra del mas Via, de 10 jornals, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 3 cortans de forment per St. Pere i Feliu, a l'agost.
- i) una peça de terra anomenada *lo pas del capellà*, de 2 mojudes, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a cens de 0,5 quartera de civada.
- j) una peça de terra situada al *coll de Duhi*, de 30 jornals, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paguen 3 lliures de cens i delme dels fruits; en dites afrontacions, hi ha una peça de terra de 2 jornals, alou de Masdovelles, a cens de 2 sous, comprada a Benet Tort per Pere Mestre, el 25-1-1550.
- k) una casa que Pere Mestre compra a carta de gràcia a Pere Aymerich i Violant Entrada, muller d'aquell, el 1565. Aquesta casa és la segona, direcció Vilafranca, del carrer del portal del cap de la vila. El cens és de 12 diners per Nadal.

De l'església de Sant Sadurní de Subirats:

- l) una peça de terra del mas Via, d'1 jornal, de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens de 5 sous i prestació de delme dels fruits.
- m) Les 3 cases ja esmentades situades a la plaça de la vila de Sant Sadurní.

En alou franc:

- n) Una peça de terra anomenada *lo medol*, de 2 mojudes, que es té en alou franc, comprada per Pere Mestre a Pere Sapila, el 1551, juntament amb una casa que l'esmentat Sapila tenia a la plaça de la vila, com ja hem esmentat.

Pere Mestre continua la seva política expansionista amb l'adquisició del *mas Cuquet*, abans anomenat *mas Arrabassador*, de 80 jornals, de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 40 sous i un parell de pollastres per Nadal, comprat als tutors dels fills de Bartomeu Carbó, de Prunamala, el 1594. Pere Mestre declara propietats de 5 dominis alodials directes: en primer lloc, el benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona; després Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats; seguit del benefici de Sant Jaume de Rosanes; l'església de Sant Sadurní de Subirats; i Lluís de Masdovelles i de Vilafranca. Consten també dues terres en alou franc, una de les quals està comprada a Perot Sapila.

En relació als delmes, es paga delme de fruits i de carnalatge al senyor de Subirats; a excepció dels delme de fruits que es paga a l'església de Sant Sadurní, i la pensió d'un censal mort per l'aniversari de l'ànima d'Elionor de Vilarnau, gravat sobre el mas Canyet.

A més de les terres heretades del seu pare, Pere Mestre, de la plaça, ha anat augmentant considerablement el seu patrimoni des de l'any 1533, amb l'adquisició de cases i terres. El patrimoni declarat el 1567 consta d'una gran casa,

que abans estava dividida en quatre, una casa comprada a carta de gràcia als cònjuges Aymerich Entrada, i 127 jornals, 16 mojudes i 7 o 8 jovades de terra. Aquest procés expansionista culmina el 1594 amb la compra del *mas Cuquet*, o *mas Arrabassador*, de 80 jornals, als tutors dels fills de Bartomeu Carbó, de Prunamala, el 1594. D'aquesta manera, Pere Mestre, de la plaça, es converteix en un dels propietaris més importants de Sant Sadurní, i del terme de Subirats. La casa també segueix una bona política matrimonial, amb el casament de la seva filla, Joana Mestre, amb l'hereu del mas de Puigfedó, Jaume Carbó, una altra de les cases més prestigioses del terme. Tot i així, aquest matrimoni no tindrà fills i Joana, amb la cosegüent restitució de dot, ha d'abandonar el mas del seu difunt marit i tornar a la casa del seu pare de Sant Sadurní. Entrats al segle XVII, el patrimoni Mestre, de la Plaça, disminueix en uns 44 jornals. La declaració de Pere Joan Mestre, nét de Pere Mestre (1614), ja no inclou la peça de terra del Coll de Duhi, de 30 jornals; el camp de la Canaleta, de 7 jornals; la vinyosa, de 6 jornals; la peça de terra de Rocabruna, d'1 jornal; i la casa que Pere Mestre comprà a carta de gràcia a Pere Aymerich i Violant Entrada, muller d'aquell, el 1565.

VI.4.2.5. SECTOR DEL CAP DE LA VILA

Al final de la vila, al sector est, el carrer es tanca amb un portal amb porta construït durant el segle XVI, abans de 1555. D'aquí el nom popular de *carrer del Portal*. Aquest carrer correspon a l'actual *carrer Cavallers*.¹³⁸

¹³⁸ Al segle XVIII, aquest portal fou desmantellat i traslladat al lloc anomenat "cap devall de la vila". Així ho explica Pelegrí Torelló (1909) en la seva "*Monografia...*", *op. cit.*, p. 23: "*En el segle XVIII fôu transportat el portal del Arrabal al cap-de-vall de la vila, montat ab les mateixes pedres, donant-se al carrer anomenat del Portal, el nom de Cavallers*". Al segle XX, es va desmantellar, i a començos del segle XXI s'hi ha tornat a col·locar. La data, esculpida en una de les dovelles, té esborrades les dues darreres xifres. Un document de 1559 ens permet datar el portal almenys abans de 1555, gràcies als límits d'una casa que Violant Entrada aporta en dot a Francesc Teixidor, primer marit d'aquella, el 20-8-1555: "(...) tota aquella casa, la qual ella té en la plasa de St. Sadorní, so és, de la part dicta après del Portal anant envers Vilafrancha, so·s la segona (...)" (22-8-1559, APSS, M-1550, f. 297).

1 i 2. DUES CASES DE BERNAT ENTRADA

Bernat Entrada, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, posseeix dues cases situades al sector més enllà del cap de la vila, després del portal de la vila, envers Vilafranca, a prop de la plaça de la vila. Per les referències documentals, totes dues cases estan construïdes abans de 1555. Bernat Entrada està casat amb Violant, i té dos fills: Violant i Montserrat. Una de les dues cases serà donada a la seva filla Violant, i l'altra al seu fill Montserrat. Com veurem a continuació, totes dues cases seran comprades per Pere Mestre, de la Plaça, una el 1565 i l'altra en una data posterior a 1567. Més tard, el 1580, aquestes dues cases es vendran a carta de gràcia a Bartomeu Carbó, de Prunamala. Montserrat Entrada fa altres vendes de sòl urbà: el 1561, ven a Esteve Boter, mestre de cases, una casa amb un pati contigu,¹³⁹ en el qual pati s'hi construirà una altra casa; i el 1562, ven a Vicenç Mir un pati o solar de terra on aquest també s'hi construirà una casa.¹⁴⁰ El 1567, Montserrat Entrada només declara una casa amb un hort, de la qual es diu que limita (1567): a l'est amb honors de Pere Mestre, sense fer constar cap més afrontació. Aquesta casa és de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles, a qui es paga un cens de 2 sous. Montserrat Entrada (1567) declara tenir també quatre peces de terra, de les quals: dues són de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona: a) *lo pla del coll del salt*, de 7 jornals, a cens de 6 sous, i b) una altra situada al lloc anomenat *l'ort d'en Glassat*, de 2 jornals de bous, a cert cens; i c) una és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní: *lo camp de la font*, d'1 jornal, a cens de 18 diners i delme de fruits a dita església. Per les dues primeres peces de terra, es paga delme de fruits al senyor de Subirats. Consta també que paga delme de carnalatge al mateix senyor de Subirats.

En conjunt, Montserrat Entrada té propietats de 3 dominis alodials directes: Lluís de Masdovelles, per una casa; Francesc de Gralla i Desplà, senyor

¹³⁹ Acte de compravenda, 29-1-1561, en poder de Martí Balaguer, pre, vicari de St. Sadurní; dins la declaració d'Esteve Boter (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 41v-42r).

¹⁴⁰ 24-10-1562, acte pres a la parròquia de St. Sadurní, not. [] Martí, pvre, vicari de l'església de St. Sadurní; declaració de Vicenç Mir (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

de Subirats; el benefici de Sant Antoni fundat a Barcelona; i l'església de Sant Sadurní de Subirats. Totes les propietats de la família Entrada es venen o es disgreguen a finals del segle XVI, o a inicis del segle XVII, ja que no consta cap Entrada en el capbreu de Subirats de 1614.

a) CASA DE BERNAT ENTRADA, DE LA SEVA MULLER VIOLANT, I DEL SEU FILL MONTSERRAT ENTRADA (1555); DESPRÉS DE VIOLANT ENTRADA I DEL SEU MARIT PERE AYMERICH (1559); DE PERE MESTRE (1567); I DESPRÉS DE BARTOMEU CARBÓ DE PRUNAMALA

Bernat Entrada, teixidor de lli, té una casa situada a prop de la plaça de Sant Sadurní. Hi viu amb la seva muller, Violant, i els seus dos fills, Montserrat i Violant. La casa ja està construïda abans de 1555.¹⁴¹ És de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a qui es paga un cens d'1 sou anual per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost.

Dita casa limita (1555): al nord amb el carrer o camí públic; al sud amb l'hort d'Estefania Sapila, abans de Pere Sapila; a l'est amb la casa de Joan Barrera; i a l'oest amb la plaça de dita vila. En relació al seu emplaçament, consta que és la segona casa després del portal del cap de la vila: "*so és, de la part dicta après del portal anant envers Vilafrancha*".¹⁴²

El 1555, la seva viuda Violant, com usufructuària, i el seu fill Montserrat Entrada, com a propietari, la hipotequen, juntament amb el camp anomenat *lo corral*, de 4 jornals, per pagar el dot de Violant Entrada, filla i germana respectivament, quan aquesta ferma CCMM amb el que serà el seu primer marit, Francesc Texidor, pagès d'origen occità. El dot puja a 30 lliures, i la condició és que cada any es treguin 9 sous del preu de la hipoteca fins que sigui satisfet totalment aquell dot, i que Francesc Texidor pagui tots els censos de dites propietats.¹⁴³ Al cap de pocs anys, dita Violant Entrada es queda viuda de Francesc Texidor, i el 1559 es casa en segones núpcies amb Pere Aymerich,

¹⁴¹ (APSS, M-1550, f. 297).

¹⁴² 22-8-1559, època de dot (APSS, M-1570, f. 274).

¹⁴³ 1555. APSS, M-1550, f. 297.

pagès, natural de Sant Vicenç dels Horts. La filla no hauria cobrat el dot encara, ja que la seva mare i germà respectivament venen dita casa i un camp al matrimoni Aymerich Entrada pel preu de 40 lliures, a carta de gràcia, o sigui, mantenen la hipoteca sobre aquells béns pel preu equiparable al dot de la filla i al creix que li'n féu el primer marit. El matrimoni Aymerich Entrada arrenda dita casa a Bernat Olivella, teixidor de lli, habitant a Sant Sadurní, pel preu de 30 sous, pel temps d'un any.¹⁴⁴ El 1565, Pere Aymerich i la seva muller, Violant Entrada, venen la casa a Pere Mestre, de la Plaça, venda que consta en la declaració de Pere Mestre (1567).¹⁴⁵ Aquesta casa ja no consta en la declaració que el seu fill, Pere Joan Mestre, de la plaça, fa en el capbreu de Subirats de 1614.

b) CASA DE BERNAT ENTRADA I DE MONTSERRAT ENTRADA;
DESPRÉS DE JOAN MESTRE DE LA PLAÇA I DESPRÉS DE BARTOMEU
CARBÓ DE PRUNAMALA

Bernat Entrada, teixidor de lli, té una altra casa situada a la plaça de Sant Sadurní, contigua a l'anteriorment esmentada. L'hereta el seu fill, Montserrat Entrada, pagès i nunci del terme de Subirats.¹⁴⁶

Per la declaració de Montserrat Entrada en el capbreu de Subirats de 1567, sabem que la casa limita a l'est amb honors de Pere Mestre, sense fer constar cap altra afrontació. És de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, a qui es paga un cens de 2 sous. Montserrat Entrada (1567) declara tenir també tres peces de terra que sumen 10 jornals. Dues d'aquestes peces són de domini alodial directe del benefici de Sant Antoni, fundat a Barcelona: a) *lo pla del coll del salt*, de 7 jornals, a cens de 6 sous; i b) una altra situada al lloc anomenat *l'hort d'en Glassat*, de 2 jornals de bous, a cert cens. La tercera peça de

¹⁴⁴ 22-8-1559, època de dot de Violant Entrada i Pere Aymerich (APSS, M-1570, f. 274). Dit Bernat Olivella pot tenir un vincle de parentiu amb els Olivella de Fontclara, de Lavern, i potser amb els Entrada, de St. Sadurní. Montserrada Olivella, filla d'Antoni Olivella, pubill de Fontclara, està casada amb Macià Entrada, teixidor de lli de St. Sadurní.

¹⁴⁵ 10-2-1565, acte fet pel vicari de la rectoria de St. Sadurní; dins la declaració de Pere Mestre (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 61v-65r).

¹⁴⁵ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 8r-8v).

¹⁴⁶ (AHCVP, Miquel Bartomeu, P-XVI-110-4, M, 75v).

terra és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní de Subirats; es tracta de c) *lo camp de la font*, d'1 jornal, a cens de 18 diners. Es fa constar que es paga delme dels fruits de les dues primeres peces de terra al senyor de Subirats, així com delme de carnalatge, i delme dels fruits de la darrera només a l'església de Sant Sadurní de Subirats. En una data posterior a 1567, Montserrat Entrada ven la casa a Joan Mestre, de la Plaça.¹⁴⁷ El 4 de maig de 1580, Joan Mestre la ven a Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala. A canvi de la compra de dita casa, Bartomeu Carbó ven a Joan Mestre un censal mort de 40 lliures, de pensió anual de 40 sous. Els límits de dita casa el dia de la venda, l'any 1580, són: al nord amb la casa de Pere Santmartí, nunci de Subirats, venuda també a Bartomeu Carbó, de Prunamala, en la mateixa data; al sud amb l'hort d'Elisabet d'Argensola; a l'est amb la casa de Caterina Barrera, viuda de Joan Barrera; i a l'oest amb la carnisseria de la vila de Sant Sadurní i amb la plaça pública.¹⁴⁸ Montserrat Entrada ven també altres propietats, com ara cases, solars i terres. El 1561, ven una altra casa amb un pati contigu a Esteve Boter, mestre de cases, el qual s'hi construeix una segona casa.¹⁴⁹ El 1562, ven un solar o pati a Vicenç Mir, fuster i pagès, fill cabaler de Joan Mir, de Vilarnau, el qual s'hi construeix també una casa.¹⁵⁰ El 1567, Montserrat Entrada té empenyorades dues peces de terra a Montserrat Mas, de la riera, totes dues de domini alodial directe del senyor de Subirats: a) una anomenada *lo camp rodó*, d'1 jornal, per la qual Montserrat Entrada ha de pagar 1 sou d'adjutori de cens; i b) una altra, d'1 jornal, per la qual l'esmentat Entrada també paga 1 sou com adjutori de cens, que formava part d'una peça de terra més gran anomenada *lo campet de la riera*, propietat també de Montserrat Entrada. Pere Nurigat comprarà aquesta segona peça de terra poc abans de morir (1607);¹⁵¹ i l'altra part restant, de la peça de terra més gran, serà adquirida per Pere Joan Mestre, de la Plaça, i per Pau Canals i la seva muller Àngela (Romeu i Martí).¹⁵²

¹⁴⁷ Tenint en compte que Joan Mestre la ven el 1580.

¹⁴⁸ (AHCVP, MB, P-XVI-110-4, M, 75v).

¹⁴⁹ Veg. cases d'Esteve Boter en aquest mateix apartat de tesi.

¹⁵⁰ Vicenç Mir la declara el 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 33v-34r).

¹⁵¹ 1567, declaració de Pere Nurigat (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 50v-51r); i declaració de Joan Nurigat (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 67v-68r).

¹⁵² Declaració de Pere Nurigat (1567) i de Joan Nurigat (1614) abans esmentades.

3. CASA DE JOAN MARTÍ, GENDRE DE MONTSERRAT ENTRADA (1588, 1601)

Joan Martí, pagès, de Sant Sadurní, està casat amb Caterina Entrada, filla de Montserrat Entrada. El matrimoni habita “prop *lo portal de la plasa de Sant Sadorní*”.¹⁵³ Pot tractar-se d’una casa que Montserrat Entrada dóna per dot a la seva filla, Caterina Entrada, en casar-se amb Joan Martí.

4. CASA DE PERE SANTMARTÍ, DESPRÉS DE BARTOMEU CARBÓ, DE PRUNAMALA (1580)

Pere Santmartí, nunci del terme de Subirats (1578),¹⁵⁴ té una casa a la vila de Sant Sadurní carregada amb un censal mort de preu de 50 lliures i pensió anual de 50 sous, el qual censal vengué a Joan Mestre, de Sant Sadurní. Bartomeu Carbó, de Prunamala, compra a Pere Santmartí dita casa el 1580, i signa el compromís de pagar dita pensió anual, entre altres deutes, i deslliurar de qualsevol càrrec Pere Santmartí. Un dels deutes que assumeix és el de 3 lliures, 1 sou i 6 diners de la porrata de pensions endarrerides d’aquest censal mort.¹⁵⁵ Dita casa està situada a prop d’una casa que Joan Mestre ven a Bartomeu Carbó (1580).

5. CASES DE BARTOMEU CARBÓ, PAGÈS, DE PRUNAMALA; DESPRÉS CASES, HORT I PALLISSA DE BARTOMEU ROS, PARAIRE DE DRAPS DE LLANA (1579), I ERA (1596)

El 1579, Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala, ven a Bartomeu Ros, parador de draps de llana, dues cases contigües, amb dos portals, a la vila de Sant Sadurní pel preu de 360 lliures. Les paga en tres pagaments: a) 200 lliures de

¹⁵³ 24-3-1601 “*Joan Martí, hab. prop lo portal de la plasa de St. Sadorní*”, dins test. de Joan Almirall, pagès, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 19v-21r, 14).

¹⁵⁴ 1578, missatger de l’encant de Joan Mestre de la Plaça (APSS, Inventaris i encants, f. 1r-6v).

¹⁵⁵ (AHCVP, MB, P-XVI-110-4, M. 74r-74v).

comptants, al més d'agost; b) 60 lliures a Tots Sants; i c) 100 lliures en un altre instrument, en forma de censal mort. Bartomeu Ros posa per fiadors Felip Ros, de la Granada; Antoni Ros, de Sant Pere de Subirats, germà d'aquell; i Joan Mir, de Sant Sadurní.

Els límits de dites cases són (1579): al nord amb honors de Galceran Ferrer; al sud amb el carrer públic; a l'est amb honors de Jaume Rovira, vidrier, de Sant Sadurní; i a l'oest amb Miquel Rovira, ferrer, de Sant Sadurní.¹⁵⁶ Les dites cases obren els seus dos portals al carrer públic o camí ral. Bartomeu Ros té dites cases, amb pati o hort, i una pallissa (1579). Sabem que té pastor el 1585, la qual cosa vol dir que té ramat propi.¹⁵⁷

En el capbreu de l'església de Sant Sadurní de 1595-1597, consta que Bartomeu Ros té unes cases amb 3 portals que donen al carrer major (in vicho majori), construït en terra de Galceran Ferrer, dita "lo ferriginal", a cert cens. El cens total que paga Galceran Ferrer és de 4 sous, a cert termini. Bartomeu Ros declara també una pallissa amb coberta de teules i un portal que dona al carrer (*pallissam de teutibus coopertam cum uno portali in via publica appenenti*), situada a l'est de la casa de Miquel Rovira; i una era de 28 pams d'ample per 6 canes i 6 pams de longitud, situada al costat est de dita pallissa, la qual era limita a l'est amb dita pallissa, i a l'oest i al nord amb la terra de Galceran Ferrer dita "lo ferriginal". Aquesta era es converteix en l'última parcel·la de terra del carrer major direcció Vilafranca, en data de 1596. Al costat mateix de dita era, a l'oest, trobem la rasa que va de la cavalleria a l'abeurador i la bassa comuna, tot terra de "lo ferriginal", de Galceran Ferrer.

En dita declaració de 1596, consta que Bartomeu Ros compra a Bartomeu Carbó, de Prunamala, la casa i hort (1579); a Galceran Ferrer, la pallissa (1582), l'era (1596) i un tros de terra situada darrera les cases de Montserrat Jofre i de Joan Rovira (1596). Totes aquestes propietats són de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní. A partir dels capbreus consultats, no tenim constància que Bartomeu Ros tingui altres propietats.

¹⁵⁶ 21-7-1579, acte de venda (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 96r-97r).

¹⁵⁷ 18-4-1585, test. de Pere Fontanal, pastor, del r. de F., hab. a casa de Bartomeu Ros, paraire, de la vila de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 104-105, 6).

Bartomeu Ros és fill cabaler d'Antoni ROS, pagès, de Sant Pere de Subirats, i d'Àngela, muller d'aquell. Es casa amb Elisabet Torra, de Sant Pere de Riudebitlles. El matrimoni té almenys vuit fills: Magdalena, Bartomeu, Maria Anna, Pau Macià, Jaume Llorenç, Elisabet Joana, Toni Pau i Joan Jacint. La seva filla gran, Magdalena Ros i Torra, es casa a) en primeres núpcies amb Pau Martí, major, de les Voltes, pagès, de dita vila; i b) en segones núpcies amb Antoni Farrer, pagès, de Sant Sadurní.

6. CASA I HORT DE MIQUEL ROVIRA, FERRER (1579); DESPRÉS CASA I HORT DE DOMENGO SAVALL (1596)

Miquel Rovira, ferrer, documentat a Sant Sadurní des del 1572, és fill de Pere Rovira, pare de Santa Coloma de Farners, i d'Estevena, muller d'aquell. Es casa dues vegades: la primera amb a) Eulàlia, amb qui té cinc fills, la qual mor el 1584; i la segona amb b) Elionor Canals, amb qui té una filla. Ens consta que té una casa i pati o hort que limita (1596): al nord amb un hort o pati de Bartomeu Ros; al sud amb el carrer públic; a l'est amb la casa de Bartomeu Ros; i a l'oest amb la pallissa coberta de Bartomeu Ros. Tot és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, per les quals propietats es paguen 7 sous com adjutori del cens total que ha de pagar Galceran Ferrer, el qual posseeix una gran peça de terra al darrera dita "lo ferriginal", de la qual peça aquell solar en formava part. El cens total és de 10 sous.

Dit Miquel Rovira i Joan Rovira, fill i hereu d'aquell, venen dita casa i pati a Domingo Savall per 80 lliures el 1592. A partir d'aquell moment, el tros de pati contigu es coneix com "l'hort d'en Savall" (1614).¹⁵⁸ Aquest pati o hort amida 15 canes de longitud per 12 canes d'amplitud, i està tancat amb una paret de tàpia

¹⁵⁸ "*totum illum ortum parietibus clausium, longitudinis quindecim canarum et latitudinis duodecim canarum, scitum in capite dicti loci Sancti Saturnini, vocatum l'ort d'en Savall*". (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 95r).

(*parietibus clausium*).¹⁵⁹ La part de cens que es paga per aquell hort és de 8 diners, i es paga als hereus de Galceran Ferrer, després de Baltassar Aguspí.

Domènec Savall és occità, oriünd de la parròquia de Castellnou, del bisbat d'Auix. Allà, hi té una germana, Maria, casada amb "en Sabanet", els quals són pares de dues filles. Els llega a cadascuna d'aquestes dues nebodes 5 lliures, amb la condició que les rebin dins un any de mà d'una persona que tinga autoritat per donar-los-les.¹⁶⁰ En els capbreus consultats, a més de la casa i hort, no consta que Domènec Savall tingui cap peça de terra en propietat. Desconeixem l'ofici de Domènec Savall. A la seva mort, sense fills, els seus béns, deixats a Déu i a la seva ànima, són encantats i els diners, pagats els llegats corresponents, administrats, a for de censal, "en lloc tuto i segur", pel rector i els obrers de l'església de Sant Sadurní, tal com va disposar en el seu testament (1607).

7. CASA I HORT DE JAUME ROVIRA, VIDRIER (1579); DESPRÉS DE JOAN ROVIRA, VIDRIER, FILL D'AQUELL (1596)

La casa i hort de Jaume Rovira, vidrier, consta en els límits de la casa de Bartomeu Ros, concretament a l'est d'aquesta (1579).¹⁶¹ A l'oest de la casa de Bartomeu Ros hi ha la casa de Miquel Rovira, ferrer (1579). No sabem si existeix un vincle de parentiu entre dits Jaume Rovira i Miquel Rovira. En tot cas, Jaume Rovira està casat i és pare de Joan Rovira, també vidrier, hereu d'aquell. Joan Rovira, vidrier, viu a Monistrol d'Anoia (1569, 1573),¹⁶² i més endavant hereta la casa del seu pare a la vila de Sant Sadurní. Pel capbreu de l'església de Sant

¹⁵⁹ 15-6-1614, declaració de Domingo Savall (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 95r-95r, núm 37).

¹⁶⁰ []-1607, test. de Domènec SAVALL, de la par. de St. Sadurní (APSS, testaments solts, s-XVII). El suport està en mal estat, i la tinta esborrada a la part superior del full a causa de la humitat.

¹⁶¹ 21-7-1579, acte de compra de la casa de Bartomeu Ros (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 96r-97r).

¹⁶² Joan Rovira, vidrier, hab. a Monistrol d'Anoia, consta com a padrí el 1569 i 1573 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 15,13; f. 77r-77v). Ja consta mor el 1597; veg. declaració de Jaume Lledó, procurador de Montserrat Carbó, viuda de dit Joan Rovira, 1597 (AHCVP, capbreu de l'església de St. Sadurní (1595-1597), f. 39v-40v. 613); també 1613, test. de Montserrat Lladona, muller en segones núpcies de Joan Lladó (APSS, Testaments 1593-1663, f. 71r-71v).

Sadurní (1595-1597), sabem que la casa de Joan Rovira està situada entre la casa de Bartomeu Ros, a l'oest, i la casa d'Elisabet Pastaller, propietària, muller de Pere Joan Ferrer, a l'est. En aquell capbreu, en fa la declaració Jaume Lledó, pagès, de Sant Esteve de Banyamàs, procurador de Montserrat Rovira, viuda de Joan Rovira, la qual habita a Santa Maria de Cardedeu (1597). Dita Montserrat és filla de Miquel Carbó, del mas Cuquet, i aportà en dot un hort de 2 quarteres de sembradura de cànem. A part de dita casa i hort, no tenim constància que el matrimoni Joan Rovira i Montserrat Carbó tinguessin altres propietats a Sant Sadurní.

8. CASA DE MONTSERRAT JOFRE (1578).

Montserrat Jofre és paraire de draps de llana de Sant Sadurní. El tenim documentat des del 1568.¹⁶³ Està casat amb Àngela, i té almenys 5 fills. Mor el 1578, i ens consta que féu testament.¹⁶⁴ La casa de Montserrat Jofre consta en el capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597), en la declaració de Bartomeu Ros (1596). En ella, Bartomeu Ros declara tenir un tros de terra situada, al sud, darrera de la casa dels hereus de Montserrat Jofre i de Joan Rovira, concretament darrera dels horts de dites cases, i a l'est limita amb una punta de l'hort de Pere Mestre, i a l'oest i nord amb la major part de dita peça de terra dita "lo ferrigial", de Galceran Ferrer. Amb aquestes dades, podem concretar que la casa de Montserrat Jofre, o dels hereus de Montserrat Jofre, està situada a l'est de la casa de Joan Rovira (1596).

¹⁶³ (AHCVP, MB, P-XVI-110-2, M, f. 77r-77v).

¹⁶⁴ Test. de Montserrat Jofre, 28-9-1578; esmentat dins l'òbit de Montserrat Jofre, 2-10-1578 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 72, 4).

VI.4.2.6. ALTRES CASES I PATIS

1. CASA DE DALMACI DESPALAU

Dalmaci Despalau (*Dalmasius Dezpalau*) és cavaller amb residència a Sant Sadurní. En el capbreu de la rectoria de Sant Sadurní de 1503, declara tenir un hort, on abans hi havia una casa construïda, en aquella localitat. Aquest hort limita amb tres llocs: al nord amb el carrer públic; al sud amb un rec del noble Guerau; i a l'est amb un pati, que abans fou un hort. És alou de l'església de Sant Sadurní, pel qual es paga un cens de 2 sous per Sant Pere i Feliu.¹⁶⁵ Miquel Despalau, fill de Dalmaci Despalau, fa diferents establiments de peces de terra del seu domini alodial directe. Per exemple, el 1518 estableix al pagès Joan Martí una peça de terra, d'extensió no detallada, de pertinències del mas Esperó, de la parròquia de Sant Sadurní.¹⁶⁶ Els drets lligítims dels dominis directes i alodials dels Despalau passen a Francesc de Gralla i Desplà, successor legal d'aquell per dret de compra, com consta en varies declaracions del capbreu de 1567.

2. PATI CLOS DE PERE FERRER (1579), TEIXIDOR DE LLI, I D'EULÀLIA CARBÓ, MULLER D'AQUELL; DESPRÉS DE PERE JOAN FERRER, FILL D'AQUELL I DE JERÒNIMA, SEGONA MULLER D'AQUELL (1596)

Pere Ferrer (1578), texidor de lli de la vila de St. Sadurní, es casa dues vegades. La primera muller és Eulàlia Carbó, filla de Miquel Carbó, pagès, de mas Arrabassador, la qual li aporta en dot un pati o solar tancat amb parets de tàpia que el seu pare, Bartomeu Carbó, comprà a Joan Torrents de la Font (1579).¹⁶⁷ Els límits d'aquell pati són: a l'est amb Bartomeu Carbó, de Prunamala;

¹⁶⁵ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 1r).

¹⁶⁶ 10-3-1518, acte en poder de Jaume Vallformosa, prevere, vicari de St. Sadurní; dins declaració de Pere Canals i Elisabet (Martí), propietària, muller d'aquell (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 128v-129v).

¹⁶⁷ "unius patium o solum terre de tapys clausum"; tot i estar ja casats i afillats el 1578, dits Pere Ferrer i Àngela Carbó, l'acte de venda de dit pati consta que es ferma el 27-1-1579 (AHCVP,

al sud amb Joan Torrents, de la Font; a l'oest amb un pati de Pere Mas; i al nord amb el carrer públic o carrer major. Aquest pati es alou de la rectoria de Sant Sadurní, i forma part d'una peça de terra més gran de Joan Torrents, de la Font, a qui es paguen 6 diners com adjutori de cens per aquell pati. Eulàlia Carbó també li aporta en dot un hort de 2 cortans de sembradura de cànem, situat al *torrent de la font de la vila*, a prop del mas Cuquet. Aquest hort és alou directe de la rectoria de Sant Sadurní, a qui es paga 1 capó de cens.¹⁶⁸ Aquesta casa i hort passen a ser propietat de Pere Joan Ferrer, fill i hereu de Pere Ferrer i de Jerònima, segona muller d'aquell.¹⁶⁹

3. CASA I HORT DE PERE FERRER (1579), ABANS DE PAU MARTÍ, MAJOR, DE L'HOSTAL, I DESPRÉS D'ÀNGELA FERRER, MULLER DE PERE GALLEGO (1596)

Pere Ferrer, teixidor de lli de Sant Sadurní, i la seva muller Àngela Carbó, de mas Arrabassador, tenen una filla, Paula Àngela (1578), la qual es casa amb Pere Gallego, teixidor de lli de la mateixa vila. El seu pare li dóna per dot una casa i hort contigu comprada el 1579 a Pau Martí, major, de l'Hostal, situada al carrer major (1579), al costat de la pallissa i era de l'esmentat Martí, i de la casa d'Antoni Carbonell, músic (1579).¹⁷⁰ Els seus límits són (1596): al nord amb el carrer públic; al sud amb l'era de Pau Martí; a l'est amb la casa d'Antoni Carbonell, músic, i després de Pauet i Francina; i a l'oest amb la pallissa, casa i era de Pau Martí. Aquesta casa i hort, la pallissa i l'era de l'esmentat Martí són alou de la rectoria, i es paga un cens total de 12 sous per Nadal, el qual correspon pagar a Pau Martí, major. La part corresponent a dita casa i hort és de 6 sous com

capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15r). En la declaració de Pere Ferrer, consta que els CCMM amb la 1a muller són en poder de MB, not. de Vilafranca, sense la data.

¹⁶⁸ Quan Pere Mestre compra el mas Arrabassador, és a ell a qui li correspon pagar dit cens per posseir la major part de dit hort; veg. declaració de Pere Ferrer, teixidor de lli (AHCVP, capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15r).

¹⁶⁹ El 1614, Pere Joan Ferrer fa constar només l'hort (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 49v-50r).

¹⁷⁰ 19-12-1579, acte de venda de dita casa (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 310r-310v). Segons consta el 1596, els CCMM de Pere Gallego i Àngela Ferrer i Carbó són en poder de Benet Mas, pvre, rector de les Gunyoles; veg. 21-7-1596, declaració de Pere Gallego i Àngela, muller d'aquell (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 15r-15v). Aquests CCMM estan avui desapareguts o extraviats.

adjutori d'aquell cens. El preu de venda de dita casa i hort és de 87 lliures, pagadores: a) 17 lliures de comptants, per Sant Joan, el juny propinent; i b) 80 lliures amb la creació d'un censal mort d'aquell preu, a for de 20 mil sous per mil sous de pensió anual.¹⁷¹

4. CASA D'ANTONI CARBONELL (1579), MÚSIC; DESPRÉS DE PAUET (BARTOMEU PAU) I LA SEVA MULLER FRANCINA (1604)

Aquesta casa (1579) està situada al costat de la casa i hort que Pere Ferrer, teixidor de lli de Sant Sadurní, compra a Pau Martí, major, de l'Hostal, i que dona en dot a Àngela Ferrer i Carbó, filla d'aquell, quan es casa amb Pere Gallego, com ja hem comentat amb anterioritat. Els límits de la casa d'Antoni Carbonell són: a l'est amb Bartomeu Pau (Pauet) i Francina, muller d'aquell; al sud amb l'era de Pau Martí de l'Hostal; a l'oest amb la pallissa i casa de Pau Martí; i al nord amb el carrer públic o carrer major. És de domini alodial de la rectoria de Sant Sadurní, per la qual part es paguen 6 sous de cens a Pau Martí, major, en compliment d'aquells 12 sous de cens total que Pau Martí paga a dita rectoria per tota la propietat: casa, hort, pallissa, era i casa de Pau Martí.¹⁷² Després, la casa d'Antoni Carbonell passa a ser propietat de Pauet i Francina, muller d'aquell, els quals la declaren el 1614.

5. CASA DE JAUME AMORÓS (1503)

Jaume Amorós té una casa amb un hort (1503), alou de la rectoria de Sant Sadurní, per la qual paga un cens de 4 diners per Nadal. Els límits d'aquella són: al nord i a l'est amb Gabriel Broquetes; al sud amb un rec; i a l'oest amb honors d'aquell declarant, Jaume Amorós.¹⁷³

¹⁷¹ 19-12-1579. Acte de venda (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 310r-310v).

¹⁷² 21-7-1596, declaració de Pere Gallego i Àngela, muller d'aquell (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 15r-15v).

¹⁷³ 1503 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 2v).

VII. TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

*Ítem una cadena de or masisa ab un joiell al
mix que val sexanta liuras, poc més o manco.
(1586)¹*

Després d'esmentar els masos i les cases del terme de Subirats del cinc-cents i del sis-cents, d'acord amb la documentació consultada, conèixer el seu nom, el seu emplaçament, la seva extensió i els seus habitants, ara cal conèixer l'interior de l'habitatge. Els inventaris *post-mortem* i els encants públics o subhastes de béns del difunt que acostumen a seguir-los són les principals fonts notariales utilitzades pels historiadors per estudiar la vida domèstica i els nivells de vida de les famílies.² Aquests són els documents amb què ens basem per conèixer i avaluar els interiors de les cases i masos i veure com viuen les famílies que els habiten a l'època que estudiem.

¹ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r).

² A més dels inventaris *post mortem* i dels encants, existeixen altres documents not.als que constitueixen o contenen inventaris. N'hi ha de diversos tipus, i es poden realitzar per motius diferents i en diferents etapes de la vida de les persones: donacions *inter vivos*; descripcions d'aixovars dins els CCMM o èpoques de dot, en els quals s'anomenen els objectes que aporta la núvia o el nuvi; restitucions de dot, a petició de la viuda o familiars d'aquesta, després de la mort del cap de casa, bé sigui per no haver tingut fills o perquè la viuda es vol tornar a casar; relació de béns com a garantia d'un deute; o la relació de béns que es deixen a algú en motiu d'un arrendament de mas, com l'inv. dels béns de la Talalla que s'encomanen a Domingo Prats, arrendatari de dita heretat (1584, APL-M-1570, f. 150r-150v, 446). Aquests documents són un complement considerable per a l'estudi de la vida domèstica i els nivells de vida de la població d'un lloc i època determinats. Sobre fonts per l'estudi dels nivells de vida del món rural català, veg. GARCIA-OLIVER, F. (2006): "Pautes de consum i nivells de vida de la pagesia catalana: la casa i l'interior domèstic"; dins BOLÓS, J., JARNE, A. i E. VICEDO (eds.) (2006): *Condicions de vida al món rural. V Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, p. 47-66.

Per a realitzar aquest apartat del nostre treball, hem consultat diferents estudis sobre inventaris notariais. Destaquem les aportacions realitzades per Assumpta Serra i Clota, sobre el Collsacabra entre els segles XIII-XVI; Noelia Rangel López sobre l'horta de València a finals del segle XV; Pere Benito, sobre la casa rural i nivells de vida a l'entorn de Barcelona a finals de l'Edat Medieval; Carme Sanmartí sobre el Bages; Lluís Castañeda, sobre nivells de vida a partir d'inventaris *post mortem* del set-cents; i Belén Moreno sobre consum i condicions de vida del Penedès de l'època moderna, basat en la consulta d'inventaris *post mortem* entre 1670-1790.

Cap d'aquests estudis suara esmentats aprofundeix sobre la vida domèstica del cinc-cents. Assumpta Serra, tot i tractar el segle XVI, només amb un inventari, orienta el seu treball bàsicament a l'època medieval. Noelia Rangel i Pere Benito centren els seus estudis al segle XV, a finals de l'Edat Medieval. Carme Sanmartí analitza una família pagesa de mas a partir de 4 inventaris, cap dels quals és del segle XVI. I Lluís Castanyeda i Belén Moreno situen les seves anàlisis al segle XVIII. No obstant, tots aquests treballs suposen un punt de partida i de comparació per a la mostra.

VII.1. INVENTARIS I ENCANTS

Els inventaris *post-mortem* i els encants públics de béns que els acostumen a seguir són documents notariais que estan pensats per registrar béns materials domèstics amb la finalitat de preservar els drets legals sobre una herència. D'aquesta manera, es poden conèixer els béns que deixa el difunt i evitar que s'ocultin o s'extraviïn.³

L'inventari ha de complir una sèrie de requisits perquè tingui validesa:

³ En aquest aspecte, el preàmbul d'un inv. del segle XVIII d'un rector de Piera és aclaridor: "sia a tothom nottorí com tota persona que administre béns agenos de dret sia obligada y singularment los marmessors que governan los béns de difunts d'escriurer en inv. los béns de ells a fi de que aquells no se extrevien ni puga dir-se se han ocultat o amagat o calumpniar de omissos en assò a dits marmessors" (ACAN, ANI, Piera, Lluís Cases Reguant, 2-140; f. 252, inv. béns del reverent Josep Fabres, prevere, beneficiari de Sta. Maria de Piera; 1758, novembre, 15).

- a) constar en escriptura pública;
- b) ser complet, sense omissions ni ocultacions; i
- c) ser realitzat en un termini no superior a 180 dies naturals des del moment en què es nomena hereu.⁴

Els usuaris d'aquesta pràctica jurídica són les viudes usufructuàries, els tutors o curadors de menors, els marmessors testamentaris i els hereus en general que l'havien de realitzar per imperatiu legal.⁵ Hi ha inventaris dels béns de diferents tipus i condició de persones: homes i dones, eclesiàstics i laics, solters i casats.

Els notaris que els duen a terme tant poden ser reials com eclesiàstics. Molt sovint, els habitants de la parròquia acudeixen a l'escrivania parroquial per realitzar aquests documents, potser per la comoditat que els suposa la proximitat, la coneixença amb el rector, per motius econòmics o per altres raons. És el cas de la majoria dels inventaris i encants públics que estudiem.

En el preàmbul del document, es fa constar prèviament el nom dels que insten a fer l'inventari o l'encant, i després el de l'autoritat que decreta la seva execució. Els inventaris i encants que estudiem són fets a instància de la viuda usufructuària o d'altres parents i amics del difunt, i és sempre el batlle del terme qui autoritza la seva execució, i de qui es fa constar sempre la seva presència, juntament amb tots els altres i el notari que aixeca l'acte.⁶

⁴ PUIG FERRIOL, LI. i ROCA i TRIAS, E. (1984): *Institucions del dret civil de Catalunya*. Barcelona: Edit. Bosch, p. 622; citat en SANMARTÍ, C. (1993): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa, p. 139.

⁵ Les viudes usufructuàries i tenutàries estaven obligades a inv.ar per preservar els seus drets legals i els dels fills menors o pòstums, en cas que aquells nasquessin, per assegurar que quan siguin grans rebin intacta l'herència del seu pare. En dos dels inventaris estudiats, es fa constar el dubte de si la viuda està prenys. Es tracta de l'inv. de Montserrat Forés (1576), de la Creu: "y altrament, y asò sens periudici de dret a qui tochara, per quant està en dupte si la dita madona Margarida Forés, vídua, serà prenys, segons se affereix." (APL, M-1570, f. 88r-90r, 191); i de l'inv. de Pau Miquel (1606), del Gorner: "y a instància de la discreta Eulària Miquel y Mas, viuda relictada del quòndam en Pau Miquel, del Gorner, com apar en son últim test. ja mencionat, en quant a ella de dret li toca y perquè dupte sia prenyada." (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

⁶ Serveixi d'exemple el preàmbul de l'inv. dels béns d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm, on es llegeix: "Inv. de tots los béns que foren del senyer n'Antoni Carbó, quòndam, paiès, de St. Joan Salerm, de la parròchia de St. Pera de la Bern, terme de Sobirats y del bisbat de Barcelona, lo

En cas d'haver-hi fills menors, els tutors o curadors d'aquells acostumen a ser nomenats pel mateix difunt en el seu últim testament,⁷ i coincideixen normalment amb els marmessors testamentaris d'aquell. En circumstàncies concretes del dret successori, per exemple en casos d'intestat, correspon a la justícia intervenir en la cura de la persona i béns del menor amb el nomenament de tutors o curadors per preservar els drets d'aquell, ja que poden haver reclamacions sobre l'herència dels menors per endeutament del causant, o per altres motius.⁸ La justícia pot intervenir també en altres casos, com l'absència del cap de casa. El 1584, la justícia assigna quatre tutors dels béns de Pau Almirall i Esteve, de Figarola, perquè aquell ha marxat de casa per motius que no es diuen.⁹

qual inv. és estat pres per lo sènher en Bartomeu Mateu, de les Casas, de la parròchia y terme de Sancta Maria de la Vit, y per lo sènher en Jauma Sala, de la Sala, de la parròchia de Sancta Maria de Valformosa, terme de St. Martí Sarocha, y \per lo/ sènher en Montserrat Miquel, del Pont, de la parròchia de Sancta Fe, tots paiesos, y per madona Magdalena Carbona, vídua, que fonch muller del^b \dit/ Antoni Carbó, quòndam, tots tudós y curadós d'en Gabriell y d'en Joan, fills pubills de dit Antoni Carbó, quòndam, y de la dita Magdalena Carbona, vídua, muller sua, y dells béns de aquells, lo qual inv. se és pres ab consentiment y decret \y en presència/ del honorable en Macià Carbó, balla del castell y terme de Sobirats” (1565, APL, M-1561, f. 54v-57r, 139). El mateix llegim en el preàmbul de l'encant públic dels béns d'aquell: “Diumenge, a XI dies, del mes de mars, del any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesucrist MDLXV, fonch fet encant públich dells béns del sènher n'Antoni Carbó, quòndam, de St. Joan Salerm, de la parròchia de St. Pera de la Bern, terme de Sobirats y del bisbat de Barcelona, lo qual encant feren tenir lo sènher en Jauma Sala, de la Sala, y lo sènher en Montserrat Miquel, del Pont, tudós y curadós dells <<dells>> fills y béns de dit Antoni Carbó, quòndam, en lo qual encant foren venudes y liurades al més donant per Onoffre Vilasaló, misatgé jurat del terme de Sobirats, les cosas següents en presència y consentiment del honorable en Macià Carbó, balla del dit terme de Sobirats.” (APL, M-1561, f. 61v-62r, 151).

⁷ Per exemple, al preàmbul de l'inv. dels béns de Pau Miquel (1606), del Gornor consta que els tutors o curadors dels seus fills menors van ser nomenats en l'últim test. d'aquell, i que aquell fou fet a la mateixa pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

⁸ Veg. LALINDE, J. (1966): *La jurisdicció real inferior en Catalunya* (“corts, veguers, batlles”). Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Museu d'Història de la Ciutat.

⁹ El 1584, Pau Almirall i Esteve, del mas de Figarola, ha marxat de casa seva sense que sapiguem el perquè d'aquesta absència ni on ha anat. Per tenir cura de l'heretat i béns d'aquell, la justícia nomena quatre curadors -Miquel Almirall, de St. Joan Samora; Pere Joan Almirall, de St. Jaume de Sesoliveres; Toni Batlle, del Cortei, de la Granada; i Gabriel Mitjans, de Masquefa-, “*curadós assignats per la justícia alls béns y heretat de dit Pau Almirall*”, amb el consentiment de Bartomeu Vidal, batlle de Subirats (APL, M-1570, f. 150r-150v). Llavors, “*ab consentiment dels curadós dats y creats per la justícia als béns de dit Pau Almirall*”, s'arrenda l'heretat de Figarola a Domingo Prats per tres anys, de 1584 a 1587, i de voluntat de la muller i dels curadors es pren inv. dels béns materials que li deixen, amb la condició que si l'amo tornés l'arrendatari hauria de deixar la casa: “*Y acàs que dit Pau Almirall tornàs, agués de buydar la casa dit Prats per empriu de dit Pau Almirall*” (1585, cont. arrend. del mas de Figarola, APL, M-1570, f. 148r-148v, 442). Domingo Prats no deu acabar el contracte, perquè al cap de poc, el 1585, el mas s'arrenda a Jaume Ràfol per un any.

Els tutors o curadors de la persona i béns dels menors acostumen a ser parents propers al difunt, o persones de molta confiança. Són gairebé sempre homes -germans, cunyats, sogre, etc.- i si trobem una dona com a tutora o curadora, aquesta és sempre la viuda.¹⁰ El dret civil obliga les viudes usufructuàries i tenutàries a fer inventari dels béns del marit difunt, si volen conservar el dret de manutenció (*tenuta*) i vestuari durant el primer any de dol o plor, fins que reclamin la restitució del dot i creix aportats en els capítols matrimonials en cas que vulguin tornar-se a casar.¹¹ Això no obstant, el marit pot eximir la viuda usufructuària i tenutària d'aquesta obligació per voluntat testamentària, com veiem en la documentació consultada.¹²

¹⁰ A diferència de l'inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm, esmentat anteriorment, en el cas de l'inv. de Pau Miquel, del Gorner, la viuda no és nomenada tutora o curadora: "*Inv. de tots los béns del sènyer en Pau Miquel, del Gorner, de la parròchia de St. Pere de Labern, del terme de Vinyonet y del bisbat de Barcelona. Lo qual inv. s'és pres de voluntat y consentiment,*^b *\a instància/ d'en Montserrat Miquel, pagès, de Baldús, y d'en Nicolau Miquel, pagès, de Baldús, de la parròchia de St.a Fe, bisbat de Barcelona, tudors y curadors dats y assignats pel quòndam en Pau Miquel, del Gorner, segons llargament apar en lo últim seu test., lo qual ha fet y firmat en poder de mi, Juan Modolell, prevere y rector de la iglésia parrochial de St. Pere de Labern, del bisbat de Barcelona, a vint-y-nou de maig de mil sis-cents y sis,*^c *\en quant los toca de dret/ y de voluntat y a instància de la discreta Eulària Miquel y Mas, viuda relictà del quòndam en Pau Miquel, del Gorner, com apar en son últim test. ja mencionat, en quant a ella de dret li toca y perquè dupte sia prenyada*" (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34). Els tutors o curadors del fill bastard de Pere Carbó, de St. Joan Salerm (1565), són dos dels germans de dit Pere Carbó, com es diu que consta en el darrer test. d'aquell: "*lo qual inv. és estat pres a instància del Miquel Carbó y d'en Bartomeu Carbó, paiesos, germans de dit Parot Carbó, tudós y curadós dats y assignats (de) Antoni Carbó, bastart, fill de dit Parot Carbó, quòndam, y béns seus, segons largament apar en lo darrer test. de dit Parot Carbó, quòndam, lo qual e fet y ferman en poder de mosèn Martí Balagaró, prevere, vicari de la parrochial sglésia de St. Saturní, del terme de Sobirats, a [], de juliol, del any MDLXV, lo qual inv. fonch pres de voluntat y exprés consentiment y licència del honorable en Macià Carbó, balla del castell y terme de Sobirats*" (APL, M-1561, f. 75r-75v, 177).

¹¹ Es tracta de la constitució *Hac Nostra*. Veg. BROCA, G. M. de (1985/1987): *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del Civil*. Barcelona: Departament de Justícia. p. 863-874. La primera edició de l'obra data de 1918.

¹² Trobem casos en què el marit expressa la voluntat que la futura viuda usufructuària i tenutària no sigui obligada a prendre inv., sempre i quan visqui casta i sens marit, mantenint el nom d'aquell, o sigui, mentre no contregui noves núpcies. Les paraules del test. de Jaume Batlle I, de la Pujada (1575) són aclaridores d'això: "*Ítem vull y man que lo dot que la dita madona Francescha, muller mia, me ha portat y jo tinch rebut y tots los altres drets y creix ella tindrà en los dits béns meus, li sian salvas y segurs en y sobre tots los dits béns meus sens empaix nigú ni contrari a tota contentació sua, dexant la dita madona Francescha, muller mia, dona potent, senyora maiora y usufructuària de tots los dits béns meus universalls, y vull y man que regescha y administre los dits fills y filas \y béns/ meus y seus ab libera y general administració, sens ésser [f. 86v] obligada en pendre inv. y dar compta nigú al areu meu davalscrit ni alls davalscrits curadós, volent y manant que per ella no pendre inv. no li sia fet \perjudici/, empaix ni contrari en son dot, creix y altres drets ella té en la mia heretat y béns meus, encara que per dret o constitució ella y sia obligada, y asò tenint y servant ella mon \nom/ y vivint casta y sens marit y no altrament*" (test. de

Les persones assignades com a tutors o curadors poden renunciar lliurement al càrrec, com fa un dels tutors dels fills menors de Pau Palau (1584), de St. Joan Salerm.¹³ Els tutors o curadors, o les persones que mana fer l'inventari, prometen complir amb el càrrec, donar-ne compte sota obligació de béns amb escriptura de terç. Per evitar qualsevol acusació de frau, acostumen a fer constar que han actuat d'acord amb la veritat, i prometen declarar els béns que puguin aparèixer posteriorment. Ho trobem escrit en 5 dels inventaris que estudiem: Vicenç Alavedra (1562), arrendatari de la Talalla; Antoni Carbó II (1565), de St. Joan Salerm; Antoni Martí (1568), de la Talalla; Antoni Cartró (1572), de mas Suau; i Montserrat Forés (1572), de la Creu. Els encarregats de l'inventari d'Antoni Martí (1568), de la Talalla, d'Antoni Carbó II (1565), de St. Joan Salerm, i d'Antoni Cartró (1572), de mas Suau, prometen que si troben més béns els faran constar al peu de l'inventari.¹⁴ La sospita es pot donar en masos on

Jaume Batlle I, de la Pujada, 1575, APL, M-1570, f. 86r-86v, 187). El mateix esperit consta en altres testaments: Antoni Carbó II (1562), de St. Joan Salerm: “*ni mancho vull sia tinguda ni obligada dar compta ni pendre inv. de mos béns*”, sempre i quan conservi el seu nom (test. Antoni Carbó II, 1562, APL, M-1561, f. 18r-19r, 39); Joan Forés (1563), masover de la Creu: “*no sia tinguda ni obligada en pendre inv. ni ésser estreta ni demanada de rompra, y asò tenint y fermant ella mon nom, so és, vivint casta y sens marit, y no altrament*” (test. de Joan Forés, masover de la Creu, 1563, APL, M-1561, f. 30v-32r, 79); Antoni Olivella (1566), de Fontclara: “*sens ésser demanada ni estreta de compta ni manco sia obligada en pendre inv. dells dits béns meus, y asò vivint ella casta y sens marit, so és, mantanint mon nom; altrament, morint ella o caSt.-se, en tal cas los curadós daval scrits sian obligats pendre inv. de tots los dits béns meus, los qualls béns meus vull que entren en mà y poder dells curadors daval scrits a tota coneguda y disposició sua*” (test. d'Antoni Olivella, de Fontclara, 1566, APL, M-1561, f. 87r-88v, 209); Marc Miquel, del Gorner (1573): que sigui usufructuària “*sens ésser obligada a pendre inv. y dar compta nigú sinó que regescha y administre en Bartomeu, fill meu, comú a mi y de la dita madona Eulàlia, muller mia,^e y los dits béns meus ab libera y general administració regescha y administre sens ésser-li fet empaix ni contrari per niguna persona*” (test. de Marc Miquel, del Gorner, 1573, APL, M-1570, f. 50r-50v, 109).

¹³ El not. fa constar que el tercer tutor ha renunciat a la tutela: “*lo qual inv. se-s pres de voluntat de Elisabet Palau, muller del quòndam Pau Palau, y de Montserrat Palau, de St.a Fe, del bisbat de Barcelona, tudós y curadós dats y assignats als fills y béns del quòndam en Pau Palau, ja-s sia que lo terser curador assignat per dit quòndam en Pau Palau, qui era en Mateu, lo texidor de St.a Fe, no a volgut usar de curador, y dels dits curadós consta en lo derrer test. del dit quòndam Pau Palau pres per mi, Gabriel Gurri, rector de St. Pere de Labern, dia y any en ell contengut, y asò ab decret y consentiment del venerable en Vidal, balle del terme de Sobirats*” (APL, M-1570, f. 161r-162r, 494).

¹⁴ Inv. d'Antoni Martí (1568), de la Talalla, de St. Pere de Lavern: “*(...) prometent ab jurament que si altres cosas se trobaran que no sian continuadas en lo present inv. que encontinent les denunciaran al not. daval scrit y aqueles faran posar y continuar en lo present inv., per les qualls cosas tenir, servir y complir ne obliguen tots sos béns insolidum ab scriptura del terç (...)*”. Inv. d'Antoni Carbó II (1565), de St. Joan Salerm: “*Los qualls Bartomeu Mateu y Jauma Sala y Montserrat Miquel y Magdalena Carbona lo mateix die y any \trameteren/ (y) juraren no trobar-*

coexisteixen els béns d'un masover amb els del propietari, com passa al mas de la Talalla el 1562. Els tutors dels fills menors de Jaume Martí II, de la Talalla, tenen arrendada l'heretat i el mas de la Martinoia a Vicenç Alavedra; a la mort de l'arrendatari, els tutors de les filles menors d'aquell manifesten el dubte de si han inventariat béns que fossin dels hereus de la Talalla, aspecte que només podran verificar contrastant els dos inventaris.¹⁵

VII.1.1. CAUSES PER FER INVENTARI SEGONS EL NOSTRE ESTUDI

Els inventaris *post-mortem* es poden fer per diferents causes. D'acord amb la llei, es fan bàsicament per separar el patrimoni del testador del de l'hereu, per comprovar els deutes del testador i la solvència de l'herència, a fi que l'hereu només estigui obligat a assumir els deutes del testador amb els béns de l'herència. D'aquesta manera, es pretén evitar responsabilitats indesitjades a l'hereu, o en tot cas que aquest pugui renunciar a l'herència si aquesta és deficitària.¹⁶ I per saber què té el testador en el moment de morir, en cas que s'hagin de fer partions d'herència, etc.¹⁷ No obstant, hi poden haver altres raons que poden induir els

se més béns dells sobredits, ans prometeren (y) juraren que tostemps que-s trobaran nignus altres béns del dit Antoni Carbó, quòndam, en continent los manifestaran i faran continuat al peu del present inv..” (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139). Inv. d'Antoni Cartró (1572), de mas Suau: “(...) y promet ab jurament que^s \si/ altres cosas se trobaran que sien de posar en lo present inv. que en continent o denunciarà y farà posar al peu de dit inv..” (APL, M-1570, f. 25v-26r, 49).

¹⁵ 1562, inv. de Vicenç Alavedra, arrendatari del mas de la Talalla: “*Ítem resta que per quant no tenim lo inv. dells \béns dells/ pubills de la Talalla no sabem si resta alguna cosa en la casa que fos de dit defunt, que no sia posada en lo present inv., y també se té dupte si en lo present inv. auria algunas cosas posades que fossen de dits pubills de la Talalla, les qualls cosas bonament no-s poden bé discernir ni verificar, sinó que sien comprovades en lo dit inv. de dits pubills de la Talalla, de hont comprovades ab lo dit inv. se trobarà de tot largament la veritat.*” Trobem el dubte a què es refereix el not. quan aquest escriu “*Ítem dos davant lits de estopa, los qualls pretén dita madona Alavedra ésser seu*” (APL, M-1561, f. 15r-16r, 34).

¹⁶ Veg. PUIG FARRIOL, LI. i ROCA i TRIAS, E. (1984): *Institucions del dret civil de Catalunya*. Barcelona: Editorial Bosch, p. 622. Citat en SANMARTÍ, C. (1993): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa, p. 139.

¹⁷ En un inv. que no estudiem, per ser d'una època posterior i d'una zona diferent, a l'encapçalament es fa saber que es pren inv. perquè se sàpiga què tenia el difunt hereu: “sia a tothom nottori com tota persona que administre béns agenos de dret sia obligada y singularment los marmessors que governan los béns de difunts d'escriurer en inv. los béns de ells a fi de que aquells no se extrevien ni puga dir-se se han ocultat o amagat o calumpniar de omissos en assò de dits marmessors”. 15-11-1758, inv. béns del reverent Josep Fabres, prevere, beneficiari de Sta. Maria de Piera (ACAN, ANI, Piera, Lluís Cases Reguant, 2-140; f. 252).

actuants a fer inventari dels béns d'un difunt. En relació als inventaris que estudiem, trobem els següents motius per fer un inventari:

- a) Inventariar els béns del marit difunt per preservar els drets legals de la viuda usufructuària i tenutària i els dels fills menors o pòstums, per assegurar que quan siguin grans rebin l'herència del seu pare intacta. En alguns casos, el marit fa constar el dubte de si la viuda està prenys, per defensar, si s'escau, els drets del menor abans que aquest nasqués.
- b) Inventariar els béns d'un hereu amb fills menors per assegurar els drets d'aquells, per part dels tutors. La mare deu ser morta, no s'anomena (de Joan Mestre, del Gorner, 1580).
- c) Inventariar els béns d'un cabaler i pare natural per part de dos germans d'aquell, tutors legals del fill natural d'aquell (Perot Carbó, de St. Joan Salerm, 1565).
- d) Inventariar els béns d'un cabaler solter per encantar-los, per voluntat testamentària, que treballa a jornal en un altre mas, i que fa hereva la seva ànima (Antoni Artigues, 1575);¹⁸ també ho demana en testament un treballador solter, que també fa hereva la seva ànima (Joan d'Albi, treballador d'origen francès, 1572).¹⁹
- e) Inventariar els béns del marit hereu difunt per restitució de dot de la viuda per no tenir fills. (Inventari de Jaume Carbó, de Puigfedó, 1586).
- f) Inventariar els béns del pare i avi hereu respectivament per part del fill cabaler (oncle del nét) per garantir que li "serà tornat lo que té sobre la casa", "y que o tinga fins a tant li sia retornat lo que té y a pagat per dita casa" (inventari de Pere Font, pare i avi, del mas Font, 1584). Pres pel fill cabaler, Janot Font.

¹⁸ 9-9-1575, test. d'Antoni Artigues, cabaler de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, 177, f. 81r-81v)

¹⁹ 23-11-1572, test. de Joan d'Albi, treballador d'origen occità, hab. a casa de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, 70, f. 37v-38r).

- g) Inventariar els béns que es deixen a un arrendatari en motiu d'un arrendament de mas. És el cas de l'inventari dels béns del mas de la Talalla que s'encomanen a Domingo Prats, arrendatari d'aquella heretat (1584);²⁰ i l'inventari dels béns del mateix mas de la Talalla que s'encomanen a Sebastià Onyó (1569), arrendatari.

VII.1.2. ELS INVENTARIS DEL NOSTRE ESTUDI

El nostre estudi parteix d'un total de 64 inventaris *post-mortem* datats entre 1561-1698 del terme de Subirats.

D'aquests 64 inventaris, 27 corresponen a la parròquia de Sant Pere de Lavern, com mostrem en el quadre 53; 35 a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats; 1 a la parròquia de Sant Pere de Subirats; i 1 a la parròquia de Sant Pau d'Ordal.

En relació als 27 inventaris de la parròquia de Sant Pere de Lavern, com mostrem en el quadre 53, trobem que 13 inventaris fan referència a pagesos propietaris; 1 a un pubill de mas; 5 a masovers; 1 a una mestressa de mas; 2 a dos cabalers de mas; 1 a un mestre calderer natural de Mallorca que s'està al mas de la Salada; 2 a dos rectors de l'església; i 1 anònim. En relació als masos, disposem de 24 inventaris referents a 16 masos d'aquella parròquia. Hi ha masos que en tenen més d'un: 4 corresponen al mas de la Talalla, dels quals 3 són d'hereus, i 1 d'un masover del mas; de la família Carbó de Sant Joan Salerm, tenim 4 inventaris, dels quals 3 corresponen a hereus i 1 a un fill cabaler d'aquell mas; del mas de la Pujada, 2 inventaris, 1 d'un hereu i 1 d'una mestressa, muller d'aquell; del mas de Rocamora (també anomenat mas Moragues), 2 inventaris de dos hereus; de la Creu, 1 inventari d'un masover.

Pel que fa als 35 inventaris de la parròquia de Sant Sadurní, com mostrem en el quadre 2, en trobem 8 que corresponen a pagesos hereus propietaris de mas; 1 a un masover; 10 a pagesos petits, entre els quals hi ha un cabaler sortit de cal

²⁰ (1584, APL-M-1570, f. 150r-150v, 446).

TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

Vidal de Sant Pere de Subirats que s'està a la casa de Galcerà Ferrer; 2 a dos treballadors moliners; i entre els mestres d'ofici, 2 sastres, 1 fuster, 1 mestre de cases, 1 ferrer; també 1 apotecari i 1 marxant; després trobem 4 inventaris de quatre sacerdots, dels quals 3 són de rectors de l'església i un és prevere propietari del mas de la Riba; també trobem 1 d'un militar.

En relació a les altres dues parròquies, Sant Pere de Subirats i Sant Pau d'Ordal, només hem documentat un testament per cadascuna, i tots dos són dels seus respectius rectors.

Aquest nombre d'inventaris és ampliable a mesura que en vagin sortint més a partir de la consulta de més documentació.

Núm	NOM	CONDICIÓ	ANY	CASA	FONT
1	Guillem Montserrat	calderer	1561	la Salada	APL, M-1561, f. 4v, 11
2	Vicenç Alavedra	masover	1562	la Talalla	APL, M-1561, f. 15r, 34
3	Antoni Carbó	hereu	1565	St. Joan Salerm	APL, M-1561, f. 54v, 139
4	Perot Carbó	cabaler	1565	St. Joan Salerm	APL, M-1561, f. 75r, 177
5	Antoni Martí	hereu	1568	la Talalla	APL, M-1561, f. 106r, 244
6	Jaume Martí	hereu	1570	la Talalla	APL, M-1561, f. 118v, 265
7	Anònim	-	1571	(Lavern)	APL, M-1568, f. 28r, 41
8	Antoni Cartró	pubill	1572	mas Suau	APL, M-1570, f. 25v, 49
9	Antoni Artigues	cabaler	1575	ca l'Artigues	APL, M-1570, f. 82r, 180
10	Montserrat Forés	masover	1576	la Creu	APL, M-1570, f. 88r, 191
11	Joan Mestre	hereu	1580	Rocamora	APL, M-1568 f. 40v, 77
12	Pau Almirall	hereu	1584	Figarola	APL, M-1570, f. 150r, 446
13	Pau Palau	hereu	1584	St. Joan Salerm	APL, M-1570, f. 161r, 494
14	Pere Font	hereu	1584	mas Font	APL, M-1570, f. 165v, 498
15	Pau Miquel	masover	1606	el Gorner	APL, M-1604, f. 17v, 34
16	Antoni Bosc	treballador	1608	cal Julià, St. Joan Salerm	APL, M-1604, f. 29v, 701
17	Joan Modolell	rector	1624	rectoria St. Pere Lavern	AHCVP, AM, P-XVI-236
18	Pere Miquel	masover	1629	mas Escardó	APL, inv. solts, f. 1r, 5
19	Miquel Guilera	masover	1634	Rocavert	APL, inv. solts, f. 1r, 7
20	Antoni Carbó	hereu	1647	St. Joan Salerm	APL, M-1604, f. 109r, 485
21	Isidre Batlle	hereu	1657	la Pujada	APL, inv. solts, f. 4r, 9
22	Anna Batlle	mestressa	1659	la Pujada	APL, inv. solts, f. 2r, 12
23	Llorenç Martí	hereu	1663	la Talalla	APL, inv. solts, f. 1r, 16
24	Magí Bas	hereu	1681	St. Joan Salerm	APL, inv. solts, f. 1r, 17
25	Jaume Carbó	hereu	1586	Puigfedó	APL, M-1561, f. 3r, 2
26	Francesc Pandis	rector	1688	rectoria St. Pere Lavern	APL, inv. solts, f. 1r, 23
27	Sebastià Romagosa	hereu	1696	Rocamora (Moragues)	APL, inv. solts, f. 3v, 20

Quadre 56. *Inventaris de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

Núm	NOM	CONDICIÓ	ANY	CASA	FONT
1	Joan Poch	masover	1575	mas Blanc	APSS, inv. solts
2	Joan Mestre	hereu	1578	de la Plaça, St. Sadurní	APSS, inv. solts, f. 1r, 7
3	Bartomeu Mir	hereu	1585	molí de Vilarnau	APSS, inv. solts
4	Llorenç Vidal	cabaler, pagès	1601	casa	APSS, inv. solts
5	Salvador Rius	pagès	1606	casa	APSS, inv. solts
6	Joan Martí	pagès	1618	l'Hostal	APSS, inv. solts
7	Joan Martí	hereu	1620	l'Hostal	APSS, inv. solts
8	Bertran Sogas (occità)	boter	1624	casa	APSS, inv. solts
9	Bartomeu Torrentmal	pagès	1625	casa	APSS, inv. solts
10	Joan Nurigat (occità)	pagès	1627	casa	APSS, inv. solts
11	Joan Gaubert (occità)	moliner	1628	molí de Vilarnau	APSS, inv. solts
12	Alfons Duran	hereu	1642	mas de les Comes	APSS, inv. solts
13	Felip Caldes	rector	1643	rectoria St. Sadurní	AHCVP,BX,P-XVII-126,2
14	Simó Boter	sastre	1650	casa	APSS, inv. solts
15	Margarida Rovira	viuda pagès	1654	casa	APSS, inv. solts
16	Jaume Notó	sastre	1661	casa	APSS, inv. solts
17	Josep Sever	pagès	1664	casa	APSS, inv. solts
18	Rafel Boter	m. de cases	1666	casa	APSS, inv. solts
19	Josep Rosell	prevere	1667	mas de la Riba	APSS, inv. solts
20	Antoni Ros	fuster	1669	casa	APSS, inv. solts
21	Francesc Salvà	pagès	1670	casa	APSS, inv. solts
22	Salvador Solís	rector	1670	rectoria St. Sadurní	APSS, inv. solts
23	Jaume Ferrer	hereu	1670	cal Ferrer del Mas	APSS, inv. solts
24	Pau Sardà	pagès	1686	-	APSS, inv. solts
25	Antoni Ràfols	moliner	1686	molí Nou	APSS, inv. solts
26	Josep Espeleta	alferes	1686	-	APSS, inv. solts
27	Isidre Amigó	marxant	1687	casa	APSS, inv. solts
28	Joan Batlle	hereu	1690	casa	APSS, inv. solts
29	Isidre Amigó	pagès	1691	casa	APSS, inv. solts
30	Joan Moreta	rector	1691	Sta. Maria de Monistrol	APSS, inv. solts
31	Gabriel Oller	apotecari	1693	casa	APSS, inv. solts
32	Joan Salvà	pagès	1695	casa	APSS, inv. solts, f. 1r.
33	Jaume Ferrer	hereu	1695	cal Ferrer del Mas	APSS, inv. solts
34	Josep Tobella	ferrer	1696	casa	APSS, inv. solts
35	Fèlix Raventós	hereu	1698	cal Codorniu del mas	APSS, inv. solts

Quadre 57. *Inventaris de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

Núm	NOM	CONDICIÓ	ANY	CASA	FONT
1	Bernat Puig	rector	1622	rectoria de St. P. Sub	AHCVP, JR, P-XVI-197-1

Quadre 58. *Inventaris de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII.*

Núm	NOM	CONDICIÓ	ANY	CASA	FONT
1	Antoni Guilera	rector	1604	rectoria de St. Pau d'O.	AHCVP, JR, P-XVI-197-1

Quadre 59. *Inventaris de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

Teòricament, els inventaris han de donar compte dels béns del difunt, tant mobles com immobles, a més del capital i els deutes. La majoria d'aquests inventaris tenen una estructura similar. El notari que inventaria els béns entra per la porta del baluart o pati, si n'hi ha, i un cop dins la casa fa un recorregut començant per la planta baixa fins a l'últim pis o golfes. S'inventarien els béns a mesura que es va avençant, des de l'entrada fins a les golfes, passant per totes les habitacions i dependències. S'acostuma a dir el lloc on es guarden els béns i a vegades es dóna informació sobre el seu estat de conservació, material de què són fets, color, etc. Tenint en compte la seva magnitud, acotem l'anàlisi bàsicament als inventaris de la parròquia de Sant Pere de Lavern, i ho complementem amb l'estudi més general dels inventaris de les altres tres parròquies per poder tenir una visió de conjunt. L'anàlisi d'aquests documents proporciona una informació molt valuosa sobre la vida domèstica dels habitants de Subirats del cinc-cents, a la vegada que contribueix a conèixer el *modus vivendi* de les famílies del Penedès d'aquella època. A fi de facilitar el seu estudi, hem agrupat i avaluat la informació dels inventaris estudiats en diferents apartats dins el nostre treball de tesi.²¹ En aquest capítol dels testimonis materials de la vida domèstica, informem sobre els estris de cuina i menjador, mobiliari, lluminària, vestuari, joies, armes, jocs, instruments musicals, llibres, objectes de decoració, eines i material de treball, entre altres.

²¹ Els inventaris estudiats ens permeten extreure un llistat d'objectes i eines que formen part de la vida quotidiana d'aquestes famílies, així com conèixer-ne la seva utilitat, les feines a què estaven destinats i la seva relació amb el lloc on es guardaven. També hi trobem informació sobre la distribució de la casa, reserves d'aliments i excedents agraris de l'any en curs, el bestiar, així com, en alguns casos, referències genèriques a les terres i masos que formen part de la propietat ("*Ítem tota la heretat, terres y vinyas y possessions de la dita casa de St. Joan Salerm y mas de la Salada*", a l'inv. d'Antoni Carbó II (1565), de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 61v-62r, 151); "*Ítem se troba tenir un mas anomenat lo mas Martinoy, ab terras, honors y posseccions suas ab ses afrontacions, situat dins la dita parròchia de la Bern*", a l'inv. d'Antoni Martí, de la Talalla (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).), i referències als conreus que es tenen en terra pròpia o arrendada i els tractes amb què es tenen. Com hem dit abans, hem agrupat i avaluat tota aquesta informació en els capítols pertinents del nostre treball de tesi.

VII.2. ELEMENTS DELS INVENTARIS

Ítem uns ferros de ferro per tenir la olla al foch. (1561)¹

VII.2.1. ESTRIS DE CUINA

Tots els inventaris de què disposem acostumen a situar la cuina a la planta baixa dels habitatges. En tots ells, els notaris hi fan constar la llar de foc. Ho poden fer de forma directa, com quan s'anomena que a la Talalla (1568/1569) hi ha un escó de fusta de pi “prop lo foch”. Però habitualment ho fan de forma indirecta, anomenant-ne els ferros i estris relacionats amb el foc a terra i la cocció d'aliments: ferros del foc, clemàstecs amb la cadena de ganxos que penja del canó de la xemeneia, molls, pales, cavalls de ferro, graelles, etc.

En set casos consten els ferros del foc. A la Salada (1561), s'esmenten “*uns ferros de ferro per tenir la olla al foch*”. A casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, “*uns ferros de tres torres de tenir la olla al foch*”. A la Talalla (1568) hi ha “*uns ferros de tenir la olla al foch que tenen la una cama trencada*”, i a la Creu (1576) “*uns ferros de tres canas per posar la olla al foch*”, els quals es venen a l'encant (1576) per tres sous. També s'esmenten els molls en quatre casos, com els “*molls de ferro de tenir al foch*” de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla. I els clemàstecs amb la seva cadena de ganxos que va penjada al canó de

¹ 19-3-1561, inv. de Guillem Montserrat, calderer, de la Salada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 14v-5v, 11).

la xemeneia, en quatre casos, i els llévens o lleves en nou casos. Entre d'altres, trobem “*uns lévens de ferro per tenir la olla al foch*” al mas Suau (1572) i a la Creu (1576), “*unas levas*” a la cuina del mas de Figarola (1584), “*uns clamascles de ferro ab sa cadena de ferro y lévens*” a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, “*uns clamascles de ferro, molls, un forroll, unes levas, uns ferros petits*” a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, “*uns ferros, clamastras, mols, ferroll*” al mas Font (1584), i “*uns llévens nous y uns clamascas nous ab una branca sola*” a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner.

Indiscutiblement, la llar de foc n'és l'element principal, tant de la cuina com de la casa. De la llar de foc, en depèn la cocció del menjar i l'escalfament de l'habitatge, juntament amb la seva xemeneia. És també el centre de les reunions de la família, especialment durant els mesos més freds de l'any. El foc d'una casa habitada no s'apaga mai. És la seva ànima. Els seus habitants el mantenen viu de dia i cobreixen amb cendra les brases que queden al vespre per tornar-lo a avivar al matí. És tan essencial que els recomptes de cases o caps de família s'anomenen tradicionalment *fogatges*, i consten com *afocats* els masos i cases habitats i inscrits en el cens d'una població. Per contra, es diuen *desafocats* els masos i cases deshabitats, derruïts o abandonats. Per tant, sense foc no hi ha casa, ni vida. Com que la vida de la casa es fa sobretot a la planta baixa, i especialment a la cuina, és habitual trobar en aquesta estança bressols, bassetes i estris d'ús quotidià, a més de tot allò que té a veure amb la preparació i cocció del menjar.

El menjar es cou al foc i els nostres inventaris mostren com la cuina dels segles XVI i XVII és bàsicament de llar de foc. En cap cas els inventaris estudiats parlen de fogons, però sí de foc a terra.²

En deu dels dotze masos de Lavern de què disposem inventaris, trobem *olles*. Només al mas de Puigfedó (1565) i al mas de Pau Almirall (1584), de Figarola, no hi consta cap olla.³

² Els fogons de carbó que anomena Teresa M. Vinyoles pels segles XIV i XV per a la cocció de cremes i salses no consten en els nostres inventaris. En cap cas no consta tampoc carbó a la cuina, o a altres llocs.

³ L'inv. del mas de Puigfedó (1586) està mutilat i presenta llacunes per forats ocasionats per l'oxidació de la tinta i dels corcs que dificulten i o impossibiliten la lectura del text. Això explica que no haguem constatat tots els objectes, entre ells alguns com les olles, tan comuns a la cuina. A

Les olles que trobem són fetes de materials diferents: terra, coure i aram, o sigui, coure laminat o forjat en planxa. Hi ha quatre masos que només tenen olles de terra. A la Salada (1561) en trobem dues; al mas Suau (1571) tres, entre xiques i grans; al mas de la Creu (1576) dues, de les quals una és gran amb “cobertora”; i al mas de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, dues, una de sis diners i l'altra de dos diners. Al mas de la Talalla (1568/1569/1570) trobem una olla de coure, de mida mitjana, que pesa nou lliures. En el testament de Vicenç Alavedra (1561), arrendatari del mas de la Talalla, consta que té una olla de coure de cinc o sis lliures de pes, de Jaume Guinovart, de Vilafranca del Penedès;⁴ aquesta olla ja li deurien tornar perquè no consta en els inventaris d'aquell mas.

Al mas de Pau Miquel (1606), del Gornet, hi ha una olla d'aram. Al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi consten vuit olles de terra, de les quals tres de grans i cinc entre grans i xiques, més una olla d'aram “ab sa cubertora de aram” que “serveix per escalfar la aygua per pastar”. Al mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, hi ha nou olles, de les quals set són de terra, quatre de les quals són “comunes” i tres amb ansa, més una olla de coure i una altra d'aram.

Les olles de terra són les més comunes en aquets inventaris. En trobem vint-i-dues d'un total de trenta olles. En una proporció molt menor trobem les de metall, només tres de coure i tres d'aram. Aquesta diferència pot explicar-se pel preu, ja que el metall és més car.⁵ Podem pensar que la terrissa és millor que el coure per cuinar. No obstant, segons el llibre de Sent Sovi, el coure és un dels materials més preuats per cuinar millor el menjar, en olla o en caldera.⁶ Només en un sol cas trobem indicat el pes d'una olla de coure. Es troba a la cuina de la

l'inv. del mas de Pau Almirall (1584), de Figarola, ben conservat, tampoc presenta cap olla, potser per descuit del not. o perquè cuinen amb altres estris. Hi trobem una caldereta d'aram amb una ança de ferro de pes de set lliures i mitja, no a la cuina sinó a l'habitació.

⁴ “Ítem en Jaume Guinovart, de Vilafranca (...) tinch una olla de coura sua, de pes de sinch ho sis lliures”, 29-12-1561, Test. de Vicenç Alavedra, la Talalla (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

⁵ El preu de la terrissa és més econòmic que el del metall. De les dues olles que consten a l'inv. de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, només es diu que una és de 6 diners i l'altra de 2 diners. Pel preu sembla que siguin de terra. A l'encant d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, es ven “una olla de terra y una cassola y una graxonera xiqua (de terra d'olla)” per 2 s. i 2 d. I a l'encant de Montserrat Forés (1576), de la Creu, es ven una caldera d'aram mitjana per 1 ll. i 14 s.

⁶ “E si lo volets ffer bo, sie ffet as olla nova ho en olla de coura ho en qualdera [...]”. *Llibre de Sent Sovi*, 1979. Barcelona: ed. Barcino, cap. 157, p. 173.

Talalla (1568/1569), és de mida mitjana i pesa nou lliures.⁷ Assumpta Serra destaca que el coure s'empra per fer objectes gruixuts i pesants. En el seu treball pels segles XIII-XVI, troba olles de coure entre tres lliures i mitja, la més petita, fins a trenta-una lliures i mitja les més grans, passant per diferents mides que oscil·len entre sis, set, nou, tretze i vint-i-tres lliures.⁸

En relació a la capacitat de les olles, n'hi ha de diferents mides. Trobem olles de terra xiques, grans i d'altres que només es diu que són de terra "comunes". De les tres olles de coure, dues són de mida mitjana, i una es diu que és de dotze escudelles.⁹

De la mida de les tres olles d'aram, la que trobem a la cuina d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, és gran, "ab sa cubertora de aram", i serveix per escalfar l'aigua per pastar el pa, com ja hem dit. Les olles, doncs, no només estan reservades per cuinar sinó que poden tenir altres usos, com el de bullir l'aigua per pastar el pa.

No totes les olles que hem trobat es guarden a la cuina. També en trobem a la sala, juntament amb altres objectes, com ara plats, entre altres, i reserves d'aliments. De les nou olles que hi ha a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, sis són a la cuina i tres de grans són a la sala. Montserrat Forés (1576), de la Creu, té dues olles de terra, una a la cuina i l'altra també a la sala, juntament amb plats, aliments i altres objectes. Sembla que es tracti d'olles d'ús no quotidià reservades per dates assenyalades, o que s'hi guarden per quan es necessiten.

Un altre objecte que apareix sovint és la *paella*. A excepció del mas de Puigfedó i del mas de Pau Palau, de Sant Joan Salerm, consten en tots els masos, i el seu nombre oscil·la entre una (en sis casos), dues (en dos casos) i tres (en un cas). S'acostuma a especificar-ne el material, llevat de cinc casos en què no consta. La majoria són d'aram, a excepció d'una que és de ferro. En relació a la seva capacitat, en trobem de petites, mitjanes i grans. També s'acostuma a especificar-ne el seu estat: bones, raonables, usades, dolentes i molt dolentes. N'hi

⁷ 1569, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 118v): "Ítem una olla de coura mitgensera de pes de nou liures".

⁸ SERRA i CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval...*, op. cit., p. 206.

⁹ 11-11-1580, inv. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40v-42r): "Ítem una olla de coure de dotse escudelles poch més ho mancho".

ha una d'aram "ja dolenta" a la Salada (1561); una de ferro "ja usada" a la Talalla (1562); dues a la Talalla (1568), "la una bona, la altra molt dolenta"; una d'aram mitjana a la Talalla (1569); una d'aram "ja usada" al mas Suau (1572); dues d'aram mitjanes "rahonables" a la Creu (1576); dues, "una gran y una petita" a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora; una paella "gran" a Figarola (1584); una al mas Font (1584); dues a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, "una gran y una petita, ja bonas"; i tres d'aram "entre bonas y dolentes" a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm.

També consten *giradores*. Al mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, i al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, entre els ferros del foc, consta respectivament "una giradera de la paella" i "una giradora bona"; i trobem també una giradora de ferro al mas de la Riba (1667), a prop de Sant Sadurní.¹⁰

Troblem *morters* a la cuina de cinc masos de Lavern. La majoria són de terrissa, a excepció d'un de pedra que trobem a la Talalla (1568). En relació als morters de pedra, també n'hem localitzat un a Sant Sadurní en una data posterior, al mas de Vilarnau (1585), de Bartomeu Mir: "un morter molt dolent de pedra".¹¹ També a Sant Sadurní, un morter de coure a la cuina de Joan Mas, de la Riera (1631), de quinze lliures de pes.¹² Generalment no s'acostuma a descriure la mida dels morters. Només al mas de la Talalla (1568) es diu que el morter de pedra és xic. També en tres casos es diu que tenen mà o picador de fusta: la Salada (1561), la Talalla (1568) i el mas Suau (1572). En canvi, el morter de coure de Joan Mas, de la Riera (1631), té un picador de ferro.

Les *calderes* són també objectes habituals als masos. Quan se n'especifica el material, aquest és d'aram. A la Salada (1561) no en trobem cap, però hi habita un calderer, Guillem Montserrat, originari de l'illa de Mallorca, el qual disposa de les eines i "altres ferrirons qui servexen al dit offici de caldarer".¹³ Les calderes

¹⁰ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, prve, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

¹¹ 4-10-1585, inv. de Bartomeu Mir, del mas de Vilarnau, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹² 8-8-1638, inv. de Joan Mas, de la Riera, St. Sadurní (APL, inventaris i encants, f. 1r-4v): "Un morter de coure, pesa poc més o manco quinze lliures, ab sa mà de ferro".

¹³ 19-3-1561, inv. de Guillem Montserrat, de la Salada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 4v-5v).

que trobem són de diferents mides: xiques, mitjanes, grans. Antoni Martí (1568), de la Talalla, en té tres, una de xica, una de mitjana i una de gran. Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, en té dues, una de xica i una de gran. Al mas Suau (1572) n'hi ha una de xica d'estat "rehonable". A la Creu (1576), una de mitjana. Joan Mestre (1580), de Rocamora, en té dues de grans. A Figarola (1584), una una caldereta amb ansa de ferro. I tant al mas Font (1584) com a casa de Pau Miquel (1606), del Goner, n'hi ha dues, una de mitjana i una de gran. A la Talalla, Vicenç Alavedra (1562) en té una de tinguda de "mitja portadora", igual que la Pere Miquel (1629), del mas Escardó, que és "una caldera de aram de tinguda mitge portadora de aygua".

Les calderes poden tenir diferents utilitats. En alguns masos, les calderes es troben a la cuina, i s'noten al costat d'alambins per destil·lar. Les tres d'Antoni Martí (1568), de la Talalla són al costat d'uns "alambins de estany per fer aygües". Les dues calderes d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, són al costat d'una cassa d'aram i de "uns alambins per fer aygües estilades". I Pere Miquel (1629), del mas Escardó, té "una caldera de aram de tinguda^h \mitge/portadora de aygⁱ[ua]" al costat de "uns alambins ia usats".¹⁴ No totes les calderes es troben a la cuina, o cuina pastador. A Figarola (1584), la caldera és al pis de dalt, a l'habitació de després de la torra, al costat d'un llit parat, gerres d'oli i d'un braçol. Probablement la hi guardaven perquè no la feien servir sempre. Al mas Suau (1572) en trobem una de xica en un espai sense definir, al costat d'una màrfega de llit, d'una taula i d'una bóta de vi. La de Montserrat Forés (1576), de la Creu, és mitjana i està a l'entrada, espai on s'hi ubica també la cuina, el pastador i el celler. Sabem que aquesta caldera es ven per 1 lliura i 14 sous a l'encant.

Només en un sol cas es detalla el seu pes: Pau Almirall (1584), de Figarola, té una "caldereta" de set lliures i mig de pes. I només en dos casos, es detalla el seu estat: es diu que la caldera xica del mas Suau (1572) i la caldera gran del mas Font (1584) són raonables.

¹⁴ 2-10-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

A més de les calderes, trobem també un *calderó* a la cuina de la Talalla (1568), i s'indica que és d'aram o coure, sense precisar més.

Entre altres objectes que van al foc, trobem una *conca* d'aram a Puigfedó (1565). Quatre *cassoles*, que quan se n'especifica el material es diu que són fetes de terra, una de les quals és a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, i l'altra a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora. Les altres dues són respectivament a Puigfedó (1565) i a casa de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm. Quatre *casses*, que en tres casos es diu que són d'aram: a la Creu (1576), a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner; i en un cas es diu a més que té la mà de ferro: a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. Fora de Lavern, a la cuina del mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, trobem una *cassa* de coure "migensera".¹⁵

També una *casseta* d'aram amb mà de ferro a la Talalla (1562), i un *cassó* d'aram també amb mà de ferro a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm.

No tan nombrosos són els *asts de ferro* per rostir la carn. En troben un a la Salada (1561), dos a la cuina d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, un al pastador de Joan Mestre (1580), de Rocamora, i un a la cuina del mas Font (1584).

En algun cas, s'especifica la seva mida. L'ast de l'esmentat mas Font (1584) és "mitjà". Al segle XVII, trobem "un ast llarch" al pis de dalt de la casa d'Antoni Carbó (1647), de Sant Joan Salerm.¹⁶

També en alguns casos, s'especifica el seu estat. Per exemple, l'ast de Joan Mestre (1580), de Rocamora, "no val gaire", i l'ast del mas Font (1584) és "dolent". Al segle XVII, a casa de Joan Martí (1620), de les Voltes, de Sant Sadurní, trobem "un ast bo y altre trancat".¹⁷ Al mas Blanc (1648), de Sant Sadurní hi ha "un ast usat".¹⁸ A l'encant dels béns de Joan Gaubert (1628), de

¹⁵ 24-1-1575, inv. de Joan Poch, mas Blanc, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

¹⁶ 19-7-1647, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 109r-109v).

¹⁷ 19-7-1620, inv. de Joan Martí, de les Voltes, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁸ 6-8-1648, inv. de Josep Llopart, mas Blanc, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

Sant Sadurní, es ven “un ast de ferro dolent per preu de un sou”.¹⁹ Sembla doncs que tot s’aprofitava i es reutilitzava. A finals del segle XVII, hem trobat un altre objecte de metall reutilitzat com a ast, probablement perquè ja havia perdut la seva utilitat. A la cuina de Joan Salvà (1695), de Sant Sadurní, hi ha “un ast fet de una spasa”.²⁰ Això ens fa pensar que l’espasa “tota rovellada, sense beyna” que trobem situada a la cuina d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, podria fer-se servir també com a ast.

En alguns casos s’anomenen les *saleres* i els *salers*. No estan documentats en tots els masos. Hem trobat saleres de fusta i de terra a la cuina. A casa d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha “una sallera de fusta miga de sall”, i a la de la Creu (1576) “una salera de terra”.

En relació als salers, només n’hem trobat en dos masos, dos de pedra en una habitació de Puigfedó (1565), i dos de vidre al menjador de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner. Els dos salers de pedra que trobem a Puigfedó (1565) estan guardats en una capsa dins una caixa de fusta a la cambra de l’amo: “una capsa ab dos salés de pedra de Sant Magí, lo hu daurat y l’altra blanc”. Per les seves característiques -s’especifica que la pedra és de Sant Magí, i que un és daurat i l’altre blanc-, no semblen objectes comuns. Pot tractar-se de dos objectes bons que es traurien a la taula del menjador o de la sala els dies més assenyalats. Els dos salers de la casa de Pau Miquel (1606) es troben al menjador i són de vidre. Per aquest fet, no semblen d’ús diari. A la cuina del mateix mas hi ha una taula escó on probablement s’hi menja els dies de cada dia. El vidre és un material delicat i fàcil de trencar, i no tan corrent com ara la terrissa i la fusta. A la cuina del mateix mas, no hi ha cap objecte de vidre. En canvi al menjador, a més dels dos salers, hi ha “un tinell ab tres tinellets, en lo qual y a deu canadelles xiques de vidre bones y deu tases de tota manera bones”. Els estris de vidre relacionats amb la taula semblen, doncs, més propis del menjador que no pas de la cuina. Però no només se’n troben al menjador. En alguns casos també els trobem a l’entrada, o a la sala.

¹⁹ 27-8-1628, inv. de Joan Gaubert, moliner, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²⁰ 5-7-1695, inv. de Joan Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

El *setrill* de l'oli només apareix en quatre masos del segle XVI. Pot ser de terra, en tres casos, o de vidre, en un cas. Els setrills de terra acostumen a ser a la cuina, i els de vidre a l'entrada. Al mas Suau (1572) trobem “un satrillet de terra” en un lloc indeterminat, que pot ser la cuina, al costat d'una soperera de terra d'olla i d'un morter de terra amb mà de fusta. A la cuina de Joan Mestre (1580), de Rocamora, un setrill de terra. A l'entrada del mas Font (1584) un setrill de vidre, juntament amb dos plats blancs pintats i una taula amb dos bancs; això fa pensar que a l'entrada d'aquest mas també s'hi pot menjar, tot i que el mas disposa de cuina i menjador. En els inventaris que estudiem del segle XVI, no hem trobat cap setrill de vidre ni altres objectes de vidre a la cuina. En canvi, sí que els trobem en altres llocs de la casa, com veurem més endavant, entre ells el menjador. Assumpta Serra creu que el setrill de terra era per la cuina i el de vidre pel menjador, tot i que els seus inventaris estudiats no situen el de vidre al menjador, i afirma que els objectes de vidre semblen més propis del menjador que de la cuina.²¹ No obstant, en inventaris del segle XVII, sí que trobem setrills de vidre a la cuina, sobretot en masos i cases benestants. A la cuina del mas de la Riba (1667), a prop de Sant Sadurní, hi trobem “un satrill de tenir oli de vidre” i “un satrillet de vidre xich”, i altres objectes de vidre: “una ampolla rodona de vidre”, “una patrona de vidre”, “dos porrenets de vidre” i “un saler de vidre”.²² Pot ser que s'hagin dut a la cuina, un cop desaparada la taula de la sala petita o menjador d'aquell mas, espai que l'inventari situa al costat de la cuina. No és fins fins més endavant, el 1688, en què trobem un setrill de llauna a la rectoria de Lavern, venut a l'encant per 2 sous i 6 diners.²³

La majoria de les cases acostumen a tenir l'oli en *gerres olieres* de diferents tipus i mides, i *càntirs oliers*. Algunes vegades es detalla la capacitat d'aquestes gerres, i en d'altres només la quantitat d'oli que contenen. Quan se'n detalla la seva capacitat, aquesta oscil·la entre tres quartans, quatre quartans, sis

²¹ SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval...*, *op. cit.*

²² 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

²³ 16-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v).

quartans, i dues càrregues les alfàbies.²⁴ En relació al tipus de gerres, trobem gerres petites d'una o dues anses, una gerra obrada, probablement petita, una gerra gran de la boca estreta, i les alfàbies de dues càrregues, que són les gerres més grans.

Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té un càntir de terra olier a la sala, i en una habitació quatre gerres olieres, “de les qualls és la una obrada y la altra amb una ansa”, i dues contenen sis quartans d'oli. A la Talalla (1568), tres gerres, que entre totes contenen quinze quartans d'oli. A la Creu (1576), una gerra de 6 quartans de capacitat. Joan Mestre (1580), de Rocamora, té dues alfàbies per tenir oli de dues càrregues, i dues gerres petites, una de les quals té “dues ansetes”, i contenen tres quartans. A més disposa d'una collidora de prendre oli, un embut i un “trasedor d'oli”. Pau Miquel (1606), del Gorner, té dues gerres “de duas ansas” de quatre quartans cada una, una plena i l'altra mitja “de oli bo”, i “una gerra gran de la boca streta de oli de cuinar” amb tres quartans d'oli. Les gerres d'oli que trobem en aquests masos es guarden en habitacions, i el càntir olier a la sala, tot al pis de dalt. Ni a l'entrada ni a la cuina del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem cap setrill.

Les *canadelles* o *setrilleres* que trobem són totes de vidre. N'hi ha a la sala de la Creu (1576), que conjuntament amb tasses i brocalls fan dinou peces de vidre. També deu canadelles xiques al tinell del menjador de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner.

Els gerros que trobem són de terra. Trobem tres *setres* o gerros, de terra, en tres masos. Una a l'entrada de la casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm; una a l'entrada de la casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora; i l'altra al menjador de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner.

Els *càntirs* són presents pràcticament a totes les cases. En els nostres inventaris del segle XVI, els trobem en tots els masos de Lavern a excepció del de

²⁴ Recipients grans de ceràmica semblants a l'àmfora, amb l'interior vernissat, amb coll curt o sense coll, ventre ample i base plana i estreta, sense anses o amb anses molt petites. Beltrán de Heredia, en relació a l'edat medieval, diu que van ser utilitzades principalment pel transport marítim i per magatzemar blat, farina i vi. Veg. BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): “terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina”, dins *Del rebost a la cuina. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat. p. 106-107.

Joan Mestre (1580), de Rocamora, i del mas Font. No són objectes exclusius de la cuina. També n'hi ha a l'entrada, al menjador o en altres llocs, com ara l'habitació. Sempre se n'especifica el material. Acostumen a ser de terra, però també n'hi ha de vidre, en dos casos, coure, en un cas, i aram, també en un cas.

Hi ha diferents tipus de cànirs segons el seu ús: cànirs d'oli, d'aigua, de mel. Trobem un canteret de terra ple de mel i un cànir olier al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. Els cànirs de vidre que trobem poden ser per posar vi a la taula, o també aigüerent. A l'entrada del mateix mas d'Antoni Carbó (1565) trobem "un cantaret blanch de vidre" al costat d'ampolles, brocals i tasses també de vidre. En una de les cinc caixes que Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té a la seva habitació hi trobem "un cantaret de vidra sbufat", al costat de peces de roba i d'objectes relacionats amb la taula, com uns salers de pedra, unes estovalles noves i uns aixugamans. Assumpta Serra recorda que en alguns llocs, i sobretot a pagès, hi ha el cànir pitxer, una varietat de cànir de vidre que serveix per posar-hi vi, i esmenta un cànir de vidre que troba al Perer (1576), que col·locarien més aviat a la taula. Al mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, trobem també "un canteret de vidre" al celler, juntament amb tasses de vidre, brocals i una fruitera de vidre.²⁵ Al mas de la Riba (1667), a prop de Sant Sadurní, hi ha "un canteret de vidre" al menjador.²⁶ I a cal Batlle de la Pujada (1657), de Lavern, trobem "un cantaret de aigüerent" a l'entrada, juntament amb un tasser amb tres ampolles de vidre.²⁷ A la cuina de la Salada (1561) trobem "dos cànirs" de terra i "un cantaret de aram".

A vegades s'especifica la mida dels cànirs: xic, mitjà, o simplement amb el diminutiu "canteret". Trobem un "canteret" de terra ple de mel de set o vuit lliures de pes al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, un cànir mitjà i dos de xics al mas Suau (1572), o dos cànirs mitjans a la Creu (1576). Trobem també canterets de mel en inventaris del segle XVI de Sant Sadurní. Joan Mestre

²⁵ 24-1-1575, inv. de Joan Poch, del mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

²⁶ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, rector de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

²⁷ 20-9-1657, inv. d'Isidre Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 4r-4v).

(1578), de Sant Sadurní, té “un canteret meler ab quatre lliures de mel” dins una caixa situada a la cambra.²⁸

Per guardar l'oli s'usen també els *càntirs d'oli*. Miquel Guilera (1634), de la Creu, té “quinse quarta[ns] de olly ab cantis y una gereta” a la seva habitació.²⁹ En una habitació del mas d'Antoni Carbó (1647), de Sant Joan Salerm, trobem “dos cantis oliés”.³⁰ A la Talalla (1664) trobem set quartans d'oli en dos càntirs, i tres quartans i mig d'oli en quatre càntirs.³¹ Per la seva part, el pagès Joan Norigat (1627), de Sant Sadurní, té “un cantaret olié” també a la seva habitació.³²

A vegades se'n detalla l'estat de conservació. A l'entrada de Puigfedó (1565) trobem tres càntirs, “dos de trencats y un de senser”. El canteret de coure amb un broc que hi ha a l'entrada de la Talalla (1568) està “ja usat”. O se'n diu el preu: Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, Lavern, té “un canti de 4 dinés” a la cuina.

Normalment, els càntirs d'aigua són de terra, però també en trobem de coure “ab broc” i d'aram, potser destinats també a contenir aigua.

Troblem una *morratxa*³³ a l'entrada del mas Font (1584); i una altra a l'entrada de la Pujada (1657), de Lavern, juntament amb tres ampelles de vidre i un cantaret d'aiguardent.³⁴

Brocals, botelles i tasses de vidre. De *tasses*, en trobem en set masos diferents. Es situen al menjador, com les deu tasses “de tota manera bones” dins el tinell del menjador de Pau Miquel (1606), del Gorner. Però acostumen a ser a l'entrada, juntament amb ampelles de vidre i brocals. Probablement per oferir beure a les visites, com ara una tassa d'aiguardent. Trobem una tassa de vidre a l'entrada de la Salada (1561), juntament amb dues ampelles de vidre i dos

²⁸ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

²⁹ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

³⁰ 13-10-1647, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 109r-109v).

³¹ 18-9-1664, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3v-4v).

³² 23-12-1627, inv. de Joan Norigat, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

³³ Morratxa o almorratxa és un recipient de vidre o de metall, normalment en forma de càntir, amb diferents brocs utilitzat per a espargir aigua d'olor. Veg. DGLIC, p. 80; i DCVB, I, p. 535.

³⁴ Inv. d'Isidre Batlle, pagès, de la Pujada, Lavern. 1657, st, 20. APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v.

brocalls. Quatre tasses, tres de senceres i una de trencada, a l'entrada de Puigfedó (1565). A l'entrada de la Talalla (1568), dins un armariet, hi ha una gerra, un brocal i una tassa. Al mas Suau (1572) també trobem un brocal, una ampolla i dues tasses de vidre. La casa que compta amb més brocals (garrafes o ampolles panxudes de vidre) és la d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. En total, sis brocals de vidre, dos de grans i quatre de petits, a l'entrada. Entre altres líquids, podien servir per guardar-hi aiguardent, com l'ampolla i el brocal "plens de aygua ardent" que es venen a l'encant per quatre sous i sis diners. Magí Bas (1681), de Sant Joan Salerm, té "un brucal de vidra" al menjador.³⁵

En alguns casos s'especifica el tipus de brocal. Per exemple, al menjador de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, consten dos brocals "de tall de mercader" i un brocal "de filosa". Més endavant, a l'entrada del mas de la Creu (1634), també trobem un brocal de mercader, juntament amb dues tasses, quatre ampolletes, una sillona, i dues botelles. I a la rectoria de Lavern (1688) hi ha dos brocals de vidre "ab sa capsà", venuts a l'encant un per 4 sous i l'altre per 6 sous.³⁶

Les *botelles* que trobem són majoritàriament de fusta, tret d'una que és de vidre. I en dates posteriors, també en trobem de terra i d'estany. Les botelles de fusta, o carretells petits, l'usen els pagesos i treballadors per beure vi o aiguardent a la feina. A l'entrada de la casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha dues botelles de fusta "per portar a beure alls fanés". Al corral de la Talalla (1568) també s'hi troben dues botelles de fusta "per portar beure alls feynés". A casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, en trobem tres de fusta. Joan Gaubert (1628), de Sant Sadurní, té al celler "una botella per a portar vi a la feina".³⁷

Aquestes botelles de fusta estaven cercolades. No ens consta el tipus de cercols de les dels masos que estudiem, però quan s'esmenten, en dates posteriors, es diu que són de fusta i de ferro. Antoni Ros (1669), de Sant Sadurní, té "una

³⁵ 22-10-1681, inv. de Magí Bas, de St. Joan Salerm (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

³⁶ 16-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v).

³⁷ 19-4-1628, inv. de Joan Gaubert, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

botella de fusta cercolada ab cèrcols de fusta”,³⁸ Sebastià Romagosa (1688), de Lavern, “una botella ab cèrcols de ferro”,³⁹ i Isidre Amigó (1691), de Sant Sadurní, “una botella ab sèrcols de ferro”.⁴⁰

No tenim constància de la capacitat d’aquestes botelles, però podien ser de diferents mides. A jutjar per casos de dates posteriors, hi ha botelles de fusta de mig quartà, d’un quarter i de mig quartó. Trobem dues botelles de fusta “de un mix cortà cada huna” a la sala de Ca l’Escuder, de Rocavert (1654), de Lavern,⁴¹ i a la cuina d’Isidre Amigó (1691), de Sant Sadurní; una botella “ab sèrcols de ferro, de corté” al mas Blanc (1648), de Sant Sadurní;⁴² i una botella “de mix cortó” a la cuina de la Talalla (1663), que en aquest cas és de terra.⁴³

Encara que amb menys quantitat, també hem trobat botelles de vidre. A l’entrada de Puigfedó (1565) hi ha dues botelles de vidre buides. I en dates posteriors, també en trobem d’estany. Antoni Ros (1669), fuster, de Sant Sadurní, té a les golfes de casa seva “una botella de fusta cercolada ab cèrcols de fusta” i “una botella de estany”.⁴⁴

Troblem vàries *peces de vidre* als inventaris. Algunes d’aquestes es situen a l’entrada, al menjador, a la sala i en alguns casos a l’habitació de dormir, i al celler.

En els inventaris del segle XVI, no trobem cap objecte de vidre a la cuina, però sí en els del segle XVII. Joan Gaubert (1628), de Sant Sadurní, té una sort de vidre a la cuina; a la cuina de la rectoria de Sant Sadurní (1670) “tres garrafons de vidra ab sas capsas”,⁴⁵ A Cal Codorniu (1698) hi trobem “un satrill y un porró, tot de vidra. Un porró a mode de refrascador. Quatra canadelles. Un salé. Y una tasa

³⁸ 5-2-1669, inv. de Joan Ros, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³⁹ 5-9-1696, inv. de Sebastià Romagosa, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-3v).

⁴⁰ 17-11-1691, inv. d’Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴¹ Inv. de Jaume Guilera, estadant de ca l’Escuder, de St. Pere de Lavern. Document sense datar, posterior o igual al 16-12-1654, data del test. d’aquell (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

⁴² 6-8-1648, inv. de Josep Llopart, del mas Blanc, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁴³ 24-4-1654, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

⁴⁴ 5-2-1669, inv. de Joan Ros, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁴⁵ 26-8-1670, inv. de Salvador Solís, prevere, rector de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v).

de ayguardent. Una garrafa petita. Dos garroffons ab sos brocals. Tot lo sobredit és de vidre”.⁴⁶

Algunes vegades, les peces de vidre no es detallen. Al menjador de Puigfedó (1565) consta, com a nom genèric, “una sort de vidre”. A la sala de la Creu (1576) consten dinou “peças de vidre” i es diu que són “entre brocalls y taças y canadellas”. Al segle XVII, trobem una sort de vidre a la cuina de Joan Gaubert (1628), de Sant Sadurní, i a l’encant de Francesc Pandis (1688), rector de Lavern, trobem “un cabàs ab sertas sors de vidra” venut per 5 sous i 1 diner.⁴⁷ En alguns casos es fa constar el seu pes. A l’entrada del mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem “sinch marcs y mig de vidre”, entesa la paraula *marc* com un antic pes de mitja lliura que s’usava per pesar l’or i l’argent.⁴⁸ En aquest cas, es faria referència al pes d’una certa quantitat de vidre. El mateix trobem al celler del mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, on consten “tres broquals, lo un de march y los altres dos de dos al march”.⁴⁹

Les peces de vidre situades a l’entrada acostumen a ser ampolles, brocals i tasses, objectes per contenir líquids probablement preparats per oferir beure a les visites, tal com vi i ayguardent. També càntrics de vidre. I algun porró al segle XVII. Per exemple, a l’entrada de la casa d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem un cantaret blanc de vidre, quatre ampolles de vidre, dos brocals grans i quatre de petits de vidre, cinc tasses de vidre. A l’entrada de Puigfedó (1565) trobem dues botelles de vidre buides i dos objectes més de vidre, il·legibles. A l’entrada del mas Suau (1572) trobem un brocal, una ampolla i dues tasses de vidre. I també unes peces de vidre no detallades a l’entrada del mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora. A cal Batlle, de la Pujada (1657) trobem “un tasser ab tres empollas de vidra i un cantarel de ayguardent”.⁵⁰

⁴⁶ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, del mas, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁴⁷ 16-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v).

⁴⁸ Pel significat de la paraula *marc*, veg. el DGLIC, de Pompeu Fabra, 1984, p. 1120.

⁴⁹ 24-1-1565, inv. de Joan Poch, del mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

⁵⁰ 20-9-1657, inv. d’Isidre Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 4r-4v).

A finals del segle XVII, a casa d'Isidre Amigó (1691), de Sant Sadurní, trobem tres tasses, dos càntrirs de vidre i un porró de vidre.⁵¹

A més d'aquests objectes, a l'entrada hi podem trobar també peces relacionades amb el menjar, moltes d'elles de vidre, com la farinera blava de vidre a l'entrada del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, al costat d'una taula plantada en terra. O el setrill de vidre del mas Font (1584), esmentat al costat d'una taula amb dos bancs. Aquest costum segueix vigent al segle XVII. Al mas de la Riera (1631), de Sant Sadurní, trobem “un tinell ab vidre, que n'i a dotçe peses, y plates de obra de terra dotze” al costat d'una taula amb dos bancs.⁵² Aquests masos mostren que l'entrada és un lloc on habitualment també s'hi pot menjar. En algunes cases, la vaixella es renta a l'entrada. A l'entrada de la Talalla (1663) hi ha “a la aygueda onze platets, y unas empollas y un got de vidra”.⁵³ I a casa d'Antoni Ros (1669), fuster, de Sant Sadurní: “a la entrada de la cassa gran se ha trobat un escudeller ab sa aygüera, ab una sort de plats y vidra”.⁵⁴

Al menjador també és habitual trobar objectes de vidre. A la saleta o menjador del mas de Vilarnau (1585), de Sant Sadurní, hi trobem una fruitera de vidre.⁵⁵ Al menjador del mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, hi ha un tinell amb tres tinellets on trobem peces de vidre: “deu canadelles xiques de vidre bones yⁱ deu tases de tota manera bones”. També hi ha dos brocals de tall de mercader, un brocal de filosa i dos salers de vidre. L'inventari resalta que són peces bones de vidre. Els objectes de vidre que es troben al menjador acostumen a ser peces més bones, que adornen el menjador, i poden utilitzar-se en ocasions puntuals, com un bateig, un casament, una visita important, etc. El mateix podem dir per inventaris del segle XVII. A la sala petita o menjador del mas de la Riba (1667), a prop de Sant Sadurní, hi ha “un canteret de vidre”, “quatre tasas de vidre, la una gran”,

⁵¹ 17-11-1691, inv. d'Isidre Amigó, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

⁵² 8-8-1631, inv. de Joan Mas, del mas de la Riera, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁵³ 24-4-1663, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-4v).

⁵⁴ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁵⁵ 4-10-1585, inv. de Bartomeu Mir, del mas de Vilarnau, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

“una sota copa de vidre” i “dos ampolletas de vidre”, a més de “un esclop de vidre”, que pot tractar-se d’un objecte més aviat decoratiu.⁵⁶

El mateix podem dir de les peces de vidre que es situen a la sala. A la sala de la Creu (1576) consten dinou “peças de vidre” i es diu que són “entre brocalls y taças y canadellas”. Al segle XVII també trobem vidre a la sala d’alguns masos. A la sala gran del mas de la Riba (1667), molt a prop de Sant Sadurní, hi ha un porronet de vidre, tres tasses i un brocal de mercader, a més de quatre ampolletes d’apotecari i una ampolleta llarga de vidre.⁵⁷

Algunes d’aquestes peces de vidre es guarden a l’habitació. Hem trobat pots i albúrnies de vidre per conservar aliments. A l’habitació de Montserrat Forés, de la Creu (1576), hi trobem “un pot de vidre ab un poch de lardolls”, o sigui, amb llardons. I a l’habitació de Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, “una albúrnia de vidra plena de olivas”, venuda a l’encant per tres sous i mig.⁵⁸ També trobem ampolles, brocalls, gots i salers de vidre. Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, té “una enpolleta y un brocal, un got, dos selers” de vidre, venut tot per dos sous a l’encant.⁵⁹ En una de les cinc caixes que Jaume Carbó (1565), de Puigfedó, té a la seva habitació hi trobem “un cantaret de vidra sbufat”. El mateix constatem pel segle XVII. En una habitació parada del mas de la Riba (1667) trobem un pot de vidre i “tres ampollas plenas de aygua ros”.⁶⁰

Altres objectes de vidre són: “una pebrera de vidre” que té Antoni Bosc (1608), habitant a Cal Julià, de Sant Joan Salerm;⁶¹ un got de vidre a la Talalla (1663).⁶²

Els *porrons* de vidre no consten en els nostres inventaris fins a la segona meitat del segle XVII. Trobem un porró de vidre a la rectoria de Lavern (1688),

⁵⁶ 6-7-1667, inv. del mas de la Riba, de Josep Rosell, pvre, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁵⁷ 6-7-1667, inv. del mas de la Riba, de Josep Rosell, pvre, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁵⁸ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁵⁹ 13-2-1578, inv. i encant de Joan Mestre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁶⁰ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁶¹ 31-12-1608, inv. d’Antoni Bosc, hab. a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 29v-30r).

⁶² 24-4-1654, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

venut a l'encant per un sou i dos diners, un porronet de vidre petit venut per sis diners i un orinal de vidre amb caps, i un porronet de vidre venut per 6 sous.⁶³ Al mas de la Riba (1667), de Sant Sadurní, “un porronet de vidre” a la sala gran, i “dos porronets de vidre” a la cuina.⁶⁴ Al Molí Nou (1686), de Sant Sadurní, “un porró gran de vidra”,⁶⁵ Pau Sardà (1686), de Sant Sadurní, “un porronet” a l'entrada,⁶⁶ I a la rectoria de Monistrol d'Anoia “un porró” al menjador.⁶⁷ Isidre Amigó un porró de vidre a l'entrada.⁶⁸ A cal Codorniu del mas (1698), de Sant Sadurní, un porró de vidre i “un porró a mode de refrascador”.⁶⁹

També al segle XVII trobem un orinal de vidre amb “sa caps” a la rectoria de Lavern.⁷⁰

Troblem algunes referències al color del vidre. Trobem vidre blanc: el cantaret blanc de vidre que hi ha a l'entrada del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. Vidre blau: una farinera blava de vidre al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm.

Troblem altres objectes relacionats amb el menjar, entre els quals destaquem la *sopera*: una sopera de terra d'olla (Mas Suau, 1572); la *greixonera*: una greixonera de terra d'olla (Antoni Carbó, 1565, Sant Joan Salerm), una greixonera mitjana (Salvador Rius, 1606, Sant Sadurní);⁷¹ o l'*embut*: un embut petit al menjador (Pau Miquel, 1606, el Gorner).

⁶³ 16-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v).

⁶⁴ 6-7-1667, inv. del mas de la Riba, de Josep Rosell, pvre, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁶⁵ 20-4-1686, inv. d'Antoni Ràfols, moliner, del molí Nou, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁶ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁷ 14-4-1686, inv. de Joan Moreta, pvre, de Monistrol d'Anoia, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁸ 17-11-1691, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁹ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, del mas, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁷⁰ 16-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4r-4v).

⁷¹ 26-12-1606, encant de Salvador Rius, de St. Sadurní (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

VII.2.2. ESTRIS DE TAULA I MENJADOR

A la majoria dels inventaris trobem *estovalles*. Acostumen a guardar-se dins de caixes i cofres, situades normalment a les habitacions, tot i que en algun cas trobem algun cofre amb estovalles dins el menjador. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, al menjador té un cofre on s’hi guarden “duas tovallas molt usadas”. La taula parada, doncs, estaria coberta amb estovalles pràcticament a totes les cases. Allà on les hem documentades, el nombre varia entre una, dues, tres, set, vuit, i en un cas en trobem trenta-tres. Quan se n’esmenta el material, aquest pot ser de drap de casa, cotó, cotó i bri, cànem i bri de cànem. En relació a la mida, en alguns casos es diu que són estovalles “taulars”, d’altres estovalles “estretes”, “estovaletas”, “mitgenserases”, “grans”; i, ja amb més precisió sobre la seva llargària, d’una cana, de dues canes, dues canes o més (Joan Mestre, 1578, de la Plaça), tres canes de llarg, dotze pams de llarg i també de divuit pams.⁷² S’acostuma a descriure el seu estat -si són noves, usades-; el material de què són fetes -cànem, cotó, etc.-; i el tipus d’estovalles -escatades, mitgenserases, viades, amb penjants als caps, de servei, etc.-.

Al mas Font (1584) en tenen unes a l’entrada, on hi ha una taula amb dos capitells i bancs. Al mas Suau (1572) en tenen unes, i són taulars, escatades i de cànem. Al menjador de la Talalla (1562), com ja hem comentat, Vicenç Alavedra té un cofre on s’hi guarden dues estovalles molt usades. Antoni Martí (1568), del mateix mas de la Talalla, en guarda tres d’escatades “mitgenserases” en un cofre a l’habitació del cap de l’escala. A l’habitació de Joan Mestre (1580), de Rocamora, n’hi ha dues, unes són de cotó, viades, de dues canes, i les altres són d’una cana. A la Creu (1576), dins una caixa a l’habitació de la viuda, en tenen set: quatre “a modo de manills de bri de cànem” llistades, unes altres de llistades “mitgenserases” bones, i duas de bri de cànem “ab penjants alls caps”. Pau Miquel (1606), del

⁷² Aquesta mida última pertany a unes estovalles taulars que consten en l’època de dot fermada per Joan Canals, pagès, de Santa Creu de Creixà, 4-5-1583 (APL, M-1570, f. 204r).

Gorner, té set estovalles de servei que fan dotze pams de llarg cadascuna, i es diu que ja estan usades; i unes estovalles noves taulars de tres canes de llarg.

El mas de Puigfedó (1565) és el més ben equipat de tots amb un total de trenta-tres estovalles. És un nombre molt considerable d'estovalles que denota el benestar de la família Carbó de Puigfedó, una de les més notables del terme. Totes les estovalles es guarden en diferents habitacions al primer pis, dins de caixes i cofres. En un cofre de la cambra gran, hi ha cinc parells d'estovalles estretes de drap de casa, cinc de les quals es diu que són velles, més cinc estovalles de drap de casa velles. En una altra cambra, unes “estovaletas” de drap de casa. En un cofre de la cinquena habitació, unes estovalles grans i tres estovalles de drap de casa. A l'habitació de l'amo trobem cinc caixes; a la primera caixa hi ha unes estovalles noves llistonades de cotó blau; a la segona caixa, onze estovalles grans noves; i, per acabar, a la cinquena caixa es troben unes estovalles noves de cotó i bri.

En relació als tovallons, anomenats *torcaboques*, quan es fan constar, el seu nombre és variable segons la casa. El mas que en té més és Puigfedó (1565), concretament noranta-cinc, una xifra molt considerable. Es concreta que la majoria són nous, i que trenta dels quals estan “guarnits”. Trobem sis torcaboques a la cinquena habitació, dins un cofre; a l'habitació de l'amo, dins la segona caixa, cinquanta torcaboques nous, trenta dels quals estan “guarnits” i els altres “sense guarnir”, i dins la tercera caixa vint-i-cinc torcaboques llisos nous, i a la quarta caixa una dotzena de llisos també nous, i dos de llisos. Al mateix mas, trobem també peces de roba per fer torcaboques. Dins l'habitació de l'amo, a la segona caixa hi ha una peça de quatre canes de cotó per fer torcaboques, i a la tercera caixa quinze canes i mitja de drap sense cotó per fer torcaboques, i a la quarta caixa una peça de torcaboques “que tira dotze canas”. A vegades queda especificat si són nous (Puigfedó, 1565), guarnits o sense guarnir (Puigfedó, 1565), bons o usats (Pau Miquel, 1606), o “oldans” (Joan Mestre, 1580). O el tipus de roba de què són fets: cotonina, cotó, drap sense cotó. O el tipus de forma: llisos (Puigfedó, 1565), estrets (Joan Mestre, 1578, Sant Sadurní).

A la Talalla (1568) només en consta un dins un cofre de l'habitació del cap de l'escala. Al mas Font (1584), també en consta un. Pau Miquel (1606), del Gorner, en té divuit, dels quals dotze són bons i sis usats. I Joan Mestre (1580), de Rocamora, en té onze de cotonina "oldans", o sigui, ja usats. Pot constar la mida que prenen tots junts: "tres canes de torcaboques dels estrets" (Joan Mestre, 1578, Sant Sadurní).

Tant les estovalles com els torcaboques eren peces de roba que normalment constaven en els dots de les noies que es casaven. A l'època de dot que ferma Joan Canals (1583), pagès, de Santa Creu de Creixà, a Bartomeu Terme, de Sant Joan Salerm, trobem unes estovalles taulars de bri de cànem "de tinguda de divuit pams" i mitja dotzena de torcaboques de bri de cànem.⁷³

El nombre de tovallons que hem trobat està bastant en consonància amb el nombre d'estovalles esmentades en els masos de Puigfedó (1565), de Joan Mestre (1580), de Rocamora i de Pau Miquel (1606), del Gorner. No, en canvi, en els altres casos, en els quals o no en consta cap, com al mas Suau, on hi ha unes estovalles, o només en consta un, com a la Talalla (1568), amb tres estovalles, i al mas Font (1584), amb unes estovalles. En canvi, el nombre de tovallons s'inventarien en aquests masos no mantenen una relació directa amb el nombre de plats, o sigui, amb els comensals.

En relació a la vaixel·la, d'una banda trobem els *talladors*. Són una mena de plats de forma troncocònica, més o menys plans, que poden servir per tallar la carn, per escórrer o tapar el menjar, o per menjar-hi.⁷⁴ El material pot ser de fusta o de ceràmica.⁷⁵ Els talladors relacionats amb el menjar que tenim documentats en els nostres inventaris estudiats, són tots de fusta,⁷⁶ i acostumen a ser a la cuina. A

⁷³ 4-5-1583, època de dot fermada per Joan Canals, pagès, de Sta. Creu de Creixà (APL, M-1570, f. 204r).

⁷⁴ Veg. BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): "terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina2, dins *Del rebost a la cuina. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat. p. 56.

⁷⁵ Assumpta Serra posa de manifest els fragments de talladors de ceràmica que s'han trobat al castell de Llinars del Vallès, i que representen el 15,4% de la ceràmica de taula. Veg. SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval...*, op. cit, p. 214.

⁷⁶ Trobem un tallador de ferro amb mànec de fusta a la botiga de Guillem Montserrat (1561), calderer, de la Salada, eina que té a veure amb el seu ofici de calderer. Com veurem, a la cuina del mateix mas hi ha un tallador de fusta relacionat amb el menjar.

la cuina de la Salada (1561) trobem un tallador de fusta. A la cuina d'Antoni Carbó (1565) i a la del mas Suau (1572), també hi ha dos talladors de fusta respectivament. En relació al seu preu, disposem de poques dades. A l'encant de Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní, es venen un platet i un tallador per nou diners.⁷⁷ A més dels esmentats, trobem documentats talladors al llarg del segle XVII. A més dels que hem esmentat, a la cuina del mas de la Riba (1667), hi ha “dos talladors de fusta”.⁷⁸ A la d'Antoni Ros (1669), fuster, de Sant Sadurní, n'hi ha un.⁷⁹ A la de Fèlix Raventós (1698), de Cal Codorniu, “dos talladors de carn”.⁸⁰ I a principis del segle XVIII. A la rectoria de Lavern (1728) trobem un tallador a la cuina.⁸¹

En relació amb la mida, sembla ser que els talladors acostumen a ser plats grans, com afirma Beltrán de Heredia.⁸² No obstant, també n'hem documentat de petits al segle XVII. Trobem “un tallador petit”, a la cuina d'Isidre Amigó (1687), de Sant Sadurní.⁸³

Molt més abundants que els talladors, són els *plats*. En trobem pràcticament a totes les cases en quantitat i tipus variables, tret d'uns pocs casos en què no consten. Se'ns fa estrany no trobar-ne cap als inventaris del mas de Vicenç Alavedra (1562) i Jaume Martí (1569), de la Talalla, ni al mas de Figarola (1584) ni al de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm.⁸⁴ En les cases on s'anomenen, en trobem de diferents tipus i mides. Els inventaris distingeixen entre plats de terra, de terra d'olla, comuns, blaus, blancs pintats, de Màlica, de festa, i

⁷⁷ 25-2-1601, encant de Jeroni Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁷⁸ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁷⁹ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁸⁰ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós, del mas, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁸¹ 24-12-1728, inv. de Josep Miracle, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-4v).

⁸² Veg. BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): “terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina”, dins *Del rebost a la cuina. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat. p. 56.

⁸³ “Un tallador petit”, a la cuina; 8-2-1687, inv. d'Isidre Amigó, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁸⁴ En aquests inventaris suara esmentats, tampoc hi consta cap tallador ni cap escudella. Pot ser per descuit del not., perquè estessin guardats en alguna caixa o cofre dels que s'hi esmenten, o fins i tot podria donar-se el cas que en alguna d'aquestes cases no hi fessin vida.

grans o petits segon la mida. Entrats al segle XVII, trobem esmentats plats de foc, de “carros” i d’estany, com veurem.

En relació als plats de terra, al mas Suau (1572) en trobem quatre, i a Puigfedó (1565) n’hi ha trenta-cinc, quantitat remarcable, però sense concretar-ne ni el tipus, ni la forma. En alguns casos se n’especifica, a més, el tamany. A la Talalla (1568) n’hi ha quinze de terra entre grans i xics. Al Gorner (1580), una dotzena de plats de terra petits. A la Creu (1576) tenen dos plats de terra, i es concreta que la terra és d’olla. I en aquest mateix mas es diu que hi ha trenta-cinc peces de terra, entre plats i escudelles.

A la cuina del mas d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem plats de terra de Màlica: hi ha “onze plats, los dos blaus y los nou de Mèllich”. Aquesta denominació fa referència a una tècnica decorativa que imitava els models de Màlaga i que arribà a València al segle XIV. Sobre el color d’aquesta ceràmica, al segle XIV solia ser pintada amb esmalt blanc i daurada amb reflexos metàl·lics o amb blau cobalt, i cap al segle XV comença a ser daurada.⁸⁵ En el cas que hem esmentat, no se n’especifica el color. En relació al preu, trobem una referència al preu de venda d’uns plats de Màlica, juntament amb uns altres plats anomenats de “carros”, a l’encant dels béns de Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní, on s’hi venen vint-i-un plats “de Mèlica y carros” per tres sous i set diners, i dos plats “de carros” per sis diners.⁸⁶

Consten també els plats de terra anomenats “comuns”, que deuriem ser d’ús diari. Al Gorner, a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, n’hi ha mitja dotzena. A casa de Pau Miquel (1606), sis de comuns, i s’especifica que aquests són petits. En altres casos, es fa simplement referència al color, concretament al color blau i al color blanc. Trobem dos plats blaus al mas d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, un plat blau gran al mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, i tres plats blaus de pisa a la sala del mas de Pau Miquel (1606), del Gorner. I al mas Font (1584) tenen dos plats blancs, i es diu que estan pintats. En

⁸⁵ CIRICI, A i MANENT, R. (1977): *Ceràmica Catalana*. Barcelona: Ed. Destino.

⁸⁶ 25-2-1601, encant de Llorenç Vidal, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

inventaris posteriors, trobem un escudeller amb dues dotzenes de plats blaus al menjador de Jaume Ferrer (1695), del Mas, de Sant Sadurní.⁸⁷

Un altre tipus de plats són els anomenats *plats de festa*. En oposició als plats comuns, els de festa probablement són plats bons que es treuen a taula els dies festius o els dies més assenyalats, com ara la festa major, el dia de Nadal, un casament, un bateig, quan la casa rep una visita important, etc. Els inventaris només esmenten que són de festa, o sigui, pròpies per ocasions festives, i les mides, sense concretar-ne res més. La mateixa denominació troba Assumpta Serra pel Collsacabra, concretament pel mas del Perer (1576), sense que tampoc en conegui més detalls.⁸⁸ Al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, en tenen catorze, entre grans i xics.

Entrats al segle XVII, trobem esmentats “*plats de foc*”, “*plats de carros*” i “*plats d'estany*”. A l'encant de Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní, es venen “*vint-y-un plat de Mèlica y carros*” per tres sous i set diners, “*dos plats de carros*” per sis diners, i “*tres plats de foc*” per deu diners.⁸⁹ Dins una caixa de l'habitació de Joan Martí (1620), de les Voltes, de Sant Sadurní, trobem “*nou platets y sinch plats de foch*”, juntament amb una gibrella i dues escudelles, entre altres objectes de cuina.⁹⁰ I “*sis plats de foc*” a la cuina d'Isidre Amigó (1691), pagès, de Sant Sadurní.⁹¹

A l'inventari de Joan Gaubert (1628), pagès, de Sant Sadurní, trobem “*dos plats de estany*” petits.⁹² Hem localitzat altres peces d'estany, com “un saler de estany a modo de torreta” a casa de Llorenç Vidal (1601), pagès, de Sant Sadurní, venut a l'encant per un sou quatre diners.⁹³ I “*una botella de estany*” a la rectoria

⁸⁷ 12-1-1695, inv. de Jaume Ferrer, del mas, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁸⁸ “Al Perer tenien quaranta-cinc escudelles de festa sense concretar res més, ni material ni forma [...]”. SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural ...*, op. cit, p. 215.

⁸⁹ 25-2-1601, encant de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁹⁰ 19-7-1620, inv. de Joan Martí, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹¹ 17-11-1691, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹² 13-4-1628, inv. de Joan Gaubert, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁹³ 25-2-1601, encant de Llorenç Vidal (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

de Sant Sadurní (1650),⁹⁴ i una altra a casa d'Antoni Ros (1669), fuster, de Sant Sadurní.⁹⁵

Per menjar aliments líquids, com sopes, potatges o sucs, es feien servir un tipus de plats rodons i fondos anomenats *escudelles*. També es feien servir a la cuina per batre els ous o barrejar aliments i condiments.⁹⁶ En els nostres inventaris, n'hem trobades de diferents tipus, estat i mida. Quan s'especifica, es diu si són de terra comunes o de festa, de terra de Màlvica, usades, o grans o petites. A vegades es diu només el nombre d'escudelles, com les sis escudelles del maset de la Salada (1561), les cinc escudelles del mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, i la mitja dotzena del mas Font (1584). O simplement es diu que hi ha escudelles, sense concretar ni el nombre, ni el material ni el tipus. A Puigfedó (1565), a més dels trenta-cinc plats de terra, tenen unes escudelles dins un cofre en una habitació, sense concretar res més.

En alguns casos es diu que les escudelles són de terra, fent referència al material de què estan fetes, com les vuit escudelles de terra que tenen a la cuina del mas Suau (1572). En altres casos es concreta si són escudelles comunes o de festa. A la cuina del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha vint-i-dues escudelles de terra comunes, i es diu que són “entre rodones y de orelles”. A la cuina del mas de Pau Miquel (1606), del Gornier, hi ha dotze escudelles comunes. A la Talalla (1568), vuit escudelles comunes. I a la cuina del mas de la Creu (1572) es diu que hi ha escudelles de terra comunes, sense concretar-ne el nombre.

En oposició a les escudelles comunes, hi ha les escudelles de festa. Al mas d'Antoni Carbó (1565), a més dels catorze plats de festa que hem esmentat, entre grans i xics, tenen una dotzena i mitja d'escudelles de festa xiques, tot guardat en una habitació. Al mas de la Talalla (1568) tenen tretze escudelles de festa “ja usades”, guardades al pastador, al costat de la cuina. I a la cuina del mas de Joan Mestre (1580), de Rocamora, hi ha quinze escudelles de festa.

⁹⁴ 4-11-1650, inv. d'Antoni Folquet, prevere, rector de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹⁵ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁹⁶ BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): “terminologia i ús dels atuells ceràmics...”, op. cit. p. 52.

Les escudelles de Màlica estan presents al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. A la cuina d'aquell mas, a més dels nou plats de Màlica, hi ha “una escudella gran de Mèllichia ab quatra orelles”. Assumpta Serra i Clota, en el seu treball del Collsacabra, documenta també escudelles de Màlica al segle XVI, concretament onze escudelles de Màlica al mas del Perer (1576).⁹⁷

En comparació al nombre de plats i escudelles, trobem molt pocs *coberts* en els inventaris. Tot i aquesta migradesa, els coberts que més abunden són les culleres. Hem documentat culleres de fusta i de plata en inventaris del segle XVI i XVII. I una de llautó en un inventari del segle XVII.

Les culleres de fusta que hem trobat estan sempre localitzades a la cuina. A casa de Joan Mestre (1578), pagès, de Sant Sadurní, tenen “una cullera de fusta” a la cuina, sense concretar res més.⁹⁸ També a casa de Bartomeu Bartomeu Torrentmal (1625), pagès, de Sant Sadurní, tenen “una cullera” a la cuina, sense concretar-ne el material, probablement de fusta, ni la mida ni el seu ús.⁹⁹ Pel fet de trobar una sola cullera a la cuina, podem creure que aquesta és utilitzada per preparar el menjar, o per escudellar i servir a taula. En canvi, a la cuina del mas de la Riba (1667), de Sant Jaume Sesoliveres, situat a prop de Sant Sadurní, hi ha “quatre culleras de fusta petites y una de gran”.¹⁰⁰ Probablement les culleres petites s'empren per menjar, i la cullera gran per preparar-lo i servir-lo. En tot cas, les culleres de fusta petites, o individuals, per menjar, apareixen en els nostres documents una mica més tard que la “cullera de fusta” o “cullera”, que entenem era per servir o escudellar. Jaume Codina també troba la presència d'una cullera col·lectiva de fusta, o cullerot, per escudellar, a les cases del Baix Llobregat, i és pràcticament l'única cullera que documenta fins a finals del segle XVII. A partir d'aquell moment, també ell troba culleres de fusta individuals repartides per les cases de pagesos i estrats populars. Aquest historiador relaciona l'ús de les culleres individuals amb la disminució de les malalties contagioses.¹⁰¹ En tot cas,

⁹⁷ Veg. SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural...*, op. cit, p. 216.

⁹⁸ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

⁹⁹ 29-9-1625, inv. de Bartomeu Torrentmal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹⁰⁰ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

¹⁰¹ CODINA, J. (1984): “Causes de la revolució demogràfica del segle XVIII: el cas d'una vila catalana”, dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, vol I, p. 125-131.

nosaltres només les trobem a casa d'un sacerdot, propietari d'una mas benestant, i les identifiquem com un senyal de bona educació.

Hem documentat culleres de plata només en tres masos de la parròquia de Lavern. Es tracta de les cases més ben equipades d'aquesta parròquia: el mas de Puigfedó (1565), el mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, i el mas de Pau Miquel (1606), del Gorner. En tots tres masos, aquestes culleres es guarden dins de caixes, juntament amb roba bona i altres joies, a les habitacions principals. El seu nombre varia segons la importància i riquesa de la casa. L'ostentació del mas de Puigfedó (1565) queda palesa amb la coberteria de plata, formada només de culleres, concretament amb tretze culleres de plata adornades cada una amb una figura humana sense braços: "tretze colleras de argent al cap de cada una una figura de home sans brasos". Es troben dins una caixa a l'habitació de Jaume Carbó (1565), de Puigfedó, l'amo de la casa. Al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, tenen quatre culleres de plata "mitgensereres" i "noves", dins una caixa en una habitació que dona a la sala. I al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha "tres culleres d'argent" dins una caixa de l'habitació de l'amo. En ocasions, trobem una sola cullera de plata guardada entre les joies i roba dins una caixa a l'habitació d'algunes cases. Joan Martí (1620), de les Voltes, de Sant Sadurní, té una cullera de plata" dins una arquilla a la seva habitació.¹⁰² Joan Gaubert (1628),¹⁰³ de Sant Sadurní, té "una cullera de plata" entre les joies, a la seva habitació.¹⁰⁴

En relació a les culleres de llautó, n'hem documentada una a finals del segle XVII, a la cuina de cal Codorniu (1698), de Sant Sadurní.¹⁰⁵

Citat dins SANTÍSSIM SAGRAMENT, F. del (2004): *Instrucció breu i útil per los cuiners principiants segons lo estil dels carmelites descalços*. Barcelona: P. de l'Abadia de Montserrat.

¹⁰² 19-7-1620, inv. de Joan Martí, de les Voltes, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁰³ 13-4-1628, inv. de Joan Gaubert, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

¹⁰⁴ No sabem quin ús es donava a aquesta "cullera de plata" que apareix sempre de forma aïllada. Potser podien servir per donar als nadons el primer aliment. Al segle XX, trobem generalitzat aquest costum entre les famílies benestants de la zona. A les poques hores d'haver nascut, abans del calostro, es mullaven els llavis del nadó amb aigua de camamilla, amb una cullereta de plata. Apuntem aquesta possibilitat, tenint en compte que en alguns masos i cases actuals es conserven tasses i culleres de plata amb aquesta finalitat, tradició que es documenta fins ben entrat el s-XX.

¹⁰⁵ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

Les forquilles apareixen més tardanament, a finals del segle XVII. N'hem localitzades dues de plata entre els béns del sacerdot Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, venudes a l'encant per dues lliures i setze sous.¹⁰⁶ Per la seva part, Jaume Codina també constata les forquilles de forma tardana al Baix Llobregat.¹⁰⁷

Els ganivets són estris utilitzats a la cuina per preparar el menjar, tallar la carn, etc. En trobem de diferents tipus, com la “ganiveta” i el “ganivet de ferro” a la cuina de la Creu (1576). O els “dos ganivets usats” a la cuina de Joan Norigat (1627), de Sant Sadurní.¹⁰⁸ Per tallar la carn o les botifarres, com el “coltell” vell que trobem al costat d'un botifarrer vell i una gerreta amb tres botifarres, al celler gran del mas de la Riba (1667), a prop de Sant Sadurní.¹⁰⁹ O el “ganivet de escorxar”, juntament amb el “tallant de carnisé” de Joan Martí (1620), de les Voltes, de Sant Sadurní.¹¹⁰ Però també trobem ganivets fora de la cuina, juntament amb dagues i punxons, probablement amb utilitats diverses. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té a l'habitació “un stoix ab dos ganivets y un^d punxó y unas pinsas”. Pere Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “una daga xiqua y un ganivet y un punxó de ferro”. Antoni Cartró (1572), del mas Suau, té “una daga ab dos ganivets y un punxó bona”, inventariats al costat d'una soper de terra d'olla, un satrill de terra i un morter de terra. Antoni Artigues (1575), treballador de Cal Carbó, de Sant Joan Salerm, té també “una daga ab un ganivet ab sa beyna bona” entre les seves pertinències.¹¹¹ També “una daga y un ganivet” a casa de Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní. I “un cinto ab daga y gavinet” a casa d'Alfons Duran (1642), d'Espiells.¹¹² Disposem d'algunes referències als preus. La ganiveta del mas de la Creu (1576) es ven a l'encant per 8 diners. I un ganivet de Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, es ven per quatre diners.¹¹³

¹⁰⁶ 9-5-1688, encant de Francesc Pandis, rector Lavern (APSS, inventaris i encants, solts, f. 3v-4r).

¹⁰⁷ CODINA, J. (1984): “Causes de la revolució demogràfica...”, *op. cit.*, p. 125-131.

¹⁰⁸ 23-12-1627, inv. de Joan Norigat, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁰⁹ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

¹¹⁰ 19-7-1620, inv. de Joan Martí, les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹¹¹ 20-9-1575, inv. d'Antoni Artigues, de ca l'Artigues, St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 82r).

¹¹² 1-1-1642, inv. d'Alfons Duran, Espiells, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v).

¹¹³ 13-2-1578, encant de Joan Mestre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v).

Per rentar els plats i altres estris, trobem recipients específics com *aigüeres*, *cossis*, *gibrells o gibrelles*, *gavadals* i *conques*. Hi ha cases que disposen d'*aigüeres* o piques. En els inventaris consultats, acostumen a estar situades a l'entrada. Normalment són de pedra, i degut a la porositat d'algunes pedres poden contenir *gibrells* o *gibrelles* de terra: “en la aygüera una librella de terra” a l'entrada (Antoni Carbó, 1565, de Sant Joan Salerm); “una aygüera” amb dos gibrells de terra a l'entrada de Puigfedó (1565); “un plat blau gran y una escudella pengen en la aigüera”, a casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora. En dates posteriors, a la Talalla (1663) consta una aigüera a l'entrada, i “a la aygüeda onze platets, y unas empollas y un got de vidra”.¹¹⁴

Pere Farrer (1670), pagès, de Sant Sadurní, fa instal·lar “una pica de aygüer” en una casa que està arreglant i li costa dinou sous.¹¹⁵ A l'entrada del mas de Pau Miquel (1606), del Gorner hi ha “una pica ab sas capçaleras, nova, per a asentar”, no sabem si per a rentar plats. Algunes cases només tenen gibrelles: “doas librelles de terra bonas” al mas Blanc (1575), de Sant Sadurní.¹¹⁶

Altres cases disposen de *gavadals*, recipients de fusta de forma quadrangular entre les utilitats dels quals hi ha la de rentar els plats. En trobem un a la rectoria de Sant Sadurní (1670),¹¹⁷ i a casa de Bertran Sogas (1624), boter, de Sant Sadurní, “un axol de fer gavadals” que li ha donat el seu pare.¹¹⁸

La *conca* és un recipient portàtil rodó destinat a contenir aigua, emprat també per a rentar els plats, entre altres usos. Les conques que hem trobat són totes d'aram, i acostumen a estar al menjador: una conca d'aram al menjador de Puigfedó (1565), una conca d'aram dolenta a casa de Joan Martí (1618), de les Voltes, de Sant Sadurní,¹¹⁹ una conca d'aram al menjador de Jaume Ferrer (1695), del Mas, de Sant Sadurní.¹²⁰

¹¹⁴ 24-4-1663, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, Lavern (APL, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹¹⁵ Alfons Domènech, mestre de cases, de St. Sadurní, ferma època a Pere farrer, pagès, de Sant Sadurní: “té rebut per una pica de ayguer per la casa xica 19 s”; 18-9-1670, inv. d'Alfons Domènech (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v).

¹¹⁶ 124-1-1575, inv. de Joan Poch, del mas Blanc, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

¹¹⁷ 26-8-1670, inv. de Salvador Solís, rector de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v).

¹¹⁸ 9-1-1624, inv. de Bertran Sogas, boter, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹¹⁹ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de les Voltes, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

¹²⁰ 12-1-1695, inv. de Jaume Ferrer, del mas, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

VII.2.3. ESTRIS PER FER LA BUGADA

Per rentar la roba, algunes cases disposen d'objectes específics, com el *bugader* o *coffi* de terra, normalment situat a la cuina, i que en algunes cases trobem encastat a la paret: “un bugader ho coffi trencat encastat en la paret” a la cuina d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm; “un coffi de terra, lo qual està encastat a la paret” a la cuina de la Talalla (1562); “un bugader bo” de terra a la cuina del mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, venut a l'encant per setze sous;¹²¹ Al pastador del mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, hi trobem “un bugader de terra nou, gran, que se a de encastar”, i a la cuina “un bugader petit de terra nou”.

El bugader també podia ser de fusta: “1 bogadé de fusta” a la cuina d'Onofre Codó (1688), de Sant Sadurní.¹²² Trobem altres bugaders, sense que se n'especifiqui el material: “un bugador petit” a Cal Codorniu (1698), de Sant Sadurní; o “un bogadó” a la botiga de Josep Amigó (1687), marxant, de Sant Sadurní, per vendre.¹²³

Altres recipients específics per fer la bugada són els *cubells* de fusta cercolats: Montserrat Forés (1576), de la Creu, té “un cubellet de fusta cercolat per fer bugada” a l'entrada; Pau Palau (1584) té “lo cubell de fusta” al pastador, potser també per fer la bugada. Tot i trobar cubells a l'entrada, o al pastador, també és habitual trobar-los a la cuina: “un cubell ia usat” (Llorenç Martí, 1663, la Talalla);¹²⁴ “un cubell usat” (Jaume Notó, 1661, Sant Sadurní);¹²⁵ “un cubell que tot se esgavella” (Antoni Ros, 1669, Sant Sadurní);¹²⁶ “un cubell per fer bugada” (Francesc Romagosa, 1688, de Rocamora).¹²⁷

Troblem també un banc de rentar la roba. A l'entrada del mas de Figarola (1584), trobem “un banch de rentar la bugada”.

¹²¹ 24-1-1575, inv. de Joan Poch, del mas Blanc, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

¹²² 22-3-1688, inv. d'Onofre Codó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

¹²³ 21-1-1687, inv. de Josep Amigó, marxant, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹²⁴ 24-4-1663, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de Lavern (APL, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹²⁵ 16-12-1661, inv. de Jaume Notó, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹²⁶ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹²⁷ 5-9-1688, inv. de Francesc Romagosa, Rocamora, Lavern (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

VII.2.4. EL MOBILIARI

*Ítem una taula plantada en terra, ja dolenta,
ab tres banchs dolents, tot de fusta de pi.
(1565)¹*

VII.2.4.1. MOBILIARI PER SEURE

En relació al mobiliari per seure, trobem bancs, banquetes, banquetes, escons, escambells i cadires.

Els *bancs* són els mobles per seure que abunden més als masos. En trobem gairebé a tots els masos, excepte en un, el mas de la Creu. Els trobem a l'entrada, a la cuina, al pastador, al menjador i a la sala. A vegades estan al costat d'una taula.

A l'entrada de la Talalla (1568), Antoni Martí té dos bancs de pi ja dolents al costat d'una taula de pi clavada amb dos puntals "ficats en terra", i al menjador o sala també té dos bancs de pi molt dolents al costat d'una taula llarga, la qual té dos capitells molt dolents que s'inventarien per separat: "Ítem una taula larga y dos banchs, tot de pi y molt dolents, Ítem dos capitells de la dita taula molt dolents"; i a la cuina, un escó a prop el foc, com veurem més endavant (Antoni Martí, la Talalla, 1568).

Jaume Martí (1570), del mateix mas de la Talalla, té al pastador dos bancs al costat d'una taula clavada en terra (Ítem una taula clavada en terra, ab dos banchs). A l'entrada de Joan Mestre de Rocamora (1580), al costat d'una taula

¹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

amb els seus capitells, hi ha “dos banchs larchs a cada part de taula”, més un banc de sala gairebé nou i una cadira de les modernes.

A l'entrada de Pau Almirall, de Figarola (1584), hi ha “una taula ab quatre banchs, la qual està clavada ab dos pontalls”.

A la cuina de Pau Palau de St. Joan Salerm (1584) trobem un banc al costat d'una taula escó i un altre escó (“Dos scons ab lo hu taula, y un banch”), i al menjadore “la taula de fusta ab sos capitells ab un banc”.

Pere Font (1584) té a l'entrada del mas Font “una taula ab dos capitells y banchs”. Tenen menjador, però mengen a l'entrada, perquè al menjador no hi ha cap taula ni banc, i sembla que hi dormin perquè s'hi troba un llit encaixat parat amb dos llençols i una flassada, i una caixota vella.

S'acostuma a descriure el seu estat. Així, en trobem de dolents, com els tres bancs de pi de l'entrada de cal Carbó de St. Joan Salerm (1565); els dos de pi ja dolents de l'entrada d'Antoni Martí de la Talalla (1568); el banc de pi de la cuina de Joan Mestre de Rocamora (1580); o els dos bancs de la cuina de Pau Almirall de Figarola (1584); els dos bancs de pi de l'entrada de la Salada (1561) són ja molt dolents; els dos de pi del menjador o sala d'Antoni Martí de la Talalla (1568); i el de pi de l'entrada de Vicenç Alavedra de la Talalla (1562) és ja usat; o també bo, com el banc llarg amb una barana raonable de l'entrada de Puigfedó (1586); o “casi nou”, estat del banc de sala situat a l'entrada de la casa de Joan Mestre de Rocamora (1580); o nou, com el banc gran amb petges per tenir focs de l'entrada de Pau Miquel del Gorner (1606), i els altres dos bancs de la llargada de la taula, de 18 pams, del menjador de la mateixa casa.

Arribats fins aquí, podem parlar dels diferents tipus de bancs que trobem esmentats en els documents consultats:

- a) *bancs llargs de braneta*: banc llarg bo amb una braneta raonable (Puigfedó 1586, “Ítem un banc llarch [...] bo, ab una braneta reonable”); “dos banchs larchs a cada part de taula” (Joan Mestre de Rocamora, 1580);

- b) *bancs de la llargada de la taula* del menjador: Pau Miquel del Gorner (1606) té al menjador una taula de quatre pams d'ample per divuit pams de llarg, i dos bancs de pi de la llargada de la taula (“*Ítem una taula de alba nova de quatre palms de amble y divuit de llarc. Ítem dos bancs nous de pi de la llargària de la taula.*”).
- c) *bancs grans amb petges*: un banc gran amb petges a la cuina de la casa de Pau Miquel del Gorner (1606). Les petges són les barres o peces de fusta que serveixen de suport d'un moble, com una taula, banc, llit, etc.
- d) *bancs grans amb petges per tenir focs*: “un banc gran ab sos petges per a tenir focs” a l'entrada de la casa de Pau Miquel del Gorner (1606).
- e) *bancs de sala*: com el ja esmentat *banc de sala* gairebé nou que hi ha a l'entrada de Joan Mestre de Rocamora, 1580); a la rectoris de Sant Pau d'Ordal trobem tres bancs de sala, un de gran i dos de mitjans, i a la cambra de la xemeneia, que dona a la sala, un altre banc de sala bo (Antoni Guilera, rector, 1604).

És destacable també el fet que a la sala del mas de Puigfedó hi hagi una taula amb quatre bancs i tres cadires de cuir (Puigfedó, 1586).

1. *L'escó*

L'escó és un banc de fusta que generalment està situat a la cuina, a prop del foc: “prop lo foch, un escó de pi ja dolent” (la Talalla, 1568). En algunes cases es tracta d'una taula amb escó enganxat. Pau Palau, de Sant Joan Salerm (1584) té dos escons a la cuina, un enganxat a la taula i un altre sol: “dos scons, ab lo hu taula”, i un banc.

A la cuina de la casa de Joan Mestre, de Rocamora (1580), hi trobem un escó amb taula de pi, bo, juntament amb un escambell, un altre escó nou i un banc de pi dolent (“*Ítem un aschó ab taula de fusta de pi, bo, y un escambell. Ítem un altre asquó nou. Ítem un banch de pi dolent*”).

2. *L'escambell*

L'escambell és un seient petit sense braços ni respatller, i a vegades sense petges. En trobem dos a la cuina de cal Carbó de St. Joan Salerm (1565), un a l'entrada de Puigfedó (1586), un a la cuina de la Talalla (1568) i a la cuina de Joan Mestre de Rocamora (1580), i un en una habitació de la Creu (1576). Quan s'especifica el material, es diu que és de pi (Antoni Carbó, 1565; la Creu, 1576).

Fora de la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem dos escambells en una habitació de casa del teixidor de lli Mateu Santacana (1595).² I a la sala gran del mas de la Riba hi trobem dos escambells bons (1667). També dos escambellets a casa de Jaume Ferrer del Mas (1670), sense precisar el lloc. I un a la cuina de la rectoria de Sant Sadurní, essent rector Salvador Solís (1670); un a la cuina d'Antoni Ràfols, moliner (1686), un a la d'Isidre Amigó (1691). L'apotecari Gabriel Oller (1693) en té dos a l'entrada; igual que el pagès Joan Salvà (1695). I el ferrer Josep Tobella en té dos a la sala (1696).

L'escambell, per tant, s'utilitza bastant al llarg del segle XVI i XVII, i generalment el trobem col·locat a l'entrada, a la cuina o a la sala.

3. *L'arquibanc*

L'arquibanc és un banc llarg, amb respatller o sense, i el seient serveix de tapadora de les caixes que pot tenir. El trobem a la rectoria de Sant Pau d'Ordal, dins la cambra de la xemeneia que dona a la sala (1604): “un artibanc dolent buit”.

4. *Les cadires*

Troblem *cadires* de diferents tipus en quatre masos de Sant Pere de Lavern. Tres d'aquests masos en tenen només una: la Salada (1561), ca l'Antoni Carbó

² L'inv. és en poder del rector de St. Sadurní, però la casa està situada a St. Pere de Riudebitlles. 13-1-1595, inv. dels béns de Mateu Sta.cana, teixidor de lli, de la pr. de St. Pere de Riudebitlles (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 12).

(1565), de St. Joan Salerm, la Talalla (1565), i cal Joan Mestre (1580) de Rocamora); i un sol mas en té cinc (Puigfedó, 1586).

En relació al material, trobem cadires de fusta, de cuir, i també de repòs i de tisora, sense que se'n digui el material de què estan fetes.

Les *cadires de fusta* són presents en tots aquests quatre masos, i acostumen a estar a l'entrada (la Salada, Puigfedó, Rocamora); però també a la sala, com la cadira de fusta que trobem a ca l'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm, venuda a l'encant per 3 sous i 3 diners. En una habitació de Puigfedó (1586), trobem una cadira, però no se'n fa constar el material ni l'estat de conservació.

Quan es fa constar el seu estat de conservació, a vegades es diu que és "dolenta", com la cadira de fusta que trobem a la Salada, que es ven a l'encant per 1 sou; o "bona" i "reonable", com la cadira de fusta que trobem a l'entrada de Puigfedó (1586). Tot i no constar-ne l'estat, la cadira de fusta de la sala de ca l'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm, ha de ser bona a jutjar pel preu de venda, que és de tres sous i tres diners.

Només en un sol cas s'anomena el tipus o estil de la cadira. La cadira de fusta que trobem a l'entrada de Joan Mestre (1580) de Rocamora és "de les modernes". Això pressuposa que és d'un estil nou, diferent d'unes altres cadires de fusta que podem dir d'estil antic, per analogia, tot i que els documents consultats no precisen el format ni d'unes ni de les altres.³

El mas de Puigfedó disposa de *cadires de cuir*, tres en total, a la sala (1586).⁴ El fet que siguin de cuir, i que estiguin situades a la sala, ens pot fer pensar que es tracta d'un mobiliari més selecte, a l'abast de les millors famílies. Si és així, és un exemple del nivell de vida a què han arribat els Carbó de Puigfedó. També en trobem dues de cuir a la sala de la rectoria de Sant Pau d'Ordal (1604), juntament amb una cadira de trunyella de cànem baixa. Però més endavant, el rector de Sant Pere de Lavern, Joan Modolell (1624) té dues cadires comunes de

³ No podem establir-hi cap relació, però el DCVB defineix la "cadira de vaqueta" com "la cadira d'estil antic, amb les barres tornejades i la respallera inclinada", sense esmentar a quin segle les podem començar a trobar; veg. DCVB, núm 2, p. 810.

⁴ Pot tractar-se de les anomenades "cadira de frare" o "cadira de capellà", de braços amb el seient de cuir clavats; veg. DCVB, núm 2, p. 810.

cuir, no a la sala sinó en una habitació. A la sala, hi té sis cadires de repòs bones, que no sabem de què estan fetes.

Mossèn Josep Rosell, del mas de la Riba (1667), té a la cambra gran tres cadires de repòs i una cadira de tisora.

El *bancal* és un banc que serveix de caixa, sense braços ni respalller. N'hem trobat un de llarg, amb dos caixons per tenir segó, a la sala del mas de Pau Miquel, del Gorner (1606). No deu ser un moble massa usual, doncs només n'hem trobat un en aquest mas i un bancal de pastar a la rectoria de Lavern (1688), entre els béns del rector Francesc Pandis, venut a l'encant per 14 sous, o sigui, mitja lliura. Tot i així, el seu ús perdura al terme, com es veu en inventaris posteriors, i acostuma a estar localitzat a la sala.⁵

VII.2.4.2. TAULES, TINELLS I BUFETS

La taula és un dels mobles que apareix inventariat pràcticament en tots els masos, a excepció del mas de la Creu. En aquest mas, tot i no fer-se menció explícita de cap taula, trobem en una habitació, dins una caixa d'àlber, un total de set “tovalles” que, per les característiques amb què es descriuen, es tracten d'estovalles de taula: *quatra tovallas a modo de manills de bri de cànem listades*,⁶ *unas tovallas listadas mitgenserar bonas* i *duas tovallas de bri de cànem ab penjants alls caps*.⁷ També en un altre indret del mas, que podem identificar amb la cuina, trobem tres banquetes de pi per seure i una post nova de pi. Pot tractar-se d'una estructura de taula més simple, feta només amb una post i uns suports o

⁵ El 1713, un bancal dolent a la sala de la casa de Magí Parera, del Gorner; 4-7-1713, inv. de Magí Parera, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 1r-4v, 39). No hem de confondre aquest moble amb el teixit de colors del mateix nom que serveix per cobrir els bancs i caixes, que trobem inv.at amb aquesta altra accepció, com expliquem a l'apartat de robes i teixits.

⁶ En aquest cas, es diu que les tovalles són a mode de manils. Els manils poden ser draps de cuina i peces de roba, generalment llistada, que serveix d'estovalles en les cases de pagès (DCVB).

⁷ La paraula “tovalles”, escrita en plural, pot referir-se a la seva variant estovalles, però també a tovalloles. En relació a l'inv. en qüestió, el fet que unes d'aquestes tovalles siguin a mode de manils i llistades, com hem comentat a la nota anterior, unes altres siguin mitgenceres, llistades i bones, i unes altres amb penjants als caps, ens fa pensar que es tracta d'estovalles taulars guardades per dies festius i assenyalats.

cavallets. Com destaca Assumpta Serra, aquest tipus de taula és molt habitual a l'edat medieval, i no se l'anomena pel seu nom, sinó només "post".⁸ Aquesta estructura es pot parar i desparar segons la conveniència, com descriu Mainar en relació al moble català.⁹ No sabem si la pastera de fusta de pi amb un calaix que trobem a la casa, a més de pastar el pa, podria servir com a taula per menjar i preparar els àpats.¹⁰

En els altres masos, trobem esmentades una, dues, tres o quatre taules, segons el cas. Els llocs on apareixen són a l'entrada, la cuina, el menjador, la sala, el pastador i en un cas una taula xica en una habitació. Les funcions de les taules poden ser diverses. Una de les principals funcions és la de menjar. Trobem taules a l'entrada i a la cuina bàsicament per menjar els dies feiners, i al menjador i sala per les festes i dies més assenyalats. La taula que trobem al pastador de Pau Miquel, del Gorner (1606) és una taulota per pastar. I la taula que hi ha en una habitació del mas Font (1584) és "xica", i no es diu per a què serveix.

Com explicarem a continuació, les taules presenten mides diferents; quan es fa constar el material, generalment es diu que estan fetes amb fusta de pi, tot i que en un cas es diu que és amb fusta d'álber; normalment estan sostingudes amb els seus *petges* o amb els seus *capitells*,¹¹ i les taules situades a l'entrada o al pastador poden estar travades a terra amb puntals, possiblement per evitar que tremolin; generalment apareixen amb un o més d'un banc al costat, o com a taula i escó formant un sol moble.

⁸ Assumpta Serra, en el seu treball sobre el Collsacabra, fa aquesta observació, i cita la seva representació en alguns retaules on, per sota de les estovalles, es poden veure els cavallets. Veg. SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. VIC: Editorial EUMO. De totes maneres, no sabem si la post i les tres banquetes que trobem a la cuina del mas de la Creu fan de taula o tenen a veure amb la bregadora de bregar cànem que s'inv.a a continuació.

⁹ MAINAR, J. (1976): *El moble català*. Barcelona: Editorial Destino.

¹⁰ Fem aquesta observació penSt. en la taula pastera amb calaix, moble que molt habitualment trobem en cases i masos de la zona del Penedès en èpoques més tardanes, utilitzades fins al passat segle XX, que tant servien per pastar el pa com per menjar i preparar els àpats a sobre el cobertor.

¹¹ Seguint el DCVB, els *petges* o potes són les barres o peces que en nombre de tres o més serveixen de suport a la part superior d'un moble, com taula, banc, etc. (DCVB, v. 8, p. 531); i els *capitells* és un moble format per una barra horitzontal sostinguda per quatre cames o potes que, en combinació amb un altre d'igual, serveix de suport per sostenir una taula, un llit, una caixa, etc. (DCVB, v. 2, f. 974).

Un dels llocs on acostuma a haver-hi una taula és a l'entrada, com constatem en sis masos: cal Carbó de St. Joan Salerm (1565), Puigfedó (1586), la Talalla (1569), cal Joan Mestre de Rocamora (1580), Figarola (1584) i el mas Font (1584). L'entrada pot fer múltiples serveis, a jutjar pels objectes que hi trobem: és per on s'accedeix a la casa, s'hi reben les visites, s'hi pot seure, guardar eines de treball, fer diferents feines, com ara teixir, rentar els plats – trobem piques o aigüeres en quatre masos–, i també beure i menjar, dues de les principals funcions reservades a les taules.

En tres d'aquests masos de Lavern, la taula de l'entrada està clavada a terra, i en un d'aquests masos també en trobem una de clavada al terra del pastador. En tenim una a l'entrada de cal Carbó de St. Joan Salerm (1565): “*una taula plantada en terra, ja dolenta, ab tres banchs dolents, tot de fusta de pi*”. També en trobem una altra a l'entrada de la Talalla (1568): “*una taula de pi clavada ab dos puntalls ficats en terra*”, amb dos bancs de pi ja dolents; no sabem si aquesta és la mateixa taula que, dos anys més tard, consta clavada a terra al pastador del mateix mas de la Talalla: “*una taula clavada en terra, ab dos banchs*”. Observem que aquesta darrera està clavada a terra amb dos puntalls, com la que trobem a l'entrada del mas de Figarola (1584): “*una taula ab quatre banchs, la qual està clavada ab dos pontalls*”.

La majoria dels masos que disposen de menjador acostumen a tenir-lo ben preparat, amb una taula per menjar, normalment els dies més assenyalats. A Sant Pere de Lavern, trobem menjador als masos de Puigfedó, la Talalla, mas Palau de St. Joan Salerm i cal Pau Miquel del Gorner. En aquests quatre masos, trobem sempre una taula.

Destaquen sobretot els paraments del menjador del mas de Puigfedó (1586) i el de Pau Miquel del Gorner (1606). El menjador del mas de Puigfedó (1586) està molt ben equipat, amb “*duas taulas ab quatra capitells reonables*” i “*quatre banchs*” per seure, o sigui, dos bancs per taula, i compta amb altres objectes singulars (una sort de vidre, tres canelobres de llautó, trenta-cinc plats de terra, etc.), tot i que hi trobem també un llit per dormir. Els dies feiners deuen

menjar a l'entrada, on hi ha una taula amb dos capitells amb un banc llarg amb braneta i les aigüeres per rentar els plats.

Al menjador de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, hi trobem “*una taula de alba nova de quatre palms de ample y divuit de llarc*” al centre, i “*dos bancs nous de pi de la llargària de la taula*”, un a cada banda de la taula, juntament amb un tinell. Aquest mobiliari mostra l'alt poder adquisitiu i nivell de vida dels seus habitants. Per les seves característiques, el deuen fer servir només per les festes i dies més assenyalats, ja que a la cuina trobem “*un escó ab sa taula, nou*” i “*altra escó nou sens taula, y una post nova*”, amb “*un banc gran ab sos petges*” i “*una banqueteta ab sas petges*” per menjar-hi els dies feiners.

El parament del menjador o sala de la Talalla (1568) és més senzill. Hi trobem “*una taula larga y dos banchs, tot de pi y molt dolents*” i “*dos capitells de la dita taula molt dolents*”, i s'utilitza per magatzemar-hi gra i aliments, i també per dormir-hi.

El menjador del mas Font (1584) funciona com a dormitori, amb un llit parat i una caixota, i els seus habitants mengen a l'entrada, on trobem una taula amb dos capitells i dos bancs.

Al mas de Pau Palau, de St. Joan Salerm (1584), trobem un “manjodaret” amb una “*taula de fusta ab sos capitells ab un banc*” i “*una post de alsina llarga*” que pot servir també per taula.

Les taules acostumen a tenir un, dos o tres bancs. El mas que té més taules és Puigfedó (1586), amb quatre, de les quals una està a l'entrada amb dos capitells i un banc llarg bo amb branes, dues al menjador amb quatre capitells i quatre bancs, i una altra a la sala, amb quatre bancs.

Amb tres taules trobem dos masos: a) el mas d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (1565), amb una taula a l'entrada amb tres bancs i dues taules a la sala amb dos bancs; i b) el mas de Pau Almirall de Figarola (1584), arrendat a Domingo Prats, de les quals una és amb escó i està a la cuina, juntament amb dos bancs dolents, una altra és llarga amb 2 capitells, situada a la sala, i una altra està clavada amb dos puntals a l'entrada, amb quatre bancs.

En relació a Sant Sadurní, a casa de Joan Batlle (1690), trobem dues taules que fan el servei de llit: “una taula llarga de manjador ab dos banchs de a modo de llit a correspondència de la taula” a l’entrada, i “una taula llarga de mangedor ab dos banchs a modo de llit” a la sala de darrera”.¹² Al mas de la Riba (1667), trobem una tauleta de noguer a l’habitació del sacerdot Josep Rosell; a l’entrada, una taula llarga de pagès amb capitells amb un banc llarg i vell de biga de pi al costat; a la sala gran hi ha una tauleta de fusta de pi bona.

Troblem *taules escó*, és a dir, taula i banc escó tot junt en un sol moble, generalment a la cuina. Per exemple, la que hi ha a la cuina de Pau Almirall de Figarola (1584); una altra a la cuina de Pau Palau de Sant Joan Salerm (1584); així com l’escó amb la seva taula del mas de Pau Miquel del Gorner (1606). Fora de Lavern, a la cuina vella del mas de la Riba (1667) també n’hi ha una: “un escó ab sa taula apagada”.

El *tinell*, seguint el DCVB, és un moble format per diversos prestatges superposats, sovint escalonats, amb calaixos o sense, que servia per a tenir-hi la vaixela, botelles i altres atuellis dins la sala que servia de menjador. En trobem esmentats en alguns masos de pagesos propietaris benestants, i en algunes rectories.

El pagès propietari Pau Miquel (1606), del Gorner, té una casa “*tota obrada de nou*”, la qual compta amb un menjador nou, equipat amb un tinell amb tres tinellets, el qual conté diversos objectes de vidre.

Per la seva part, l’hereu Joan Mas (1638), del mas la Riera, de Sant Sadurní, té a l’entrada “una taula vella ab dos bancs” i “un tinell ab vidre, que n’i a dotze peses y plates de obra de terra, dotze”.

També trobem tinells a la rectoria de Sant Pau d’Ordal, i un altre a la rectoria de Sant Pere de Lavern. El sacerdot Antoni Guilera (1604), rector de Sant Pau d’Ordal, té “un tinell dolent” a la cuina pastador de la rectoria. I Joan Modolell (1624), rector de Sant Pere de Lavern, té un tinell amb diferents peces de vidre a la sala de la rectoria.

¹² 29-9-1690, inv. de Joan Batlle, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Un altre moble que s'esmenta és el *bufet*. Segons el DCVB, pot ser una taula de quatre petges, per escriure, estudiar o altres usos semblants, i cita dos documents del segle XVII. Però també pot ser un armari-taula per tenir-hi vaixel·la. Els nostres documents mostren que poden estar fets de fusta de pi, noguer i xiprer.

La majoria dels bufets que documentem pertanyen a sacerdots, i es troben en les seves rectories o cases corresponents. Per les seves característiques, creiem que es tracten de taules per escriure o estudiar. En relació a aquesta accepció, podem situar els “dos bufets” que el sacerdot Antoni Folquet (1650), rector de la parròquia de Sant Sadurní, té a la rectoria, esmentat juntament amb dos bancs d'espallera, dues cadires de repòs i dues cadires de tisora, i tot això esmentat a continuació de 162 llibres de diferents matèries:

Ítem cent xexanta-dos llibres, entre xichs y grossos, de diferents matèrias.
Ítem dos bufets, dos banchs de spatllera.
Ítem tres cadiras de repòs.
Ítem duas de tisora o plegadisses.
Ítem tres de repòs petitas.

També el “2buffet de pi” que el sacerdot Antoni Rosell (1631), rector d'aquella mateixa rectoria, tenia a la sala, juntament amb tres cadires i un banc.

A la sala de la rectoria de Sant Pere de Lavern, Joan Modolell (1624) té “dos bofets de fusta de noguer bons”, juntament amb sis cadires de repòs bones. Entenem que es tracta també d'una taula per llegir i escriure, i no d'un armari-taula per tenir-hi la vaixel·la, ja que en aquella mateixa sala, aquell rector hi té un tinell amb diferents peces de vidre.¹³ En tot cas, podria fer servir aquella taula també per menjar-hi.

Per la seva part, el sacerdot Josep Rosell (1667), propietari del mas de la Riba, té dos bufets també de fusta de noguer a la sala gran d'aquell mas:

¹³ 1624, inv. de Joan Modolell, pvre, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, GX, Bossa d'inventaris i encants, P-XVI-214-1, XVI-213-2).

Ítem una tauleta de fusta de pi bona.
Ítem quatre cadiras de repòs bonas.
Ítem una cadira de filpra vella.
[f. 2v] Ítem altre cadira baixa de brasos també vella.
ítem tres banchs de respallera de fusta de pi bons, lo un gran los altres petits.
ítem dos escambells bons.

Probablement també es tracta de dues taules per escriure, entre altres usos, i no la d'armari-taula per tenir-hi vaixel·la. Convé dir que aquell mas compta també amb una sala petita o menjador nou i una cuina nova, on també es pot menjar, dependències esmentades a continuació de la sala gran.

Trobem bufets també a casa d'alguns pagesos propietaris benestants. A la sala de la casa dels fills pubills de Joan Martí (1618), de l'Hostal, de la vila de Sant Sadurní, trobem “un buffet de xiprer”, al costat de “quatre cadires comunes de couro, dolentes” i “una taula llarga de fusta ab dos banchs de fusta” amb “un pagès de tenir un llum” i “dos tasses grans de vidre”, i s'esmenta també un altre “bufet”. Més endavant, en un altre inventari de la mateixa casa (1620), s'esmenten “dos bufets, un de xipré, altre de noguer”, probablement els mateixos bufets esmentats el 1618, i “2 tapas de vidra”. En aquell mateix inventari de 1620, també es fan constar “dues tovalles de buffet” dins un cofre, juntament amb altres peces de roba de casa. Per tant, aquells bufets tant poden ser taules com armaris-taula per posar-hi la vaixel·la.

A casa del fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, trobem esmentat indirectament un bufet en el sentit d'armari-taula per menjar i tenir-hi la vaixel·la. En una cambra, juntament amb altra roba de casa, hi ha “tres estovalles, duas de bufet y unas de llargas taulars”. No obstant, no s'esmenta cap bufet en aquella casa, els objectes i mobiliari de la qual denoten un nivell de vida alt i acomodat dels seus habitants.

Per la seva part, el pagès propietari Francesc Salbà (1670), de la vila de Sant Sadurní, també té a casa seva “unes estovalles de bufet usades” guardades dins una caixa en una habitació.

VII.2.4.3. LLITS I COMPLEMENTS

Trobem diferents models de llits: de posts i bancs, de camp, ras, encaixat, de tall de monja. En els inventaris que estudiem, sempre consta el tipus de llit, a excepció d'un cas en què només es diu que és “un lit reonable” (Puigfedó, 1586).

Els més corrents són els *llits de posts i bancs*. També es poden dir llits de petges. Estan fets amb posts de fusta, normalment entre tres i cinc, sostinguts per dos banquetes. Són els que més abunden als masos i cases, i denota senzillesa o pocs diners. Els trobem en sis dels onze masos inventariats de Lavern, en quantitats variables. En cinc d'aquests masos, constitueixen l'únic model de llit que hi ha: un a la Salada (1561), al Mas Suau (1572) i al mas de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm; dos a casa de Jaume Martí (1569), de la Talalla; tres a la Creu (1576); i quatre a casa d'Antoni Martí, de la Talalla (1568). Quan se n'especifica el tipus de fusta, es diu que aquesta és de pi. En algun cas, coneixem el nombre de posts i bancs. Els dos llits que trobem a la Salada (1561) i al mas de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, tenen cinc posts i dos bancs en ambdós casos. Les posts poden fer mides diferents. A la cambra del mig de l'escala del mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, hi ha “quatre pots de pi de vuit o nou palms de llarc y dos de ample” que, per la mida, podien usar-se com a llit, en cas de menester.

El llit de Guillem Montserrat de la Salada (1561) és fet de cinc posts de pi i dos bancs, i té una màrfega, tot molt dolent. És el mes de març, està a la cuina a prop del foc i té mitja flassada posada. Els coixins són fets de plomes.

A casa d'Antoni Martí de la Talalla (1568) dormen amb llits de posts i bancs. En total, en trobem quatre, dels quals no s'anomena el nombre de posts. D'aquests, n'hi ha un de parat al menjador o sala, amb màrfega, dues flassades usades, dos llançols d'estopa de cànem usats i un travesser bo. Al final de la sala, hi ha una cambreta amb uns bancs i posts de llit de fusta de pi ja molt dolents, i no sembla que estigui parat perquè no s'hi esmenta ni màrfega ni roba de llit. En una altra habitació, en té un de parat, amb dues flassades, un llençol dolent i un

travessar també dolent. Per acabar, a l'habitació del cap de l'escala té un altre llit parat, amb màrrega bona, travesser, una flassada cardada bona i dos llançols usats. Tots aquests llits són fets de fusta de pi.

A vegades se n'especifica l'estat. A Puigfedó (1586), trobem el ja esmentat llit "reonable". A la sala de la Creu (1576), trobem dos llits, un és "ja tot usat y dolent, y les posts y banchs de dit lit ja dolentes"; i l'altre llit "jau pla ab lo trispolls, sens posts ni banchs, ab una màrrega y una flasada y dos lansolls, tot molt usat y dolent".

Fins i tot es podia usar una taula de menjador com a llit. Joan Batlle (1690), de Sant Sadurní, té dues taules que fan el servei de llit: "una taula llarga de menjador ab dos banchs de a modo de llit a correspondència de la taula" a l'entrada, i "una taula llarga de mangedor ab dos banchs a modo de llit" a la sala de darrera".¹⁴

En segon lloc, trobem els *llits encaixats*. Els trobem en cinc masos de Lavern: un al mas de Joan Mestre (1580), del Gorner, un a Figarola (1584) i un al Mas Font (1584); tres a Puigfedó (1586); i quatre al mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm. També quan se n'especifica el tipus de fusta, es diu que és de pi. A finals del segle XVII, en trobem un de fusta de cervera al mateix mas.

Altres llits són més ostentosos, com els *llits de camp*. Alcover i Moll defineixen el llit de camp com el format de cordes o corretges, i que és plegable. Poden ser de camp ras, amb o sense barres i cortines, pilars, etc. Concretament, trobem dos llits de camp a Puigfedó (1586); i tres de nous al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, dels quals es concreta que dos són amb pilars.

Consten també els anomenats *llits rasos*. Aquest tipus de llit deu ser una variant dels llits de camp, tenint en compte l'exemple del diccionari Aguiló.¹⁵ En trobem tres a Puigfedó (1586); i dos al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner. Aquests últims, es diu que són fets de posts i bancs: "dos llits rasos ab sos bancs y posts y màrregas". No sabem si es tracta d'un model de llit diferent, o d'una variant dels llits de posts i bancs.

¹⁴ 29-9-1690, inv. de Joan Batlle, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁵ Alcover i Moll esmenten el llit ras dins la definició de llit de camp, poSt. exemple del diccionari Aguiló: "Un llit de camp ras de àlber, doc. a. 1575".

Altres llits són els *llits encaixats*, els quals tenen les cuixeres als laterals, que estan clavades o sostingudes amb perns, o sigui, peces cilíndriques de metall. I el *llit de tall de monja* té una amplada de quatre a cinc pams, i és apte per a dormir-hi còmodament una sola persona.

Si ens fixem en el mas de Puigfedó (1586), hi trobem 10 llits, tots parats, dels quals dos són de camp, tres rasos, tres ancaixats i dos sense sense definir, dels quals un es diu que és raonable i l'altre que té màrfega. Al menjador està situat el llit raonable, sense parar. Els llits més impressionants del mas són els de camp, concretament dos, situats a les habitacions principals. A la cambra gran, n'hi ha un de parat amb dues flassades blanques i un cofre, dins el qual trobem, entre altra roba de casa, un parell de llençols i dos davants de llit. El segon llit de camp es troba a la quarta cambra, i té pilars, màrfega, dos matalassos, dos llençols, una vànova i tres coixins amb set coixineres.

Els llits rasos estan parats en tres habitacions, un en cadascuna. Trobem un llit ras a la segona cambra, amb màrfega tres flaçades blanques, entre altres robes de llit il·legibles, amb una caixa dins la qual hi ha vuit parell de llençols. Un altre llit ras trobem a la cinquena cambra, amb màrfega, dos matalassos, un travesser i dos davants de llit; dins un cofre, s'hi guarden tretze parells de llençols de bri i estopa i un davant de llit, entre altres robes de vestir. I a la sisena cambra, que és on dormia l'hereu del mas, Jaume Carbó, el llit ras té màrfega, dos matalassos, una flaçada blanca, dos coixins amb sis coixineres i dos llençols, i a l'habitació s'hi troben cinc caixes farcides de roba de vestir i de casa, dins una de les quals hi ha un davant de llit "de red y tela" nou, o sigui, de reda o xarxa i tela.

En relació als tres llits encaixats de Puigfedó (1586), situem el primer a la cambra del fatic, juntament amb quatre flassades dolentes; no es descriu res més del seu parament. El segon està a la segona cambra, i està parat amb dos llençols i una flassada, i a terra hi ha una raconada de llana, potser per fer un matalàs. A la tercera cambra hi ha un altre llit encaixat, amb dos llençols i una flassada blanca. En cap moment es diu que els llits de camp, rasos i encaixats de Puigfedó tinguin capçalera.

Els llits més vistosos que trobem corresponen als llits de camp de dos eclesiàstics. D'una banda, a la rectoria de Sant Pau d'Ordal, en temps del rector Antoni Guilera (1604), trobem quatre llits de camp. Destaca el llit de camp on dormia el rector, amb els pilars de fusta de noguer acanalats amb les seves vergues¹⁶ de ferro i anelletes amb els seus poms daurats. Té una màrfega, dos matalassos de llana, un cortinatge de cotonina amb les benes de reda (xarxa), que són set peces, un davant de llit de reda, una flassada groga. En aquella rectoria, hi ha dos llits de camp més, i un . A la recambra de l'habitació del rector, hi ha un segon llit de camp amb pilars i pom de noguer, amb màrfega, matalà de llana, dos llençols, dos coixins de plomes i un cobrellit d'alquisser morat, un cortinatge d'alquisser blau i un sobrecel (cobrisel) de cotonina, a més d'un altre sobrecel de cotonina amb flocadura rovellada. El tercer llit es troba a la cambra que treu porta a la sala, on dorm el vicari Lluís Ros. El llit és amb pilars de noguer acanalats, amb les seves vergues de ferro i poms daurats, amb una màrfega, dos matalassos de llana i dues flassades, una de vermella i l'altra blanca, dos coixins grans i un de petit, tots de plomes.

Igual d'impressionant, o més, deu ser el llit de camp de fusta de noguer del sacerdot Josep Rosell, del mas de la Riba, a prop de Sant Sadurní (1667). El notari el descriu amb els adjectius "boníssim" i "molt bo": "un llit de camp boníssim ab capsalera de noguer" i "a la capsalera una planxa de lleutor"; i més endavant, repetint la descripció del seu parament: "un llit de camp parat de noguer molt bo ab sa màrfaga, un matalàs, dos llansols, lo hu de estopa lo altre de bri, y dos cuxins ab sas cuxineras". Aquest llit té un cortinatge de cotó amb flocadura: "un cortinatge en lo mateix llit, blanc, de cotó ab flocadura, ab sas barras de ferro y fusta y ab sos poms", i el cortinatge també té un altre recanvi: "un cortinatge de llit guarnit de flocadura vermella".

Una mica menys ostentosos deuen ser els dos llits de camp que té el rector de Sant Pere de Lavern, Joan Modolell (1624). Aquell capellà dormia en "un llit de camp", que no es descriu, amb una màrfega, dos matalassos, dos coixins amb dues coixineres i dues flassades, una de blanca i una de vermella. Al costat del llit,

¹⁶ Barres primes de metall (DCVB).

tenia una tauleta amb un capitell, i a sobre una sort de llibres. Dins un cofre pintat, hi guardava la roba de vestir, de taula i la muda del llit, uns dotze llençols entre bons i usats i mitja dotzena de coixineres. En una altra habitació, hi ha un altre llit de camp amb màrfega, matalàs, dos llençols, una vànova amb dos coixins i dues coixineres.

Tampoc no deu ser massa ostentós el llit de camp de pilars ja vell amb màrfega i matalàs de Felip Caldes, rector de Sant Sadurní (1643); en aquella rectoria, hi ha en una altra cambra un llit de posts i bancs ja usat.

En relació a l'eclesiàstic Macià Carbó (1619), germà de Jaume Carbó de Puigfedó, aquell dormia en un llit de camp de fusta usat, amb barres de ferro i poms de fusta rodons. No es parla de cap cortinatge. També en una altra cambra tenia un llit de posts i bancs.¹⁷

Destaquem fins aquí els llits de camp ostentosos, amb pilars, vergues de ferro i poms, i cortinatges de cotonina de color vermell, blau, etc., que tenen alguns capellans, com el rector de Sant Pau Antoni Guilera (1604), el vicari d'aquella rectoria, Lluís Ros, i l'eclesiàstic Josep Rosell del mas de la Riba (1667). Aquests llits contrasten amb l'austeritat del rector de Sant Pere de Subirats, Benet Puig, el qual té tres llits de posts i bancs.

No s'acostuma a anomenar l'estat en què es troben els llits. Quan consta, es diu si és "nou", en dos casos, "reonable", en un cas, i "desbussat" en un altre cas.

En inventaris posteriors trobem "un llit de tall de monja nou" (Magí Bas, 1681, St. Joan Salerm).¹⁸

Els complements habituals dels llits parats que es descriuen són: La *màrfega* és una mena de sac ple de palla o clin,¹⁹ a mode de matalàs. Abunden en la majoria de llits. S'acostuma a detallar el seu estat: "rahonable", usada, vella,

¹⁷ 1-4-1619, inv. i encant de Macià Carbó de Puigfedó, pvre, Vilafranca del Pdès. (AHCVP, FJR, Inventaris 1588-1611, BE-SR).

¹⁸ 22-10-1681, inv. de Magí Bas, de St. Joan Salerm (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

¹⁹ Clin o crin, per omplir coixins o màrfegues, eren pèls llargs, normalment de procedència de fibres vegetals, d'aspecte semblant al crin de cavall, generalment del margalló, molt abundant a les muntanyes del Penedès properes a la costa.

nova, bona, dolenta. I en un cas s'especifica que és “dolenta i sense res”, o sigui, que està buida (Joan Mestre, 1580, el Gorner). Entre altres, trobem “un lit ab posts y banchs de fusta de pi ab una màrfega rahonable” (la Creu, 1576); “un lit que y ha sinch posts de pi y dos banchs y una màrfega, tot molt dolent” (la Salada, 1561); “un lit de banchs y posts ab sa màrfega dolenta y un travaser” (Figarola, 1584); dos llits rasos amb dues màrfegues, “la una bona y l'altra ja vella” (Pau Miquel, 1606). En un cas se'n desdriu la mida, com la “màrfega mitgensera” d'un llit de cinc posts i dos bancs que trobem al mas de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm. Hi ha llits que tenen màrfega i matalàs, com els dos llits rasos fets de posts i bancs que trobem al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, i els dos llits rasos i un llit de camp a Puigfedó (1586).

En comparació amb les màrfegues, els *matalasos* no acostumen a ser gaire abundants. A Lavern, en trobem només en dos masos, en quantitats diferents: un d'usat al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner; i sis a Puigfedó (1586), concretament tres llits amb dos matalassos cadascun, i amb la seva corresponent màrfega. Destaquen també els vuit matalassos dolents que consten a casa de Joan Martí (1618), de les Voltes, de Sant Sadurní.²⁰ Si bé no es descriu el material de què són fets, alguns matalassos poden ser de llana, a jutjar per “una raconada de llana” que trobem en una cambra de Puigfedó (1586), al costat d'un llit encaixat amb dos llençols i una flassada, probablement d'un matalàs que s'ha desfet per espolsar i estobar la llana.²¹

En canvi, els *coixins* de dormir i els travessers, o coixí de dormir que agafa tota l'amplària del llit, consta que solen estar plens de plomes o de palla: “dos coixins de ploma ab les sotanas ja velles” (la Salada, 1561), “dos travessers plens lo un de ploma, l'altre palla” (Bartomeu Torrentmal, 1625, Sant Sadurní).²² De coixins, en trobem de diferents mides. A Puigfedó (1586) en consten de grans i de

²⁰ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

²¹ Un cop es desfeia el matalàs, es rentava la llana, i després, un cop neta i eixuta es posava en una pila o dins un cove i es picava amb dos bastons, un a cada mà, per espolsar-la i estobar-la, de forma que quedés desfilada i neta. Aquestes feines s'acostumaven a fer a les mateixes cases, i hi havia homes, sovint basters, que anaven per les cases a fer matalassos.

²² 29-9-1625, inv. de Bartomeu Torrentmal, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

petits. Els travessers són coixins més grans que acostumen a agafar tota l'amplària del llit. Al mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, consten dos travessers, un de nou i l'altre "mijançer".²³ En inventaris posteriors, trobem coixins de diferents tipus i materials: de galta, de tela guarnits de fil blanc, i de lli (mas de la Riba, 1667, a prop de Sant Sadurní).²⁴ Trobem poques referències als preus. A l'encant de Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, es ven un traveser de llit per vuit sous i mig,²⁵ i al de Joan Gaubert (1628), de Sant Sadurní, es venen dos travessers per vuit diners.²⁶

En relació a les *coixineres*, a vegades s'indica no només la quantitat, sinó també el tipus, la tela, el color, l'estat. Puigfedó (1586) és el mas on trobem més llits, matalassos, coixins i, per tant, coixineres. A vegades, més d'una per coixí: hi trobem un llit parat amb tres coixins amb set coixineres, i un altre llit amb dos coixins amb sis coixineres.²⁷ Trobem coixineres de diferents colors: blanques, vermelles, negres. A Puigfedó (1586) "quatre coxineras, un parell vermelas y las altres negras", "quatre coxineras de red blancas". A vegades s'indica l'estat: els dos coixins del llit de la Salada (1561) tenen "les sotanas ja velles"; a Puigfedó (1586) hi ha "quatre coxineras bonas"; i al mas de Pau Miquel (1606) dues coixineres de tela, "duas dolentas y una bona". I algunes vegades s'especifica el tipus: de red i de galta, segons l'esmentat inventari de Puigfedó (1586). En relació al material, en trobem de tela, sense especificar més, de cotonina, de bri de cànem, brodades de seda vermella: "dos parells de coxineras de galta, unas de cotonina y altres de bri de cànem" (Puigfedó, 1586); "unas coxineras brodades de seda vermella" (mas de Vilarnau, 1585, Sant Sadurní).²⁸ En inventaris posteriors, hem trobat coixineres brodades de seda vermella a casa d'Antoni Carbó (1647), de

²³ 24-1-1575, inv. de Joan Poch, del mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v).

²⁴ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, Mas de la Riba (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v): "Ítem tres cuxins grans y un de galta sens cuxineras", "Ítem duas cuxineras de tela guarnidas de fil blanc".

²⁵ 13-2-1578, encant de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v).

²⁶ 27-8-1628, inv. de Joan Gaubert, moliner, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²⁷ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r): "Primo un lit de camp ab pilàs, ab una màrfaga, dos matelasos, dos lansols, una vànova y tres coixins ab set coxineres"; "Primo un lit ras ab sa màrfaga y dos matalasos y una flasada blanca y dos coixins ab sis coxineras y dos lansols".

²⁸ 4-10-1585, inv. de Bartomeu Mir, del mas de Vilarnau, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

Sant Joan Salerm),²⁹ coixineres de grana a Cal Batlle de la Pujada (1659),³⁰ coixineres guarnides de seda carmesina i coixineres de galta (Simó Boter, 1650, Sant Sadurní),³¹ coixineres de lli, i coixineres de tela amb randa (mas de la Riba, 1667, a prop de Sant Sadurní).³²

De *vànoves*³³ per cobrir el llit, n'hem trobades dues a Puigfedó (1586): una que, juntament amb dos llençols, cobreix un llit de camp amb pilars, i una altra “de rians” blanca dins un cofre d'una habitació, juntament amb roba de llit, -tres coixins, un llençol i una flassada-, i roba de vestir. A Figarola (1584) trobem un llit de posts i bancs amb una màrfega i un travesser, cobert només amb una *borrassa*, o sigui, una espècie de manta, de la qual no consta el material, però sí el seu estat: es diu que és dolenta. En inventaris posteriors: una vànova encotonada (la Talalla, 1663);³⁴ una vànova borronada (mas de la Riba, 1667, Sant Sadurní).³⁵

La *flassada* acostuma a ser un dels complements de llit que aporta en dot la jove que entra en una casa, com la que consta a la cambra on dorm la viuda d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm: “la flasada és la que dita madona Carbona a portada en joyas”. En relació al material de què són fetes, quan s'anomena, acostuma a ser de llana. Però hi ha diferents qualitats de llana. Trobem escrit “llana” en un cas: una flassada de llana negra (la Talalla, 1562); en tres casos “cardada”, o sigui, llana neta: una flassada cardada blanca ja usada (la Talalla, 1562), una flassada cardada (la Talalla, 1568), mitja flassada cardada molt usada (la Salada, 1561). En un cas “pèl rasa de llana: “una flasada pèl rasa de llana” (Joan Mestre, 1584, el Gorner). I en un cas consta “de pèl”: “una flasada de pèll” (Antoni Carbó, 1565), la qual sabem que és de mida “groseta” per l'encant.

²⁹ 19-7-1647, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 109r-109v): “Ítem duas coxineras brodadas de seda vermella”.

³⁰ 5-12-1659, inv. d'Isidre Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 2r-3r): “Ítem les coxineras de grana velles se són donades a dita Maria Balle”.

³¹ 29-5-1650, inv. de Simó Boter, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, 1r-2v): “Duas cuxineras guarnidas, dos de seda carmesina, una coxineras de galta”.

³² 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, prevere, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v): “Ítem una cuxinera de lli y un ram de fil”, “Ítem dos cuxineras de tela ab randa”.

³³ Cobrellit d'abric i ornament. DGLIC, p. 1708.

³⁴ 24-4-1663, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³⁵ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v): “Ítem una vànova borronada”.

En els casos en què no s'especifica, no sabem si són exactament de llana o de derivats de la llana, com la borra, un tipus de llana més senzilla i que no escalfa tant. Observem també que les flassades solen ser de colors variats. Quan s'especifiquen, en trobem vuit de blanques, dues de vermelles, una de groga i una de negra. La negra (la Talalla, 1562) és una flassada de pèl, de mida “groseta”, venuda a l'encant per dinou sous.

Quan es fa constar el seu estat, es diu si són flassades usades, ja usades, dolentes, bones, no molt bones, ja sotils, mitges flassades o amb dos trossos.³⁶ Es té la sensació que s'aprofiten fins al final, i per més velles que siguin a l'encant sempre es troba un comprador. A la Salada (1561) hi ha una mitja flassada cardada que cobreix el llit a ple hivern. A l'encant d'Antoni Martí (1568), de la Talalla, es ven una flassada de la qual es diu que és “molt dolenta y ia ab dos trossos” per tres sous. A l'encant d'Antoni Carbó (1565) trobem una flassada blanca “ja rassa”, o sigui, desgastada, venuda per una lliura i onze sous, i una flassada blanca “tota foradada” venuda per sis sous. Les tres flassades no molt bones que trobem al mas Blanc (1565), de Sant Sadurní, deuen ser les dues flassades dolentes i els dos trossos de flassades dolents que es venen a l'encant per dues lliures i vuit sous. Entre les cases on consten més flassades, trobem Puigfedó (1586), amb setze, i la casa de Joan Martí (1618), de les Voltes, de Sant Sadurní, amb quinze.³⁷

Apareixen un gran nombre de *llençols* a les cases, especialment a les més benestants. El llit podia està cobert amb un o dos llençols i una o dues flassades, durant els mesos de tardor i hivern. Al novembre, els llits del mas de Joan Mestre (1580), del Gorner, estan coberts amb dos llençols i una flassada. Al desembre, el llit del mas Font està cobert amb dos llençols i una flassada. Al febrer, el llit de la viuda d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té dos llençols i una flassada. El mateix trobem al llit de la reracambra dels pastors. I el de la cambra dels pastors amb dos llençols i dues flassades. En canvi, el de la cambra dels fadrins té

³⁶ Entre altres: dues flaçades dolentes, una flaçada usada, una flaçada ja usada (Antoni Carbó II, 1565); una mitja flaçada de llana (la Salada, 1561); tres flaçades no molt bones (mas Blanc, 1565, St. Sadurní); dues flaçades ja sotils venudes per vint sous totes dues (Codorniu, del mas d'Anoia, 1577, St. Sadurní).

³⁷ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

un llençol i una flassada. Al març, el llit de la Salada (1561), situat a la cuina, està cobert per un llençol de dues teles i una mitja flassada cardada. A l'abril, a la Talalla (1568) tenen el llit del menjador cobert amb dos llençols i dues flassades. El de la cambra de mig menjador amb un llençol i dues flassades. Al maig, al mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, trobem un llit amb dos llençols i una flassada, i dos llits amb dos llençols.

A l'estiu, concretament al mes de juliol, hem documentat llits amb dos llençols i una flassada, i també amb dos llençols i una vànova. A Puigfedó (1586), el llit on morí Jaume Carbó està cobert amb dos llençols i una flassada. El mateix trobem en la majoria dels llits de la casa: el de la cambra fosca, el de la cambra de la xemeneia, el de la segona cambra i el de la tercera cambra. En canvi, el de la quarta cambra està cobert amb dos llençols i una vànova.

A les caixes i cofres s'hi guarden també un nombre elevat de llençols, especialment als masos més benestants. Entre altres, en un cofre de l'habitació de la viuda d'Antoni Carbó (1565), s'hi guarden tres parells de llençols. A Puigfedó (1586) és on hi ha més llençols dins les caixes. En una caixa d'una cambra hi ha vuit parells de llençols, en un cofre de la cinquena cambra s'hi guarden tretze parells de llençols, i varis parells de llençols en altres caixes. Al mas Font (1584) trobem dos llençols dins un cofre de la primera habitació.

En relació al tipus de material de què són fets, trobem llençols de tela de cànem i altres de tela de lli. En ambdós casos, s'acostuma a especificar si són d'estopa o de bri. Així, trobem llençols d'estopa de cànem i llençols de bri de cànem: entre d'altres, “set lansolls de stopa de cànem molt usats” (Vicenç Alavedra, 1562, la Talalla), “dos lansolls lisos de bri de cànem” (Puigfedó, 1586), “tres llansols de stopa, los dos vells y lo u nou, y lo u és de bri” (Pau Miquel, 1606, el Gorner). O llençols d'estopa de lli i llençols de bri de lli: “ab dos llansols de stopa, lo u de lli”, “un llansol de bri de lli tot nou, guarnit de fusells” (Pau Miquel, 1606, el Gorner).

Hi ha llençols de diferents tipus. N'hi ha de llisos: “dos lansolls lisos de bri de cànem” (Puigfedó, 1586). De llisos i decorats amb randa o randats, o sigui, amb puntes de fil gruixut. O decorats amb randa i flocadura, o sigui, amb puntes

de fil i serrell. Els trobem en cases benestants, com el mas de Puigfedó (1586), guardats en caixes: “un parell de lansols de randa guarnits ab una flocadura entorn”, “dos parells de lansols randats, lo un parell guarnit de una flocadura entorn. Ítem altre parell de lansols randats, lo hu guarnit de una flocadura y l'altra lis”, “altra parell de bri de cànem rendats nous”. La seva presència constitueix un bon exemple del grau de riquesa i benestar que han assolit algunes famílies.

Quan se n'especifica el gruix, trobem llençols prims: ”tres lansolls de bri de cànem prims y tots nous” dins un cofre d'una habitació d'Antoni Martí (1568), de la Talalla. També llençols de més d'una tela, concretament llençols de dues o tres teles: “un lansol de dues teles de stopa de cànem” a la Salada (1561), i “tres lansolls molt dolents, lo hu de tres telas y los dos de duas telas” al mas Suau (1572).

En relació al seu estat de conservació, en trobem de dolents, usats, nous: ”tres lansolls de bri de cànem prims y tots nous. Ítem sinch lansolls de estopa de cànem ja usats y dolents” (la Talalla, 1568). En un cas s'especifica que el llençol no està acabat de cosir: “Ítem una caxa vella tall de monga dins la qual trobam un llansol de bri de cànem nou que no és acabat de cosir” a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner.

A més de cobrir el llit, els llençols poden tenir altres utilitats. A la Creu (1576), en trobem un de dues teles que es fa servir per pastar el pa: “Ítem un lansoll de duas telas. Serveix per la pasta”. Es poden fer servir també per mortalla, o sigui, com a tela per cobrir i cosir el cos d'un difunt. En alguns casos es fa servir un llençol usat, o un tros de llençol, si es tracta d'un nen. Per l'enterrament de Francesc Salvà (1670), de Sant Sadurní, es fa servir un llençol usat de casa seva: “Ítem dos llensols usats, lo u a servit per mortalla”.³⁸ Per l'enterrament d'un fill d'Isidre Amigó (1698), de Sant Sadurní, es fa servir mig llançol usat: “dos llansols usats y mitj per aver-se'n tret de dit llansol la mortalla del fill de dit quòndam Isidro Amigó”.³⁹

³⁸ 13-9-1670, inv. de Francesc Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³⁹ 14-5-1698, inv. d'Isidre Amigó, marxant, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Els *davants de llit*, pel que sembla, són peces de roba que es feien servir per cobrir part del llit. A vegades s'anomena el seu estat i el material de què està feta la roba. Acostumen a ser de tela o d'estopa, sense precisar si la tela és de lli o de cànem, com els dos davants de llit d'estopa que té Vicenç Alavedra (1562). També poden ser de ret (red o xarxa), com el que trobem al mas de Puigfedó (1586). N'hi ha que poden ser amb combinació de tela i ret, sobreposats de reda, llisos, amb guarniments de flocadura, teixits amb randa, etc. El seu nombre varia segons la casa. Puigfedó (1586) en té sis, i es diu que un és de ret i tela; la Talalla (1562) en té dos d'estopa; i el mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, un de llis. Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní, en té un “de ret sobreposats”, un altre “ab listas de ret guarnit de flocadura”, i un teixit amb randa.⁴⁰

N'hi ha que poden ser de filempua, com els dos davants de llit de l'eclésiàstic Macià Carbó (1619).⁴¹

Algunes vegades només es diu si són nous, vells, llisos o mitjancers. Per exemple, el davant de llit de Pau Miquel del Gorner (1606) és llis. I el de Llorenç Martí de la Talalla (1663) només es diu que és usat.

En alguns casos, s'empenyoren alguns complements de llit. El cas de Llorenç Vidal, de Sant Sadurní, és ben il·lustratiu: té “un davant de llit de ret (del qual) també diuen està penyora; més una flasada blanca de forma mitjana, la qual també diuen està penyora” (1601).⁴²

VII.2.4.4. CAIXES, COFRES I MALETES

Les *caixes* i els *cofres* serveixen per guardar la roba de casa, de llit i de vestir, així com altres complements i objectes diversos: vidre, plats, miralls, etc. Trobem caixes d'homes i caixes de dones. Les núvies guardaven l'aixovar en caixes, conegudes com caixes de núvia, o caixes a tall de monja.

⁴⁰ 2-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴¹ 1-4-1619, inv. i encant de Macià Carbó, natural de Puigfedó, pve, de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, F.J. Riba, Inventaris 1588-1611, BE-SR).

⁴² 2-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Les caixes més senzilles acostumen a ser llises. En relació a la fusta, les més habituals eren d'àlber, però se'n feien també de pi i de xop. Montserrada Lladona (1613), muller de Joan Lladó, pagès de Sant Sadurní, té “tres caixes caixes, la huna de àlber bona y la altra de pi, y la altra de xop”.⁴³ Les caixes més bones eren de fusta de noguera. N'hi havia de pintades, i algunes de més sofisticades, amb calaixos, etc. Les caixes que es donaven als fills cabalers acostumaven a ser més senzilles que les que es donaven a les núvies, tot i que això podia estar en relació al poder i condició social de les famílies de procedència, i a la voluntat dels donadors. Magdalena Codorniu (1611), muller de Jaume Domènech d'Espells, deixa 90 ll. i una caixa de pi a cadascun dels seus dos fills cabalers, Joan i Jaume, i obliga l'hereu a donar-los-la:⁴⁴

Ítem deix a Juan, mon fill, y a Pau, també fill meu y de Jaume Domènech, a quiscú de ells, saxanta lliuras, moneda barcelonesa, y una caixa de pi a quiscú de ells; la caixa, sempre que dits Joan y Pau la demanaran, sia obligat mon hereu a aver-los-las de dar; las sobreditas 60 ll, ço és, trente a cas de casament y las restants trenta lliures sempre quant dits Joan y Pau, mos fils, las demanen, sia tingut y obligat mon hereu a aver-las de donar a quiscú de ells.

No sempre es descriuen les caixes, i menys les dels cabalers. El cabaler Llorenç Canals (1604), de Sant Llorenç d'Hortons, reconeix en primera persona: “Més tinch en casa de dit Antoni Domènech (de mas Esperó) la mia caixa y duas axades”, sense descriure la seva caixa.⁴⁵ Per la seva part, Eulàlia Notó (1624), viuda de Jordi Notó, mestre de cases, deixa al seu fill Jacint Notó 10 ll. i una caixa de les seves, en fet de casament: “Més dexo a dit Jacinto, fill meu, una caixa de les mies”.⁴⁶

Coneixem l'existència de les caixes especialment pels inventaris i algun testament, però també poden constar en els CCMM i èpoques de dot. Per exemple,

⁴³ 27-12-1613, test. de Montserrada Lladona, muller de Joan Lladó, pagès, de la vila de St. Sadurní de Subirats (APSS, Test. 1585-1663, f. 71r-71v, 81).

⁴⁴ 16-8-1611, test. de Magdalena Codorniu, de St. Benet d'Espells (APSS, Test. 1585-1663, f. 99r-100r, 117).

⁴⁵ 9-11-1604, test. de Llorenç Canals, pagès, fill de Joan Canals, pagès, de la pr. de St. Llorenç d'Hortons, terme de Gelida (APSS, Test. 1585-1663, f. 36r-37r, 30).

⁴⁶ 16-9-1624, test. d'Eulàlia Notó, viuda de Jordi Notó, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, Test. 1585-1663, f. 108v-109v, 127).

el cabaler Llorenç Vidal (1601), pagès habitant a Sant Sadurní, fa constar en testament que té rebut del dot de la seva muller, Magdalena Vidala, “quatorze lliuras, moneda barcelonesa, y un parell de caixas, y un parell de llansols, y un matalàs, y una flasada blanca nova, y un parell de coxineras ab sos coxins, y una dotzena de torcabocas, y unas tovalles taulars”.⁴⁷ Quan es fan constar, normalment es diu el nombre de caixes, el material de què són fetes, si tenen el dispositiu o tancadura de pany i clau i l'estat de conservació. Generalment no es detalla la seva forma i treball, només s'acostuma a dir si són llises o de tall de monja. O s'anomenen de forma genèrica. Entre altres, quan la cabalera Francesca Martí (1559), de la Talalla, ferma CCMM amb el cabaler Francesc Ventosa, de Pacs, el germà, amb el consentiment dels tutors d'aquella, li com pensen les 50 lliures que el pare d'aquella li deixà en testament amb l'heretat de l'Argilaga, de Castellví de la Marca, a més de les caixes i aixovar acostumat: “e caxas y les joyes que en semblants se acostumen donar”.⁴⁸ Per la seva part, Montserrat Entrada, pagès de Sant Sadurní, dona per dot a la seva filla Caterina Entrada 40 ll. més “una caxa bona y soficient”, amb “una flaçada de la forma migana ço fecient, com lo dit Entrada ne té una en sa casa; un traveser; un parell de llensols, sis torcabocas, duas estovalles y duas tovallolas”.⁴⁹

Es podia donar a la núvia més d'una caixa, i en aquests casos normalment se'n donaven dues. Aquestes podien ser iguals o bessones, i a vegades una caixa era nova i l'altra usada. El pare de Mariagna Gavaldà (1589), de Pontons, li dona 50 ll. de dot i “duas caxas, la una de alba nova y l'altra usada”, juntament amb “una flasada de la forma migana, dos llensols, sis camisas, unas estovallas, duas tovallolas, sis torcabocas y tres vels”.⁵⁰

En alguns casos, es diu que les caixes de núvia són de tall de monja. El sastre Jaume Creus, aporta per dot a la seva germana Eulàlia Creus (1592) 50 ll., li

⁴⁷ 20-2-1601, test. de Llorenç Vidal, pagès de St. Sadurní, fill de Bartomeu Vidal, de St. Pere de Subirats (APSS, Test. 1585-1663, f. 16r-18r, 12).

⁴⁸ 25-11-1559, CCMM de Francesc Ventosa, de Pacs, i Francesca Martí, de la Talalla, de St. Sadurní (APL, CCMM solts, f. 1r-1v).

⁴⁹ 14-12-1587, CCMM de Joan Martí, de St. Sadurní, i Caterina Entrada, de St. Sadurní (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 3r-7r).

⁵⁰ 29-10-1589, CCMM d'Antoni Via, pagès hab. a St. Pere de Lavern, i Mariagna Gavaldà, natural de Pontons (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 7r-11r).

promet fer un vestit consistent en “una atserena de Cadís y unas faldillas de color y un gipó de xemellot negre”, i li promet donar “un parell de caxas de monja y de albe y las joyas acostumadas segons la possibilitat del dit donador”.⁵¹ Per la seva part, Àngela Torrentmal (1596) rep per dot 70 ll. i “dues caixes de àlber a tall de monja ab son pany y clau quiscuna de aquelles, dos llansols de bri de cànem, una flasada cardada de la forma major, y altres joyes y avaries a coneguda de dit donador”.⁵² El pagès propietari de mas Antoni Romeu (1589), dels Borrulls, i la seva muller Elisabet, donen a la seva filla Eufraïna Romeu 250 ll. per dot i “dues caixes de àlber a tall de monja ab son pany y clau, un matalàs comú, una flasada cardada de la forma mijana, dos coixins ab ses coixineres y altres joyes y avaries a coneguda dels dits donadors”, quan aquella ferma CCMM amb l’hereu Jaume Tort, del mas de Ribalta, de Lavit.⁵³

Les caixes podien passar de pares a fills en testament o en CCMM. Joana Mestre (1597), de la Plaça, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, té quatre caixes, segons el seu testament i inventari. Per la descripció que en fa, una no té calaixos, en comparació amb una altra que sí que en té, probablement igual que les altres dues restants. Mana al seu nebot, Pere Mestre, que doni a dues donzelles de la família, Mònica Carbó i Àngela Mestre, una caixa a cadascuna, una sense calaixos i l’altra amb calaixos respectivament, en temps de casament:

Ítem vull y man sia donat per lo dit hereu meu baix assignat a Mònica Carbona, donzella, filla llegítima y natural del honorable en Pere Joan Carbó, vuy habitant en Barcelona, y de madó Joana, muller sua, sinch lliures, moneda barcelonesa, y una caixa de les que-m donà lo quòndam en Jaume Carbó, marit meu,^h \so és/, la que no té calaxos, y un parell de llansols en cas de casament y no altrament ni en altra manera. Ítem vull y man que per lo dit hereu per mi baix assignat sia donat a Àngela Mestra, donzella, filla del dit Pere Mestre, nebot meu paternal,ⁱ \y marmesor meu designat/ una caixa de les que dit quòndam mon marit me dexà, la qual té calaxos, y un parell de llansols, y asò en cas de casament y no altrament ni en altra manera.

⁵¹ 2-8-1592, CCMM d’Antoni Jofre, paraire, de St. Sadurní, i Eulàlia Creus, filla de Miquel Creus I, sastre, de St. Sadurní (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 17v-20r).

⁵² 10-10-1596, CCMM de Montserrat Llopart, pagès de St. Pere de Subirats, i Àngela Torrentmal, filla de Perot Torrentmal, sastre, de St. Sadurní (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 7r-11r).

⁵³ 29-12-1589, CCMM de Jaume Tort, de Ribalta, de Lavit, i Eufraïna Romeu, dels Borrulls, de Sta. Creu de Creixà (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 58v-65v).

Segons diu l'esmentada viuda, aquestes caixes li foren donades pel seu difunt marit, Jaume Carbó de Puigfedó, el qual morí el 1586. Precisament, en l'inventari dels béns d'aquell (1586), al mas de Puigfedó hi havia onze caixes. D'aquestes, quatre no es descriuen, una era de monja, dues eren llises de pi, i quatre estaven pintades. Només dues d'aquelles caixes estaven buides, una que es guardava a la cambra "gran" i l'altre a "la quinta cambra", que donava a la sala. Justament a la sala, on hi havia una llar de foc i hi donaven sis portes de sis cambres, hi tenia dues caixes, en una de les quals guardava escriptues. Totes les altres caixes estaven escampades per les habitacions, plenes de roba de casa, de llit i de vestir, amb els seus complements i altres objectes. Només a la seva habitació, aquell hereu tenia "quatre caxas pintadas y una caxeta lisa de pi", totes farcides de roba i objectes de valor.

El *cofre*, en plural cofres o cófrens, era una caixa rectangular amb cobertor o tapa, segons el DCVB de forma normalment bombada, que podia presentar diferents formes i mides (mig cofre, gran, forma major), i estat (bo, prou bo, vell, vells del temps antic). Podien tenir pany i clau, i ser fets de diferents materials (fusta de pi, d'àlber, de noguer, recoberts de tela d'oliveta, etc.), pintats (vermell, vermell i negre), etc.

En relació a les tapes o cobertors, en trobem fets de diferent fusta que el cofre: Mateu Santacana (1595), teixidor de lli de Sant Pere de Riudebitlles, té "hun cofre gran de noguer ab lo cubertor de alba". Per la seva part, Salvador Rius, de Sant Sadurní, té "un cofre ab cobertor sens tornets y desclavat lo cobertor". Bartomeu Jofre, (1643), de Sant Sadurní, té a la sala "un cofre vermell sens cubertó".⁵⁴ No hem documentat en cap cas la forma del cobertor, per la qual cosa no sabem si n'hi havia amb cobertor bombat.

Com les caixes, els cofres servien per guardar-hi de tot: roba de llit (llençols, flassades...), roba de casa (draps de casa, tovalloles, estovalles...), vaixel·la (escudelles...), roba de vestir, documents, objectes diversos, fruits secs, etc.

⁵⁴ 24-1-1643, inv. de Bartomeu Jofre, pagès, de St. Sadurní (AHCVP,BX, CCMM, P-XVII-126-2).

L'hereu Jaume Carbó (1586) té vuit cofres al mas de Puigfedó, a més de les 11 caixes abans esmentades. Estan repartits per les habitacions i golfes. D'aquests, destaquem els tres cofres que té a la cambra "gran", un amb plats i dos amb documents de la casa: "tres cófrens, los dos plens de papers grochs y l'altra de scudelles"; també destaquem, pel tamany, "un cofre gran" que hi ha a la cinquena cambra, tot ple de roba de llit i de vestir; i els tres cofres que té a les golfes, plens de fruits secs: "tres cofras, lo hu ple de nuells y l'altra ametllas y pansas y [...]". Per la seva part, Antoni Martí (1568), de la Talalla, també té "un cofre de àlber pintat de vermell y negre ab tancadura de colp sens clau, en lo qual ha dos cortans de nous".

Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau, té "un cofre gran pintat" en una cambra. Mateu Santacana (1595), teixidor de lli de Sant Pere de Riudebitlles, té "hun mix cofre de alba pintat de oliveta ab son pai sens clau",⁵⁵ "hun cofre de la forma magior sens pai ni clau buit de alba ja husat" i també "hun cofre gran de noguer ab lo cubertor de alba", que ja hem anomenat amb anterioritat. Jaume Esteve (1628), de Figarola, té "un cofre buit, gran, de fusta de noguer". A la sala de cal Guilera de la Plaça, de Sant Pau d'Ordal, hi ha "quatre còfrens grans vells del temps antich", com consten en l'inventari dels béns d'Elisabet Guilera (1632), viuda de Macià Guilera Posas.

Les caixes i cofres es podien tancar amb el dispositiu de pany i clau. Els documents s'hi refereixen amb les expressions "ab son pany y clau", "ab tancadura", "ab tancadura de sobrepany y clau", "ab tancadura de colp". Entre altres, l'abans esmentat cofre d'àlber pintat de color vermell i negre d'Antoni Martí (1568), de la Talalla, és "ab tancadura de colp sens clau". El mateix hereu també té "un coffre de pi vermell buit ab tancadura de colp" i "altra cofre vermell de fusta de àlber buit sens tancadura". Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, té "un cofre ab son pany y clau dins del qual y a una rahora, y una podadora, y un mantell, una tribanella grossa y duas mitjanseras, tot dins una sanalla". Per la seva

⁵⁵ El terme *oliveta* designa "certa classe de tela", segons el DCVB, el qual cita "una cota d'oliveta oldana", d'un document de l'arxiu parroquial de Sta. Coloma de Queralt (1409). En base a això, en el nostre cas, podem interpretar que el mig cofre que es cita, de fusta d'àlber pintat, pot estar pintat d'oliveta, o potser pintat i reconvertit d'oliveta; 13-1-1595, inv. de Mateu Sta.cana, teixidor de lli, de la parr. de St. Pere de Riudebitlles (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 12).

part, Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “una caxa de pi ab tancadura de sobrepany y clau”.

La *maleta*, seguint el DCVB, és una capsa de couro o de lona, amb ansa, destinada a portar-hi roba i altres efectes, especialment per anar de viatge, i cita un exemple d'un inventari de *circa* 1546: “una maleta ab cadena, tancadura”. D'acord amb els nostres documents, trobem maletes a mans de sacerdots i militars.

L'alferes Josep d'Espeleta (1686), de la companyia de don Adrià Balldelgorlarde, el qual s'estava a la vila de Sant Sadurní, tenia “una maleta tancada ab pany y clau”. Dins d'aquella, l'esmentat alferes hi guardava roba de vestir i complements: tres camises, uns calçotets, sis parells de mitges, una brida de tenir l'espasa, plomes de sombrero i un bocí d'escarlata nova.

A l'encant dels béns de Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, es ven a Mateu Mas “una maleta dolenta” per 1 s. 6 d. I anys després, el sacerdot Josep Miracle (1728), rector de la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern, tenia “una maleta vella² al porxo de la rectoria.

Salvador Solís (1670), rector de Sant Sadurní, guarda a l'estable, juntament amb la mula, la seva albarda i fre, “una maleta”, “un garrot de camí” i “garrafas de vidra”.

VII.2.4.5. ARQUIMESES I ARQUILLES

L'*arquilla* és un moble de forma rectangular, amb molts calaixets i raconets o enfonys per guardar-hi coses valuoses. El diccionari Aguiló esmenta una arquilla de noguera petita del 1541, citada en el DCVB.

En els nostres documents, trobem una arquilla a casa de Joan Martí (1620), de l'Hostal, de la vila de Sant Sadurní de Subirats: “una arquilla bona ab sos calaxos de noguer, ab pany y clau”. Està dins la cambra del cap de l'escala. Dins aquella arquilla, s'hi guarden coses valuoses, o sigui, joies i papers: “dins la qual se ha trobat: “Primo un cavallet de or e o pex marí. Ítem dos anells de or, lo hu ab una turquesa y lo altre ab lo nom de Jesús. Ítem dos arrecadas de or. Ítem una

cullera de plata. Ítem uns agnus ab una cadaneta, tot de plata. Ítem 4 llibres albarans. Ítem dos capses privatadas ab una glasa de tinguda 4 pams. Ítem alguns papers dins les calaxes de dita arquilla”.

Un altre d'aquest tipus de moble és l'*arquimesa*. Es tracta d'un moble compost de taula i cos superior amb molts calaixets per guardar-hi també documents i coses valuoses.

Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té a la sala d'aquell mas dues caixes i una arquimesa. Dins l'arquimesa, hi guarda “scripturas”, juntament amb un llaüt i coses de valor.

Trobem també una arquimesa a cal Guilera de la Plaça, de Sant Pau d'Ordal. A l'inventari dels béns d'Elisabet Guilera (1632), viuda de Macià Guilera Posas, consta “una archimessa ab son pany y clau”.

El fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, té “una arquimesa ab tres calaixos” en una cambra de la casa .

Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té a la sala “una arquimesa tancada, y de dintra alguns llibres, papers y actas”.

A inicis del segle divuit, trobem a la cambra que dóna al terrat de la casa de Magí Parera (1713), del Gorner, “un arquimesa gran y demunt una imatge de un Sant Christo”.

VII.2.4.6. IL·LUMINACIÓ

La gent feia vida al voltant del *foc a terra*, situat normalment a la cuina. Allà és on trobem els bancs escó per seure. El foc a terra serveix per escalfar-se i coure el menjar, però també per fer llum. Les brases del foc serveixen per avivar les *copas de foc*, o sigui, els brasers de metall per posar foc a la taula a efectes de calefacció. Llorenç Vidal (1601) en té dues a la cuina menjador, i el sastre Miquel Creus (1607) en té una de ferro per “tenir foch en taula”.

A la cuina, al costat dels llévens i els clemàstecs del foc, Jaume Ferrer del mas (1670) hi té “un *llum*”. No es concreta com és, però a la mateixa cuina tenen un ferro per tenir llum de teia (“un ferro per a tenir llum de tella”). Pot tractar-se

del “llumener” que es ven a l’encant dels seus béns per 4 sous i 4 diners. Entre les accepcions del terme llumener, Alcover i Moll ens diuen que pot ser un llum de ganxo, o un llum format d’un recipient de metall on es posa oli o petroli, o un engraellat de ferro per a posar-hi teies enceses, sinònim de teier. Les dues accepcions, en el sentit de teier o de llum d’oli, pel llum o llumener, són possibles en els nostres inventaris.

Els *llumeners* són els llums que més abunden als masos i cases. Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565) en té cinc;⁵⁶ mentre que Montserrat Forés de la Creu (1576) i Joan Mestre de Rocamora (1580) en tenen tres; dos a la Talalla (1568), mas Font (1584), mas Palau (1584) i a la Creu (1634); i un al maset de la Salada (1561). I a les cases de Sant Sadurní: tres llumeners a casa del boter Bertran Sogas (1624); tres llumeners usats a casa del pagès Bartomeu Torrentmal (1625). Un dels llumeners del mas Palau de Sant Joan Salerm (1584) es descriu com: “un lumaner, una cobertura de ferro, la carabasa y closal”.⁵⁷ El sacerdot Macià Carbó (1619) té a la seva habitació un llumener de llauna usat.

Probablement, de llumeners n’hi ha més dels que esmenten els inventaris. Posem per cas el fet que no se’n fa constar cap a l’inventari de Salvador Rius (1606) de Sant Sadurní; en canvi, a l’encant dels seus béns, se’n venen dos, un per 3 sous i 6 diners i l’altre per 2 sous i 2 diners.

Hi ha cases que disposen de diferents tipus de llums. Al corredor del mas de la Riba (1667), el sacerdot Josep Rosell hi té un llumener, a la sala gran un pagès bo, a la cuina dos llums bons, i a la sala petita o menjador tres candelers de llautó i un candeler gros de llautó trencat.

El *pagès* podia ser un braç de fusta giratori articulat al pinte⁵⁸ d’una xemeneia, que servia per a penjar-hi el llum d’oli o llumener. D’aquest tipus, deu ser el pagès pera penjar el llum que té el fuster Antoni Ros (1669) a la cuina de casa seva. Però el pagès també pot estar format per un plat de ferro muntat horitzontalment damunt un trespeus, que servia per a posar-hi teies enceses per a

⁵⁶ Anys més tard, el 1721, a la cuina d’aquell mas es troba “una grella de ferro per possar tellas al foch plantada a la paret de la cuyna” (AHCVP, P-XVII-1).

⁵⁷ No hem trobat cap significat de la paraula “closal”.

⁵⁸ El “pinte” és una peça de fusta o d’obra que és com una prolongació horitzontal de la part inferior de la campana de la xemeneia i que serveix d’escudeller. Veg. DCVB.

il·luminar la sala. Aquest devia ser el pagès que hi ha a la sala de cal Martí de l'Hostal (1620), ja dolent, venut a Jaume Pagès per 4 diners; o el pagès bo que hi ha a la sala del mas de la Riba (1667); i el pagès de fusta per tenir el llum del mas de la Creu (1576), també ja dolent; i també el pagès que trobem a l'entrada del mas de Rocamora (1580), juntament amb dos canalobres de terra gairebé nous.

Els *canelobres* són objectes de peu, que poden estar fets amb diferents materials –llautó, terra, etc.-) que té algunes dolles per sostenir verticalment una o dues candeles. Com acabem de dir, els que té Joan Mestre de Rocamora (1580) a l'entrada són de terra i estan gairebé nous. I al menjador del mas de Puigfedó, Jaume Carbó (1586) en té tres de llautó.

El canelobre és sinònim de *candeler*. Trobem dos candelers de llautó al mas de Pau Miquel del Gorner (1606) en una habitació que dona a la sala; dos candelers també de llautó a l'habitació d'Isidre Amigó (1691), pagès de Sant Sadurní. I el marxant Josep Amigó (1687) té set candelers a la cuina, juntament amb tres llums.

A això, cal afegir l'*espelmador* de Montserrat Forés de la Creu (1576), dins una panera d'empall que es troba en una habitació.

Tot i l'existència de canelobres, candelers i espelmadors, apareixen ben poques espelmes en els inventaris. Només a l'inventari de Jaume Carbó, de Puigfedó (1586), on trobem tres canelobres de llautó al menjador, consta un *ciri* guardat juntament amb la roba dins una caixa en una habitació. I a casa de Pere Font (1584), del mas Font, de Lavern, hi trobem “unas vinolas de fer sera” al celler. A tot això, cal sumar les arnes d'abelles que es troben en horts i terres de moltes cases i masos, les quals tant proporcionen mel com cera per fer espelmes, cera que també apareix en alguns pagaments de censos senyorials i fundacions de misses i aniversaris. I candeles i ciris apareixen també en les exèquies dels difunts.⁵⁹ Assumpta Serra és de l'opinió que si no consten en els inventaris devia ser perquè les espelmes i les candeles eren considerades de poc valor.⁶⁰

⁵⁹ Per posar només tres exemples, en les exèquies de Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó, es paguen 5 sous per oferta i candeles (15-1-1598, APSS, Òbits 1566-1656, f. 168-169, 1); en el cantar de commemoració de l'aniversari per l'ànima del pare d'aquella, Pere Mestre de la Plaça, enterrat dins la capella del Roser de l'església de St. Sadurní, es distribueixen candeles que

El calderer Guillem Montserrat (1561) de la Salada té un llumener a la cuina, i una *llanterna* de ferro ja dolenta a la botiga on treballa. És l'únic cas on trobem documentat una llanterna. Segons Alcover i Moll, la llanterna és un fanal, un llum la flama del qual està protegida del vent per parets de metall, de vidre, de banya, etc.⁶¹ Montserrat Forés de la Creu (1576), a més dels tres llumeners i un pagès de fusta, té un farol de ferro i un espelmador. Destaquem la llanterna d'aram que té el sacerdot Macià Capmany (1619) a la seva habitació.

VII.2.4.7. ALTRES

VII.2.4.7.1. INSTRUMENTS MUSICALS

Entre els objectes que s'esmenten als inventaris, hem trobat algun instrument de corda, com la viola, el llaüt i la guitarra.

El *llaüt* és un instrument de corda amb un mànec, a l'extrem del qual hi ha les clavilles i una caixa de ressonància de forma corbada per la cara inferior (DCVB). En trobem un a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, dins una arquimesa que té a la sala: “En l'arquimesa. Dins d'ella y a un laüt”.

Un altre instrument és la *viola*. És un instrument de corda de la família del violí. És una mica més gran que el violí, amb cordes més fortes que els instruments de la seva classe. Té una caixa de ressonància de fusta i un mànec sense trasts, amb quatre clavilles que subjecten altres tantes cordes, les quals es fan sonar fregant-les amb un arquet i produeixen el so equivalent al tiple entre els instruments de la mateixa classe (DCVB). Al mas de Puigfedó, Jaume Carbó (1586) té una viola dins una de les cinc caixes que té dins la seva habitació.

costaren 11 sous i 6 diners (8-3-1571, APSS, Òbits 1566-1656, f. 16, 3); i més candeles hi devien haver en els oficis de sepultura d'Eulàlia Prats (1611), muller de Montserrat Mir de Vilarnau, perquè aquelles costaren 1 lliura i 6 onses (17-3-1611, APSS, Òbits 1566-1656, f. 242, 11, foto 282).

⁶⁰ Veg. SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra...*, op. cit., p. 252-253.

⁶¹ Veg. DCVB.

L'altre instrument que trobem és la *guitarra*. Seguint el DCVB, la guitarra està formada per una caixa de fusta de forma semblant a un vuit, amb un mànec llarg dividit en trasts per barretes de metall o d'os. Té sis cordes que es tiben i afluixen amb clavilles, les quals es fan sonar amb la mà dreta i es pitgen en els trasts convenients amb els dits de la mà esquerra. L'eclesiàstic Josep Rosell (1667) té a casa seva, el mas de la Riba, “una guitarra de la forma major”, a més de “un faristolet bo” a la cambra gran d'aquell mas.⁶²

Per la seva part, Antoni Carbó (1600), pagès de la vila de Sant Sadurní, en té una altra, de guitarra. Es distreu xerrant i tocant la guitarra amb els seus veïns. Com comenta ell mateix en una declaració judicial, un vespre de diumenge “tenia una guitarra en les mans que sonava”, en companyia de la seva dona i d'una neboda d'aquell, davant el portal d'una veïna, madò Margarida, poc abans que un desconegut li disparés un tir de padrenyal, del qual morí.⁶³

Aquests instruments mostren la importància de la música, els balls i ballades entre els habitants d'aquells dos primers segles moderns a la zona que estudiem, i són el testimoni de l'oci i el dinamisme d'una societat que pensava també en divertir-se.⁶⁴

VII.2.4.7.2. JOCS

En relació als jocs, hem localitzat un joc d'escacs amb el seu taulell a la sala de la rectoria de Sant Pau d'Ordal, entre els béns del rector Antoni Guilera (1604), cabaler de cal Guilera de la Plaça: “Ítem un joch de escacs ab son taulell”.⁶⁵

⁶² 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶³ 24-4-1600, procés criminal per la mort d'Antoni Carbó, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, Miquel Bartomeu, Processos criminals, 86, 1600). Té la sospita que qui li disparà era en badia, occità, treballador d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern.

⁶⁴ Un estudi més aprofundit sobre el tema ens permetria parlar de les festes i tradicions populars de l'època, i la presència d'aquests instruments en aquells actes, i establir punts de comparació amb altres indrets. Al respecte, veg. GARCÍA ESPUCHE, A. *et altres* (2009): *Dansa i música. Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament Barcelona.

⁶⁵ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, F.J.Riba, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

VII.2.4.7.3. QUADRES

Els pocs *quadres* que s'esmenten en els nostres documents acostumen a ser de temàtica religiosa. Els trobem a les rectories, en cases o masos de pagesos propietaris benestants, entre les quals n'hi ha una d'un eclesiàstic, i també en cases de gent d'ofici de la vila de Sant Sadurní. Tot plegat demostra el fervor eclesiàstic de l'època i el nivell de vida a què havien arribat alguns pagesos i menestrals.

Alguns d'aquests quadres estan pintats a l'oli, altres estan posats en telers, altres són de paper, i alguns estan esculpits.

L'eclesiàstic Josep Rosell (1667), del mas de la Riba, té “un quadro gran de Sant Martí”, “vuyt quadros desgornits”, “vint-y-tres quadros paysos posats en telers” i “sinch quadrets de paper”.⁶⁶ Per la seva part, Pere Soler (1685), rector de l'església de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té “un cuadro de Sant Domingo” a l'entrada de la rectoria.⁶⁷

A la sala de la rectoria de Sant Pau d'Ordal, el rector Antoni Guilera (1604) té penjat “un quadro antich gornit de fusta en lo qual està esculpit lo davallament de la creu”.⁶⁸

Per la seva part, Joan Modolell (1624), rector de Sant Pere de Lavern, té penjats a la sala “dos quadros petits, lo hu està Sant Onofre i l'altre de Sant Joan”.⁶⁹

El rector de Sant Pere de Lavern, Francesc Pandis (1688), també té bastants quadres a la rectoria. D'aquests, es venen “set quadros” al doctor Becardit per 15 ll. 15 s., i “dotse quadros de paper guarnits” a l'hereu Pau

⁶⁶ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁷ 4-9-1685, inv. de Pere Soler, prevere, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁶⁸ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

⁶⁹ 4-12-1624, inv. de Joan Modolell, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, Antoni Mas, P-XVI-236-2, bossa d'inventaris (1599-1627), f. 1r-2v).

Escuder, de Rocavert, per 1 ll. 16 s., més “dos quadros y una taula” per mitja ll. i 3 s.

Entre els pagesos propietaris, a l'entrada de cal Guilera, de la Plaça, de Sant Pau d'Ordal, la viuda de Macià Guilera Poses (1639) hi té penjat “un quadro vell de Nostra Senyora”. L'hereu Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d'Anoia, té “un quadret de Sant Antoni” a la cambra sobre la cuina.⁷⁰

Joan Martí (1618), de l'Hostal, de Sant Sadurní, té dos quadres a la cambra del cap de l'escala, un dels quals està pintat a l'oli: “Ítem un quadro que y stà pintat Sant Joan Batista, y altre quadro de Nostra Senyora pintat al oli”.

El pagès Isidre Amigó (1691), de Sant Sadurní, té a la seva habitació “un quadro de Nostra Senyora de Monserrat”.⁷¹

No sabem com són els quadres que té el pagès propietari de mas Jaume Ferrer (1695), del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, però sorprèn els “vint-y-sinch quadros guarnits” que té al menjador, i catorze més repartits en quatre cambres: a la cambra de mitja escala “set quadros”, en una altra cambra “tres quadros”, en una altra “tres quadros” més, i en una altra “un quadro”.⁷² Tot plegat, ens mostra el nivell de vida i poder adquisitiu a què ha arribat la família Ferrer del mas, una de les més distingides de la parròquia de Sant Sadurní.

Entre els menestrals de la vila de Sant Sadurní, el fuster Antoni Ros (1669), té penjat en una cambra al costat de la sala, molt ben parada amb un llit de pilars amb poms i barreres de fusta, “un quadro de Nostra Señora ab lo Ninyo als brassos al oli pintat, ab sa guarnició de fusta tanyida de negre a tint de evona” i “altre quadro de la Anunciació il.luminat ab sos llistons”.⁷³ També a casa del ferrer Josep Tobella (1696), hi ha “quatra quadres de paret guarnits”, els quals té encarregats Josep Ferrer.⁷⁴ Per la seva part, el teixidor de lli Pere Gatell (1690) té “un quadrot” a la sala, sense que el notari descrigui com és.

⁷⁰ 27-4-1698, abril, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, del mas d'Anoia, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷¹ 17-11-1691, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷² 12-1-1695, inv. de Jaume Ferrer, del mas, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷³ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁷⁴ 27-5-1696, inv. de Josep Tobella, ferrer, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

A més dels quadres, trobem altres objectes religiosos. En una cambra de la casa del fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, hi ha “una piqueta de terra ab un cristo”.⁷⁵ Es tracta d’una piqueta per contenir aigua beneïta per senyar-se. En trobem també de plata. Jaume Notó (1697), sastre de Sant Sadurní, té “una piqueta de plata” també en una cambra. I anys després, també el sacerdot Josep Miracle (1728), rector de Sant Pere de Lavern: “una piqueta de plata ab una porcellana de Sant Joseph”.

VII.2.4.7.4. LLIBRES I ESCRIPTURES

En relació al text escrit, d’una banda distingim entre els documents i escriptures diverses que trobem entre els béns d’alguns particulars, així com en les rectories; i de l’altra, els llibres.

a) *Documents i escriptures*

La societat dels segles XVI i XVII és una societat molt destacada per l’activitat dels notaris. Sembla que, per qualsevol cosa, tothom vagi al notari. Per això, és normal trobar esmentats en els testaments i inventaris post-mortem diferents documents, tals com escriptures, cartes de pergami, àpoques i albarans i albareners, etc.⁷⁶

El causídic Pau Martí (1591), cabaler del mas de la Costa de Sant Pau d’Ordal, ciutadà de Barcelona, quan és assaltat pels bandolers al seu pas per Ordal, el torrent del vidrier, a Ordal, vol que es paguin i cobrin els seus deutes segons es mostrin “per escriptura e per mos llibres de comptes”, com expressa en primera persona. Així mateix, en porta dos a sobre, i a casa seva n’hi ha un altre

⁷⁵ 5-2-1669, inv. d’Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁷⁶ Els diferents arxius que hem consultat donen fe d’aquesta gran activitat notarial. Només cal veure l’elevat nombre de notaris que treballen a Vilafranca i rodalies per aquella època, més de 50 pels segles XVI i XVII, la major part dels quals hem consultat. Veg. JORDÀ, A. (1983): *Catàleg de l’Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*. Barcelona: Fundació Noguera. També en relació a la importància de les pràctiques notariales, veg. GARCÍA ESPUCHE, A. (2014): *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*. Barcelona: Ed. Empúries.

amb censals i violaris: “Ítem ab dos llibres que aport trobaran lo que·m deuen y lo que jo dech. Ítem trobaran un llibre de y en lo estan continuats los sensals y violaris que jo tinch.”⁷⁷

Per la seva part, Joan Formosa (1599), del mas Masseguer, de la parròquia de Sant Sadurní, reconeix en el memorial de deutes del seu testament que té “molts albarans” a casa seva, com els del pubill Canals de mas Esperó: “Primo pos que los comptas de dit pubill Canals són en poder del discret mossèn Miquel Bartomeu, notari de Vilafranca, y també tinch en ma casa molts albarans del que tinch paguat y algunas àpochas, particularment una de quoranta lliuras”.⁷⁸ Molts d’aquests documents estan guardats dins caixes de fusta, cofres, arquimeses i arquilles.

Algunes d’aquestes caixes es troben a les habitacions principals, com la cambra del cap de casa, o la sala. Però també n’hi ha a les golfes, especialment els papers considerats vells, que no tenen utilitat.

Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té a la sala d’aquell mas dues caixes i una arquimesa. En una d’aquelles caixes, hi ha “scripturas”, entre roba i complements de vestir. I dins l’arquimesa, moble compost de taula i cos superior amb molts calaixets per guardar-hi papers i coses valuoses, Jaume Carbó també hi guarda “scripturas”, juntament amb un llaüt i coses de valor. Aquelles escriptures deuen ser instruments més actuals que els que es guarden a la cambra “gran”. En aquesta cambra, el notari diu que hi ha “tres cófrens, los dos plens de papers grochs y l’altra de scudelles”; aquests “papers grochs”, que omplen dos cofres, deuen ser escriptures i documents vells, engroguits pel pas del temps, ja en desús.

A la sala del mas de Rocamora, Joan Mestre (1580) té “mig cofre ab son pay y clau, en lo qual són totes les escriptures” de la casa.

Salvador Rius (1606), pagès propietari de Sant Sadurní, té a casa seva una sèrie de documents. En una caixa, trobem: “Ítem quatre cartes de pregamí. Ítem un plech de àpogas y altres actes. Ítem dos albaraners y altres albarans volans.

⁷⁷ 20-9-1591, test. de Pau Martí, cabaler de la Costa, de St. Pau d’Ordal, causídic de Barcelona (APSP, Testaments I, f. 41r-42v, 33).

⁷⁸ 29-5-1599, test. de Joan Formosa, pagès, fill de Joan Formosa, pagès, del mas Massaguer, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 9r-10v, 5).

Ítem un llibret de la correja.” En una altra caixa, “Ítem un albaraner ab uns quans albarans y lo albaraner nou”.

Joan Martí (1620), de l’Hostal, pagès propietari de Sant Sadurní, té “una arquilla bona ab sos calaxos de noguer, ab pany y clau”, dins la qual, juntament amb una sèrie de joies d’or i plata, s’hi guarden alguns papers importants de la casa: “Ítem 4 llibres albarans. Ítem alguns papers dins les calaxes de dita arquilla”. El notari també esmenta una altra caixa de la mateixa cambra on s’hi guarden 54 pergamins i una sort de papers: “Ítem una caixa de pi llisa ab son pany y clau, dins la qual y avie sinquanta-una carta de pergami contenint differents instruments. Ítem una sort de papers”.

És destacable la quantitat de documents que guarda Pau Miquel (1606), del Gorner, pagès propietari benestant, dins una cambra que treu porta a la sala, i que el notari detalla minuciosament.⁷⁹ S’hi esmenten instruments de compravenda de la casa i peces de terra, drets de lluisme, sentències judicials, etc., els quals esmentem textualment a continuació per la seva importància documental:⁸⁰

Ítem un plec de actes en pregamí, lo u és l’acte de la compra que féu dit Pau Miquel, quòndam, de la casa y heretat que ere d’en Pau Vendrell, del Gorner, rebuda en poder de mosèn Pere Caralt, notari de Vilafranca de Panadès, die nona mensis novembris millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, y en dita acte és la àpocha del preu y ferma de senyorias directes.

Ítem un altre acte ab pregamí. És lo acte de la compra que féu dit Pau Miquel sus lluedí y drets de la casa y heretat que Francesc Miquel, fill y hereu de Toni Miquel, tenia y poseya en lo dit lloc del Gorner, fet y testificat en poder de mosèn Juan Colldesansa, notari de Vilafranca de Panadès, die decima sexta mensis maii anno a nativitate domini millesimo quingentesimo nonogesimo nono. Dins dit acte és la àpocha del preu y fermas per raó de senyoria.

Ítem un acte ab pregamí, de compra de una pesa de terra que na Juana Martina avia feta de la casa y heretat de dita casaⁿ que ere de Pau Vendrell, del Gorner, que vuy és dels dits pubills Miquels, del Gorner, sens testificat, en poder de mosèn Pere Llorens, notari real, ciudadà de Barcelona, die duodecima mensis augusti anno a nativitate domini millesimo quingentesimo octuogesimo octavo. En dit acte és la àpocha del preu y lasfermas^o per raó de senyoria.

Ítem un altre acte ab pregamí, de venda o restitució de duas pesas de terra feta per Joana <<Mar>>^p [f. 14v] Martina, viuda dexada de Gabriel Martí, del mas Escardó, y Monserrat Suriol y Juan Soler, curadors testamentaris per dit quòndam Gabriel Martí dexats, fet y testificat en poder de mosèn Juan Steva,

⁷⁹ 11-5-1606, inventari dels béns de Pau Miquel, quòndam, del lloc del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

⁸⁰ Conscients de l’extensió de la citació, justifiquem aquesta per la importància dels documents que s’hi esmenten. És una mostra també del rigor del notari eclesiàstic que pren inventari de les escriptures, i de la importància que aquell els dona.

TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

notari de la vila de Martorell, die vigesima septima mensis februarii millesimo sexcentesimo. Y en dit acte és la èpocha del preu y ferma per rahó de senyoria.⁴

Ítem un altre acte fet per Juana Martina y dit Monserrat Suriol y Juan Soler, curadors predits. Fan revenda a Pau Miquel, de Baldús, de la parròchia de Santa Fe, de una pesa de terra herma de tinguda de tres jornals situada en la parròchia de Labern, en la Quadra de Vinyonet, fet y testificat en poder de dit mosèn Juan Antoni Steva, die vigesima septima mensis februarii anno a nativitate domini milesimo sexcentesimo secundo. En dit acte és la èpocha del preu y ferma per rahó de senyoria.

Ítem un altre acte ab pregamí. És una èpocha firmada per Juana Martina viuda, a dit Pau Miquel, de cinquanta-sinc lliures per los lluismes per las vendas en la present èpocha contengudas, firmant y testificat en poder de dit mosèn Juan Steva, die vigesima septima mensis februarii anno a nativitate domini millesimo sexcentesimo secundo.

Ítem duas sentènsias autènticas, la una donada en la Inquisició de Barcelona, y l'altra en lo ordinari de Vilafranca de Panadès, en paper. Són per la casa y heretats de dit Pau Miquel, del Gorner.

A casa de Joan Norigat (1627), pagès de Sant Sadurní, dins una caixa d'una cambra, s'hi troben “dos llibrets de albarans y un acta de pregamí gran”, juntament amb roba i altres objectes.

El sastre Jaume Carbó (1668), de Sant Sadurní, té a la cambra del cap de l'escala de casa seva “Més un llibre dels comptes del que li devian. Més altre libre de algunes escriptures. Més quatre albaraners, tres de xichs y un de gran. Més una sort de papers ab un pregamí de la casa. Més un acte de pregamí ab dos de altres també de pregamí”.

b) *Llibres*

A més de les escriptures i llibres de comptes, en els testaments i inventaris s'esmenten altres llibres. Tenir un llibre era un signe de cultura, en una societat on només uns pocs sabien llegir i escriure. La majoria dels llibres que documentem són de temàtica religiosa i estan majoritàriament en poder de sacerdots i famílies benestants.

El sacerdot Jaume Romeu i Carbó (1595), rector de Sant Sadurní de Subirats entre 1566-1607, per espai de 42 anys, comença els llibres sacramentals

d'aquella parròquia.⁸¹ Deixa en testament al seu nebot Antoni Romeu, fill de l'hereu Antoni Romeu i Carbó, dels Borrulls, l'arquimesa dels llibres amb els seus llibres, a excepció dels llibres sacramentals, notarials i altres documents de l'arxiu de la rectoria (1595):⁸²

la archimesa dels llibres y tots los llibres que tinch y tindré lo die de mon òbit, axí de stampa com de mà, acceptats llibres de comptes, manuals y altres scriptures que tocan a la església parrochial i als bassins y acaptes d'ella o a altra qualsevol persona tercera.

Quatre anys després, el 1599, aquell nebot consta com a sacerdot,⁸³ tot i que desconeixem quin va ser el seu destí.

Per la seva part, l'eclesiàstic Macià Carbó, beneficiat de Santa Maria de Vilafranca, i cosí germà de l'anteriorment esmentat Jaume Romeu i Carbó,⁸⁴ fa testament el 1619 a la seva casa de Vilafranca del Penedès, "situada en lo carrer del Coll de dita vila".⁸⁵ En l'inventari dels seus béns,⁸⁶ s'hi troben una sèrie de llibres religiosos: un missal, dos breviaris romans, un diornal, deu llibrets i altres com "sinodo diocesano de Barcelona", "constitutions provincials de Tarragona", i les "Constitutions sinodals de Vich". També tenia un "Flos sanctorum de Villegas", i "Flos sanctorum quarta parte"; es tracta de dos llibres corresponents al recull de llegendes o llegendari pietós titulat Flos sanctorum, escrit pel teòleg Alonso de Villegas (1533-1603) i publicat en sis volums o parts entre 1578 i 1589, en el qual llegendari es parla de la vida de Jesucrist, la verge Maria, els

⁸¹ Jaume Romeu i Carbó comença els llibres sacramentals de la pr. de St. Sadurní. El documentem com a rector d'aquesta pr. des del 1566, en què comença el llibre d'Òbits (1566-1656) i hi mor el 8-7-1607 (APSS, òbits 1566-1656, f. 229-230, 13; foto 257, 261).

⁸² 22-9-1595, 2n test. de Jaume Romeu i Carbó, pvre, rector de St. Sadurní (AHCVP, PGU, Test. (1593-1601), P-XVI-171-3).

⁸³ 6-9-1599, test. de Jerònima Rigual, muller de Joan Rigual, pagès, hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní. Testimonis: Pere Joan Martí, prevere; i Antoni Romeu, prevere, tots del bisbat de Barcelona (APSS, Testaments 1585-1663, f. 11r-12r).

⁸⁴ La cabalera Caterina Carbó, filla de Macià Carbó II de Puigfedó, i el seu marit, l'hereu Joan Romeu dels Borrulls, són oncles de Jaume Romeu i Carbó. L'esmentada Caterina Carbó és germana de l'hereu Macià Carbó III, de Puigfedó, pare de l'eclesiàstic Macià Carbó. Per tant, tots dos sacerdots són cosins germans, segons la nostra documentació.

⁸⁵ 28-3-1619, test. de Macià Carbó, pvre, beneficiat a Sta. Maria de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, Francesc Jeroni Riba, P-XVI, Test. 1598-1620, BE-SR).

⁸⁶ 1-4-1619, inv. de Macià Carbó, pvre, beneficiat a Sta. Maria de Vilafranca del Pdès, i encant dels béns d'aquells 4-4-1619 (AHCVP, Francesc Jeroni Riba, P-XVI-197-1).

dotze apòstols, els sants de l'església catòlica, i els patriarques i profetes de l'Antic Testament.⁸⁷

Per la seva part, Joan Modolell (1624), rector de Sant Pere de Lavern, tenia a la seva habitació, al costat del llit, tenia una tauleta amb un capitell, amb “una sort de llibres de desobre dita taula”, sense que es descriguin.⁸⁸

El sacerdot Antoni Folquet (1650), rector de de Sant Sadurní de Subirats, té a la rectoria, “cent xexanta-dos llibres, entre xichs y grossos, de diferents matèries”, esmentats al costat de dos bufets, amb dos bancs d'espatllera, i cadires per seure.

El sacerdot Climent Brugaroles (1668), rector de Sant Pere de Subirats, deixa al seu nebot, de nom també Climent Brugarolas, 200 lliures, dues caixes, un llit amb l'ornament, els seus drets sobre la casa pairal i “llibres”,⁸⁹ sense que s'especifiquin quins són.

I Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té a la sala “una arquimesa tancada, y de dintra alguns llibres, papers y actas”. En una cambra, juntament amb una taula i una cadira, hi ha “un breviari vell” i “un breviari bo”. Els breviaris són llibres que contenen totes les oracions que es diuen en les hores canòniques, o sigui, llibres de res. I a la sacristia “deset llibras”, sense especificar-ne la matèria o contingut.

En resum, en la seva totalitat, els llibres que documentem són de temàtica religiosa. La majoria estan en mans d'eclesiàstics, molts d'ells fills de pagesos propietaris de mas, i de famílies menestrals benestants.

Un llibre era important, i es podia deixar en herència. Els eclesiàstics en deixen a hereus i nebots que vulguin fer estudis eclesiàstics.

⁸⁷ Wikipèdia: https://es.wikipedia.org/wiki/Alonso_de_Villegas#cite_note-2.

⁸⁸ 4-12-1624, inv. de Joan Modolell, pvre, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, AM, P-XVI-236-2, bossa d'inventaris (1599-1627), f. 1r-2v.

⁸⁹ 4-4-1668, test. de Climent Brugaroles, rector de St. Pere de Subirats (APSP, Test., I, f. 183r-183v, 156): “*Més dexo y llego a Climent Brugarolas, nabot meu, dosentas lliuras,^h dos caxas, un llit que tinch an ma cambra ab lo ornament y llibras*”.

VII.2.4.7.5. DRAPS DE PARET

El drap de paret era un tapís o domàs que servia per penjar a la paret com element de decoració. Podien ser fets de diferents teles, n'hi havien de diferents colors i podien contenir dibuixos i figures. N'hem documentat de tela prima mostrejat, llistats amb llistes de cotó blau, etc. Algunes vegades, el notari en destaca el seu estat: bo, nou. En trobem a casa d'alguns pagesos propietaris de mas, entre els béns d'algun sacerdot propietari de mas, i en algunes cases de pagesos i menestrals de Sant Sadurní. la majoria d'aquests draps estan guardats dins cofres i caixes, la qual cosa ens fa pensar que els en treien i posaven a les parets en ocasions especials.

Antoni Cartró (1572), del mas Suau, guarda “un drap de paret listat ab llistes de cotó blavas, bo” dins una caixa. Joan Poch (1575), del mas Blanc, de Sant Sadurní, té “un drap de paret bo”. No sabem com són els dos draps de paret que Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau, guarda dins un cofre pintat: “un drap de paret” i “altre drap de paret y unas coxineras brodades de seda vermella”. Tampoc coneixem els detalls del “drap de paret” que té el teixidor de lli Mateu Santacana (1595) dins una caixa en una cambra. Ni sabem com és el “drap de paret” que guarda Joan Codorniu (1622), del mas d'Anoia, dins una de les seves caixes.

El que té Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, és “un drap de paret nou guarnit de cotó blau”. I al mas de la Riba, el sacerdot Josep Rosell (1667) guarda “un drap de paret de tela prima mostrejat” dins una caixa.

VII.2.4.7.6. BACINES

En un sentit litúrgic, la *bacina* és una mena de plat de metall que serveix per recollir o acaptar diners a l'església, durant la missa. En aquest sentit, trobem “una basina de aram ho de lautó” a dins un cofre d'àlber a l'habitació de Magdalena Sala, viuda d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, la qual es pot

fer servir en aquella mateixa capella. A l'encant dels béns de Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, es ven a Josep Martí “una basina” per 1 s.

Hi ha una altra accepció del mot bacina, en el sentit de palangana. Pot ser una gibrella o plat de metall. Depèn de la seva forma i tipus, pot tenir diferents usos: fer les deposicions excrementícies, rentar-se la cara després de l'afaitat, etc. Probablement, aquest tipus de bacina és el que trobem al mateix encant dels béns de Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, quan es ven a Josep Escuder, de Rocavert, “una basina, gerro y scupidora ab la cobertora de pisa”, venut tot per 11 s.; i la “basina y gerro y una sota copa de estany” que es ven al pare Jaume Serra per 2 ll. 9 s.

VII.2.4.7.7. MIRALLS

Els miralls són objectes que apareixen en bastants inventaris. Podien estar fets amb làmines de metall polit o de vidre revestit amb una capa metàl·lica al darrera, de manera que la làmina permetia reflectir les imatges per mitjà dels raigs de llum que hi incidien. En el DCVB, en trobem citats des del 1493.

En els nostres documents, en consten esmentats sense detallar-ne les característiques. A vegades, consta la mida: un mirall petit, un mirallet, de la mida mitjana. Només en un cas es fa constar l'estat: “prou bo”.

La majoria dels miralls que trobem estan guardats dins una caixa o cofre. Només en un cas, n'hem trobat un penjat a la sala de la casa d'un menestral. En tenien alguns pagesos propietaris de mas benestants, la majoria guardats dins una caixa o cofre. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda “un mirall”, juntament amb dos ventalls de palma, dins una caixa. Montserrat Forés (1576), de la creu guarda “un mirall” en una habitació. Entre les pertinències de Pere Mestre (1697), del Goner, trobem “tres navajas dolentas y una pedra y un mirall”. Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, guarda “un mirall prou bo” dins una caixa. L'hereu Jaume Ferrer (1670), del mas, de Sant Sadurní, en té un “de la mida mitjana” guardat dins una caixa en una cambra. Pau Sardà (1686), pagès de la

mateixa vila, té “un mirall” en una cambra. Joan Salvà (1695), pagès de la mateixa vila, té “un mirallet” dins un cofre, juntament amb unes joies. A casa de l’hereu Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas, hi ha “un mirall” en una caixa a la cambra sobre la cuina, i “dos miralls” en una altra d’una altra cambra. Per la seva part, el sacerdot Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, tenia dos miralls, els quals es venen a l’encant: “un mirall” es ven al sacerdot Francesc Parellada, rector de Sant Sadurní, per 2 ll. 3 s.; i “un mirall patit”, a Joan Giró per 4 s. 4 d.

El mirall del fuster Antoni Ros (1669), de Sant Sadurní, és l’únic que es veu clarament que està penjat a la paret, per decorar. Té “un mirall” penjat a la sala de casa seva, on hi ha també una taula d’alber bona, dos bancs d’espatllera nous, un banc de petja llarg i un altre banc de petja de peu de gall.

VII.2.4.7.8. ARMES

Gairebé a tots els masos i cases hi ha armes. Aquest fet produeix la sensació que la societat d’aquella època estava ben armada. Però hi ha armes en diferent estat, algunes de les quals són velles, estan en desús, a jutjar pel rovell, o s’aprofiten per altres usos, com una espasa rovellada que serveix per rostir la carn al foc a terra.

En els documents consultats, hem trobat esmentades les armes següents: ballesta, daga, espasa, espadí, ganivet (o coltell), llança, punyal, i les armes de foc tals com arcabús, carabina (o escarrabina), escopeta, pistola, pedrenyal i xispa.

En relació a les armes amb arc, trobem la *ballesta*. Es tractava d’un arc que es muntava a l’extrem d’una barra de fusta en angle recte, amb el qual es projectava una fletxa. S’usava molt a l’Edat Medieval, i el seu mecanisme s’anà perfeccionant amb la finalitat d’augmentar la seva eficàcia. Entre les seves parts, hi havia l’arc, arbrer i corda. Els arcs podien ser de fusta forta i flexible, però també n’hi ha d’altres materials; a més dels de fusta, en el DCVB, s’esmenten arcs d’acer i de banya (o corn).

Continuava essent una arma bastant estesa al segle XVI entre la població, probablement per caçar. En el seu testament, el pagès propietari de mas Jaume Febrer (c. 1539-1548), de Cantallops, deixa “totes les ballestes y archabusos y la roba de vestir” a en Jonot, pastor d'aquell.⁹⁰ I hem documentat un total de 7 ballestes entre 1561 i 1580.

A casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “ficat a la paret” de l'entrada del mas “un estirador ab sa gaffa per fer cordas de balesta”. Precisament en aquell mas, trobem “una balesta ab ses gaffes de ferro sense corda”, i s'especifica que “lo abret és d'en Parot Carbó”, germà cabaler d'Antoni Carbó. Entre els béns de Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “una balesta vella ab ses gaffas sens corda”. Com podem veure, alguns pagesos es fan ells mateixos les cordes de balesta, com l'estirador per fer cordes que trobem a casa dels Carbó de Sant Joan Salerm.

Al mas Suau, el pubill Antoni Carbó (1572) té “un abret de balesta ab la nou y clau tot desgornit sens arch”, però també “una balesta bona ab ses gaffes bonas”. Per la seva part, l'hereu Joan Mestre (1580), del Gorner, té “un albrer de balesta ab un tros de arch ab ses gafes”.

Pel que fa a les armes blanques, trobem esmentades la daga, l'espasa, l'espadí, el ganivet (o coltell) i el punyal.

La *daga* era una arma blanca semblant a una espasa de fulla curta, generalment de dos talls. També podia significar un ganivet molt gros, o un ganivet gros i torçut, segons el DCVB. N'hi havia de diferents mides i podien estar fets de diferents metalls, guarnida amb plata, or, etc., i podien tenir funda o beina, cenyida a una corretja anomenada talabard. Sembla bastant habitual que els homes portessin una daga amb un cinyell o talabard (cinto o corretja), i es podia portar tant els dies de cada dia com els de festa.

Entre els esments que trobem, destaca la “daga daurada” amb els seus talabards daurats de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, que guarda dins una caixa lliça de pi d'una cambra d'aquell mas: “una daga daurada ab sos talabarts daurats”; o sigui, una daga guarnida amb or, amb els tababards daurats,

⁹⁰ Entre 1539-1548, test. de Jaume Febrer, pagès, de Cantallops (APSP, Test. I, f. 139r-139v, 129).

probablement per vestir els dies de festa. Aquell hereu la guardava juntament amb els tapins daurats i altre roba bona, tant d'home com de dona.

Entre els béns del cabaler Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, que es guardaven al mas de Prunamala, on morí, trobem “uns tallanarts y una daga xiqua y un ganivet y un punxó de ferro”. Francesc Salvà (1670), pagès de la vila de Sant Sadurní, té “una daga ab beina”.⁹¹ La daga que guarda Antoni Cartró (1572), pubill del mas Suau, de Sant Pere de Lavern, és “una daga ab dos ganivets y un punxó bona”, esmentada al costat d'una espasa ben guarnida i raonable.

Antoni Artigues (1575), cabaler de ca l'Artigues de Sant Pere de Lavern, té “una daga ab un ganivet ab sa beyna bona”, juntament amb una espasa amb beina bona i un pany de pedrenyal molt dolent.

Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní, té a l'habitació “una daga y correja”, juntament amb “un pedrenyal bo ab son flascó y clau y un motllo de perdigons” i una espasa amb talabards.

A casa de l'hereu Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem “una corega ab una baina sense daga” dins l'habitació del difunt. I “una daga ja usada ab sa sinta o correja ja dolenta y una bosota de cuyro ja dolenta” entre els béns del treballador d'origen occità Antoni Bosch (1608), habitant a cal Julià de St. Joan Salerm. I Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli habitant al mas Palau, d'aquella mateixa localitat, tenia “una camisa de bri de cànem bona y una sinta de cuyro ab daga, tot bo”. Una mica més enllà, Miquel Guilera (1634), del mas de la Creu, tenia “un sinto ab sa daga” entre la seva roba de la seva habitació. El pagès Alfons Duran d'Espells (1642) té “un cinto ab daga y ganivet”.

Per la seva part, el pagès Francesc Salvà (1670), de la vila de Sant Sadurní, també tenia “una daga ab beina”. I el pagès pau Sardà (1686), d'aquella mateixa vila, tenia tres dagues: “una daga”, “2 dagas”.

L'*espasa* era una arma blanca molt comuna al cinc-cents. Estava feta per una làmina de metall estreta i tallant per les dues bandes, de tres a cinc palms d'allargada, que acabava amb punta en un cap i amb un mànec encreuat a l'altre, seguint el DCVB. La beina era la seva funda, i aquesta acostumava a ser de cuir.

⁹¹ 13-9-1670, inv. de Francesc Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

Les guardes de l'espasa eren la part que s'afegia al pom per defensar-se i protegir la mà; podien estar fetes de ferro, bronze, etc.

Macià Alavedra (1562), de la Creu, té “una espasa guarnida amb la seva beina” a la seva habitació. Al mas Suau, el pubill Antoni Cartró (1572) té “una espasa ben guarnida reonable”, la qual es ven a l'encant (1574) per 18 sous. Per la seva part, el cabaler Antoni Artigues (1575), de ca l'Artigues de Lavern, té “una spasa ab sa beyna bona”. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní, té també a l'habitació on dorm “una espasa ab uns talabars”, i en un altre lloc “unas guardes de spasa ab una sort de ferrot”. Precisament algunes d'aquestes espases, i guardes d'espasa, ja eren velles i estaven rovellades. A la cuina del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha una espasa “tota rovellada, sense beyna”. Entre els béns de Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “una espasa ampla de fulla vella”. A la sala del mas de Rocamora, Joan Mestre (1580) té “una espasa ab uns talabarts” i “una altra espasa rovellada”. Per altra banda, a la sala de la casa nova de Pau Miquel (1606), del Gorner, s'hi troba “una spasa bona ab ses guardes”. I el sacerdot Pere Soler (1685), rector de l'església de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té “una espasa ab sas guardas” en una cambra de la rectoria, a més de “un pany y canó de pistola” a la sacristia.

Les espases es van tornant obsuletes. Prova d'això, són les espases rovellades que hem esmentat. I també el fet que, a finals del sis-cents, a casa de Joan Salvà (1695), pagès de Sant Sadurní, trobem a la cuina “un ast fet de una spasa”. Fins i tot trobar “unas guardes de spasa ab una sort de ferrot”, en aquest cas a casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça, és un signe que les espases van deixant d'usar-se.

L'*espadí* o *espasí* és una espasa petita. El DCVB en posa un exemple de 1640. N'hi havia que podien ser de plata, com consta en aquell diccionari. En els nostres inventaris, no ens consta el tipus de metall, i només en un cas es diu que l'*espadí* és “molt bo”.

En una cambra petita del mas de la Riba, propietat del sacerdot Josep Rosell (1667), rector de Sant Jaume Sesoliveres, trobem “un aspadí molt bo”,

juntament amb una escopeta de cinc pams, una carrabina sense pany i dues pistoles.

Dins la cambra de Josep d'Espeleta (1686), alferes de la companyia de don Adrià Balldelgorlarde, a la vila de Sant Sadurní, trobem "un espadí". No s'esmenta el material de què estava fet.

El *punyal* era una arma ofensiva, més curta que l'espasa. El pagès i calderer Guillem Montserrat (1561), de la Salada, té "un punyal ab la beyna mitgansera". Per la seva part, Joan Martí (1618), de l'Hostal, de la vila de Sant Sadurní, guarda "un punyal", juntament amb "una aixada streta, y una destraleta petita", en una habitació de casa seva.

En relació a les armes ofensives, trobem la *llança*. Estava formada per una barra o perxa llarga acabada amb una peça de ferro aguda i tallant.

Poques llances trobem en els nostres inventaris. S'esmenta "una lansa mitgensera" a casa del masover Montserrat Forés (1576), de la Creu, la qual es ven a l'encant per 2 s. A l'encant del pagès propietari Joan Mestre (1578), de la Plaça, es ven "un ferro de llansa ja molt dolent a mossèn Pere Fillol per tres diners".

Entre les *armes de foc*, trobem l'arcabús, la carrabina (també carabina o escarrabina), l'escopeta, la pistola, el pedrenyal i la xispa.

L'*arcabús*, en plural arcabussos, era una arma de foc semblant a una escopeta grossa, pesant, molt usada als segles XVI i XVII. En aquells dos segles, era una arma pesant més apta per a l'ús militar que no pas les escopetes. El DCVB, cita "hun arcabus ab son flastoll" esmentat en un document de 1539.

Alguns pagesos es fan les pilotes ells mateixos. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té "un mollo de fer pilotas de arcabús". I Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té "un mollo de pilotas y pardigons".

L'esmentat Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té "una clau de arcabús de metxa", entre els seus béns. A la sala de la casa nova de Pau Miquel (1606), del Gorner, s'hi troba "un arcabús llarc bo". Joan Martí (1620), de l'Hostal, té dins una cambra "un arcabús ab son flascó". I Rafel Boter (1666),

mestre de cases, de la vila de Sant Sadurní, té “un arcabús”, juntament amb “una escopeta de quatre palms”.

La *carrabina* (també *carabina* o *escarrabina*) és una arma de foc similar al fusell, però amb el canó més curt. En trobem una a casa del ferrer Joan Miquel (1661), de Sant Sadurní, la qual és “una escarrabina sense pany”. I “una carabina nova” en poder de l'alferes Josep d'Espeleta (1686). També trobem “una escarrabina sense pany” al mas de la Riba, entre els béns del sacerdot Josep Rosell (1667). L'apotecari Gabriel Oller (1693) té “una carrabina” a casa seva, juntament amb “una scopeta llarga”.

En relació a les *escopetes*, n'hi havia que podien ser per caçar, però també per la defensa personal. Tradicionalment, estaven equipades amb pany de pedra foguera, gairebé sempre del tipus anomenat “miquelet”, i amb canya de fusta de noguera. Aquestes armes presentaven diferents mides, i algunes eren molt llargues. En relació a la llargària, se n'esmenten de quatre pams (Rafel Boter, 1666), de cinc pams (Josep Rosell, pvre, 1667), i de sis pams (Ildefons Rovira, 1662). De la resta, només es diu que són escopetes llargues. En els nostres inventaris, s'esmenten diverses escopetes entre 1661 i 1696, totes a la parròquia de Sant Sadurní.

L'escopeta més antiga que documentem és la de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s'està al mas Palau, de Sant Joan Salerm. És “una escopeta guarnida ab pany y una xarpa y flascó ja usats”, els quals són venuts per 2 ll. i 8 s.⁹² La xarpa que s'hi anomena és una corretja que es porta penjada a l'espatlla que serveix per portar-hi l'escopeta.

Joan Miquel (1661), ferrer de Sant Sadurní, té “una escopeta llarga”, a més d'una “escarrabina” sense pany i una xispa de tres pams (1661).⁹³ Rafel Boter (1666), mestre de cases d'aquella vila, té “una escopeta de quatre palms”, a més d'un arcabús; aquella escopeta es torna a esmentar en un altre inventari de la mateixa casa (1672), en el qual s'especifica el seu mal estat: “una escopeta dolenta”. Al mas de la Riba, el sacerdot i propietari Josep Rosell (1667) té “una

⁹² 23-6-1615, inv. de Miquel Ràfols, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 54r-54v).

⁹³ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

escopeta de sinch palms”, juntament amb una carrabina i una pistola grossa, en una cambra petita. Ildefons Rovira (1662), pagès d’aquella mateixa localitat, té dues escopetes llargues, de les quals una es diu que té sis pams: “una escopeta llarga” i “altra escopeta llarga de sis palms”.⁹⁴ El fuster Antoni Ros (1669) té també “una escopeta llarga”, però a les golfes. El pagès Jaume Torras (1687), de Monistrol d’Anoia, té “una escopeta llarga” a l’entrada de casa seva. L’apotecari Gabriel Oller (1693) té a casa seva “una scopeta llarga y una carrabina”. El ferrer Josep Tobella (1696) també té “una escopeta llarga”.⁹⁵ I una altra escopeta llarga el moliner Francesc Fajas (1696), que es ven a l’encant per 5 ll. i 13 s.

El *pedrenyal* és una arma de foc del segle XVI i XVII que es dispara amb pedrenyera o pedra foguera, semblant a una pistola, però amb un canó més llarg, o a manera d’escopeta curta. Inclou el mecanisme d’ignició basat en el pany o clau de roda, el qual apareix a Europa al segle XVI; d’aquí el nom d’arma de roda.⁹⁶ Els seus fabricants s’anomenen *pedrenyalers*, i els usuaris són normalment la gent civil, ja que aquest tipus d’arma no va ser considerat apte per l’ús militar. Les bales que s’usen reben el nom de *pilotes* a l’època.

Els pedrenyals presenten tipus i mides diferents, normalment amb canons iguals o menors a tres pams. Els enceps són les peces de fusta en les quals s’encasta l’arma de foc, i la fusta que s’utilitzava acostumava a ser de noguera.

En els nostres documents, trobem pedrenyals amb els seus guarniments, pedrenyals amb l’encep guarnit, amb flascó, clau de roda i maneta raonable, pedrenyals de canó curt, etc. Els més antics que documentem són a partir de 1575.

Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, té a l’habitació on dorm “un pedrenyal bo ab son flascó y clau y un motllo de perdigons” i “un canó de pedrenyal curt”, entre altres armes (1578). Per la seva part, Montserrat Forés (1576), de la Creu, està armat amb un pedrenyal amb l’encep guarnit, amb flascó i maneta raonable: “un padranyall ab son sep guarnit ab son flaschó y maneta rehonable”. També és bo el que Pau Miquel, del Goner, guarda en una cambra de

⁹⁴ 8-5-1662, inv. d’Ildefons Rovira, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹⁵ 27-5-1696, inv. de Josep Tobella, ferrer, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹⁶ En relació a les armes de foc, veg.: MARTÍ, R., SALA, X. I J.L. CALVO (1995): *Pistoles, trabucs i pedrenyals. La producció d’armes portàtils de foc a Catalunya de 1462 a 1869*. Barcelona: Gráficas Reunidas Lluch Sengenís, p. 10-16.

la casa nova que s'ha fet és “un pedrenyal ab sos gorniments, bo” (1606). No podem dir el mateix d'Antoni Artigues, de ca l'Artigues de Lavern, el qual només té “un pany de padrenyal molt dolent” (1575).⁹⁷ I al darrer quart del sis-cents, Pau Sardà, pagès de la vila de Sant Sadurní, té a la seva cambra només “un canó de padreñal” (1686).⁹⁸ Antoni Raventós del Pujol, de Sant Pau d'Ordal, té “un pedrenyal gornit” guardat a casa del seu germà Pere Raventós (1580).⁹⁹ I Antoni Mata, de la Plaça, de la mateixa parròquia de Sant Pau d'Ordal, té a casa seva “un pedranyal y arcabús ab sas gornimentas” (1598).¹⁰⁰ L'arcabús és una arma de foc pesant que podia ser apte per a l'ús militar. A casa de Pere Miquel, del mas Escardó de Sant Pere de Lavern, hi ha “dos padrenyals de roda, lo un bo y l'altre ia dolent” (1629).

Des del segle XVI, Catalunya disposava d'una gran producció d'armes de foc portàtils. Molts dels pedrenyals que hem documentat podrien ser de fabricació local. A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, trobem un pedranyaler, Bartomeu Ferrer, el qual mor el 1586.¹⁰¹ La presència d'almenys set pedranyalers entre 1584 i 1640 que viuen i treballen a Vilafranca del Penedès confirma una producció armera important per aquells dos segles: Miquel Pla (1575), Pere Gomar (1580), Magí Català (1578, 1584), Pere Feliu (1578, 1598), Gaspar Pla (1600), Miquel Pla (1603, 1605) i Antoni Llopart (1642).¹⁰² Alguns d'aquests pedranyalers estan relacionats amb habitants del terme de Subirats, bé sigui en padrinatges, marmessories o simplement com a testimonis d'algun acte escrit. Miquel Pla és tutor dels fills de Damià Fosalba, habitant al mas de la Talalla de

⁹⁷ 20-9-1575, inv. d'Antoni Artigues, de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 82r).

⁹⁸ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹⁹ 17-7-1580, test. d'Antoni Raventós del Pujol, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Test., I, f. 26r-26v, 22).

¹⁰⁰ 31-8-1598, test. d'Antoni Mata, de la Plaça, de la pr. de St. Pau d'Ordal, fill d'Antoni Mata i Magdalena. (APSP, Testaments, I, f. 60r-61v, 48).

¹⁰¹ 29-1-1586, òbit de Bartomeu Ferrer, pedranyaler, de la pr. de St. Sadurní; s'enterrà el mateix dia després de dinar; TEST.: no consta; SEPULTURA: 1 pvre; COS PRESENT: 1 pvre, el 30-1-1586; COS PRESENT: 4 pvres, el 31-1-1586; NOVENA i CAPDANY: 9 pvres, “per las candelas y la oferta y absoluta dels caps cuberts” 4 sous, “fonch distribuït en donar a menjar als sobreditos nou preveres” 18 sous, (APSS, Òbits 1566-1656, f. 112, 11).

¹⁰² (AHCVP, MB, P-XVI-110, -111, -112, -113).

Sant Pere de Lavern (1575).¹⁰³ Gaspar Pla fa de testimoni en un acte de procura de Montserrat Esteve d'Ordal (1600).¹⁰⁴ Miquel Pla ferma com a testimoni en un document de Gabriel Miquel, pagès de Lavern (1603).¹⁰⁵ I la muller d'Antoni Llopart és padrina del bateig d'una filla de Francesc Martí de la Torre i de Jerònima, muller d'aquell (1642).¹⁰⁶

En relació a la *pistola*, si es descriuen, en trobem de grosses, amb funda, o només el pany i canó. En tenien els militars, els sacerdots i alguns pagesos.

Entre els sacerdots, el prevere Josep Rosell (1667), propietari del mas de la Riba, té a casa seva dues pistoles: “una pistola grossa” i “una pistola”. La pistola grossa deuria ser amb el canó llarg. Un altre sacerdot, Pere Soler (1685), rector de l'església de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, guarda “un pany y canó de pistola”.

Entre els pagesos i moliners, Francesc Fajas (1696), moliner de Sant Sadurní, sabem que també té “una pistola”, que es ven a l'encant per 3 ll. I pel que fa als militars, l'alferes Josep d'Espeleta (1686) té “un parell de pistolas guarnidas ab fundas”.

La *xispa* era una pistola amb el pany de colp, datable entre les acaballes del cinc-cents i mitjans del sis-cents. Els canons de les xispes acostumen a tenir una gran llargària, de dos a tres pams. Per això, els documents de l'època els defineixen segons la llargària. Trobem aquestes armes en els inventaris de la segona meitat del segle XVII al terme de Subirats. Joan Miquel (1661), ferrer de Sant Sadurní, té “una xispa de tres palms”. I Josep Sever (1664), pagès, de Sant Sadurní, té “una xispa de tres palms”. Per la seva part, Jaume Ferrer (1670), del Mas, de la parròquia de Sant Sadurní, guarda “un pany de xispa” dins una caixa.

¹⁰³ 11-8-1575, test. de Damià Fosalba, pagès hab. a la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 78v-79r, 172): “Miquel Pla, padranyaler, de Vilafranca”.

¹⁰⁴ 4-3-1600, Montserrat Esteve, pagès d'Ordal, terme de Subirats, nomena procurador seu Miquel Alayo, teixidor de lli de Vilafranca. Testimonis: Gaspar Pla, pedrenyaler, i Llorenç Vidal, escrivà, de Vilafranca (AHVP. MB. M-P-XVI-112-5. f. 39v).

¹⁰⁵ 20-9-1603. Miquel Pla, pedrenyaler, firma com a testimoni de Gabriel Miquel, pagès de Lavern (AHVP, MB, P-XVI-112-7. f. 62r-v).

¹⁰⁶ 10-4-1642 (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 73r, 373): “Fou padrins: Jaume Pallarols, pagès, de la parròquia de St. Valentí de las Cabanyas, bisbat de Barcelona; y Catherina Lloparda, muller de Anthoni Llopart, padrenyaller, de Vilafranca de Panadès”.

Entre els cinyells o corretges, cintos o cinyells per sostenir les dagues, ganivets i espases, trobem *bandoleres*, *cintos*, *talabards* i *xarpes*.

Les *bandoleres* són corretges que es duen penjades a l'esquena, damunt l'espatlla, passant pel pit i l'esquena, i serveix per dur una arma penjada, o una altra cosa. La feien servir tant els caçadors com els militars. L'alferes Josep d'Espeleta (1686), que trobem a la vila de Sant Sadurní, té "una bandolera" entre les seves pertinències, probablement per posar-hi la "carabina nova" o el "parell de pistoles" que té.

Hem citat també el "cinto ab daga y ganivet" que el pagès Alfons Duran d'Espiells (1642) té a casa seva.

Destacàvem els *talabards* daurats de la daga daurada que trobem entre els béns de Jaume Carbó (1586), del mas de Puigfedó: "una daga daurada ab sos talabarts daurats". També els talabards de "una espasa ab uns talabars" i la corretja de "una daga y correja" que hem trobat a l'habitació del pagès propietari Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní. I "una espasa ab uns talabarts" que Joan Mestre (1580), de Rocamora, té a la sala del seu mas.

D'altra banda, tenim la *xarpa*, una mena de corretja que es portava penjada a l'espatlla per penjar-hi l'escopeta, com la més antiga que trobem esmentada en els nostres inventaris: "una escopeta guarnida ab pany y una xarpa y flascó ja usats", que té el teixidor de lli Miquel Ràfols (1615), al mas Palau de Sant Joan Salerm.

En relació *als preus* de les armes, trobem una llança venuda a l'encant de Montserrat Forés (1576), de la Creu, per 2 s.: "Ítem una lansa venuda a n'Antoni Miquel, de Baldú, per II sous"; i una espada venuda per 12 s. al mateix encant: "Ítem una spasa venuda a n'an Gabriel Gara per XII sous".

El preu de les armes de foc podia ser bastant elevat. El dels pedrenyals era alt al mercat, a causa del mecanisme del pany o clau de roda, per la seva precisió i per l'estil decoratiu que deuriem tenir. El pedrenyal que comprà Marianna Sardà,

TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, pel seu fill Baltassar Carbó, li va costar 10 lliures. Li vengué Pau Taraval, originari de Gelida (1613):¹⁰⁷

Més me deu Marianna Carbona, de Lavern, de un pedrenyal li vení per son fil Baltasar, al tems que los pedrenials no estavan vedats, ab gornisions, flascó y clau, deu lliures. Y de asò no-n tinc sinó una cortera de blat.

I a l'encant de Francesc Fajas (1696) es ven “una ascupeta llarga” per 5 ll. 13 s., i “una pistola” per 3 ll. I en el de Miquel Ràfols (1615), es ven “una escopeta guarnida ab pany y una xarpa y flascó ja usats”, per 2 ll. i 8 s.

¹⁰⁷ 5-11-1613, test. de Pau Taraval, fill de Montserrat Taraval, de la pr. de Gelida, hab. a la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Test., I, f. 100r-100v, 88). Marianna Sardà, de Puigfedó, li deu deu ll. per la compra d'un pedrenyal pel seu fill Baltassar Carbó i Sardà.

VII.3. EL CELLER

En lo saller, primo un cup de fusta ab sinc bótas grosas de cadireta, las tres plenas y las altres buydas. Ítem quatre bótas, la huna de quatre càrregas y las tres de duas càrregas, y duas de duas càrregas plenas. (1586)¹

El celler és el lloc on s'elabora i es guarda el vi. Forma part del recinte de la masia isolada com de les cases de poble. És un espai amb entitat pròpia i diferenciat de la resta de l'habitatge. En els inventaris de mas que comentem, s'acostumen a delimitar els espais o dependències de la casa, entre els quals hi ha el celler. Als baixos hi ha l'entrada, la cuina, el pastador -sovint separat de la cuina-, el menjador, el celler i també l'estable. A dalt trobem la sala, les habitacions i, en alguns casos, les golfes. Fra Miquel Agustí (1617) recomana que el celler estigui orientat al nord: "Lo seller, ha de esser a la part de Septentrio". Òbviament per la frescor. Recomana també que estigui separat de l'estable, del corral i del femer, per les males olors, "y separat de tota sort de dolenta olor, ni de fems, de establa, ni de Cavall".²

En els inventaris comentats, tant el celler com l'estable formaven part de l'edifici de la casa. Aquesta ubicació es pot distingir avui encara en molts

¹ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó de Puigfedó, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2).

² AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 100r.

d'aquests masos, i també en cases de poble, al Penedès.³ Seguint l'ordre dels inventaris, el celler podia estar situat al costat de la cuina (o pastador) i de l'estable (la Salada, 1561; cal Carbó de Sant Joan Salerm, 1565; la Talalla, 1568). Però també al costat del menjador (la Talalla, 1562).

No obstant, el celler pot estar construït adjacent, o separat de l'edifici de la casa. Navarro Mas (1784) ho recomana explícitament a finals del segle XVIII, i afegeix que ha de ser construït en un lloc “fresco y enjuto”, amb parets gruixudes, “buena bóveda o doble tejado” i finestres que donin al nord-oest, que es puguin tancar en dies de xafogor.⁴ El lloc destinat al celler ha de ser la part més seca de la casa, “sense corrents d'aire ni excessos de fum”, com diu Emili Giralt (1980: 50).⁵ Prova que el celler fos un lloc fresc i sec ho manifesta el fet que s'utilitzés com a rebost, com podem constatar en alguns dels inventaris de mas consultats. S'hi guardava especialment la carn. Al celler de la Salada (1561), hi trobem “mig borhó de carn salada” de vuit lliures de pes,⁶ i al celler de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) s'hi guarden “quatre corters de carns salada, los tres sançers y lo hu ençetat”, de trenta liures de pes”, i “mig sagí” de porc.⁷

També hi trobem gerres d'olives salades. Pere Gatell (1690), teixidor de lli, de la vila de Sant Sadurní, té “dos gerros de olivas” al celler.⁸

L'hàbit de guardar-hi aliments devia ser freqüent, ja que fra Miquel Agustí recomana a principis del segle XVII que s'eviti de guardar-hi alls, formatges, oli, cols, i res que pugués desprendre fortor: “ni dintra dell no encloureu, ninguna cosa

³ El celler i l'estable estaven situats dins l'edifici de la pròpia vivenda del pagès. Només a Cal Carbó de St. Joan Salerm (1565) es distingeix entre “la stable vella” i “la stable nova”, en la qual última hi ha els animals de tir, situada en una edificació addjacent a l'estable vella.

⁴ Veg. NAVARRO MAS, J.A. (1784): *Memoria sobre la bonificación de los vinos en el tiempo de su fermentación, y sobre la teórica y práctica del arte de hacer el vino*. Madrid: Of. de Antonio de Sancha, p. 88; cit. en GIRALT, E. (2008): “El conreu de la vinya”, dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 331-393.

⁵ GIRALT, E. (1980): “L'elaboració del vi abans de la fil.loxera”, *L'Avenç*, núm. 31, p. 50.

⁶ APL, M-1561, f. 4v-5v, 11.

⁷ APL, M-1561, f. 54v-57r, 139.

⁸ 4-2-1690, inv. de Pere Gatell, teixidor de lli, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

de dolenta olor, com son formatges, Alls, Oli, Cols, per que no hi ha cosa que mes fassa corrompre lo Vi, y principalment lo Vi novell”.⁹

A més d’aquesta doble funció, la de vinificació i la de rebost, el celler es prestava a complir la funció de magatzem. Amb un munt d’objectes relacionats amb el vi que només s’usaven en ocasions puntuals, es convertia sovint en un lloc de mals endreços. En els inventaris a què sovint ens referim, podem observar com a més dels estris relacionats amb el vi, s’hi guarden altres objectes i estris de treball que ajuden a fer del celler un lloc desendreçat. A cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), hi trobem tres garbelles, una arna d’abelles buida, i dues debanadores de filar.¹⁰ I al mas de la Talalla (1568), una altra debanadora, uns molls de ferro pel foc, un rest d’espart de dotze canes, un aixà de fuster i unes portes d’alber a mig fer “sens tancadura ni golfos ni barras, totas novas, les qualls lo dit defunt feia fer per lo portall maior de la casa”.

VII.3.1. FEINES RELACIONADES AMB EL VI

En els inventaris de mas que treballem es troben els aparells i estris bàsics per elaborar el vi, i fins i tot l’aiguarent.

Podem afirmar que la majoria dels masos que tenen vinyes compten amb cellers bastant ben equipats. Hi trobem bótes de diferents mides, cups, embuts de fusta, portadores, aixetes de coure, etc.

En primer lloc, tenim les *podadores*, com les que trobem a l’habitació de Pere Carbó (1565, cal Carbó, de Sant Joan Salerm). Per la seva importància en l’arboricultura i en el conreu de la vinya, aquesta eina –la podadora o podall– apareixia sovint representada en els gravats dels “llunaris”, almanacs i calendaris dels segles XVI al XIX. Era la combinació d’un falçó de collir raïms i la fulla d’un destraló, i podia presentar una gran varietat de formes. Això era de la recerca

⁹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 100r.

¹⁰ 27-2-1565, inv. d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

d'una adequació més precisa d'aquella eina. No serà fins als inicis del segle XIX que la podadora serà progressivament substituïda per les tisores de podar.

Al celler de la Talalla (1568) trobem dues *cistelles* de canya. Els cistells i cistelles de collir raïms eren fets de canya o de vímet. Els collidors els omplien de raïms i els descarregaven a les portadores. El document no ho especifica, però deuriem ser cistells de mà, amb una nansa.¹¹ A casa de Llorenç Vidal (1601), de la vila de Sant Sadurní, hi ha “una sistella veremadora”.¹² També Jaume Notó (1697), pagès, de Sant Sadurní, té “dos sistellas” i “un coba”.¹³ Aquest sistema de collir amb cistells de canya i vímet de mà ha perdurat a la zona del Penedès fins a la segona meitat del segle XX. A causa del material de què estaven fets, deixaven perdre molt de suc o most, i mullaven molt el collidor.

Les *portadores* són recipients de fusta amb cercols de ferro, o de fusta, que s'empren per transportar la verema de la vinya al cup. Tenen dues dogues cordaleres, o sigui, dues fustes amb nanses, per facilitar el transport. Les portadores eren objectes habituals per collir raïms i la feina de vinificació al celler, però no consten sempre en els inventaris. Entre altres, en trobem dues de fusta al celler de cal Carbó, de Sant Joan Salerm (1565). I al mas de la Riba, a prop de Sant Sadurní, en tenen tres (1667).

Aixeta: una aixeta de coure (1565, cal Carbó, de Sant Joan Salerm); quatre aixetes de coure amb les bótes (Antoni Guilera, rector, 1604). Una aixeta de coure “mitjansera” i quatre aixetes de coure, les dues petites (mas de la Riba, 1667).

Alambins: uns alambins per fer aigües destil·lades, a la cuina (1565, cal Carbó, St. Joan Salerm); uns alambins d'estany per fer aigües (la Talalla, 1568); uns alambins d'estany per fer aigües, a la cuina (1568, la Talalla); un alambí esclafat

¹¹ A altres zones, com el Rosselló, disposaven de cistells motxilla o “corbells”, paraula que no surt esmentada en la nostra documentació.

¹² 20-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹³ 19-1-1697, inv. de Jaume Notó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

d'aram a la cuina (mas de Rocamora, 1580); un alambí d'aram (Antoni Guilera, rector, 1604); uns alambins (mas de la Riba, 1667).

Banc de cup: un banc de cup dolent (mas de Rocamora, 1580); un banc gros del cup (Figarola, 1584).

Barrina: una barrina grossa al celler (Antoni Guilera, 1604).

Bótes: Són de diferent capacitat, com expliquem a l'apartat del celler. Entre altres, una bóta de tres cargues plena de vi vermell agre (la bóta és de Pere Palau) (1561, la Salada); una bóta de vuit cargues "per dar a las obsèques de dit defunt" (1562, la Talalla); vuit bótes (dues de 4 cargues, una de 5 cargues, 5 de 3 cargues (1565, cal Carbó, de Sant Joan Salerm); cinc bótes grosses de cadireta, tres plenes i dues buides (1586, Puigfedó).

quatre bótes, una de quatre cargues, tres de dues cargues, dues de dues cargues, plenes (1586, Puigfedó); dues bótes grosses, una amb vuit cèrcols, de nou o deu cargues cadascuna, una plena de vi vermell, i l'altra buida (1568, la Talalla); una bóta de dues cargues buida, molt dolenta (1568, la Talalla); dues bótes grans (la Talalla, 1569); una bóta de tres cargues (la Talalla, 1569).

Brescat: el bresca són dues o tres posts que es col·loquen sobre el cup per sostenir el raïm que s'ha de trepitjar. Entre altres, una post de brescat paleny (Antoni Guilera, rector, 1604).

Cadena de

Ventar bótes: una cadena de ferro de ventar bótes (mas de la Riba, 1667).

Cadira netejar

bótes: una cadira de netejar bótes (Jaume Notó, Sadurní, 1697).

Carretell: un carretell mig de vi agre (la Talalla, 1562).
un carretell d'una carga (Carbó, Sant Joan Salerm, 1565).
un carretell d'una carga ple de vi blanc (la Talalla, 1568).

un carretell de mitja carga ple de vi blanc (la Talalla, 1568).

un carretell d'una carga i mitja buit (la Talalla, 1568).

una bóta de dues cargues buida, molt dolenta (la Talalla, 1568); tres carretells (la Talalla, 1569).

Cistelles: entre altres, dues cistelles de canya (la Talalla, 1568).

Cup: entre altres, un cup (lo cup de la dita casa) amb trenta quarteres d'ordi (la Talalla, 1562); un cup de fusta amb set cèrcols, de 16 cargues (cal Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565); un cup de fusta (1586, Puigfedó); un cup de fusta de trenta cargues, amb un congreny i cinc cèrcols (1568, Antoni Martí, la Talalla); un cup al celler (1569, la Talalla); un cup de fusta de 40 cargues (mas de Rocamora, 1580); un cup amb vuit cèrdols (Figarola, 1584).

Embut: entre altres, dos embuts al celler (mas de Rocamora, 1580); un embut de fusta per embotar el vi (Antoni Guilera, rector, 1604). Un embut d'aram, un embutet d'aram i un embut de mitja càrrega de noguer (amb) canó de ferro (mas de la Riba, 1667)¹⁴.

Podadora: una podadora (1565, Pere Carbó, Sant Joan Salerm); una portadora amb sos cèrcols (Antoni Guilera, rector, 1604); dues portadores de fusta (1565, cal Carbó, de Sant Joan Salerm). A Sant Sadurní trobem moltes més portadores pels dos segles moderns que estudiem.

Portadora: entre altres, dues portadores de fusta usades, venudes a l'encant per 8 sous totes dues (Antoni Carbó, 1565); dues portadores raonables (la Creu, 1576); dues portadores (mas Font, 1584); tres portadores (mas de Rocamora, 1580); cinc portadores venudes per 1 lliura (Francesc Pandis, rector de Lavern, 1688).

¹⁴ 20-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

Trompa: una trompa de fer aiguardent d'aram, amb un embutet d'aram (mas de la Riba, 1667).

1. EL CUP

El cup és un dels elements bàsics del procés de vinificació. És el primer que entra en contacte amb la verema. Serveix per trepitjar els raïms, i fermentar el most. El material del cup podia ser de fusta, de pedra, d'argamassa i de cairons o obra vidriada. Emili Giralt (2008: 397-398) explica que tots els cups, fossin d'obra o de fusta, anaven acompanyats del seu "brescat". Es tracta d'una sèrie de vuit o deu posts que tancaven la boca quadrada o rectangular del cup sobre les quals es buidaven les portadores i es trepitjaven els raïms. El most s'escorre cap a l'interior del cup, on comença la fermentació.

No tots els masos tenen cup. Per exemple, al mas de la Creu (1576), de Lavern, hi trobem cinc bótes de dues càrregues i mitja de vi vermell, tres bótes de mitja càrrega, i una de tres càrregues, però no s'hi esmenta cap cup. En aquell mas, s'hi havien plantat mallols trenta anys enrere, en temps de Joan i Baltasar Rosell.¹⁵ No obstant, en l'inventari de Montserrat Forés (1576), de la Creu, no s'hi esmenta cap vinya, tot i la presència de les nou bótes, només cereals i llegums.¹⁶

El mateix passa al mas Suau (1572), de Lavern, on només hi ha una bóta de dues càrregues de vi vermell agre i nou cèrcols de làmina de bóta de dues càrregues. Només hi ha eines de treballar els cereals, i no consta vinya entre la relació de cultius.¹⁷ No obstant, pel període que estudiem, la majoria dels masos de la zona que tenen vinyes, tenen també cups, segons la documentació consultada. I tots els cups que trobem són de fusta i estan cenyits amb cèrcols i congrenys. Emili Giralt diu que els cups més antics eren de fusta, i aquest material tenia l'avantatge de fer-los més càlids, cosa que afavoria el procés de fermentació

¹⁵ Veg. l'apartat VIII.2. *La vinya*, p. 1003, dins el capítol VII. *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

¹⁶ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 88r-90r).

¹⁷ 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r).

del most.¹⁸ Tots els cups que tenim documentats pel segle XVI, des del 1561 fins el 1589, són sempre de fusta. No n'hem trobat cap fet d'argamassa ni de cairons vidriats per tot aquest segle. Jaume Codina ho constata també en el seu estudi del segle XVI al Delta del Llobregat.¹⁹ En canvi, ja a la segona meitat del segle XVII trobem “un cup de cairó bo” al celler d'Antoni Carbó (1647), de Sant Joan Salerm,²⁰ i “un cup de cairó bo” al celler de la Talalla (1663), de Lavern.²¹ També a Sant Sadurní, a l'eixida de la casa del fuster Antoni Ros (1669), trobem el cup per fer el vi, del qual no es diu el material. Però dins el celler, hi ha doa trossos de posts “per a tapar lo portalet que passa al aposento de la aixeta del cup”, ab la qual cosa pensem que aquell cup és també d'obra.

En relació a l'emplaçament del cup, els inventaris consultats el situen dins el celler, i el celler forma part de l'edifici de la casa.²² La capacitat del cup és variable. No sempre es detalla. Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, té “un cup de fusta raonable” al celler, sense especificar la seva capacitat.²³ Per la seva part, Antoni Martí, de la Talalla (1568) té al celler un cup de fusta de 30 càrregues, amb cinc cercols i un congreny. Aquest cup deu ser el mateix que declaren els tutors de Jaume Martí, de la Talalla (1569), situat també al celler.

Pel que fa a la capacitat dels cups, aquesta, en cas que es detalli, oscil·la entre les 16 i les 40 cargues. En trobem un de 16 cargues (1565, cal Carbó, de Sant Joan Salerm); un altre de 25 càrregues dolent al mas Font (1584);²⁴ un de 30 cargues a la Talalla (1562; 1568); i un de 40 cargues a casa de Joan Mestre

¹⁸ GIRALT, E. (1980): “L'elaboració del vi abans de la fil·loxera”, *L'Avenç*, núm. 31, p. 52.

¹⁹ CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 85. Diu textualment: “Cups: sempre de fusta i de cabuda molt variable, de 12 a 60 somades i de 6 a 50 cargues. Generals a les masies”.

²⁰ 13-10-1647, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 109r-109v): “Al celler: primo un cup de cairó bo”.

²¹ 24-4-1663, inv. de Llorenç Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, f. 1r-4v): “Al celler: (...) Ítem un cup de cairó bo”.

²² Quatre dels tres masos inv.ats disposen de cup, i aquest està situat al celler. Així consta mentre s'inv.en els objectes d'aquest espai, i explícitament en un dels inventaris es llegeix “un cup en lo saller” (10-1-1569, inv. de Jaume Martí, de la Talalla (APL, M-1561, f. 118v, 265).).

²³ 13-11-1586, inv. de Pau Palau, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 161r-162r).

²⁴ 6-12-1584, inv. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r).

(1580), de Rocamora, també de fusta.²⁵ La capacitat dels cups que troba Jaume Codina al Delta del Llobregat pel segle XVI oscil·len entre les 6 i les 50 cargues.²⁶

No s'especifica la capacitat del “cup de fusta” del mas de Puigfedó (1586). Però la capacitat del cup depèn principalment del volum de la verema (Giralt, 2008: 396). En aquell cas, la verema és de 70 cargues, la quantitat més alta que tenim documentada per aquell període. Tenint en compte això, el cup hauria de ser almenys de 30 cargues, com el de la Talalla, o una mica més gran, com el de 40 cargues que trobem vint anys més tard al Gorner.

Aquests cups de fusta estaven cenyits amb cèrcols, com hem comentat. El de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) té set cèrcols. El cup de la Talalla (1568), de 30 cargues, el doble de gran que el de cal Carbó de Sant Joan Salerm, té cinc cèrcols i un congreny, o sigui, un cèrcol de fusta gruixut per reforçar l'atuell. No obstant, en un altre inventari del mateix mas de la Talalla (1570), consta que el cup té 7 cèrcols: “ab set sèrcols”, potser perquè el reforçaren.²⁷ El cup del mas de Figarola (1584) té vuit cèrcols.

No tenim constància de la forma d'aquests cups, ni tampoc de la seva alçada. Generalment solien ser alts. Al celler del Gorner es diu que hi havia “un banch de cup dolent” per pujar al cup (1580).²⁸

En altres indrets, el cup és anomenat *tina*, com al Baix Empordà, Gironès, Bages, rodalia de Cervera, les Garrigues i part del Baix Penedès. Amb aquesta accepció del mot, “La tina –diu Emili Giralt– era un atuell transportable, format de dogues de fusta” on s’hi trepitjava el raïm i s’hi dipositava el most, i “el colliter podia col·locar-lo i fer-lo servir a qualsevol lloc cobert o a l’aire lliure, dins o fora del celler”.²⁹ En la seva definició del mot, Emili Giralt, com ell mateix reconeix,

²⁵ 11-11-1580, inv. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40v-42r, 77): “Ítem un cup de fusta de 40 cargues poch més ho mancho”.

²⁶ CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 85. Remetem a la nota número 9 d'aquest apartat del nostre treball.

²⁷ “Primo dues bótes grosses de deu o dotze <<dotze>> càrregas, poch més o mancho, ab vuit sèrcolls quiscuna”. 18-5-1570, inv. de Jaume Martí, pagès, de la Talalla, Lavern. AHCVP, PX, P-XVI-94k-(3), bossa d'inventaris (1572-1607).

²⁸ 1589, inv. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40v-42r, 77).

²⁹ GIRALT, E. (2008): “L’elaboració del vi”, Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p 395-397.

segueix una tradició medieval que ha deixat nombrosos testimonis iconogràfics. Nosaltres no podem constatar que els cups de fusta que tenim documentats siguin transportables.³⁰

Al segle XVII trobem cups d'obra. Probablement també al segle XVI, o s'arreglaven amb ciment. En un contracte d'arrendament de la hisenda de Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm (1583) a Joan Torrents, de Gelida, se li deixa la vaixel·la que hi ha al celler per tenir el vi, i el cup, amb pacte que l'esmentat Carbó hagi de pagar el mestre per "adobar la vexella susdita, so és, posar algun sèrcol, o simentar lo cup o bóta" i l'esmentat Torrents fer la despesa.³¹

En relació a Sant Sadurní, al darrera de la casa del fuster Antoni Ros (1669) hi ha l'eixida, on s'hi troba l'hort, el pou, l'estable i "lo cup per a fer lo vi"; i al celler hi té "dos trossos de pots per a tapar lo portalet que passa al aposento de la aixeta del cup".³²

Per la seva part, Fèlix Raventós Codorniu (1698), de cal Codorniu del mas d'Anoia, de Sant Sadurní de Subirats, té "dos cups ab sos brascats".³³ Un d'aquests cups se l'anomena "el cup petit". També no hi pot faltar l'aixeta del cup: en el mateix inventari trobem "una axeta de cup petita de coura". Entre altres objectes relacionats amb el vi, hi trobem "un pasadó de vinasa", anomenada també "una pallenca encordada de garbellar vinasa".³⁴

El cup, a més de complir un paper destacat en el procés de vinificació, podia tenir altres usos. Es podia fer servir també com a recipient per magatzemar el gra. Al mes de febrer, al mas de la Talalla es guarden 30 quarteres d'ordi dins el cup de fusta de la casa (1562).³⁵

³⁰ Se'ns fa estrany que es pugui traslladar un cup de fusta de 30 i 40 cargues, com els del mas de la Talalla (1569) i el del Goner (1580) respectivament, pel fet de tractar-se d'atuell bastant aparatosos. I sempre apareixen situats al celler.

³¹ 30-11-1583, contracte d'arrendament (APL, M-1570, f. 144v, núm 433, p. 351-352).

³² 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³³ 7-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

³⁴ 16-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³⁵ 1562, inv. de Vicenç Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 15r-16r): "Ítem dins lo cup de la casa se trobe aver trenta quarteres de ordi, poch més ho mancho".

2. LES PREMSES

Des de temps immemorial, les *premses* han estat un element indispensable en el procés de vinificació.³⁶ No obstant, volem ressaltar que en la nostra documentació consultada no hem trobat cap referència a premses de vi en cap mas ni casa fins l'any 1683.³⁷ Això no vol dir que els pagesos del terme no usessin premses abans d'aquella data, o algun altre tipus de premsat, per molt rudimentari que aquell fos. Hem de pensar que si només es prem la verema amb els peus, es perd una gran quantitat de most amb la brisa. Precisament, l'objectiu principal de qualsevol tipus de premsa és evitar que es perdi tant de most, encara que el seu ús no exlogui pas el trepig amb els peus. Potser es feien servir sacs per premsar la brisa. De sacs, en trobem documentats a les cases, i si convé també es poden fer servir per premsar. La simple pressió d'un pes a sobre, com ara unes pedres, permet que s'escorri el suc a poc a poc. És possible que en aquell període apliquessin aquest tipus de premsat, tenint en compte que no trobem volums de collites més elevats de 70 cargues. Els Carbó de Puigfedó, uns dels hisendats més potents del terme, preveien entrar al celler una verema no superior a 70 cargues, segons l'inventari del 1565. Aquella era aproximadament la capacitat del botam de què disposaven. Els altres dos masos inventariats disposaven de volums substancialment inferiors: de 25 a 30 cargues a la Talalla (1568), i a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565).

La presència d'una *quilma oliera* a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) pot fer pensar en l'ús d'un sistema de premsatge similar: la *premsa de torsió*. Aquest sistema, molt antic i rudimentari, consisteix en posar els raïms dins un sac

³⁶ Veg. GIRALT, E. (1980): "L'elaboració del vi abans de la fil·loxera", L'Avenç, núm 31, p. 50-51.

³⁷ L'hem trobada en un inv. de Cal Ribas (1683): "la maitat de la premsa", o també "una premsa a mitjes" (APL, inventaris, 18). Amb posterioritat a aquesta data, en trobem en altres documents: "una premsa de caragol dolenta" (1696, Mas Moragues) (APL, inventaris, 21); "una premsa de racó" a (1708, Ca l'Almirall de Figarola) (APL, M-1604, f. 153r-154r, 641); 1712 "una premsa de gàbia" a Cal Milà de la Roca (APL, M-1604, f. 155v, 646); "una premsa de dos càrregols bona" (1728, rectoria de Lavern) (APL, Inventaris, 40). A cal Julià, de St. Joan Salerm, també es conserven les restes d'una premsa fixa o de racó encabida en una paret del celler.

o bossa de tela gran, com la *quilma oliera*, subjectada per ambdues bandes a dos pals o posts. Els raïms s'esprenen per mitjà del recargolament de la bossa. Les *premses de torsió* poden ser simples o dobles, segons que l'acció recaigui sobre una o dues bosses.³⁸ Emili Giralt creu possible l'existència d'un estri semblant a les nostres terres per treure el suc del raïm.³⁹

El model de premsa més antic, i que feien servir els grans vinyaters i oliers del segle XVI, era la *premsa de lliura* o *de biga*, de tradició romana, de grans proporcions. Consistia en una biga de dotze, catorze o fins divuit metres de llargada –per la qual cosa l'anomenaven també *premsa llarga*–. Estava formada per jàsseres de fusta fortament ajuntades amb argolles de ferro. L'inconvenient és que exigia un local molt gran. El baix volum de la verema feia desaconsellable l'ús d'aquest model de premsa a la zona.

Des de finals del segle XVI es coneixen altres tipus de premses: fixes, portàtils i de cargol, algunes de les quals hem pogut documentar a la parròquia de Sant Pere de Lavern a partir del segle XVII. Poden estar situades al celler, a prop del cup, al baluard o a l'entrada de les cases.

D'una banda, trobem la *premsa fixa* o *de racó*, dita així perquè és un tipus de premsa que pot encabir-se en qualsevol racó del celler. D'aquest sistema, tenim documentada “una premsa de racó” al mas de Figarola a inicis del segle XVIII (1708). Cal dir també que a l'actualitat, a cal Julià, de Sant Joan Salerm, es conserven les restes d'una variant d'aquestes premses, encastada a la paret del celler, sense data. D'igual manera, en trobem una al mas Escardó, de la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern.

³⁸ BILLIARD, R. (1915): *La vigne dans l'Antiquité*. Lió: Librairie H. Lardanchet, p. 60, 443-444. S'hi descriu el funcionament dels tres models coneguts de premsa de torsió, amb els seus corresponents gravats. Giralt creu possible l'existència d'un estri semblant entre els vinyaters de les nostres terres per treure'n el suc dels raïms. Veg. GIRALT, E. (2008): *L'elaboració del vi*. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 402.

³⁹ És de fet aquest entès en història agrària qui en dona la idea: “La conjuntura resulta creïble – explica Giralt– si hom té present la supervivència –a l'Empordà, i a l'inici del segle XX– d'un aparell com la *quilma* o *quiuma* [...]” GIRALT, E. (2008): “L'elaboració del vi”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 402.

Existeix també un tipus de *premsa mòbil* o *portàtil*, molt utilitzada a finals del segle XVII amb l'expansió de la vinya. Aquestes eren premses de fusta formades pels muntants, la taula, dos cargols mòbils i la gàbia o buc de planta rectangular. Eren fàcilment transportables i s'acostumaven a compartir o llogar, especialment quan no es disposava de la infraestructura vinícola necessària.

En relació a la parròquia de Sant Pere de Lavern, la nostra documentació no detalla si la premsa que tenen a mitges a cal Ribas el 1683 és de tipus movedís. En tot cas, a l'inventari d'aquell mas (1683), hi consta “la maitat de la premsa”, o “una premsa a mitjes”. No descartem la possibilitat que els pagesos del segle XVI del terme usessin algun tipus de premsa portàtil, que la lloguessin per a l'ocasió. I aquest pot ser el motiu pel qual no consta cap premsa en els inventaris de mas a què ens hem referit. En canvi, al mas de la Riba, de la parròquia de Sant Jaume Sesoliveres, situada molt a prop de Sant Sadurní, el sacerdot Josep Rosell (1667) té al baluard “una premsa portàtil ab gàbia”.

Les *premses de cargol*. Hi ha premses dotades d'un o més cargols. Amb *un cargol*, trobem “una premsa de caragol dolenta” amb tres posts per premsar al mas Moragues (1696), de Lavern. A la masia de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de Sant Sadurní, hi ha dos cellers, amb una premsa, de la qual es diu que és “una premsa ab tots los gorniments sens faxa”.⁴⁰ I en un altre inventari (1698) s'especifica que és “una premsa rodona ab sos caragols y demás gorniments sens faxa”. A la rectoria de Sant Pere de Lavern hi ha “una premsa de dos càragols bona” (1728).⁴¹

Hi ha també premses de *gàbia* o *buc* de fusta, dites així pel conjunt de llistons que formen la caixa. Presenten diferents variants, amb muntants de fusta o de pedra, entre altres. Trobem “una premsa de gàbia de vi agafada a la paret” a l'entrada de la casa de Jaume Notó (1697), pagès, de Sant Sadurní.⁴² I a casa de Gabriel Oller (1693), apotecari de Sant Sadurní, hi trobem “una premsa de gàbia

⁴⁰ 7-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴¹ 24-12-1728, inv. de Josep Miracle, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, documents solts).

⁴² 19-1-1697, inv. de Jaume Notó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

de vi”, i tres bótes d’una càrrega i una de tres càrregues (1693).⁴³ Per la seva part, a cal Milà de la Roca tenen “una premsa de gàbia” (1712).

En resum fins aquí, en els inventaris de mas de què disposem no hem trobat cap premsa de vi per tot el segle XVI, ni els documents en fan cap tipus de referència. No obstant, això no vol dir que no s’usés algun sistema de premsat, per més rudimentari que fos, sacs o quilmes de tela de cànem, similar a la *quilma oliera* que trobem documentada a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565). Segons Emili Giralt, un tipus d’estri semblant podria existir també entre els pagesos de mas d’aquestes contrades per espremer la brisa del cup.⁴⁴ Nosaltres no n’hem trobat cap constància en els inventaris consultats, tret de l’esmentada “quilma oliera” de cal Carbó de Sant Joan Salerm. Altrament creiem poc probable que s’utilitzés el trull de moldre les olives que hi ha en dita casa per premsar el vi, perquè les restes de l’oli podrien tacar-lo i deixar-hi llunes. Per la seva part, Jaume Codina troba 5 premses en cinc masos al Delta del Llobregat entre 1507 i 1599, de les quals 3 es situen a la primera meitat del segle XVI. Atribueix el fet que n’hi haguessin poques al seu probable cost elevat.⁴⁵

Antoni Ros (1669), fuster de la vila de Sant Sadurní, a més de fer caixes i altres estris de fusta, també treballa bigues per fer premses de vi. Entre les eines i estris de fuster que té a la botiga de casa seva, hi ha “una barrina de fusta ab sa guia per a barrinar trujas de caragols de premsa”, “una cassola de premsa no acabada” i “uns caragols de premsa no acabats y altre de premsa de gàbia”. Al seu celler s’hi troben “dos trossos de biga de alzina per a fer uns caragols de premsa”.⁴⁶

⁴³ 21-9-1693, inv. de Gabriel Oller, apotecari, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴⁴ GIRALT, E. (2008): “L’elaboració del vi”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 402

⁴⁵ CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 85. Les cinc premses que troba són: “una premsa de grec, amb un cubell petit de fer grec (1507); una premsa de grec amb biga i son banc (1522); una premsa amb gàbia (1530); una premsa amb son cargol sense contrapès, com les del Maresme (1580); una premsa amb sa gàbia (1599)”.

⁴⁶ 5-2-1669, inv. d’Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

3. EL BOTAM

Un altre dels elements més característics del celler són les *bótes*. Són els atuells que més hi abunden. N'hi ha de diferents tipus, i varien en funció del seu ús: fermentació i criança, transport, etc. Són fetes amb fusta bona i estan cercolades. Les bótes buides es repassen cada any i s'arreglen al mateix celler. A la casa de les Voltes, ens queda el testimoni de l'inventari de Joan Martí (1618), en el qual es diu que s'ha desfet una bóta de dues cargues per adobar les altres.

Les fustes emprades per fer bótes són de castanyer i de roure. A l'entrada de la casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, trobem “tres bótas de dues càrregas, de fusta de castanyer, bones”.⁴⁷ Per la seva part, Miquel Guilera (1634), de la Creu, té “una bóta de roura de dos càrregues y mitja plena de vi vermell”.⁴⁸ I a l'inventari d'Antoni Folquet, rector de Sant Sadurní (1650), s'esmenten “sinch bótas de fusta de castanyer ab sèrcols de savina de 9 barrals, poch *etcètera*, cada una”, i “altra bóta de sinch càrregas poch *etcètera* de roure nova”. Aquell any devia fer bona collita, perquè aquell rector en té una de préstec: “Ítem dins del seller n'i ha altre de càrrega poch *etcètera* de na Mira, de la Font, viuda”.⁴⁹

En alguns casos només es fa referència al gruix de la fusta. Al mas de Figarola (1584) trobem una bóta “de fusta grossa” amb 4 cercols, i una bóta “de fusta prima” de 2 càrregues.

Els cercols de les bótes acostumaven a ser de fusta, normalment d'àlber o de sabina. Pau Miquel, del Gorner (1606) té una bóta gran de cadireta “de cercols de alba”. També té dues bótes de 2 càrregues, cadascuna “cerclada de cercols de savina”. Antoni Cartró, del mas Suau (1572), té “nou sèrcolls de savina nous de bóta de duas càrregas”.

⁴⁷ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, segle XVI-XVIII, f. 1r-10v).

⁴⁸ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁴⁹ 4-11-1650, inv. d'Antoni Folquet, rector de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Normalment, les bótes es guarden al celler. El pare Miquel Agustí (1617) recomana que es posin al celler “ab orde, que la una no toch l'altra, ans be, y haje algun intervallo de la una a la altra, per poder les visitar, mes acomodadament de una en una”.⁵⁰ Però també hem trobat casos en què n’hi ha a l’entrada, i també dins l’estable. Per exemple, a l’inventari d’Antoni Folquet (1650), rector de Sant Sadurní, es detalla el botam, i se’ns diu que una bóta és a l’estable: “Ítem altra bóta de sinch càrregas poch *etcètera* de roure nova, y està dins <<dins>> la estable”.⁵¹

El botam varia en nombre i en capacitat segons les necessitats del mas. En els inventaris consultats normalment es detalla la cabuda de les bótes, i en dos casos se’n detalla el nombre de cercols. En trobem de diferents mides i tipus. El botam que hem documentat oscil·la entre les 2 i 28 cargues.⁵² Trobem bótes de 2 cargues, de 3 cargues, de 4 cargues, de 5 cargues, de 8 cargues, i, les més grans, de 9 cargues, 10 cargues, i 12 cargues. Al celler del mas de la Talalla (1569) s’esmenten, entre altres, “duas bótas grans”, i més endavant, en un altre inventari del mateix mas (1570) s’especifica que aquestes són “dues bótes grosses de deu o dotze càrregas, poch més o mancho”, i que tenen vuit cercols cadascuna.⁵³ Al celler de Joan Mestre (1580), de Rocamora, en trobem una de 12 cargues.⁵⁴ Aquestes de 10 i 12 cargues ja són molt grosses.

Entre les bótes grosses o grans, en tenim del tipus anomenat de *cadireta* o *congrenyades*. Aquestes bótes estan destinades especialment a la criaça del vi. En parlem més endavant.

Després tenim els *carretells*. Són bótes petites, de poca capacitat, aptes per a carretejar, o sigui, pel transport. Els carretells que surten esmentats als inventaris consultats tenen una cabuda inferior als 200 litres. La seva capacitat oscil·la entre

⁵⁰ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 100r.

⁵¹ 4-11-1650, inv. d’Antoni Folquet, rector de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁵² Una carga, com a mesura de pes, equival a tres quintars; i com a mesura de capacitat equival a 121,60 litres.

⁵³ “Primo dues bótes grosses de deu o dotze <<dotze>> càrregas, poch més o mancho, ab vuit sèrcolls quiscuna”. 18-5-1570, inv. de Jaume Martí, pagès, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, PX, P-XVI-94k-(3), bossa d’inventaris (1572-1607).).

⁵⁴ 1589, inv. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40v-42r, 77): “Ítem una bóta grossa de XII cargues, poch més ho mancho, miga de vi vermell”.

1/2 carga i 1'5 cargues. En troben al mas de la Talalla (1568/1569/1570), que en té uns 6 de diferent cabuda. També al mas Carbó, de Sant Joan Salerm, on n'hi ha un d'1 carga. En tres casos es detalla el seu contingut: vinagre i vi blanc. En la resta, només consta la cabuda, i en un cas es diu a més que està buit.

Les cinc “bótes grosses de cadireta” que s'esmenten al mas de Puigfedó són les bótes de *cadireta* o *congrenyades*, molt corrents a l'època. Aquestes bótes tenen els cercols o congrenyats de fusta i les dogues molt matusseres. Disposen d'una portella o “cadireta” per entrar-hi, situat a la part superior, i un forat per l'aixeta situat en una de les dogues inferiors del ventre. El material amb què són construïdes és de fusta d'olivera, de roure o d'alzina. No es detalla la capacitat d'aquelles cinc “bótes grosses de cadireta” del mas de Puigfedó, però pot oscil·lar entre les 9 i 10 cargues, o més, per identificació amb la capacitat del botam gran que s'utilitza en aquesta mateixa època al mas de la Talalla.

Les “duas bótas grossas” que es troben a la Talalla (1568). Es detalla que una és feta amb vuit cercols (ab vuyt çercolls), i són de “nou o deu càrregas” de capacitat cadascuna. Aquestes dues bótes són les mateixes “duas bótas grans” que un any després (1569) tornem a trobar esmentades en el mateix mas, aquesta vegada sense detallar-ne la capacitat.

A la casa de les Voltes de Sant Sadurní, Joan Martí (1618) té al celler una bóta gran de cadireta plena de vi claret de 15 cargues. Sembla que no és habitual a Catalunya usar botam de massa més capacitat, a diferència de Mallorca, on s'hi troben bótes congrenyades de 20 a 50 cargues. En dona fe el penedesenc Josep Antoni de Cabanyes (1834), en el seu viatge a Inca, que se sorprèn trobar-hi bótes congrenyades de 20 a 25 cargues.⁵⁵ O Lluís Salvador d'Habsburg, que en destaca una d'un 50 cargues trenta anys més tard a Lluçmajor.⁵⁶

⁵⁵ En el seu viatge a Inca, Mallorca, Antoni de Cabanyes troba en ús bótes de cadireta o congrenyades de 20 a 24 cargues, cosa que el sorprèn perquè, segons ell, a la seva terra era costum utilitzar bótes de 7 a 10 cargues. CABANYES, A. DE (1834): *Notas y observaciones hechas en mi viaje y permanencia en Mallorca*, p. 93 (cit. en GIRALT, E. (1988): *L'elaboració del vi abans de la fil·loxera*, L'Avenç, núm 31, p. 51). No obstant, en tenim documentada una de 12 cargues al Gorner (1580, inv. de Joan Mestre de Rocamora; APL, M-1568, f. 40v-42r, 77).

⁵⁶ D'ÀUSTRIA I TOSCANA, Lluís Salvador (1979): *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, Caja de Baleares “Sa Nostra”, 2a meitat, p. 162. (citad en GIRALT,

No obstant, al mas de la Riba, de Sant Jaume dels Domenys, l'eclésiàstic Josep Rosell (1667) en té dues d'algunes 28 cargues: “Dos bótes de cadireta de algunas vint-y-vuit càrregas poch més o manco”. A jutjar pels tres cellers que té, pel botam i per la premsa portàtil amb gàbia al baluart, així com la presència d'uns alambins, en aquell mas hi ha una gran activitat vinícola. El nombre i cabuda de les bótes denota la importància de l'explotació vinícola del mas. Dels masos de Lavern, el que té més capacitat vinificadora és el de Puigfedó, seguit de la Talalla, i en tercer lloc el de cal Carbó de Sant Joan Salerm.

El celler de Puigfedó està preparat per embotar una verema de 70 cargues. Disposa d'un cup, i tot que no es detalli la seva capacitat, per la quantitat de la verema estimem que no seria inferior a les 30 cargues, capacitat que té el cup de la Talalla. És el que té més bótes grans de tots. Disposa de 5 bótes grosses de cadireta, 3 de les quals estan plenes i 2 buides. Es tracta de bótes de *cadireta* o *congrenyades*, de les quals tampoc no se'n detalla la seva capacitat, però en tot cas aquesta no seria inferior a 9-10 cargues, per tractar-se del botam gran habitual de la terra. Tenia també 6 bótes més petites: 1 de 4 cargues, 3 de 2 cargues, i 2 de 2 cargues, totes plenes. El nombre i cabuda d'aquestes bótes denoten la pertinença a un gran colliter de vi per aquest període que estudiem: dobla en quantitat la capacitat dels altres dos masos estudiats: la Talalla i cal Carbó de Sant Joan Salerm. Això denota que el celler de Puigfedó no està destinat únicament al propi consum, sinó també al comerç. La resta dels objectes que consten al celler és il·legible a causa d'una mutilació en el suport, però tenint en compte l'extensió de les propietats de la família vindrien a confirmar el fet que estem davant un dels cellers més grans i ben equipats de la zona.

El celler de la Talalla (1568) està equipat amb un cup de fusta de 30 cargues amb set cèrcols, i botam gros. Té 2 bótes grosses de 9-10 cargues, una plena de vi vermell, i l'altra buida. Es detalla que una d'aquestes bótes grosses té vuit cèrcols.⁵⁷ El celler disposa també de botam menor: 1 carratell de mitja carga

E. (2008): *L'elaboració del vi*. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 407-408.

⁵⁷ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244): “Ítem duas bótes grossas, la una ab vuyt çèrcolls, cada una de tenguda de nou o deu càrregas,

ple de vi blanc, 1 carratell d'1 carga ple de vi blanc, 1 carratell d'1,5 cargues buit, i 1 bóta de 2 cargues buida, molt dolenta. Segons la capacitat de les bótes, el celler està preparat per embotar 25 cargues de vi. També hi ha una aixxa de fuster, eina consistent en una planxa corbada de ferro tallant per una de les seves vores, adaptada transversalment a un mànec, que serveix per desbastar la fusta, i emprada pel treball de boter, per arreglar bótes i reparar les avaries. També hi ha un rest d'esparg de dotze canes, corda gruixuda que pot tenir múltiples utilitats al celler, per ajudar a descarregar portadores al cup, per estirar, etc., i dues cistelles de canya, eina útil per collir raïms. El mas disposa també d'uns alambins.

El celler de cal Carbó, de Sant Joan Salerm (1565), té un cup de 16 cargues, la meitat del de la Talalla, i està equipat amb 8 bótes: 1 de 5 cargues, 2 de 4 cargues, 5 de 3 cargues, i 1 carretell d'1 carga. El botam té una capacitat total de 29 cargues, quatre més que el de la Talalla. Hi trobem també una aixeta de coure per treure el vi de les bótes, i dues portadores. A la casa hi ha també un aixxa de ferro amb mànec de fusta. I una carreta “ab tot compliment”, amb la qual es pot tragar tant el vi com l'aiguardent.

Fins aquí, hem constatat la presència de la vinya i el vi en els masos i cases del terme de Subirats al llarg del segle XVI i XVII. El cultiu de la vinya pren força sobretot al segle XVII, i molt especialment a la parròquia de Sant Sadurn de Subirats. L'equipament d'alguns cellers de finals del sis-cents en són en són una prova. L'hereu Fèlix Raventós i Codorniu (1698), del mas d'Anoia, disposa de dos cellers, una premsa amb els seus guarniments sense faixa, 13 bótes, de les quals 5 amb capacitat de 20 càrregues i mitja i 8 d'onse barrals, 5 portadores, un embut d'embotar vi i una aixeta de coure. La casa també compta amb “un pasadó de vinasa” i “dos cups ab sos brascats”.⁵⁸

la una plena de vi vermell, la altra buida”. En el mateix inv., quan es detalla el cup, es diu que aquest té un congreny i cinc cèrcols “ab un congrei y sinch cèrcolls”. Es fa la distinció, per tant, entre congreny i cèrcols. El congreny era un cèrcol matusser de fusta, molt gran, i els altres cèrcols podien ser fets de fusta flexible, de corda d'esparg o de ferro. A l'inv. no es detalla el material dels cèrcols de les bótes, però sí el d'una mitja quartera de gra, la qual té tres cèrcols de ferro: “una mitga cortera ab tres cèrcolls de ferro”.

⁵⁸ 7-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

4. TIPUS DE VI

Segons el raïm i el most que se'n treu, es pot obtenir diferents tipus de vi. A vegades, els inventaris detallen el tipus de vi que es guarda a les bótes. Com mostrem en el quadre 59, trobem els tipus següents: vi most, vi most vermell, vi blanc, claret, vi vermell, remost, i vinagre, que en un cas s'especifica que és “vi vermell agre”.

El mot “most” significa el suc del raïm recent espresmut durant la collita. No obstant, a l'època estudiada té una segona accepció, com a vi: es deia del vi molt jove, o sigui, del vi de l'any o novell. És en aquest segon sentit que hem d'entendre les 15 cargues de “vi most” que el mas de la Talalla ven a l'encant el mes d'abril de 1568.

La Salada (1561)	
vi vermell agre:	1 bóta de 3 cargues plena
La Talalla (1562)	
vi (no especificat):	1 bóta de 8 cargues per donar a les exèquies
vinagre:	1 carretell mig de vi agre
La Talalla (1568)	
vi vermell:	1 bóta grossa de 9-10 cargues plena
vi blanc:	1 carretell d'1 carga
	1 carretell d'1,5 cargues
vi most:	15 cargues
Cal Carbó de St. Joan Salerm (1565)	
vi most vermell:	1 bóta de 4 cargues
claret:	1 bóta de 4 cargues
vi blanc:	2 cargues
remost:	1,5 cargues
Puigfedó (1586)	
vi (no especificat):	3 bótes grosses de cadireta plenes

Quadre 60. *Tipus de vi i capacitat en cargues a St. Pere de Lavern, s-XVI.*

El *vi vermell* és la classe de vi més habitual. Aquest fet prova que es collia més quantitat de raïm negre que de blanc.

Al mas de la Talalla, a l'abril de 1568, trobem una bóta grossa de 9 o 10 cargues plena de vi vermell. La quantitat de vi blanc, en comparació, és molt inferior, i s'embota en carretells: un carretell d'1 carga, i un carretell d'1,5 cargues. Seguidament, aquell mateix mes es venen a l'encant 9 cargues, 4 cargues i 2 cargues de “vi most” a tres particulars respectivament. El preu és d'1 ducat per 3 cargues. Es tracta del vi vermell que hi havia en una de les dues bótes grosses, i que s'ha detallat que era vi most, o sigui, novell, vi de l'any. El vi vermell és també el que es deixa a l'arrendatari que entra al mas de la Talalla el 1569, “tres càrregas de vi vermell”, les que haurà de tornar un cop escindit el contracte, al cap de cinc anys.⁵⁹

Al mas Escardó (1629) trobem 10 cargues de vi vermell que “se a culit en dita vinya del mas Scardó”, o sigui, s'anomena només una vinya de dita heretat i s'hi cull raïm negre. La resta de l'heretat són 30 jornals de guaret bo, on s'hi planta cereal.⁶⁰

Tant el *vi claret* com el *vi vermell* es feia amb raïms negres. La diferència està en el temps de maceració del raïm trepitjat al cup.

Per obtenir *vi claret*, s'utilitzava, com hem dit, raïm negre. Així ho explica fra Miquel Agustí (1617): “Lo Vi de Rahims negras sen fa Vi de Peu, que es Vi Claret, molt clar, que no entra en la Tina, sino que pitjan los Rahims, y colanlo molt ab una ganasta”.⁶¹ El most de raïm negre i la brisa restaven junts un període molt curt de temps. Segons Francesc Gilabert, no s'hi havia d'estar més de 24 hores.⁶²

El prior distingeix una varietat de vi claret que anomena “*vi claret de tres nits*”, per l'elaboració del qual, el most ha de macerar amb la brisa tres dies i tres nits: “se fa del most de la Tina, apres que ha bullit lo vi tres dias, y tres nits en la Tina”. Explica que és un vi molt saludable pel ventre, i l'anomenen també “vi de

⁵⁹ 1569, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, Sde t. Pere de Lavern: “Ítem li dexam tres càrregas de vi vermell, lo qual té de tornar quant aurà acabat lo temps de dits sinch anys té de estar en la casa” (APL, M-1561, f. 118v, 265).

⁶⁰ 2-10-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁶¹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 100r-100v.

⁶² GILABERT, F. *Agricultura pràctica...*, op. cit., f. 48. (cit. en GIRALT, E. (2008: 410).

Parteras, y de ull de perdiu”. I diu que es pot obtenir més o menys clar segons el gust, deixant-lo més o menys temps al cup: “y per mes seguretat, si tindran dupte, si sera poc, o massa escur traurene un poc ab una taça, y ala claror veureu quant tindra la color queus donara gust, si traheu de la Tina altre vi claret mes clar del de tres nits que tenim dit, lo aureu de mudar com tinc dit del vi de Peu”. Després cal colar-lo, perquè porta molt de pòsit, i transvasar-lo a les bótes, on farà la segona fermentació.

El prior recomana que es trasbalsi al mes de gener, “ab diligencia, que no se esbrave”, reomplir la bóta amb “altre Vi bo, y sencer”, i esperar que hagi passat un any perquè “Aquest Vi no es de lloar per esser cru per lo ventrell, sino es que sia vell, que haja passat lo any”.

El *vi vermell* és com anomenaven arreu de Catalunya el *vi negre* fins ben entrat el segle XVII. Es podia elaborar de diferents maneres, segons el costum del lloc. Per elaborar-lo, aixafats els raïms negres, es deixaven barrejats el most i la brisa o *molla* en maceració, normalment dins el cup, fins que deixés de bullir, com explica el prior: “Lo vi vermell coneixereu quant sera fet, quant veureu la tina no bull, y lo vi esta defora la brisa, y les hores colareu vostre vi vermell”. De la brisa premsada s’obté el “vi premsat”, el qual “sera tant bo com laltre, y dins vuyt dies sen Podra beure, que parra vi vell”. Segueix dient que amb aquest vi es pot reomplir les bótes de vi claret, perquè la fusta “los axuga”, o si no amb bon vi. El lloc de maceració i fermentació acostumava a ser el cup, més o menys tapat amb posts, però podia variar, segons la zona.

Si es tractava de fer *vi blanc*, el prior diu que es poden deixar els raïms trepitjats al cup de tres a quatre dies. I distingeix el *vi macabeu* dels altres vins blancs. El procés d’elaboració és el mateix; la diferència està en què el macabeu s’ha de collir ben madur, i després fer-lo pansir al sol, com el *vi moscat*: “Lo vi Moscat, y lo vi Macabeu, se han de cullir molt madurs los Rahims, y despres deixarlos exugar, dos, o tres dies al Sol, per que sien ben exuts, y pansits, y apres pitjarlos be, y posarlos en una Tineta, y dexarlos estar tres, o quatre dias en la Tina bullint”. Després d’aquest temps, tots aquests vins es colaven i es posaven en

bótes, i es premsava la brisa: “y apres colarlo, y encontinent premsar, que lo premsat, sera tant bo com lo colat”.

El *remost* era un vi obtingut tirant aigua a la brisa. Com les *resaigües*, era un vinet de baixa graduació i fàcilment alterable. El seu consum era immediat, entre els mossos i els jornalers. També podia ser destinat a destil·lar aiguardent. Jaume Martí (1541), de la Talalla, en la pensió que assigna a la seva futura viuda, en cas que vulgués anar-se'n del mas, consten tres càrregues de vi, de les quals dues són de most i una de remost, entre altres coses.⁶³

També trobem *vinagre*. Està compost bàsicament d'aigua i àcid acètic, i prové de la fermentació acètica del vi. A la cuina, i a la taula, és estimat com a condiment, especialment per amanir. El “carretell mig de vi agre” que hi ha al mas de la Talalla (1562) sembla més aviat destinat al propi consum del mas. La capacitat del carretell mig ple és de mides raonables. Però també pot ser utilitzat per altres coses, per exemple, per netejar metalls com l'aram. El fet que Guillem Montserrat (1561), calderer, tingui a casa seva una bóta de 3 cargues plena de “vi vermell agre” vol dir, principalment per la capacitat de la bóta, que el vi vermell se li ha avinagrat, potser pels canvis de temperatura, amb les primeres calors – l'inventari es fa el 19 de març–, o perquè el vi ja estava en mal estat. Hi poden haver molts factors. En general, el vi, amb temperatures superiors als vint graus, bastava un lleuger contacte amb l'aire per avinagrar-se. Molts d'aquells vins eren fluixos i no estaven preparats per guardar-se massa temps. Tampoc es té notícia de l'ús del sofre com antiferment del vi pels segles XVI i XVII.⁶⁴ No obstant, el pot fer servir també pel seu ofici, per netejar els atuells d'aram que fabrica i ven.

L'elaboració del vi variava d'un lloc a l'altre, no hi havia unanimitat. Es feia segons el costum de cada lloc. Les diferències més notables eren en el

⁶³ 5-4-1541, test. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 62r, 221): “E si era cas que vingués a discòrdia an mon areu, y ella volrà anar estar forra casa, mentenint mon nom, que li sia dada la pensió de la casa, so és: VI q^o de forment e tres càrregues de vi, so és dues de most e I de remost, e hun corter de cansalada, e XXX sous en dinés”.

⁶⁴ La utilització del sofre com antiferment es va generalitzar amb lentitud. A inicis del segle XIX, Francesc Carbonell i Bravo (1820) a *Arte de hacer y conservar el vino con una noticia acerca de la fabricación de vinagre*, p. 197-200, reconeixia que no era una pràctica habitual. El 1877 es deia que era més aviat acostumat entre “vicultores cuidadosos” que no entre la resta dels pagesos; veg. GIRALT (2008): “L'elaboració del vi”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 416.

trepitjat, lloc de fermentació i temps de maceració. El temps de fermentació també podia variar segons l'estat de maduresa del raïm, o les condicions atmosfèriques.

Fra Miquel Agustí (1617) atribueix al sistema de trepitjat una de les causes principals de la diferència entre els vins del Rosselló, més forts, i els de Catalunya, més fluixos:⁶⁵

En lo de fer lo Vi en la Tina, se usa en Rossello posar la verema ben pitjada en la Tina, y despres de aver acabat de posar tota la verema, no la pitjan mes, y veig que en Cathalunya, se usa pitjar la Tina, mati y vespre, tant quant esta lo Vi a la Tina, jo tinch per millor no tocarla: perque ab lo girar que fan en Cathalunya mati y vespre, se esbrava, y pert lo vi la fortor. Per tant en Rossello, son mes forts los Vins, que en ninguna part de Catalunya, ab tot entenc que lo terratori ne es la causa.

A aquesta crítica del costum català de trepitjar massa la verema, que esventava el most i feia perdre força al vi, convé afegir les crítiques sobre la fermentació tumultuosa i la duració de la maceració dels vins al cup. Que “No hay regla fija entre nuestros labradores” ho constarà dos segles més tard Navarro Mas (1784), el qual en relació a la poca qualitat del vi escrivia:⁶⁶

(el vino) pierde mucho de su ayre y de su flogístico y a proporción de lo que se tarda en sacarlo más color toma, sale más grosero y pesado y la raspa y el granito le comunican mayor aspereza y acedia, sale menos agradable y vinoso y lleno de espíritus ardientes, menos capaz de conservación y de sufrir el transporte.

Precisament, el problema més gran que presentava el vi era la qualitat, que afectava sobretot a la seva ulterior conservació i criança. Podem concloure que al segle XVI, com durant tots els segles moderns, les tècniques d'elaboració del vi eren poc desenvolupades. A això, calia afegir-hi la falta de neteja en el maneig dels raïms i dels mosts, i els precaris mitjans de magatzemament. Els consells per remeiar els vins que proposa el *Llibre dels secrets d'agricultura* del pare Miquel Agustí (1617), pertanyen més el secretisme i la supersptició que no pas a la

⁶⁵ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 199v.

⁶⁶ Dins ZAMORA, F. DE (1973): *Diario de los viajes hechos en Cataluña de —, seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro Mas i Marquet, a cura de Ramon Boixareu*. Barcelona: Curial. Documents de Cultura, 3.

ciència. Hi havia l'operació obligada de *trasbalsar* el vi, també anomenada *trascolar*, *trafegar* o *tramostar*. A més d'aquests trasbalsos periòdics, que es feien normalment al mes de gener, al cap de tres mesos de ser a les bótes –“y se ha de colar a la Lluna vella del mes de Ianer, dia clar, y que fassa Tremontana”, explicava fra Miquel Agustí–, per treure les mares del vi, hi havia altres treballs. Probablement ja es coneixia el sofre, la combustió del qual produeix anhídrid sulfurós, un bon desinfectant i antiferment, però no en tenim constància escrita pels autors del segle XVI i XVII, fins al segle XVIII –són les “ansofrades” a què fa referència Navarro Mas (1784)–. Entre altres, es coneixia també l'aiguardent. L'addició d'aiguardent al vi servia per eliminar mals gustos, com el sofre, elevar-ne el grau i afavorir la seva conservació.

VII.3.2. EL PREU DEL VI

Els inventaris i encants ens proporcionen algunes referències sobre el preu del vi. A l'encant d'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm (1565), es ven vi vermell a 20 s. la càrrega. Vi vermell remost a 1 ll. 2 s. la càrrega. I vendes de vi, del qual part és most, part claret i part blanc, a 28 s. la càrrega.⁶⁷

Ítem duas càrregas de vi^f vermell ramost, venut al sènyer en Joan Riera a rahó de I liura II sous la càrrega valen II liures IIII sous. Dich II liures IIII sous.

Ítem una càrrega y tres barralons de vi vermell tots francs venut al dit Riera a rahó de vint sous la càrrega val I liura XV sous. Dich I liura XV sous.

Ítem nou càrregas y un barraló de vi, part most y part claret y part blanch, tot venut a mosèn Bernat Uguet, argenter, de Vilafrancha, a rahó de vint-y-vuyt sous la càrrega, tant vermell com claret y blanch valen dotze liures y denou sous. Dich XII liures XVIII sous.

Per altra part, 3 càrregues de vi most costen 1 ducat a l'encant dels béns d'Antoni Martí, de la Talalla (1568). En sous, 1 ducat equival a 24 sous, que venia a ser el preu de 2 porcells.⁶⁸

⁶⁷ 18-3-1562, encant d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r).

⁶⁸ 29-12-1561, test. de Macià Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

A l'inventari de Joan Salvà (1695), pagès, de Sant Sadurní, consta que s'han venut “setse càregas de vi a raix de cup a rahó vint-y-sinch reals càrrega”.⁶⁹

VII.3.3. LES AIGÜES DESTIL·LADES

Finalment, cal parlar dels *alambins* per fer aigües destil·lades. L'alambí és l'instrument típic usat per destil·lar. Consisteix en una caldera amb una tapadora en forma de cúpula d'on arrenca un tub que condueix els productes de la destil·lació a un refrigerant. Destil·lar “es un art”, diu fra Miquel Agustí (1617), un “modo per lo qual se estrau un licor, o humiditat de alguna cosa, per la virtut y força del foch, o de calor”. Els productes per destil·lar poden ser molt variats: vi, civada, fruita, plantes aromàtiques, arrels, etc. L'esmentat prior ho explica d'aquesta manera:⁷⁰

lo qual instrument es propri, no tant solament per destilar Ayguardent feta de vi, o de murcades de vi, o de Sivada, mes encara de totes maneres de plantes infusas ab bona cantitat de aygua comuna, per lo restant conve que lo capell tinga un gran bec que pas per dintre de una bota plena de aygua, per lo que lo vapor se condensia, y se torne en aygua.

La pràctica de destil·lar vi ja és present al terme de Subirats al segle XVI. A la parròquia de Sant Pere de Lavern, hem trobat inventariats tres alambins a la segona meitat del segle XVI. A cal Carbó, de Sant Joan Salerm trobem “*uns alambins per fer aygües estilades*” (1565). Al mas de la Talalla “*uns alambins de estany per fer aygües*” (1568); i al Gorner “*un alambí esclafat de aram*” (1589).

Troblem més mostres pel segle XVII. Per exemple, “uns alambins ia usats” al mas Escardó (1629). A l'entrada de la casa dels fills pupils Mas (1646), de la vila de Sant Sadurní, entre relles i bótes de diferent mida, trobem “una olla de fer aigua ardent de aram ab la trompa de aram, de pes de una roba i° nou lliuras”,

⁶⁹ 5-6-1695, inv. de Joan Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷⁰ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 116-118.

“uns ferros per a l’olla del aigua ardent”, “un caldaró ab nansa de ferro, que tot pesa sinc lliuras”, “una caldera petita sensa nansa de pes de set lliuras”.⁷¹

També al celler gran del mas de la Riba (1667), de Sant Jaume Sesoliveres, hi ha “una trompa de fer ayguardent de aram” i “uns alambins”. La hisenda té molt de vi, pel que es desprèn de la quantitat de bótes que tenen i dels tres cellers. Al mas, també hi ha aigua de roses. A la cambra gran, hi trobem “tres ampollas plenas de aygua ros”.

En dos casos es detalla el material amb què són construïts dos d’aquells instruments: l’alambí documentat a la Talalla és d’estany, i l’alambí del Gorner, documentat posteriorment, està fet d’aram. Hi havia una gran varietat d’alambins, tant en la forma com en el material. El pare Miquel Agustí (1617) explica que els més habituals eren els d’estany i d’aram, els quals van substituir els més antics fets de plom.

El fet de trobar alambins en aquests masos denota que una part de la producció de vi es destinava a fer destil.lats, com l’aiguardent.

L’aiguardent tenia diferents utilitats. Es podia fer servir per enfortir els vins, es podia consumir al mateix mas, o destinar-lo a la venda local.

Els vins fluixos es podien millorar o enfortir amb l’addició d’aiguardent, especialment per elevar-ne el grau, però també per treure regustos. Abans Per evitar l’agregament del vi, un pagès anònim de Porrera a finals del segle XVIII aconsellava una dosi de quatre quarts d’aiguardent refinat per cada bóta de vuit cargues, és a dir, aproximadament uns 15 litres d’aiguardent per cada 1000 litres de vi, un “remey únich, fácil de fer, y de no mol gasto”.⁷² També era utilitzat per fer mistela, que es deia que curava els mals de ventre, fleumes i ventositats, com destaca fra Miquel Agustí a inicis del segle XVI. Normalment la dosi era d’1 litre d’aiguardent per set litres de most.

L’aiguardent era una beguda molt generalitzada al matí, per esmorzar, especialment al camp. Significava un complement calòric important pel pagès.

⁷¹ 7-10-1646, inv. dels fills pupils Mas, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁷² JUNCOSA, I. (ed.) (1998): *Tractat d’agricultura. Manuscrit anònim de Porrera. Segle XVIII*. Reus: Centre d’Estudis Comarcals Josep Iglésies. Citat en GIRALT (2008): “L’elaboració del vi”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 415.

Com el vi, tampoc no podia faltar a mig matí o a mitja tarda als jornalers que treballaven al camp, especialment els dies freds de l'hivern. Denoten aquest fet les “duas botellas de fusta per portar a beure alls fanés” que hi ha a l'entrada de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) i a l'entrada del mas de la Talalla (1568), entre altres recipients, com les carbacetes per posar-hi la beguda, i les ampolles de vidre que trobem sovint als mateixos masos, com les “quatra ampollas de vidre” que hi ha a l'entrada de cal Carbó de Sant Joan Salerm.

Els brocalls o garrafes de vidre podien servir per guardar tant el vi com l'aiguardent. A l'entrada de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) trobem “quatra ampollas de vidre” i “sis brocalls de vidre, dos grans y quatre xichs”.

A cal Codorniu del mas (1698), de Sant Sadurní, hi havia “una pallenca encordada de garbellar vinasa”. La vinassa és el granet del raïm. Servia per donar als conills i les gallines. Picaven per allà. Aquest costum durà fins els anys 40 del segle XX. Garbellaven la brisa tal com sortia de la premsa i posaven el granet a assecar a l'era. (treien la rapa i feien assecar també una mica de pallofa, però era pell seca i els conills no ho volien, barrejat amb sagó i farinasses encara s'ho anaven menjant. El granet sempre fa granet, era com el blat. Quan estava sec, l'aplegaven i el posaven en sacs.

Garbellaven la brisa. Seca, sense humitat, ja no es floria i no es feia malbé. Un grapat de vinassa.

VII. 4. EINES I MATERIAL DE TREBALL

Ítem un cabàs de palma de comprar carn.
(1572)¹

VII.4.1. APROFITAMENT DELS RECURSOS PROPERS

Els mateixos pagesos i homes d'oficis fabricaven els seus estris amb recursos naturals de la mateixa localitat. Això requeria una tècnica per transformar-los en els objectes que necessitaven. Podem considerar que aquests treballs formaven part d'una manufactura local. A vegades, en els inventaris consta el material de què estan fets els objectes. A continuació, exposem els materials més habituals de què estan fets els objectes que consten en els inventaris que estudiem.

1. FUSTA

Els arbres de la localitat proporcionen la fusta que es necessita per fer mobles, material de construcció, jàssenes, posts, trossos de fusta, escales, sabates (“un parell de sabates de dit de fusta”, d'Antoni Cartró (1572), del mas Suau), etc.

És habitual trobar als masos jàssenes, posts, trossos de fusta; per exemple, Pere Font, del mas Font (1584), té a l'entrada una jàssena amb quatre posts de pi i

¹ 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, pubill del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r, 49).

“trosots de fusta dolents”. Les posts de fusta tenen moltes utilitats: obres de la casa, portes i finestres, llits, taules, bastera pels animals de l'estable com la que trobem al mas de la Talalla, etc.

D'acord amb els inventaris que estudiem, trobem diferents tipus de fusta, que anomenem a continuació:

Roure: bótes, taules, saladors, arades, cargols de premsa... El boter Bertran Sogas (1624), de Sant Sadurní, té a casa seva: “*Primo quatre bótas de roure;^d és a saber: una de una càrrega, altre de duas càrregas y duas de mitja càrrega. Ítem una tauleta rodona de fusta de roure. Ítem un salador de olivas de fusta de roure*”.

Noguer: “una pastera de fusta de noguer ab lo cubertor de pi, ja molt dolenta” (Guillem Montserrat, la Salada, 1561); “Ítem un banch de espaldera de noguer”, a casa del sastre Jaume Notó, de Sant Sadurní (1661).

Pi: se'n fan caixes, jàssenes... L'hereu Pere Font, del mas Font (1584), té “una jasana dabas (a baix) ab 4 posts de pi”. I el boter Bertran Sogas (1624), de Sant Sadurní: “Primo una caixa de fusta de pi dolenta ab son pany y clau, buida. Ítem altra^h caixa petita de fusta de pi. Ítem altra caixa petita de fusta de pi ab son pany y clau”.

Àlber i freixe: al corral d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “una scala de fusta de àlber que té setze escalons”. I a casa de pau Miquel del Gerner (1606) una bóta gran de cadireta amb “cèrcols de alba”. Al mas de la Riba (1667) hi ha “quatre caxas, duas de albe y duas de frexa” i altres tres, “duas de noguer y la altre de frexa”. Trobem escales de fusta

d'álber en diferents llocs de les cases -al corral, etc.-; tenen diferents utilitats. En alguns casos es detalla el nombre dels travessers o escalons, com la de setze escalons que té Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565).

Alzina: a casa de Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, Lavern, trobem al celler “tres posts de alsina”, i al menjador “una post de alsina llarga”. El fuster Antoni Ros (1669), de Sant Sadurní, treballa “dos trossos de biga de alzina per a fer uns caragols de premsa”.

Cervera: Magí Bas té un llit fet amb fusta de cervera (1681). I el rector Francesc Pandis (1688) té unes posts de cervera, noguer i pi que es venen per 5 lliures a l'encant.

Om: les portes del mas de Pau Miquel del Gorner (1604) són “fetas novas, de fusta de om”.

Xop: Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) té al corral “una rodella² de fusta de xop desgornida” i “una jassassa de xop”.

Xiprer: el bufet de la sala de la casa de les Voltes, de Sant Sadurní, és fet de fusta de xiprer (Joan Martí, 1618).

Savina: és un arbre o arbust de les cupressàcies, de l'espècie *juniperus sabina*. És molt fort i resistent. Es feia servir per fer cercols, com les dues bótes de dues càrregues amb “cercols de savina” de Pau Miquel del Gorner (1606). I també barralons, com el “barraló de ginebre sense galsar alt” que té

² Una rodella és un escut circular, un rodell és un cercol. La rodella també pot ser el cargol de collar el dental de l'arada (DCVB).

a l'entrada el boter Bertran Sogas de Sant Sadurní (1624). Hem de dir que *ginebre* és sinònim de *savina*, pel tipus *juniperus sabina*, segons Alcover-Moll.

2. FERRO

Sabem que existeix una ferreria al terme veí de Gelida, en funcionament ja des del segle XIV.³ I tenim documentats diferents ferrers a la vila de Sant Sadurní. Però a la zona no disposem de fargues. En tot cas, el ferro es faria a altres indrets, com les fargues dels Pirineus, i es distribuïria per tot Catalunya. Els ferrers el transformaven en aixades, ferradures dels cavalls, podadores, dalls, destrals, relles, etc., eines que trobem en els inventaris que estudiem.

3. COURE

Les fargues d'aram eren les encarregades de treballar el coure. I els courers eren els que transformaven el coure o aram (sinònim de coure) en olles, calderes, paelles, caces, cànirs, alambins, etc. A la Salada, trobem un calderer, Guillem Montserrat (1561), que treballa a la seva botiga per fabricar aquests objectes. Hi té plom, estany, aram i ferro. També pot treballar amb el llautó, un aliatge del coure i zinc. Posem per cas, a l'entrada del mas de la Talalla (1568), “un cantaret de coure ab un broch ja usat, i “una baçina de coura o de lautó”. Al mas de la Riba (1667) hi ha molts objectes d'aram a la cuina: una copa d'aram per sota la taula (un braser), un escalfador d'aram, una cassa d'aram, un cassó vell d'aram, una olla gran i una altra de més petita d'aram, una caldereta mitjanera, una cassola, tres paelles d'aram; al menjador tres candelers de llautó en una habitació una copeta de llautó (un braser); al corredor un embut d'aram, una aixeta de coure mitjanera; als cellers un embutet d'aram, una trompa de fer

³ L'establiment va ser fet per Guillem II de Cervelló, sr. de Gelida, el 20-2-1264 (Arxiu parroquial de Gelida, pergami núm 4).

aiguarent d'aram, quatre aixetes de coure, dues calderes grans d'aram, uns alambins; en la cambra gran, una olla d'aram gran, una cassà d'aram sense mànec,

4. ESTANY

L'estany és un metall més dur que el plom, molt mal·leable. En els inventaris, consten diversos objectes fets d'estany. Entre altres: “setze plats de estany, los quatre grans y los dotse mitjansers” (Antoni Guilera, rector, 1604); “uns alambins de estany per fer aygües” (la Talalla, 1568).

5. PELL

El bestiar, com veurem molt estès a la zona, proporciona pells. Els mateixos pagesos de la localitat les saben assecar i guardar. Són pells de bestiar ovicàpid –ovelles, cabrits, moltons- i també de tir –vedell, bou, euga-, com expliquem tot seguit. A casa de Pau Miquel del Gerner (1606) hi ha “quatre pells, duas de moltó, y una de ovella y una de cabrit”. I Joan Mestre de Rocamora (1580) té a les golfes “un cuiro de eugua”.

El treball de la pell genera diferents oficis i especialitats. Trobem blanquers i assaonadors, que preparaven les pells, i després els cuiraters, pelleters, etc. Molts d'ells estan instal·lats a Vilafranca del Penedès, entre altres llocs.

En els inventaris de la mostra, s'anomenen objectes fabricats amb el cuiro. Se'n fabriquen bosses, corretges, buiracs per les fletxes de la ballesta, cadires, o roba com calçons i sabates.

Bossa de cuiro: Antoni Cartró, pagès, del mas Suau (1572), de Lavern, té “una bossa ab una sinta de cuyro”. El cabaler Antoni Artigues (1575), de Lavern, té “una bossa de cuyro dolenta”. Una daga amb una “sinta o correja” i “una bosota de cuyro”, Antoni Bosc (1608), estranger, habitant a casa d'en Julià, de St. Joan Salerm.

- Buiracs:* buiracs (per les fletxes de la ballesta) (Perot Carbó, 1565).
- Cadires:* “tres cadires de cuiro” (Puigfedó, 1586); “dues cadires de cuir” (Antoni Guilera, rector de Sant Pau d’Ordal, 1604).
- Calçons:* “uns calsons de cuyro ja molt dolens”, Antoni Bosc (1608), estranger, habitant a casa d’en Julià, de St. Joan Salerm.
- Corretges:* Montserrat Forés, de la Creu (1576) té “una correga de cuyro dolenta”.
- Sabates:* “un parell de sabates de vadellet”, Antoni Bosc (1608), estranger, habitant a casa d’en Julià, de St. Joan Salerm.

6. ARGILA

El treball de l’argila forma part de la nostra cultura des d’antic. Els masos i les cases dels nostres inventaris estan plenes d’objectes fets d’argila. Uns serveixen per cuinar i menjar. Altres per guardar i transportar aliments i líquids. Trobem plats, olles, gerres de tota mena, etc. Per exemple: Joan Mestre (1578) de Sant Sadurní té uns tupins d’oripill, una albúrnica de terra, etc.

7. VIDRE

El vidre és una substància feta per la fusió de la mescla de sílice i potassa o sosa amb petites quantitats d’altres bases. Serveix per la fabricació de recipients, objectes d’adorn, etc.

Hem documentat dos forns de vidre actius durant el segle XVI i XVII, i un tercer del qual ens n'ha quedat rastre en la toponímia, com explicarem més endavant.

De vidre estan fets molts dels objectes que es guarden a les cases que consten en els inventaris: brocals, tasses, gots, albúrnies per posar olives, ampolles, etc. Entre altres, trobem els objectes de vidre següents: Joan Poch (1575), del mas Blanc de Sant Sadurní, té al celler: nou tasses de vidre, de les quals dues són de celicorn;⁴ una fruitera i un canteret de vidre; tres brocals, un de marc i els altres dos de dos al marc;⁵ i Lluç Mir compra a l'encant que segueix d'aquells béns una sort de vidre per 6 sous. Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní (1578), té una albúrnia de vidre plena d'olives, venuda a l'encant per 2 sous i 6 diners; una ampolleta, un brocal, un got i dos salers de vidre, venut tot per 2 sous. Salvador Rius, pagès de Sant Sadurní, té *“un paneret dins del qual y ha tres olletas de vídrer y u saler y un llengardaix, tot de vídrer”* (1606).⁶ A casa de Joan Martí de l'Hostal (1618), a la sala té dues tasses grans de vidre. A dins l'aigüera de l'entrada de Bartomeu Torrentmal trobem vuit tasses de vidre i una sort de brocals (1625).

On trobem més objectes de vidre, és al mas de la Riba (1667), on viu el sacerdot Josep Rosell: a la sala gran trobem un porronet de vidre, tres tasses, un brocal de mercader, quatre ampolletes d'apotecari, una ampolleta llargueta *“y tot açò de vidre”*; a la cuina de dalt, un setrill d'oli de vidre, un satrillet de vidre xic, un saler de vidre, una ampolla rodona de vidre, dos porronets de vidre, una *“patrona”* de vidre;⁷ al menjador o sala petita una sota copa de vidre, un canteret de vidre, quatre tasses de vidre una de les quals és gran, un esclop de vidre, dues ampolletes de vidre; a la cambra gran tres ampolles plenes d'aigua ros, un pot de vidre.

⁴ Documentem el tipus o forma de celicorn o salicorn. És una planta de l'espècie *Salsola soda* i de diferents espècies del gènere *salicorn*. Deu ser la forma del peu de la tassa. El DCVB dona l'exemple següent: *“tres gots de vidra ab peu de salicorn”*, doc. A. 1490 (arx. Cúria Fumada de Vic).

⁵ El brocal és una botella panxuda, i el marc és una unitat de pes antiga que equivalia a vuit unces.

⁶ 16-3-1606, inv. de Salvador Rius, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, papers solts, segle XVII, f. 1r-1v).

⁷ No hem trobat el significat de *“patrona”* pel cas que ens ocupa.

VII.4.2. ALTRES RECURSOS VEGETALS

Algunes plantes s'aprofiten com a matèria tèxtil, després de treballar-les amb la tècnica adequada. Per aquest ús, els inventaris mostren que es fa servir la berga, el cànem, la canya, l'empall, l'espart, el jonc, la palma, la palla i el vímet.

1. BERGA

En un cas, s'esmenten “tres sàries de verga nous” (Puigfedó, 1586). D'entrada, les sàries acostumen a ser fetes d'espart o de palma, i serveixen per transportar coses diverses a sobre d'un animal. El material de verga pot referir-se a la sarga. Però també pot referir-se a les vergues dels ceps, al Penedès.

2. CÀNEM

El cànem és una planta silvestre que es cultiva en zones amb abundància d'aigua, com horts, aiguamolls o a prop de les rieres i torrents. fa unes fibres molt llargues que, un cop tallades, s'amaren en basses d'aigua per estovar. Després, un cop assecades, se'n separa la fibra amb les bregadores, i després es pentina per fer fil. L'utilitzen els corders, per fer cordes i cordills. El fil de cànem serveix per fer sacs de tota mena per guardar i transportar grans i llegums, roba de vestir i de casa, així com les trunyelles de les cadires. Trobem una cadira de trunyella de cànem baixa que a la rectoria de Sant Pau d'Ordal (1604).⁸

⁸ En relació al cànem, en parlem més detingudament a l'apartat de *Els conreus industrials*, dins el capítol de *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

3. CANYA

Les canyes s'utilitzaven per fer emparrats als horts, encanyissats de sostres, per penjar coses, com els dinou rams de fil de cànem que trobem penjats en una canya a la paret de la cuina de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565).

Els cistellers les fan servir per fer cistells i coves. A la Salada (1561), Guillem Montserrat té “duas sistellas de canya ja usades”; i també en trobem altres dues cistelles a Puigfedó (1586) i a la Talalla (1568). A l'encant dels béns d'Antoni Cartró (1574), del mas Suau, es ven “una sistella de canya” per 4 diners.⁹ I al mas de la Creu (1576), de Lavern, trobem “una sistela de canya mitgensera”. A Sant Sadurní, Llorenç Vidal (1601) té “una cistella de canyas que no val res”; i Isidre Amigó (1698) “un cova de canya usat”, i un cove de canya “ab les voras de sarga negra”. I “un cove de canyas” al mas de la Riba (1667).

I trobem també altres objectes de canya, com les debanadores de capdellar fil. Al celler de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) hi ha “duas debanadores de canya ab arbre de ferro y lo peu de fusta”. I a l'entrada del mas de la Creu (1576), el masover Montserrat Forés hi té “unes debanadores de canya ab lo peu de fusta”.

També de canya són alguns recipients per posar el gra, com graners, sitjons i sisons. El masover de la Talalla, Vicenç Alavedra (1562), té al menjador “un sitggó de canya ple de forment”, entre el qual sitjó i un munt que té a terra hi ha cent tres quarteres de forment, i també té un altre “sitggó” ple de faves. Al mas Suau (1572), el pubill Antoni Cartró guarda el gra dins “un sisó de canya de tenguda de devuyt o vint corteras”. Joan Poch (1575), masover del mas Blanc, té “quatre graners de canya rahonables”. I Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, té a la sala “tres granés de canya, los dos nous y lo hu ja vell, ab una quartera y nou quartans de sivada”.

⁹ 26-9-1574, encant dels béns d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 64v).

4. EMPALL

L'empall és la palla llarga, no batuda, que queda un cop es tallen les espigues del blat. Se'n poden fer paneres, com la panera d'empall que trobem en una habitació del mas de la Creu (1576).

5. ESPART

L'espart és una planta gramínia de fulles molt fortes que es fa servir per fer cordes, senalles, cabaços, estores, soles d'espardenya, culs de cadires, etc. Com el cànem, es cull i es deixa assecar. Després es posa en aigua i s'hi deixa en remull vora un mes. Finalment, s'asseca, es pica, es pentina i es fila. Entre altres, trobem un rest d'espart al pou del mas de la Talalla (1568). Un garbell d'espart a l'habitació on dorm Joan Mestre de Rocamora (1580). Una sàrria d'espart al celler de Llorenç Vidal de Sant Sadurní (1601), venuda a l'encant per 3 sous. Dos cabaços d'espart del moliner Ramon Gaubert, del molí de Vilarnau, venuts per onze diners. O cadires d'espart, com les “dos cadiretas de spart” de l'apotecari Gabriel Oller de Sant Sadurní (1693); i la “cadireta de spart” que Fèlix Raventós Codorniu té a la cuina del mas d'Anoia, de Sant Sadurní (1698).

6. JONC

El jonc és una planta de les anomenades juncàcies, i creixen a la vora de les rieres i torrents, en llocs pantanosos o amb abundància d'aigua. Les seves tiges cilíndriques, primes i llargues s'empren per fer tota mena de paneres, cistells, garbells i altres objectes. Isidre Amigó (1691), pagès de Sant Sadurní, té “1 garballet de jonch” a la sala. I el marxant del mateix nom (1698) té “dos garbells, un de pell nou, altre de jonch, molt usat”. Joan Salvà (1695), pagès de Sant Sadurní, té a casa seva “dos garbells de jonchs de passar a sera, molt usades”.

7. PALLA

Amb la palla se'n fan paners i panerets. Per exemple, el “panaret de palla” amb roba a dins que té Antoni Cartró al mas Suau (1572); “una panera de palla” a casa de Montserrat Forés de la Creu (1576); els “tres paners de palla petits” de Pau Miquel del Gorner (1606); o també “un panaret de palla” que hi ha a l'habitació d'Isidre Amigó, pagès de Sant Sadurní (1691).

8. PALMA

La palma es treu del margalló, palmera petita molt abundant a les muntanyes properes d'Avinyonet i massís del Garraf. Se'n cullen els ullols, i un cop assecats, blanquejats, desbrinats i trenats, es cusen i se'n fan sàrries, senalles, escombres, ventalls, estores... Entre altres, a casa d'Antoni Cartró, del mas Suau (1572), trobem “un cabàs de palma de comprar carn”. I a l'encant dels béns d'aquell (1574) es ven “una scombra de palma” per 4 diners.¹⁰ Més o menys de característiques similars deu ser l'escombra bona de palma que Joan Poch té a la sala del mas Blanc (1575), de Sant Sadurní. Al mas de la Creu (1576), trobem “duas sanallas grans de palma” i “una sàrria de palma”. Una d'aquestes senalles de palma es ven a l'encant al vicari de la Granada, Salvador Tribuy, per 8 diners. Pau Palau, de Sant Joan Salerm (1584), té “una scombra de palma, i al mateix mas, anys després, el teixidor Miquel Ràfols té dues senalles de palma (1608). A mas Escardó (1629), el masover té dues sàrries de palma. I a Puigfedó (1586), Jaume Carbó té dos ventalls de palma. I Joan Mestre de Sant Sadurní (1578), a més de la sanalleta de palma que conté mig quartà de lleties, té “una storeta de palma”, que es ven a l'encant per 3 diners.

¹⁰ 26-9-1574, encant dels béns d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 64v).

9. SARGA

És un arbust caducifoli que creix a les vores dels rius, torrents i rieres. Se'n treu un vímet prim, anomenat també sarga, amb el qual se'n fan cistelles, vores de coves, paneres, vestiments d'ampolles de vidre, etc. Fèlix Raventós i Codorniu (1698), del mas d'Anoia, té diferents objectes fets de sarga: “dos penerets de sarga” a la sala, “un paner de sarga” a la cambra sobre la cuina, i “una sistelleta de sarga y un paner” dins una caixa tancada amb pany i clau. També el pagès Isidre Amigó (1691) de Sant Sadurní té un paner de sarga en una habitació, i un altre Isidre Amigó, marxant d'aquella vila, té un paner de sarga espatllat. I Llorenç Vidal (1601), a la cambra del cap de l'escala “un cova de canya ab las voras de sarga negra”, i dins una caixa una cistella de sarga que no val res.

10. VÍMET

El vímet és la branca de la vimetera i altres espècies del gènere de les salicàcies. Per la seva flexibilitat, es fa servir de material per la fabricació de cistells, coves i altres recipients similars, així com taules, cadires, etc. Entre altres, trobem “un panet de víment patit” a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), així com “una sistella de vímens bona y nova” al mas Suau (1572), i “un panet de vímens” al mas de la Creu (1576). I al mas de la Riba (1667), hi ha “uns argadells de víments”, igual que els argadells de vímet bons que trobem al mas Blanc (1575). Els argadells són cistells grans que acostumen a tenir tres pams d'ample per set de llarg i tres de fondària, molt usats al Penedès per dur porcells dins el carro.

VII.5. EINES DE CALDERER

Guillem Montserrat (1561), natural de Mallorca, fa de calderer al mas de la Salada. És un lloc propici, allunyat de la població, on els sorolls de l'ofici no molesten ningú. En el seu inventari, trobem els objectes següents propis del seu ofici, situats al lloc dit "la botiga", que es detallen a continuació:

Enclusa i

martell: una enclusa de ferro de dos quintars de pes, sis martells entre grans i xics, cinc martells llargs de forjar les calderes.

Manxa: dues manxes de fornal, una ja dolenta.

Tenalles: quatre tenalles de ferro de forjar.

Palaferro: un palaferro de ferro i una palaforca de fusta per sostenir el palaferro. El palaferro és una pala de ferro amb mànec llarg per treure alguna cosa del foc.

Tisores i

bima: unes tisores de ferro i una bima sense picar.

Tallador i

estanyador: un tallador de ferro amb mànec de fusta i un estanyador.

Rotuanera: una rotuanera amb el piló de coure.

Estany: un trosset d'estany que pesa mitja lliura.

Plom: un tros de plom de quinze lliures de pes.

Aram: sis lliures de trossos d'aram vell. Divuit lliures d'aram nou amb cinc peces.

Ferro: quatre lliures de ferro vell amb dos trossos.

Motlles de

fondre aram: uns motlles de terra de fondre aram.

VII.6. EINES DE FERRER

Enclusa i

martell: una enclusa i un martell per llossar les relles (1565, Antoni Carbó, Sant Joan Salerm); una enclusa petita (1565, Pere Carbó, Sant Joan Salerm).

Ferradura: “una ferradura” (Montserrat Forés, la Creu, 1576).

Llimes: 2 llimes (1565, Pere Carbó, St. Joan Salerm). Joan Mestre de Rocamora (1580) té mitja llima de serra a la seva habitació.

Tenalles: unes tenalles de ferrar (1562, Vicenç Alavedra, la Talalla); unes tenalles de ferrar (1568, Antoni Martí, la Talalla).

Manxa: una manxa de la fornal (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); dues manxes de fornal, una ja dolenta (Guillem Montserrat, la Salada, 1561).

Plana: és un martell pla de sota i de sobre que serveix per aplanar i polir en calent les peces treballades. Es posa a sobre del ferro roent per picar-hi amb un mall perquè no es coneguin els cops.

Trobem: “una plana” (Sebastià Romagosa, 1696); “una plana de fusta dolenta” (Perot Carbó, 1565); “una plana y un tribe venut a n’an Bartomeu Joffre per I sou I diner” (Antoni Carbó, St. Joan Salerm, 1565). Amb el mateix nom, pot ser una eina de paleta per aplanar la paret amb morter de calç, guix, etc.

Molls

de ferrer: uns molls de ferro de tenir al foc (1562, Vicenç Alavedra, la Talalla).

VII.7. EINES DE FUSTER

Aixes: una aixxa de ferro (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una aixxa de fuster (1568, Antoni Martí, la Talalla).

Plana: una plana de fusta dolenta (Perot Carbó, 1565).

Tribo: el tribo (també tribó o triba) és una barrina que es fa servir per foradar la fusta. “Ítem un tribo xic i molt curt” (Perot Carbó, 1565). “Ítem un triba gros y un de mitjà” (Sebastià Romagosa, 1696).

Tribanella: és una mena de tribo. “Ítem un cofre ... dins del qual y a ... una tribanella grossa y duas mitjanseras, tot dins una sanalla” (Pau Palau, St. Joan Salerm, 1584); “Ítem dos tribanellas dolentas” (Sebastià Romagosa, 1696)

Llimes: “Ítem un cabàs de ferramenta ont y a tribes planes, llimes y altra ferramenta” (Pau Miquel, el Gornet, 1606).

Enfilat: “un fillat” (Pere Font, mas Font, 1584).

VII.8. EINES DE SERRAR

Serres: una serra xica amb guarniment de fusta (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una serra (1568, Antoni Martí, la Talalla).

VII.9. EINES DE CAVAR

Aixada: tres aixades (1561, Guillem Montserrat, la Salada); una aixada estreta bona (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

D'aixades, n'hi ha d'amples i d'estretes. Pere Perull (1610), treballador d'origen francès, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, reconeix que té a casa de Montserrat Ferrer, de Monistrol, "una axada ampla y altra de estreta" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r).

Àrpiès: unes àrpiès de 3 pues (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); unes àrpiès de ferro amb tres pues (1568, Antoni Martí, la Talalla); unes àrpiès de ferro bones de tres pues¹¹ (1569, tutors de Jaume Martí, la Talalla).

Arpiots: tres arpiots dolents (1561, Guillem Montserrat, la Salada).

Càvec: un càvec (1561, Guillem Montserrat, la Salada); dos càvecs (1565, Antoni Carbó, Sant Joan Salerm); dos càvecs bons sense mànec (1568, Antoni Martí, la Talalla); 2 càvecs sense mànec, un de 6 lliures 9 unces, i l'altre de 5 lliures i 5 unces (1569, tutors Jaume Martí, la Talalla).

¹¹ Aquestes àrpiès probablement són les mateixes de l'inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, de 1568.

Caveguet

d'aixercolar: dos cavaguets d'aixercolar amb pues (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

Magall: un magall (és una aixada proveïda d'escarpell, per cavar la terra) (1562, Vicenç Alavedra, la Talalla); un magall (1568, Antoni Martí, la Talalla). Pere Perull (1610), treballador d'origen francès, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, reconeix que té a casa de don Francesc Vilana, Senyor de la quadra de Monistrol, "un magall".¹²

Mas: un mas de fusta amb tres arpions (Guillem Montserrat, la Salada, 1561).

VII.10. EINES DE TALL

Dalls: un dall de ferro sense mànec (1565, Pere Carbó, Sant Joan Salerm); un dall de ferro sense mànec (1568, Antoni Martí, la Talalla).

Destrals: una destral xica, la qual es ven per 2 sous (1561, Guillem Montserrat, la Salada); una destral de ferro (1565, Antoni Carbó, Sant Joan Salerm); una destral mitjana (1568, Antoni Martí, la Talalla; 1569, tutors Jaume Martí, la Talalla). Pere Perull (1610), treballador d'origen francès, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, reconeix que té a casa de Montserrat Ferrer, de Monistrol, "una destral de una mà" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r).

¹² 1610, test., de Pere Perull, treballador, hab. pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r): "Més a casa de don Francesc, un magall".

Massa i

tascons: entre altres, “una massa de estallar llenya ab dos destrals trencadas y un tascó” (Salvador Rius, Sant Sadurní, 1606),¹³ “una massa de fusta de fer llenya y un tascó de ferro” (Joan Martí, de les Voltes, St. Sadurní, 1618),¹⁴ “una massa de estellar i quatre tascons de ferro” (Felip Caldes, rector de St. Sadurní, 1643); i els “dos tascons de ferro de estellar llenya” (mas de la Riba, 1667)¹⁵.

Podadora: entre moltes altres, esmentem una podadora que té Perot Carbó, de Sant Joan Salerm (1565).

VII.11. EINES DE LLAURAR

Relles: una rella molt rompuda (1561, la Salada); 2 relles de ferro (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); 3 relles de ferro (1568, Antoni Martí, la Talalla); 2 relles de ferro, una que pesa 14,5 lliures i l'altra 11 lliures (1569, tutors Jaume Martí, la Talalla).

De relles, se n'acostuma a trobar en moltes cases. A Sant Sadurní, Fèlix Raventós i Codorniu (1698), del mas d'Anoia té “dos arrellas xicas” a la cambra sobre la cuina.

Arades:

per llaurar: una arada per llaurar molt rompuda (1561, Guillem Montserrat, la Salada).

¹³ 7-3-1606, inv. de Salvador Rius, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

¹⁴ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

¹⁵ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

2 arades, una sencera i bona amb el seu forniment, i l'altra dolenta sense esteva (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm);

de llaurar

amb mules: una arada per llaurar les mules (1568, Antoni Martí, la Talalla);

de llaurar

amb bous: dues arades de llaurar amb bous amb els seus guarniments “ab dentalls y tanalles y caveras” (1572, Antoni Cartró, mas Suau);
1 arada de llaurar amb bous amb el seu guarniment “bona y tota guarnida” (1576, Montserrat Forés, la Creu).

De la mostra dels inventaris de Sant Pere de Lavern, 6 famílies posseeixen arades, de les quals 3 famílies en posseeixen dues (Antoni Carbó (1565), de St. Joan Salerm; Antoni Cartró (1572), de mas Suau; i Pau Miquel (1606), del Gorner). En 4 casos es diu que estan senceres i en bon estat. Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té una arada sencera i bona.

A Sant Sadurní, Isidre Amigó (1691) té “una arada sens jou ni esteva” a l'eixida de casa seva.

Jous: a casa de Joan Mestre de Rocamora (1580), llauren amb mules. En tenen dues, de mig temps, una embastada i l'altra embardada. Però tenen també “un jou de bous sense espadellar”, sense cap bou a la casa.

Esquelles: entre altres, “dues esquellas de bestiar ab sos collars” (Montserrat Forés, la Creu, 1576).

VII.12. EINES DE SEGAR I BATRE

Falç: tres falços de segar ja dolentes (1561, Guillem Montserrat, la Salada).

Pere Perull (1610), treballador d'origen francès, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, reconeix que li deuen 14 sous per tres bucs “y una fals”.¹⁶

Garbells: tres garbells de passar blat a l'era, dues d'espesses i una de clara, usades (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); un garbell de purgar blat (1568, Antoni Martí, la Talalla).

Mesures: mitja quartera de fusta amb tres cercols de ferro (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); mitja quartera amb tres cercols de ferro (1568, Antoni Martí, la Talalla); mig cortà dolent (1568, Antoni Martí, la Talalla); un cortà de fusta (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

Pales: un paleny de purgar blat, dolent (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una pala de fusta (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

Forques: sis forques i un forcat de fusta (forca llarga) (1568, Antoni Martí, la Talalla).

Civaderes: una civadera de fusta amb pany i clau, de 12 quarteres (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

¹⁶ 1610, test. de Pere Perull, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r).

VII.13. EINES DE FER PA

Caixes: una caixota molt dolenta per tenir el sagó (1565, Antoni Martí, la Talalla); una altra caixota dolenta buida (1565, Antoni Martí, la Talalla).

Escombrea: una escombreta dins la pastera (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm).

Farinera: una farinera de fusta de pi en la qual hi ha un unsí, mig buida (Antoni Carbó, 1565, de Sant Joan Salerm); una farinera blava de vidre (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una farinera (Jaume Carbó, 1586, Puigfedó).

Forn: tot i les eines per fer pa que trobem en gairebé tots els masos, no s'esmenta gairebé mai el forn. En trobem un a la rectoria de Sant Pau d'Ordal: “un fornet de còurer pa”, juntament amb els estris habituals de fer pa (Antoni Guilera, rector, 1604). Pau Miquel del Gorner (1606) té el mas acabat de fer, i al pastador hi ha “un forn nou per a coure lo pa”, juntament amb tots els estris corresponents. També al mas de la Talalla (1663) trobem “un forn” al pastador, juntament amb una pala pel forn i una altra pel blat, i un bressol.

Pasteres: poden ser taules pastera o pasteres de tombarella. Entre altres, una pastera dolenta (1561, Guillem Montserrat, la Salada); una pastera gran bona de fusta d'álber amb el cobertor de pi (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una pastera de tomba a la

rectoria de Sant Pau d'Ordal, feta de pi i d'àlber (1604); una pastera de tomba nova amb els seus peus (Pau Miquel del Goner, 1606); una pastera de tombarella (Magí Bas, St. Joan Salerm, 1681).

Pales: entre altres, tres pales de fusta per posar el pa al forn (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una palota de ferro dins la pastera (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); una pala de fusta pel forn (1565, Antoni Martí, la Talalla).

Sarnador: un sarnador (dins la pastera) (1565, Antoni Martí, la Talalla).

Fanyador: entre altres, una palota de ferro ab un fanyador de fusta de noguer (1565, Antoni Martí, la Talalla).

Sedassos: un sedàs de serres dolent (de preu 1 s 9 d, = 21 d) (1561, Guillem Montserrat, la Salada); cinc sedassos entre bons i dolens (1565, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm); dos sedassos, un de seda i l'altre de ferros (1565, Antoni Martí, la Talalla).

A Sant pau d'Ordal, el rector té “un sedàs de seda”al pastador, juntament amb els altres atuells per fer par (Antoni Guilera, rectoria St. Pau d'Ordal, 1604).

VII.14. EINES PER L'OLI

Alfàbies: dues alfàbies per tenir oli de dues cargues (mas de Rocamora, 1580).

Càntir: un càntir de terra olier (Antoni Carbó, 1565).

- Collidora:* una collidora de prendre oli (mas de Rocamora, 1580).
- Embut i trasedor:* un embut i un “trasedor” d’oli (mas de Rocamora, 1580).
- Gerres:* quatre gerres olieres (Antoni Carbó, 1565); una gerra gran de la boca estreta d’oli per cuinar, i dues gerres de dues anses de quatre quartans (Pau Miquel, el Gornet, 1606).
- Salador:* un salador d’olives de fusta de roure (Bertran Sogas, boter, 1624).
- Trull:* un trull amb pastera, corró de pedra i caixa de fusta encastada (Antoni Carbó II, St. Joan Salerm, 1565); un trull descobert un poc espatllat (Antoni Carbó III, St. Joan Salerm, 1647); un trull amb una clàvia de ferro grossa (mas de Figarola, 1584).
- Quilma:* una quilma oliera (Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, 1565)

VII.15. EINES DE BOTER

A casa de Bertran Sogas, boter de Sant Sadurní (1624), trobem els estris següents:

Adreçador: un adreçador.¹⁷

Aixes i aixol: dues aixes i un aixol, dos aixols de fer esclops.

¹⁷ L’adreçador és una eina de fuster, similar a la garlopa, però el ferro només té la meitat d’amplada de la fusta, i l’altra meitat forma un galze que s’aferma al cantell de la peça que es planeja a fi d’igualar bé i deixar recta i plana la superfície de la fusta que es planeja. (DCVB).

Aixol: un aixol de fer gavadals.¹⁸

Bancs de

fustejar: dos bancs de fustejar.

Banqueta: una banqueta de vestir barralons amb el seu motlle.

Cèrcols: dues dotzenes de cercols.

Ciment: ciment per cimentar bótes.¹⁹

Coltell: dos coltells.²⁰

Compassos: dos compassos de fusta.

Destral: dues destrals.

Ferro: un ferro de tenir cercols.

Gafes: dues gafes de posar cercols.

Galzadors: dos galzadors.

Martell: un martellet.

¹⁸ El gavadal és un recipient de fusta de forma quadrangular per rentar els plats o posar el menjar dels porcs i altre bestiar. També pot ser de forma circular amb cercols pel mateix servei. (DCVB).

¹⁹ El ciment és una mena de ribot o garlopa molt gran, de sis o set pams de llargària, que fan servir els boters per a planejar les dogues. Es treballa no fixant la peça a treballar i movent l'eina, sinó al revés, amb l'eina descansant per un extrem en terra i per l'altre damunt un dospeus, i tenint el tall a la part superior. També hi ha el *mig-ciment*, que és una eina de la mateixa forma però més petita, que serveix per a començar a rebaixar les peces. (DCVB).

²⁰ El coltell és una eina que té una fulla d'acer una mica corbada i amb mànec a cada cap, que empren els boters i els treballadors de fusta en general, per treballar superfícies corbes. També hi ha coltells per fer esclòps, una mica semblants. (DCVB).

Planes: quatre planes, dues de llargues i dues de curtes. I una altra plana.

Posts: tres posts de pi.

Raspa: tres raspes d'esclops.²¹

Tribe: cinc tribes. Un tribe per fer el forat gran de les bótes.

*Tinter amb
almangra i*

llinyola: un tinter de tenir almangra amb la seva llinyola.²²

VII.16. EINES DE MESTRE DE CASES

Càvec de fer

argamassa: al mas de la Riba (1667) trobem un càvec de fer argamassa.

Garbella: a la botiga, una garbella i unes taules de mestre de cases (mas de la Riba, 1667).

*Taules de
mestre de*

cases: unes taules de mestre de cases (mas de la Riba, 1667).

²¹ La raspa és una mena de llima que té la superfície guarnida de dents triangulars o còniques, més sortints que les estries de la llima pròpiament dita, i serveix per a rebaixar o allisar fusta, os, banya, etc., mentres que la llima té més aplicació per als metalls. (DCVB).

²² L'almangra és un tint, fet amb òxid i terres, que en aquest cas serveix per tintar la llinyola o cordill. Aquesta llinyola, posada en tensió i impregnada d'almangra, serveix per marcar línies rectes damunt la fusta per serrar o obrar d'una altra manera. (DCVB).

VII.17. MESURES DE GRA, DE CABUDA I DE PES

1. *Senalles de mitja quartera i de tres quartans*

Joan Mestre, del Gorner (1580) “una sanalla de miga cortera”. A l’entrada el mas de Pau Miquel, del Gorner (1604), de Lavern, hi ha “duas sanalles noves grans de mija quartera, y una de petita” i “duas sanalles novas de dos cortans cada una”.

A casa de Joan Gaubert (1628), moliner, de Sant Sadurní, trobem “una senalla de mitja cortera” de 2 s de preu.²³

Joan Batlle (1690), de la vila de Sant Sadurní, terme de Subirats, té “tres sanallas, una de mitja quartera y dos de tres quartans, <<una>> tot usat”.

A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la vila de Sant Sadurní, “dos sanallas de mitja cortera” a la sala.

2. *Quarteres, mig quartà, cortaró*

Es diu si els cercols són de ferro. Trobem quarteres amb cercols de ferro; mig quartà “ab dos cercolls de ferro”; mitja quartera també amb 2 cercols de ferro. (la Creu, 1576). Mitja quartera “ab sos sèrcolls de ferro” (mas de Figarola, 1584).

3. *Gàbies de fer quarteres*

Al mas Font (1584), de Lavern, trobem “una gàbia de fer corteras”.

A casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, s’hi troben “mix cortà y mix cortaró, tot junt”.

²³ 27-8-1628, encant dels béns de Joan Gaubert, hab. a St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 25).

Josep Tobella (1696), ferrer, de Sant Sadurní, té “una mitja quartera” i “un mitj quartà”.

A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la vila de Sant Sadurní, “una mitja cortera”.

4. *Sacs de diferents mides*

A casa de Jaume Notó (1697), pagès, de Sant Sadurní, hi ha “dos sachs, un de quartera y altre de mitja quartera”.

5. *Eines per fer quarteres*

Els mateixos pagesos tenen fustes i eines per fer les quarteres. A casa d'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm (1565) hi ha “un buch de fusta per fer una mitja cortera”, venut a l'encant per 3 s 4 d. Hi ha també “un cortà de fusta” i mitja quartera.

A casa de Pau Palau, de Sant Joan Salerm (1584) hi trobem “un buc”, objecte que forma una cavitat que serveix per fer quarteres.

Pere Font, del mas Font (1584) “dos buchs” a fora al portal i “una gàbia de fer corteras”.

6. *Romanes*

De romanès per pesar, en trobem de diferents tipus i estat. Joan Mestre de Rocamora (1580) té una romana sense piló amb sis peses de ferro per pesar, i una romana grossa en què s'hi pesen quatre quintrs i mig.

Al mas de Figarola (1584), a l'entrada hi ha una romaneta xica amb el seu piló de plom.

A Sant Sadurní en trobem algunes més. Salvador Rius (1606) en té una de petita. Joan Martí de les Voltes (1618) en té una de gran i una altra de petita. Igual que el ferrer Josep Tobella (1696), que també en té dues, “una petita y altra majora”.

TESTIMONIS MATERIALS DE LA VIDA DOMÈSTICA

A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de Sant Sadurní, hi ha “una romana”, sense detallar-ne res més.

VII.18. EL VESTUARI

Ítem una gonella morada ab son sayet sens mànagas reonable, la qual se diu que era de la primera muller de dit defunct. (1572)¹

La forma de vestir està relacionada amb l'estament i condició social dels usuaris. Per les famílies pageses benestants, la indumentària era una manera de mostrar el seu estatus i riquesa. I en una època de canvis, on creixen les viles i s'hi instal·len homes d'ofici i del comerç, molts d'ells originaris de masos de la rodalia, és també una manera de distingir-se, o voler-se distinguir.

Una manera de distingir-se també era en la qualitat dels materials de què estaven fetes les peces de roba de vestir. Algunes d'aquestes peces podien tenir la mateixa designació o nom, però es diferenciaven en la qualitat de les robes.

Els inventaris *post-mortem* són una font de primer ordre per conèixer les robes i els vestits que portaven els homes i les dones. Algunes eren robes de vestir ordinàries, de cada dia o d'anar per casa; i altres, més ornades i luxoses, eren per les ocasions especials, com els diumenges, les bodes, els baptismes, "per la festa", com les robes guarnides amb fil d'or que trobem en les caixes de la cambra de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó; o robes fosques i més austeres per vestir en situacions de dol.

La roba s'aprofitava. Es venia a l'encant, es donava o deixava en herència, passava de mares a filles i de pares a fills. Els inventaris i els testaments donen

¹ 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, pubill, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r, 49).

prova d'això. Sovint se n'indica el seu estat amb adjectius i expressions com: “vell”, “oldà”, “oldana”, i remarcant-ne l'estat: “usat”, “tot usat”, “ja usada”, “ja un poc usat”, “no gaire bo”, “lo hu bo y l'altra dolent”, “ja dolent”, “molt dolent”, “molt dolenta”, “molt dolent tot”, “totas dollentas”, “del temps antich que no val res”, o bé “rahonable”, “reonables”, “nou”, “nova”, etc.

Trobem esmentats diferents tipus de pells, teixits o draps així com una gran varietat de colors: blancs, negres, una àmplia gamma de grisos, marrons i castanys, i destaquen especialment els colors vius i llampants, com el blau, vermell, groc, etc., com anem explicant tot seguit.

VII.18.1. TIPUS DE TEIXITS

Segons la terminologia de l'època, es deia *drap* o *pany* a qualsevol tipus de teixit i matèria tèxtil. Entre els més destacats, hi ha la *llana*, el *lli*, el *cànem*, el *cotó* i la *seda*.

El mot *tela* serveix per designar un teixit obrat amb fils entrellaçats, de llargada i amplària considerables i de gruix relativament petit (DCVB). O sigui, designa una peça de roba fina. Aquesta roba podia ser de tela de lli, de cotó, de seda, entre altres, i tant s'usava per fer roba de llit i de casa, com llançols, coixineres, tovalloles, com roba de vestir, entre la qual també els folres. A la botiga del marxant Josep Amigó (1687), de la vila de Sant Sadurní, hi trobem “dos pessas de tela Parma”, o sigui, procedent o a l'estil de l'originària de la ciutat de Parma, d'Itàlia, i “una pessa de Gènova”, procedent d'aquella altra ciutat italiana. A casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça, hi ha “un capell de tela ab uns nuets de seda negra”, juntament amb “sinch llansols, los dos dolents y los altres bons, y dues telas de llansol bonas” i “dos mocadors de tela nous”. Així com “un drap de cap guarnit de tela” que trobem entre la roba de Teresa Farran (segle XVI), de Sant Sadurní. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “una saya de contray sense cos folrada de tela negra”. Entre les robes de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, hi ha “una camisa de tela prima guarnida de or”. I entre les d'Antoni Martí (1568), de la Tallalla, “una còffia de tela ab guarnició de or” així com “un collet de tela guarnit

de or”. Per la seva part, la primera dona d’Antoni Cartró (1572), del mas Suau, tenia “una camissa de dona, lo cos de tela y lo faldar de cànem, ja molt dolenta”. El rector de Sant Pere de Lavern, Francesc Pandis (1688), tenia “un gipó de tela usat”, venut a l’encant per 2 s. I a l’època de dot que ferma Joan Canals (1583), de Santa Creu de Creixà, a Bartomeu Terme, de Sant Joan Salerm, consten “tres cosets de tella tots nous” i “un drap de cap de tella guarnit de floquedura”.²

A. TEIXIT DE LLANA

La *llana* era un dels teixits predominants. Per aquest motiu, el terme “drap” o “pany”, tot i referir-se a qualsevol tipus de teixit i material tèxtil, quan s’escrivía sol, sovint era sinònim de llana.

El jesuïta Pere Gil (1600), en la seva geografia de Catalunya, destaca el “*gran negoci de fer drap de llana*”, la gran proliferació de paraires -o teixidors de draps de llana-, la gran varietat de teles de diferents llanes, filats i colors que es treballaven, i també que es guanyaven més bons jornals filant la llana que no el lli:³

La causa perquè en Cathalunya y haja gran negoci de fer drap de llana y parayres innumerables que fan finíssims draps nomenats sergils, rossos, burells, vayetas, cordellats, stamenyas, contrays, rassas, granas; y estos de differents llanas; y filassas y collors, y com los minyons y donas guanyan molt més y millor jornal filant la llana que no lo lli en Cathalunya [...].

Segons el pare Gil, la llana era molt abundosa a les terres catalanes. Als masos del terme de Subirats acostuma a haver ramats d’ovicàprids i és freqüent trobar llana guardada per les cases, d’acord amb els inventaris consultats. La llana era molt útil per fer matalassos i teixits.⁴

² 4-5-1583, època de dot fermada per Joan Canals, pagès, de la pr. de Sta. Creu de Creixà, terme de Piera, a Bartomeu Terme, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 204r, 642).

³ IGLÉSIES, J. (1949/2002): Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. Barcelona: IEC, p. 232.

⁴ Són molts els masos que tenen ramat propi o en comanda, i en els contractes s’acostuma a anomenar la llana. Recordem, per exemple, les “tresentes bèstias de lana, entre xichs y grans” que trobem a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó (APL, inventaris i encants, documents solts, f.

Entre els teixits de llana que anomena el pare Gil, trobem *sergil*, *ros*, *burell*, *baieta*, *cordellat*, *estamenya*, *contrai*, *rasa* i *grana*. Però també trobem altres draps de llana, com anirem explicant.

1. *baieta*

La *baieta* és un teixit ordinari de llana, o barrejat de llana i cotó, enfeltrat i cobert de pèl per una o ambdues cares. A casa d'Antoni Ros (1669), fuster de Sant Sadurní, trobem “una capa de bayeta ja usada que s'és venuda al hereu Mas de la Riera per tres lliuras”.

2. *borra*

La *borra* era també una pany de llana ordinari i bast. El rector de Lavern, Francesc Pandis (1688), té “una vànova de borra ab puntas”, que es ven a l'encant per 2 ll. 19 s. Aquesta vànova pot ser de borra de llana, però també de borra de cànem.

3. *burell*

El *burell* era un tipus de pany de llana ordinari, bastant gruixut i bast, de color grisós, amb diferents tonalitats, molt utilitzat per fer roba exterior masculina, com calces, capes, gambetos, etc. També se'n podien fer faldilles per les dones. Entre altres, Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, té a casa seva “unas faldillas de burell ja dolentas tenyidas de negre ab la ferma verda”. El bracer Francesc Portari (1622), habitant a Sant Sadurní, té “unes calsas vellas de

3r-5r); o el ramat d'ovelles que trobem al corral del bestiar del mas d'Antoni Carbó II (1565), de St. Joan Salerm, que era propietat de Macià Carbó, de Puigfedó, batlle de Subirats, les quals es tenien “a mitga lana y a mig anyell” (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139); el ramat de “noranta moltons” que té Pau Miquel (1606), del Gorner, a casa d'en Casanella, de Saumell, deixats a guany i “la llana partidora” (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34). Toni Romeu (1589), del mas dels Borrulls, té un ramat de “noranta y tres ovellas, y vuytanta entre anyells y anyellas, y catorze cabres y dotze cabrits o cabridas” (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 9). En línies generals, trobem masos amb bestiar ovicàpid que oscil·la entre 13 caps, 20 caps, 40 caps, 70 caps, 90 caps, 140 caps i 300 caps; veg. l'apartat de *El bestiar* del capítol *La producció agrària* d'aquesta tesi.

burell”, venudes a l’encant per 5 s. i 5 d.; i Francesc Rius (1616), també de Sant Sadurní, “unes calses de burellet d’Elcover” venudes per 4 s. i 3 d. Aquest exemple ens indica l’estil o procedència de la població catalana on es devia fabricar, Alcover (Alt Camp, Tarragona). Trobem també atzarenes de burell, com “una adsarena de burell, tota nova” entre els béns de Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní. o un “papafigo de burell ja dolent” a cal Julià de Sant Joan Salerm, entre les pertinences del treballador d’origen occità Antoni Bosc (1608).

4. *cordellat*

El *cordellat* era un drap de llana filada a casa, que formava uns reguixos a manera de cordons i servia per a fer peces de vestit de tota mena (DCVB). Se’n fan faldilles de dona, calces d’home, abrigalls, mitges, etc. Entre altres, Teresa Farran (finals s-XVI) té “unas faldillas de sergil, altres de fil en pue, altres de cordellats de servey”. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, “unas calsas de perdillo de cordellat de plateado folrades de tela, ab sos calsons” i “uns cuxots de perdillo ja molt usats”. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, “uns cuxots de calsas de cordelat trapats ja usats”. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, “unas calses a la paraguesca de cordellat negre, bonas”. Pere Soler (1685), rector de Monistrol d’Anoia, té “unas calsas de cordellats”. I a casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem “un abrigall de criatura de cordellats vermell” i una “roba de llana de dona, unas norenjadas, altres de cordellat vert”. Entre la roba de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s’està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, trobem “unas mitjas de cordellat pardo ja usadas.

5. *contrai*

El *contrai* era una tela que, des del segle XV, es fabricava a imitació dels teixits de la ciutat belga de *Courtrai*, d’on pren el nom (DCVB). Servia per fer diversos vestits i robes, tals com capes, saïos, saïes, mànigues, roba llarga com les

goneres, vels, etc. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “una capa de contrai ab una faxeta de velut”, “un sayo de contray ab lo cos forrat de vert”, “un altre sayet de contray ab mànegas guarnit de velut ja usat” i “una saya de contray sense cos folrada de tela negra”. Per la seva part, Magdalena Sala, viuda d’Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, té dins un cofre de fusta d’alber pintat “una gonella de contray sense sayera”, venuda a l’encant per 3 ll. 2 s. I Jaume Carbó (1586), dins una caixa de la sala, guarda “unas mànegas de dona grans de contray lisas”, “unas altres de contray negras gornidas de velut negra” i “un cos de contray negra guarnit de velut negra”, i dins una de les caixes de la seva habitació, “una saia de contray negra guarnida de velut negra ab una faxa y dos rivets de tafatà”. A casa d’Antoni Martí (1568), de la Talalla, té “un vell de contray ab guarnició y fullataria de or”. i Pau Miquel (1606), del Gorner, “una casaca de contrall sense mànegas quarnida de pasamà negre, usada” i “uns calsets de contrall forrats de drap de casa, un poc usats”.

No hem de confondre el teixit de *contraï* amb el de *cambrai* (i la variant *cambray*), procedent de la ciutat francesa de *Cambrai*, documentats des del segle XIII (DCVB). En el nostre cas, no n’hem trobat esmentat cap cas.

6. *blanc*

El *blanc* és un teixit de llana de blanqueria. A casa d’Antoni Cartró (1572), del mas Suau, hi ha “un drap de cap obrat de blanch y un capell brodat de seda de grana ja usat” que eren de la primera muller d’aquell. A l’inventari de la roba de Teresa Farran (segle XVI), hom troba “un gipó de blau guarnit de llitera i de blanc ab mànegas verdas”.

7. *estamenya*

L’*estamenya* era un pany de llana o estam que servia per fer gipons, faldes, cobrellits, mantells, de diferents colors (DCVB). Es considerava una roba aspra que també servia per confeccionar atzerenes, mongils i hàbits religiosos, i en aquests casos acostumava a ser de color negre. Es considerava una roba aspra

inventaris, trobem atzarenes d'estamenya negra, i poden estar gornides de tafetà. Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té a casa seva “una atsarena, gornida de tafetà, de astamenya negra”, “altra adserena de astamenya borella ab mitja mànaga” i “un mongill de dol o adsarena usada”. Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “una atzerena d'estamenya negra ab mànega gran”.

8. *feltre*

El *feltre* era un drap gruixut de llana fabricat a amb fibres embolicades confusament i adherides les unes a les altres, que s'obté pastant el conjunt de fibres i sometent-lo a l'acció de la humitat, de la pressió i a vegades de la calor, i serveix per a la fabricació de capells (DCVB). Antoni Martí (1568), de la Talalla, té “un sombrero de feltra”. I Antoni Cartró (1572), del mas Suau, també era de feltre “quasi nou”.

9. *grana*

Amb el nom de *grana* es designava el drap de llana tenyit d'aquella tonalitat. El colorant es treu de la cotxinilla, una planta que expremuda dona una substància de color vermell (DCVB). Era un tint de bona qualitat i molt car, i els draps que s'hi tenyien s'anomenaven *draps de grana* o *grana*. Aquest teixit s'esmenta molt en els nostres inventaris, tant per roba de llit com de vestir. Entre altres, Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, guarda “una gonella sense cos, de morat de grana, ab una faxa de setí morisgot”. A casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, hi ha “unas faldillas de grana novas guarnidas de velut carmasí ab tres faxes ab uns repunts de seda blanca”. Entre els béns de Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem “unes faldiles de grana guornidas ab quatre rivets de velut vermell” i “un cos y mànigues de grana guornit de velut vermell”. Les “coxineres de grana velles” de casa d'Isidre Batlle (1659), de la Pujada, es donen a la seva

viuda, Maria Batlle. A casa de Llorenç Martí (1664), de la Talalla, trobem “unes faldilles de grana borda usadas”.

No hem de confondre els draps de llana de grana amb els draps de seda de grana, ja que el nom grana designa també un color i s'empra molt per robes de seda. Per exemple, “una camisa de dona brodada de seda de grana, ja molt dolenta” i “un capell brodat de seda de grana, tot nou” que trobem a casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça.

10. *El panyo*

El *panyo* era un altre teixit de llana, quasi sempre d'un sol color, enfeltrat de manera que no es veien els fils que el componien (DCVB). Entre altres, Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té “una capa de panyo usada”. A l'encant de Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, es ven “un gambeto de panyo” per 26 reals, equivalents a 2 i mig ll. 2 s. i 5 d. I Joan Miquel Ferrer (1661), de Sant Sadurní, té “un capotillo de panyo vell y unas calças vellas y altre capotillo vell”. L'alferes Josep d'Espeleta (1686) té “un vestit de panyo d'Olanda, ço és, justacos y baló, tot folrat de tefatà blau”, i un “altra vestit de panyo”.

11. *ros*

El *ros* és un dels teixits de llana que anomena el pare Gil. Pot ser que prengui el nom del color ros. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, té “unas faldillas de ros, bonas, ab la ferma blanca y blanca”.

12. *sergil*

El *sergil* (també sargil o sargill) era un tipus de drap de llana ordinari que es feia servir per fer davantals, faldilles i gipons. Entre la roba de Teresa Ferran (finals del segle XVI), de Sant Sadurní, trobem “unas faldillas de sergil” i “2

devantals de sargil bons”.⁵ entre la de Mònica Ferrer (1691), de Sant Sadurní, hi ha “un gipó de sargil”. I casa del moliner Antoni Ràfols (1686), del molí nou de Sant Sadurní, hi ha també “un davantal de sargil”. També es feia servir per fer roba ordinària de vestir d’home, com ara capes i capots. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “un capot de sargill ja usat” (Perot Carbó, 1565).

13. *estam*

L’*estam* era fil de llana pentinada. Se’n podien fer diferents robes. Joan Nurigat (1627), pagès de Sant Sadurní, té “un mantell de estam tot vell”. I a casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d’Anoia, trobem “unas mitjas de stam grisas molt usadas”, “un manto de estam usat” i “un manto de stamp dolent”. A la botiga del marxant Josep Amigó (1687), de la vila de Sant Sadurní, hi trobem “4 canas de estam de seda”.

14. *xamallot*

El mot *xamallot*, amb les seves variants *camelot*, *camellot*, *chamellot* i *xamelot*, designa un drap de llana que podia estar fet de diverses maneres. Originàriament podia estar fet amb pèl de camell, d’aquí el seu nom. Després, amb pèl de camell barrejat amb pèl de cabra, o només amb pèl de cabra. Podia haver-n’hi un de més qualitat fet amb una barreja de seda i caixmir, una llana de cabra més valuosa. Els documents parlen també de xamallot fals: entre la roba de Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, trobem “un gipó de xamellot fals de dos colors”; l’exemple il·lustra una vestimenta “meitadedada”, en el sentit de dos colors, que també troba Isidra Maranges pels segles medievals. Amb el xamellot, es podien fer cossos de vestits de dona, ropilles, faldilles, botons, etc. Entre altres, a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem dins una caixa “un cos de xamallot fals, vermell, sense mànegas”. Margarida Forés, muller de montserrat Forés (1576), de la Creu, guarda dins una caixa “unas mànegas de xamalot

⁵ Inv.de Teresa Ferran, de finals del s-XVI (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

vermell”. Per la seva part, Antoni Ros (1669), fuster de Sant Sadurní, té “unas faldillas de xamallot guarnidas galó y forradas de bocata”. El sacerdot Salvador Solís (1670), rector de Sant Sadurní, té “uns botons de xamallot bor”. També a casa de Josep Amigó (1687), marxant de Sant Sadurní, trobem “un vestit de xamalot bo de dona”, i un altre a casa d’Isidre Amigó (1691), pagès de Sant Sadurní. I Fèlix Raventós Codorniu (1681), del mas, té “una ropilla de xamallot usada”, la qual era una peça de vestit curta, amb mànigues, que es portava ajustada a mitjan cos sobre el gipó (DCVB).

Tot i aquesta gran producció que destaca el pare Gil, també s’importava llana i draps de llana d’altres països perquè es considerava que eren de millor qualitat. El mateix autor troba en aquell “gran negoci” de fer draps de llana la causa de l’allau d’importacions d’altres teixits i teles que entraven a Catalunya en aquella època.

A continuació, esmentem els noms de lloc on es compraven teixits de llana que surten en els inventaris consultats.

Troblem els draps de llana de *Cadís*, que prenen nom de la ciutat de procedència, Cadís, de la comarca de l’Albigès, a França. Es tracta d’un drap de llana teixit a imitació dels teixits anglesos. Entre la roba que té Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “una atzarena de Cadís”, “dos parells de calsets de Cadís”, “una capa de Cadís, todas negras”, “una atzarena de Cadís negra ab ses mànigues grans guarnida de un pasamà de seda negra”. Per la seva part, Joan Mestre (1580), de Rocamora, té “una capa de Cadís ja usada”.

De *Valenciennes*, ciutat francesa en mans dels habsburgs espanyols des del 1524 fins al 1677, procedien els teixits anomenats valencianes. Entre la roba que té Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “un manto de tafetà negra ab una valensiana de velut negra bo”.

Ens arribava també roba d’*Anglaterra*. Margarida Rovira (1654), de Sant Sadurní, té “un parell de mitges de Inglaterra”.

Roba d’Itàlia. En trobem provinent de *Nàpols*, com la que trobem a casa de Jaume Notó (1661), de la vila de Sant Sadurní, el qual té “2 vànovas, una de barco, altre de tafetà napolità”. També trobem roba provinent de *Gènova*,

concretament de Parma. Entre les peces de roba que té Josep Amigó (1687), marxant, de Sant Sadurní, trobem “dos pessas de tela Parma” i “una pessa de Gènova”.⁶ I de Milà: a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, trobem “unas faldillas vermelles d'estamet de Milà gornides ab tres faxes de vellut mostrejat, ja usades”.

També d'*Holanda*. L'alferes Josep d'Espeleta (1686) té “un vestit de panyo de Olanda, ço és, justacos y baló, tot folrat de tefatà blau”. La roba d'*Holanda* té fama de ser molt fina, segons Isidra Maranges, que en troba també pel segle XV.

I de *Portugal*. A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas, de la vila de Sant Sadurní, hi ha “una montera de panyo portuguès usada”.

En relació als draps fabricats a Catalunya, s'esmenta la ciutat de *Barcelona*, un dels principals centres productors. Jaume Martí (1618), de la Talalla, dona per dot a la seva filla Magdalena, que ferma capítols matrimonials amb Pere Miquel de Baldús, de Santa Fe, 160 lliures i l'aixovar, entre el qual hi ha “una atzarena de contray de Barcelona ab faldillas de raxa alexandrina, y un gipó de telilla tot nou”.⁷ Observem com, a més del pany de roba de contrai fabricat a Barcelona, trobem raixa, un teixit de bona qualitat procedent d'Alexandria, o a l'estil d'Alexandria. Alguns d'aquests draps que trobem esmentats tant poden fer referència al lloc o ciutat de procedència com a l'estil dels que es feien en aquelles ciutats estrangeres, ja que alguns podien ser fets en poblacions catalanes.

En relació a les mides, trobem el *setzè*, era una peça de llana en l'ordit de la qual es comptaven setze passades. I en les peces de *vintiquatrè*, se'n comptaven vint-i-quatre, de passades.

⁶ 8-2-1687, inv. de Josep Amigó, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷ 10-2-1618, CCMM de Pere Miquel, de Baldús, i Magdalena Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, PeGu, P-XVI-170-1, CCMM 1618-1625).

B. TEIXIT DE COTÓ

El *cotó* és una substància fibrosa, blanca i suau, que recobreix les llavors de diferents plantes malvàcies i s'empra com a matèria tèxtil, entre altres coses (DCVB). Del cotó, se'n fa roba de casa, com estovalles, tovalloles, torcaboques..., així com roba de vestir, sol o barrejat amb altres matèries tèxtils. Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té “duas estovallas de fil i cotó bonas”. El cotó es pot tenyir de color, com el que trobem de color blau. Per exemple, Llorenç Vidal (1601), de Sant Sadurní, té “unas tovalles llistades de cotó blau”. A la botiga del marxant Josep Amigó (1687), de la vila de Sant Sadurní, hi trobem “dos pessas de cotó blau”. En relació a les robes de vestir i complements, dins una caixa, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “sinc vells de filanpuga y hun de cotó”. Margarida Rovira (1654), de Sant Sadurní, té “un devantal de cotó”. Pau Miquel (1606), del Gorner, té “duas lliuras de cotó filades” a casa seva. I el sacerdot Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té una “bànova de cotó gornida de farrell de seda verda” i “quatra parells de mitjas de cotó”.

1. *cotonina*

La *cotonina* era una tela basta de cotó (DCVB). Se'n feien brians, gipons, mànigues, camises, etc. I en trobem tenyida de diferents colors: blanc, blau, verd, taronja, gris, pardo (cendrós fosc amb un matís vermellós), etc. Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “un gipó de cotonina borronada blanch”. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, té “una casaca de contray ab ses mànegas, y ab ella unas altres mànegas de cotonina”, que es ven per 9 s. i 3 d. Isidre Amigó (1691), pagès de Sant Sadurní, té “1 camisola de cotonina de homa”. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, hi ha “un brial blanch de cotonina ab quatre rivets blancs plans”. Joan Codorniu (1622), del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, “un brial de cotonina. Més altre brial de cotonina verda y naronjada guarnit de filadís vert”. A casa de Jaume Carbó (1586), de

Pigfedó, hi ha “nou pams de cotonina parda” i “nou palms de cotonina parda nova”.

2. *bombosí*

Entre els diferents tipus de cotó, trobem el *bombosí*. Es tracta d'un teixit de cotó amb el qual se'n poden fer peces de vestir, com ara gipons, roba interior, etc. N'hem documentat de color negre, tot i que el DCVB diu parla del blanc. En una caixa d'una cambra de la rectoria de Sant Pau d'Ordal, el rector Antoni Guilera (1604) hi guarda “un gipó de bombosina negre ab sas mànegas, dolent”.⁸

3. *escot*

L'*escot* era un teixit de cotó fi, molt resistent i atapeït de fils. Normalment es tenyia de color negre i es feia servir per fer roba de casa, de llit i de vestir, tals com gipons, ropilles, mantells, faldilles, caputxes, vestits de dol, sotanes, etc. La sotana de l'eclésiàstic Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, és d'*escot*, “una sotana de escot vella”, juntament amb “un manteu d'*escot* bo” i “una vànova de scot”. Dins diferents caixes, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda “un mantell de scot usat”, “unas mànegas de scot bonas negras” i “un mantell de escot bo”.

A casa d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, també trobem “un mantell de escot”. A l'encant d'Isidre Batlle (1659), de la Pujada, es venen unes “calses de stemenya y ropilla de scot” per 2 ll. 16 s. I a l'encant dels béns de Francesc Pandis (1688, rector de Sant Pere de Lavern, es ven a mossèn Manuel Raventós “un vestit de scot” per 6 ll. 12 s. I al reverent Anton Gual “un justa cos de escot negra” per 1 ll. 4 s., i “una sotanilla de escot” per 1 ll. 5 s. Per la seva part, Teresa Farran (s-XVI), té “una caputxa de escot”.

⁸ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

C. TEIXIT DE SEDA

Els teixits de *seda* eren considerats més luxosos. N'hi havia que eren de molta qualitat i no els podia portar tothom. Es feia seda a València, i a altres llocs de Catalunya, però també en podia venir de fora. Molt sovint, només s'esmenta el material del teixit, seda, sense anomenar-ne el color. Entre altres, l'alferes Josep d'Espeleta (1686) té “sinch pareis de mitjas de seda bonas” i “un parell de mitjas de fil de seda”, així com “un bri de cua ab anella de plata guarnit de pasamà de seda. Però la seda es tenyia de diferents colors. N'hi ha de color vermell, grana, carmesí, blau, groc, etc. Per exemple, Joan Mestre (1578), de la Plaça, té “un capell de tela ab uns nuets de seda negra”.

Hi ha sedes que es designen amb el nom del seu color, com hem vist amb els draps de llana. Així, hi ha mots, com la *grana*, que tant es fan servir per teixits de llana com de seda. L'abans esmentat Joan Mestre (1578), de la Plaça, té “una camisa de dona brodada de seda de grana, ja molt dolenta” i “un capell brodat de seda de grana, tot nou”. Per l'Edat Medieval, Isidra Maranges troba el *carmesí*, que només s'identifica amb teixits de seda.

1. tafetà

El *tafetà* era un teixit de seda usat especialment per a folres, tant per roba com per capells. Quan se n'especifica el color, en trobem de vermell, blau, negre, pardo (color cendrós fosc amb un matís vermellós). Entre la roba de Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, trobem “una xarpa forrada de satí vermell mostrejada ab sos tafatans de diferents colors” i “un sombrero forrat de tafetà, usat”. Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, dins una caixa a la sala de casa seva, té “un corposillo y mànegas de tafetà negras gornit de velut negra”. El vestit d'alferes de Josep d'Espeleta (1686), és de panyo d'Holanda “tot folrat de tafetà blau”. Per la seva part, Joan Mestre (1578), de la Plaça, guarda dins una caixa “un sintet de tafetà pardo”.

2. setí

El *setí*, escrit també *satí*, era un teixit de seda que presenta una superfície llisa i brillant, segons el DCVB. Coromines veu un origen en el mot *atzaituní*, nom àrab derivat de *Zaitun*, ciutat xinesa on es fabricaven aquests teixits originàriament. El trobem esmentat en varis inventaris. Vicenç Alavedra (1562) té a casa seva “una gonella sense cos de morat de grana ab una faxes de setí morisgot”. Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, té “un sayet de setí ab sas mànagas ja molt usat”. Antoni Martí (1568), de la Talalla, “un sayet de contray ja usat”. A casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “un gipó de satí usat” i un “altre gipó de satí”, així com “un saiet de satí carmasí lis”. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem “una bossa de satí vermell dins de la qual y ha sis anells de or y una almasquera també de or”.⁹

D. TEIXIT DE LLI

El cultiu del *lli* estava molt estès per Catalunya als segles moderns, com diu el pare Pere Gil (1600) en la seva geografia. Aquell jesuïta en destaca la seva qualitat, dient que fins i tot se n'exporta,¹⁰ i també els diferents teixits que se'n

⁹ L'almesquera era un vas per tenir almesc o altres perfums (DCVB).

¹⁰ Escriu el pare Gil: “*Lli se cull en Cathaluña en tota la part marítima della: y en la part mediterranea, casi en todas las riberas de tots los rius, tant xichs com grans, de manera que casi se pot dir ques cull en todas las parts de Cathaluña en las quals y ha rius ò fonts ò sinnias per regar, y en algunas parts frescas y que tenen sufficient saho y humitat tambe se cullen llins: y encara que no son en tanta abundancia que dells sen aporten à altres terres: pero bastan y sobran los llins ques cullen per a la mateixa gent de la terra. y son molt bons.*” Veg. IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*, p. 231-232.

fan: camises, gipons, roba de llit, etc.¹¹ El pare Gil diu el mateix del *cànem*, un altre dels cultius industrials més generalitzats als segles moderns.¹²

Tenint en compte els inventaris i encants que estudiem, observem que el *lli* està present en els interiors de les cases i masos en forma de fil, drap i indumentària, encara que amb menys quantitat en comparació amb el *cànem*. A vegades, el notari especifica si la fibra tèxtil és de bri de lli, elaborat amb fil fet de la pura fibra del lli, o d'estopa de lli, elaborat amb una qualitat més baixa de fil de lli; o si és de lli i llana barrejat. També si és de llinet, o sigui, de lli cruu amb lligat a la plana que s'empra per a fer gipons i pantalons d'home i roba de llit.¹³

Així, a més de capdells de fil, draps i pedaços de lli, i roba de llit i de casa, trobem diferents peces d'indumentària d'home i dona, com gipons de lli, gipons de llinet, mànigues de bri de lli, mànigues de llinet, calçons de lli, faldilles de lli i llana lleonada, etc. Entre altres, Montserrat Forés (1576), de la Creu, té “un sayo de contray negra ab ses mànagas y altres mànagas de bri de lli”. Marc Vendrell (1575), del Gorner; “duas mànagas de linet bonas y tres camisas y duas sabates primes y un samarró y <<y>> uns calsons de lli”. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, “un gipó de linet ab dos parells de mànagas”. El cabaler Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, “un cos de gipó de linet molt dolent”. El cabaler Antoni Artigues (1575), de Lavern, “un gipó de linet ab ses mànages molt dolent”. I Joan Mestre (1580), de Rocamora, “un gipó de li dolent”.

En relació al *cànem*, aquest, un cop filat, especialment el bri de *cànem*, es porta als teixidors de lli perquè en facin peces de roba, les quals serveixen per fer llençols, estovalles, vestits, camises, etc. Entre altres, Joana Forés, viuda de Montserrat Forés (1576), del mas de la Creu, es reté dels béns del seu difunt marit una peça de roba de bri de *cànem* de 6 canes i mitja “per fer camissas a las

¹¹ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. p. 231-232: “y dells se fan llenços de lli molt prims y fins per à sobrepellissos, garnatchas ò roquets, alvas ò camis, tovallas per altars, tovallolas, y altras cosas per als Ecclesiastichs en las Iglesias necessarias: y llançols, camisas, Gipons, coyxineras, tovallas, y tovallolas, y torcabocas, y altras adressos de casa y semblants cosas, per à tots los homens utils y necessarias”.

¹² IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia...*, op. cit., p. 233: “Y es tanta la abundancia del canem en Cathaluña –diu el pare Gil (1600)–, que molts veyxells ayxi de llevant com de ponent compran las Exarcias y gumans en Cathaluña; y se trau molt de cànem de Cathaluña per à altres parts dela Christiandat”.

¹³ DCVB, p. 292-293.

pubilas”.¹⁴ I a l'època de dot que ferma Joan Canals (1583), de Santa Creu de Creixà, a Bartomeu Terme, de Sant Joan Salerm, consta “una camisa de bri de cànem per en Canals”.¹⁵

Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda dins una caixa “duas camisas de dona de bri de cànem”. I Pau Miquel (1606), del Gorner, té “tres camises home novas de bri de cànem novas y duas de usades també de home”.

E. TEIXIT VALUÓS

1. *raixa*

La *raixa* és un teixit de bona qualitat. El DCVB diu que apareix documentada des del segle XVI fins al XVIII. Se'n fan atzarenes, gramalles, saios, mànigues, etc. Poden ser de diferents colors: morat, negre, etc.

Entre les robes de casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem “una saia de raxa ab dos rivets de velut negre folrada de bocaram”, “un cos de raxa y mànigues grans guornides de vellut negre”.

Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “una adsarena de raxa negra ab dos pasamans de seda negra gornida ab sas mànegas grans nova”. I Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, “un vestit de raxa burella, balons y ropilla, gornit de gorbio lleonat, bo”.

Troblem raixa alexandrina, procedent d'Alexandria i bé a l'estil de la que es fabricava a Alexandria. Entre l'aixovar de Magdalena Martí, filla de Jaume Martí (1618), de la Talalla, hi ha “una atzarena de contray de Barcelona ab faldillas de raxa alexandrina, y un gipó de telilla tot nou”.¹⁶

¹⁴ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, pagès, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 88r-90r, 91).

¹⁵ 4-5-1583, època de dot fermada per Joan Canals, pagès, de la parròquia de Sta. Creu de Creixà, terme de Piera, a Bartomeu Terme, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 204r, 642).

¹⁶ 10-2-1618, CCMM de Pere Miquel, de Baldús, i Magdalena Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, PGu, P-XVI-170-1, CCMM 1618-1625).

2. *escarlata*

L'*escarlata* era una roba de valor. El DCVB diu que era una tela que es tenyia amb cotxinilla. Les tonalitats eren de color vermellós amb una mica de groc, no tant apujat com la grana. I la mateixa paraula designava tant el teixit com el color. Entre les robes de l'alferes Josep d'Espeleta (1686) trobem "un bosinet de escarlata nova".

3. *escarlatí*

L'*escarlatí* era una tela semblant a l'*escarlata*, però de color més baix i menys fina (DCVB). Eren teles tenyides d'una matèria colorant, vermellosa, extreta de la cotxinilla. Se'n podien fer mànigues, gonelles, faldes, etc. A casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, trobem "unas mànegas de dona de escarlatí vermell guarnidas de vellut". I Antoni Martí de la Talalla (1568) té "una gonella de escarlatí ab una faxa de velut verd".

4. *vellut*

El *vellut* és un teixit de pelfa, amb pèl tallat o arrissat, que pot ser fet de seda, llana, cotó o una altra fibra tèxtil (DCVB). En els nostres esments, trobem que pot estar tenyit de negre, verd, morat, taronjat, etc. Se'n fan mànigues, saiets, calçat, etc. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té "un saiet de contrai amb mànigues guarnit de velut". Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa "un saiet de grana ab ses mànegas gornidas de velut", "un saiet vert gornit de velut vert" al costat de "unas mànegas de velut negra guarnit de torpedillo". Entre la roba de Joan Mestre (1578), de la Plaça, trobem "un jequet de turquesat ab ses mànegas, tot guarnit de vellut morat". Per la seva part, Josep Llopart (1648),

habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “unas tapinas gornidas o anballutadas ab sos tafatins”. A Barcelona, hi havia tradició en fabricació de vellut.¹⁷

5. *bocaram*

El *bocaram* és una tela gruixuda procedent de Pèrsia, i pren el nom de la ciutat d'on procedia dita tela (DCV). Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, té “una saya de contray bona, ab la ferma de bocaram”. I Joan Mestre (1580), de Rocamora, “una saia de raxa ab dos rivets de velut negre folrada de bocaram”.

6. *filampua*

El *filampua* era un drap de tela clara i prima que es brodava amb fil o seda com el canemàs i servia per a fer roba de casa i de llit, com tovalloles, cortines, davantllits, etc., així com roba i complements de vestir. Segons el DCVB, també podia ser un drap de fil molt gruixut amb el qual es feien calces o pantalons. En els nostres inventaris, ens consta un teler per teixir filampua a casa de Guillem Montserrat (1561), de la Salada, de Sant Joan Salerm: “un taller de fusta de teixir fill en pua ab un pinto y altres gorniments del dit taller, lo qual és ja tot molt usat”.

Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau, té “quatre canas de filempua”. I Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa “dos pesas de filanpuga prima que tirara dotze canas”.

Acostumem a trobar vels i davantals. A l'encant dels béns de Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní, trobem un vel de filampua que es ven per 4 s. I Margarida Rovira (1654), de Sant Sadurní, té “un devantal (de) filampua”.

¹⁷ Veg. CARRÈRE, C. (1978): *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, vol. II.

F. FIL PER COSIR

El *fil* és el resultat d'ajuntar diferents brins de matèria fibrosa per fer els teixits i cosir. Així, podem tenir fil de seda, de llana, de bri de cànem, de ras, de cotó, etc. La matèria pot ser de tipus diferent, i no queda clar de quina es tracta si només s'anomena el terme "fil". Per exemple, Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té "un parell de calsetets de fil".

El *fil de ras* podia ser d'estopa de cànem. A casa de Pau Martí (1618), de l'Hostal, de Sant Sadurní, es diu que "lo fil de ras de stopa és distribuït per cassa". I a casa de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, trobem "un capot de ras ab mànagües dolent" i "un sayo de contray ab lo ras forrat de vert". No obstant, el terme *ras* també designava una tela de seda lluenta, originària de la ciutat de *Arras*, del nord de França (DCVB), que nosaltres no hem trobat esmentada en els nostres documents.

VII.18.2. PELLIS

Troblem peces de vestir (samarres, calçons, etc.), calçat i complements fets de pell (bosses, sarrons, davantals per treballar, cinturons, etc.) En els nostres inventaris consultats, trobem pells d'ovicàprids (ovella, be, moltó) i de vedell.

Entre les pells d'ovicàprids, en trobem d'ovella, com la pell d'ovella llanuda que té Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, "una pell de ovella lanuda", que es ven a Francesc Gibert, del mas de Renardes, per 2 s. 6 d.

Una altra pell molt usada és l'anomenada de cordovà. Consisteix en un cuir adobat procedent de cabra o boc (DCVB), el qual es podia tenyir. Dins una caixa de la sala de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem "una pell de cordobà negra, y una bosa". Era molt utilitzada per fer sabates. Entre els béns de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s'està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, hi ha

“un parell de sabates de cordovà ja dolentas”. S'utilitzen molt per fer sabates. Josep Sever (1664), pagès de Sant Sadurní, té “un parell de sabates de cordovà”.

La pell de vedell també era utilitzada per fer sabates. Antoni Bosc (1608), treballador occità de cal Julià, de Sant Joan Salerm, té “dos parells de sabates de vedell, unas bonas y otras dolentas”.

El cuir és el nom que es dóna a la pell adobada procedent de diferents animals (ovella, euga, vedell, etc.). A la cambra de les golfes de Joan Mestre (1580), de Rocamora, té “un cuiro de eugua” a casa seva. El cuir podia tenir diferents utilitats. Trobem calçons de cuir. Llorenç Vidal (1601), pagès habitant a Sant Sadurní, té “un parell de calsons cuberts de cuiro molt dolents”. Es podien fer també cinturons, com els talabards de Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní, per cenyir l'espasa.

L'*aluda* era un tipus de pell d'ovella o de be adobada i suavitzada. Es podia tenyir de diferents colors, i es feia servir per fer guants, bosses, folres de llibres, etc. (DCVB). No documentem aquest nom en els nostres documents.

VII.18.3. PARTS DE LES VESTIMENTA

En relació a les vestimentes, s'anomenen parts o peces com el coll, el cos, les mànigues, els punys, les butxaques, folres, així com cordons i botons.

1. *coll*

El *coll* és una peça de roba que es posa a la part de dalt del vestit, prop del coll. Els que s'esmenten poden estar ornats. Per això, es consideren un ornament, en aquest cas al voltant del coll, i acostumen a esmentar-se a part, de forma separada del vestit. A casa d'Antoni Martí (1568), de la Talalla, trobem “un collet de tela guarnit de or”. El sacerdot Joan Moreta (1691), regent de Santa Maria de Monistrol, té “dos colls”. També trobem camises amb coll i punys gornits. Josep Llopart (1648), pagès habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní de Subirats, té “tres camisas de bri, la una noba, las dos usadas, de dona, gornidas als punys i als

colls”. Per la seva part, l'alferes Josep d'Espeleta (1686), de Sant Sadurní, té dins una caixa “un coletó y mànegas”.

2. *cos*

S'anomena *cos* a la part central del vestit. Els inventaris el poden esmentar de forma separada de les mànigues. Pot haver-hi cossos d'home i de dona. Els d'home, són peces de vestit que es porten damunt la camisa, en el sentit de guardapit, com el “chaleco” en castellà.

Jaume Carbó (1586), de Puigfedor, té dins una caixa d'una cambra “un cos de xamallot fals, vermell, sense mànegas”. I dins una caixa a la sala, cossos i mànigues separades: “un corposillo y mànegas de tafetà negres gornit de velut negra. Ítem un cos de vellut negra gornit de torpedillo negra. Ítem un cos de contray negra guarnit de velut negra. Ítem un cos de tafetà dolent”.

3. *cosset*

Es diu *cosset* a una peça de vestit sense mànigues que estreny el cos, com la cotilla, o el “corsé” en castellà. El DCVB, cita un cosset de drap blanc documentat el 1434. Els cossets que documentem estan ornats amb or. Entre els béns de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, hi ha “un coset guarnit de una trena de or”. I a casa d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, hi ha “un capell y un cosset ab gornicions de or”.

4. *mànigues*

Les *mànigues* presenten diferències. Podien ser llargues, de manera que cobrissin tot el braç; curtes, amples, estretes, grans, etc. Si eren estretes, aquestes acostumaven a portar botons o cordons. En cas que portin punys, aquests acostumen a ser d'una roba diferent (vellut, etc.). Podien estar soltes o separades del vestit, de manera que, amb botons o vetes, les hi lligaven. En aquests casos, s'esmenten per separat. Entre altres, Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní,

té “unas mànegas de telilla” soltes. El sacerdot Joan Moreta (1691), regent de Santa Maria de Monistrol, té “dos parells de mànegas”, esmentades de forma solta.

Dins una caixa a la sala, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda diferents mànigues soltes: “Ítem unas mànegas de dona grans de contray lisas. Ítem unas altras de contray negras gornidas de velut negra. Ítem unas de stemenya lisas negras. Ítem un corposillo y mànegas de tafetà negras gornit de velut negra. Ítem unas mànegas frisadas negras. Ítem unas mànegas de drap vert guarnidas de velut vert. [...] Ítem un parell de mànegas de frisar dolentas”.

Per la seva part, Josep Llopart (1648), pagès habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní de Subirats, té “un gipó de xicot lis ab mànegas” i “un capotillo usat sens mànegas”.

Podien estar fetes de roba diferent de la del vestit. Així trobem mànigues de contrai, vellut, estamenya, drap, etc. Els colors poden ser verd, negre, etc.

A casa de Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, trobem “un gipó ab mànegas de telilla ja tot usat”.

Mirant imatges de l'època, poden haver-hi robes interiors i robes exteriors, amb mànigues totes dues. Les interiors estretes i llargues, i les exteriors curtes i amples, depèn de la moda i model dels vestits. Per exemple, Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té a casa seva “una atzerena d'estamenya negra ab mànega gran”.

5. *butxaques*

En un cas, trobem esmentada les *butxaques*. Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té dins una capsa pintada de lleonat “una tela de sedas y unas botxacas de sluda dolentas”. Però no podem afirmar que els vestits tinguessin butxaques. Isidra Maranges no en troba per l'Edat Medieval, i diu que les mànigues podien complir aquella funció.

6. *folres*

Les robes de vestir, com els saios, mantells, calces, vestits, podien estar folrades amb *folres* de pell o tela, i si era amb tela aquesta acostumava a ser de tafetà. Així, trobem calces de perdillo de cordellat platejat folrades de tela (1565), un vestit d'un alferes de panyo d'Holanda folrat de tafetà de color blau (1686), una saia de contrai folrada de tela negra (1562), un saio de contrai amb el ras folrat de verd (1562), etc. En el seu treball, Isidra Maranges troba folres de pell per l'hivern i folres de robes fines per l'estiu.

VII.18.4. TIPUS DE VESTIMENTA

Troblem el mot *roba* o *robes* usat en sentit genèric. Entre altres, a casa d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) hi ha un "mig cofre" amb "alguna roba dells minyons y de ella", de la mare d'aquells, "so és, cosas de cada dia". Antoni Martí de la Talalla (1568) té "una robeta de burell". I a casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem "roba de llana de dona, unas norenjadas, altres de cordellat vert". Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té "una roba de anar per casa laonada".

També s'usa el terme *vestit* per referir-se a les peces de roba de vestir tant d'home com de dona. Per exemple, el vestit complet d'home podia estar compost de calces, calçons, casaca i gipó. El vestit es pot esmentar de forma genèrica, sense especificar-ne el tipus, com el "bastit de moltoneta usat" que trobem a casa del pagès Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, entre altres.

1. *ropilla*

La *ropilla* era una peça de vestit curta, amb mànigues, que es portava ajustada a mitjan cos sobre el gipó (DCVB). En trobem de xamallot, burell,

burellet, escot. Entre altres, Fèlix Raventós Codorniu (1681), del mas, en guarda dues, “una ropilla de xamallot usada” i “una ropilla de xamallot de dona molt usada”. A l’encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspí, situada a la vila de Sant Sadurní, es ven “una ropilla de burallet” per 6 d. I Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “una ropilla y unas calsas de burellet ja usades”. Dins una caixa vella, entre la roba de Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, trobem “un vestit de raxa burella, balons y ropilla, gornit de gorbio lleonat, bo” i “una ropilla de drap de color, usada”. A l’encant d’Isidre Batlle (1659), de la Pujada, es venen unes “calses de stemenya y ropilla de scot” per 2 ll. 16 s.; i al de Francesc Pandis, rector de Sant Pere de Lavern, es ven “una ropilla negra al reverent prior de Sant Sebastià” per mitja lliura i 5 s. A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d’Anoia, trobem “una ropilla de xamallot de dona molt usada”.

2. *abrigall*

L’*abrigall*. Pot tractar-se d’un abric. El fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, té a casa seva “un abrigall vermell ja usat”. I a casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem “un abrigall de criatura de cordellats vermell”.

3. *brial*

El *brial* és una peça de roba femenina i anava cordada. En trobem de cotonina i llana. Isidra Maranges en troba de fustani, setí i domàs per l’Edat Medieval. Presenten diferents colors: blanc, i dos colors junts: verd i taronjat, blau i taronjat. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem “un brial blanch de cotonina ab quatre rivets blancs plans”. Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní, té “un brial de cotonina. Més altre brial de cotonina verda y naronjada guarnit de filadís vert. [...] Més un brial de mitja llana blau y naronjat, ab vetas de filades vert”.

4. *calces*

Les *calces*, escrit normalment en plural, eren peces de vestir que servien per cobrir o tapar les cames, i podien arribar a la part de dalt de la cuixa. Es lligaven a la part de dalt amb una mena de cordó (DCVB). Hi havia calces de diferents menes. Els inventaris distingeixen entre calces, calçots, calçons, cuixots de calces i calçotets.

Algunes calces podien tenir forma abultada. Els colors que s'esmenten són el blanc, vermell, negre, cendrós. Podien estar fetes de cuir, llana, burell, lli, *perdillo* de cordellat (cordellat, cordellat de *plateado*, cordellat trepat, cordellat cendrós), etc. I folrades amb tela, osteda, etc. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, vestia “unas calsas abultadas afforadas de osteda negra ab sos camons de osteda”. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, “unas calsas de perdillo de cordellat de plateado folrades de tela, ab sos calsons” i “uns cuxots de perdillo ja molt usats”. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “uns cuxots de calsas de cordelat trapats ja usats”.

Per la seva part, el bracer Francesc Portari (1622), d'origen occità, habitant a Sant Sadurní, vestia unes “calsetas molt dolentas” i “unes calsas vellas de burell”, aquestes darreres venudes al'encant per 5 s. i 5 d.

5. *calçons*

Els *calçons*, escrit també en plural, eren peces de vestir que cobrien separatament les cames de forma ajustada, i es subjectaven a la cintura per la part de dalt. Alcover i Moll distingeixen entre els calçons de damunt, que són els que formen part de la indumentària exterior, i els calçons de sota o calçotets (DCVB). Normalment, els calçons exteriors estaven fets de burell, una llana gruixuda i basta d'un color grisós, potser amb molts matisos, fins i tot la mateixa paraula “burell” es feia servir per designar un color. En trobem també de negres.

Antoni Martí (1568), de la Talalla, té “dos parells de calsons de burell”. A l'encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspi,

de la vila de Sant Sadurní, es venen “uns calsons de sobre peu, dolens, a n’ en Bertran Sogues” per 4 s. i 3 d.,

En alguns casos, s’anomena l’estil o el lloc de procedència del drap o tela dels calçons. Al mateix encant de l’esmentat Francesc Rius (1616), es venen “unes calses de burellet d’Elcover” a na Mascarona per 4 s. i 3 d., o sigui, d’Alcover, que és on es devien fabricar. Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “dos parells de calsets de Cadís”, de color negre, els quals prenen el nom del drap a l’estil o provinent de la ciutat de Cadís (Albigès).

Antoni Cartró (1572), del mas Suau, portava “uns calsons de cordellat sendrós” ja usats.

6. *calçots*

Els *calçots*, també anomenats “calçolls”, són pantalons curts que no arriben més avall dels genolls (DCVB). En els inventaris, abunden els fets de burell. N’hi ha de sobre peu i embotonats. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “un calsets de burell”, venuts a l’encant per 11 s., i “un calçolls de burell de sobre peu embotonats”. A l’encant d’Antoni Martí de la Talalla (1568) es venen “uns calsets de burell” per 18 s.

7. *calçotets*

Els *calçotets* són els calçons que els homes duen a sota els pantalons (DCVB). Els trobem esmentats en inventaris del segle XVII. Poden ser fets de tela, de blanquet, i acostumen a ser de color blanc. Entre la roba d’Antoni Bosc (1608), treballador d’origen occità habitant a cal Julià, de Sant Joan Salerm, té “una camisola sense mànegas ja dolenta, y unas mitges blancas ab stravera, ja dolentas, y uns calsetets blancs ja dolents”. A la cambra de la tia del sacerdot Salvador Solís (1670), rector de Sant Sadurní, hi ha dos calçotets (“calçotets 2”), juntament amb deu tovalles, onze tovalloles i dos llançols. Per la seva part, el sacerdot Pere Soler (1685), rector de Monistrol d’Anoia, té “dos parell de

calsotets de fil”, juntament amb “quatre parells de mitjas de cotó” i “dos parells de mitjas de llana” a la sala de la rectoria. L'alferes Josep d'Espeleta (1686), de la companyia de don Adrià Balldelgordale, té “uns calsotets de tela nous” entre la seva roba. I Isidre Amigó (1691), pagès de la vila de Sant Sadurní, té “uns calsotets de tela usats”.

8. *camisa*

La *camisa* és una peça que s'esmenta molt en els inventaris. La poden portar tant els homes com les dones. Per exemple, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda en diferents caixes “sis camisas de dona bonas”, una camisa de dona”, “una camisa de dona blanca” i “duas camisas de dona de bri de cànem”. Antoni Cartró (1572), del mas Suau, guardava “una camisa de dona, lo cos de tela y lo faldar de cànem, ja molt dolenta”, la qual era de la seva primera muller. Per la seva part, Isidre Amigó (1691), pagès de la vila de Sant Sadurní, té “15 camisas de homa bonas y dolentas” i “1 camisola de cotonina de homa”.

Troben camises en tots els estaments socials; pagesos benestants, capellans, mercaders, treballadors. Segons Isidra Maranges, la camisa podia ser l'única peça que portava la gent pobra. Per exemple, entre la poca roba de vestir que té el bracer Francesc Portari (1622), d'origen occità, habitant a Sant Sadurní, trobem “dues camisas molt dolentas”, “unes calsas vellas de burell”, venudes per 5 s. 5 d., “altras calsetas molt dolentas”, “un sombrero dollent” venut al rector per 1 s., i “un drap de cap” que té empenyorat per un ducat.

Les camises podien ser llargues, com les vestimentes de sobre. Algunes podien arribar fins als genolls, o als peus, mentre que altres eren més curtes, com les que es portaven amb les calces i el gipó. Les mànigues de les camises podien ser postisses i cordades al cos de la camisa.

La roba de què estaven fetes era normalment fina: drap de lli, bri de cànem, tela, seda. I es podia combinar: com hem dit abans, la camisa que Antoni Cartró (1572), del mas Suau, guarda de la seva primera muller tenia “el cos de tela y lo faldar de cànem”. La viuda de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, es reté

una peça de bri de cànem de sis canes i mitja “per fer camissas a las pubilas”. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “duas camissas de bri de cànem ja usades”. Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s’està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, “una camisa de bri de cànem bona”. Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, “una camisa de tela ja usada” i “sinch camises noves de bri de cànem”.

En relació al color, normalment eren blanques, però també podien ser d’altres colors: grogues, verdes, morades.

Les camises més luxoses eren de seda, estaven brodades i trepades, i podien estar ornades amb fil d’or. Entre les camises més sumptuoses que guarda Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “duas camisas de dona brodadas de seda de grana” i “una camisa de tela prima guarnida de or”.

Les mànigues podien estar separades. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “un cos de camisa y mànegas brodadas de seda negra”.

9. *capa*

La *capa* era una peça de roba d’abric que servia per cobrir el cos. Podia ser de diferents tipus: de pastor, gascona, etc. Entre altres, Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “una capa de pastor quasi nova”; Antoni Martí de la Talalla (1568) “una capa de pastor ja usada”, i “una capa de cos molt dolenta” venuda per 6 s. i “una capa gascona” venuda per 15 s. Les capes poden estar fetes de diferents materials: llana de cadís, contrai, burell, ras, sergil, panyo, etc. Vicenç Alavedra (1562) té “una capa de contrai amb una faxeta de velut”. Perot Carbó (1565) “una capa de contrai ja molt dolenta”. I Antoni Martí de la Talalla (1568) té “un sayo y una capa de contray ja usat”, i es ven una capa de contrai per 50 s.

Per la seva part, el sacerdot Salvador Solís (1670), rector de Sant Sadurní, té “una capa de vintiquatrè”. Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “una capa de cadís” negra. Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d’Anoia, té “una capa de panyo usada”.

10. *capots*

En alguns casos trobem *capots*, amb mànigues o sense, petits o més grans. Són peces llargues d'abric, amb o sense mànigues i capulla, que portaven els pastors i els pagesos en general. N'hi podien haver de petits i més grans. Podien estar fets de diferents materials. Segons el DCVB, normalment eren de burell. Els que trobem, són de panyo vell, sargill, de ras. Entre altres, “un capot de ras ab mànaguas dolent” (Vicenç Alavedra, 1562); Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “un capot de sargill ja usat”; i Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “un capotillo usat sens mànagas”. Joan Miquel (1661), pagès natural del Pla i habitant a Sant Sadurní, té “un capotillo de panyo vell y unas calças vellas y altre capotillo vell”.

11. *casaca*

La *casaca* era una mena de jac llarg ajustat al cos i amb volada de falda a la part posterior (DCVB). Podien estar fetes de diferents robes: contrai, burell, etc. Tant podia formar part de la vestimenta masculina com femenina. El vestit complet d'home podia estar compost de calces, calçons, casaca i gipó. Per exemple, al mas Blanch (segle XVI), de Sant Sadurní, trobem “un vestit de burell negra, ço és, calsas, calsons y casaca, tot bo”. També entre les robes de Joan Formosa (1593), menor, de Sant Sadurní, trobem “un vestit de burell, so és, casaca, calses y calsons y un gipó”. I entre els béns de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s'està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, “una casaca de burellet ja usada”. També entre els béns de Llorenç Martí (1664), de la Talalla, trobem “una casaca de setzè”, venuda a l'encant per 1 ll. 4 s.”. El setzè era una peça de llana en l'ordit de la qual es comptaven setze passades. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, té “una casaca de contray ab ses mànegas, y ab ella unas altres mànegas de cotonina”, venuda a l'encant per 9 s. i 3 d. A l'encant de Llorenç Vidal (1601), habitant a Sant Sadurní, trobem “una

casqueta, una samarreta y unas calsetas de mija llana, tot molt dolent” que tot es ven per 8 d.

Algunes d’aquestes casaques es diu que són “a la greguesca”, com les “duas casacas a la greguesca de color de rey” juntament amb “una robeta de la mateixa color” que trobem entre els béns d’Antoni Artigues (1575), cabaler de ca l’Artigues de Lavern. Es podria entendre el terme “greguesca” en el sentit de l’estil grec, o en el sentit d’ample. El DCVB, cita un document del 1632 on consta el terme “greguescas”, per referir-se a uns calçons amples, i el seu equivalent “gregüescos” en castellà.

12. *cota*

La *cota* era una mena de túnica que portaven tant els homes com les dones i que arribava des del coll fins a prop dels peus, molt popular als segles medievals, com troba Isidra maranges. A la rectoria de Sant Pau d’Ordal, el rector Antoni Guilera (1604) té “una quota de monashí usada folrada de vayeta morada”.¹⁸ Es tracta d’un vestit d’escolà o *monesí*, com consta en el document esmentat. El DCVB parla de *monesillo* en aquest sentit.

13. *enagos*

Els *enagos*, escrit enàgües en plural, eren una mena de falda que les dones duïen a sota les faldilles (DCVB). Alcover i Moll diuen que acostumaven a ser de color blanc. Nosaltres n’hem trobat unes fetes de dos colors, blau i vermell. A casa de Jaume Ferrer (1670), del mas, dins una caixa en una cambra, trobem “un vestit de dona, ço és, unas anaguas de usteda blava y vermella y una atzarena negra”.

¹⁸ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, F.J.Riba, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

14. *faldilles*

Les *faldilles* són la part del vestit que va de la cintura cap avall. Poden estar fetes de la mateixa roba que el cos del vestit. En trobem de diferents materials: de drap, lli, lli i llana, estamena, burell, raixa, etc. I poden presentar diferents colors: verd, taronja, groc, de drap de coloreta, blau, blau i vermell, etc. I ornaments: guarnides de passamà de diferents colors (blau i vermell, etc.), un rivet de vellut, rivet de vellut “naranjat”, lleonades, amb fusells, etc. Consten esmentades en relació als vestits femenins. Però no sabem si els homes també en tenien.¹⁹ Entre altres, a casa d’Antoni Martí de la Talalla (1568) trobem “unes faldilles grogues ab son sayet ab mànagues ja usades”. A casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, hi ha “unas faldillas de lli y llana lleonadas”. A la de Pau Miquel (1606), del Gorner, trobem unes “faldillas de drap de coloreta guarnidas de pasamà”. Per la seva part, Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, guarda “unas faldillas d’estamena usadas gornidas ab un ribet de ballut”, “una faldilla de estamena blaveta ab ribet de ballut naranjat” i “un faldallí de cordellat vell gornit de passamà groch”. Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “unas faldillas lleonadas novas”. I a casa de Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní, trobem “unes faldilles de raxe xalendrina bones guarnides de un pasamà blau y vermell” i “unes faldilles de burallet bones guarni de fusells”.

15. *gambeto*

El *gambeto* era una mena de capot llarg, que arribava fins a mitja cama, normalment amb mànagues, que duïen els homes a l’hivern, especialment els dies de festa (DCVB). Poden ser de pany de llana, tals com burell, panyo, etc. El trobem esmentat sovint entre la roba de sacerdots. Pere Soler (1685), rector de Monistrol d’Anoia, té “un gambeto de panyo negra usat”. El sacerdot Joan Moreta

¹⁹ Per l’Edat Medieval, Isidra Maranges troba “faldes” tant per vestits femenins com masculins. Veg. MARANGES, I. (1991): *La indumentària civil catalana...*, op. cit, p. 14.

(1691), regent de la cura d'ànimes de Monistrol d'Anoia, té “un gambeto” i un “altra gambeto dolent.” A l'encant de Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, es ven “un gambeto de panyo” a Josep Claramunt, prior de Sant Sebastià dels Gorgs, per 26 reals, equivalents a 2 ll. i mitja, 2 s. i 5 d. Per la seva part, Fèlix Raventós Codorniu (1698), de Sant Sadurní, té “un gambeto de pany negra, y capa” i un “gambeto de panyo negra usat”. I Jacint Miquel (1688) té “un gambeto de burell molt usat”, venut a l'encant per 16 s. 3 d.

16. *gipó*

El *gipó* era una peça exclusivament masculina que portaven homes de tots els estaments socials. Tant podia ser una peça interior, sobre la qual es podia portar una vestimenta llarga, com exterior. Era estret, cenyit al cos, i, per tant, anaven cordats. Tenien mànigues i, segons la moda, aquestes podien ser amples. Podia presentar diverses llargades. Cobria el cos i podia arribar fins arran de cuixa, o més amunt. Les espatlles i tot el cos fins a la cintura eren amples. Isidra Marangues troba que s'hi posava algun material per omplir-lo, i que el cotó era el més generalitzat. Podien portar coll i punys, i presentar colors diferents: hem trobat el color blanc, carmesí, grana, negre. També vergat, o sigui, amb ratlles.

En relació als materials, en trobem de vistosos i sumptuosos com els de seda i setí. Jaume Carbó (1586), de Puigfedor, té “un gipó de satí usat” i un “altre gipó de satí”. Els més senzills podien ser fets de fustany i cotonina, teixits considerats més ordinaris, i són els més habituals en els inventaris de què disposem.

També n'hi havia de llinet. Perot Carbó (1565) té “un cos de gipó de llinet molt dolent”. Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “un gipó de xicot lis ab mànagas” i “un gipó de cotonina borronada blanch”. A l'encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspí, de la vila de Sant Sadurní, es venen “dos gipons dolens” per 4 s. i 7 d.

17. *gonella*

La *gonella* era una peça de vestir que tant portaven els homes com les dones. Estava composta de cos i falda, més o menys llarga (DCVB). Acostumaven a anar cordades i es posaven sobre la camisa. Podia tenir formes diferents. N'hi havia sense mànigues, o amb mànigues, i aquestes podien ser amples, estretes i cordades amb botons, amb faixa (de setí, de vellut verd), etc. Hi ha gonelles que porten el saiet o saiera, o sigui, el cos o jaquet. A l'encant d'Antoni Martí de la Talalla (1568) es ven “una gonella groga ab son jaquet” per 40 s., o sigui, 2 ll. I d'altres que sense cos i sense saiera o saiet. Vicenç Alavedra (1562) té a casa seva “una gonella sense cos, de morat, de grana, ab una faxa de setí morisgot”. A casa d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565), hi ha “una gonella de contray sense sayera” i una altra “gonella blava sense Sayet”.

Les gonelles podien estar fetes de diferents tipus de roba: escarlatí, blanc, burell, grana, setí, seda, vellut, folrades de pell, etc. I podien ser de colors diferents: morat, de grana, groga, etc. Antoni Martí de la Talalla (1568) té “una gonella de escarlatí ab una faxa de velut verd”. Joan Poch, pagès habitant al mas Blanch de Sant Sadurní (1575), té “una gonella de blau rahonabla”.

A sobre la gonella, Isidra Maranges troba que s'hi podia posar la *gramalla*, una vestimenta llarga fins als peus, normalment amb caperó. Aquesta peça, documentada per l'Edat Medieval, no apareix en els nostres inventaris, almenys amb aquell nom. Segons Isidra Maranges, tant podia ser una peça de roba masculina com femenina, era una peça d'ús corrent, es podia portar com a vestit de dol (igual que el mongil o atzarena), i podia estar folrada amb pell o roba, com el tafetà.

18. *mitges*

Les *mitges* són una peça de vestit que serveix per cobrir, de forma ajustada, el peu i la cama, generalment fins més amunt del genoll. Pere Soler (1685), rector de Monistrol d'Anoia, té “tres parells de mitjas” i “dos parells de

mitjas de llana”. Tractant-se d’un rector, probablement el color d’aquestes mitges era el negre, d’aquí també el nom de mitges de rector (DCVB). El material podia ser de llana, seda, estam, etc. A més del negre, hi podien haver altres colors, com el pardo. Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “unas mitjas pardas novas”. L’alferes Josep d’Espeleta (1686) “sinch pareis de mitjas de seda bonas” i “un parell de mitjas de fil de seda”.

19 *mongil*

El *mongil* era un vestit llarg o túnica que portaven les dones, similar o igual a l’atzarena, tal com es descriu en alguns documents. Normalment era de color negre i es portava pel dol. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, dins una de les caixes de la sala, guarda “un mongill de dol.” Per la seva part, Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té a casa seva “un mongill de dool o adsarena usada”.

20. *natzarena*

La *natzarena* o *atzarena* era un vestit llarg o túnica que portaven les dones, normalment de color morat o negre, que es feia servir per penitència durant la setmana santa, o pel dol. Segons el DCVB, l’atzarena era un vestit llarg i rodó que duïen les dones. Normalment, les atzarenes són fetes d’estamenya negra, i poden estar gornides de tafetà. Entre altres, Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té a casa seva “una atsarena gornida de tafatà de astamenya negra”, “altra adserena de astamenya borella ab mitja mànaga”. Salvador Rius i la seva muller Caterina (1606), de Sant Sadurní, tenen “una atzarena de dol molt dolenta”. Per la seva part, Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “una atzerena d’estamenya negra ab mànega gran”. Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní, té “una adsarena de raxa negra ab mànega gran guarnit tot de pasamà negra. Més una adsarena de burell, tota nova”. I Jaume Ferrer (1670), del mas, té “una atzarena negra”. Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de

Puigfedó, guarda a la seva habitació “una natzarena de stemenya negra guarnida del matex ab un tafanet de dintra ab sas mànegas nova”.

21. *saio*

El *saio* és una peça de vestir que cobria el cos des del coll fins més avall de la cintura, com una túnica. Segons el DCVB, el saio és ampla i sense botons. Però nosaltres en trobem amb botons: Antoni Cartró (1572), del mas Suau, té “un saio ab mànegas de color de terra de dit defunct, quasi tot nou y enbotonat”. El saio petit es diu *saió*. Els saios poden estar fets de diferents tipus de roba: contrai (molt freqüents en els inventaris), burell, de ras, vellut, perdillo...

També podien estar folrats: de tela negra, amb el ras folrat de verd, etc. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “un sayo de contray ab lo ras forrat de vert”. Antoni Martí (1568), de la Talalla, “un sayo y una capa de contray ja usat” i “un altra sayo de contray bo”. Per la seva part, Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, vestia “un sayo de perdillo molt dolent”.

Pot tenir mànigues, com el “saio ab mànegas de color de terra de dit defunct, quasi tot nou y enbotonat”, que es guarda a casa d’Antoni Cartró (1572), del mas Suau.

Les mànigues es poden treure, o sigui, poden estar separades. Vicenç Alavedra (1562) té un altre “sayo ab mànegas lavadisses”. I a l’encant d’Antoni Martí (1565), de la Talalla, es ven “un sayo de cos” per 6 s.

22. *saiet*

El *saiet* pot ser amb mànigues o amb mànigues “llevadisses”, o sigui, que es poden treure o separar del cos. Entre altres, Antoni Martí de la Talalla (1568) té “un sayet vert ab les mànegas lavadisses guarnit de velut ja usat”. Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) “un sayet de setí ab sas mànegas ja molt usat”.

Els teixits de què estan fets poden ser vellut, contrai, grana, setí, etc. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té “un saiet de satí carmasí lis”. Antoni Martí de la

Talalla (1568) “un sayet de contray ja usat”. Els colors que trobem són el verd, negre.

Les mànigues poden estar fetes o guarnides d'un teixit diferent, com el vellut. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “un saiet de contrai amb mànigues guarnit de velut”. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa “un saiet de grana ab ses mànegas gornidas de velut”, “un saiet vert gornit de velut vert” al costat de “unas mànegas de velut negra guarnit de torpedillo”.

24. *saies*

També trobem *saies*. Podien ser túniques que usaven tant els homes com les dones. També podia ser una tela prima, de diversos teixits, que s'emprava per fer calces i peces de vestir lleugeres (DCVB). Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “una saya de contray sense cos folrada de tela negra”. I dins una caixa, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda “una saia frisada negra fornida de velut”.

25. *samarra*

La *samarra* podia ser una peça de vestir brodada, vestimenta luxosa. N'hi ha de més senzilles, fetes de burell, especialment pels treballadors. Per la seva part, el *samarró* era una samarra petita. Entre les robes d'Antoni Artigues (1575), de Lavern, trobem un “samarró dolent”. A l'encant dels béns de Joan Mestre (1578), de la Plaça, es ven “un samarró y una camisola, tot molt dolent” per 8 d. Entre els béns de Francesc Romagosa (1688), de Rocamora, trobem “un samarró y didals”. I entre els de Jacint Miquel (1688), del Gornier, “un samarró per a segar ab didals”, venut per 6 s. I a l'encant de Llorenç Vidal (1601), habitant a Sant Sadurní, trobem “una casaqueta, una samarreta y unas calsetas de mija llana, tot molt dolent” que tot es ven per 8 d.

26. *saragiells*

Els *saragiells* són uns calçons amples que no arriben més avall dels genolls, amb plecs, que porta la gent del camp. Segons el DCVB, els portaven els pagesos de la part meridional de Catalunya i de tot el País Valencià. Nosaltres en trobem també al Penedès, concretament uns a casa d'Antoni Cartró (1572), del mas Suau, a la parròquia de Sant Pere de Lavern: “uns saragiuellos de cordellat negra ja usats”.

27. *sobretot*

El *sobretot* és una peça de vestir amb mànegues, llarga fins a les cames, que es porta damunt el vestit ordinari per a servir de més abric. En castellà, es diu *sobretudo*. Escrit amb aquest castellanisme, trobem “un sobratodo blau” dins una caixa de l'alferes Josep d'Espeleta (1686), de Sant Sadurní.

28. *sotana*

La *sotana* és una vestimenta pròpia dels eclesiàstics. Normalment té mànigues i generalment està embotonada fins als peus (DCVB). Poden estar fetes de diferents teixits: escot, estamena, contrai, etc.

En els nostres documents, trobem esmentades “sotanes” i “sotanyilles”, aquesta darrera probablement és un castellanisme per designar algun tipus de sotana. L'eclesiàstic Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té a la sala de la rectoria “una sotana de escot vella”. El rector Antoni Guilera (1604), de Sant Pau d'Ordal, té “una sotana de contrall bona”, “una sotanyilla de estamena dolenta” i “una sotanyilla de monashí usada”.²⁰

²⁰ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

VII.18.5. COMPLEMENTS DEL VESTIR

El *bastó*, en general, és una fusta llarg que serveix per ajudar a sostenir el cos per caminar. Salvador Solís (1670), rector de Sant Sadurní, guarda a l'estable, juntament amb la mula, la seva albarda i fre, “una maleta” i “un garrot de camí”.

Trobem *bosses*, les quals poden estar fetes de diferents materials, com roba, pell, seda, setí, etc. Serveixen per guardar-h joies, saltiris, monedes, etc. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem “una bossa de satí vermell dins de la qual y ha sis anells de or y una almasquera també de or”. Maria Llopart (1632), viuda del pagès propietari de mas Joan Mas, de la Riera, de Sant Sadurní, té “un estoig y bolsa tot guarnit”, esmentats juntament algunes joies d'or i plata.

Els *botons* servien per cordar les mànigues i vestimentes, especialment les parts estretes. En trobem que es fan servir per cordar calçons, saios, gonelles. A casa de Vicenç Alavedra, de la Talalla (1562), trobem “un calsolls de burell de sobre peu enbotonats”. Jaume Carbó de Puigfedó (1586) té “uns calsons ab botons”. Joan Mestre de mora (1580) “uns calsons de burell ab botons ja usats”. I el quòndam Antoni Cartró (1572), del mas Suau, tenia “un saio ab mànagas de color de terra de dit defunct, quasi tot nou y enbotonat”. Joan Mestre de Sant Sadurní (1578) també té “uns calsons en botons”.

En relació al material, trobem botons fets de burell i de xamallot bord. El treballador d'origen occità Antoni Bosc (1608), habitant a casa d'en Damià Julià, de Sant Joan Salerm, té dins una caixa dolenta “un parell de calsons ab botons de burell bons”, per la qual cosa sembla que els calçons i els botons són del mateix material, de burell; el sacerdote Salvador Solís, rector de Sant Sadurní, té “uns botons de xamallot bor”.

Però n'hi havia fets amb materials més nobles, per la indumentària més luxosa: or, plata, seda, amb pedreria, etc. El ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, té botons de plata sense pedres: “sis botons de plata sens pedras”.

La *corbata* és una peça de roba llarga i estreta que es nua al coll com adorn o abric. En el DCVB, se'n cita una documentada a l'arxiu municipal de felanitx,

amb data de 1695. Nosaltres en documentem tres de tela amb puntes entre els béns de l'alferes Josep d'Espeleta (1686), a Sant Sadurní: “tres corbatas de tela ab puntas”. Destaquem que estan adornades amb puntes de coixí.

Els *cintos*, *cinyells* o *corretges* serveixen per cenyir o envoltar una part del cos, especialment la cintura. Tant en podien portar els homes com les dones, i eren considerats una peça a part de les peces de vestir.

N'hi podia haver de diferents materials, i alguns eren molt ornats. N'hi havia que eren d'or, segons els documents, potser fets amb fil d'or, i eren considerats talment una joia. Vicenç Alavedra de la Talalla (1562) té un cintó d'or tirat. S'esmenta juntament amb un anell d'or amb una pedra vermella, un cosset guarnit d'una trena d'or i un vel de seda també amb guarnició d'or: “Ítem un anell de or ab una pedra vermella. Ítem un sintó de or tirat. Ítem un coset guarnit de una trena de or. Ítem un vel de seda ab guarnició de or”. A casa d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565), trobem també “un cinto de or tirat”. A casa d'Antoni Martí de la Talalla (1568) hi ha “un sintet ho parge de or tirat” i “un sisntet ho correaga ab lo parge y caps de or”. I en l'inventari d'un anònim (1571), “un sinto de or virat”, al costat de “un capell y un cosset gornit de or” i “una cadeneta d'argent daurada” (anònim, 1571). I Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas, de la parròquia de Sant Sadurní, té a casa seva “un sinto ab agulla y cadaneta”, esmentat entre algunes joies. A casa del fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, trobem un cinto de plata: “un cinto, aguller, clauer y una cadaneta de rosaris, tot de plata”. I a casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem “un sinto ab son clauer y aguller”. Per la seva part, Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “una correja usada”, esmentada entre diferents peces de vestir.

Hi havia cintos que servien per penjar-hi la bossa, daga i ganivet. El pagès Alfons Duran d'Espells (1642) té “un cinto ab daga y ganivet”.

Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té un “estoix ab un cordó y sinyell de seda y filadís vermell”.

Els *cordons* eren usats normalment per lligar capells i bosses. Alguns d'aquests cordons estaven molt ornats o treballats i podien estar fets de materials

valuosos, com el fil d'or. Entre la roba de l'alferes Josep d'Espeleta (1686), trobem “un sombrero blanch ab cordons de or”.

El *davantal* era una peça de roba o de couro que es posava a sobre la part anterior del vestit (DCVB). N'hi havia per treballar i per vestir. Poden estar fets de materials diferents: pell, roba, sergill, seda, etc. Els de seda són per vestir o arreglar-se. A casa de Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, trobem “un dabantal”, sense especificar com és, entre les robes que es guarden en una caixa. Per la seva part, Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d'Anoia, té a casa seva “un davantal de seda”. I a casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem un altre “devantal de seda”. Els davantals poden presentar colors diferents, i alguns poden ser de dos colors. Per exemple, a casa de Joan Mestre (1578), de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní, trobem “un devantal viat de blau y vermell, bo”.

La *faixa* era una peça de roba llarga, més o menys ampla, que es feia servir per cenyir el cos per la cintura donant-li dues o més voltes. Es feia servir per estrènyer el cos, subjectar els calçons o altres peces de vestir. La usaven molt els homes, però també n'hi havia per dones. Entre les robes que guarda Jaume Carbó (1568), de Puigfedó, a la seva habitació, trobem “una saia de contray negra guarnida de velut negra ab una faxes y dos rivets de tafatà, unas faldillas de grana novas guarnidas de velut carmasí ab tres faxes ab uns repunts de seda blanca ab una tovallona dins d'ellas, unas faldillas verdas guarnidas de velut vert ab duas faxes de velut vert y dos ribets de tafetà”. Antoni Martí de la Talalla (1568) té “una gonella de escarlatí ab una faxes de velut verd”.

Els *guants* s'esmenten en tres ocasions en els nostres documents. En cap cas, no es detalla com són ni de quin material estan fets.

Al mas de Puigfedó, trobem “uns guants”, juntament amb una bossa de seda negra i dos saltiris “de baronesca”, en una caixa de la cambra de Jaume Carbó (1586). Per la seva part, Antoni Bosc (1608), treballador d'origen occità que s'està a cal Julià, de Sant Joan Salerm, té “un parell de guans” entre els seus béns. I a l'encant dels béns del sacerdot Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, es ven a Pau Escuder, de Rocavert, “un parell de guans” per 2 s.

Sembla que era costum generalitzat portar el cap cobert. Hi ha diferents tipus de peces per cobrir el cap: barrets, capells, barretines, gorres, còfies, mantellines...

Els *barrets* poden ser fets de roba, de palla o d'altres materials, tot i que no sempre es detalli. A l'encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspí, situada a la vila de Sant Sadurní, es ven "un barret bo" per 9 s., i "dos barrets dolens" per 1 s. Els barrets poden presentar formes diferents, com per exemple els anomenats *barrets de capellà* que documentem. Joan Modolell (1624), rector de Sant Pere de Lavern, té "un barret de capellà" juntament amb altra roba de vestir molt usada.²¹

Les *barretines* són barrets de roba en forma de bossa llarguera. En trobem esmentades en inventaris del segle XVII. En trobem de color blanc i fetes de llana. A l'encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspí, situada a la vila de Sant Sadurní, es ven "una barratina blanca dolenta" a Toni Romeu dels Borrulls per 2 d. Pau Sardà (1686), pagès de Sant Sadurní, té "1 barratina" a l'eixida de casa seva.²² I Fèlix Codorniu (1698), del mas d'Anoia té "una barratina blanca de llana". A inicis del segle XVIII, trobem "una barratina de groguets" i "altra barratina de barragam" entre la roba del sacerdot Josep Miracle (1728), rector de la parròquia de Sant Pere de Lavern.

Els *capells* (escrit *sombrero* i *sombreros*) eren bàsicament peces masculines, però també n'hi havia de dones. A casa de Vicenç Alavedra (1562), arrendatari del mas de la Talalla, trobem "un sombrero de dona ab guarnició, ja usat", sense que es descrigui la guarnició. No obstant, a vegades trobem algun tipus de guarniment, com les plomes; l'alferes Josep d'Espeleta (1686) té dins la seva maleta "sinch plomas de color de sombrero".

De capells, en podien portar tots els estaments socials, ja que els trobem tant en rics com en pobres, i s'aprofitaven. Per exemple, el bracer Francesc Portari (1622), d'origen occità, habitant a Sant Sadurní, té "un sombrero dollent" que el rector de Sant Sadurní compra a l'encant per 1 s. Els capells podien tenir diferents

²¹ 4-12-1624, inv. de Joan Modolell, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, AM, P-XVI-236-2, bossa d'inventaris (1599-1627), f. 1r-2v).

²² 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

formes i es podien fer de diversos materials: pell, seda, lli, roba gruixuda (com el feltre), cànem, palma, palla. Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “un sombreret de feltra ja molt dolent” i “un sombreret de feltra mitganser”. Antoni Martí (1568), de la Talalla, té “un sombrero de feltra”. I el sombreret “quasi nou” que portava Antoni Cartró (1572), del mas Suau, també era de feltre. En un inventari anònim (1571), trobem “un capell y un cosset gornit de or”, que pot ser femení, juntament amb “un sinto de or virat” i “una cadeneta d’argent daurada”.

Els *caperons* o *caputxes* servien per cobrir el cap. N’hi havia per homes, dones i nens. Tenien la forma d’una caputxa, rodona o en punta. Podia ser una peça solta o unida a la vestimenta. Isidra Maranges troba caperons units a la gramalla o gandalla, o hàbit, i normalment fets de llana. Es podien fer servir pel dol. De forma indirecta, s’esmenten en els oficis d’enterrament, cos present, novena i capdany, amb els “cap cuberts”. Entre altres, en trobem a l’òbit de Joan Mestre (1582), de la Plaça i al de Bartomeu Ferrer (1586), pedranyaler de Sant Sadurní.²³

La *còfia* pertany a la indumentària femenina. És una gorra que es posa per adorn o abric del cap. Pot estar feta de tela, seda (morada), etc. Pot estar gornida amb materials bons, com la seda i l’or. I presentar mides i formes diferents. Algunes tenen botxes, que podem interpretar com una mena de boleta o forma arrodonida.

A casa d’Antoni Martí (1568), de la Talalla, hi ha “una cofia de tela ab guarnició de or”. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, en una caixa dins la seva cambra, guarda “una còfia de or ab sas botxas tot de or” i “altra còfia de or y seda morada”.

²³ 14-11-1582, òbit de Joan Mestre, pagès, (de la Plaça), de la vila de St. Sadurní; novena: 20 pvres (són frares de la Trinitat, de Vilafranca, que assistiren a dita novena; menjaren pa, peix i vi: “fonch pastat per la sobradita jornada per donar caritat y fer la despesa als preveres y cap cuberts blat que valia viiii ll. Més costà lo peix que·s despangué en la sobradita jornada v ll vi s. Més costà lo vi v s.”); i capdany: 18 pvres (“Més fonch pastat per la sobradita jornada per donar caritat y fer la despesa als preveres y cap cuberts blat que valia vi ll. Més costà lo peix que·s despangué en la sobradita jornada iii ll viii s. Més costà lo vi xv s 1 d.”) (APSS, Òbits 1566-1656, f. 96, 2bis.). En relació a la novena i capdany de Bartomeu Ferrer (1586), pedranyaler de St. Sadurní, hi assisteixen 9 preveres, el menjar dels quals costa 18 sous, i es gasten 4 sous “per las candelas y la offera y absoluta dels caps cuberts” (APSS, Òbits 1566-1656, f. 112, 11).

Un altre complement molt popular per cobrir el cap és el *drap de cap*, usat especialment per les dones. En relació al material, quan s'esmenta, en trobem brodats de seda, i també obrats de blanc. Al mas Suau, entre els béns del pubill Antoni Cartró (1572), hi ha “un panaret de palla en lo qual se troba un drap de cap obrat de blanch y un capell brodat de seda \de grana/ ja usat” i es diu que “era tot de la primera muller” d'aquell. Dins les caixes que Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té la seva habitació, s'hi troben “un drapillo de dona y un altre drap de cap”, i “unas mànegas de setí negra novas de dona ab un drap de cap ab ellas brodat de seda negra usat”. Altres s'esmenten sense descriure'n el material. A casa de Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, hi ha “un drap de cap”. El bracer Francesc Portari (1622), d'origen occità, habitant a Sant Sadurní, té “un drap de cap” empenyorat per un ducat.

El *gambuix* o *cambuix* era un cobricap de tela fina que portaven les dones per subjectar-se els cabells, o els nadons per tenir el cap dret. El DCVB n'esmenta un del segle XIV de l'arxiu parroquial de Santa Coloma de Queralt, i algun del segle XVI. Nosaltres en trobem un de nen petit al primer quart del divuit, a casa de Magí Parera (1713), del Gorner, juntament amb un serener: “Ítem una capsa pintada que dins y a un saranero bo ab dos gambuxus bons, una camiseta de criatura de tela”.

La *gandalla* era una mena de xarxa que es posava al cabell. És una peça luxosa. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem “una gandalla de or y un cordó de vel y uns saltiris grossos negras”. Joan Codorniu (1622), del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, té “vuyt cabesos bons de tela” i “vuyt gandalles”.

La *gorra* estava feta de roba, tot i que els inventaris no esmenten aquest material. En trobem d'home. Vicenç Alavedra (1562), arrendatari del mas de la Talalla, té “una gorra de homa bona”. Per la seva part, Antoni Martí (1568), de la Talalla, té “una gorra ja ben usada”.

La *lliga* o *lligassa* era una peça d'adorn que les dones es posaven al cap, segons el DCVB. En trobem de seda i amb adorns de plata als caps. L'hereu Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d'Anoia, guarda “Quatra lligas, y dos encarnadas ab puntas de plata als caps, y dos deltixas”.

Trobem *mantellines* en inventaris del sis-cents. El fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní, té a casa seva “una mantallina de osteda guarnida ab galó per a aportar les criatures a les bonas”.

El *papafigo* era una peça de roba que servia per cobrir tot el cap, de manera que s’estenia fins al coll i cobria part de la cara, només deixant els ulls i el nas al descobert. Isidra Maranges n’esmenta pel segle XV, i el DCVB també pel segle XVI. L’únic papafigo que trobem és en un inventari d’inicis del segle XVII, i pertany a un treballador o pastor d’origen occità, Antoni Bosc (1608), que s’està a cal Julià de Sant Joan Salerm: “Ítem un papafigo de burell ja dolent”. Està fet, per tant, de drap de llana de burell, una de les teles més ordinàries. Els papafigos que cita Isidra Maranges són de burell i de vellut negre, i diu que alguns recobrien les espatlles i podien estar brodats i portar perles, els més sumptuosos. El DCVB en cita un de tela negra del 1518, i un de perdillo forat de tafatà del 1546.

El *vel* és una peça de roba femenina que serveix per cobrir el cap. En portaven tots els estaments socials. S’aguantava amb agulles. Estaven fets bàsicament de seda, però també n’hi ha de bri de lli, filampua, cotó. En alguns casos, es diu que són de *cambrai*, o sigui, fets d’un teixit molt fi procedent de la ciutat francesa de Cambrai (DCVB). Les vores estaven ornades. Alguns poden estar gornits amb fil i fulleteria d’or, cordons, etc. Trobem vels de color negre pel dol, grocs i daurats. A casa d’Antoni Martí (1568), de la Talalla, hi ha “un vell de cambray ab guarnició y fullataria de or”. A casa de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, trobem “un vel de seda ja dolent” i “un vel de seda ab guarnició de or”. Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té a casa seva “un vel de seda ab un cordó gornit” i “una velilla ab un cordó”. Per la seva part, Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní, guarda “un vel de seda”, “tres cordons de vel” i “tres vels de bri de lli”. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, a la seva habitació té “sinc vells de filanpuga y hun de cotó” dins una caixa.

Trobem *mocadors* de tela ornats amb puntes, or als caps, etc. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa a la seva habitació “dotze mocadós” i “un mocador ab una guarnició de or als caps”, “set mocadós bons” i altres “cosets y mocadós”. Aquests mocadors s’esmenten al costat de draps de cap, capells i

còfies, per la qual cosa pensem que es tracta de mocadors de cap, alguns d'ells molt sumptuosos. A casa del ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, trobem “un mocadó de tela guarnit de puntas usat”. I Joan Codorniu (1622), del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, té “dos draps de cap de tela, lo hu ab fusells, l'altre sense fusells”.

Els *mantells* són vestimentes en forma de capa que es subjecta al cap o a les espatlles (DCVB). Es porten a l'hivern, per abrigar-se. Però també se'n porten a l'estiu, per recobrir-se. És d'ús molt generalitzat, i n'hi havia d'home i de dona. Al ser peces de roba exteriors, n'hi ha de diferents tipus i qualitat. En relació al material, els mantells poden ser d'estamena, d'estam, de burata, d'escot. Trobem “un mantell de estemenya ja usat” a casa de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla. També “un mantell d'estamenya” venut per 25 s. a l'encant d'Antoni Martí (1565), de la Talalla. Joan Poch (1575), pagès habitant al mas Blanch de Sant Sadurní, té “un mantell de stamenya bo”. Miquel Creus (1607), sastre de Sant Sadurní, té “un mantell bo de burata”. Joan Nurigat (1627), pagès de Sant Sadurní, té “un mantell de estam tot vell”. Dins una caixa a la sala, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, guarda, entre altres peces de vestir, “un mantell de scot usat.” A casa d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) hi ha “un mantell de escot”.

El *serener* era un mantell curt amb què les dones es cobrien el cap per guardar-se de la serena, usat entre els segles disset i dinou. A casa de Magí Parera (1713), del Gorner, en trobem un de bo: “Ítem una capsa pintada que dins y a un saranero bo”.

La *xarpa* podia ser varies coses. D'una banda, era una faixa o corretja que es penjava a l'espatlla i en sentit transversal sobre els pits. Si podien penjar armes, o era una insígnia d'un càrrec o dignitat. Entre els béns de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s'està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, “una escopeta guarnida ab pany y una xarpa y flascó ja usats”.

També podia ser un mocador que es porta penjat a l'espatlla davant el pit per descansar-hi un braç o una mà que ha pres mal. I una tira de roba o veta que es paassava per damunt l'espatlla, s'embotonava amb un botó al davant i un altre al darrera dels pantalons d'un noi i servia per a sostenir-los. Amb aquesta darrera

accepció, la localitzem al Penedès i al Camp de Tarragona, entre altres llocs (DCVB). Entre la roba de Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, trobem “una xarpa forrada de satí vermell mostrejada ab sos tafatans de diferents colors”.

VII.18.6. ORNAMENTS

Hi ha vestits i complements fets amb pany de roba bo, com la tela, la seda, etc., que estan molt ornats. Els més ostentosos utilitzen el *fil d'or i plata*. Alguns pagesos de mas tenen robes amb aquests ornaments.

Entre els béns de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem roba de vestir de molta qualitat. Hi ha roba amb guarnicions d'or i de plata, i de seda. No són peces de vestir d'ús quotidià sinó reservades per les grans ocasions i festes. Es guarden en caixes a l'habitació de Jaume Carbó (1586), l'amo. Per exemple, trobem “quatorse pams de orlada prima y bona”, “una còfia de or ab sas botxas, tot de or”, “altra còfia de or y seda morada”, “dos gornacions de or per la festa”, “un sinto de plata sobredaurat”, “un mocador ab una guarnició de or als caps”, “una camisa de tela prima guarnida de or”, així com una “daga daurada ab sos talabarts daurats”, o sigui, una daga i la seva funda guarnida amb or, probablement per vestir els dies de festa, a més de joies de valor.

Antoni Martí (1568), de la Talalla, té també vestits, parts i complements d'aquells, com collets, còfie, vels i cintos, ornats amb or i amb fulleteria o adorns de fullatge d'or: “Ítem un sintet ho correaga ab lo parge y caps de or. Ítem un sintet ho parge de or tirat. Ítem una cadeneta y una pateneta tot de argent. Ítem uns saltiris de crestall ab un floquer de seda verda. Ítem una guarnició de vell de or tirat ja dolenta. Ítem dos anells de or. Ítem un vell de combray ab guarnició y fullataria de or. Ítem una còffia de tela ab guarnició de or. Ítem un collet de tela guarnit de or”.

En un inventari anònim de Lavern (1571), trobem “un capell y un cosset gornit de or”, així com “un sinto de or virat”.

Per la seva part, al mas Suau, el pubill Antoni Cartró (1572) guarda “una gandalla de fill ab una gornició de or” i “un vell de seda ab gornició de uns nuhets

de or, molt dolent”, que podien ser de la seva primera muller. Aquests esments, juntament amb algunes joies, contrasten amb l'estat ruïnós d'aquell mas.²⁴

Al mas veí de la Creu, Montserrat Forés (1576) guarda “un vel bo ab sa gornició de or” i “una sinta de tafatà morat ab los caps de or”.

A casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem “una gandalla de fil de or”, “un vel ab guarnició de or, bo” i “un sinto de velut negre ab los caps d'argent sobredaurats”.

El pagès Pau Sardà (1686), de la vila de Sant Sadurní, té a la cambra “2 lligas gornidas ab punta de plata”.

Destaca també la roba de militar de l'alferes Josep d'Espeleta (1686), de Sant Sadurní, el qual té un “telei brodat de or”, “un bri de cua ab anella de plata guarnit de pasamà de seda”, “una banda de seda vermella quarnida ab una punta de or y plata”, “un sombrero blanch ab cordons de or”, “un crapàs gornit de punta de or y plata”.²⁵

El fil d'or pot estar entreteixit formant un cordó o una trena. Les trenes són tires de roba, molt luxoses que es coneixien amb aquell mateix nom. Ens consta “un coset guarnit de una trena de or” a casa del pagès Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla. I a casa d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) hi ha “un capell y un cosset ab gornicions de or”, sense que es digui si són de trena.

Entre el calçat, hi ha tapins daurats, fets potser amb fil d'or, els quals tenen l'aspecte de ser un calçat bo o luxós per vestir en les grans ocasions. Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “un parell de tapins daurats usats” i trobem també “uns tapins daurats” a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, els quals s'esmenten al costat d'un sombrero de dona amb guarnició.

Cal remarcar també els acabats dels vestits. S'esmenta molt el *ribet* o *rivet*. Es tracta d'una cinta o doblec que es posa a la vorera d'una peça de vestit o altra roba, com a ornament o com a reforç. El DCVB en cita d'inicis del segle XVI. El pagès Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, guarda “unas

²⁴ El notari puntualitza que aquell mas és una “casa molt mal obrada y quasi tota derrocada y foradada”, on hi ha “en lo portal, entrant en la dita casa, una post per porta, lavadissa”. 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, del mas Suau, parr. De St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r).

²⁵ 26-2-1686, inv. de Josep d'Espeleta, alferes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

faldillas d'estamenya usadas gornidas ab un ribet de ballut”, “una faldilla de estamenya blaveta ab ribet de ballut naranjat”.

És habitual trobar també el *passamà*. Es tracta d'un teixit en forma de cinta que es feia servir per adornar els vestits i altres robes. Podien ser de seda, etc. A casa de l'abans esmentat Josep Llopart (1648), del mas Blanc, trobem “un faldallí de cordellat vell gornit de passamà groch”. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té robes de molta qualitat. Dins una de les caixes de la seva habitació, trobem roba quarnida amb faixes, rivets de tafatà, vellut carmesí, repunts de seda blanca, etc.:

En la una y a unas stovallas novas listonadas de cotó blau, unas faldillas laonadas usadas gornidas del matex, altres faldillas laonadas gornidas del matex leonat, una saia de contray negra guarnida de velut negra ab una faxes y dos rivets de tafatà, unas faldillas de grana novas guarnidas de velut carmasí ab tres faxes ab uns repunts de seda blanca ab una tovallona dins d'ellas, unas faldillas verdas guarnidas de velut vert ab duas faxes de velut vert y dos ribets de tafetà, una adsarena de raxa negra ab dos pasamans de seda negra gornida ab sas mànegas grans nova.

S'emprava també la *randa*, que eren ornaments fets amb un conjunt de fils formant puntes; la *flocadura*, la qual consistia en una mena de serrell amb flocs o borles, moltes vegades de fil de seda; i els *brodats*, uns dibuixos fets amb passades d'agulla, els quals tenien relleu. Els brodats més sumptuosos podien estar resseguits amb fil d'or, o portar algun penjoll, com destaca Isidra Maranges per l'Edat Mitjana. Podem trobar aquests ornaments en algunes vestimentes, roba de casa i roba de llit.

Entre altres, trobem “duas capas de pastor, una flocada de blanc y una de negra” de Joan Térmens (s-XVI), pagès habitant a la sala de la casa nova d'en Romeu dels Borrulls. També “un cortinatge de llit guarnit de flocadura vermella” i un altre de color “blanc de cotó ab flocadura” que té el sacerdot Josep Rosell (1667), al mas de la Riba, de Sant Jaume Sesoliveres. Una sèrie de roba de Llorenç Vidal (1601), pagès habitant a Sant Sadurní: “Primo un devant de llit de ret sobreposat i tres tovallolas bonas i ab los caps sobreposats, i un drap de cap sobreposat de seda vermella, i dos llansols rendats i guarnits de flocadura, i un devant de llit ab llistas de ret guarnit de flocadura, i unas tovallas taulars bonas

guarnidas de flocadura, i cinc canas i sis palms de bri de cànem, i set canas de torcabocas”. Així com “un llanssol de flocadura y randa” del sastre Joan Carbó (1668), de Sant Sadurní. A casa del pagès propietari Jaume Ferrer (1670), del mas, trobem “quatre cuxineras de tela usades y una tovallola brodada” i “un devan de llit de sarrell guarnit de flocadura de fil rovallat y blanch, y dos tovalloles de bri, una guarnida y altre brodada, y dos tovalloles de tela brodades, usades”. I entre les robes de qualitat que guarda Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “unas mànegas de setí negra novas de dona ab un drap de cap ab ellas brodat de seda negra usat”.

El terme *obrar* podria tenir un sentit diferent o més ampli que el de *brodar*, ja que en un mateix document poden aparèixer tots dos termes junts, observació que també troba Isidra Maranges. El pubill Antoni Cartró (1572), del mas Suau, té “un drap de cap obrat de blanch y un capell brodat de seda de grana ja usat” que eren de la seva primera muller. Designava una peça de vestir treballada, o sigui, el treball o obra que s’hi podia fer. L’hereu Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d’Anoia, té “un gipó de obra ab mànegas de xamallot nou guarnit”. L’obra, com hem vist, podia ser amb fil de seda, d’or, etc.

Troblem també *puntes de coixí*. Entre altres, destaquem les “tres corbates de tela ab puntas” que trobem entre els béns de la cambra de l’alferes Josep d’Espeleta (1686), a Sant Sadurní.

El *galó* era un teixit de passamà, fort i estret, fet de fil vegetal o metàl·lic, que servia per adornar vestits. El DCVB en cita un vestit “ab galó de plata” de 1744. A casa d’Antoni Ros (1669), fuster de Sant Sadurní, hi ha “unas faldillas de xamallot guarnidas galó y forradas de bocarà” i “una mantallina de osteda guarnida ab galó per a aportar les criaturas a les bonas”.

La *lletxuguilla* o *lletugueta*, segons el DCVB, era una peça de tela amb arrugues o doblecs fets per adorn que s’usava en els segles XVI i XVII. Es podia posar per adornar el coll, la part inferior o extrem de les mànigues, etc. Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, té “set cabessos en lletxuguilla de tela ab dos parells de polaines”.

La paraula *polaina* podia tenir diferents significats, com ja hem observat, segons el DCVB. D'una banda, podia ser una gira o franja que s'utilitzava per adornar la part inferior o extrem de les mànigues, o els cabecços. També podia significar una peça de tela o de cuir per cobrir la cama, embotonada a la part exterior. Pot referir-se també al calçat de dona, més alt que la botina i que es corda o embotona a un costat, que en castellà s'anomena "bota", al qual ens referim més endavant.

Seguint amb les pertinències de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem esmentades diferents polaines, probablement en el sentit de gira o franja per adornar: "Ítem dos cabesos plans llissos ab dos parells de polaines"; el cabès o cabecç és la part superior d'una túnica, camisa, etc., on hi havia l'obertura per passar el cap. El mateix Salvador Rius també té "Ítem un parell de polaines planes guarnidas. Ítem dos capells fets y un per a fer ab una gandalla. Ítem tres parells de polaines entre bonas y dolentas".

La *trepes* o *trepadura*, com a conjunt de trepes, segons el DCVB, tant podien ser uns adorns o guarnicions que es posaven a les vores dels vestits, així com uns talls o obertures fets a les vestimentes sota els quals es veien teles d'una altra classe o color. Entre les robes que vestia Joan Mestre (1580), de Rocamora, trobem "unes calses bultades negres trepades guornides de seda".

VII.18.7. CALÇAT

El calçat és un complement important del vestir. Els documents parlen de calçat masculí i femení, de treball o de festa, però no sempre s'especifica. Hem de tenir en compte que els més pobres devien anar descalços. Per tant, anar ben calçat era un signe d'estatus social.

Les *sabates* designen el calçat en general. En alguns casos, només s'esmenten "sabates", sense descriure com són. Per exemple, no coneixem el tipus de sabates que es venen per 6 d. a l'encant de Francesc Rius (1616), habitant a casa del mercader Baltassar Aguspí, de Sant Sadurní: "Ítem unes sabates, a Toni Roles. ll 6 s.".

Podem trobar diferents tipus de formes, materials i colors. Entre els colors, hi ha el blanc. A casa de Montserrat Forés (1576), de la Creu, trobem “un parell de sabates blanchas de dona”, venudes a l’encant per 2 s. I a casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem un parell de sabates blanchas novas”.

Troblem *sabates amb sola*. El cabaler Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, té “unas sabatas de duas solas”. Les soles s’arreglaven, com les “sabates solades de nou bones” que té dins una caixa Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní.

També trobem *sabates primes*. El pagès arrendatari Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, té “dos parells de sabates primes ja dolentas”. I el cabaler Perot Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, també “un parell de sabates primas molt dolentas”.

Entre els materials, trobem el cuir o pell, la roba i la fusta. Les pells per fer sabates eren el *cordovà*, la qual es podia tenyir, la pell de moltó i la de vedell. Les pells es podien pintar i ornar. Entre els béns de Miquel Ràfols (1615), teixidor de lli que s’està al mas Palau, de Sant Joan Salerm, hi ha “un parell de sabatas de cordovà ja dolentas”. I Antoni Bosc (1608), treballador occità de cal Julià, de Sant Joan Salerm, té “dos parells de sabates de vedell, unas bonas y otras dolentas”. De pell, també devien ser les *botes amb espueles* o esperons que l’alferes Josep d’Espeleta, de la companyia de don Adrià Balldelgorlarde, tenia per cavalcar: “Ítem un parell de botas ab espuelas”. I probablement també eren de pell els “dos parells de sabatas” d’aquell mateix alferes.

Amb la fusta, es feien socs o esclops. El rector de Monistrol d’Anoia, Pere Soler (1685), té “dos esclops de strep”. I a l’encant dels béns de Francesc Pandis, rector de la parròquia de Sant Pere de Lavern, es venen “a mossèn Manuel Raventós uns sclops de fusta” per 11 s. 6 d. Els esclops devien ser bastant usuals, a jutjar per les eines de fer esclops que trobem, i els esclops que hi ha a les entrades i cuines d’algunes cases. Entre les eines del boter d’origen occità Bertran Sogas (1624), habitant a la vila de Sant Sadurní, trobem “dos axols de fer esclops” i “tres raspas de esclops”. També trobem “uns esclops” a l’entrada de la casa de Pau Sardà (1686), i uns altres “esclops” a la cuina d’Isidre Amigó (1691), pagesos

de Sant Sadurní. Per cavalcar i muntar a cavall o amb la mula, es feien servir *esclops d'estrep*. El sacerdot Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té “dos sclops de strep”; i més endavant, Josep Miracle (1728), rector de Sant Pere de Lavern, té “duas albardas de couro negrós molt usadas ab sclops” a l'estable de la rectoria.

S'esmenten també sabates *de dit de fusta*; a l'entrada del mas Suau, Antoni Cartró (1572) té “un parell de sabates de dit de fusta”, de les quals es diu que són “reonables”.

Les *espartenyas*, fetes amb soles d'espart, probablement també devien existir entre el calçat rústic dels nostres habitants. Amb aquest material, documentem sàrries, cabaços i cadires, però els inventaris que hem consultat silencien les espartenyas. No obstant, per l'Edat Medieval, Isidra Maranges documenta *avarques* i *espartenyas*. A la primera meitat del segle XVIII, localitzem un espartenyer, Francesc Carbó (1728), a la vila de Sant Sadurní, com a testimoni de l'inventari del sacerdot Josep Miracle, rector de Sant Pere de Lavern.

Un altre tipus de calçat que documentem són els *tapins*. Era un calçat normalment femení, però també n'hi podia haver d'home, segons el DCVB. Estaven fets de roba o drap, i, quan se n'especifica el tipus, en trobem de brocat, setí, vellut, amb ornaments. Els colors que habitualment s'anomenen són el blanc, blau, burell, verd, violat i morat. No obstant, poden haver-hi altres colors. Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa “dos parells de tapins, un de cinta vermella y altres de drap morat”.

N'hi ha que es fan amb fil d'or i de plata, i brodats. No sabem si els tapins daurats són fets amb fil d'or, però deuen ser un calçat bo per vestir en les grans ocasions: “un parell de tapins daurats usats” (Vicenç Alavedra, 1562); i “uns tapins daurats” (Jaume Carbó, 1586), els quals s'esmenten al costat d'un sombrero de dona amb guarnició. Per la seva part, Josep Llopart (1648), habitant al mas Blanc, de Sant Sadurní, té “unas tapinas gornidas o anballutadas ab sos tafatins”.

El terme *polaines* pot designar un tipus de calçat. Segons el DCVB, d'una banda, podia ser un adorn, utilitzat com a franja o gira en les mànigues i cebaços.

Però també podia referir-se a una peça de tela o de cuir per cobrir la cama, embotonada a la part exterior. I també al calçat de dona, més alt que la botina i que es corda o s'embotona a un costat, que en castellà s'anomena "bota". Isidra Maranges troba aquest mot en el sentit de les puntes allargades de les sabates, una moda estega al segle XIV. En el nostre cas, pot ser un adorn, però no sabem quina relació pot tenir amb el calçat. En tot cas, només dir que a casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem dins una caixa: "Ítem dos cabesos plans llisos ab dos parells de polaines. Ítem un parell de polaines planes guarnidas. Ítem dos capells fets y un per a fer ab una gandalla. Ítem tres parells de polaines entre bonas y dolentas".

VII.18.8. JOIES, SALTIRIS I RELIQUIARIS

Les joies eren clarament un signe d'estatus. No tothom en podia tenir. N'hi ha que tenen un valor simbòlic. És el cas dels anells i les arrecades de les núvies, les cadenes i medalles amb temàtica religiosa, etc. Algunes són més austeres. Per exemple, Antoni Cartró (1572), pubill del mas Suau, només té "un anell de argent tot blanch", probablement de la seva primera muller. L'única joia que trobem entre els béns de Joan Nurigat (1627), pagès de Sant Sadurní, és "un anell de or ab pedra leonada", probablement de casament. Un anònim de Sant Pere de Lavern (1571), té "una cadeneta d'argent daurada" i "tres culleres de argent".

Hi ha altres joies molt més sumptuoses, i són una mostra del poder adquisitiu de les persones que les posseeixen. Indiscutiblement, és una manera de fer ostentació de la riquesa per part d'algunes famílies, especialment de pagesos propietaris benestants, i alguns menestrals.

De tots els inventaris consultats, destaquen les joies que posseeix Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, un dels pagesos propietaris de mas més destacats del terme de Subirats. A casa seva, trobem "una cadena de or masisa ab un joiell al mix que val sexanta liuras poc més o manco", "sinc anells de or, lo hu rodó sense pedra, y un gravat quadrat gros, y una torquesa grossa, y los altres dos ab pedres, la

una buidada y l'altra quadrada”, “unas arracadas bultadas ab unas perlas entorn” i “tretze colleras de argent al cap de cada una una figura de home sans brasos”.

També remarcarem les joies de l'hereu Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d'Anoia, de la parròquia de Sant Sadurní. A casa seva, guarda “un saquet ab quatre colleras de plata. Un sinto ab agulla y claué. Unas arecadas de or guarnidas de perlas. Sinch anells de or, dos grans, lo un guarnit de perlas y de pacinas groc, y altre de petit guarnit de perlas, y dos ab pedres, lo un pedra blanca y altra bermella”.²⁶

Per la seva part, Joan Salvà (1695), pagès de Sant Sadurní, té a casa seva “sis culleres de plata. Vuit anells de or, dos de grans, un guarnit de perlas y una pedra vermella al mitix, y altre guarnit de pedres blancas; y quatre més petitons, dos guarnits de perlas ab pedra vermella al mitix y altra pedra blanca, y dos de llisos, un ab pedra vermella y altre ab creu de comanador. Unas arrecadas de or guarnidas de perlas mitjanas. Una creueta de or ab una pedra vermella al mitix y perlas als costats. Dos agullers de plata de sinto. Y un clauer. Y unas cadanetas de estoix. Y unas manetas, tot de sinto”.

Maria Llopart (1632), viuda del pagès propietari de mas Joan Mas, de la Riera, de Sant Sadurní, declara tenir una sèrie de joies que es reté perquè se'n va a viure a casa del seu germà, l'hereu Pau Llopart, de Sant Pere de Subirats, i les conservarà mentre mantingui el nom del seu difunt marit: “Primo tres anells de or. Y una cadena de or de dues dobles. Y una creu de or. Y un cavallet de plata sobredaurat. Y unes arracades de or ab son broqueret. Més unes manilles de plata. Y un aguller. Y un clauer, tot de plata”.

Joan Gaubert (1628), moliner del molí de Vilarnau, guarda també bastantes joies a casa seva: “sinc anells de or i dos arracadas, que tot val poch més o manco 5 ll. 1 s. Ítem una bolça o bolcich de velut vert brodat de or i plata. Ítem una cullera de plata. Ítem una agullera de plata ab sa cadeneta tota de plata. Ítem una canpaneta ab sa cadeneta tot de plata. Ítem uns acnus de plata ab sa cadeneta de plata. Ítem una corneta de plata ab sis cascabells i cadenam de plata. Ítem un

²⁶ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

clauer de plata”. I la seva viuda, “entre plata i or”, n’entreu “quatorse lliures i deu sous i sinch dinés” a l’encant.

Trobem pagesos petits amb algunes joies. Josep Sever (1664), pagès amb casa pròpia a Sant Sadurní, té “un aguller de plata, una maceta de or ab pedreria de perlas” i “uns agnus de plata sens cadeneta”. Llorenç Vidal (1601), pagès cabaler sortit de cal Vidal de Sant Pere de Subirats, habitant a Sant Sadurní, guarda dins una capsa pintada “una gandalla de or i una capseta petita ab deu anells de or i una cadena de or la qual tira dos-centes i noranta i nou malles”; les malles eren cadascuna de les anelles que formaven una cadena (DCVB), en aquest cas d’or. A més d’aquests objectes, Llorenç Vidal guarda “en moneda de plata, vuit lliuras y un sou”.

A casa de Joan Batlle (1690), de la mateixa vila de Sant Sadurní, hi ha “dos colleras de plata, campaneta y agnus de plata, tres forquillas de plata”. El pagès Jaume Notó (1697), té “un sinto de plata ab caluer y aguller. Dos culleras de plata y una piqueta de plata”. Per la seva part, Onofre Codó (1688), pagès de Sant Sadurní, té “1cullera de plata” i “1 sinto de plata ab sos penjois de plata”. A casa de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, trobem “una bossa de satí vermell dins de la qual y ha sis anells de or y una almasquera també de or”.

Entre els homes d’ofici, destaca el nivell de vida que ha aconseguit el fuster Antoni Ros (1669), de la vila de Sant Sadurní. Entre altres coses, ho mostra la possessió de diferents peces de plata i d’or: “Ítem dintra de una capsa plata, la que·s segueix: Primo un cinto, aguller, clauer y una cadaneta de rosaris, tot de plata. Ítem tres culleras de plata. Ítem un agnus de plata ab sa cadaneta. Ítem un cavallet de plata. Ítem una cistelleta de plata. Ítem una campaneta de plata. Ítem a Sansta Margarida y ha un clauer de plata. Ítem or, lo que·s segueix: Primo dos anells de or que són a Santa Margarida. Ítem una pessa de or que és una conegatio guarnida de perlas. Ítem duas creus de or esmaltadas, la una ab pedras blancas. Ítem unas arrecadas de or ab corona y duas pedras violadas. Ítem tres anells de or ab lo bo”.²⁷

²⁷ 5-2-1669, inv. d’Antoni Ros, pagès, hab. a St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

A casa del ferrer Josep Tobella (1696), de la mateixa vila de Sant Sadurní, s'hi troba “un sinto ab son clauer y aguller. Una cullera de plata y uns agnus. Sis botons de plata sens pedras. Dos anells de or ab perlas. Dos anelletes de or y un anell de or ab una pedra vermella”. Per la seva part, Rafel Boter (1666), mestre de cases, de la vila de Sant Sadurní, té “un aguller de plata, las cadenas de l'estoix de plata, un anell de or petit ab una pedra blanca”.

En relació als militars, l'alferes Josep d'Espeleta (1686), a més dels dorats i platejats dels seus vestits, té només “un anell de or ab pedra de color de jacet”. I guardava també diferents monedes d'or: “Ítem duas doblas de or. Ítem tres doblas que deu Francisco Vidal. Ítem una dobla y mitja de diu deu un soldat dit lo Jaljai. Ítem una dobla^h \en or/ digué lo difunt seu Dr. Carlos de Solà, capallà de general, per aver-li dexada quant estava en Barcelona de gornació.

A les cases, és habitual trobar *saltiris*, anomenats també *paternòsters* o *rosaris*. Consisteixen en un conjunt de grans enfilats que serveixen per contar les avemaries que es resen o reciten quan es passa o es diu el rosari dit de la verge Maria. Els grans estan separats de deu en deu per un gra més gros, i el fil està nuat als extrems a una creu. Poden estar units també per una cadeneta d'or o plata. En aquest acte de devoció, es commemoren els quinze misteris de la verge Maria, dividits en tres parts: misteris de goig, de dolor i de glòria, i després de cada misteri es resa un parenostre, deu avemaries i un gloriapatri. Normalment, a les cases es resava al capvespre, quan la família estava reunida, però també es podia resar a l'església, en companyia del capellà o capellans. La presència d'aquest objecte entre les pertinències de les persones demostra que el costum de passar el rosari era molt estès i una prova del gran fervor religiós de l'època.

Troblem saltiris amb els grans de vidre, i aquests poden ser de cristall, de gaieta (atzabeja), etc.; i de color negre, vermell, etc. Entre altres, dins la primera caixa de l'habitació de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, hi ha uns rosaris *de baronesca*, probablement de dona: “Ítem una bosa de seda negra ab sos saltiris de baronesca y uns guants”. Els del treballador occità Antoni Bosch (1608), de cal Julià, són de grans vermells i la creu és de plata: “un saltiri o rosari vermell ab una creu de plata”. Els saltiris de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, tenen

cinquanta grans de cristall: “ Ítem uns saltiris de cristall en los qualls ha sinquanta grans”. Els d’Antoni Martí (1568), de la Talalla, també són de cristall amb un floquet de seda: “Ítem uns saltiris de crestell ab un floquet de seda verda”. Els de Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas, són de vidre, i en té uns altres dins una capseta: “Uns rosaris de vidra”, “Una capseta ab uns rosaris dins”. Els del cabaler Antoni Artigues (1575), de ca l’Artigues de Lavern, són de gaieta o atzabeja negra: “uns saltiris de gayeta”. Els de Salvador Rius (1606), de Sant Sadurní, són grossos i també negres: “uns saltiris grossos negras”. La cadeneta dels rosaris del fuster Antoni Ros (1669) és de plata: “una cadaneta de rosaris, tot de plata”.

Trobem també *medalles* amb imatges religioses. Joan Moreta (1691), rector de Monistrol d’Anoia, té “1 desarori ab 1 madalla de plata y 1 creu de caravaca”. Mònica Ferrer (1691), de Sant Sadurní, té “tres medalles de plata”, “un escudet de plata del Carme” i “una Nostra Señora de plata”.

I s’esmenten *agnus-dei*. Es tracta de reliquiaries que duïen gravada la imatge de l’anyell amb una creu, símbol de l’anyell de Déu, representant Jesucrist. El DCVB, n’esmenta des del 1436. En els nostres documents, entre els béns de Joan Martí (1620), de l’Hostal, dins una arquilla amb calaixos de noguer i pany i clau, hi ha “uns agnus ab una cadaneta, tot de plata”, juntament amb altres joies: “un cavallet de or e o pex marí. Ítem dos anells de or, lo hu ab una turquesa y lo altre ab lo nom de Jesús. Ítem dos arrecadas de or. Ítem una cullera de plata”. El pagès Sebastià Romagosa (1688), de Rocamora, té “uns agnus de plata mitjans”. Jaume Almirall (1708), de Figarola, també té “uns agnus de plata”. Per la seva part, Josep Tobella (1696), ferrer de Sant Sadurní, té “una cullera de plata y uns agnus”, entre altres joies. I Joan Batlle (1690), de la mateixa vila de Sant Sadurní, entre altres joies, té uns “agnus de plata”.

VII.18.9. COLORS

Trobem una gran varietat de colors. Molts vestits eren de color *negre*. El negre era el color del dol per excel·lència. També hi havia roba de color *blanc*, especialment les camises. I entre el negre i el blanc, una àmplia gamma de *grisos*, així com de colors foscos *marronosos* i *castanys*.

Entre els marrons, destaca el *burell*, que, a més d'un tipus de llana, s'usava per designar una roba de color fosc, tirant a marronós, color esmentat molt habitualment en els nostres inventaris.

Entre els castanys, trobem el *pardillo*, un color de drap castany fosc. Entre les robes de Llorenç Vidal (1601), habitant a la vila de Sant Sadurní, trobem “dos calsets i una casaca de burell i unas mànegues de pardillo tot usat”. Pau Miquel (1606), del Gorner, té “un brial de mija llana parda, ja un poc usat”.

Hi ha vestits que eren fets de dos colors diferents o de dues robes diferents. Són les anomenades vestimentes “meitadades” que troba Isidra Maranges per l'Edat Medieval. Entre la roba de Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, hem trobat “un gipó de xamellot fals de dos colors”.

A més dels colors foscos, com els negres i els marrons, els colors grisos i els blancs, hi havia robes amb colors vius i llampants. Destaquen els vermellosos. El *vermell* està molt esmentat. Per exemple, Pau Miquel (1606), del Gorner, té “quatre abrigalls, tres de morats y un de vermell” i “unas faldillas vermelles d'estamet de Milà gornides ab tres faxes de vellut mostrejat, ja usades”.

També el *carmesí*, així com la *grana*. Ambdós, a més d'un tipus de roba, designen també un color. La grana s'obtenia amb el tint anomenat grana.

Trobem també el color *groc* i *naronjat*, que és un groc molt clar, usat sobretot en vels, gorniments, i altres peces de roba, com “un brial naranjat de mija blanc, ja usat” de Pau Miquel (1606), del Gorner.

El *verd* també apareix en els inventaris. Entre altres, recordem “una gonella de escarlatí ab una faixa de velut verd”, d'Antoni Martí de la Talalla (1568).

Un altre dels colors bastant esmentats és el *blau*, probablement amb diferents tonalitats, entre el fosc i el clar. Destaca el *turquesat*, o blau turquesa. A casa de Joan Mestre (1580), de Rocamora, hi ha “unes faldilles blaves de turquesat guornides ab tres rivets de velut blau”. Entre la roba de Joan Mestre (1578), de la Plaça, trobem “unas faldillas turquesadas ab rivet del drap matex”, “un jequet de turquesat ab ses mànegas, tot guarnit de vellut morat”.

El *morat* és un altre color que s'esmenta bastant en els nostres inventaris. Entre altres, “una sinta de tafatà morat ab los caps de or” de Montserrat Forés (1576), de la Creu. Pau Miquel (1606), del Gorner, té “quatre abrigalls, tres de morats y un de vermell” i “unas faldillas moradas de drap usadas”.

S'anomena també el *lleonat*, que s'identifica amb un ros fosc. Trobem diferents tipus de peces de roba amb aquest color, com faldilles, capes, mànigues, etc. Entre altres, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té a la seva habitació “unas faldillas laonadas usadas gornidas del matex, altres faldillas laonadas gornidas del matex leonat”, “unas mànegas de dona de drap laonat” i també “una roba de anar per casa laonada”. Per la seva part, Salvador Molner (1617), de Sant Sadurní, té “un vestit de raxa burella, balons y ropilla, gornit de gorbio lleonat, bo”. I el ferrer Joan Miquel (1661) té “una capa llaonada vella”.

Apareixen robes amb *llistats*, o sigui, guarnits de llistes, fets amb teles amb ratlles o passades de diferent color o gruix. Isidra Maranges troba teixits llistats o vergats, com també troba escrit, per l'Edat Medieval. En el nostre cas, ens consta roba de casa llistada, normalment de blau, com tovalles, tovalloles, o de ret, com davants de llit, etc. Citem el cas de Joan Mestre (1578), de la Plaça, el qual té “unas tovallas d'estopa llistadas de blau ja usadas” i “duas tovallolas ab los caps ab llistas blavas novas”. O el de Llorenç Vidal (1601), pagès de Sant Sadurní, el qual té “unas tovalles llistades de cotó blau”, “una tovallola de bri de cànem novas ab listas blavas” i “un devant de llit ab llistat de ret guarnit ab flocadura”. Antoni Cartró (1572), del mas Suau, té “un drap de paret listat ab listes \de cotó/ blavas bo”.

VIII. LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

[...] *produze el pays tanto vino, azeyte, trigo y toda suerte de legumbres y frutas, que en esto no le pasa ninguna otra provincia* [...].
(1605)¹

En un estudi socioeconòmic del camp català és obligat parlar de la producció agrària, i del bestiar. Aquestets constitueixen dos dels temes centrals del nostre treball d'investigació. Dediquem aquest capítol a l'estudi de la producció agrària i del bestiar al terme de Subirats pels segles XVI i XVII. Per arribar a aquest estudi de la localitat, el terme de Subirats, partim d'una visió global i general de la producció agrària i del bestiar en terres catalanes en aquell marc històric. D'aquesta manera, anem del general a la localitat, objecte del nostre estudi.

Els masos catalans del segle XVI i XVII eren nuclis agropecuaris amb una gran varietat de recursos i de conreu, i també de bestiar. En línies generals, disposaven d'una mica de tot: boscos, torrents, cursos d'aigua, terres ermes o incultes -sovint marginals-, pastures, camps i feixes dedicades als sembrats, vinya, oliveres, arbres fruiters, horts -propers a la casa o a llocs amb aigua per regar- i bestiar. Es practicava la policultura.

Hem de dir que les comparacions geogràfiques són difícils d'establir perquè la geografia física i les característiques econòmiques no eren les mateixes

¹ MOLINÉ, E. (1909): "La descripció de Catalunya del P. Diago. Text original y notes d'en Ernest Moliné y Braies", Barcelona: Casa Provincial de Caridad. Publicat dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 33. Barcelona.

arreu del territori català. En un sentit global, la documentació de què disposem per a l'estudi dels segles XVI i XVII és poc explícita, i no sempre és continuada, sinó més aviat esparsa i sovint plena de llacunes. Això suposa una sèrie de limitacions que condicionen el treball i comporten l'ús d'informacions parcials. Volem fer nostres les paraules de Jaume Dantí quan indica que aquestes circumstàncies “impedeixen poder recórrer a alguns recursos metodològics, fonamentalment de caràcter quantitatiu”.² I les d'Eva Serra, quan observa que aquest tipus d'informació “només permet aproximacions a partir d'exemples locals estudiats”. Aquesta investigadora ens aconsella que, per a una anàlisi de la producció agrària, allà on la documentació falla, o és esparsa, documents d'èpoques anteriors o posteriors poden aportar una mica de llum a l'estudi d'aquest període.³

² DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, p. 166.

³ SERRA, E. (2008): “La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII). Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 522.

VIII.1. ELS CEREALS

[...] *té a donar la sinquena part de tots los blats, axí forment, mestal, ordi, sivada, espelta e mil, qui aurà et cetera.* (1538)¹

El cultiu dels cereals a Subirats està documentat des de temps medievals. Els molins del segle X són una mostra indirecta de la producció cerealista al terme.² El 1493, el rei Ferran II confirma el privilegi d'incorporació de la jurisdicció de Subirats a la corona; entre les concessions que fa a la universitat del terme, consta deixar moldre blat a qualsevol molí, i poder-ne construir de nous.

Entre els establiments més antics de què tenim notícia a Subirats, trobem el 1065 el d'un alou situat dins el terme fet pels canonges de la catedral de Barcelona a Pere Rovellat i Bernat Amat, on consta que han de pagar de cens anual cinc sesters de forment bo, net i rebedor, o deu sesters d'ordi, d'iguals característiques, a mesura del terme de Subirats.³ Probablement, aquest interès dels senyors, tant laics com eclesiàstics, pels cereals és el que permet l'extensió de la cerealicultura en el sistema senyorial, basat en el mas. Els documents que ens informen sobre el pagament de censos en cereals són els *capbreus* i els *contractes d'arrendament de masos*.

¹ 19-8-1538, debitori de compravenda d'un parell de bous, entre Joan Rosell de la Creu i Joan Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 39r, 150).

² El 18-8-999, Ermenard, vescomte de Barcelona, fa donació d'un alou al monestir de St. Cugat del Vallès, amb les terres, vinyes, molins, cases, corrals i una torre que tenia a Subirats (CSC, núm 342).

³ (ACCB. Lib. Antiq. IV, doc 376, fol 160).

Les dades dels capbreus que hem consultat, així com els contractes d'arrendament de masos, posen en evidència que el blat i el forment són els cereals que més consten en els pagaments de censos senyorials a Subirats. L'ordi també s'hi utilitza bastant, però en menys quantitat. Els podem trobar esmentats per separat, junts, o conjuntament amb aviram i moneda, tant en censos de senyors laics com eclesiàstics.⁴

Si ens fixem en l'arrendatari del mas de la Creu (1538), Bernat Broquetes, aquest paga censos amb forment i ordi, i també amb gallines, a diferents senyors – sr. de Subirats, priorat de St. Sebastià dels Gorgs, paborde⁵ de St. Cugat del Vallès-, com mostra el contracte d'arrendament:⁶

Ítem ab altra se obliga lo dit Broquetes pagar tost los censos de blat e ordi e galines que dita casa fa als senyors, so és: al senyor mosèn (Francesc Joan) Grala una cortera de forment e un parel de gualines. Més fa dita aretat al priorat de Sent Sabastià una cortera de forment e doas de ordi. Més ne fa al paborda de Sent Cogat miga cortera de forment e II corderas e VIII cortans d'ordi et cetera.

Els cereals consten en molts dels censos que els pagesos paguen al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, i sabem, pels capbreus consultats, que alguns d'aquests censos daten de la segona meitat del segle XV. Aquests censos corresponen a peces de terra i masos, molts d'ells masos rònecs. Com exemple d'això, mostrem en el quadre 60 els pagaments en cereals que els declarants, tots de la parròquia de Sant Pere de Lavern, han de satisfer pel mas, o algun dels masos que tenen en propietat útil, al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. Les dades són del capbreu de Subirats de 1567. Anotem, en parèntesi, la condició de rònec o afocat del mas, el nom del declarant i l'any de la declaració:

⁴ En relació als pagaments de censos senyorials, veg. el capítol XI. *Règim de la propietat de la terra* d'aquest treball de tesi.

⁵ El paborde és el membre d'una comunitat religiosa, en aquest cas del monestir de St. Cugat del Vallès, que està revestit d'autoritat, inferior a la de l'abat o del degà, per a l'administració dels béns de la comunitat.

⁶ 1538, cont. arrend. del mas de la Creu, pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152).

<i>mas de ses Oliveres</i> (ròneg)	cens 3 q. de forment (Macià Carbó III, de Puigfedó, 1567), pel qual els propietaris mostren documents vells davant els capbrevadors. ⁷
<i>un mas</i> (ròneg)	cens 1 cortó (Macià Campmany, de St. Joan Salerm, 1567).
<i>mas Gramolles</i> (ròneg)	cens de 6 q. d'ordi i 1 q. de forment (Joan Torrens, del mas de la Roca, 1567).
<i>mas de Rocamora</i> (afocat)	cens de 2 q. de forment i 28 s. (Pere Mestre, de Rocamora, 1531). ⁸

Quadre 61. *Censos en cereals del priorat de St. Sebastià dels Gorgs, 1567.*

Hi ha altres masos d'aquell priorat dels quals el declarant no detalla el cens, només es refereix "a cert cens". En ser censos antics, i que consten en un capbreu d'una altra senyoria, en aquest cas el senyor de Subirats, on també es fa memòria de les terres i masos que el declarant té d'altres senyories, en alguns casos el declarant o bé els ignora o bé no els vol declarar. Per exemple, el pubill Benet Almirall de Figarola (1567) declara el *mas de Figarola*, de 60 jornals, com alou directe i senyorial del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, drets traslladats al monestir de Montserrat, i fa constar que és "ad certum censum".

Trobem cereals en els censos d'altres senyories, aspecte que expliquem més endavant, en l'apartat del règim de la propietat de la terra d'aquest treball de tesi. No obstant, volem destacar el cens de 20 quarteres d'ordi que paga Antoni Casanovas (1567), del Pujol, de Lavern, pel *mas del Pujol* al senyor de Subirats.

Entre els llocs on es cultiva més cereals a finals del cinc-cents, el pare Pere Gil (1600) destaca el pla de Vilafranca del Penedès. Precisament tota la comarca de l'Alt Penedès, on més endavant s'estendrà progressivament la vinya, és al segle

⁷ "et ita visum est contineri in octo instrumentis veteribus de dicto manso per predecessores meos factus", declaració de Marianna Sardà, de Puigfedó (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 167v-172r).

⁸ Document 35 (APCT). També (AHCVP, capbreu del Monestir de Montserrat, 1538).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

XVI i XVII una terra cerealícola per excel·lència. Aquest cultiu representa encara més del 75% dels conreus durant la primera meitat del segle XVIII, segons el cadastre de 1717.⁹

Segons aquell cadastre, com podem observar en el quadre 62, el cultiu dels cereals al terme de Subirats ocupa una superfície de 1235,37 jornals, sobre un total de 1558,49 jornals declarats, cosa que representa aproximadament un 80% de la superfície cultivada, exactament el 79,97%. En canvi, la vinya només assoleix el 19,55%. La resta, un insignificant 0,48%, és terra destinada al regadiu. En relació a les dades sobre aquests altres cultius, entrarem en detall més endavant.

parròquia	cereals		vinya		regadiu		total	bosc	erm	muntanya
	J	%	J	%	J	%	J	J	J	J
St. Sadurní	338,50	70,70	137,00	28,70	3,00	0,60	478,50	-	-	565 (+bosc)
St. Pau d'Ordal	153,00	80,00	38,00	19,90	0,25	0,10	191,25	-	6,00	1460
St. Pere de Lavern	371,37	80,30	87,50	18,90	3,25	0,80	462,12	-	-	-
St. Pere Subirats	372,50	88,90	44,62	10,70	1,50	0,40	418,62	290,00	-	1362
TOTAL	1235,37	79,97	307,12	19,55	8,00	0,48	1558,49	290,00	6,00	3387

Quadre 62. *Conreus al terme Subirats segons el cadastre de 1717.*

Als inicis del divuit, els cereals són el cultiu predominant a les quatre parròquies del terme de Subirats: a Sant Sadurní de Subirats ocupa el 70,70%, a Sant Pau d'Ordal el 80%, a Sant Pere de Lavern el 80,30%, i a Sant Pere de Subirats el 88,90%.

Cal preguntar-se, tanmateix, quina és la situació en els dos segles anteriors. Pel seu estudi, ens acostarem a la primera meitat del segle XVI a partir del manual notarial de 1536 de l'escrivania de Sant Pere de Lavern, que comprèn el període de 1536-1547, a partir dels debitoris de compravenda, especialment de cereals. Disposem també de 35 contractes d'arrendament de masos compresos entre 1526 i 1588, dels quals 26 corresponen a la parròquia de Sant Pere de Lavern, 3 a la

⁹ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 92.

parròquia de Sant Sadurní; 2 a la parròquia de Sant Pere de Subirats; i 4 a masos propers a la parròquia de Sant Pere de Lavern que, si bé són d'altres termes i parròquies, estant connectats amb famílies del terme de Subirats. I d'un conjunt d'11 inventaris compresos entre 1566 i 1606, que ens permetran endinsar-nos en la segona meitat d'aquell segle.

Pel segle XVII, disposem dels inventaris de sis preveres entre 1604 i 1643: Antoni Guilera (1604), rector de Sant Pau d'Ordal; Bernat Puig (1622), rector de Sant Pere de Subirats; Joan Modolell (1624), rector de Sant Pere de Lavern; Pere Remoneda (1637), rector de Sant Pere de Lavern; Joan Celles (1638), rector de Sant Pau d'Ordal; i Felip Caldes (1643), rector de Sant Sadurní.

Som conscients que ens trobem davant una documentació imprecisa, esparsa i plena de llacunes que ens impedeix poder fer un estudi quantitatiu, com ja hem expressat amb anterioritat.

D'entrada, hem de dir que els documents que hem consultat ens permeten conèixer l'existència de diferents tipus de cereals. Però la documentació de l'època moderna no sempre els distingeix de forma explícita. Sovint es fan servir els apel·latius "gra" "blat" i "forment", usats en singular o en la seva forma plural "grans", "blats" i "forments", en un sentit genèric, més ampli, sense precisar-ne el tipus. Pot usar-se també l'apel·latiu "blat" en relació a altres grans. Per exemple, Toni Barasch, francès, habitant a cal Julià, passa comptes amb l'hereu Escuder, de Rocavert, sobre uns grans "que és resto blat de sivada".¹⁰ En conclusió, tot plegat comporta una certa dificultat a l'hora d'interpretar i fer generalitzacions sobre aquestes denominacions, fet que obliga a actuar amb precaució.

Com hem dit, els termes que apareixen amb més freqüència a la nostra documentació són precisament els de *gra*, *blat* i *forment*. Convé insistir en el fet que la documentació que utilitzem no és prou explícita a l'hora d'indicar si es tracta de blat en concret, en una o altra varietat, o d'un altre tipus de cereal. Aquesta falta de distinció, com indica Montserrat Duran, ens obliga a interpretar i

¹⁰ 20-4-1595, test. de Toni Barasch, d'origen occità, hab. a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, testaments solts, f. 1r-2v, 10).

a generalitzar amb força prevencions.¹¹ Per la seva part, Jaume Dantí indica que el dubte no és tan gran quan el terme apareix en plural, *blats*, que, segons aquell autor, fàcilment ens permet identificar amb la seva forma genèrica.¹²

Tenint present l'esmentat fins aquí, es fa difícil saber si els homes del cinc-cents i del sis-cents entenen el mateix per *blat* i *forment*. El que és evident és que el forment és un tipus de blat de qualitat. A continuació, comentem els documents del manual de 1536 en què s'esmenten els termes *blat* i *forment* amb l'objectiu de veure la relació que es pot establir entre aquells, i quins altres cereals trobem a la primera meitat del segle XVI al terme de Subirats.

VIII.1.1. ELS CEREALS A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVI AL TERME DE SUBIRATS

El manual de 1536 de l'escriuaria de Sant Pere de Lavern ens ajudarà a aproximar-nos al cultiu dels cereals a la primera meitat del segle XVI al terme de Subirats. Començarem analitzant els termes *blat* i *forment* amb l'objectiu de veure la relació que es pot establir entre aquells, a partir dels documents consultats, bàsicament deutoris de compravenda de cereals, però també crides de bans i empires, i arrendaments de terres i masos.

1. *Blat i forment*

En relació als *deutoris*, El masover Joan Rosell (1538), del mas de la Creu, reconeix deure a Joan Font, hereu del mas Font, 17 lliures i 4 sous per la compra d'un parell de bous, i li promet pagar amb "tots los *blats*, tant forment com mestal, ordi e sivada, e espelta, los quòals se culiran en la culita de las mias teras, e asò tost los anys fins dita soma sia pagada".¹³

¹¹ DURAN, M. (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 186-213.

¹² DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 93.

¹³ (APL, M-1536, f. 39r, 150)

Per la seva part, Jeroni Broquetes (1541), cabaler del mas Broquetes de Sant Pere de Subirats, habitant a Vilafranca, reconeix deure a Antoni Llopart, hereu de cal Llopart de la Costa, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, 14 lliures i 8 sous per l'adquisició de "*blats de presta*";¹⁴ i el mateix any 1541, juntament amb Bernat Broquetes, germà seu, de Sant Pere de Subirats, reconeixen deure a Jaume Mascaró, de la mateixa parròquia, 5 lliures, 16 sous i 8 diners, "per reó de ordi e civada que d'ell an comprada e rebuda, o rebuts dits *blats*, les quals sinch liures, setze sous e vuit dinés, moneda de Barcelona, li prometen pagar de sí a la festa de Santa Magdalena primer vinent".¹⁵

A més dels debitoris, també trobem el mateix ús d'aquells termes, en sentit genèric, en instruments de *crides de bans i empires* que dicta la Universitat del terme de Subirats. El 1537, el batlle de Subirats Joan Guilera, a instància d'Antoni Casanovas del Pujol, "a enparat a Toni Casanoves, nét, en tots los *blats* que té en lo terme de Sobirats".¹⁶ Per manament del mateix batlle, el 1537 "foren enparast tost los *blats* y parst d'en Vicens Casanoves, del mas Pont,¹⁷ i també es "fan enparar los *blats* del sènyer n'Asbert del Albareda";¹⁸ i el 1538 "és feta una anpara sobra los *blats* d'en (Jeroni) Broquetes", masover de la Creu;¹⁹ tots ells pagesos de la parròquia de Lavern.

En els *contractes d'arrendament* és on s'usa més el terme *blats*, en sentit genèric. Ho podem veure en els quatre contractes d'arrendament següents. Joan Rosell i Baltassar Rosell (1538), pare i fill, del mas de la Creu, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, terme d'Avinyonet, arrenden a Jeroni Broquetes el mas de la Creu, pel termini de 9 anys. Entre les condicions establertes en el contracte, "an pactat (...) que lo dit Jerònim té a donar la sinquena part de tots los *blats*, axí forment, mestal, ordi, sivada, espelta e mil, qui aurà".²⁰ El mateix any 1538,

¹⁴ (APL, M-1536, f. 61v, 218).

¹⁵ (APL, M-1536, f. 59v, 208)

¹⁶ (APL, M-1536, f. 9r, 39)

¹⁷ (APL, M-1536, f. 9r, 40)

¹⁸ (APL, M-1536, f. 9r, 41)

¹⁹ (APL, M-1536, f. 38v, 148)

²⁰ (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152).

Margarida Casanovas, viuda, per pagar el dot de 30 lliures de la seva filla Joana, arrenda la hisenda del Pujol a Jeroni Broquetes, marit esdevenidor d'aquesta, per temps de 7 anys, a parts "so és de la sibada e la espelta a la sinquena, e tots los altres *blats* a sisena".²¹ El 1540, Vicenç Casanovas, fill del Pujol, arrenda a Gaspar Artigues, de la parròquia de Lavern, el mas Pont, i li "dex a parts a la sisena de tots los *blats*".²²

Quan l'hereu Nadal Milà (1546) arrenda el mas de la Roca –excepte les terres que ja té arrendades a en Golart d'Ordal– a Francesc Martí i Marc Martí de la Torre, pare i fill, per 2 anys, es fa constar que aquells arrendataris han de partir-ho tot a mitges, i s'especifica que quan vindrà la sega, l'arrendador "té de ajudar a la mitat, he los dits Francis y March Martí tenen de vate los dits *blats* a lurs despeses", i després partir el fruit a mitges.²³

No hem trobat el terme *gra* en el manual de 1536. Aquest terme, usat en singular o en la seva forma plural "grans", en un sentit genèric, més ampli, sense precisar-ne el tipus, apareix en el manual de 1561 i en altres documents de la segona meitat del segle XVI. Els trobem tots dos, usats en sentit genèric, en dos contractes d'arrendament d'un mateix mas, el mas Palau de Sant Joan Salerm: "que dells fruits que Déu y donarà en la dita heretat, de qualsevol spècia de gra que sian, aia a pagar dit Antoni Respay a la dita Joana Palau ho alls altres dits curadors^e a la sinquena" (1565);²⁴ "y del que Déu donarà en los^f esplets de les ditas terras aian a pagar a la sisena parts de tots y qualsevol spècie de grans" (1566).²⁵ Entre altres documents, citem també el cas de la pubilla Joana Llobet i Abelló (1586), de Fontclara, que en el contracte de venda a carta de gràcia d'un guaret de 6 jornals a en Martí de la Talalla s'especifica que el comprador haurà de pagar "a la sisena de *qualsevulla gra que s'i culla*".²⁶

²¹ (APL, M-1536, f. 33v-34r, 134).

²² (APL, M-1536, f. 24v, 99).

²³ (APL, M-1536, f. 96r-96v, 396).

²⁴ 28-1-1565 (APL, M-1561, f. 51v-52r, 133).

²⁵ 27-12-1566 (APL, M-1561, f. 89r-89v, 214).

²⁶ (APL, M-1570, f. 198r, 611).

Fins aquí, podem dir que el *blat* és un dels cereals que més s'esmenta en la nostra documentació de la primera meitat del segle XVI. Dels 60 deutoris de compra-venda de cereals del manual de 1536, apareix el terme *blat* en 31 casos: 19 casos de forma aïllada, dels quals en 18 casos està escrit en singular, "blat", i en 1 cas en plural, "blats", aquest en sentit genèric; en 11 casos consta juntament amb diners prestats i altres coses; i en 1 cas juntament amb civada.

En relació al *forment*, aquest apareix esmentat en 30 dels 60 deutoris de compravenda de cereals del manual de 1536: en 21 casos de forma aïllada; en 8 casos de forma conjunta amb altres cereals; i en 1 cas juntament amb civada, diners prestats i roba. I almenys en 15 casos s'utilitza aquell terme indistintament com a sinònim de cereal.

Convé dir també que la nostra documentació no explicita sempre les quantitats que es compren o es venen d'un i d'altre, així com tampoc els preus per quartera, la qual cosa dificulta un estudi quantitatiu. En cap deutori de blat s'especifica el nombre de quarteres venudes. En els deutoris de forment només s'especifica el nombre de quarteres en 15 dels 30 casos en què s'esmenta. Les quantitats en aquests casos de forment oscil·len entre 1 i 15 quarteres: 1q en 5 deutoris; 1,5 quarteres en 1 deutori; 2 quarteres en 5 deutoris, 4 quarteres 1 deutori; 5 quarteres en 1 deutori; 6 quarteres en 1 deutori; 7 quarteres en 1 deutori; 8 quarteres en 1 deutori; i 15 quarteres en 1 deutori, que és la quantitat més alta de forment venuda que documentem en aquell manual de 1536.

En 9 dels 30 casos de venda de forment s'especifica que es tracta de *forment de llavor o per sembrar*. En relació als compradors d'aquest tipus de forment vegeu quadre 62, tots ells tenen terres a la parròquia de Sant Pere de Lavern, pròpies o arrendades, situades en zones planes i fèrtils, o situades al llindar amb aquesta parròquia, com el mas Massaguer, terme de la Granada, on hi abunda l'aigua. Aquests pagesos, per ordre de casos esmentats, són: Pere Esbert de l'Albareda (2 casos); Joan Artigues de ca l'Artigues (2 casos); Pere Vendrell del Gorner, que té terres arrendades al mas de la Roca (2 casos); Antoni Capmany de Sant Joan Salerm (1 cas); Galceran Cartró de la Riera (1 cas); i Jeroni Broquetes (1 cas), masover del mas Massaguer, del terme de la Granada, situat al

llindar amb el mas de la Creu i de ca l'Escuder de Rocavert, de la parròquia de Lavern.

Aquest forment de llavor o per sembrar consta que es compra durant els mesos de setembre (1 cas), novembre (3 casos), gener (2 casos), febrer (1 cas), març (1 cas), i també a l'agost (1 cas). Normalment els mesos de sembra són entre l'octubre i el desembre, i com a molt tardar entre el gener i el març. Tant els uns com els altres es cullen el juny.

En molts dels altres deutoris en què s'esmenta el forment, pot tractar-se també de forment per sembrar, encara que no s'hi especifiqui aquesta condició. Pensem això atenent els mesos en què aquell es ven i compra: setembre (1 cas), octubre (1 cas), novembre (3 casos), desembre (3 casos), gener (6 casos), febrer (2 casos), març (4 casos). El forment comprat a l'abril (2 casos) ja seria molt tard per ser sembrat. Trobem un cas en què es compra a l'agost (1 cas), mes que, si recordem, hem trobat esmentat també en un dels deutoris de compra de forment per llavor que hem mencionat abans.

Parròquia de St. Pere de Lavern	
Pere Esbert	l'Albareda
Joan Artigues	ca l'Artigues
Pere Vendrell	el Gorner
Antoni Capmany	St. Joan Salerm
Galceran Cartró	mas de la Riera
Jeroni Broquetes	mas Massaguer

Quadre 63. *Compradors de llavor de forment entre 1536-1547.*

En relació al *blat*, no surt esmentat en cap deutori que sigui blat de llavor o per sembrar. No obstant això, si ens fixem en els mesos en què es compra, observem: setembre (2 casos), octubre (1 cas), novembre (2 casos), desembre (5 casos); gener (3 casos), febrer (3 casos), març (2 casos); abril (2 casos), maig (5 casos), juny (2 casos), juliol (2 casos) i agost (1 cas). En consonància amb el que hem expressat fins aquí, el blat comprat durant els mesos de la sembra

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

(especialment octubre-desembre i gener-març) pot ser que es destini totalment, o parcialment, a la sembra.

En relació als venedors, com mostrem en el quadre 64, la majoria dels venedors de blat i forment procedeixen del mateix terme de Subirats: a) 14 són de la parròquia de Sant Pere de Lavern, dels quals 11 són propietaris, 1 és el rector d'aquella parròquia, i 2 són mossos del mas de Rocavert; b) 2 són de la parròquia de St. Sadurní, dels quals un, Carles Andral, és vicari d'aquella parròquia i arrendatari de les rendes d'aquella rectoria; i l'altre, Joan Bertran, que identifiquem com a majordom de Perot Sapila i Ferrer, cavaller ciutadà de Barcelona amb casa i propietats a Sant Sadurní; i c) 2 són pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats.

Altres procedències: a) 1 és de Santa Fe, Pere Palau, que ven blat; b) 1 és forà, de Sant Julià de Montseny, Miquel Cot, el qual ven de forma conjunta forment de llavor, civada, diners prestats i roba; c) 2 no especificats, tots dos d'origen occità, probablement habitants al mateix terme de Subirats, si bé no sabem on; un d'aquells és Pere Reygot, ven una quantitat petita de blat a Bartomeu Martí, d'Avinyonet, i l'altre, Francesc Moliner, ven 15 quarteres de forment a Pere Artigues, de Vilafranca. Volem remarcar que aquesta és la quantitat més alta de forment venut que tenim documentada.

La majoria dels venedors són pagesos del terme de Subirats, i la majoria propietaris, tret dels dos venedors que són de la parròquia de Sant Sadurní dels quals un és vicari i arrendatari de la rectoria i l'altre majordom del cavaller Perot Sapila. Això ens fa suposar que es tracta de blat i forment collit al mateix terme de Subirats. En ser la majoria d'aquests venedors del terme de Subirats, 18 en total, i en ser les quantitats que venen no massa altes, entre 1 i 8 quarteres, algunes de les quals s'especifica que són de llavor o per sembrar, ens fa suposar que tant el blat com la seva varietat de forment que consten en dits debitoris procediria majoritàriament de cultius propis del mateix terme de Subirats: en primer lloc de la parròquia de Sant Pere de Lavern, amb 14 venedors; després de la parròquia de Sant Pere de Subirats, amb 2 venedors, i de Sant Sadurní, també amb 2 venedors.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

El venedor que més s'esmenta és Jaume Mascaró (6 casos), de Sant Pere de Subirats. El segueix Marc Martí de la Torre (4 casos), de Sant Pere de Lavern.

Parròquia de St. Pere de Lavern	
Artigues, Bartomeu	ca l'Artigues
Batlle, Bartomeu	la Pujada
Broquetes, Jeroni	la Creu (masover)
Carbó, Macià	Puigfedó
Carró, Bartomeu	la Roca
Casanovas, Bernat	el Pujol
Esbert, Joan	el Gorner
Escuder, Bartomeu	Rocavert
Font, Joan	mas Font
Martí, Marc	la Torre
Martí, Francesc	la Torre
Mestre, Francesc (pvr)	rectoria
Carró, Joan	Rocavert (mosso)
Tort, Joan	Rocavert (mosso)
Parròquia de St. Sadurní	
Andral, Carles (pvr)	rectoria
Bertran, Joan	majordom família Sapila
Parròquia de St. Pere de Subirats	
Llopart, Antoni	cal Llopart de la Costa
Mascaró, Jaume	mas Mascaró
Altres llocs	
Cot, Miquel	St. Julià de Montseny/-
Moliner, Francesc	França/-
Palau, Pere	Sta. Fe
Reygot, Toni	França/-

Quadre 64: *Venedors de cereals entre 1536- 1547.*

Després trobem Antoni Llopart (2 casos), de Sant Pere de Subirats. Tots els altres s'esmenten en 1 cas cadascun, dels quals tres són de Sant Pere de Lavern: Macià Carbó de Puigfedó, Bartomeu Batlle, Bernat Casanovas i Francesc Mestre, pvre. Després trobem Carles Andral, vicari, de Sant Sadurní, Toni Reygot, de França, i Pere Palau, del poble veí de Santa Fe. És destacable que dos

dels proveïdors siguin preveres, un de la rectoria de Lavern i l'altre de la rectoria de Sant Sadurní.

A més del blat i forment, en el manual de 1536 trobem altres blats: *civada*, *ordi* i *mestall*, aquest darrer en alguna o altra varietat, com comentem tot seguit.

2. *Civada*

La civada apareix esmentada sola en 21 debitoris de compravenda. D'aquests, en 4 casos es diu que és civada per sembrar. Per exemple, Macià Capmany (1540), de Sant Joan Salerm, compra certa quantitat de civada "per sembrar" pel preu de 7 lliures i 4 sous a Joan Cartró, mosso de Bartomeu Escuder de Rocavert. La civada també apareix esmentada en altres debitoris juntament amb altres cereals: civada i forment, en 2 casos; forment, ordi i civada en 2 casos; i forment, ordi i civada per sembrar en 1 cas.

Entre els venedors, trobem gairebé els mateixos productors que hem esmentat amb anterioritat pel forment. El que més es destaca és Jaume Mascaró, de Sant Pere de Subirats. Entre les seves vendes, destaca la de 40 quarteres a Pere Esbert de l'Albareda (1537), per 13 lliures, i la de 26 quarteres a Salvador Miró, a de 6 sous 8 diners la quartera. També destaquen els venedors Carles Andral, vicari i arrendatari de les rendes de la rectoria de Sant Sadurní; Marc Martí de la Torre; i Joan Cartró, actuant com a mosso de Bartomeu Escuder de Rocavert. En menor quantitat, trobem Andreu Batlle de la Pujada. Això vol dir que en les terres de Lavern el cultiu de la civada està molt estès, després del del blat i la seva varietat de forment. I que hi ha masos que tenen excedents de cereals, tant de blat i forment com de civada, entre els quals tenim principalment ca l'Escuder de Rocavert i cal Martí de la Torre. Per la seva part, la rectoria de Sant Sadurní també és productora d'aquests cereals, provinents dels delmes i primícies que cobra de les terres que té de domini alodial directe.

Entre els compradors de civada, trobem Pere Esbert de l'Albareda, que és el que més en compra, amb un debitori de 40 quarteres, el mes de setembre de 1537; Toni Capmany, Macià Capmany i Francesc Capmany, de Sant Joan

Salerm; Jeroni Broquetes del mas de la Creu; Bartomeu Esteve del mas de Figarola; i dels forans, Joan Traver de les Gunyoles.

3. *Ordi*

Després de la civada, segueix el cultiu de l'*ordi*, aproximadament de la mateixa quantitat, per la venda de les quarteres que observem. El trobem esmentat en solitari en 6 deutoris, dels quals en un es diu que és *ordi de llavor*. És el cas de l'hereu Pere Esbert (1540) de l'Albareda, que compra a Bartomeu Cartró de la Roca una quartera i mitja d'*ordi* "per llavor" pel preu d'un ducat, equivalent a 1 lliura i 4 sous, o sigui 24 sous/quartera.²⁷ És el mateix Pere Esbert que abans comprava 40 quarteres de civada a Jaume Mascaró, el mateix any 1537. També s'esmenta l'*ordi* conjuntament amb altres cereals, encara que amb menor quantitat: forment i *ordi*, en 2 casos; *ordi* i civada, en un cas, com ja hem dit; i també forment, *ordi* i civada per sembrar, en 1 cas.

El 1538, Jeroni Broquetes, de Sant Pere de Subirats, ferma deutori a Joan Tanca, de Santa Maria de Vallmoll, de Tarragona, de 4 lliures per 8 quarteres d'*ordi*, que equivalen a 0,5 lliura per quartera, o la seva equivalència de 10 sous/quartera.²⁸ És un preu molt baix, tenint en compte el preu que paga Pere Esbert (1540) per l'*ordi* de llavor a 24 sous/quartera, que hem comentat abans.

L'any 1541, Macià Capmany ferma deutori a Bartomeu Batlle de la Pujada de 20 quarteres d'*ordi*, a 15 sous la quartera.²⁹

4. *Mestalls*

Troblem també esmentat *blat ordiós*. El mateix hereu Pere Esbert (1541) de l'Albareda reconeix deure 18 sous per raó de "blat ordiós" comprat al rector de Lavern, Guerau Vidal.³⁰ Segurament es tracta d'una barreja o combinació de dos

²⁷ 16-12-1540, deutor de compravenda de blat ordiós (APL, M-1536, f. 56v, 191).

²⁸ 15-12-1538 (APL, Pere Arnant de Bòria, M-1536, f. 13v, 55): "(...) la sola soma de IIII liures, moneda barsalonesa, les quòals vos dec per raó de VIII corteres de ordi".

²⁹ 28-12-1541, deutor d'*ordi* (APL, M-1536, f. 68r, 243).

³⁰ 15-2-1541, deutor de compravenda de blat ordiós (APL, M-1536, f. 57v, 198).

tipus de cereals, el blat i l'ordi, a la manera de mestall. Això no obstant, també trobem esmentat el terme *mestall ordiós*, en dos deutoris.

I seguidament, tenim els *mestalls*, amb alguna o altra varietat.

D'una banda, trobem *mestall*, en 4 casos. El 1539, el preu del mestall és de 14 sous/quartera: Guillem Moles (1539), àlies “lo andorrà”, mosso de Joan Artigues, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, reconeix deure a Jaume Mascaró, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, 1 lliura i 8 sous per la compra de 2 quarteres de mestall a aquell preu per quartera.³¹ El febrer de 1540, Salvador Raventós de la Codina, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, reconeix deure a Miquel Mestre de Rocamora, de la parròquia de Lavern, 3 lliures per la compra de 2 quarteres de mestall,³² amb la qual cosa podem veure que aquell any el preu que es paga és d'una lliura per quartera, o sigui 20 sous/quartera.

Entre els venedors de mestall, destaca Francesc Martí de la Torre, que el 1546 ven als forasters Joan Vidal, Joan Martí i Miquel Pasqual (1546), de la parròquia de Sant Pere de Ribes, certa quantitat de mestall pel preu de 18 ducats, valent 21 lliures i 12 sous. Desconeixem el preu per quartera que paguen aquells compradors el 1546.³³

Troblem també *mestall ordiós*, en 1 cas; i en 2 altres casos esmentat en un mateix deutor en combinació amb altres cereals: mestall ordiós i forment, en un cas; i *mestall i mill*, en un altre cas. El preu del mestall ordiós el 1536 és de 12 sous/quartera. I el 1537 és de 14 sous/quartera; aquest és el preu que paga per quartera Salvador Ràfols de les Gunyoles a Miquel Mestre de Rocamora per la compra de 4,5 quarteres de “mestall ordiós” el mes d'abril de 1537.³⁴

Quan es ven en combinació amb un altre cereal, pot ser que es barregi amb aquell altre cereal. Per exemple, en el deutor de *mestall i mill*, Pere Esbert de l'Albareda (1541) reconeix a Bartomeu Cartró de la Roca el deute de “XXVI sous per raó de una quartera de mestall i mill”. Es tracta, per tant, d'una sola quartera on

³¹ 27-1-1539 (APL, M-1536, f. 45r, 164).

³² 25-2-1540 (APL, M-1536, f. 26v, 111).

³³ 17-2-1546 (APL, M-1536, f. 96r, 395).

³⁴ 22-4-1537 (APL, M-1536, f. 6v-7r, 34).

hi ha el mestall barrejat amb el mill, pel preu de 26 sous. No passa, en canvi, en la compra de mestall ordiós i forment, en què Miquel Mestre de Rocamora (1536) deixa a dos rajolers del seu forn “v corteres de mestayl ordiós”, a 12 sous la quartera, i “une cortere de forment”, del qual no consta el preu, que tot junt puja a 5 lliures.³⁵

5. Mill

Tenim constància del mill, en combinació amb el mestall, el 1541, com ja hem comentat. La producció de mill deu ser molt minsa. Tenim constància que es cultiva pel que hem comentat fins aquí, i perquè apareix en algun contracte d'arrendament, com el de Joan Rosell i Baltassar Rosell, pare i fill, arrendadors del mas de la Creu a Jeroni Broquetes (1541): “Et primerament an pactat dist Joan Rosel e Baltazar Rosel, para e fil, al dit Broquetes, que lo dit Jerònim té a donar la sinquena part de tots los blats, axí forment, mestal, ordi, sivada, espelta e mil, qui aurà *et cetera*”.³⁶

6. Espelta

S'esmenta l'espelta en un debitori de compravenda de bestiar, el qual el comprador, Joan Rosell de la Creu (1538) ha de pagar amb “tots los blats, tant forment com mestal, ordi e sivada, e espelta” que es colliran en les seves terres *fins que el deute sigui pagat*.³⁷ També consta en dos contractes d'arrendament de mas: un del mateix mas de la Creu, que ja hem esmentat quan parlàvem del mill, en que l'arrendatari, Jeroni Broquetes (1541), ha de partir a la cinquena tots els blats, entre els quals consta l'espelta; també en en el contracte d'arrendament del mas del Pujol, on el mateix arrendatari, Jeroni Broquetes (1538), ha de pagar la

³⁵ 30-12-1536, debitori de compravenda de cereal (APL, M-1536, f. 4v, 25).

³⁶ 30-8-1538, contracte d'arrendament del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152).

³⁷ 19-8-1538, debitori (APL, M-1536, f. 39r, 150).

cinquena part de la civada i l'espelta, i la sisena de tots els altres blats.³⁸ Aquests documents són una prova que l'espelta es cultiva en aquells masos, cultiu que hi seguirà per tot el segle XVI, i també el XVII, com anirem veient.

VIII.1. 2. ELS CEREALS A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVI AL TERME DE SUBIRATS

Pel que fa a la producció de cereals a la segona meitat del segle XVI, disposem d'11 inventaris de pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Lavern compresos entre els anys 1561 i 1584.

Entre els anys 1561 i 1584, observem que els cereals cultivats en aquella parròquia són: a) blats: blat, forment, civada, ordi, ordi tremesó, espelta i sègol; b) mestalls: mestall, mestall espeltós i mestall segolós; i c) blats menuts: mill, (panís), faves, guixes i veces.

D'entre tots els blats, el que apareix amb major quantitat és el forment, seguit de l'ordi i la civada. En menor quantitat trobem l'espelta, seguit de l'ordi tremesó i el sègol. Entre els mestalls, trobem el mestall espeltós, seguit del mestall i el mestall segolós. Entre els blats menuts, es cultiven lleguminoses com faves i guixes, i amb molta menys quantitat mill i veces.

En relació a la producció, els inventaris acostumen a donar-nos informació sobre els tipus i quantitats de blats que es cullen. La data en què es pren l'inventari condiciona la quantitat de grans que estan sembrats als camps i els que estan magatzemats dins les cases. A continuació, fem un repàs casa per casa, primer atenent els sembrats i més endavant els blats guardats a dins les cases, i en alguns casos sobre el rendiment de les collites a partir d'aquesta informació.

Al maset de la Salada, al mes de març de 1561, trobem blats i blats menuts, i el masover, Guillem Montserrat, els té tots sembrats. Entre els blats, predomina el cultiu de la civada, amb 7 quarteres. Segueix l'espelta, amb 5

³⁸ 25-1-1538, cont. arrend. del mas del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 33v-34r, 134): "so és de la sibada e la espelta a la sinquena, e tots los altres blats a sisena *et cetera*".

quarteres. I podem veure que s'hi cultiva la mateixa quantitat de forment que de mestall, 2 quarteres de cada. Amb menys quantitat, hi ha blats menuts del tipus de faves, amb 1 quartera i 6 cortans, i guixes, amb tres cortans. No es fa constar cap cereal guardat dins la casa.

Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, propietari també del maset de la Salada, té sembrat al mes de febrer 13 jornals de forment, dels quals s'estima que proporcionin 72 quarteres, havent tret el delme (*pagat lo delme*), 6 quarteres que es paguen a en Riera i 1 quartera de cens; per tant, a cal Carbó de Sant Joan Salerm s'hi fan més de 72 quarteres de forment. En relació a la civada, en aquell mas hi ha 13 jornals sembrats, dels quals s'estima que es colliran 70 quarteres. Després trobem 6 jornals de mestall espeltós, que s'estima que donaran 30 quarteres. I, en menor quantitat, hi ha 2,5 jornals sembrats d'espelta i es compta que en colliran 20 quarteres, i de 2,5 jornals d'ordi 11 quarteres. En relació als blats menuts, menor quantitat, trobem 1 jornal plantat de faves, que faran 5 quarteres, i mig jornal de guixes, dels quals s'espera treure'n 1 quartera i 6 cortans. Per la seva part, Perot Carbó (1565), cabaler d'aquell mateix mas, té sembrades en dita casa 21 quarteres de civada, de les quals es diu que són franques de parts i de delme. Pels estris que té, sabem que a més de pagès també fa de pastor, i la civada la pot tenir per alimentar el bestiar ovicàpid i la burra.

Quan es fa l'inventari de Vicenç Alavedra (1565), arrendatari del mas de la Talalla, al mes de febrer, els camps davant la casa i el mas de la Martinoia estan tots sembrats de forment, civada, ordi, espelta, mestall i faves. Tret de l'ordi, que ocupa 1 jornal, i de l'espelta, que és mig camp, no coneixem l'extensió dels altres cultius. Aquesta imprecisió sobre els sembrats contrasta amb la informació més detallada dels cereals que aquell masover guarda dins la casa, com comenem més endavant.

Al mateix mas de la Talalla, l'hereu Antoni Martí (1568) té al mes d'abril una gran extensió de terra sembrada de diferents blats. D'aquests, predomina el forment, que ocupa una superfície de 14 jornals, una de les més extenses dedicada a aquell cultiu a Lavern. El segueix el cultiu de la civada, amb 8 jornals. Després l'espelta, que ocupa 4 jornals, i 2 jornals d'ordi. Els sembrats de mestalls ocupa 3

jornals, dels quals 1 jornal està dedicat al cultiu de la varietat de mestall espeltós i 2 jornals a la de mestall segolós. Pel que fa als blats menuts, té un camp, o una part d'aquell, dedicat al cultiu del *panís*, “lo camp del panissar”, l'únic que constatem en tota la parròquia de Sant Pere de Lavern. També té 2 jornals de guixes sembrades a xams repartit en dos camps: mig jornal al camp de la vinya, i un jornal i mig a la Talalla-; a aquestes, cal afegir “algunes guixes” més situades al camp davant la rectoria, juntament amb mig jornal de faves i un saió de veces, alou d'aquella rectoria. Per acabar, es fa constar que té 12 forcs d'alls de sembradura. I consta una gran quantitat de diferents grans magatzemats a casa seva, com comentarem després. És, per tant, un dels masos que cultiva més cereals de la parròquia.

L'inventari de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, es fa al mes de juliol, i els blats ja estan collits. Per això no es fa constar cap sembrat en totes les seves hisendes. Impressiona la quantitat de forment, ordi i mestall que té guardat a la botiga de casa seva i que donen una idea de la gran extensió de les seves propietats. El que s'hi cull més és el forment, seguit de l'ordi i després el mestall i també l'espelta, amb menor quantitat, a més de les faves, guixes i el munt de veces.

De Jaume Martí (1569), de la Talalla, només es fan constar blats menuts, també tots guardats a casa, i en petites quantitats. És fill pòstum de Jaume Martí II, i germanastre de l'abans esmentat Antoni Martí, a la mort del qual ha heretat el patrimoni de la Talalla. Al mas Suau, aviat anomenat cal Cartró de la Riera, el pubill Antoni Cartró (1572) té varis jornals sembrats al mes de juny que no trigaran a collir-se, dels quals es diu el que donen, pagat el delme, com expliquem més endavant.

Montserrat Forés (1576) ha deixat els camps del mas de la Creu tots sembrats, al febrer. Hi trobem forment, civada, ordi, espelta i mestall. La imprecisió del notari no ens permet conèixer-ne l'extensió. Al mas, a més d'algunes quarteres de forment, ordi, mestall i mestall ordiós, també guarda alguns cortans de mill, faves i guixes, en poques quantitats.

Al novembre, Joan Mestre (1580), de Rocamora, només guarda dins de casa unes poques quarteres de forment, ordi i mestall, pel consum domèstic. És el mes de novembre, i els camps no estan sembrats. Recordem que el mas de Rocamora és un dels proveïdors de blats a la primera meitat del cinc-cents. El mateix mes de novembre, al mas de Pau Palau i Casanovas, de Sant Joan Salerm (1584), només hi ha “un trosset” plantat d’espelta.

En relació a les reserves de cereals que trobem dins els masos, hem de distingir aquelles petites quantitats que es destinen més aviat al consum domèstic, espargides per diferents llocs de la casa (habitacions, sala, quadra, golfes, etc.), d’aquelles partides més grans que tot fa pensar que es guarden per destinar-les a vendre al mercat. Es guarden en munts, cups, sicons, sacs, saques, caixes, civaderes, sitges, etc. La construcció de nous locals per guardar les collites són una prova que els masos augmenten l’extensió dels sembrats. A la parròquia de Lavern, l’hereu Francesc Martí de la Torre (1574) fa construir “una altra sala per tenir los blats” per guardar els excedents de la collita.³⁹

L’inventari d’Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, mostra que a la cuina de la casa hi ha un sac amb dues quarteres de farina de mestall; a la sala 10 quarteres de mestall espeltós i 12 quarteres de civada; a la cambra dels pastors, una saca amb 2’5 quarteres de mill; a l’establa nova una civadera de fusta amb 12 quarteres de civada. Montserrat Forés (1576), de la Creu, té 4 quarteres de forment, 1 quartera d’ordi, 3 quarteres de mestall, 8 quarteres de mestall espeltós, 5,5 cortans de mill i 4,5 cortans de faves. Aquestes quantitats fan pensar que aquestes reserves estan destinades pràcticament al propi consum del mas, de persones i de bestiar. La reserva de blat panificable (civada) és netament superior a la de mestall (mestall espeltós i mestall).

L’inventari de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, mostra com a les golfes del mas de Puigfedó, s’hi guarden 2 quarteres de guixes i 2 quarteres de veces, aplegades en dos muntets. Es tracta de blats menuts destinats segurament al consum de la família. D’altra banda, com mostrem al quadre 65, al mateix mas de Puigfedó trobem magatzemades grans quantitats de blats i mestall per ser

³⁹ 11-6-1574, obres a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 62v-63r).

destinades amb tota probabilitat al mercat: 333 quarteres de forment, 100 quarteres d'ordi, 23 quarteres d'espelta i 51 quarteres de mestall espeltós. Amb menys quantitat, blats menuts: 15 quarteres de faves i 6 quarteres de guixes. Les reserves de blat panificable (forment i ordi) són superiors a les del mestall (mestall espeltós). En una quantitat gens despreciable, trobem també l'espelta, 23 quarteres.⁴⁰

Memorial dels grans que·s collíran en lo any que morí Jaume Carbó, so és, los qui·s segàran aquell any.	
Primo quince corteras favas encamaradas	15 q.
Ítem sent corteras ordi encamaradas	100 q.
Ítem forment, tres-sentes y trenta-y-tres corteras encamarat	333 q.
Ítem mastall speltós, sinquanta-y-una corteras encamarat	51 q.
Ítem spelta, vint-y-tres corteras encamaradas	23 q.
Ítem guisas, sis corteras encamaradas	6 q.
Ítem verema, setanta càrregas	70
Y diu s·encamarat, y que se ha de treura lo delma.	

Quadre 65. *Blats i verema del mas de Puigfedó, 1586.*

Tot plegat és indicador de la gran extensió de terres que posseeix la casa gran de Puigfedó, seu d'una de les famílies pageses benestants més destacades de tot el terme de Subirats.

A casa de Vicenç Alavedra (1562), de la Talalla, també trobem emmagatzemades grans quantitats de blat panificable, especialment de forment, amb 103 quarteres, ordi, amb 30 quarteres, i espelta, amb 24 quarteres. En aquest mas, les reserves de blat panificable (forment, ordi i espelta) són substancialment superiors a les de mestall (mestall i mestall segolós). En canvi, l'inventari de Montserrat Forés (1576), de la Creu, fet el febrer, mostra com les reserves de

⁴⁰ 25-7-1586, inv. dels béns de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r).

mestall (mestall espeltós i mestall) són superiors a les de blat panificable (forment i ordi).

Les deixes i memorials de deutes que trobem en molts testaments ens poden ajudar a conèixer una mica més el treball de la terra. Posem per cas el de dos treballadors. Joan d'Albi (1572), treballador occità que s'està a casa de Marc Martí de la Torre, reconeix tenir al mas Cortei 25 quarteres de forment, 12 quarteres de mestall, 12 quarteres d'ordi i 50 quarteres de civada i 3 quarteres de guixes. A casa de Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, té 4 quarteres d'espelta, i a Savall té sembrats de forment 4 jornals de formiguers, a parts a la sisena.⁴¹

Pau Fontanal, (1576) pagès, que s'està a casa de Jaume Martí de la Talalla, té diferents partides de blats, bàsicament forment, civada i faves: forment, 10 quarteres de forment que té a casa seva, i altres quarteres que li deuen: 1 quartera de forment de presta en Llorenç Fosalba, 1 quartera de forment "carmalada" de presta en Marc Miquel del Gorner; i per resta de civada en magí Puig li deu 16 sous. També té faves plantades a casa d'en Jofre de Peralba, a parts iguals.⁴²

Si ens fixem en el rendiment de les collites que consten en alguns inventaris, en alguns casos es diu si les quantitats que surten per jornal són abans o després d'haver pagat els càrrecs, o sigui, el delme, el cens i altres, com el dotzè. Analitzem els casos que hem trobat per la segona meitat del cinc-cents.

A l'inventari de l'hereu Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, trobem una relació del rendiment dels sembrats en quarteres per jornal. Així, en 13 jornals de forment surten 65 quarteres netes (pagat el delme, 6 quarteres a en Riera i 1 quartera de cens); en 6 jornals de mestall espeltós, 30 quarteres; en 2,5 jornals d'ordi, 11 quarteres.; en 13 jornals de civada, 70 quarteres; en 2,5 jornals d'espelta, 20 quarteres; en 1 jornal de faves, 5 quarteres; en 0,5 jornal de guixes, 1 quartera i 6 quartans; i de 4 forcs d'all, 15 forcs.

A l'inventari del pubill Antoni Cartró (1572), del mas Suau, es diu que "pagat delme y dotzè y sensat" s'han collit: de 2 jornals sembrats de forment, 6

⁴¹ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador, d'origen occità, hab. a St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 37v-38r, 70).

⁴² 24-7-1576, test. de Pau Fontanal, hab. al mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 94v-95r, 204).

quarteres i 6 quartans, “pagat delme y dotzè y sensat”; d’1 jornal sembrat de mestall, 3 quarteres i 6 quartans “franchas” i “pagat lo sobredit”; de 3 jornals de civada, 11 quarteres i 6 quartans; i de 0,5 jornals de guixes, 1 quartera.

En relació a la producció d’allis, no es diu res de pagar delme, cens i càrrecs. Així, de 4 forcs es cullen 15 forcs (Antoni Carbó II, St. Joan Salerm, 1565); de 12 forcs, 25 forcs (la Talalla, 1568); de 7 forcs d’allis sembrats, s’han collit 17 forcs (mas Suau, 1572).

I per últim, entre les lleguminoses, trobem també lleties. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní, té una sanalleta de palma amb mig quartà de lleties, que es ven a l’encant per 15 diners.⁴³ I el rector de Sant Pau d’Ordal, Antoni Guilera (1604), guarda a les golfes mig cortà de lleties.⁴⁴

El mateix capellà té “un pom de panolla”, al costat d’una quartera de civada en una habitació del primer pis d’aquella rectoria.⁴⁵ La panolla és l’espiga del blat de moro.⁴⁶ No obstant això, no podem parlar d’aquest cultiu al terme de Subirats. L’anotem, només, a manera testimonial, en forma de pom d’espigues, a no ser que tingui un altre significat que desconeixem.

VIII.1.3. ELS CEREALS AL SEGLE XVII AL TERME DE SUBIRATS

Hem vist com les reserves de cereals dedicades al consum domèstic es guarden en diferents llocs de la casa, i les partides més grans, dedicades a la venda al mercat, es guarden en llocs més concrets, com sicons, sitges, etc., així com les obres que es fan en alguns masos per guardar les collites, com a cal Martí de la Torre, a Lavern, a la segona meitat del cinc-cents. La proliferació de les anomenades “botigues del gra” que trobem en els inventaris de la segona meitat del cinc-cents i al llarg del sis-cents són un indicatiu de l’augment del cultiu

⁴³ 13-2-1578, inv. i encant de Joan Mestre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 7).

⁴⁴ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, rector St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

⁴⁵ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1): “Ítem una quartera de sivada. Ítem un pom de panolla”.

⁴⁶ Veg. DCVB.

cerealític d'aquell segle a Subirats. Abans hem destacat la botiga del gra de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, amb els grans de forment, civada i ordi, collits i “encamarats” el mes de juliol, quan es fa l'inventari dels seus béns, la gran quantitat dels quals ens dóna una idea de la gran extensió de les seves propietats.⁴⁷ I aquella “una altra sala per tenir los blats” que es fa construir l'hereu Francesc Martí de la Torre (1574) per guardar els excedents de la collita.⁴⁸ Però hi ha més botigues del gra, com les que documentem al llarg del segle XVII.

Al mas Escardó (1629), hi ha “la cambra de la civada” i “la botiga del blat”, la qual conté una sitja amb 23 quarteres d'ordi. A ca l'Escuder tenen “la botiga” (1654), igual que a cal Batlle de la Pujada (1657), mas de la Talalla (1663), o “la botiga vella de baig del blat” i “la botiga nova sopra de la stabla” de la rectoria de Lavern (1624).

També a la vila de Sant Sadurní trobem “*la instansia del cup de cairó y la cambra dels grans*”, que posseeixen Antic Pastaller i el seu fill Jaume, uns dels propietaris més destacats d'aquella parròquia, propietaris també del mas Bosch, situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern. El patrimoni Pastaller es disgrega entrat el segle XVII a causa d'acumular diferents deutes. El 1602, Jaume Pastaller ven a carta de gràcia aquelles dues dependències, la del cup de cairó i la cambra dels grans, a Baltassar Aguspí, a més del corral, la pallisa i l'era, entre altres peces de terras, el qual les declara el 1614.⁴⁹ Tot plegat, dóna a entendre la gran activitat cerealícola que hi ha per aquell segle al terme de Subirats.

A inicis del segle XVII, Pau Miquel del Gorner (1606) té sembrats en diferents llocs 82 jornals de blats, dels quals: 32 jornals de civada, 30 jornals de forment, 1,5 jornals de blat, 2 jornals d'ordi, 4 jornals d'espelta i 0,5 jornal de sègol. De mestalls, té sembrats 8,5 jornals de mestall espeltós. I de blats menuts, sembrats a l'heretat de Persona, hi ha 2,5 de faves, 2,5 de guixes i quatre forcs d'alls.

⁴⁷ 25-7-1586, inv. dels béns de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r).

⁴⁸ 11-6-1574, obres a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 62v-63r).

⁴⁹ 7-6-1614, declaració de Baltassar Aguspí, mercader, St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 92v).

A casa de Pere Miquel (1629), del mas Escardó, trobem entre els blats menuts guardats a casa guixes i llobins negres: 1 quartera de guixes i 6 quarteres de llobins negres. Té “la cambra de la civada”, amb 25 quarteres de civada; i “la botiga del blat”, amb 29,5 quarteres de forment, una sitja amb 23 quarteres d’ordi, té 20 quarteres d’espelta, i 15 quarteres i 10 cortans de “segolós”. Entre els sembrats, dispersos en diferents terres, té: 38 quarteres de blat, 25 quarteres d’ordi, 26 quarteres i 8 cortans de civada, 25 quarteres d’espelta, de mestall espaltós 12,5 quarteres. 5 quarteres de sègol, i 7 quarteres de moreus.

Miquel Guilera, masover del mas de la Creu (1634), tenia sembrades en terres del mas Cartró 2 quarteres entre civada i espelta. I també llobins en terres d’Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm.

Per la seva part, a casa d’Antoni Carbó III (1647) de Sant Joan Salerm es guardaven diferents quantitats de blats, algunes a “la recambra”, probablement pel propi consum, i no consta que tinguessin res sembrat al mes de novembre d’aquell any, igual que passa a casa de Sebastià Romagosa de Rocamora (1696). Els grans que si guarden a casa seva són: 7 cortans de sègol, 7 quarteres i 9 cortans de mestall segulós, 3,5 quarteres i 11,5 cortans de mestall espeltós, 10,5 cortans de civada i 1 quartera i 9 cortans de blat. Més endavant, el 1683, al mas d’Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm, ara de Magí Bas, es troba un forc de cebes a la cambra de sobre la cuina. Per la casa, hi ha gerres olieres, mitja quartera de blat, 5 quarteres de mestall espeltós. Es diu que l’heretat es mena a mitges, i que l’amo porta set jornals de formiguers i fems i vuit jornals i mig de terra campa.

A les rectories, es guardaven els grans que es cobraven del delme i primícies, comptats per separat del de les pròpies collites dels rectors. Destaquem les grans quantitats de blat que es guarden a la rectoria de Sant Pere de Lavern (1624), a la “la botiga vella de baig del blat”, on hi ha 45 quarteres de “blat vell”, o sigui, de l’any anterior, i a “la botiga nova sobra de la stabla”, on trobem 58 quarteres de blat i 64 quarteres de civada de la primícia de l’any 1624, a més dels grans que es cullen en terres d’aquella rectoria. Destaquem també les golfes de la rectoria de Sant Pau d’Ordal, on el rector Antoni Guilera (1604) hi guarda gairebé tots els grans per l’ús quotidià.

VIII.1.4. EL PREU DELS CEREALS AL TERME DE SUBIRATS

Els documents que consultem són bastants imprecisos. En els deutoris de cereals, no s'hi especifica sempre el preu que costen per quartera, ni tampoc les quantitats que es compren pel preu que es ferma el deutor. També hem d'admetre moltes llacunes en la nostra documentació, la qual cosa ens impedeix de fer un treball quantitatiu.

Pel període comprès entre 1536 i 1547, la informació sobre preus agrícoles de què disposem en la nostra documentació és de forment, blat, civada, ordi i mestall, en alguna de les varietats d'aquell. Els preus varien segons els anys, sovint en funció de la carestia de cereals a causa de les maltempades i males collites.

Entre 1538 i 1547, el preu del forment a Subirats fluctua entre 16-40 sous/quartera. El 1538, se situa entre 16-24 sous/quartera. I el 1539 es ven a 40 sous/quartera, el preu més alt que registrem. Dos anys després, el 1541, baixa a 36 sous/quartera, i entre 1545-1546 el preu descendeix a 25 sous/quartera. En aquest darrer any, el preu del "blat", en sentit genèric, es ven a 22 sous/quartera, 3 sous menys, sense saber exactament a quin tipus de blat es refereix.

Els preus més alts del forment corresponen, per tant, al període 1539-1540. Aquell bienni va estar marcat per la falta de pluja i les males collites, cosa que va fer difícil trobar gra i que els preus s'apugessin. Emili Giralt destaca la dificultat de trobar gra per la casa del Pastrim de la Catedral de Barcelona, en què, en anys de males collites, els compradors havien de recórrer a comarques més allunyades. Posa l'exemple de mossèn Sevil, *Ministraler* del Pastrim durant aquell període de 1539-1540, que actuava com si fos un majorista. Després del seu viatge infructuós al Vallès, va recórrer també infructuosament a la comarca del Penedès, i després de romandre-hi uns dies se'n va anar a intentar-ho en terres de Tarragona i Tortosa, amb risc de la seva vida i persona⁵⁰.

⁵⁰ Emili Giralt ens explica que aquell mossèn va remuntar l'Ebre fins a Gandesa, i que va ser foragitat del poble de Vilalba per les autoritats. Cita les paraules del mateix mossèn Sevil, el qual admet que ningú volia el càrrec de *Ministraler* en aquells anys d'escassetat: "per ésser any estèril y

Per la seva part, Montserrat Duran assenyala que els preus locals del blat resulta gairebé sempre inferior als dels mercats de Barcelona o de Girona.⁵¹ Posa l'exemple de Vallmoll, que entre 1505 i 1522 el preu del blat se situa entre 10-15 sous/quartera, mentre que a Barcelona en aquests mateixos anys era de 17-18 sous/quartera, i a Girona de 20-27 sous/quartera.

Apunta també que a la Seu d'Urgell, el 1530, a la bladeria de la ciutat el blat es compra a 26 sous/quartera. I a la Conca de Barberà, l'orde de Sant Joan de Jerusalem compra el blat el 1546-1547 a 24 sous/quartera -preu que s'assembla al de 25 sous/quartera pel forment a Subirats, com hem explicat-; el 1549 es ven a 20 sous/quartera; en canvi, constata que a Barcelona, respectivament per aquests mateixos períodes, el preu mitjà anava a 28,5, 53, 43, 30, 48, 32, 31 i 45 sous/quartera.

La civada es ven a Subirats, pel període 1540-1544, entre 5-6 sous/quartera. I pel de 1545-1546 a 7-12 sous/quartera. El 1545 es ven a 10 sous/quartera i 12 sous/quartera. Com a contrast, el mateix 1546 trobem tres deutoris en què la civada es ven a 7 sous/quartera, i un deutori a 12 sous/quartera.

El 1541, el preu de l'ordi es ven a Subirats a 15 sous/quartera. L'ordi es ven a Subirats a diferents preus entre 1538-1542, entre 10-20 sous/quartera: 1538 a 10 sous/quartera; 1540 a 24 sous/quartera, l'ordi per llavor; 1541 a 15 sous/quartera; i el 1542 baixa a 12 sous/quartera, essent 3 sous més barat.

Pel que fa als mestalls, sense especificar-ne el tipus, els preus estan pel període 1536-1538 entre 12-14 sous/quartera. La varietat de *mestall ordiós*, el 1536 es paga a 12 sous/quartera, i el 1537 a 14 sous/quartera. Per 1 quartera de mestall i mill, es paga 26 sous/quartera el 1541.

sens sperança de poder ben provehir, ningú volgué pendre'n càrrech; volgueren yo sol ho fés ab mon treball y perill de ma persona" (ACB, S.II A. 158, P.6, Llibre 12); dins GIRALT, E. (1958): "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 38-61.

⁵¹ DURAN, M. (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p.199-200.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

CEREAL	ANY	PREU PER QUARTERA
Forment	1538	16 s/q 1 D/q (= 24 s/q) 1 ll/q (= 20 s/q)
	1539	40 s/q
	1541	36 s/q
	1545	25 s/q
	1546	25 s/q
	Blat	1546
Civada	1540	5 s/q
	1543	6 s 8 d/q
	1544	6 s/q
	1545	10 s/q
	1546	7 s/q 12 s/q
	Ordi	1541
1542		12 s/q
Mestall	1536	12 s/q
	1537	14 s/q
	1538	14 s/q

Quadre 66. *Preus de cereals al terme de Subirats, 1538-1546*

El període comprès entre 1578-1580 va ser de poca producció de blat per carestia a causa de les maltempades. La universitat de Subirats es veu obligada a comprar blats per vendre als particulars del terme, i ho fa al mateix preu de compra pels particulars del terme, en canvi resulta dos sous més car per quartera pels compradors forans. El 14 de febrer de 1578, els grans es compren i es venen a 20 s/q ordi; i 30 s/q mestall; en canvi, pel particular forà, la quartera li resulta 2 sous més cara: 47 s/q forment, i 32 s/q ordi.⁵² El proveïdor és Joana Colomera, viuda de Pere Colomer, mercader de Barcelona.

Els preus són fluctuants. Entre les compravendes de blats que fa la universitat de Subirats consten els següents: el 26-1-1580, el forment es ven a 3 ll/q, i el proveïdor és Pau Arlès, rector de Sant Cugat Sesgarrigues;⁵³ el 25-1-

⁵² 15-2-1578 (AHCVP, MB, P- XVI-110-2.M. 43v-44r).

⁵³ 26-1-1580 (AHCVP, MB, P-XVI-110-4. M. 35v-36r).

1580, el forment es ven a 3 ll/q, i els proveïdors són Antoni Palau, rector de Sant Pere d'Avinyonet, i Pau Arlès, rector de Sant Cugat Sesgarrigues. El 17-3-1580 el forment es ven a 3 ll 4 s/q, al preu del mercat de Vilafranca;⁵⁴ i el 22-3-1592, el forment es ven a 3 ll i 6 s per quartera, i el mestall espeltós a 34 s/q.⁵⁵ En aquestes dues darreres vendes, efectuades pels jurats de la mateixa universitat, no consta el nom del proveïdor. Per fer aquestes compravendes, la universitat s'endeuta: el 17-3-1580, el batlle de Subirats, Lluç Mir, nomena dos síndics –els jurats Montserrat Ravella i Pau Martí– perquè venguin un censal mort de 350 lliures per fer front a les despeses decompravenda de blats.⁵⁶ Més endavant, pel període 1595-1604, entre particulars, la civada es paga a 15 sous/quartera a Lavern. L'occità Antoni Barasch (1595), de cal Julià de Sant Joan Salerm, reconeix aquest preu en el seu testament.⁵⁷ I també Arnau Laures (1604), occità que es troba a Sant Sadurní, reconeix que li deuen 10 quarteres de civada per sembrar a 15 sous/quartera.⁵⁸

El segle XVII comença amb males collites. Trobem un altre dèficit blader important per l'any 1606. La universitat de Subirats nomena de nou dos síndics per trobar diners per comprar blat. Els síndics procuradors són Montserrat Esteve i Antoni Ravella, tots dos d'Ordal, i s'endeuten amb els jurats de la universitat de Vilafranca per 310 lliures, diners que fan servir per comprar 100 quarteres de forment a la universitat de Sitges.⁵⁹ L'endemà de la compra d'aquell forment, els quatre jurats de la universitat de Subirats s'encarreguen de la compravenda d'aquell forment entre els caps de casa del terme de Subirats, i totes les compres es fan amb debitori, en total vint. Els jurats venen el forment a 3 lliures 4 sous i 6 diners/quartera.⁶⁰ El mateix dia i any, el mercader Baltassar Agospí ven el mestall

⁵⁴ 17-3-1580 (AHCVP, MB, P-XVI-104-4. M. 46r-48v).

⁵⁵ 22-3-1592 (AHCVP, MB, P-XVI-112-1).

⁵⁶ 17-3-1580 (AHCVP, MB, P-XVI-104-4. M. 46r-48v).

⁵⁷ 20-4-1595, test. d'Antoni Barasch, de St. Joan Salerm. (APL, testaments solts, f. 1r-2v, 10).

⁵⁸ 13-5-1604, test. d'Arnau Laures, d'origen occità, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 33r-36r): “Més en Vinyals, de St. Esteve (Sesrovires), set lliures, y són per deu corteres de civada a quinse sous la cortere li venguí, per a sembrar”.

⁵⁹ 27-5-1606 (AHCVP, MB, P-XVI-113-6. f. 87r-v).

⁶⁰ Els vint deutoris estan all mateix manual; veg. (AHCVP, MB, P-XVI-113-6, f. 88r-92r).

espeltós a 40 sous/quartera, i el mestall segolós a 5 sous/quartera.⁶¹ Jaume Codina destaca que l'escassetat de les collites entre els anys 1603-1607 pel Baix Llobregat influeix en l'ajornament del pagament dels dots.⁶² A finals del segle XVII, l'inventari de mas Oliver (1696), de Lavern,⁶³ ens proporciona una idea aproximada dels preus d'alguns grans. El blat es ven a 10s/q; el mestall a 2 lliures i 2 sous/quartera; la civada a 1 lliura i 4 sous/quartera (24 sous/quartera); l'espelta a 1 lliura/quartera; i les faves a 2 lliures/quartera. Els terminis de pagament dels deutoris per la compravenda de blats es fan coincidir amb una festa senyalada. Les més habituals són per Sant Joan, Santa Magdalena, Sant Pere i Sant Feliu i Sant Miquel. En un cas també és per Nadal.

VIII. 1.5. ELS MOLINS BLADERS AL TERME DE SUBIRATS

Tenim documentats quatre molins bladers situats a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats: el *molí de Vilarnau* (1524); el *molí de la Via* (1569), propietat compartida entre les famílies Romeu dels Borrulls i de Galceran Ferrer (1567);⁶⁴ el *molí nou de la Via* (1579), i el *molí nou* (1686). També el *molí de la Foradada* (1577, 1595), situat a la parròquia de Sant Pere de Subirats. El *molí de Torres besses*, situat a prop del Gorner, a la parroquia de Lavern, però dins el terme del Pla. A les rodalies d'aquell, el *molí de Raïm* (1566), del Pla; el *molí de Ribalta* (1541), de Lavit, i el *molí de Sant Sebastià dels Gorgs* (1536), d'aquell mateix priorat, les rendes del qual foren traslladades a Montserrat des d'inicis del segle XV, on van a moldre pagesos de Sant Pau d'Ordal. Aquests molins forans que hem esmentat estan molt relacionats amb els habitants del terme de Subirats.

⁶¹ Aquests són els preus que paguen Llorenç Mir de Vilarnau i Vicenç Mir de St. Pere de Subirats a Baltassar Agospí, proveïdor, el mateix dia que es fan les altres vint compravendes de forment que abans hem esmentat; 28-5-1606 (AHCVP, MB, P-XVI-113-6, f. 92v).

⁶² Al respecte, veg. CODINA, J. (1997): *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XIV a XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 267.

⁶³ 1-9-1696, inv. dels pubills de mas Oliver, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 132v, 598).

⁶⁴ 1567, declaració de Beneta i Galceran Ferrer (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, f. 45r).

VIII.2. LA VINYA

[...] y *finiran dits trenta jornals* [de vinya],
poch més o manco, a una passada que y ha de
malvesias. (1662)¹

Segons el testimoni dels viatgers i geògrafs coetanis, al segle XVI la vinya era present a gairebé tot el territori català, a excepció d'aquells llocs on el clima i l'altitud i les condicions del sòl no ho permetien.² No obstant, la superfície dedicada al seu cultiu era petita en relació a la dels cereals. En algunes zones, com el Camp de Tarragona, la producció de vi ja sobrepassava el consum de la població local, i ja permetia una certa activitat comercial amb el proveïment de la ciutat de Barcelona i exportar-ne a altres llocs, segons Pons d'Icard.³ També ocorria a l'Anoia i al Maresme.⁴

¹ 28-6-1662, test. Jaume Notó, sastre, St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 152v-153v): “*Ítem a Jerònima, muller mia, deixo senyora y majora, potent y usufructuària tot lo temps de sa vida natural, mantenint mon nom, y del usdefruit no se li sia demanat res de compta de trenta jornals de vinya, poch més o mancho, de la que jo posseheixo en la parròchia de Sant Sadorní, al cab més avall que afronta ab Bonaventura Lleopart, Madalena Mir, Rafel Boter y Gabriel Ferrer, y finiran dits trenta jornals, poch més o manco, a una passada que y ha de malvesias*”.

² Destaquem els comentaris de H. Colon, G. Barreiros, B. Joly, F. Guicciardini, L. Otthobon i S. Cavalli, i del pare Gil, els quals testimonien la seva presència a l'Urgell, la Selva, el Gironès, el Vallès, l'Anoia, el Camp de Tarragona, el Baix llobregat, el Barcelonès i el Segrià. Veg. BOLÓS, J. (1980): *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*. Barcelona: Dalmau, p. 13-29; i IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 242.

³ DURAN, E. (1984): Lluís Ponç d'Icard, el “Llibre de les grandeses de Tarragona”. Barcelona: Curial, p. 229.

⁴ DURAN, M. (1986): “Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI”. Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 192.

Montserrat Duran constata que els percentatges del cultiu de la vinya i el blat no van experimentar canvis substancials al llarg del segle XVI, i es mantingueren igual de constants fins a la primera meitat del segle XVII.⁵ En termes globals, Jaume Dantí tampoc observa canvis profunds en la distribució dels conreus durant el segle XVI i XVII, amb un predomini dels cereals. Això no obstant, per al Vallès Oriental constata un descens d'aquest cultiu entre la segona meitat del segle XVII i inicis del segle XVIII, i un creixement de la vinya en aquest mateix interval de temps, a costa de terres ermes o potser de bosc.⁶ Eva Serra, per al Vallès Occidental, observa un “paper dinàmic i conqueridor” de la vinya entre els anys 1590 i 1656, i sobretot a partir de 1700.⁷ Per la seva part, Joan Giménez revoca la seva expansió a Mataró en el decurs dels segles XVI i XVII, i parla especialment d'una autèntica “revolució vitícola” per aquella comarca.⁸

En relació al Penedès, tot i l'augment progressiu de la vinya que veiem en la documentació consultada des d'inicis del segle XVI, es manté el predomini dels cereals. Només cal observar les dades del cadastre de 1717, en què la vinya apareix en franca minoria davant el cultiu del cereal.⁹ Tot fa suposar que la vinya s'estén a expenses de les terres incultes, no per la substitució d'altres conreus, sinó pel predomini del cereal, com hem vist.

VIII.2.1. EL CULTIU DE LA VINYA AL TERME DE SUBIRATS

El cultiu de la vinya a Catalunya, i a la zona del Penedès en concret, ja ve des d'antic. Excavacions arqueològiques recents han posat al descobert

⁵ DURAN, M. (1986): “Producció i renda agrària...”, op. cit., p. 192.

⁶ DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, p. 201.

⁷ SERRA, E. (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1580-1729*. Barcelona: Crítica.

⁸ GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 223.

⁹ GIRALT, E. (1950): “Evolució de l'agricultura al Penedès”, dins *Actas y comunicaciones de la primera asamblea intercomarcal de investigadores del Penedés y la Conca de Ódena*. Martorell: Asambleu de estudiosos de Martorell.

assentaments preibèrics o de l'edat del ferro a Sant Miquel d'Olèrdola i a Avinyonet del Penedès, molt a prop del terme de Subirats, on es confirma el cultiu de la vinya i el consum del vi des del segle VII aC.¹⁰ No és estrany tampoc trobar referències medievals sobre el cultiu de la vinya a Subirats. Els molins i les vinyes del segle X són una bona mostra de l'activitat cerealícola i vitivinícola al terme, com ja hem explicat quan parlàvem dels cereals.¹¹

La documentació que aportem mostra com no només és el cereal, sinó també la vinya que es va estenent al terme de Subirats al llarg dels segles XVI i XVII. En són una prova els contractes d'arrendament de terres i masos, els inventaris post-mortem i alguns documents de compravenda, entre altres. Les ordinacions del 1690 de la Universitat de Subirats donen un paper destacat no només al pa, sinó també al vi, a més de les hortalisses i els fruits secs.¹²

Els manuals notariais ens donen fe del cultiu de la vinya al llarg del segle XVI i XVII, tot i que, com ja hem deixat clar, el cultiu de la vinya és minoritari al costat del cereal. Segons dades del cadastre de 1717, la vinya a Subirats només assoleix el 19,55% de la terra conreada, enfront del 79,97% del cultiu dels cereals. Si ho mirem segons les quatre parròquies, Sant Sadurní és la que disposa de més superfície de vinya, el 28,70%. La segueix la parròquia de Sant Pau d'Ordal, amb el 19,90%; després la parròquia de Sant Pere de Lavern, amb el 18,90%; i per últim la parròquia de Sant Pere de Subirats, amb el 10,70%. Segons aquell cadastre, a la parròquia de Sant Pere de Lavern no hi ha ni bosc, ni erm ni muntanya el 1717. No obstant, aquestes últimes dades són relatives, tenint en compte les respostes al qüestionari de José Patiño, com explicarem més endavant.

¹⁰ La consolidació del cultiu de la vinya a Catalunya i al Penedès té lloc durant l'ibèric antic (s. VI-V aC i ple (s. IV-III aC). Al Penedès, la vinya apareix a tots els jaciments estudiats, tals com Sant Miquel d'Olèrdola i la Font de la Canya d'Avinyonet. En aquest darrer, a prop de Subirats, és on es confirma el cultiu de la vinya i el consum del vi des del segle VII a C. S'hi han trobat pinyols de raïm carbonitzats, podalls de ferro per treballar la vinya, una base de premsa per fer vi, i potser de les olives en oli, amb una datació del segle III aC. i sistemes d'emmagatzematge del vi; per a més informació, veg. <http://blogscat.com/fontdelacanya/arqueologia-de-la-vinya-i-el-vi/>.

¹¹ El 18-8-999, Ermenard, vescomte de Barcelona, fa donació d'un alou al monestir de Sant Cugat del Vallès, amb les terres, vinyes, molins, cases, corrals i una torre que tenia a Subirats (CSC, núm 342).

¹² Sobre les ordinacions de 1690, veg. l'obra de Pere Torelló; TORELLÓ, P. (1909): *Monografia històrica-pintoresca de Sant Sadurní d'Anoya*. Barcelona: Impremta de Francisco X. Altés i Alabart.

La pregunta que ens formulem és com s'ha arribat a aquesta desforestació. Hem de trobar la resposta en l'afany de guanyar terres noves des de la primera meitat del cinc-cents. I aquesta expansió agrària està en mans dels amos de les terres: pagesos propietaris, rectories i alguns cavallers.

Pel que es desprèn de la nostra documentació, la vinya es va estenent, i no sembla fer-ho a expenses del cereal, sinó de l'erm. Alguns contractes d'arrendament de terres i masos ens donen varis exemples, com explicarem extensament més endavant.¹³ Posem per cas l'arrendament que fa Macià Capmany (1541), de Sant Joan Salerm, a Pere Palau de Santa Fe de “*un troç de bosch*” situat al lloc anomenat “*la Pinyola*”, per tres anys o tres esplets; la condició és que l'arrendador es queda la llenya grossa i l'arrendatari li ha de “*plantar una peça de terra erma la qual és a la pinyola, sobra la mia vinya*”.¹⁴ S'entén que ha de plantar de vinya aquell tros d'erm.

Observem també com en alguns contractes d'arrendament l'arrendador obliga l'arrendatari a plantar vinya.

Jeroni Broquetes (1538), arrendatari del mas de la Creu, està obligat per contracte a plantar cada any, durant els nou anys que dura el contracte, tres bancs de vinya –o sigui, tres tires de ceps o passades- de 25 “claveres” cadascuna, és a dir, de 25 ceps cadascuna.¹⁵ Entre altres, destaquem també l'obligació que té l'arrendatari dels masos Blanc, Fraser i de Renda, de la parròquia de Sant Sadurní, de plantar mil *mallols* cada any durant els tres anys del contracte, o sigui, tres mil *mallols* (1559).¹⁶

Plantar *mallols*, segons la terminologia de l'època, vol dir plantar ceps, en el sentit de ceps bords abans d'empeltar. I el tros de terra destinat a la vinya nova

¹³ Per a una informació més detallada, veg. l'apartat XI.2. *Els contractes d'arrendament* del capítol XII. *Règim de la propietat de la terra* d'aquest treball de tesi.

¹⁴ 4-12-1541, arrendament de peça d'un tros de bosc de la Pinyola, i obligació de plantar una peça de terra erma a la Pinyola al costat d'una vinya, tot de Macià Capmany de St. Joan Salerm, a Pere Palau de Sta. Fe (APL, M-1536, f. 67r, 237).

¹⁵ 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152): “Ítem més ab altra carta, lo dit Broquetes se obbliga a plantar tres bancs de vinya cada any, de XXIII fins en XXV claveres; emperò, si cas serà, que lo dit Broquetes volia plantar dita vinya tota en un any, que la poga plantar a sa coneguda *et cetera*”.

¹⁶ 9-10-1559, contracte d'arrendament del mas Blanc, Fraser i de Renda, de Perot Sapila a Joan Canals (APSS, M-1550, f. 281v-282v, 2).

es diu també *mallol*.¹⁷ El resultat és la vinya novella o vinya mallola. Emili Giralt (2008) ho explica d'aquesta manera:¹⁸

Fos quin fos el sistema de plantació seguit, la redolta, l'estaca o el barbat, un cop plantats es convertien *ipso facto* –segons la terminologia més general– en *mallols*. Llur conjunt formava una *vinya mallola* o novella.

La vinya novella o mallola no és encara productiva. Es considerava mallola els primers quatre anys, període en què s'havia de llaurar molt sovint.¹⁹

Els ceps es poden plantar seguint diferents sistemes, com va explicar Emili Giralt. Un és el de l'estaca o *clavera*, seguint la terminologia de l'època, el qual consisteix en clavar una verga o serment a terra, i d'aquesta manera neix el cep nou. Aquest deu ser el sistema que consta en el contracte de 1538 d'una peça de terra del mas de la Creu, a què abans ens hem referit, on es diu que l'arrendatari ha de plantar cada any de contracte tres bancals de vint-i-cinc *claveres*.

També es pot plantar a partir del sistema dels *colgats*, o sigui, colgant un rebrot o redolta del cep, fent-li sortir el cap a fora, de manera que arrel i formi un cep nou. Aquest sistema trobem expressat en el contracte que ferma un masover de Francesc Martí de la Torre, el qual està obligat a “fer alguns culgats segons se'n poran fer y faltaran en la dita vinya” de l'heretat de Santa Fe (1574).²⁰

I per últim, el sistema del barbat, o sigui, posar les vergues o sarments dins l'aigua, i quan treuen arrel ja estan a punt per plantar.²¹

¹⁷ Documentat també a l'Edat Medieval. Veg. SERRA i CLOTA, A. (1990b): “El vi, la seva importància i la seva elaboració entre el S.XIII-XVI a la Catalunya central”. Dins *Vinyes i vins: mil anys d'història*, vol. II. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 281-298.

¹⁸ GIRALT, E. (2008),): “El conreu de la vinya”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 340.

¹⁹ Ja ho diu el poeta empordanès Carles Fages de Climent (1902-1968), molt arrelat a Sant Sadurní: “A mallol del any plantat/deus menarlo molt cavat”. El poeta estava casat amb Ramona Mir i Vidal, de cal Guineu de Sant Sadurní, l'antiga torre fortificada de Rafel Ferrer i Galcerà Ferrer dels nostres documents del segle XVI.

²⁰ 25-3-1574, contracte d'arrendament d'una casa, un camp i una vinya que Francesc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern, té a la pr. de Sta. Fe, a Perot Raspall, pagès, de la pr. de Sta. Fe (APL, M-1570, f. 58v, 133): “la dita vinya la agau de custahir y cavar y podar y magenchar y esporgar y siau obligat fer alguns culgat(s) segons se'n poran fer y faltaran en la dita vinya”.

²¹ Aquesta tècnica encara es practica a l'actualitat en molts masos del Penedès, i en concret a la zona de Subirats. S'agafen els rebrots bons dels ceps, es posen en remull en un lloc amb aigua, normalment als safareigs dels horts, durant els mesos de març i abril, a fi de plantar vinya.

Probablement, els ceps que es plantaven estaven emparrats, si no tots bona part d'aquells. Francesc Mestre (1541), rector de Lavern, deixa a Joan Artigues, de ca l'Artigues, un tros de bosc de la rectoria situat al lloc anomenat "la Pinyola", per tres anys. En el contracte, es reté el delme dels fruits, la llenya grossa, i el dret de prendre puntals per emparrar els ceps: "y que puga prendre *pontals per las parras*, los que aurà mester".²² També trobem *vinya espessa* i *vinya plantada a tires*, com expliquem més endavant quan parlem de la vinya a Sant Sadurní.

La vinya continua estenent-se al llarg de la segona meitat del segle XVI i durant el segle XVII. Ho podem veure en les facilitats i condicions per plantar vinya que consten en els contractes d'arrendament, com expliquem més endavant, a l'apartat de Règim de la propietat de la terra d'aquest treball de tesi. Quan el 1572 la pubilla Joana Esbert de l'Albareda i el seu marit Antoni Castany decideixen llogar una part del mas per 5 anys a Bartomeu Julià, de Sant Joan Salerm, es reserven el dret de plantar vinya:²³

Més és pactat queⁿ \si/ lo^os dit^s Castany^os volran plantar vinya en alguna propietat de la dita heretat, que lo dit Bartomeu Julià no le y puga vedar ni impedir, ans estiga a tota llibertat de dits Castanys.

Si els del mas de l'Albareda estan decidits a plantar vinya, també ho fan els masos veïns de Sant Joan Salerm. Gabriel Carbó (1576) acorda amb Miquel Casinyach, àlies Loses, un treballador d'origen occità que habita a casa d'Antoni Capmany, que aquest treballador li plantaria un majol pel preu fet d'un ducat, però no l'hi ha pogut acabar de plantar a causa d'una malaltia que el té a les portes de la mort:²⁴

²² 6-12-1541, arrendament d'un tros de bosc de la Pinyola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 67v-68r, 240).

²³ 31-12-1572, concòrdia entre Joana Esbert i Antoni Castany, de l'Albareda, i Bartomeu Julià, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 38v-39r, 71).

²⁴ 3-5-1576. Test. de Miquel Casinyach, àlies Loses, treballador francès, hab. a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 93v-94r, 203).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Ítem me deu dit Gabriel Carbó un ducat me avia de donar per lo preu fet de un majol jo li he emprès plantar y no l-e pugut acabar de plantar. Vull que·n sia relevat tot lo que personas de bé conexeran.

La immigració occitana proporciona mà d'obra barata als pagesos propietaris de mas, com acabem de comprovar al mas d'en Carbó i al mas d'en Capmany de Sant Joan Salerm. Els amos de les terres, en disposar de reserves de terra per explotar, poden ampliar l'explotació gràcies al treball dels homes sense terra o amb excassos recursos, entre els quals hi ha els immigrants, la majoria d'origen occità, repartits per les masies, com Miquel Casinyach, que s'està al mas d'en Capmany i fa treballs a cal Carbó de Sant Joan Salerm.

A la Pinyola, entre la capella de Sant Joan Salerm i l'església de Sant Pere de Lavern, Macià Capmany (1573) hi té una vinya, i al cap d'aquella vinya hi ha una peça de terra que és de Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm, el qual la hi permuta per una altra peça de terra que dit Capmany té al costat del corral d'aquell. D'aquesta manera, dit Macià Capmany pot estendre la seva vinya en aquella direcció.²⁵

I una mica més amunt, Joana Almiralla i els tutors del seu fill Joan (1585) lloguen les terres del mas de Figarola a Domingo Prats, amb la condició que hi planti 100 claveres l'any durant els tres anys del contracte -o sigui, 300 claveres- allà on els arrendadors "ben vist los serà".²⁶

El mateix passa a Sant Pere de Subirats. Ho podem comprovar amb "*la mallola novella*", la peça de terra que l'hereu Antoni Forés (1588), de la Foradada, ven al seu gendre Sebastià Domènech, del mas de Piles.²⁷

No sabem quin cultiu s'hi fa en aquell tros de terra que llinda amb la vinya de Macià Capmany que abans hem esmentat. En els documents, es parla de moltes peces de terra que resulten de la combinació de tipus de terra diferent. Per

²⁵ 2-8-1573, permuta d'una peça de terra a la Pinyola entre Macià Capmany i Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 50v-51r, 110).

²⁶ 3-2-1585, arrendament del mas de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 148r-148v, 442).

²⁷ 1588, esmentat en un document de compravenda en què Antoni Forés, de la Foradada, ven una peça de terra a Sebastià Domènech, pagès, de St. Pere de Subirats, gendre seu (AHCVP, PGu, 918. P-XVI-157.1. (1588-92), f. 64r).

exemple, meitat campa i meitat vinya, com els 12 jornals que declara tenir la família Carbó de Puigfedó en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614. Això ens fa pensar que una part d'alguns camps es dedica al cultiu del cereal i l'altra al de la vinya, com expliquem més endavant.

De la mateixa manera que es planta vinya mallola, alguns masos arrenquen ceps per sembrar. Trobem tres exemples que testimonien que el cep retrocedeix davant el cereal.

Un cas és a Sant Joan Salerm, en què s'arrenquen ceps per plantar espelta. Joan Miquel (1584), masover del mas Palau de Sant Joan Salerm, i Toni Carafí, de Sant Marçal de Terrassola, acorden treballar a mitges el camp que hi ha davant la casa, de 6 o 7 jornals, amb la condició que dit Carafí l'hagi de sembrar de mestall, i espelta en un tros de ceps que han arrencat: "ceps un tros que ara avem soslavat que y farem spelta".²⁸

Un altre cas és a Sant Pere de Subirats. En el capbreu de Subirats de 1614, l'hereu Antoni Ros, menor, de cal Ros de Sant Pere de Subirats declara un camp de 2 jornals anomenat "la vinya d'en Broquetes", perquè abans havia estat plantat de vinya, quan la família Broquetes li vengué el 1611.²⁹ També a Sant Pere de Subirats hi ha una peça de terra campa de 3 jornals situada al lloc anomenat "la vinyassa" que l'hereu Jaume Rigual, del Pujol, comprà a Andreu Mascaró, de mas Mascaró, el 1580.³⁰

Els inventaris són una font d'informació molt important per conèixer la vida material domèstica dels habitants de Subirats. En molts d'ells, s'hi acostuma a esmentar diferents objectes relacionats amb el cultiu de la vinya i la producció de vi i d'aiguardent.³¹ Indirectament ens parlen de la vinya.

²⁸ 19-9-1584 (APL, M-1570, f. 159r, 488).

²⁹ 1614, declaració d'Antoni Ros: "*totam illam aliam petiam terre campam que antiquitis erat vinea plantata, apud locum dictum la vinya d'en Broquetes*" (AHCVP, Simeó Argenter, capbreu de Subirats de 1614, f. 42v).

³⁰ 1614, declaració de Jaume Rigual, del Pujol, de St. Pere de Subirats: "*totam illam aliam petiam terre campam apud locum dictum la vinyassa*" (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 43v).

³¹ Remetem al capítol VII. *Vida material domèstica*, concretament al punt VII.3.3. *Les aigües destil·lades*, d'aquest treball de tesi.

Des de la segona meitat del segle XVI, tenim constància de diferents tipus de vins: vi most, remost, vermell, blanc, claret. Aquests vins ens permeten dir que es cultiva el raïm negre, i potser més que el blanc. Es collia també raïm moscatell. En unes terres dels pubills Martí de les Voltes, de Sant Sadurní, de 4 jornals, anomenades les falsies, i abans “lo moscatell d’en Ripoll”, prenent el nom de la varietat de raïm que s’hi cultivava, el moscatell (1614).³²

El moscatell, així com altres varietats de raïm, servien també per fer panses i raïms per penjar. De panses i raïms, en trobem en alguns contractes i testaments. Per exemple, en el contracte d’arrendament del mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda que fa el cavaller Perot Sapila a Joan Canals, el qual haurà de pagar la meitat dels fruits, entre els quals hi ha “raïms de penjar y panses” (1559).³³ O en el testament de l’hereu Pau Escuder i Fontanals, del mas de Rocavert, que deixa en usdefruit que pugui fer panses i penjar raïms a Maria Raventós, muller d’aquell: “Ítem deixo y llego a la dita muller mia deu arbrers fruités, ço és, lo usdefruits de ells, de la partida que jo me’ls aturo, com també que pugua fer panças y penjar raïms a coneguda de mos marmesors”.³⁴

Per primera vegada, constatem la presència de la malvasia el 1662 a Sant Sadurní de Subirats, en el testament de Jaume Notó, major, sastre d’aquella vila. Deixa la seva muller Jerònima usufructuària d’una vinya de 30 jornals que té a la parròquia de Sant Sadurní, la qual acaba amb “una passada que y ha de malvesias”.³⁵

³² 7-8-1614, declaració de Pere Joan Martí, pvre, i Batista Ros, pvre, tutors dels pubills Martí de les Voltes, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 113r-115r): “[...] una peça de terra *nominatam las falsies, antiquitus vero lo moscatell d'en Ripoll*”.

³³ 9-10-1559, arrendament del mas Blanc, Fraser i de Renda, de la pr. de St. Sadurní (APSS, M-1550, f. 281v-282v, 2).

³⁴ 17-10-1703, test. de Pau Escuder i Fontanals, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JS, P-XVII-289-1, f. 7r-11v).

³⁵ 28-6-1662, test. de Jaume Notó, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 152v-153v): “*Ítem a Jerònima, muller mia, deixo senyora y majora, potent y usufructuària tot lo temps de sa vida natural, mantenint mon nom, y del usdefruit no se li sia demanat res de compta de trenta jornals de vinya, poch més o mancho, de la que jo posseheixo en la parròchia de Sant Sadurní, al cab més avall que afronta ab Bonaventura Lleopart, Madalena Mir, Rafel Boter y Gabriel Ferrer, y finiran dits trenta jornals, poch més o manco, a una passada que y ha de malvesias*”.

La dedicació al cultiu de la vinya ha deixat la seva empremta en la toponímia de l'època. Abans hem parlat de les peces de terra campa anomenades “la vinya d'en Broquetes” i “la vinyassa”, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. També una gran peça de terra de 40 jornals situada al lloc dit “les planes o la vinya vella o los vinyals de la plana”, de Jaume Domènech del mas de Piles (1614), d'aquella mateixa parròquia.³⁶ A Lavern, trobem el "puig de les vinyes", situat al sud del mas de Rocamora, tocant amb terres de Macià Carbó de Puigfedó, com declara l'hereu Joan Mestre de Rocamora (1567);³⁷ Aquest topònim ens fa pensar que es tracta d'un lloc propici per al cultiu de la vinya, i que n'hi ha més d'una, agrupades.

Macià Carbó de Puigfedó declara tenir una peça de terra a Sant Joan Salerm, situada a prop de la vinya d'en Capmany: "quadam aliam petiam terra sitam prope vineam d'en campmany" (1567);³⁸ i la mateixa es declara el 1614 pels seus hereus: "prope petiam terre vinea plantatam Juliani Seres cultoris, que fuit d'en Capmany" (1614). Curiosament, ni en la declaració de la família Capmany (1567) ni en la del seu successor Damià Julià Seres, no es fa constar que tinguin cap vinya. Pot ser que no la declarin, tenint-la, per tant seria indicatiu de frau fiscal, o pot ser que les declaracions de Macià Carbó i els seus hereus no estiguin prou actualitzades. En tot cas, hi ha vinyes que no es declaren. Per exemple, al mas Font de Lavern hi ha vinya, però no consta en la declaració de Pere Font el 1567. Ho observem en els límits d'una peça de terra dita “lo prat”, de 8 jornals, que Pere Font té empenyorada al mateix Macià Carbó de Puigfedó, i que limita amb un marge de l'hort de mas Oliver; en les seves afrontacions a l'est, s'hi fa constar "el cap de la vinya de Pere Font": "in quodam *margin*e de orto dicti mansi Oliver, in

³⁶ 1614, declaració de Jaume Domènech, del mas de Piles (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 11v-12v).

³⁷ 1614, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Simeó Argenter, capbreu de Subirats de 1614, f. 11v-12v): “*a meridie in honoribus Mathie Carbo quodam margine mediante et partim in quodam camino per quem itur a podio de les vinyes ad riarium de Labern*” (declaració Joan Mestre, de Rocamora, AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89v-91v, foto 4983).

³⁸ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r). I declaració de Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 167v-172r).

capito vinea dicte Font, et partim cum quodam rouero" (1567);³⁹ i Pere Font no esmenta cap vinya en la seva declaració del mateix capbreu de 1567. Com el cas anterior, ens podem preguntar si es tracta de frau fiscal o de falta d'actualització dels límits de les terres que consten en les declaracions de les mateixes.

A la parròquia de Sant Sadurní és on més vinya plantada hi ha el 1717, amb una estimació del 28,70% de les terres cultivades. El cultiu de la vinya s'hi va estenent al llarg dels dos segles moderns. A finals del segle XVI hi trobem esmentada *vinya espessa* i *vinya plantada a tires*. Pons Ferrer (1591) dóna per dot a la seva filla Àngela Ferrer, quan ferma capítols amb el sabater d'origen occità Antoni Carbó, 28 lliures i una parcel·la de 2 jornals situada a "les planes del coll del salt", que és "plantada de vinya spesa y part plantada a tires". Forma part d'una parcel·la més gran també plantada de vinya, de la qual un tros es dóna per dot a Andreu Esteve i l'altre és del dit donador.⁴⁰

La toponímia de l'època ens dóna informació sobre algunes d'aquelles vinyes. D'una banda tenim "*lo camp de las vinyas vellas*", de 6 jornals, de Pere Joan Mestre de la Plaça, pel qual presta delma al rector de Sant Sadurní (1614);⁴¹ el camp de "*la vinyota*", de 12 jornals, de Joan Codorniu del mas d'Anoia (1614);⁴² i entre les vinyes joves tenim "*lo camp de les malloles*", que el declara Jaume Cartró de la Serra, de Sant Llorenç d'Hortons, i limita amb una peça de terra d'Antoni Domènech, pagès, del mas Esperó, de la parròquia de Sant Sadurní.⁴³

En resum, tot i que s'observa un avanç del cultiu de la vinya al llarg dels dos primers segles moderns al terme de Subirats, aquesta està en franca minoria si la comparem amb el cultiu del cereal, a jutjar per les dades del cadastre de 1717.

³⁹ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 91v-95r).

⁴⁰ 24-4-1591, CCMM d'Àngela Ferrer i Antoni Carbó, sabater occità, hab. a la vila de St. Sadurní (AHCVP, Pere Guasch, P-XVI-166-1).

⁴¹ 1614, declaració de Pere Joan Mestre, de la Plaça, de la vila de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 66r).

⁴² 1614, declaració de Joan Codorniu, del mas d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 105v).

⁴³ 1614, declaració de Jaume Cartró, de la Serra, de St. Llorenç d'Hortons (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 78r).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

No obstant, pels volts de 1789, Manuel Barba i Roca ja fa constar l'escassetat de gra al Penedès.⁴⁴ Però no es podrà parlar d'especialització de la vinya en aquella comarca fins ben entrats al segle XIX.

⁴⁴ BARBA I ROCA, M. (1991): *El corregiment i partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respostes al Qüestionari de Francisco Zamora*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca. La resposta és entorn del 1789.

VIII.3. L'OLIVERA

*Ítem quadam aliam petiam terra campam
sitam retro ecclesiam sancti saturnini de
oliveriis plantatam. (1567)*¹

L'olivera constitueix, juntament amb el blat i la vinya, l'anomenada trilogia mediterrània. Al cinc-cents, el seu cultiu era present pràcticament a tot Catalunya. En deixen constància alguns viatgers coetanis, com G. Barreiros (1542) per les terres de l'Urgell, i L. Otthobon i S. Cavallí (1567) per al Segrià.² Segons el pare Gil (1600), es collia oli gairebé arreu, a excepció dels Pirineus i el pla d'Osona, de manera que fins i tot es venia a fora.³

Oli se cull en tota Cathaluña; exceptuant tant solament los Monts Pyrines ab sas faldas, ço es tres ò quatre ò sinc llegues dells y exceptuant lo Pla de Osona. En lo demes de Cathaluña se cull oli en abundancia de tal manera, que casi nunca te necessitat Cathaluña de oli de altrás provincias: ans be de Cathaluña se trau molts anys à moltas altrás parts y provincias.

Si el clima ho permetia, el cultiu de l'olivera era present arreu, i de forma dispersa. No obstant, com comenta aquell pare jesuïta, “en unas parts de Cathaluña se fa molt mes oli que en altrás”, i destaca especialment al litoral “perque en tota la part maritima se fa en mes abundancia”. En algunes zones, sembla que el seu conreu era més limitat, com al nord de l'Empordà, el Vallès i el

¹ 1567, declaració de Jaume Batlle, pagès, de St. Sadurní de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 74r).

² BOLÓS, J. (1980): *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*. Barcelona: Dalmau, p. 13-29.

³ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 242.

Baix Llobregat, amb l'excepció potser d'Olesa i Esparreguera, a les vessants de la muntanya de Montserrat, d'on se'n destacava la seva qualitat.⁴ I en relació a la qualitat, el pare Gil (1600) destaca l'oli català per sobre del mallorquí, especialment l'oli del Camp de Tarragona:⁵

Es lo oli de Cathaluña generalment molt bo; y millor que no lo de Mallorca, porque es mes clar, mes lleuger, y mes saboros: y lo oli del Camp de Tarragona te fama deser del mes delicat y excellent de tota Cathaluña.

Pels estudis que s'han fet, sembla que als segles XVI i XVII no existeix el cultiu intensiu de l'olivera, ocupant un camp. Més aviat, aquestes es troben esparses entre els camps, a les voreres dels sembrats i vinyes, o com a cultiu associat amb la vinya.⁶ Pel segle XVI, Montserrat Duran dóna una extensió del 10-15% de la superfície cultivada.⁷ I segons Jaume Dantí, el seu creixement s'inicia a les darreries del segle XVII, amb el redreçament econòmic, i de forma dispersa.⁸ No és fins al segle XVIII que esdevé un cultiu especialitzat en alguns llocs: a les terres de Lleida –l'Urgell, la Noguera, la Segarra i particularment les Garrigues-, i al Camp de Tarragona, per la demanda interior. En aquest darrer cas, les noves plantacions d'oliveres són a propòsit de les rompudes.⁹

VIII.3.1. EL CULTIU DE L'OLIVERA I L'OLI AL TERME DE SUBIRATS

Per als segles moderns, el cultiu de l'olivera al terme de Subirats és minoritari. No consta en les respostes del qüestionari de José Patiño per part de la

⁴ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 117.

⁵ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 242-243.

⁶ DURAN, M. (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 192-193; DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 117.

⁷ DURAN, M. (1984): *Renda i producció agrària (s. XVII-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*. Tesi doctoral, UAB, vol. I, p. 178-180.

⁸ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 117.

⁹ VILAR, P. (1966/1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, p. 362-367.

parròquia de Sant Pere de Lavern (1713-1715), com tampoc no s'esmenta en el cadastre de 1717 per cap de les quatre parròquies.

Si mirem més enrera, per l'època que estudiem, tenim informació sobre el cultiu de l'olivera i l'oli en els nostres documents.

L'oli és un bé preuat per l'església, especialment per les llànties dels altars. Forma part dels censos eclesiàstics que els pagesos paguen al rector d'una església o a un monestir.

Macià Carbó (1567), de Puigfedó, paga 0,5 cortà d'oli "boni et receptibilis" de cens a la sagristia de Sant Pere de Subirats per una peça de terra dita "Sant Salvador", de 3 jornals.¹⁰

Per la seva part, Pere Vendrell (1538) i la seva muller Salvadora, del mas del Pujol, de la parròquia de Sant Pere d'Avinyó, tenen dues feixes davant del seu mas que són alou del rector de Sant Pere d'Avinyó, "a sens un cortó d'oli tost anys", pagador per Santa Maria Candelera.¹¹

També Pere Vendrell i Pau Vendrell del Gorner, pare i fill, presten un cortà d'oli de pensió anual d'un censal mort de 5 lliures de preu a l'obra i la sagristia de l'església de Sant Pere de Lavern per l'obra d'il·luminar la llàntia del cos preciós de Jesucrist de l'església d'aquella església, pagador per Nadal (1562). Aquest cortà d'oli ja el pagava Bartomeu Artigues de ca l'Artigues, en semblant jornada cada any, fins que va lluir aquell censal, que ara satisfan els dits Vendrells.¹²

I Joan Mata del Racó, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, per una peça de terra de 20 jornals anomenada "la Calopa", paga un cortà d'oli, mesura vella, al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, establiment que data de 1512.¹³

L'oli, com el blat, també consta en el pagament d'alguns deutors expressats en diners, la qual cosa és indicadora que no corre tanta moneda. Posem per cas Gaspar Masó (1537), de Sant Cugat Sesgarrigues, el qual compra un bou

¹⁰ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 91v-95r).

¹¹ 18-3-1538 (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

¹² 12-1-1562, reconeixement d'aquell deutor per part de Pere Vendrell i Pau Vendrell, pare i fill, del Gorner (APL, M-1568, f. 13r).

¹³ 8-7-1614, declaració de Joan Mata del Racó, St. Pau d'Ordal (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 135v-136v): "unius cortani olei mensure veteris".

de pèl vermell a Macià Carbó II de Puigfedó, pel preu de 7 lliures i 7 sous, i es compromet a fer un primer pagament amb un ducat “*ho nou cortans de oli*”.¹⁴

També hem trobat l’oli en el pagament de la pensió anual de censals morts. Joan Mestre del Gorner ven a Antoni Bargalló de Sant Quintí (1569) un censal de preu de 24 lliures, i de renda o pensió anual de 4 cortans d’oli, bo i rebedor, pagadors per Carnestoltes.¹⁵ El 1578, la família Palau, de Sant Joan Salerm, hipoteca, en forma de censal mort, 3 jornals d’una peça de terra als obrers de l’església de Sant Pere de Lavern, pel preu de 16 lliures, on es diu que hi ha “diversos arbres de oliveres y alzinas, y un roure gros y una servera”, i paguen la pensió de dit censal amb dos cortans d’oli, “nuus de tots domini y senyoria”.¹⁶

Tot i ser l’olivera un cultiu minoritari al terme de Subirats, trobem aquest cultiu en molts masos, de forma directa, quan s’esmenten les oliveres, o indirecta, a partir dels objectes i atuellés que es relacionen amb les olives i l’oli. De la mà xafardera del notari, entrem a les cases amb els inventaris i els descobrim.

Així, trobem un trull d’oli amb pastera, corró de pedra i caixa de fusta encastada, i una “quilma de fer olli” a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565).¹⁷ A l’inventari de 1647 del mateix mas, consta que el trull és descobert i està “un poch espallat”. Al mas de Figarola (1584), hi ha un “trull amb una clàvia de ferro grossa”.¹⁸

La presència d’un “trull” i una “quilma de fer olli” a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), i d’un “trull” al mas de Figarola (1584) són una prova més de l’autorquia del mas pagès.

La quilma serveix per aixafar quantitats moderades d’olives o de sansa, i té una composició anàloga a la premsa de torció. I el trull indica que aquests masos estan totalment equipats i preparats per moldre les olives i fer oli. A la

¹⁴ 7-3-1537, debitori de compravenda de bestiar de tir: un bou (APL, M-1536, f. 5v-6r, 28): “lo qual vos promet pagar en la forma següent: so és, unus ducat et és ara de presen, ho nou cortans de oli, y lo resedu, que sont V liures y XII sous, a la verge Maria de agost premier venent”.

¹⁵ 7-5-1569 (APL, M-1561, f. 122r, 273): “vendo et ex causa venditionis concedo vobis, Joanni Mestra, agricultori loci del Gorner, parrochie Sancti Petri de la Bern, termini de Avinione et dicte Barcinone diocesis, et vestris et quibus volueritis, perpetuo instrumento tamen gratie redimendi mediante quatuor quartanos olei boni, nitidi, clari et sapidi ad rectam mensuram dicti termini de Avinione, de censuali mortuo sive censuales annuales rendales et perpetuales in nuda tamen”.

¹⁶ 14-2-1578, venda d’un censal mort als obrers de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 108v-109r, 262).

¹⁷ 27-2-1565, inv. d’Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139): Ítem un trull, so és, lo rodó de pedra ab sa pastera per anar lo dit corró. Ítem una caixa de fusta encastada per fer lo oli”; “una quilma de fer olli”.

¹⁸ 6-2-1584, inv. de Pau Almirall, de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 150r-150v, 446).

vegada, aquests elements són indicadors que en aquestes heretats es disposa de cultiu d'oliveres. Antoni Mas (1574), habitant al mas de la Salada, fa constar en el seu testament que l'amo d'aquell mas, Gabriel Carbó de Sant Joan Salerm, li deu entre deu i quinze jornals de collir olives.¹⁹

Probablement no tot l'oli que es produeix es dedica al propi consum domèstic. Una part pot ser destinada a la venda local. El mateix Gabriel Carbó, que, com hem vist, n'és productor -amb un trull, una quilma, oliveres i jornalers per collir les olives-, també compra oli. Exactament, compra un cortà d'oli a un veí, Miquel Casinyach, àlies Loses (1576), un treballador occità habitant a casa d'Antoni Capmany. I aquell treballador també li ha deixat una gerra oliera d'un cortà i mig. No es fa constar el preu de l'oli perquè el comprador es compromet a tornar-l'hi.²⁰

Que Gabriel Carbó adquireixi oli i que necessiti gerres per guardar-lo, a més de les que té a casa seva, ens fa pensar que destina part d'aquell a la venda. Disposa d'una carreta nova amb rodes ferrades que li pot servir tant pel propi desplaçament com pel transport de les mercaderies.²¹

La majoria dels masos i cases acostumem a tenir l'oli en gerres olieres de diferents tipus i mides, i càntirs oliers. Algunes vegades, el notari detalla la capacitat d'aquestes gerres, i en d'altres només la quantitat d'oli que contenen. Quan se'n detalla la seva capacitat, aquesta oscil·la entre un quartà i mig, tres quartans, quatre quartans, sis quartans, i dues càrregues les alfàbies.²²

En relació al tipus de gerres olieres, trobem gerres petites d'una o dues anses, una gerra obrada, probablement petita, una gerra gran de la boca estreta, i les alfàbies de dues càrregues, que són les gerres més grans. Prenem per cas els inventaris de masos de la parròquia de Sant Pere de Lavern: Antoni Carbó (1565),

¹⁹ 21-9-1574, testament d'Antoni Mas, hab. a la Salada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 63v-64r, 145): "*Mes me deu quatorze o quinze jornalls de cullir olivas*".

²⁰ 3-5-1576. Testament de Miquel Casinyach, àlies Loses, treballador francès, habitant a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 93v-94r, 203): "*Més me deu dit Gabriel Carbó un cortà de oli, y no y ha preu perquè dix ell lo'n tornaria, al pagaria al preu que volria quant jo le y demanaria. Ítem té lo dit Gabriel Carbó una gerra \oliera/ mia de tenguda de un cortà y mig*".

²¹ És important fer notar que, a més de l'oli i la carreta nova, el mas té gra, hort, ramat, arnes d'abelles, vi i un alambí per destil·lar el vi. Entenem que una part pot ser pel propi consum domèstic, però una altra part es destina a la venda.

²² Les alfàbies són recipients grans de ceràmica semblants a l'àmfora, amb l'interior vernissat, amb coll curt o sense coll, ventre ample i base plana i estreta, sense anses o amb anses molt petites. Beltrán de Heredia, en relació a l'edat medieval, diu que van ser utilitzades principalment pel transport marítim i per magatzemar blat, farina i vi. Veg. BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): "terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina", dins *Del rebost a la cuina. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, p. 106-107.

de Sant Joan Salerm, té un càntir de terra olier a la sala, i en una habitació quatre gerres olieres, “de les qualls és la una obrada y la altra amb una ansa”, i dues contenen sis quartans d’oli; a la Talalla (1568), tres gerres, que entre totes contenen quinze quartans d’oli; a la Creu (1576), una gerra de 6 quartans de capacitat; Joan Mestre (1580), de Rocamora, té dues alfàbies per tenir oli de dues càrregues, i dues gerres petites, una de les quals té “dues ansetes”, i contenen tres quartans, i a més disposa d’una collidora de prendre oli, un embut i un “trasedor d’oli”; Pau Miquel (1606), del Gorner, té dues gerres “de duas ansas” de quatre quartans cada una, una plena i l’altra mitja “de oli bo”, i “una gerra gran de la boca streta de oli de cuinar” amb tres quartans d’oli. Les gerres d’oli que trobem en aquests masos es guarden a les habitacions, on sovint hi ha llits parats, i a la sala, tot al pis de dalt.

També es fa conserva d’olives. Bertran Sogas (1624), boter de la vila de Sant Sadurní, té a casa seva “un salador de olivas de fusta de roure”.²³

En general, els estudis que s’han fet sobre el cultiu de les oliveres pels segles XVI i XVII coincideixen que aquelles no es treballen de forma intensiva, ocupant un camp, sinó més aviat es troben esparses entre els camps, a les voreres dels sembrats i vinyes, o com a cultiu associat amb la vinya.²⁴ En relació a les peces de terra campes, Giménez Blasco sosté que s’hi troben bàsicament els cultius de cereals i de llegums, però admet que s’hi puguin trobar altres cultius, com arbres i hort.²⁵ En els nostres documents trobem camps en els quals hi poden haver arbres fruiters, oliveres, cerveres, alzines i roures, com anirem explicant. En relació a les oliveres, en el nostre treball n’hem trobades en els llocs següents:

a) *esparses en un camp*

Troblem una olivera en una peça de terra camp de quatre jornals dedicada a la sembra de cereal, al mas de l’Albareda (1539): “an dita pesa a huna holivera”. Pere Esbert deixa que l’arrendatari pugui “restoblar” la terra, o sigui, sembrar amb

²³ 9-1-1624, inv. de Bertran Sogas, boter, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 18).

²⁴ DURAN, M. (1986): “Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI”. Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 192-193; DANTÍ, J. (2008): “Els cereals. Retocés del guaret i conreus intensius”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 117.

²⁵ GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat.

la mateixa llavor que l'any anterior.²⁶ En aquest document, l'olivera es pren com a referència per situar aquell camp.

Al Gorner, Pau Vendrell (1585) lloga per un esplet un camp d'un jornal i mig amb dues oliveres i una figuera “y lo fruit de las ditas oliveras y figuera”. El camp s'anomena, “lo oliverà verd”: “lo oliverà verd, allà hont y a duas olliveras y una figuera”.²⁷

A ca l'Artigues de Lavern hi ha “l'olivera del camp del ort”, que limita amb “lo camp de la perera” (1584).²⁸ Els arbres que hi ha plantats en els respectius camps, l'olivera en un i la perera en l'altre, serveixen per delimitar i situar aquells camps.

b) a prop d'un mas

Trobem una olivera sola a prop d'un mas, en els límits d'uns guarets de quatre jornals, terra del mas de l'Albareda (1542): “los quals són d'elà lo torrent prop de un masot que y a una olivera”.²⁹ En aquest cas, l'olivera també fa la funció de delimitar les terres.

c) camps d'oliveres

Trobem camps o peces de terra campes plantades d'oliveres.

Jaume Batlle, de Sant Sadurní, declara tenir una peça de terra campa situada darrera l'església de Sant Sadurní plantada d'oliveres (1567): “*Item quadam aliam petiam terra campam sitam retro ecclesiam Sancti Saturnini de oliveriis plantatam*”.³⁰ No es diu que s'hi faci cap altre cultiu, ni tampoc consta la seva extensió.

²⁶ 15-9-1539, arrendament de peça de terra campa (APL, M-1536, f. 22r, 82): “[...] *dex a vós, sènyer en Gerònim Broquetes, del dit terme, huna pesa de terra de les pertinències de la mia aretat, nomenada la Costa, e an dita pesa a huna holivera, e afronta dita pesa en lo torrent dejús casa, y a l'altre part ab hun maset qui-s diu lo mas d'en Pere Sbert, e dita pesa té quatre jornals, poc més o manco. E dit Broquetes té libertat de restoblar, e va a dita terra a hun splet, e les parts a la cinquena*”.

²⁷ 17-1-1585, arrendament de peça de terra campa (APL, M-1570, f. 170v, 512).

²⁸ 27-12-1584, arrendament de peça de terra campa (APL, M-1570, f. 168v, 506).

²⁹ 5-9-1542, arrendament de peça de terra campa i en guaret (APL, M-1536, f. 73v, 273).

³⁰ Veg. declaració de Jaume Batlle, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 57r-58r, concretament el f. 57v).

Baltassar Agospí declara el 1614 una peça de terra campa de dos jornals d'extensió, situada al lloc dit "lo camp del capellà", de la qual es diu explícitament que està plantada d'oliveres: "totam illam aliam petiam terre campam olivaram plantatam inse duo iugera terre".³¹ Pot tractar-se de la mateixa peça de terra campa que declara Jaume Batlle el 1567. En tot cas, es tracta d'un camp plantat d'oliveres que en cap moment es diu que estigui associat amb un altre cultiu. Si està dedicat només al cultiu de l'olivera, estem davant el cas d'un cultiu intensiu.

Macià Capmany de Sant Joan Salerm, en la seva declaració del capbreu de Subirats de 1567, fa constar "*lo oliver d'en Coll*", per delimitar a l'est una peça de terra (1567).³² El seu hereu, Damià Julià Seres, en la declaració del capbreu de Subirats de 1614, el fa constar també en la mateixa delimitació, en aquest cas escrit "*lo oliverà d'en Coll*", i al nord d'aquella peça de terra consta "*et a certio cum dicto olivario meo*",³³ o sigui, és un oliverar de la família Capmany, després Julià, de Sant Joan Salerm. Aquest oliverar no es declara, només consta en els límits d'una altra peça de terra. Pot tractar-se d'un grup d'oliveres que només es fa constar per delimitar una peça de terra.

Ildefons Rovira (1662), pagès de Sant Sadurní, té a Sant Pere "una pessa de terra ab algunas plantas de oliveras".³⁴ El document no aclareix si és un cultiu compartit. Sovint, la imprecisió d'aquest tipus de documentació ens obliga a anar en compte en les nostres interpretacions.

d) *en combinació amb altres arbres, en camps i feixes*

Trobem camps on hi ha plantades diverses oliveres conjuntament amb altres arbres. Joana Llobet (1562) declara tenir dues peces de terra per títol d'empenyorament dels cònjuges Palau, de Sant Joan Salerm, de pertinences del mas de dits Palau. Una és "la pròpia d'en Palau", de 5 o 6 jornals, i està plantada

³¹ 7-6-1614, declaració de Baltassar Agospí, mercader, ciutadà de Barcelona (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r).

³² 1567, declaració de Macià Capmany, de St. Joan Salerm (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 72r-74v, concretament el f. 74r).

³³ 1614, declaració de Damià Julià Seres, i Antoni Julià Capmany, pare i fill, de St. Joan Salerm (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 154v, foto 4949).

³⁴ 8-5-1662, inv. d'Ildefons Rovira, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v): "Ítem una casa en la vila de (St.) Pera, y una pessa de terra ab algunas plantas de oliveras".

d'oliveres.³⁵ Per un document posterior, sabem que aquestes oliveres no estan soles, sinó que conviuen amb altres arbres. El 1578, la família Palau hipoteca, en forma de censal mort, 3 jornals d'aquella peça de terra als obrers de l'església de Sant Pere de Lavern, pel preu de 16 lliures, on es diu que hi ha “diversos arbres de oliveres y alzinass, y un roure gros y una servera”. Paguen la pensió de dit censal amb dos cortans d'oli, “nuus de tots domini y senyoria”.³⁶

En alguns documents observem com les oliveres i altres arbres estan plantats en feixes. A Sant Sadurní, trobem un camp on hi ha plantades “diverses oliveres, figueres y altres arbres”. Està situat al lloc anomenat “la feixa de les figueres”, en terres del mas Cuquet (1585).³⁷ El document no diu com estan disposades aquestes oliveres, ni tampoc les figueres i els altres arbres, però el nom del lloc ens dona a entendre que és una feixa.

Francesc Milà de la Roca (1631) deixa tallar i esporgar “els pins de la vinya vella y arvesots y una feixa y vinya sobra la olivera grossa”. El document no precisa si l'olivera està situada en una feixa. En tot cas, s'utilitza l'olivera grossa com a referència per situar una feixa i una vinya.³⁸

³⁵ 1-12-1562, acte d'empenyorament en poder de Francesc Mestre, pvre, rector de St. Pere de Lavern; veg. declaració de Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

³⁶ 14-2-1578, venda d'un censal mort als obrers de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 108v-109r, 262).

³⁷ 16-11-1585, CCMM de Jaume Artigues, cabaler de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern, i Jerònima Carbó, cabalera del mas Cuquet, de St. Sadurní (AHCVP, Pere Guasch, CCMM 1581-1585, vol. 2, 1583, núm 942).

³⁸ 30-3-1631, cont. arrend. de terres del mas de la Roca a Pere Joan Batlle, cabaler, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 55v, 315).

VIII.4. ELS ARBRES FRUITERS

*Afrontan ditas peses de terra [...] a migjorn,
ab un marge gros dels magranés del torent,
per lo marge fins al marje del gingolé.
(1538)¹*

Segons el pare Pere Gil, a inicis del sis-cents, Catalunya “facilment pot produir tota manera de arbres, y ayxi en tot es abundant y sufficient per à si mateyxa”. I segueix fent una interessant relació dels diferents tipus de fruita que es collia a Catalunya: ²

Fruytas se cullen en Cathaluña de totas sorts y maneras dellas tant verdas com secas. Taronjas, llimons, limonas, Sidras, Ponsils, y semblants maneras de agre se cullen en totas las vilas, y ciutats maritimas y part maritima de Cathaluña, y algunas lleguas dins de terra. y son molt bonas.
Peras, Prunas, Sireras, Albarcochs, Albergens, Presechs, Pomas, Mançanes, ginjols, Servas, Nesplas, Codonys, y semblants fruytas se cullen en Cathaluña de totas especies y maneras quantas se troban.

El jesuïta diu també que es cullen nous gairebé a tot arreu, castanyes en molts llocs, i figues, tant madures com de secar, especialment al Vallès, al Priorat i al Camp de Tarragona. En relació als fruits secs, el pare Gil (1600) ressalta l'abundància d'ametlles, pinyons i avellanes, -aquestes especialment a l'Empordà

¹ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

² IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 243.

i al Camp de Tarragona-, i diu que se'n venen a fora, especialment a València, i a “altras parts y provincias”, donant a entendre, potser, la seva exportació:

Amellas, se cullen en muchas parts de Cathaluña, y Pinyons; Avellanas se cullen en lo Ampurda y Camp de Tarragona: y son tantas las Amellas, Pinyons, y Avellanas: que carregan dellas para Valencia, y otras parts y provincias.³

La dedicació a la fruita seca, especialment a les avellanes, s'estengué progressivament pel Camp de Tarragona, la Selva i l'Empordà, i les possibilitats d'exportació van contribuir al redreçament de l'agricultura i del comerç a finals del segle XVII. I a finals del segle XVIII es té constància que s'exporten moltes ametlles i avellanes cap Anglaterra i altres parts del Nord d'Europa.⁴

Des de la primera meitat del segle XVI, en molts contractes d'arrendament es fa palès l'interès per plantar més arbres fruiters, com s'observa en les comarques de Mataró i el Baix Llobregat. Jaume Dantí (2008: 105) destaca que “s'hi concretava que cada any el parcer n'havia de plantar de nous i fer els corresponents empelts”. Jaume Codina (1999) fa notar que en els contractes d'arrendament a Sant Boi de Llobregat s'hi especifica el tipus d'arbre que s'havia de plantar: pomeres, pereres, albercoquers, cirerers, pruneres, presseguers, i figueres i oliveres. Aquest interès permeté que s'incrementés el nombre d'arbres fruiters i que el cultiu d'aquests deixés de ser marginal.

Els arbres fruiters augmenten a partir del segle XVII, especialment al Baix Llobregat, i també a l'Horta de València. Segons E. Corbera (1678), hi havia abundància de taronges i llimones a tota la costa catalana, pomes de diferents qualitats i peres a Puigcerdà, magranes a Lleida i Tortosa, i pomeres, presseguers, nesprers i pruneres, en aquest ordre, a la Plana de Vic.⁵ En aquesta segona meitat del segle XVII, els cítrics, com els tarongers i les llimones, abundaven a Mataró, i més tard, a finals del segle XVIII, eren importants també al Baix Llobregat,

³ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 243.

⁴ PONZ, A. (1798): *Viage de España*. Madrid, vol. XIV, carta 3a, p. 97: “las abellanadas de la Selva del Campo de Tarragona, siendo muchos los millares de sacos de almendras y avellanas que cada año se extraen para Inglaterra y otras partes del Norte”. (cit. en Dantí, 2008: 119-120).

⁵ CORBERA, E. de (1678): *Cataluña ilustrada desde el principio del mundo hasta que por el valor de su nobleza fue libre de la opresión sarracena*. Lib. I, Cap. XI, p. 61-62.

especialment a Corbera, Esparreguera, Gavà, Molins de Rei, Sant Andreu de la Barca i Sant Feliu de Llobregat (Codina *et altres*, 1992).⁶

VIII.4.1. ELS ARBRES FRUITERS AL TERME DE SUBIRATS

Els arbres fruiters més habituals que trobem al terme de Subirats durant els dos segles moderns que estudiem són les figueres, els ametllers i els noguers. Avancem que també trobem pereres, presseguers, tarongers, magraners i codonyers. Però n'hi poden haver d'altres; a vegades, els documents s'hi refereixen amb l'apel·latiu "arbres fruiters" de forma genèrica, sense esmentar-ne el tipus, com veiem en alguns contractes d'arrendament de masos i inventaris on s'anomenen els interiors d'alguns horts de la vila de Sant Sadurní.

Jaume Dantí explica que aquests arbres fruiters de diverses menes es podien trobar a prop de les cases, alguns formant part del mateix hort, i la majoria estaven situats als marges dels camps.⁷ No obstant, era freqüent trobar un arbre, o més d'un, al mig d'un camp, més o menys aïllat, compartint cultiu amb els cereals, o amb la vinya. En tenim exemples en la nostra documentació consultada, com expliquem més endavant.⁸

Aquests arbres, a més del fruit, proporcionaven bona ombra als segadors i als collidors, per fer-hi la migdiada els dies de treball, i també als animals de tir amb què treballaven. Dins un camp podem trobar oliveres, cerveres, alzines i roures, com hem vist amb anterioritat. Però també oms i figueres. Antoni Martí, del mas de la Talalla (1568), té "un jornal y mig de spelta al camp del Om" i "tres jornalls de ordi al camp de les figueres".⁹ En aquell mas, també s'esmenta "lo camp del figaral", on s'hi ha de sembrar civada (1585).¹⁰ I al mas de Fontclara,

⁶ CODINA, J., MORAN, J. i RENOM, M. (1992): *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

⁷ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 104.

⁸ La documentació consultada és de tipologia diversa: capbreus, documents de compravenda, arrendaments de terres, hipoteques, inventaris, testaments, etc.

⁹ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

¹⁰ 13-10-1585 (APL, M-1570, f. 180v, 552).

s'esmenta “la plana de la figuera grossa”, on hi ha part vinya i part cereal (1586).

¹¹ Al mas del Pujol, Antoni Casanovas té un tros de bosc que afronta amb el “camp de les figueres” (1564).¹² És habitual, doncs, trobar figueres dins un camp de sembrat, o sembrat compartit amb vinya. I no només una d'aïllada, sinó més d'una en un mateix camp, a jutjar pels topònims abans esmentats. Les podem trobar també situades a prop d'un soc, en la partió amb un altre camp, com el camp que empenyoren Pere Vendrell i la seva muller Salvadora, de Sant Cugat Sesgarrigues (1540): “a tremuntana, ab les honors del sobredit Pera Vendrell, migensant un solch que y ha una figuera”.¹³

Al mas Pont, de Lavern, trobem “lo camp de las figueretes”, dit també “las cosconeras”, que declara Àngela Peixó i Aguspí, de la parròquia de Sant Sadurn de Subirats (1614)¹⁴

A la parròquia de Sant Sadurní, trobem varis camps que responen a l'apel·latiu “el camp de les figueres”. Dos són declarats per Joan Torrents de la Font (1567), i després pels cònjuges Martí, o sigui, de la pubilla Caterina Torrents i Miquel Martí, marit d'aquella (1614).¹⁵ I Jaume Raventós del Pujol, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, té “lo camp de las figueres”, de pertinences del mas Rosell, de 24 jornals, part camp i part herm (1614).¹⁶

També hi havia *nogueres*. Bartomeu Olivella de Fontclara deixa en arrendament una peça de terra a Pere Rius, mulater occità, situada al lloc anomenat “lo camp dels nogués”, per sembrar (1585).¹⁷ Les nous són de consum habitual, i són una manera indirecta de constatar la presència de noguers arreu del

¹¹ 24-7-1586, venda, a carta de gràcia, d'un camp (APL, M-1570, f. 198r, 611).

¹² 3-2-1564, arrendament d'un tros de bosc del mas del Pujol (APL, M-1561, f. 35r, 86): “Afronta [...] a migjorn ab lo camí qui va del Pujol al camp de les figueres”.

¹³ 2-3-1542, venda a carta de gràcia de peces de terra (APL, M-1570, f. 71r, 261).

¹⁴ 1614, declaració d'Àngela Pexó (Àngela Aguspí de soltera) (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 73v): “*apud locum dictum las Cosqueneres (Las Cosconeras) sive lo camp de las figueretes, qui est pars et de pertinentiis hereditatis que fuit d'en Cassanoves del Mas Pont (73r), nunc possessam per dominam Angelam Pexona et Agospí.*”

¹⁵ 8-7-1614, declaració de Miquel Martí i Caterina Torrents, propietària, muller d'aquell, de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 99v-104r; citats f. 100v, f. 102v).

¹⁶ 1614, declaració de Jaume Raventós del Pujol, St. Pau d'Ordal (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 138v).

¹⁷ 28-8-1585, arrendament d'un camp per sembrar, del mas de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 1785, 544): “[...] un tros de terra de pertinències de la mia heretat de contensió de quatre jornals, poc més o manco, en lo lloc nomenat *lo camp dels nogués*”.

terme de Subirats. A Sant Sadurní, el pagès occità Esteve Alba (1619) reconeix deure a Pere Miquel, pagès, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, una botella de vi i un quartà de nous.¹⁸

Hom pot considerar els *roures* i les *alzines* com a arbres fruiters perquè proporcionen aglans, que és el seu fruit. Amb anterioritat, els hem esmentat quan parlàvem de les oliveres, perquè en un mateix camp hi havia oliveres, roures, alzines i una cervera (mas Palau de Sant Joan Salerm, 1581). Els aglans suposen una font d'aliment important pel bestiar porcí. Per aquest motiu, es fan constar en els contractes d'arrendament de masos, en què hom els protegeix de la seva talla, i molt sovint se n'han de donar parts a l'arrendador. Aquestes poden variar segons el contracte. Per exemple, en tres contractes d'arrendament de mas, les olives van a mitges, a l'igual que les aglans i tota altra mena de fruita, tal com figues, etc. (el Pujol, 1538; la Roca, 1546; mas Palau, 1581).¹⁹

Els *ametllers* deurien formar part d'aquella majoria d'arbres que estarien situats als marges d'un camp o d'un camí que comentava Jaume Dantí. El pagès Salvador Pexó, de Cantallops, té a la parròquia de Sant Pau d'Ordal una peça de terra campa d'un jornal i mig situada al lloc anomenat "lo amallarot" (1614).²⁰

Les *pereres* també fan acte de presència a Subirats. Les documentem a la parròquia de Sant Sadurní al primer quart del segle XVII. Jordi Notó, mestre de cases de Sant Sadurní, declara tenir una vinya situada al lloc anomenat "*la plana d'en Duran de les Comes ho lo camp de la parera*", part campa i part vinya, de 10 homes de cavadura, per permuta amb Bertran Casanovas, alou de la rectoria de Sant Sadurní (1614).²¹

I els *presseguers*. Els documentem en el nom d'un camp, "lo camp dels presseguers" (1557), propietat d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, que es té per alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, i que limita amb un camp dit "sobre

¹⁸ 17-4-1619, test. d'Esteve Alba (APSS, Testaments 1585-1663, f. 91v-92r): "Ítem me deu Pere Miquel vint-y-nou reals, salvo que li tinc de satisfer una botella de vi y un quartà de nous".

¹⁹ Veg. l'apartat XI.2. *Els contractes d'arrendament*, del capítol XI. *Règim de propietat de la terra* d'aquest treball de tesi.

²⁰ 25-6-1614, declaració de Salvador Pexó, de Cantallops (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r).

²¹ 10-5-1614, declaració de Jordi Notó, mestre de cases, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 57r).

la era vostra”, propietat de Joana Casanovas, pubilla, i Pere Palau, marit d’aquella, de Sant Joan Salerm.²²

Trobem uns *magraners* situats a prop d’un torrent, a la primera meitat del cinc-cents. S’esmenten en els límits d’unes feixes de Pere Vendrell i la seva muller Salvadora (1538), del mas del Pujol, de la parròquia de Sant Pere d’Avinyó: “Afrontan ditas peses de terra: [...] a migjorn, ab un marge gros dels magranés del torent, per lo marge fins al marje del gingolé”.²³

És habitual trobar arbres fruiters al costat de les cases, formant part de l’hort, com hem comentat abans. Les cases de la vila de Sant Sadorní acostumen a tenir un hort, normalment als darreres. La casa del mestre de cases Rafel Boter (1666) està situada al mig de la vila de Sant Sadurní, “ab son ort plantat de diferents abres y ortalissa”.²⁴ I la del fuster Antoni Ros (1669), de la mateixa vila, té al darrera l’eixida “ab son hort ab parras y arbres fruiters y pou al mitx del hort”.²⁵

I trobem arbres fruiters també en horts de masos, com els *tarongers*, dins un hort del mas de la Torre, que donen nom a aquell hort, propietat de la viuda Jerònima Martí de l’Hostal, situat a prop del Sot, en terres que foren d’en Mascaró, a Sant Pere de Subirats (1614).²⁶

Els arbres fruiters eren béns importants. Per això algunes persones els fan constar en els seus llegats testamentaris. L’hereu Pau Escuder i Fontanals, de Rocavert, deixa en usdefruit 10 arbres fruiters a la seva muller Maria Raventós de les Piques: “Ítem deixo y llego a la dita muller mia deu arbrers fruités, ço és, lo usdefruits de ells, de la partida que jo me’ls aturo, com també que puga fer panças y penjar raïms a coneguda de mos marmesors” (1703).²⁷

²² Consta en les afrontacions de la venda del camp “sobre la era vostra”, a carta de gràcia, efectuada el 2-5-1557; data cancel·lació 27-12-1562; dins (APL, M-1561, f. 23v, 57).

²³ 18-3-1538 (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

²⁴ 3-10-1666, inv. dels béns de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²⁵ 5-2-1669, inv. d’Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

²⁶ 1614, declaració de Jerònima Martí, viuda de Joan Martí de l’Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 111v): “totum illum ortum seminare duorum cortanorum canapis cum aqua ad rigandum, qui fuit d’en Mascaró, scitum in dicta parrochia (de St. Sadurní) vocatum l’ort dels taronjés”.

²⁷ 10-10-1703, codicil de Pau Escuder i Fontanals, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (APL, Testaments solts, f. 1r-3v).

Convé considerar els roures i les alzines com a arbres fruiters perquè proporcionen aglans, que és el seu fruit. Amb anterioritat, els hem esmentat quan parlàvem de les oliveres, quan aquelles compartien camp amb roures, alzines i una servera, concretament al mas Palau de Sant Joan Salerm (1581).²⁸

Els aglans suposen una font d'aliment important per al bestiar porcí. Per aquest motiu, es fan constar en els contractes d'arrendament de masos, en què hom els protegeix de la seva talla, i molt sovint se n'han de donar parts a l'arrendador. Aquestes poden variar segons el contracte. Per exemple, en tres contractes d'arrendament de mas, les olives van a mitges, a l'igual que les aglans i tota altra mena de fruita, tal com figues, etc. (el Pujol, 1538; la Roca, 1546; mas Palau, 1581).²⁹

Els aglans apareixen en molts inventaris. Per exemple, el masover Pere Miquel, del mas Escardó, ha collit 10 quarteres de glans d'alzina que té guardades a casa seva dins una habitació (1629).³⁰ A la sala de la casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la vila de Sant Sadurní, s'hi troben “nou o deu quarteres de aglans, poc més o menos”.³¹ I Josep Martí (1689), de la Talalla empenya les herbes de la seva heretat a Jaume Almirall de Figarola amb pacte “que del dia de Sant Miquel propvinent fins al dia de Sant Andreu li aja de guardar las glans, y assò tinga de fer tots anys”.³²

Els roures i les alzines, així com els arbres grans, també acostumen a ser un referent per situar els límits d'un camp. Per exemple, els límits d'una peça de terra de 8 jornals situada al lloc anomenat “lo Prat”, de la família Carbó de Puigfedó, a prop del mas Oliver: “*et terminatur ab oriente cum margine del ort mansi Oliver per me possessi et partim cum quodam roure qui ibi est*”.³³

²⁸ 14-2-1578, família Palau de St. Joan Salerm, venda d'un censal mort als obrers de St. Pere de Lavern, amb hipoteca d'un camp (APL, M-1570, f. 108v-109r, 262). Es diu que en aquell camp hi ha “diversos arbres de oliveres y alzinas, y un roure gros y una servera”.

²⁹ Veg. l'apartat XI.2. *Els contractes d'arrendament*, del capítol *Règim de propietat de la terra* d'aquest treball de tesi.

³⁰ 2-10-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

³¹ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

³² 4-9-1689 (APL, M-1604, f. 126v, 561).

³³ 8-3-1618, declaració de Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu 1614, p. 170r).

VIII.5. L'HORTA

*Ítem totum illum ortum seminatare duorum
cortanorum canapis cum aqua ad rigandum
[...] vocatum l'ort dels taronjés. (1614)¹*

VIII.5.1. ELS CULTIUS D'HORTA

Ja hem vist com els viatgers coetanis parlaven de les virtuts del camp català, i alguns elogiaven els seus horts. Destaquem els elogis de Münzer (1494) pels horts d'una casa de Perpinyà, plena de diferents arbres, entre els quals citava els tarongers, magraners, figueres, nesprers i presseguers; la descripció de Lunardo Otthobon i Segismondo Cavallí (1567) per la ciutat de Barcelona envoltada d'hortes i de vinyes;² i la de Barthélemy Joly (1603-1604) per les terres entre Salses i la Tet, amb hortes, vergers i ferratges a prop del riu, entre altres cultius.³ També hem dit que Pere Gil (1600) parlava de la gran quantitat i varietat de fruita i hortalisses del camp català.⁴

Els horts i els regadius acostumaven a estar a prop de les cases o nuclis humans, i de llocs amb abundància d'aigua per regar. Eulàlia Duran sosté que així s'aprofitaven les facilitats de fertilització i de regatge que els proporcionava la

¹ 1614, declaració de Jerònima Martina, viuda de Joan Martí de l'Hostal, de St. Sadurní de Subirats (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 111v).⁹

² BOLÓS, J. (1980): Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI. Barcelona: Dalmau.

³ JOLY, B. *Viatge d'un conseller del rei de França, l'any 1603*. Edició de Francesc d'A. MIQUEL (1967). Barcelona. p. 20 i 77.

⁴ Vegeu IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC. Capítol XIII, p. 236-244. La citació és de la p. 242.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

proximitat d'una casa o població i dels corrents d'aigua.⁵ L'hort, per tant, era un lloc amb aigua abundant, un espai regat, normalment reduït, proper a les masies i cases, o a llocs amb aigua, com les voreres dels torrents i dels rius. Per conservar la fertilitat de la terra i garantir bones collites, s'adobaven amb els fems del bestiar.

Per als dos segles moderns que estudiem, l'hort complia una funció bàsicament d'autoabastament o d'autosuficiència de la família pagesa. S'hi cultivaven, de forma més intensiva, productes destinats a l'autoconsum, i els excedents es destinaven a la venda al mercat local, als nuclis urbans més propers. Estudis locals mostren com en alguns llocs, especialment propers a les ciutats grans, com el Baix Llobregat i el Maresme en relació a la ciutat de Barcelona, el cultiu d'horta, a més d'estar vinculat a l'autoconsum de la pròpia família, es relaciona amb una intensificació agrària i una clara orientació comercial, i els productes que s'hi conreen es van adaptant progressivament a la demanda d'aquells nuclis urbans. En aquests dos casos, el cultiu d'horta és intensiu i diversificat.⁶

L'hort de casa o mas amb la funció d'autoabastament es manté durant tota l'Edat Moderna. En el seu *Llibre dels secrets de l'agricultura*, fra Miquel Agustí (1617) explica quines han de ser les condicions que ha de complir un bon hort:⁷

A la part de ma dreta debes Sol hixent, o llevant, formareu un hort pera sembrar en ell las herbas, y hortalisas necessarias per casa, y los llegums, y Canem, Carbasses, Melons, Cogombres, Carxoferas, y per major ornament algunes flors oloroses, y tambe de totes maneres de fruyters, tant de estiu, com de servar [...], y en dit hort podreu tambe acomodar les Abelles.

Els productes d'horta que es conreen a Catalunya als segles XVI i XVII eren molt diversos. Entre els més freqüents, hi havia hortalisses, arbres fruiters,

⁵ DURAN, M. (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI"; dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 189.

⁶ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 102.

⁷ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. (1617). Barcelona: Altafulla. Reproducció facsímil, p. 143v.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

farratges, alls, cebes, carabasses. S'hi trobaven també llegums, cereals, ceps, arbres fruiters i plantes industrials, com el cànem, la més abundant.

Entre les hortalisses més freqüents documentades al segle XVI hi hauria naps, cols,⁸ carabasses i alls. A finals del segle XVI, al Delta del Llobregat s'hi produïen escarfoxes.⁹ A inicis del segle XVII, a més de les hortalisses suara esmentades, trobem melons, cogombres, albergínies, escaravies, xirivies, cebes, enciams i escaroles.¹⁰ Amb paraules del pare Pere Gil (1600):

Melons verts y de tot lo any, Cogombres, Carabaças llargas del estiu, y Redondas de tot lo any; Alberginias, Naps, Scaravias, Xerevias, fesols, alls, sebes, llatugas, Taparas, Fenolls marins, y totas maneras de regalo de Ortalissas, se cullen en abundancia en tota Cathaluña specialment en la part maritima de Cathaluña.¹¹

En relació a les plantes lleguminoses, trobem faves (i les seves varietats: favolins i favons), guixes, cigrons, pèsols, mongetes, llenties, garrofins, fesols (i les varietats: fesolets, fesols virots), moreus, llobins, cairetes, veces, veçots, pedrerol i sinigrec. Les lleguminoses tenen la particularitat que regeneren la terra.

Els llobins, per exemple, eren també emprats com adob, si fem cas al *Llibre dels Secrets d'Agricultura* de Miquel Agustí (1617):

Los Llubins, no requieren molta cultivacio, y son de bon mercat, y adoban la terra: porque quant les vinyes, y altres terres llavorables son magres ells serveixen de bon fems: y axi en defecte de fems, se podran sembrar en las terras que han menester de esser femades y quant hauran florit, la segona vegada, soterrarlos ab la arada.¹²

⁸ Les destaca Assumpta Serra i Clota en el seu treball sobre el Collsacabra; vegeu SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. VIC: Editorial EUMO, p. 57.

⁹ CODINA, J., MORAN, J. i RENOM, M. (1992): *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

¹⁰ DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 103.

¹¹ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 243.

¹² AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. (1617). Barcelona: Altafulla. Reproducció facsímil, p. 83v.

Eva Serra destaca que les faves, i les seves varietats, com els favolins i els favons, eren el llegum predominant en importància.¹³ Podien cultivar-se a l'hort, però també com a cultiu de rotació amb els cereals. Formaven part del consum alimentari quotidià del pagès, i també s'utilitzava com a aliment pel bestiar, especialment pels porcs. Llegim a l'inventari d'Isidre Batlle (1659), de la Pujada: "Ítem les 3 corteres de faves són sembrades y gastades per la casa".¹⁴

Hi havia altres llegums que també podien ser emprats com a cultiu de rotació, com ara les guixes i les veces. La incorporació de les lleguminoses a les rotacions amb els cereals anirà augmentant progressivament al segle XVII.

Les plantes farratgeres, com les veces, eren un cultiu habitual als horts, i també formaven part dels cultius de rotació. Les veces podien collir-se com a gra, o com a ferratge. Proporcionaven aliment pel bestiar, i complien també una important funció regeneradora del sòl, com els llegums. Les seves arrels aportaven nitrogen a la terra, essencial per mantenir els cultius intensius, amb les corresponents rotacions. Una altra planta farratgera és l'userda o alfals, que segons Miquel Agustí (1617) "Per haver bella y fertil Auserda, conve tallar la sinc, ò sis voltes. Lo primer Any, y casi axi mateix los altres, si es sovint regada, y dura deu Anys sens sembrarla, engreixa la terra".¹⁵ També la trepadella. El fenc era una herba conreada també com a farratge.

VIII.5.2. L'HORTA AL TERME DE SUBIRATS

Totes les cases i masos acostumen a tenir hort. Les cases de la vila de Sant Sadurní acostumen a tenir un hort, bé sigui al costat o al darrera. Al darrera de les

¹³ SERRA, E. (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1580-1729*. Barcelona: Crítica, p. 170. En relació al Baix Llobregat-Barcelonès i al Vallès Occidental, Eva Serra troba que la fava era el cultiu predominant durant el segle XVI: "Respecte a les lleguminoses la predominant en importància era sens dubte la fava".

¹⁴ 5-12-1659, inv. d'Isidre Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

¹⁵ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. (1617). Barcelona: Altafulla. Reproducció facsímil, p. 85v.

cases del carrer major, fora muralla, a la part del torrent de la Canaleta, hi ha també horts. La rectoria té hort;¹⁶ i també en té l'Hospital del Sant Crist dels Pobres (1567).¹⁷

Les famílies senyoriales disposaven d'horts de grans dimensions. Entre aquests, destaquem l'hort de la *casa de les Voltes*, de la família Sapila, cavallers ciutadans de Barcelona que tenen propietats al terme de Subirats. La casa està situada al carrer major de la vila, al sector de l'església, i té un femer al costat. La mateixa família disposa d'una altra casa, l'usdefruit de la qual, per drets de matrimoni, passa a Francesc d'Argençola. A nivell popular, es coneix aquesta casa com "*la casa gran*", amb un hort murallat de grans dimensions.¹⁸ Sabem que era així gràcies a les memòries de l'hereu Isidre Mata del Racó, de Sant Pau d'Ordal, escrites el 1765, on diu que encara hi havia vells que ho havien sentit a dir.¹⁹

[...] començava dit hort en l'entrada de la dita casa nova del dit Anton Mestra, baixava per darrere de la Casa de la Vila i alguns vells diuen havien oït a dir baixava per los darreres o horts de les cases que hi ha al carrer de la part de la Casa de la Vila, arribant fins a l'era dels delmes, i després pujava l'altra paret, que murallava l'hort, per la part del carrer de Sant Antoni fins a tornar a trobar dita casa.

Convé dir també que aquesta branca de la família Sapila disposava d'un coral i tenia la titularitat de la carniceria de Sant Sadurní. El bestiar proporcionava fems suficients per fertilitzar la terra de l'hort i garantir bones collites. Pensem que, essent de tan grans proporcions l'hort, bona part dels seus productes es deurién destinar al comerç local.

¹⁶ Consta en els límits d'una peça de terra situada "juxta ortum domorum dicte rectorie sancti saturnini"; 1614, declaració dels tutors dels fills pupils de Pau Martí de les Voltes, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 114v).

¹⁷ Consta a l'oest d'unes cases, amb hort i pati, de Joan Mas, pagès dit de l'Hospital: "cum domibus et horto hospitalis dicte ville"; 1614, declaració Joan Mas, dit de l'Hospital, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 117r).

¹⁸ Al respecte, vegeu l'apartat VI "Els masos i les cases", concretament "cases de la vila de Sant Sadurní de Subirats", la *casa gran* de la família Sapila, d'aquest treball de tesi.

¹⁹ Vegeu COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Penedès de la fi de l'Antic Règim*. St. Sadurní d'Anoia: IEP i Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia, p. 247.

Un altre dels horts importants és el de la quadra de Monistrol. Aquesta quadra, des del 1530, era propietat de Federic Honorat de Gualbes i de Vallseca, vicecanceller de Catalunya, el qual havia casat amb Estefania Sapila. En aquella quadra, hi trobem diferents hortolans, alguns d'ells d'origen occità: Martí Roca (1569); Ferrando Lariba (1585); i Joan Sirvent (1601).²⁰

També deu ser important l'hort de la família Gralla, de la casa Gralla o de Sant Joan, senyors de Subirats. I després de Joan de Milsocòs i del seu fill Josep. Precisament trobem un hortolà, Joan Giralt (1614), que treballa per Josep de Milsocòs.²¹

A prop dels molins fariners, també hi ha horts. Trobem l'*hort del molí de la Via*, de l'hereu Joan Romeu (1567), dels Borrulls, pel qual es paguen 3 cortans de forment a Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, que en té el domini alodial directe.²² És dels pocs horts on es fa constar el cens. Per la seva part, Pere Joan Mas (1614), de la Riera té un *hort prop lo molí*, sense que es digui quin molí.²³

Els horts dins la vila de Sant Sadurní, contigus a les cases, acostumen a estar tancats amb parets, de pedra o tàpia. Per exemple, l'*hort d'en Savall*, del treballador occità Domingo Savall, situat al cap de la vila de Sant Sadurní (1614).²⁴

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem horts situats en llocs amb aigua abundant, bé estiguin a prop de les cases o a prop d'un torrent, amb possibilitats de regar. Alguns tenen recs, sèquies i basses, com les hortes del Gorner. Al mas de la Creu, en un contracte d'arrendament de terres, s'esmenta

²⁰ Martí Roca, 1569 (APSS, Òbits, f. 9, 1); Ferrando Lariba, 1585 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 77, 10); Joan Sirvent, 1601, esmentat dins el test. de Salvador Almirall, pagès de St. Llorenç d'Hortons (APSS, Testaments 1593-1663, f. 18v-19v).²⁰

²¹ 1614, testimoni de la declaració de Francesc Romagosa, del mas de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 165v): Joan Giralt "hortolane in turri dicti de Milsocós habitatore".

²² 30-6-1567, declaració de Joan Romeu dels Borrulls, de Sta. Creu de Creixà (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 65r-67r, foto 4933-4937): "*quandam aliam petiam terre vocatam lo ort del molí de la via, et scitis prope dictum molendinum*". La mateixa declaració consta en el capbreu de Subirats de 1614.

²³ 1614, declaració de Pere Joan Mas, de la Riera, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 69v).

²⁴ 1614, declaració de Domingo Savall, treballador, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 95r): "*totum illum ortum parietibus clausium longitudinis quindecim canarum et latitudinid duodecim canarum, scitum in capite dicti loci Sancti Saturnini, vocatum l'ort d'en Savall*".

“l’hort de baix”, que Joan Rosell deixa a Jaume Gili, per un any, amb la llibertat que l’arrendatari pugui prendre l’aigua primer (1547).²⁵ En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, s’hi esmenten alguns horts, i no es fa constar el cens. Macià Campmany, de St. Joan Salerm, té l’hort de l’Albareda” i un altre d’1 jornal al costat de casa; Antoni Casanovas del Pujol té un hort de 3 jornals; Martí, de la Torre, un hort de 0,5 quarteres de sembradura. També trobem l’hort de mas Oliver, de la família Carbó de Puigfedó, de 6 cortans de sembradura, amb un marge que el separa d’un camp.

El terme “hort” pot constar com a topònim, com la peça de terra de 16 jornals que declara Pere Miquel de Santa Fe, situada al lloc anomenat “*l’ort*”, a prop de la riera, al sector del Gorner.

L’hort d’Antoni Casanoves del Pujol, de 3 jornals, és especialment interessant. Està situat en una zona amb molta abundància d’aigua, a prop del torrent que va de la font del Pujol a la riera de Lavern i les terres del mas de la Salada (1567). L’hort de Macià Carbó III de Puigfedó, de 2 jornals, està situat també a prop d’una zona amb aigua, al sud hi ha la riera de Lavern i el torrent que va del mas de Peralba a la riera de Lavern (1567). I l’hort de Pau Vendrell del Gorner limita al sud amb la riera que ve de la Salada (1567).

A la parròquia de Sant Pere de Subirats, trobem “la orta de la Foradada”, a prop del riu Anoia, amb abundància d’aigua per regar (1614).²⁶

A la parròquia de Sant Pau d’Ordal, alguns horts estan a prop de la riera que va de Sant Pau d’Ordal a Sant Sebastià dels Gorgs, alguns molt a prop de l’església de Sant Pau d’Ordal. Macià Guilera Poses, de cal Guilera de la Plaça, té “la casa de l’hort”, un mas rònc de 10 jornals que pren el nom d’un hort, i també un camp situat al lloc dit “los horts”, limitant amb terres de Joan Mata de la Plaça, a prop del torrent de Sant Sebastià, dels quals no consta el cens.²⁷ Per la seva part,

²⁵ 22-1-1545, arrendament terres del mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 82v, 336): “Més li dex lo dit Joan Rosell al dit Jaume Gili lo ort de vax per hon goan, e que lo dit Jaume Gili tinga libertat de pendre l’aygua primer”.

²⁶ 2-5-1614, declaració de Jaume Rovira, usufructuari, i Francesca, propietària, del mas de la Foradada, de la pr. de St. Pere de Subirats (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 152r-155r): “totum illum ortum cum aquam ad rigandum scitum in loco vocato *la orta de la Foradada*”.

²⁷ 1614, declaració de Macià Guilera Poses, de cal Guilera de la Plaça, de St. Pau d’Ordal (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 132r-133r).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Joan Mata de la Plaça té “lo ort d’en Spajoya”, que es diu que fou de Julià i després d’en Vila, i “los horts”, a prop del torrent que va de Sant Pau a Sant Sebastià dels Gorgs, pels quals tampoc no es fa constar el cens (1614).²⁸ I Jaume Raventós del Pujol té tres horts, dos dels quals estan situats a prop del torrent de Sant Sebastià dels Gorgs: un hort a prop de l’església de Sant Pau d’Ordal, a prop del torrent de Sant Sebastià, sense que consti cap cens; (1614). 138r, l’hort d’en Roca, a prop de les terres d’Amador Raventós de la Codina, Joan Mata del Racó i Pere Rosell de la Costa, a cert cens; i “los horts del mas Rosell”, de mitja quartera de terra (138v), aquest darrer situat a prop del torrent que va de Sant Pau a Sant Sebastià, pel qual no consta el cens (1614).²⁹

Els horts poden estar a prop d’un pou per regar, al costat d’una casa. Miquel Esteva, de la Baguda, té la seva casa de “la Baguda” edificada a “els hortells del pou de Cantallops”, una peça de terra d’un jornal i mig d’extensió que, a l’època, es diu que està situada a la parròquia de Sant Pau d’Ordal (1614).³⁰

Trobem horts ben equipats amb recs. El 1538, Pere Vendrell i Salvadora, muller d’aquell, del Pujol, del terme d’Avinyonet, empenyoren dues feixes de terra, en els límits de les quals s’esmenta “lo rec qui va de la casa a l’ort d’en Crestià”:³¹

E més, una pesa de ort regadiu. Afronta dit ort: a sol yxent, ab una fexeta xica, part ab un marje *et cetera*; a migjorn, ab lo rec qui va de la casa a l’ort d’en Crestià *et cetera*; a ponent, part ab lo dit rec^s \l’ort d’en Crestià/ *et cetera*; e a tremontana, ab l’ort de dit Crestià *et cetera*, comfinis aliis afrontacionibus et comfins introitibus et exitibus et cetera. Lo quoral ort és sots alou e senyoria del priu de Sent Pau *et cetera*.

²⁸ 1614, declaració de Joan Mata, de la Plaça, de St. Pau d’Ordal (AHCVP, capbreu 1614, SA, f. 128r-131r): “*totum illum ortum nominatus lo ort d’en Spajoya qui fuit de Julià et postea d’en Vila*” (f. 129v); “*petiam terre dicta los horts*” (f. 130r).

²⁹ 1614, declaració de Jaume Raventós, del Pujol, de St. Pau d’Ordal (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 138r-138v).

³⁰ 1614, declaració de Miquel Esteva, de la Beguda, de Cantallops (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 137r-137v).

³¹ 8-3-1538, empenyorament de dues feixes de de Pere Vendrell del Pujol i de Salvadora, muller d’aquell, terme d’Avinyonet (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

I a *les hortes* del Gorner, a la parròquia de Lavern, ja documentades el 1547,³² trobem una sèquia i una bassa construïdes per treure i emmagatzemar aigua amb la finalitat de regar. S'esmenten al sud de “les alzines del Puch”, de Joan Mestre de dalt del Gorner, les quals limiten “*ab la sèquia y bassa de la viuda Mestre*” (1567).³³

Quan s'esmenta l'extensió dels horts, aquesta es fa constar amb jornals, mojudes o bé amb quarteres de sembradura, i la referència de la sembradura pot ser el cànem. Joan Formosa (1567), del mas Masseguer, de Sant Sadurní, té un hort situat a prop la riera de Sant Pere de Riudebitlles, de 8 o 9 cortans de sembradura de cànem.³⁴ I l'hort del sastre de Sant Sadurní Jaume Creus té mitja quartera de sembradura (1614).³⁵ I el situat a prop del mas de la Torre, de la família Martí de l'Hostal, té 4 cortans de sembradura de cànem (1614).³⁶

Tot i que en els capbreus no s'esmenti el cultiu a què es dediquen, en aquests horts no només s'hi fan hortalisses i productes d'horta, també s'hi pot plantar cànem, lli i blat.

Els llegums, com les faves, cigrons, pèsols i guixes, també poden formar part de conreus intercalats amb cereals, vinya, oliveres i ametllers, ocupant de forma periòdica i parcial el camp o l'espai buit entre les rengleres de ceps o d'arbres. A Subirats, podem trobar la presència de llegums com a conreu intercalat amb la vinya a la segona meitat del segle XVI. Es tracta de guixes. En la relació dels sembrats del mas de la Talalla (1568) consten “dos jornalls de guixes

³² 16-1-1547, permuta d'una vinya situada dalt un prat, al Pla, entre Joan Esbert i Antoni Miquel, tots dos del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 106v, 446): “E lo dit prat és mig jornal, poc més o mancho. Afronta dit prat a totes parts ab lo dit Joan Asbert, migensant una rasa que discura de Puxdalba a las ortes del Gorner”.

³³ 1567, declaració de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 122r-123r, foto 5042-5044).

³⁴ 1614, declaració de Jaume Creus, sastre de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 87v): “totum illum ortum seminature medie quarteris canapis”.

³⁵ 1567, declaració de Joan Formosa, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 58v-59r): “totum illum ortum seminature octo aut novem cortanorum seminis canapi sive canem”.

³⁶ 1614, declaració de Jerònima Martí, viuda de Joan Martí de l'Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 111v): “totum illum ortum seminature duorum cortanorum canapis”.

sembrades a xams, so és, mig jornal al camp de la vinya y un jornal y mig a la Talalla”.³⁷ Aquest sistema deuria ser bastant freqüent en aquella època.

També trobem mostres de llegums com a cultiu intercalat. En camps sembrats de forment i ordi, trobem troços dedicats al cultiu de faves, alls, veces i civada, com en la peça de terra de Llorenç Vidal (1606), de Sant Sadurní:³⁸

Ítem se troba sinch corteras de sembradura de forment i una corterada ordi ab una pesa de terra del sobredit Galseran Farrer, darrera dita vila de Sant Sadurní. Ítem en dita pesa un trosset de faves i un cantonet de alls i un altre de veses i sivada.

En aquest sentit, Jaume Dantí explica que al Maresme les tires de ceps s’intercalaven amb els llegums i les oliveres, i que a Mallorca a mitjan segle XVII apareixien faves entre les oliveres i els ametllers.³⁹ Josep Maria Torras i Ribé (1993) troba rengles de llegums alternats amb altres de cereals i vinya a les terres amb pendent a l’Anoia, a finals del segle XVIII.⁴⁰

Als horts, sempre hi pot haver algun arbre fruiter “dels de bona olor”, com diu el pare Miquel Agustí (1617) en el seu *Llibre dels secrets d’Agricultura...* Posem com exemple *l’hort dels tarongers*, de la viuda Jerònima Martina de l’Hostal, de Sant Sadurní, que abans havia estat d’en Mascaró, en terres del mas rònec anomenat mas Puig o de na Ponsa. L’hort té 2 cortans de sembradura de canem i un rec d’aigua per regar que ve d’una “font que raja per una canal de fusta”, esmentada al límit d’una peça de terra de na Riguala del Sot (1614).⁴¹ Pren el nom d’aquells arbres de bona olor que hi ha plantats, arbres que, segons el llibre del prior, afavoreixen el cultiu de les abelles, com expliquem més endavant.

³⁷ 9-4-1568, inv. d’Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

³⁸ 1606, inv. de Llorenç Vidal, de St. Sadurní (APSS, Inventaris i encants, S- XVII, f. 2v).

³⁹ DANTÍ, J. (2008): “Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 104.

⁴⁰ TORRAS I RIBÉ, J.M. (1993): La comarca de l’Anoia a finals del segle XVIII. Els <<Qüestionaris>> de Francisco de Zamora i altres descripcions: 1770-1797. Igualada: Consell Comarcal de l’Anoia.

⁴¹ 1614, declaració de Jerònima Martí, viuda de Joan Martí de l’Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 111v): “totum illum ortum seminature duorum cortanorum canapis cum aqua ad rigandum, qui fuit d’en Mascaró, scitum in dicta parrochia (de St. Sadurní) vocatum l’ort dels taronjés”, en els límits del qual s’esmenta una peça de terra de na Riguala del Sot “in quaquidem petia terre est quedam font que raja per una canal de fusta”.

VIII.6. L'APICULTURA

[...] *en lo ort ha duas arnas de abellas bonas y poblades de abellas.* (1565)¹

La mel és un altre dels productes que es cullen al camp català. Com diu el pare Pere Gil (1600), “Mel se Cull en tota Cathaluña excellentissima, y casi la millor ò dela millor ques culla en tota España”. El jesuïta destaca especialment la mel que es cull a Manresa i a Escala Dei, i també “en algunas altres parts de Cathaluña ahont y ha abundancia de Romanills y farigolas”.² Aquest tipus de vegetació, típicament mediterrània, és característica dels boscos, torrents i erms del Penedès, així com d’altres parts de Catalunya. El cultiu de les abelles i la mel, per tant, no pot faltar en el paisatge agrícola del terme de Subirats i dels pobles veïns. El manual notarial de 1536 deixa constància d’aquesta antiga activitat en tres documents –un testament, una compravenda i la cancel·lació del debitori de dita compravenda–. Altres documents notariaus, procedents de la mateixa parròquia de Lavern, o de les veïnes parròquies de Sant Pau d’Ordal i Sant Sadurní de Subirats, vénen a completar aquesta informació per tot el segle XVI i XVII.

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, l’hereu Antoni Casanovas del Pujol (1541) té a casa seva “sinch cases de abelles jaents”, de les quals n’ha venuda una a Gabriel Miquel i vol que les altres siguin venudes a l’encant públic després del

¹ 27-3-1565, inv. d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

² IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 247.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

seu òbit.³ El document ens proporciona informació d'un altre apicultor, Gabriel Miquel, de la parròquia de Santa Fe. El fet que es venguin cases o arnes d'abelles vol dir que el cultiu de la mel està bastant estès per la zona.

Per la seva part, Bartomeu Cartró (1546), de la parròquia de Sant Cugat Sesgarrigues, reconeix deure a Macià Capmany de Sant Joan Salerm 9 lliures i mitja per la compra de 18 cases d'abelles i 24 caixes buides.⁴ Podem explicar la presència de caixes buides per fer arnes noves i propagar els eixams. La pràctica habitual, com explica el pare Pere Agustí, consisteix en dipositar una caixa buida a sobre d'una de plena, picar la caixa plena per dues bandes amb dues pedres i esperar que les abelles surtin –ho fan sempre en direcció cap amunt–, i entren a la caixa buida, que es converteix en una nova arna si entre les abelles hi ha una abella “mare”. Aquesta tasca s'acostuma a fer al mes d'abril.⁵

El nombre de cases d'abelles de què consta el document –18 de plenes i 24 de buides–, és molt significatiu asobre el nivell productiu. És una prova que a la zona la mel no només es cultivava per l'autoconsum del propi mas, sinó també com a objecte de comerç. El document revela l'existència de dos apicultors que es dediquen al comerç a l'engros de la mel: Macià Capmany i Bartomeu Cartró. Si Macià Capmany ven 18 arnes plenes i 24 de buides, podem entendre que només és una part de les que devia tenir a la seva heretat. Els Capmany disposen de torrent, bosc i terra erma suficient per tenir cria de moltes més arnes.

El preu de venda de les 18 cases d'abelles plenes i les 24 caixes buides de Macià Capmany (1546) és de 9 lliures i mitja. Aquesta quantitat és prou considerable si tenim en compte que aquell mateix any el preu d'un bou oscil·lava entre 8 i 14 lliures, seguint el manual del 1536.⁶ Les 2 arnes poblades d'abelles que Antoni Carbó II (1565) té a l'hort es venen a l'encant per 2 lliures i 9 diners.⁷

³ 11-7-1538, test. d'Antoni Casanovas, del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme de Lavit (APL, M-1536, f. 63v: 228): “Ítem tinch sinch cases de abelles jaents, de les quals n'e venuda una al sènyer en Gabriel Miquel, se l'aurà la que ell vulla, \la qual m'a pagada/; les altres quatra vull també sien venudes”.

⁴ 27-8-1546, compravenda de cases d'abelles (APL, M-1536, f. 102r, 427).

⁵ Sobre com són fetes les cases d'abelles, i la manera com es poden engendrar, veg. AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 184v-187v.

⁶ (APL, M-1561, f. 97r, 399); (APL, M-1561, f. 99r, 408).

⁷ 18-3-1565, encant d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Sabem també que a inicis del segle XVII una arna podia costar 10 rals, equivalents a 1 lliura.⁸ L'apicultura significava, per tant, un bon complement econòmic, especialment per alguns pagesos de mas, com Macià Capmany, que s'hi dedicaven a *grosso modo*. Alguns inventaris *post mortem*, confirmen la continuïtat d'aquesta pràctica mel·lífera durant la segona meitat del segle XVI i tot el segle XVII. Disposem de 6 inventaris entre 1565 i 1584 referents a masos de la parròquia de Sant Pere de Lavern. S'hi esmenten diferents cases d'abelles, i algun càntir de mel.

A l'inventari dels béns d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem al celler “una arna de tenir abelles buyda”, a l'hort “duas arnas de abellas bonas y poblades de abellas”, i a la cuina de dita casa consta “un canteret de terra ple de mell” que “pessa set ho vuyt liures”.⁹ L'existència de poques arnes i la presència especialment d'un canteret ple de mel a la cuina són un testimoni del consum quotidià d'aquella producció, destinada a satisfer l'autosuficiència del propi mas. Sabem que Antoni Martí de la Talalla (1568) té “una arna de abelles potblada prop lo colomer de casa”.¹⁰ Gairebé una dècada després, el 1576, entre els béns de Montserrat Forés, masover de la Creu, s'hi troba “una arna de tenir abelles mitga de favas”, reaprofitada, per tant, per altres usos. No es detalla si hi ha altres arnes plenes en algun indret d'aquella hisenda.¹¹ Pere Font, del mas Font (1584) té “una casa bona” a l'entrada de casa seva, i “un gordador de abellas” a la cuina.¹²

Troblem també “un guardador de abelles” a la cambra de Joan Mestre, de Rocamora (1580),¹³ i un altre “gordador de abellas” a la cuina del mas Font, entre els béns que deixà Pere Font (1584), amo de dit mas.¹⁴ El “guardador d'abelles” a què fan referència els dos documents pot tractar-se de la careta de protecció que es

⁸ El 1616, Joan de Gaya, d'origen occità, mosso de Llorenç Llopart, de la Costa, de St. Pau d'Ordal, reconeix en el seu test. que en Cartró de la Riera, de St. Pere de Lavern, li deu 10 rals, o sigui 1 ll., “per una arna de abelles li vaix vèndrer” (APSP, Testaments, I, f. 101r-102v, 92).

⁹ APL, M-1561, f. 54v-57r, 139. L'equivalència d'1 ll. són 400 gr. Si el canteret conté 7 o 8 lliures de mel, hi ha entre 2,800 Kgr. i 3,200 Kgr. de mel.

¹⁰ (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

¹¹ (APL, M-1570, f. 88r-90r, 191).

¹² 6-12-1584, inv. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r).

¹³ (APL, M-1568, f. 49r-51r, 107).

¹⁴ (APL, M-1570, f. 165v-166r, 498).

posa l'operari quan ha d'intervenir als eixams. Un segle més tard trobem “vuit cases de abellas” a Cal Ribas (1683).¹⁵

Les arnes són un bé molt preuat. Ho constata el fet que entrin a formar part dels llegats dels testadors i fins i tot en les retencions que fa el donador en els capítols matrimonials d'un fill. Francesc Bosch (1584), de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, llega en testament “6 cases de abellas” a la seva filla Teresa.¹⁶ Pere Farret (1690), de la parròquia de Sant Pere d'Avinyonet, deixa al seu fill Pau, en senyal d'agraïment “per lo molt bé que me a assistit, sis cases de abellas, aquelles que ell vulla”.¹⁷ El text dóna a entendre que el testador en té més. Per la seva part, Bartomeu Esbert (1515), de l'Albareda, es reserva 12 cases d'abelles de les que té posades quan fa donació universal a la seva pubilla Elionor Esbert, en els CCMM d'aquella i Jaume Carbó de la Guixera, de Sant Martí Sarroca. I si se'n posen més, vol que siguin per l'heretat.¹⁸

A la parròquia de Sant Sadurní, trobem diferents productors de mel. Entre altres, el cabaler Miquel Romeu dels Borrulls reconeix tenir vuit cases d'abelles (1611);¹⁹ Bernat Duffaut (1617), d'origen occità, habitant a la torre de Vilarnau, té 24 cases d'abelles a mitges amb Miquel Mir;²⁰ la viuda Àngela Mas té a casa seva “sis cases de abellas” (1646);²¹ per la seva part, un altre pagès de Sant Sadurní, Onofre Codó, té 20 cases d'abelles de la seva propietat (1688).²² És destacable el cas del pagès Pau Sardà de la mateixa parròquia de Sant Sadurní. Aquell té a l'eixida de casa seva “27 arnas novas”, i també té “1 gordadó”, “1 fumai de avellas”, i “4 arnas” més, que sumades a les anteriors fan 31 arnes. Reconeix tenir

¹⁵ (APL, inventaris solts, f. 1r-4v, 3).

¹⁶ (APSP, Testaments, II, f. 69v-70r, 57).

¹⁷ (APSP, Testaments II, f. 118r-119r, 119).

¹⁸ 10-3-1515, CCMM de Jaume Carbó de la Guixera, de St. Martí Sarroca, i Elionor Esbert, de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3, núm 21, f. 1v): “que per quant lo dit Berthomeu Asbert té algunes cases de abelles, que aquelles pugue tenir fins a XII cases e fer sas planas voluntats, emperò si més pusaven que sian de la casa. E aximatex se atura la dita Ponsa, muller de dit Berthomeu Sbert, sis ovelles té e lo que multiplicaran a sas planas voluntats”.

¹⁹ 1611, test. de Miquel Romeu, dels Borrulls, de Sta. Creu de Creixà, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 61r-62r): “Ítem tinch vuyt cases de abellas”.

²⁰ 21-7-1617, test. de Bernat Duffaut, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 81v-82v): “Ítem tinc ab lo sobredit Miquel Mir, a mitjes, vint-y-quatre cases de abellas”.

²¹ 7-10-1646, inv. dels fills pupils Mas, de Sant Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

²² 22-3-1688, inv. d'Onofre Codó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

també altres “20 cases d’abelles” que diu són d’Antoni Sardà (1686);²³ aquestes, sumades a les anteriors, fan 51 cases d’abelles. Es tracta d’una quantitat certament elevada per dedicar aquest cultiu només a l’autoconsum. Una part es devia destinar al mercat local.²⁴ A la parròquia de Sant Pau d’Ordal, el rector Antoni Guilera de la Plaça té “una arna de abelles” a les golfes de la rectoria (1604).²⁵ No sabem si està poblada o només la té guardada allà. Precisament en relació a l’emplaçament dels eixams d’abelles, fra Miquel Agustí (1617), en el seu *Llibre dels secrets de l’agricultura...*, aconsella que estiguin a l’hort, o en una vall, quiets, orientats a migjorn, arrecerats del vent i de la calor del sol:²⁶

Lo pare de familia pera nodrir les sues Abelles, fara elecció de un lloch en lo hort ben a proposit, y quiet en la fondaria de algun vall, y a reces del vent de la Tremontana, si es possible, perque mes facilment pogan volar en alt a cercar llur pastura puguen mes facilment tornar a baix ab lo pes. Sobretot aquest lloch ha de ser posat al Sol, a cara de mig jorn, ab que no sia a la calor, ni al fret, ni lloch hont bate lo vent, ni temporal, sino en lloch trempat (...).²⁷

Els eixams d’Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565) són a l’hort, “duas arnas de abellas bonas y poblades de abellas”.²⁸ A la Talalla (1568), tenen un eixam prop del colomer, “una arna de abelles potblada prop lo colomer de casa”,²⁹ per tant, al resguard de les parets del mateix mas. El lloc, però, seguint el llibre del prior, bé sigui “en lo hort, o en altra part: No convé de tancar-lo de paret, molt alta, sino es per temor de lladres”. Per protegir les cases, el prior aconsella que estiguin “sobre taules posades prop de paret, o sobre un Pedestral de tres palms de alt, y altretant de ample, ben polit y llis de tot lo entorn, que los lluerts, ni serps, o altres besties noy puguen muntar per danyarlos”.

²³ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²⁴ El seu destí pot ser divers. Es pot fer servir per mesclar amb els vins, etc.

²⁵ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

²⁶ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura, casa rústica i pastoril*. (1617). Barcelona: Altafulla. Reproducció facsímil, p. 143v.

²⁷ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 184v.

²⁸ (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139). L’equivalència d’1 lliura són 400 gr. Si el canteret conté 7 o 8 lliures de mel, hi ha entre 2,800 Kgr. i 3,200 Kgr. de mel.

²⁹ (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

A més d'estar a l'hort, o a prop d'alguna construcció, com ara el colomer de la Talalla, també es recomana que estiguin en valls o llocs arrecerats del vent, on hi hagi “abundancia de Romanills y farigolas”, com diu el jesuïta Pere Gil (1600);³⁰ i “altres herbes y flos oloroses” i “arbres de bona olor”, com recomana fra Miquel Agustí (1617).³¹ Entre les “herbes que augmenten la cera”, fra Miquel Agustí destaca les plantes dels horts, i als horts sempre hi pot haver algun arbre fruïter, dels “de bona olor”, com els tarongers que la viuda Jerònima Martina de l'Hostal té al seu “*ort dels taronjers*”, en terres del mas Puig o de na Ponsa (1614).³²

És freqüent trobar mel a l'interior de les cases i objectes per guardar-la. A la cuina del mas d'Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm hi ha “un canteret de terra ple de mell (que) pessa set ho vuyt lliures” (1565).³³ Al mas Blanc, de la parròquia de Sant Sadurní, el masover Francesc Llopart té “dos cantos plens de mel, poch més o manco 20 ll de mel” (1648).³⁴ La mateixa quantitat de “vint lliures de mel” té Josep Tobella (1696), ferrer, de la vila de Sant Sadurní (1696).³⁵ Mossèn Pere Soler, rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, té a casa seva “un quanti de mel (de) pes quinsa lliuras” (1685).³⁶

³⁰ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 247.

³¹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 184v: “(...) convé que hi haje gran cantitat de Frigola, Orenga, Satureja, Elra, Serpillo, Romani, Salvia, Clavells, Lliri blau, Violes, Lliris blancs, y vermells, Gelosias, Alfabegas, Safra y altres herbes y flos oloroses, y no en part ahont hi haje alguna cosa amarga. Axi mateix es bona tambe la part hont hi haje molts arbres de bona olor, com Cipres, y tota manera de arbres de fulla de toronger, Palmers, Pins, Murtreras, Llantrisca: Quant als arbres de fruytes, Ametllers, Preseguers, Pomers, Perers, Cirers, y altres semblants, y ultra de aquestos infinides herbes, les quals no son axi notables, y notories, que nayxen en les terres llavorables, e incultes que fan augmentar la Cera, com Ravens salvatges, Endivies silvestres, dormidores negres, Pastenagues salvatges, y dels horts”.

³² 1614, declaració de Jerònima Martí, viuda de Joan Martí de l'Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 111v): “totum illum ortum seminature duorum cortanorum canapis cum aqua ad rigandum, qui fuit d'en Mascaró, scitum in dicta parrochia (de St. Sadurní) vocatum l'ort dels taronjés”, en els límits del qual s'esmenta una peça de terra de na Riguala del Sot “in quaquidem petia terre est quedam font que raja per una canal de fusta”.

³³ 27-3-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

³⁴ 6-8-1648, inv. de Francesc Llopart, del mas Blanch, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

³⁵ 27-5-1696, inv. de Josep Tobella, ferrer, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

³⁶ 4-9-1685, inv. de Pere Soler, rector de Sta. Maria de Monistrol (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

Trobem sovint guardadors de treure la mel de les abelles. A més dels que ja hem anomenat amb anterioritat, trobem els següents: a casa de Pere Font (1584), del mas Font, de Lavern, “un gordador de abellas” a la cuina;³⁷ Josep Sever (1664), pagès, de Sant Sadurní, té “un guardadó de abellas” a casa seva;³⁸ Rafel Boter (1666), mestre de cases de la vila de Sant Sadurní, també té “un guardador de traura mel” a la cuina, a més de “set cases de abella dins lo ort y pati de la casa”, “trenta-sis cases de abella per differents boscos” i “quatre càneters de mel de pes 3 robes”.³⁹ Anys després, tornem a trobar el “guardador de abellas” en un altre inventari de la mateixa casa, més “divuit arnas de abellas, las quals mobladas” (1672).⁴⁰ Fèlix Raventós Codorniu, de la vila de Sant Sadurní, també té “un guardadó de avellas” (1698).⁴¹ I Jaume Ferrer (1670), pagès, de la parròquia de Sant Sadurní, terme de Subirats, té “un guardadó de abelles” a l’entrada de casa seva.⁴²

Disposem de poques dades en relació al preu de la mel al mercat. L’encant dels béns d’Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm (1565) ens diu que s’ha venut un canteret de 8 lliures de mel a 9 diners la lliura, equivalents a 6 sous, segons el document:⁴³

Ítem un cantaret de terra ple de mell, lo qual a pessat vuyt liures de mell neta venut al sènyer en Jauma Sala, de la Sala, a rahó de nou diners la lliura. Val VI sous. Dich VI sous.

A més de la mel, dels ruscs dels aixams se’n treu la cera. A propòsit d’això, deia fra Agustí (1600): “es cosa singular la comoditat de la Cera, que les Abelles donen, y de la Mel de la llur obra admirable, tant util profitosa y

³⁷ 6-12-1584, inv. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r).

³⁸ 12-10-1664, inv. dels béns de Josep Sever, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

³⁹ 3-10-1666, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴⁰ 16-9-1672, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴¹ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁴² 16-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁴³ 18-3-1565, encant d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r).

agradable al us dels homens”.⁴⁴ Entre altres utilitats, la cera servia per fer les espelmes i ciris per il·luminar les cases i l’església, com es desprèn dels pagaments de les rendes senyorial, i fundacions de misses i aniversaris, algunes documentades amb anterioritat al segle XVI. La família Duran, del mas de les Comes (1506), de la parròquia de Sant Sadurní, satisfà a la rectoria de Sant Sadurní, en la festa de Sant Pere i Sant Feliu, “una lliura de cera nova”. En confessions de dita família, sabem que aquesta prestació anual ve de més antic; ja es satisfieia, juntament amb dues quarteres d’ordi, per “una pessa de terra de vinya plantada, que’s té ab la sua pineda”, almenys des del segle XIV, per l’aniversari per l’ànima del pare d’en Guerau de Vilarnau, celebrat a la capella de Vilarnau pel rector o beneficiat d’aquella, drets que amb el temps passen a la rectoria de Sant Sadurní.⁴⁵

La família Carbó de Puigfedó (1567) paga a la rectoria de Sant Pere de Lavern mitja lliura de cera de cens per un alou de dos jornals de terra situats a prop del mas Tristany, dins les afrontacions del mas Oliver.⁴⁶ I a l’inventari de Jaume Carbó, de Puigfedó (1565), trobem “un siri” guardat amb la roba en una habitació. A casa de Pere Font (1584), del mas Font, de Lavern, hi trobem “unas vinolas de fer sera” al celler.⁴⁷

⁴⁴ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 184v.

⁴⁵ Amb nota de 1777, sabem que originàriament aquesta prestació constava “en lo codern de lletra llemosina firmat autèntich (que) vingué del veynat de Palau, parròquia de Sant Feliu, de Girona”, quadern que “fou copiat en aquella parròquia als 4 de desembre de 1506, extret de un codern o capbreu del quòndam mossèn Llorens Ripoll, prevere, rector, que havia parat allí”, o sigui, a la rectoria de St. Sadurní. Consta, a més, que “dit aniversari ha estat incògnit y no se troba que se haja celebrat del temps de molts rectors” (APSS, Llibre de fundacions de Misses i Aniversaris, 1777, número 64).

⁴⁶ 1567, inv. de Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, Capbreu 731, 1567, Subirats, f. 93r. “Item etiam est comprehensa inter afrontationes dicti mansi Oliver quidam pesia terra continentis duorum jornalium parum plus vel minus sarta prope mansum Tristany que directe tenetur per dictum reverendeum rectorem Sancti Petri de la bern ad censum medie libre cere”.

⁴⁷ 6-12-1584, inv. de Pere Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r).

VIII.7. ELS CONREUS INDUSTRIALS

Ítem és pactat que si en dites terres se fara li o cànem o alls, que sia tengut y obligat pagar lo delme y premisia. Del que restarà, do y pac la meytat al dit mossèn Çapila. (1559)¹

Hi ha una sèrie de plantes, silvestres o conreades, que serveixen per elaborar productes essencials per les persones. Entre aquestes plantes, trobem les canyes, el vímet, la palma, la barrella, l'esparg, el lli i el cànem.

Algunes d'elles permeten el seu cultiu, com el lli i el cànem. Són els anomenats cultius industrials. No són aptes per l'alimentació, però tenen una posterior utilització manufacturera. Aquests recursos suposen una ajuda per l'economia familiar, basada en l'autosuficiència, i serveixen també per fornir l'artesania local.

Als segles moderns, el cultiu del lli està estès per tota Catalunya. En deixa constància el pare Pere Gil (1600) en la seva geografia. A més de la seva extensió, especialment en llocs on hi ha aigua i humitat, el jesuïta en destaca la seva qualitat, dient que fins i tot s'exporta.² De fet, el lli ja es coneixia a Catalunya des

¹ 9-10-1559, cont. arrend. dels masos Blanc, Fraser i de Renda, de la pr. de St. Sadurní de Subirats, propietat de Perot Sapila i Ferrer, cavaller resident a Barcelona (APSS, M-1550, f. 281v-282v, 2).

² Escriv el pare Gil: "Lli se cull en Cathaluña en tota la part maritima della: y en la part mediterranea, casi en todas las riberas de tots los rius, tant xichs com grans, de manera que casi se pot dir ques cull en todas las parts de Cathaluña en las quals y ha rius ò fonts ò sinnias per regar, y en algunas parts frescas y que tenen sufficient saho y humitat tambe se cullen lins: y encara que no son en tanta abundancia que dells sen aporten à altres terres: pero bastan y

del neolític.³ Esteve de Corbera (1678), a la seva obra *Cataluña Ilustrada*, destaca la qualitat del lli que es produïa a Capellades, Tiurana, Sanahuja, Palamós i Guissona.⁴ Del lli, se'n fan diferents teixits, com anomena el pare Gil (1600).⁵

En relació al cànem, a Catalunya ja es cultivava des de l'Alta Edat Mitjana. Els llocs on es cultivava rebien el nom de canemars. Jaume Vilaginés explica que aquests llocs van donar origen a alguns topònims, com el de *Canyemars*, al Maresme.⁶ A causa de les seves múltiples finalitats, i rendibilitat, el cànem fou un cultiu molt generalitzat als segles XVI i XVII, i adquirí una certa importància arreu de Catalunya: “Y es tanta la abundancia del canem en Cathaluña –diu el pare Gil (1600)–, que molts veyxells ayxi de llevant com de ponent compran las Exarcias y gumans en Cathaluña; y se trau molt de cànem de Cathaluña per à altres parts dela Christiandat”.⁷ Els llocs de producció que destaca aquell jesuïta són el camp de Tarragona, les riberes del Sio, Segre, Llobregat, Ter i altres rius.⁸ Entre les àrees de més producció, hi ha el Vallès, el Pla de Barcelona, Balaguer i, com ja hem dit, Tarragona. Precisament a Tarragona, a la

sobran los llins ques cullen per a la mateixa gent de la terra. y son molt bons.” Veg. IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. p. 231-232.

³ Veg. SIMORRA, R.V. (1976): *L'art Popular a Catalunya*. Barcelona: Ed. 62, p. 15. (cit. dins Serra i Clota, 1990: 235).

⁴ CORBERA, E. de (1678): *Cataluña ilustrada...*, op. cit., p. 65. (cit. dins Dantí, 2008: 108). Entre les poblacions esmentades, Esteve de Corbera citava Guissona. Fou precisament en aquesta zona on hi hagué un increment de la producció de lli durant el segle XVIII. Sobre això, i en referència a Zamora, Pierre Vilar escriu: “El lli apareix, en alguns indrets, a les explotacions catalanes; només a Guissona, i durant un cert temps, la seva introducció respon a l'esperança de sortides ampliades”; veg. VILAR, P. (1966/1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, p. 343.

⁵ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. p. 231-232: “y dells se fan llenços de lli molt prims y fins per à sobrepellissos, garnachas ò roquets, alvas ò camis, tovallas per altars, tovallolas, y altres cosas per als Ecclesiastichs en las Iglesias necessarias: y llançols, camisas, Gipons, coyxineras, tovallas, y tovallolas, y torcabocas, y altres adressos de casa y semblants cosas, per à tots los homens utils y necessarias”.

⁶ Veg. VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (S. X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 83-84.

⁷ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia...*, op. cit., p. 233.

⁸ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia...*, op. cit., p. 233: “Canem se cull moltissim en Cathaluña; y en casi totes les parts maritimas y en las parts ahont y ha terras de regadiu. En especial en Tarragona, y en lo camp della, en la Ribera de Sio, casi en todas las riberas de Segre y de Llobregat y de Ter y de altres Rius; y casi en todas las parts maritimas y finalment casi en todas las partidas ahont y ha rius, ò sequias, o senias, o ayguamolls”.

primera meitat del segle XVI, se substituï el cultiu de l'arròs pel cànem per qüestions sanitàries.⁹

De la planta de cànem s'obtenia la fibra que permetia elaborar fil per fer diferents productes, tals com cordes, espartenyas, sacs, tela –bri– i teixit o drap bast –estopa– que servia per la confecció de diferents robes i vestits, entre altres.

A continuació, parlem del cultiu del lli i el cànem al terme de Subirats durant aquells dos primers segles moderns.

VIII.7.1. EL LLI

A Subirats, trobem poques referències al cultiu del lli durant el cinc-cents i el sis-cents, per la qual cosa podem considerar que és un cultiu minoritari en aquella zona. En tenim constància entre les prestacions de parts de fruit, delme i primícia que hi ha en alguns contractes d'arrendament de mas. Serveix d'exemple el que estableix el cavaller Perot Sapila (1559), com arrendador, a Joan Canals, dels seus masos Blanc, Fraser i de Renda, situats a la parròquia de Sant Sadurní, en què entre els productes que delmen consta el lli.¹⁰

Les referències al cultiu del lli que apareixen en aquests contractes d'arrendament poden tenir un valor més aviat testimonial. Alguns opinen que cal considerar-les com una reminiscència del passat medieval.

L'existència en alguns masos d'utilatge adient per treballar el lli és una prova que s'hi cultivava, o que s'hi havia cultivat. Al mas de la Creu, Montserrat Forés (1576) té a la sala “un pinto de pentinar lli ja dolent”, del qual el notari en destaca el seu mal estat.¹¹ Aquest instrument està format per una o dues fileres de

⁹ Veg. DURAN, E. (1984): *Lluís Ponç d'Icard, el “Llibre de les grandeses de Tarragona*, cap. 15, ja citat anteriorment.

¹⁰ En aquell contracte d'arrendament, podem llegir: “*Ítem és pactat que si en dites terres se fara li o cànyem o alls, que sia tengut y obligat pagar lo delme y premísia. Del que restarà, do y pac la meytat al dit mossèn Çapila*”; 9-10-1559, contracte d'arrendament dels masos Blanc, Fraser i de Renda, de la parròquia de St. Sadurní (APSS, M-1550, f. 281v-282v, 2).

¹¹ Escrit “pinto”, en masculí singular: “*un pinto de pentinar lli ja dolent*”, 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1570, f. 88r-90r).

punxes de ferro fixades a un mànec de fusta que serveix per aclarir el lli. Això no obstant, no s'esmenta cap manyoc de lli en aquell mas, però sí de cànem.

Sembla que la feina de filar està reservada a les dones. A l'arrendament del mas de la Creu, la muller de l'arrendador, Caterina Rosella, es reserva la filada durant tot el temps del contracte (la Creu, 1541). Aquesta filada que es reserva Caterina Rossell tant pot ser de lli com de cànem, o de les dues fibres tèxtils.

El fil que s'obté de pentinar el lli es porta i es ven als teixidors de lli perquè en facin els panys o draps de lli que serveixen per confeccionar els vestits i la roba de casa.

Seguint els inventaris i encants que estudiem, observem que el lli està present en els interiors de les cases i masos en forma de fil, drap i indumentària, encara que amb menys quantitat en comparació amb el cànem.

A vegades, el notari especifica si la fibra tèxtil és de bri de lli, elaborat amb fil fet amb la fibra pura del lli, o d'estopa de lli, elaborat amb una qualitat més baixa de fil de lli; o si és de lli i llana barrejat. També si és de llinet, o sigui, de lli cru amb lligat a la plana que s'empra per a fer gipons i pantalons d'home i roba de llit.¹² Així, trobem cabdells de fil petit de lli, pedaços de lli, pams de llinet, canes de drap de lli, pams de lli i llana lleonada, i draps de lli.

Amb aquests fils i peces de tela, anomenades "draps", les dones cusen i fan roba de casa i de vestir, com la que consta en els seus aixovars, algunes peces de les quals estan adornades amb randes o fusells. Trobem també draps de paret de lli, draps de lli i llana per posar sobre la taula; peces d'indumentària d'home i dona, com gipons de lli, gipons de llinet, mànigues de bri de lli, mànigues de llinet, calçons de lli, faldilles de lli i llana lleonada; i roba de llit i de casa, com tovalloles de bri de lli, llançols bri de lli i llençols d'estopa de lli, fets amb alguna de les dues qualitats de lli.¹³

¹² DCVB, p. 292-293.

¹³ Capdell de fil, draps i pedaços de bri: "Una capseta dolenta sense cobertor, dins de la qual y ha tres capdells de fil petits y altres pedassos de li" (16-3-1607, inv. de Salvador Rius, de St. Sadurní, APSS, inventaris i encants, Segle XVII, f. 1r-1v, 6); "Nou pamps de llinet que tinch en la caixa" (14-3-1549, test. de Joan Payrolera, APSP, Testaments, I, f. 61r-61v, 49); "una cana de drap de lli" (18-3-1565, inv. d'Antoni Martí, APL, M-1561, f. 106r-108v, 244); "*un drap de paret nou entretallat de bri de lli* (11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner (APL, M-1604, f. 11r-17v). Indumentària: "un sayo de contray negre ab ses mànagas y altres mànagas de bri de lli" (22-2-

En relació als preus, hem trobat poques referències al preu dels fils i draps de lli. Podem citar el cas d'Antoni Llopart (1547), de Sant Pere de Subirats, que compra a l'encant a la Plaça de Sant Sadurní 12 canes i tres pams de bri de lli a quatre sous i 8 diners la cana.¹⁴ I el de Bartomeu Mas, de Sant Sadurní, que en el mateix encant compra 7 lliures i mitja de fil d'estopa a 6 diners la lliura.¹⁵

VIII.7.2. EI CÀNEM

Com el lli, el cànem es cultiva en horts i zones amb abundància d'aigua. Aquell cultiu està bastant estès a Subirats, en comparació amb el lli, que és pràcticament un cultiu minoritari o testimonial al terme. Trobem moltes referències al conreu del cànem al llarg del cinc-cents i sis-cents.

Molts masos en són productors. En sembren pel propi consum i per vendre'n. Antoni Carbó II (1562), de St. Joan Salerm, reconeix deure a mossèn Miret, de Vilafranca, "1 liura per rahó de lavor de cànem", i reconeix també que Jonot Rovira, del Pla, li deu "1 liura XVIII sous per cànem".¹⁶ Vicenç Alavedra

1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, APL, M-1570, f. 88r-90r, 91); "duas mànagas de linet bonas y tres camisas y duas sabates primes y un samarró y <<y>> uns calsons de lli" (5-10-1575, test. de Marc Vendrell, del Gorner, cabaler solter, APL, M-1570, f. 84r-84v, 183); "un gipó de linet ab dos parells de mànagas" (25-7-1565, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2); "Ítem un cos de gipó de linet molt dolent (10-8-1565, inv. de Perot Carbó, de St. Joan Salerm APL, M-1561, f. 75r-75v, 177); "un gipó de linet ab ses mànages molt dolent (20-9-1575, inv. d'Antoni Artigues, Lavern APL, M-1570, f. 82r, 180), "(un) saio de contrai dolent y un gipó de li dolent (11-11-1580, inv. de Joan Mestre, de Rocamora APL, M-1568, f. 40v-42r, 77). Roba de llit i de casa: "*set tovallolas de bri de lli, totes guarnidas y novas. Ítem un llansol de bri de lli tot nou, guarnit de fusells*", "*un llit de camp ab sos pilars, tot nou, ab sa màrfege nova, ab dos llansols de stopa, lo u de lli y lo altre ja usat* (11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de St. Pere de Lavern, APL, M-1604, f. 11r-17v). Peces o draps de lli i llana: "un drap de lli y lana per posar sobre la taula molt dolent" (18-3-1565, encant d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm, APL, M-1561, f. 62r-63r, 152); "deu palms de li y lana leonada. Ítem unas faldillas de li y llana lleonadas (25-7-1565, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern, APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2).

¹⁴ 30-10-1547, "*Ítem més Antoni Leopart XII canas tres pams de bri de li a quatro sous VIII d la cana*"; venda a l'encant públic feta a la Plaça de St. Sadurní a càrrec de Mateu Labenca, missatger del terme de Subirats. (APSS, M-1524, 30-10-1547, f. 66r-65v, 216).

¹⁵ 30-10-1547, "*Ítem més VII ll y miga de fil d'estopa Bartomeu Mas a sis dinés la liura*"; venda a l'encant públic feta a la Plaça de St. Sadurní a càrrec de Mateu Labenca, missatger del terme de Subirats. (APSS, M-1524, 30-10-1547, f. 66r-65v, 216).

¹⁶ 19-3-1562, test. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 18r-19r, 39).

(1561), arrendatari del Mas de la Talalla, reconeix haver rebut 8 lliures de cànem d'en Devesa, qui està al Mas Puig.¹⁷

Marc Vendrell (1575), del Gorner, llega a la seva germana Magdalena, casada amb en Gibert del mas de Bergadanes, “tot lo cànam” que té a casa seva, a més d'un cabró i una cabra.¹⁸ Això ens indica que la feina de treballar el cànem, un cop collit, o sigui, pentinar-lo, bregar-lo, etc., correspon a les dones, o aquestes tenen un paper molt destacat en el seu procés, fins a portar-lo al teixidor.

Al Mas de la Creu (1576) hi trobem “tretze flochs de cànem amarat y sens bragar”, “duas bragadores de bregar cànem de fusta de pi, ja molt dolentes”, a la sala “tres cortans de lavor de cànem”, a la cambra “vuyt badias de cànem sens pantinar” de 2 lliures de pes, “sinch ramps de stopa de cànem” i “un panet de vímens ab sis badias de cànem pantinat”, entre “una corda de cànem mitgensera” i roba de bri de cànem i d'estopa i “dos trossos de drap de davanalls de borras de cànem”.¹⁹ Al mas de Pau Miquel, del Gorner (1604), de Lavern, hi ha “tres fexos de cànem per a bregar” a l'entrada, i en una habitació “quaranta-una lliura de fill debanat de bri de cànem ja enrastret”, “deset lliures de fil de bri de cànem en rams” i “quaranta-set lliures de stopa, part en rams y part en cabdells”.²⁰

El cànem també es cultiva en els horts de les cases de Sant Sadurní i masos d'aquella parròquia. El sastre Jaume Creus (1607) reconeix deure al seu germà Miquel, també sastre, 10 sous per 5 cortans de llavor de cànem.²¹

L'església cobra delme i primícia del cànem que es cull en les seves terres. A l'estable de la rectoria de Sant Pau, entre els béns d'Antoni Guilera (1604), rector d'aquella, trobem “Una sort de cànem sense amaranar” i s'esmenta que “en

¹⁷ 29-12-1561, test. de Vicenç Alavedra, arrendatari del mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

¹⁸ 5-10-1575, test. de Marc Vendrell, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1570, f. 84r-84v, 183).

¹⁹ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1570, f. 88r-90r).

²⁰ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1604, f. 11r-17v).

²¹ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, menor, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50): “Més me deu en Jaume Creus, jermà meu, deu sous per rahó de sinch cortans de llavor de cànem”.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

dit cànem y és lo delme y la primítia”.²² I a la rectoria de Sant Pere de Lavern, el rector Joan Modolell (1624) té “un quintar, poch més o menys, de *cànem en borra*, ço és, sens adobar”.²³

El cànem es fila a les mateixes cases i masos. És habitual trobar-hi rams de fil de cànem. Per exemple, a la rectoria de Sant Pau d’Ordal, Antoni Guilera (1604) té a la recambra “un fex de fil de bri de cànem en ram que n’i ha vint-y-dos rams”.²⁴

Un cop filat, part d’aquest cànem, especialment el bri de cànem, es porta a les botigues dels anomenats teixidors de lli perquè en facin peces de roba, la llargària de les quals es compta amb canes. Joan d’Albi (1572), treballador d’origen occità de cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern, té a casa “del teixidor” de la Granada “quatra canas de bri de cànem”.²⁵ Antoni Carbó (1592), sabater de Sant Sadurní de Subirats, dóna a fer una peça de bri de cànem a Joan Ramon Bru, teixidor de lli de la mateixa vila, per la qual cosa li entrega fil de cànem, i quan la peça ja està acabada li retreu que “li a robat certa quantitat de fil de la pesa li avia donat a fer”, per la qual infàmia dit Bru el denuncia.²⁶

Aquestes teles o peces de roba serveixen per fer llençols, estovalles, vestits, camises, etc. A la majoria de cases i masos trobem teles o peces de roba guardades en diferents caixes, i molt especialment en aquelles llars que gaudien d’una bona condició econòmica.

La possessió d’aquestes peces de roba és tan important que algunes viudes es veuen obligades a retenir peces de roba de cànem o cànem pentinat per filar dels béns dels seus difunts marits venuts a l’encant.

²² 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, pvre, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

²³ 4-12-1624, inv. de Joan Modolell, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, AM, P-XVI-236-2, bossa d’inventaris (1599-1627), f. 1r-2v).

²⁴ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

²⁵ 23-11-1572, test. de Joan d’Albi, treballador d’origen occità, hab. a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 37v-38r, 70).

²⁶ 16-5-1592 (AHCVP, Processos judicials, MB, P-XVI-V-1).

Joana Forés, viuda de Montserrat Forés, del mas de la Creu (1576), reté dels béns del seu difunt marit una peça de roba de bri de cànem de 6 canes i mitja “per fer camissas a las pubilas”.²⁷

I Francina Jofrena (1529), viuda de Jonot Jofre, de Sant Sadurní, es veu obligada a comprar a l'encant dels béns del seu difunt marit tres lliures de cànem pentinat pel preu de 3 sous i 5 diners.²⁸

La confecció de la roba és essencial per l'economia de la llar, i les dones hi participen activament. D'una peça de tela se'n fa roba, però de les robes ja usades se'n fan també altres robes.

Del cànem, també se'n fan *cordes*. A l'entrada del mas de Pau Miquel, del Gorner (1604), de Lavern, hi ha “duas sogas de cànem”.²⁹

El cànem trunyit o entrelligat també s'usa per fer trunyelles per guarnir cadires. A la sala de la rectoria de Sant Pau d'Ordal, el rector, Antoni Guilera (1604), té “una cadira guarnida de trunjella de cànem, baxa”.³⁰

Per tots aquests usos, i per la seva rendibilitat, no és estrany que els pagesos del cinc-cents i del sis-cents del terme de Subirats recorressin al cultiu del cànem com un recurs i una ajuda per a les seves economies.

²⁷ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 88r-90r, 91).

²⁸ 14-5-1529, encant de Joan Jofre, de la par. de St. Sadurní (APSS, M-1524, inventaris i encants, f. 93r-91v, 280).

²⁹ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1604, f. 11r-17v).

³⁰ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

VIII.8. EL BOSCO

hun tros de bosch [...] lo qual vulgarment se diu la Pinyola. (1540)¹

El bosc és una font de riquesa i un complement indispensable per la vida al camp. La documentació consultada posa de manifest la importància del bosc en l'economia d'explotació i aprofitament dels seus recursos a la zona que estudiem. Se'n treu la brossa per fer formiguers, així com plantes i herbes medicinals. El bosc significa una font d'aliment per l'home –pensem en els pinyons i fruits silvestres com les mores, per fer confitura; o en la caça, com les perdius, llebres, porcs senglars, etc.–, i també aliment pel bestiar, en forma de pasturatge.

Els documents acostumen a referir-se al bosc en sentit genèric, però algunes vegades en diferencien les seves espècies arbòries i arbustives. Això és així especialment quan es fa referència a rouredes i alzinars. Però també apareixen pins –pinyoners i bords-, i, especialment als torrents i rieres, xops, àlbers i oms, i arbustos com la ginesta i el ginjoler. Alguns topònims de l'època s'expliquen per la presència habitual d'aquests arbres i arbustos a la zona. Els trobem com a referents per designar un indret, un mas, un bosc, un erm, un torrent, un marge que limita un camp, etc. Entre altres: el bosc de *la Pinyola*;² *lo pi del Sisany*;³ *lo*

¹ 24-8-1540, Macià Capmany, de St. Joan Salerm, cont. arrend. d'un tros de bosc (APL, M-1536, f. 55v-56r, 185): "hun tros de bosch de les mies pertinensas, lo qual tros vulgarment se diu "la Pinyola".

² 24-8-1540, Macià Capmany, de St. Joan Salerm, cont. arrend. d'un tros de bosc "hun tros de bosch de les mies pertinensas, lo qual tros vulgarment se diu "la Pinyola",

³ 1538 (APL, M-1536, f. 37r, 141).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

marge de l'om;⁴ *lo torrent del ginjoler*, fent referència a l'abundància d'aquest arbust asilvestrat; *lo torrent dels xops*";⁵ el bosc de *lo ginestar*;⁶ etc.

Des d'inicis del segle XVI, el bosc i l'erm van retrocedir amb el cultiu del cereal i la vinya, com anirem explicant. Cal esperar al segle divuit per trobar les primeres dades quantitatives sobre bosc, erm i muntanya al terme de Subirats., un referent en el temps des de dalt que ens podrà orientar per l'estudi dels dos segles anteriors.

En el cadastre de 1717, a la parròquia de Sant Sadurní el bosc deu estar inclòs en els més de 565 jornals de muntanya que es diu que té. A la parròquia de Sant Pau d'Ordal no consta el bosc, però es diu que hi ha 6 jornals d'erm i 1460 jornals de muntanya. I no consten els jornals de bosc, erm i muntanya de la parròquia de Sant Pere de Lavern, però sabem que n'hi havia per les respostes al qüestionari de Patiño, fetes amb anterioritat (1713-1715). Segons aquelles respostes, hi ha: bosc de primera qualitat, o sigui, d'alzines i roures, 47 jornals i 3 cortons; bosc de segona qualitat de pins, 500 jornals; de tercera qualitat, és a dir, terra erma 204 jornals i 3 cortons; terres camps de primera, segona i tercera qualitat en rostoll, 265 jornals.⁷

Bosch de primera calitat, ço és, de alsinas y rouras coranta-set jornals y tres cortons; de bosch de segona calitat de pins sinch-cents jornals; de tercera calitat, ço és terra erma, dos-cents y quatra jornals y tres cortons; y quedan terras campos de primera, segona y tercera calitat en rostoll dos-cents xexanta y sinch jornals.

Pel que es desprèn d'aquestes dades, el bosc que sovinteja més a la parròquia de Sant Pere de Lavern és el format per pins, considerat de segona

⁴ 1567, declaració de Macià Carbó, de Puigfedor, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Joan Xammar, capbreu núm 731, f. 94v).

⁵ 1542, torrent entre Avinyonet i St. Sebastià dels Gorgs (APL, M-1536, f. 72r, 266).

⁶ 6-12-1541, cont. arrend. d'un tros de bosc situat al lloc dit "lo Genestar", de Macià Capmany, pagès, de St. Joan Salerm, a Leonart, del r. de F., hab. a casa de dit Macià Capmany (APL, M-1541, f. 67v, 238).

⁷ Respostes de Jaume Batlle de la Pujada i Francesc Milà de la Roca, de St. Pere de Lavern, al qüestionari general de José Patiño, intendent general de Catalunya, per la parròquia de St. Pere de Lavern, mutilat, escrit de mà de Josep Miracle, rector de l'església de St. Pere de Lavern. El document no està datat, però es pot situar entre 1713-1715, amb un petit marge d'error (APL, papers solts, s-XVIII).

qualitat. Però queda un important reducte de bosc de roure i alzina, considerat de primera qualitat.

Comptem amb el posterior cadastre de 1773, on es diu que l'extensió del bosc del terme, o muntanya del Comú, corresponent a les parròquies de Sant Pere de Subirats, Sant Pau d'Ordal i Sant Pere de Lavern, era de 128 jornals, dels quals 30 jornals eren bosc de segona qualitat, 50 jornals erm i els restants 48 jornals pedregós. La parròquia de Sant Sadurní, segregada del terme des del 1764, tenia una peça de terra d'aquell bosc de 64 jornals, dels quals 24 jornals eren bosc de segona, 24 jornals erm i 16 jornals pedregós.⁸

A continuació, parlem del bosc al terme de Subirats dins el nostre període d'estudi. Veurem la importància dels roures i les alzines, el seu emplaçament, l'aprofitament de les aglans, l'esplotació de la fusta, la llenya i les carboneres.

VIII.8.1. ROUREDES I ALZINARS AL TERME DE SUBIRATS

Les rouredes o rovires són conjunts arboris formats majoritàriament per roures, i els alzinars per alzines, tot i poder també estar barrejats o contenir altres espècies, com els pins.⁹ Les rouredes i els alzinars, els trobem gairebé sempre diferenciats en els documents: “lo alsinar de casa” i “la raureda”, en un mateix document (mas d'en Domènec d'Espiells, 1614).¹⁰ Esdevenen referents geogràfics, tant de forma col·lectiva com individual, i a la vegada són objectes de possessió: “*lo alsinar de Sant Joan Salerm*” (Gabriel Carbó, Sant Joan Salerm, 1616),¹¹ “*les alzinetes del Gorner*” (El Gorner, Lavern, 1614),¹² o “*les alzines del*

⁸ Veg. *Els móns d'Isidre Mata del Racó...*, op. cit. Aquest memorista dona notícia del cadastre de 1773, i diu que “dit original catastro és dins la caixa del Comú que és a la casa de Pau Raventós de la Berdera, de la parròquia de Subirats, jo, Isidro Mata del Racó i Mir, pagès, familiar del St. Ofici, he llegit lo dit original i consta los jornals de bosc té lo comú de les tres parròquies al bosc del terme i los jornals de bosc té la vila de St. Sadurní al bosc del terme” (Colomé, 1997: 243). És l'única notícia que tenim sobre aquest cadastre.

⁹ En una roureda hi poden haver alzines, i en un alzinar roures, així com també pins: 1597, gn, 2. Francesc Mestre, del Gorner, arrenda “un tros de bosch” de la seva heretat situat al lloc dit “las alsinetas”, a Lavern. No permet tallar les alzines, però sí “los pins” que hi haurà en el lloc on es faran els formiguers (APL, M-1568, f. 2v-3r).

¹⁰ 1614 (AHCVP, GB, Processos judicials, P-XVII-19, núm 40).

¹¹ 2-12-1616, Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 3r-3v).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

mas Oliver” (mas Oliver, Lavern, 1614),¹³ esmentades en els límits del mas Gabiol, a l'est (et partim *cum alzinis mansi Oliver* quem possidet Mathias Carbó, baiulus, (Joan Mestre, de Rocamora, 1567, f. 89v-91v).

Poden formar part de la toponímia local, designant el nom d'una peça de terra: entre altres, “*camp sa rovira*” (mas d'en Capmany, St. Joan Salerm, 1614);¹⁴ una peça de terra dita “*la rovira*”, a prop del puig de Bergadanes, de 5 jornals d'extensió, que posseeix Elisabet, viuda d'Antoni Montserrat, pagès, de la Granada, i Antoni, fill d'aquells, a la parròquia de Lavern, a prop del Gorner.¹⁵ O el lloc on es troba una peça de terra: un camp prop d'una “*ruvira*” (Puigfedó, 1567);¹⁶ “*la vinya y terra de la Rovira, qu-és al torrent qui va a Sant Sebastià prop lo prat de Juan Mata, de la Plassa; la pessa de terra se anomena la Rovira (...)*” (Elionor Gil, Sant Pau d'Ordal, 1611):¹⁷ una peça de terra situada al lloc dit “*lo alzinar*” (Quadra de Vilanova, par. de Lavern, 1567);¹⁸ una peça de terra dita “*les alzinetes del Gorner*”, de 3 jornals, propietat de Gabriel Miquel, de Santa Fe;¹⁹ o “*en lo lloch vulgarment anomenat alsinàs, en terras de la senjora Carbona, de Labern*” (Gabriel Fontanals, 1632).²⁰ O una peça de terra, part camp i part bosc, dita “*la coma de l'Alzina*”, de pertinences del mas Cuquet, a la parròquia de Sant Sadurní (1594).²¹

¹² 1614, peça de terra de Gabriel Miquel, de Sta. Fe, situada a la par. de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 180r).

¹³ 1614, hereus de Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 163v).

¹⁴ 1614, peça de terra de quatre jornals, cal Julià, de St. Joan Salerm (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 153v).

¹⁵ 1567, declaració d'Elisabet Montserrada, viuda d'Antoni Montserrat, i Antoni Montserrat, fill d'aquells, de la Granada (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 115r).

¹⁶ 1614, una peça de terra anomenada “lo prat”, de vuit jornals, situada a prop del mas Oliver i d'una “*ruvira*”, propietat de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu 731).

¹⁷ 14-8-1611, test. d'Elionor Gil, viuda de Gabriel Gil, sastre, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testament I, f. 89r-89v, núm 80).

¹⁸ 1567, peça de terra de Baltassar Montserrat, de Sta. Fe, situada a la quadra de Vilanova, pr. de Lavern (AHCVP, JoX, Capbreu 1567, f. 114r).

¹⁹ 1567, declaració de Gabriel Miquel, pagès, de Sta. Fe (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 119r).

²⁰ 23-3-1632, test. de Gabriel Fontanals, de St. Sadurní (APSS, testament 1585-1663, f. 126v-127r).

²¹ 1614, declaració de Pere Joan Mestre, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 65r).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

La importància dels arbres és clau per marcar els límits d'una propietat. Per exemple, un camp anomenat “lo Prat”, de Macià Carbó III de Puigfedó, que limita a l'est amb el marge de l'hort de mas Oliver i amb *un roure* que hi ha (1567).²²

També consta un roure i una olivera per limitar una parcel·la meitat vinya i meitat solevat, de sis jornals, situada a la *plana de la figuera grossa*, que la pubilla Joana Llobet de Fontclara hipoteca a Jaume Martí III de la Talalla (1586).²³

Afronta: a sol ixent, de un roure fins que y a un claper de pedres ab una olivera y dret fins a la altra olivera de la costa, y lo roure està junt lo camí de Labern a casa d'en Olivella ab el matex y ab en Martí de la Talaya; a mitjorn y a tramuntana ab lo camí qui va de Labern a casa d'en Olivella; y^d a sol ponent, ab en Martí de la Torra.

Els roures i les alzines poden designar també alguns masos i nuclis de població, sovint coneguts des de temps medievals: Sant Esteve Sesrovires; cal Llopart de les Alzines, a Sant Benet d'Espells; mas Puig de Rovira, derruït i desafocat, en terres de Puigfedó (1567);²⁴ o mas de la Rovira (1614), prop de Sant Sadurní.²⁵ També de forma individual: “*En Vendrell, del Roure, de la parròchia de Begues*” (Pere Costan, 1611).²⁶

En les declaracions d'alguns masos de Subirats, consten masses boscoses considerables. Per exemple, Jaume Martí I (1567), del mas Escardó, té una peça de terra boscosa (“*sive nemus*”) situada a la parròquia de Lavern, que fou de pertinències del mas rònc dit *mas Raspall*, de 20 jornals d'extensió, la qual serà entregada a la seva viuda, Antònia Montserrada, en restitució de dot quan es casa en segones núpcies amb Llorenç Ferran de la Granada.²⁷ Jaume Martí II, del mas

²² 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 91v-95r): “et partim cum quodam rouro”.

²³ 24-7-1586, venda a carta de gràcia de Joana Llobet i Abelló a Jaume Martí III, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 198r, 611).

²⁴ 1614. “*mas Puig de Ruvira*” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 91v-95r).

²⁵ 1614, Batista Guilera, jurispèrit, del Mas de la Rovira; límits, a l'Est i al Nord, amb una peça de terra, campa i vinya, situada al lloc dit *Los Pigars*, de la par. de St. Sadurní, de Pau Canals, pagès, de St. Sadurní, i Àngela, muller seva (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 61r, 104r).

²⁶ 28-8-1611, test. de Pere Costan, francès (APSP, Testament I, f. 91r-91v).

²⁷ 1567, declaració d'Antònia Montserrada, propietària, i de Llorenç Ferran, marit d'aquella (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 110r-110v).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Escardó (1614), declara tenir una peça de terra dita “la plana del mas Barons”, de 15 jornals d’extensió, que és part muntanya i part bosc.²⁸ Antoni Martí, de la Talalla (1567), declara tenir una peça de terra d’1 jornal d’extensió situada a prop del bosc de la Talalla (*prope nemus de la Talaya*).²⁹ També una peça de terra dita *lo bosch de Sant Joan Salerm*, i antigament *lo bosch proper a la riera del mas Grimosachs*, tingut per Pere Capellades i Cristòfol Capellades, fills d’Antoni Capellades, de la Granada, alou del senyor de Subirats (1567).³⁰ I en terres de Macià Carbó III de Puigfedó, al sector de Sant Joan Salerm, trobem *lo bosch d’en Milà*, de 20 jornals d’extensió, que limita amb el mas de la Salada, terres de cal Batlle de la Pujada i de cal Casanovas del Pujol (1567).³¹ Trobem, doncs, zones boscoses importants al sector del Gorner, cal Cartró i Sant Joan Salerm, a la parròquia de Sant Pere de Lavern, que experimentaran una reducció de la seva extensió amb l’expansió dels cultius, especialment el cerealític, com ja hem comentat amb anterioritat a l’apartat dels cereals.

Les roureres i els alzinars són espais naturals de producció, diferenciats del bosc silvestre i de les altres comunitats vegetals. Jaume Vilaginés creu que són una prova de la intervenció humana en la difusió d’algunes espècies arbòries.³² Com veurem, els contractes d’arrendament de peces de bosc que hem trobat prohibeixen clarament la seva talla dins i fora del tros on es fan els formiguers i es prepara la terra per conrear. Aquests documents són una prova de la intervenció humana en la selecció i preservació d’algunes espècies arbòries especialment valorades.

²⁸ La compra a Joan Busquets, de la Granada; acte de compravenda, a carta de gràcia, en data de 20-11-1582, Pere Guasch, notari de Vilafranca del Pdès; i 3-12-1590, Pere Guasch, notari de Vilafranca del Penedès; veg. declaració de Jaume Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 172v-174r).

²⁹ 1567, declaració d’Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

³⁰ 1567, declaració de Pere Capellades i Cristòfol Capellades (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 116v-117r).

³¹ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu núm 731, f. 95r): “*et de quadam alia pecia terra vocata lo bosch d’en Milà.*”

³² Segons Jaume Vilaginés, “*les rouredes medievals són una prova de la intervenció humana en la difusió d’espècies arbòries*”. Veg. VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l’alimentació al Vallès Oriental. Segles X-XII*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 30-31.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Trobem una prova més de la seva vàlua en el fet que els roures també consten com a garantia de dot. Alguns marits, preocupats pel futur de les seves futures viudes, asseguren els dots d'aquelles sobre els seus béns, entre els quals hi ha roures, com el cas de Llorenç Carbó, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal (1653):³³

Més confeso tenir rebut de Maria Carbona sexanta lliures, las quals li avia dexades Miquel Guilera, quòndam, marit seu en primeres núpsies, las quals dexí sobra la casa i orts i roures ont nosaltras stam vui.

Ramon Mata, de la Plaça, de Sant Pau d'Ordal (1680), preocupat per la seva futura viuda, llega a la seva muller 100 lliures i el dot que aquesta li aportà, amb les condicions següents:³⁴

[...] i en cas que no s'avingui amb l'hereu, que aquest li doni 50 lliures anuals, i si se n'hagués d'anar de casa li deixa la "casa de dalt", on s'hi estava en Golart, amb els horts i roures de dita casa.

Hem vist amb anterioritat com Antònia Montserrada, viuda en primeres núpsies de Jaume Martí I (1567), del mas Escardó, rep per part del seu fill, Gabriel Martí, del mas Escardó, una peça de terra boscosa situada a la parròquia de Lavern, de 20 jornals d'extensió, en restitució de dot, quan es casa amb Llorenç Ferran, pagès de la Granada.³⁵

VIII.8.2. EMPLAÇAMENT DELS ROURES I ALZINES

La major part d'aquestes noves rompudes de trossos de bosc es destinen al cultiu de cereals, com veurem. Devia ser habitual trobar roures i alzines cohabitant amb els sembrats, tenint en compte la protecció que consta en els

³³ 5-9-1653, test. de Llorenç carbó, fuster, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testament II, f. 66r-67r).

³⁴ 23-11-1680, test. de Ramon Mata, major, de la Plaça, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testament II, f. 6v-7v, núm 108(bis)).

³⁵ Veg. declaració d'Antònia Montserrada, propietària, i de Llorenç Ferran, marit d'aquella (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 110r-110v).

contractes, i el rastre que han deixat en la toponímia de l'època per designar aquests camps: “*Item me atur del camp de la alsina, del sol de las planas fins un saió a un an fets formigués los Artigas*” (mas de Figarola, 1587).³⁶

Els documents també anomenen roures i alzines als marges: “*los roures de les margades*” (Macià Capmany, 1541, St. Joan Salerm).³⁷ O al costat d'una rasa: “*me retinch tots los roures són d'alà la rasa envès la casa del sènyer en Jauma Balla*” (Jaume Martí, la Talalla, 1578);³⁸ “*fins a la rasa de unas alzinas*” (Cal Casanovas, del Pujol, 1585).³⁹

No hem d'oblidar la massa boscosa de les rieres i torrents. S'hi devia trobar un aiguabarreig de vegetació. A la riera prop del mas Martinoi (1578), de Lavern, s'hi destaquen pins grossos: “*Més és pactat que pugau sporgar los pins y raura la brosa de les vorerades, pus no arriben alls pins grans debés la riera*”.⁴⁰

Trobem roures i alzines prop d'un mas. És el cas “del róurer” que hi ha al Mas de la Salada (1569), i que consta en un contracte d'arrendament de les terres dels pubills Carbó, de Sant Joan Salerm: “que lo qui logarà lo mas de la Salada tinga axí mateix libertat de fer formigués per les ditas voreres del róurer, y no en altra manera”.⁴¹

VIII.8.3. ELS AGLANS

Dels roures i les alzines, se n'aprofita molt especialment el seu fruit: els aglans. Les aglans són un bon aliment pel ramat, especialment pels porcs. Serveixi com exemple el cas següent, en què l'arrendador d'un mas, Gabriel Carbó de Sant

³⁶ 9-12-1587, cont. arrend. del mas de Figarola, d'Antoni Pallarols, a Joan Roca, pagès, de St. Pere de Lavern (APL, M-1586, f. 14v-15r).

³⁷ 6-12-1541, cont. arrend. d'un tros de bosc situat al lloc dit “lo Genestar”, de Macià Capmany, de St. Joan Salerm, a Leonart, d'origen occità, hab. a casa de Macià Capmany (APL, M-1541, f. 67v, 238).

³⁸ 7-12-1578, cont. arrend. del mas Martinoi, de Jaume Martí, de la Talalla, a Lluç Fexes, pagès, hab. al mas del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 123r).

³⁹ 28-10-1585, cont. arrend. d'un tros de bosc del mas del Pujol, per part dels tutors dels fills d'Antoni Casanovas a Bertran Casanovas, pagès, hab. a St. Sadurní (APL, M-1570, f. 183r-183v).

⁴⁰ 7-12-1578, cont. arrend. del mas Martinoi, de Jaume Martí, de la Talalla, a Lluç Fexes, pagès, hab. al mas del Pujol (APL, M-1570, f. 123r).

⁴¹ 4-12-1569, cont. arrend. de cal Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 128r-128v, 293).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Joan Salerm (1583), deixa a l'arrendatari, Joan Torrents de Gelida, que culli les aglans, excepte les que necessiti l'estadant per engrèixar un porc:⁴²

Ítem li dex todas las aglans, tant de alsina com de roure, si·s vol sian en la dita heretat, si·s vol sian en lo mas, septo que lo estadant del mas se'n puga aturar per engraxar un bacó.

Els contractes d'arrendament mostren la importància d'aquest fruit, i s'hi acostuma a exigir-ne parts. És bastant general la paga de la meitat de les glans; entre altres: “totes altres frutes, axí com són olibes, aglans y otras qualsevol manera de frutas, a miges”, i s'especifica que l'arrendatari “les aja a culí, dites frutes, a sos cost e despeses” (mas del Pujol, Lavern, 1538);⁴³ “tota la fruyta, com és de les olives, figues y glans, y tota altra fruyta, va a miges” (mas de la Roca, 1546);⁴⁴ “y les glans y les nous me atur la mitat, so és, a miges” (Joana Alavedra, la Talalla, 1562).⁴⁵

En alguns contractes, l'arrendador deixa franques de parts les glans dels roures de les terres que lloga, i es reserva per a ell les glans dels altres roures, a canvi que l'arrendatari els les guardi: “*Més és obligat dit Ferrer en guardar tota la glan és en los altres roures, que per so li dóna les glans sobreditas de las ditas terras té a parts*” (Joan Mestre, mas Gabiol, 1578).⁴⁶ O deixa només uns roures concrets per l'arrendatari, sense concretar res més: “*Y li deix tots los roures que s'escauen dret a les oliveres y dret al torrent*” (Joan Mestre, mas Gabiol, 1582).⁴⁷ O es reté una part dels roures de l'heretat: “*Més me retinch tots los roures són*

⁴² 30-11-1583, cont. arrend. del mas de Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 144v).

⁴³ 25-1-1538, cont. arrend. del mas del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern, a Jeroni Broquetes, pagès, de St. Pere de Subirats (APL, M-1541, f. 33v-34r, 134).

⁴⁴ 20-2-1546, cont. arrend. del mas de la Roca, de St. Pere de Lavern, de Nadal Milà, a Francesc Martí i Marc Martí, pagesos, de cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1541, f. 96r-96v, 396).

⁴⁵ 23-11-1562, cont. arrend. del mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern, per part de Joana Alavedra, viuda de Vicenç Alavedra, a Antoni Pons, pagès (APL, M-1561, f. 22r-22v).

⁴⁶ 24-11-1578, cont. arrend. del mas Gabiol, de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern, a Joan Ferrer, pagès, de St. Sadurní (APL, M-1570, f. 122v).

⁴⁷ 8-4-1582, cont. arrend. del mas Gabiol, de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern, a Lluç Fexes (APL, M-1570, f. 139r).

d'alà la rasa envès la casa del sènyer en Jauma Balla” (Jaume Martí, 1578, la Talalla).⁴⁸

VIII.8.4. L'APROFITAMENT DE LA FUSTA

A continuació, parlem de les tales controlades, el destí de la fusta tallada, destacant la construcció i la fàbrica de galeres de la Drassana Reial de Barcelona.

VIII.8.4.1. LES TALES CONTROLADES

Els contractes d'arrendament d'heretats i peces de terra contenen clàusules per preservar la tala d'arbres bons per fusta, especialment de roures i alzines. En tot cas, només es permet que s'adobin i s'esporguin: “*y no tall·arbres si no per son empriu, no tallant alsinas ni roures ni altres arbres bons per fusta*” (mas Pont, 1585);⁴⁹ “(que) *puga affirmigarar de la brosa de dita heretat, tallar lenya per son anpriu, no tallant arbres bons per a fusta ni arbres que fasan fruita, si no sporgar y adobar roures y alsines*” (cal Sardà de Palou, 1584).⁵⁰

Aquestes limitacions són també en els contractes de trossos de bosc destinats a rompre. Només es permet tallar els arbres al lloc on es fan els formiguers o es preparen pel conreu, normalment sembrat: Macià Capmany (1541), de Sant Joan Salerm, estableix que l'arrendatari no pugui tallar “*ningun pi esporgat*” ni “*los roures de les margades*”, ni “*altra arbre*” que no sigui al lloc dels formiguers.⁵¹ Francesc Mestre (1541), rector de Lavern, arrenda un tros de bosc de la rectoria, al lloc anomenat “*la Pinyola*”, i exigeix a l'arrendatari que no

⁴⁸ 7-12-1578, cont. arrend. del mas Martinoi, de Jaume Martí, de la Talalla, a Lluç Fexes, pagès, hab. al Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 123r).

⁴⁹ 9-1-1585, cont. arrend. del mas Pont, de St. Pere de Lavern, de Miquel Casanovas i Bartomeu Casanovas, a Joan Miquel, pagès (APL, M-1570, f. 169v-170r).

⁵⁰ 14-12-1584, cont. arrend. de cal Sardà de Palou, de Sta. Maria de Lavit, d'Antiga Sardà, viuda de Gabriel Sardà, a Salvador Carafí, boter (APL, M-1570, f. 166v-167r).

⁵¹ 6-12-1541, cont. arrend. d'un tros de bosc de Macià Capmany, de St. Joan Salerm, a Leonard, occità (APL, M-1541, f. 67v, 238).

pugui tallar “*neguns pins grosos a la soca*”, fora del lloc on seran els formiguers.⁵² Es preserven sempre els roures i les alzines, i en tot cas es permet escapçar-los a ús i costum de bon conreador: “*Y que puga tallar los pins que seran en dits formiguers. Los demás que no estaran o no poblarà los formigués, puga sporgar a ús y costum de bon conresador. Ítem que alsinas no puga tallar si no scapsar a ús y costum de bon conresador*” (Francesc Mestre, del Gorner, 1597);⁵³ “*Item és pactat que puga raura tanta brosa quanta sarà menester per complir dit coltivot, y que no puga tocar las alsinas si don cas ja no y aia prou rabrots per fer morrals, no perjudicant las alsinas*” (mas de Rocavert, 1587);⁵⁴ “*que no pugan tallar los roures del tros a la soca sinó axollar, y que tingan libertat de poblar a un volran en lo dit tros*” (Climent Mitjans, 1585).⁵⁵

També en el lloguer de les terres dels pubills Carbó, de St. Joan Salerm (1569): “*Y que durant lo dit temps lo dit Bartomeu Julià no puga traure ni tallar nigrun bosch per fer formigués ni fer formigués en les dites heretats sinó per les voreres dells camps conressedissos. Y que no puga tallar nigruns arbres a la socha ni lenyar sinó tant solament per son empriu y mester*”.⁵⁶

VIII.8.4.2. FUSTA PER A LA CONSTRUCCIÓ

L'arrendador d'un tros de bosc pot guardar-se arbres per ell en el contracte d'arrendament: “*lo dit Toni Balle se atura vuit roures, los que a ell haparà*” (El Cortei, 1579);⁵⁷ “*(...) y reservem jo, susdit Scuder, un pi gros bort que y a en dit*

⁵² 6-12-1541, cont. arrend. d'un tros de bosc de “la Pinyola”, de Francesc Mestre, rector de Lavern, a Joan Artigues, pagès, de St. Pere de Lavern (APL, M-1541, f. 67v-68r, 240).

⁵³ 2-1-1597, cont. arrend. d'un tros de bosc situat a “les alsinetas”, de Francesc Mestre, pagès, del Gorner, a Pau Gili (APL, M-1568, f. 2v-3r).

⁵⁴ 13-12-1587, cont. arrend. de dues peces de terra de Bartomeu Escuder, de Rocavert, de St. Pere de Lavern, a Pere Joan Ferrer, pagès, de mas Masseguer (APL, M-1586, f. 15v-16r).

⁵⁵ 27-11-1585, cont. arrend. d'un tros de bosc de Lavern, per part de Climent Mitjans, de Llinda, a Salvador Mitjans, de mas Mitjans (APL, M-1570, f. 186v). El terme “poblar” fa referència als formiguers; veg. nota núm 19: “*o no poblarà los formigués*” (Francesc Mestre, del Gorner, 1597).

⁵⁶ 4-12-1569, cont. arrend. de les terres dels Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 128r-128v, 293).

⁵⁷ 15-11-1579, cont. arrend. d'un tros de bosc de mas Cortei, per part d'Antoni Batlle, arrendador, a Joan Roca, arrendatari (APL, M-1570, f. 128r).

tros que a de sembrar” (mas de Rocavert, 1584);⁵⁸ “*se atura en la dita terra tres pins, los que ell matex volrà*” (Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm, 1580).⁵⁹ Aquests arbres poden ser destinats a la pròpia utilitat de la casa: serrar-los per fer bigues i posts, i aprofitar els trossos per fer llenya.

Hi ha arbres que es tallen per destinar-se a la compravenda de fusta. El tutor d'Antoni Casanovas s'atura “*uns pins grosos que són bons per comprar, so és, vuit, ab pacta que (l'arrendatari) los aja de treura dels formigués, que no fasan nosa per leurar, y-ls aja de tallar perquè se puga aprofitar tota la brosa per fer formigués*” (Casanovas del Pujol, 1585).⁶⁰

Aquests “pins grosos que són bons per comprar” juntament amb els arbres bons per fusta que es tallen per vendre, poden tenir diferents destins. Els roures i les alzines proporcionen fusta bona, molt apreciada per la construcció de cases, i fer estris relacionats amb les feines del camp, com rodes de carreta, arades, premses, bótes, mobiliari, etc. Per exemple, el roure per fer botam: el masover Miquel Guilera (1634), de la Creu, té “una bóta de roura de dos càregues y mitja plena de vi vermel”.⁶¹ I l'alzina, per la seva resistència es fa servir per fer arades i premses: Antoni Ros (1669), fuster de Sant Sadurní, té “dos trossos de biga de alzina per a fer uns caragols de premsa”;⁶² trobem “vuyt estevas de alzina” i “duas estevas” a casa de Salvador Rius, de la parròquia de Sant Sadurní, potser perquè es dedica a fer d'arader (1606);⁶³ per la seva part, Pau Palau (1584), de Sant Joan Salerm, té “tres posts de alsina” al celler, i “una post de alsina llarga” al menjador, que poden tenir diferents utilitats; si atenem al fet que a la cambra del carrer té “sinc posts que tanquen un forat”, tant poden servir per mobiliari com per fer portes i finestres, entre altres.⁶⁴

⁵⁸ 15-4-1584, cont. arrend. d'un tros de bosc, del “bosc del mas de Bogia”, de Bartomeu Escuder, pagès, de Rocavert, a Jaume Parera, treballador, hab. a la par. de Lavern (APL, M-1570, f. 152v-153r).

⁵⁹ 15-7-1580, Gabriel Carbó, pagès, de St. Joan Salerm, empenyora un tros de terra del mas Estanyol a Jaume Batlle, pagès, de la Pujada (APL, M-1570, f. 133v-134r).

⁶⁰ 28-10-1585, cont. arrend. d'un tros de bosc, del mas del Pujol, per part dels tutors dels fills d'Antoni Casanovas a Bertran Casanovas, pagès, hab. a St. Sadurní (APL, M-1570, f. 183r-183v).

⁶¹ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, la Creu, pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁶² 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁶³ 16-3-1606, inv. de Salvador Rius, de St. Sadurní (APSS, inventaris solts, f. 1r-1v, 6).

⁶⁴ 13-11-1584, inv. de Pau Palau, pagès, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 161r-162r).

Els pins i els altres arbres bons per fusta -com els pins bords, xops, àlbers i oms que esmenten els documents-, poden tenir els mateixos destins, entre els quals destaca també la construcció: se'n fan posts, cairats, bigues, portes, finestres, etc.⁶⁵

Part dels arbres que es tallen es dediquen a satisfer la demanda de bigues i fusta per reformar i construir masos i cases, com els que documentem al terme de Subirats.⁶⁶ Aquesta fusta s'obté de la tala d'arbres dels masos de la localitat.

En el contracte d'arrendament del mas de l'Albareda que fa el pubill Antoni Castany a Guillem Balle, treballador occità, l'arrendador obliga l'arrendatari a construir-se una habitació en aquell mas, i li dóna la fusta que necessiti per obrar (1565):⁶⁷

[que dit Balle] sia tingut y obligat en aver obrada una cambra en la dita casa de la Albareda, y asò bé y onestament a totas despeses suas, acceptat que puga pendre fusta de pi de la dita heretat de la Albareda alà hont més avinent y convenient li sia, y lo dit Antoni Castany li promet ajudar-li de sa persona en passar la dita fusta a la dita casa, y no en altra cosa niguna en la dita obra de la dita cambra.

Gabriel Martí (1574), del mas Escardó, fa un llegat al seu fill cabaler Jaume Martí d'un pati que posseeix dins el lloc de la Granada, i obliga a Joan, l'hereu d'aquell, de proporcionar al seu germà, quan vulgui obrar dit pati, "tota la fusta serà mester per obrar lo dit pati":⁶⁸

⁶⁵ Entre altres, esmentem els tipus de fusta que trobem al mas d'Antoni Carbó de St. Joan Salerm: "un post de fusta de pi", "tres posts y un coster de pi bord", "una jàssana de xop" i "una scala de fusta de àlber que té setze escalons" (27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm, APL, M-1561, f. 54v-57r). Per la seva part, Jaume Martí de la Talalla té al corral del bestiar "deset cayrats de pi" (18-5-1570, inv. de Jaume Martí de la Talalla. APL, M-1570, f. 161r-162r).

⁶⁶ Entre altres, documentem reformes en alguns masos: mas Massaguer, a Lavern (1541); mas Martí de la Torre, a Lavern (1574); mas anomenat "la Terra", a St. Sadurní, 1670). I de fàbrica nova, a) a la parròquia de St. Sadurní trobem: el *mas de la Riera* (1567); *lo mas de la casa nova, de pertinències del mas dels Borrulls* i *lo mas de las Pujades*, de 30 jornals, i consta que està construït de nou per Joan Romeu dels Borrulls ("per me noviter constructum") (1567); i b) a la parròquia de St. Pere de Lavern: el mas de Pau Miquel del Gorner (1606). I les cases que es van construir a la vila de St. Sadurní al llarg del camí ral, especialment a partir de la segona meitat del segle XVI. Per a més informació remetem a l'apartat *Masos i cases* d'aquest treball de tesi.

⁶⁷ 20-3-1565, cont. arrend. del mas de l'Albareda, de St. Pere de Lavern, entre Antoni Castany, arrendador, i Guillem Balle, arrendatari. 20-3-1565 (APL, M-1561, f. 64r-64v, 157).

⁶⁸ 3-11-1574, test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 67r-68v, 155).

Ítem vull que(-l) pati que jo tinch en lo loch de la Granada sia del dit Jauma, del qual pati lo fas areu perticular, y vull que lo^s areu meu davalscrit sia obligat donar al dit Jauma, quant ell volrà obrar lo dit pati, tota la fusta serà mester per obrar lo dit pati y asò sens contrari ni empaix nigú.

Part de la fusta tallada va a altres viles i ciutats, com Vilafranca del Penedès o la ciutat de Barcelona.

Un altre dels destins de la fusta del terme de Subirats és a la fàbrica de galeres de la Drassana Reial de Barcelona, com expliquem a continuació.

VIII.8.4.3. FUSTA PER A LA FÀBRICA DE GALERES DE LA DRASSANA REIAL DE BARCELONA

En efecte, una gran quantitat d'aquesta fusta serveix per proveir la Drassana Reial de Barcelona per la construcció de gal.leres. Per obtenir aquest fustam, cal una bona organització. La universitat de Subirats s'encarrega d'arranjar els camins per poder tragar la fusta dels boscos i torrents fins al riu Anoia. Això fa pensar que el transport de la fusta a Barcelona es preferia fer per via fluvial, almenys sempre que fos possible.

El procés de tala i transport de la fusta implicava la intervenció de diferents persones amb oficis diversos: el comissari de la fàbrica de galeres, el mestre d'aixa, el serrador, el traginer. Trobem un cabaler d'un mas del terme amb el càrrec de comissari de la fàbrica de galeres de Barcelona; un mestre d'aixa esmentat en un bateig a Lavern; i una sèrie de traginers que s'encarreguen de tragar la fusta. A més dels serradors i ajudants que assisteixen els uns i els altres en les feines de buscar i tallar la fusta.

Els documents consultats permeten documentar al terme de Subirats la tala i compra de fusta per a la construcció de galeres. També permeten conèixer alguns detalls sobre el transport de la fusta a la Drassana Reial de Barcelona. Aquesta fusta es tragina i descarrega al riu Anoia, al lloc dit Pas de Piles, per transportar-la amb carregadors a Barcelona per via fluvial. Per manament de Joan Vidal (1592),

comissari de la fàbrica de galeres de Barcelona, fill de cal Vidal, la universitat de Subirats ha de treure i tragar “tota la fusta és tallada dins dit terme per la fàbrica de les galeres, y aquella aportar o aportar fassen en lo riu de Noya, en lo pas dit de Pilas”, sota la pena de 500 lliures. Per determinació del Consell General de dita Universitat, l’encàrrec recau sobre Jeroni Vidal, pagès, germà de Joan Vidal, qui haurà de transportar tota la fusta dins el termini de tres setmanes. La universitat es compromet a “fer-li adobar lo camí per hont dita fusta passarà, y donar passada per la gent y animals, pagant dit Vidal los gastos del que gastaran, prometent dits jurats tràurer dita fusta a carregador”, i li pagarà 80 lliures per la feina. Jeroni Vidal accepta el tracte i posa com a fermança el seu altre germà Pau Vidal.⁶⁹ Jeroni Vidal cobra 80 lliures per “tirar la fusta del Rey” en dos pagaments, un de 50 lliures (1592)⁷⁰ i un altre de 30 lliures (1604).⁷¹ En aquest negoci de la fusta, també hi participa un altre germà d’aquells, Llorenç Vidal (1601), qui, en el seu testament, llega al seu germà Pau Vidal “la meytat del que a mi tocarà dels diners que ns an de donar los pagadors de la Drassana de Barcelona”, i es remet als actes que guarda dins la seva caixa.⁷²

Hem de pensar en la força animal per treure la fusta del bosc i portar-la “a carregador”, al Pas de Piles, al riu Anoia. D’allà, el transport es feia per via fluvial. Sempre que fos possible, devia ser freqüent, o preferible, la utilització de les vies fluvials per transportar els troncs de fusta direcció Barcelona.

Trobem també un mestre d’aixa de la ciutat de Barcelona, Miquel Claver (1625) al terme de Subirats, esmentat en un bateig celebrat a la parròquia de Sant Pere de Lavern, del qual bateig la seva muller n’és padrina (1625).⁷³ Els mestres d’aixa són menestrals que treballen a les drassanes de vaixells de fusta, on

⁶⁹ 29-2-1592 (AHCVP, MB, P-XVI-112-1).

⁷⁰ 21-3-1592, època de 50 lliures fermada a Antoni Carbó, de Puigfedó, clavari de la Universitat: Llibre d’Actes del Consell General de la Universitat de Subirats (AHCVP, MB, P-XVI-112-1).

⁷¹ 8-3-1604, època de 30 lliures fermada als jurats de dita Universitat: Llibre d’Actes del Consell General de la Universitat de Subirats (AHCVP, Miquel Bartomeu, P-XVI-112-8, f. 89r).

⁷² 20-2-1601, test. de Llorenç Vidal, pagès, hab. a St. Sadurní (APSS, pvre, testaments 1585-1663, f. 16r-18r).

⁷³ 3-2-1625, la seva muller consta com a padrina d’un bateig a Lavern: “*Padrins: Pau Martí, de la Torre, de la parròquia de St. Pere de Lavern, (terme de Subirats); i Paula, muller de Miquel Claver, mestre d’aixa, ciutadà de Barcelona*”, (APL, Llibre de baptismes 1582-1735, f. 52r, 269).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

treballen la fusta i projecten i construeixen tota mena d'embarcacions.⁷⁴ El nom de mestre d'aixa prové de l'eina que utilitzaven per treballar la fusta i donar-li forma, l'aixa.

El negoci de la fusta dóna feina a molts pagesos, treballadors, serradors i traginers, alguns dels quals són d'origen occità, habitants al terme de Subirats. Francesc Bertran (1611), pagès d'origen occità que resideix a Sant Sadurní, reconeix que li deuen una quantitat de diner per tragar fusta.⁷⁵

La fusta era la matèria primera bàsica per construir els vaixells de les èpoques medieval i moderna. Per armar un vaixell, es necessitaven grans quantitats de fusta. En els registres notariais esmentats no consta el tipus de fusta que es tala. No obstant, les fustes preferides per a la construcció de vaixells són les de roure, alzina, pi i àlber, totes quatre abundants en els boscos i torrents del terme de Subirats. La part submergida del vaixell, o obra morta o buc, es basteix bàsicament amb fusta de roure, per la seva resistència i fortalesa. Aquesta fusta s'havia de traslladar del lloc d'origen a les drassanes.

VIII.8.4.4. FUSTA PER A FER MOBILIARI I EINES DE TREBALL

Ja hem dit amb anterioritat que de la fusta dels arbres de la localitat se'n fan posts que serveixen per fer mobles. Així, de fusta d'àlber i de noguera són festes la majoria de les caixes de núvia. De noguer també se'n fan llits encaixats i llits de camp, o tinells per la vaixella per posar a la sala o al menjador d'algunes cases benestants, etc.

De les alzines surten clàvies de premsa, i del roure part del botam. Se'n fan també eines de treball, com les arades, els mànecs de les aixades, etc.

⁷⁴ Veg. Diccionari Manual de la llengua catalana, Diccionaris de L'Enciclopèdia. Barcelona (1998): Enciclopèdia Catalana, p. 83.

⁷⁵ 10-3-1611, test. de Francesc Bertran, pagès, del r. de F., hab. a St. Sadurní (APSS, pvre, testaments 1585-1663, f. 63r-64r). "*Primo me deu en Cirer, per fusta he traginada per ell de ma part, deu lliures*".

VIII.8.4.5. FUSTA PER A FER LLENYA I CARBÓ

1. *La llenya*

Una part de la fusta que proporciona el bosc s'utilitza per a fer llenya. Un dels recursos més bàsics dels habitants de qualsevol indret, molt preuat en una economia de subsistència. La llenya prové de la tala i poda d'arbres, d'arbres morts, de la neteja dels troncs que es destinen per fusta, i de les plantes arbustives.

Constituïa un dels productes més emprats a la llar com a font d'energia i calor. Es feia servir per satisfer les necessitats més immediates: fer foc a terra per escalfar-se i coure el menjar, encendre el forn per coure el pa i rostir la carn, fer bugada, etc. Aquestes activitats són presents al llarg de tota l'edat moderna, com constem en la previsió que fa Josep Mata i Escuder, pagès, del mas de Rocavert, en cas de premorir a la seva muller esdevenidora, Caterina Borja, en els seus capítols matrimonials a finals del segle XVIII: “*e igualmente li dóna llisènsia y facultat de que puga pèndrer y valer-se de la lleña que haurà de menester del llañé que hi haurà en la mateixa casa per a pastar, cuinar, fer bugada y demás per son ús y servey*”.⁷⁶

La llenya serveix també per fornir la il.luminària de les cases, com els llums de teia: “*un ferro per a tenir llum de tella*” a la cuina (Jaume Ferrer, Sant Sadurní, 1670).⁷⁷ És normal trobar raconades i piles de llenya a les entrades i cuines de les cases: “*una raconada de llenya*” a l'entrada d'una casa de Sant Sadurní (Bartomeu Torrentmal, 1625);⁷⁸ i una “*pila de rolls per fer foch*” a l'entrada del mas de la Creu (Miquel Guilera, la Creu, 1634).⁷⁹

Fer llenya exigia una feina molt laboriosa: s'ha de tallar, serrar i transportar. Per això és freqüent trobar destrals i eines per serrar i estellar llenya a

⁷⁶ 18-7-1794, CCMM de Josep Mata i Escuder, de Rocavert, de St. Pere de Lavern, amb Caterina Borja (AHCVP, JMF, P-XVIII-145-3).

⁷⁷ 16-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁷⁸ 29-9-1625, inv. de Bartomeu Torrentmal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 19).

⁷⁹ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, del mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

les cases, com ara masses de fusta i tascons; entre altres: “una massa de estellar llenya ab dos destrals trencadas y un tascó” (Salvador Rius, Sant Sadurní, 1606),⁸⁰ “una massa de fusta de fer llenya y un tascó de ferro” (Joan Martí, de les Voltes, St. Sadurní, 1618),⁸¹ “una massa de estellar i quatre tascons de ferro” (Felip Caldes, rector de St. Sadurní, 1643); i els “dos tascons de ferro de estellar llenya” (mas de la Riba, 1667)⁸².

Els contractes d'arrendament de terres constaten el valor econòmic de la llenya. Acostumen a permetre que l'arrendatari faci llenya pel seu mester i empriu, però no per vendre: “y que no pugau lenyar sinó tantum per vostre mester y ampriu; ni pugau tallar ninguns arbres que faran fruyt ni que sien bons per a fer fusta” (Joana Alavedra, 1562);⁸³ “Y que no puga tallar niguns arbres a la socha ni lenyar sinó tant solament per son empriu y mester” (Antoni Carbó, St. Joan Salerm, 1569);⁸⁴ “Y que no pugau lenyar sinó per lo vostre mester” (Jaume Martí, la Talalla, 1578);⁸⁵ “y de tot lo restant, lo dit Jaume Balle puga tallar per son ampriu y per altri no” (Gabriel Carbó, St. Joan Salerm, 1580).⁸⁶

S'acostuma a limitar el lloc on es pot fer llenya. Macià Capmany, de Sant Joan Salerm (1567), dóna per dot a Francesca, filla seva, unes terres per cultivar, i habitació en una casa darrera de casa seva per cinc anys, amb la facultat que el seu gendre, Nicolau Onyó, “puga lenyar per son empriu y només en la heretat del dit Macià Capmany, en aquel loch o part ont mancho danyos sia per lo dit Macià Capmany”.⁸⁷

⁸⁰ 7-3-1606, inv. de Salvador Rius, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁸¹ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁸² 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁸³ 23-11-1562, cont. arrend. del mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern, per part de Joana Alavedra, viuda de Vicenç Alavedra, a Antoni Pons, pagès (APL, M-1561, f. 22r-22v).

⁸⁴ 4-11-1569, cont. arrend. del mas d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm, a Bartomeu Julià, pagès (APL, M-1561, f. 128r-128v).

⁸⁵ 7-12-1578, cont. arrend. del mas Martinoi, de Jaume Martí, de la Talalla, a Lluç Fexes, pagès, hab. al mas del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 123r).

⁸⁶ 15-7-1580, cont. arrend. d'un tros de terra del mas Estanyol, de Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm, a Jaume Batlle, pagès, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 133v-134r).

⁸⁷ 7-10-1567, CCMM de Nicolau Onyó i Francesca Capmany, de St. Joan Salerm (APL, APL, M-1561, f. 101v-102r).

També d'una part de la llenya que es treu del bosc es fan els puntals per les “parres” o ceps emparrats, com expliquem a l'apartat del cultiu de la vinya (1541).⁸⁸

2. Llenya de forn

La llenya és la font d'energia per fer anar els forns de vidre, els forns de calç i els forns rajolers. És l'anomenada “llenya de forn”. De la brossa del bosc, i de la poda dels arbres i de la brossa del bosc, se'n feien els anomenats “fogots”. Consistia en posar una branca de pi a terra amb dues cordes per banda, i a dins l'omplien amb pinyes, pinyots, troços de branques i cima, i ho lligaven amb una altra branca de pi que posaven a sobre, i servia per cremar als forns de calç, vidre i ceràmica. El nom de “fogasses”, documentat en la toponímia de l'època, pot estar relacionat amb aquesta activitat. El mas Rosell, de les Codines, de Sant Pere de Subirats, té una peça de terra que s'anomena “les fogasses”, contigua amb una altra dita “la llacuna”, tot erm i muntanya, tocant a la serra d'Ordal, de 100 jornals d'extensió.⁸⁹ I també té un camp de dos jornals dit “lo camp del forn”.

Hem documentat dos forns rajolers propietat de dues masies de Lavern: el forn de Miquel Mestre, del mas Moragues (1536),⁹⁰ i el forn de Macià Carbó, de Puigfedó (1540).⁹¹ S'hi couen rajoles, maons, teules, cairons pels cups, etc. Aquests forns poden estar arrendats. Miquel Mestre, del mas Moragues (1536), arrenda a Ferrando Saboy, feiner, d'origen francès, i Pere Gibert, mestre rajoler, d'origen valencià, “*un forn per fer teule y raiole a mijas*”, que té al sector de l'Arboçar, del veí terme d'Avinyonet. En el contracte s'estipula que els dits arrendataris havien “*de fer coure e de fornir y desenfornar*” cinc o sis fornades l'any, a llurs despeses. I dit Miquel Mestre, arrendador, els “*promet de tallar y*

⁸⁸ 6-12-1541, cont. arrend. d'un tros de bosc de la rectoria de St. Pere de Lavern, situat a la Pinyola; el rector es reserva la llenya grossa, i el dret de prendre puntals per emparrar els ceps: “y que puga prendre *pontals per las parras*, los que aurà mester” (APL, M-1536, f. 67v-68r, 240).

⁸⁹ 1567, declaració de Pau Rosell, de les Codines (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 19v-20v).

⁹⁰ 30-12-1536, (APL, M-1536, f. 4v, 24).

⁹¹ 28-5-1540, (APL, M-1561, f. 134r).

portar toute la lenia y tota la terre a despessas sevas".⁹² Quatre anys més tard, trobem un dels dits rajolers, Pere Gibert, treballant al forn de Macià Carbó, de Puigfedó (1540): "*en Pera Gibert, raioller, qui està al forn del sènyer en Macià Carbó*".⁹³

Troblem també un forn de calç en terres d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm, (1565). Bartomeu Mateu, tutor i padastre dels fills de dit Antoni Carbó, reconeix haver rebut diferents imports per la venda de talls, o sigui, de certes quantitats, del forn dels dits pubills Carbó.⁹⁴

I també forns de vidre al terme de Subirats, com comentem en un altre apartat, pel funcionament dels quals es necessita molta llenya.

Per encendre tots aquests forns, es pot fer servir tota mena de fusta i brossa. Entre la millor "llenya de forn" hi ha la de fusta d'alzina i de roure, provinent bàsicament de les podes i dels aixolls, o de les talles. A vegades sovintegen els furts de llenya per aquesta utilitat.⁹⁵

En el contracte d'arrendament del "forn del vidre de Monistrol", Pere Surià (1557), com a procurador dels arrendadors, els senyors de Rocabertí, amos de la quadra de Monistrol, es reserva el dret d'escollir el lloc on l'arrendatari,

⁹² 30-12-1536, (APL, M-1536, f. 4v, 24).

⁹³ 28-5-1540, bateig de Pere Montserrat: "*Fonch padri en Pera Gibert, raioller, qui està al^b forn del sènyer en Macià Carbó.*" (APL, M-1561, f. 134r).

⁹⁴ 18-3-1565, encant d'Antoni Carbó II, St. Joan Salerm. "*Item he rebut del sènyer en Pau Vandrell, del Gorner, un ducat per talls a pressa del forn dels pubills, lo qual he rebut jo Bartomeu Mateu. Dich I liura IIII sous. Item he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, vint sous del sènyer en Jonot Mestra, del Gorner, per talls a presa del forn de dits pubills. Dich I liura. Ítem he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, quinze sous del sènyer en Lorens Ferran, de la Granada, per talls a pressa de dit forn dels pubills. Dich XV sous. Ítem he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, del sènyer en Gabriel Martí, del mas Scardó, deu sous per talls. Dich X sous. Ítem he rebut del sènyer n'Esteva Mateu, de Sancta Fe, dos sous y mig per una càrrega de talls. Dich III sous VI diners.*" (APL, M-1561, f. 62r-63r).

⁹⁵ 1580, processos judicials, Miquel Miró, de la Rovira, contra Pau Grasas, llenyataire, acusat de prendre-li llenya d'un bosc: "*En Pau Grasas: devia ésser sobre migdia traginava jo de un matxo y de un burro llenya de forn los quals carregui a un bosch de la heretat del doctor misser Llaurador de la prnt vila y quant men tornava tenint la una carrega ques decantava a la una part per igualar-la, tallí un raboll o alsineta petita de un bosch que després me han dit que era de la heretat den Miró de la Rovira... Miquel Miró: (...) temia molt que ell volia ésser la perdició del meu bosch, per lo que me'n ha tallat més de dos-centas socas de alsinas, y en lo punt lo dit Grasas posa ma a un padrenyal que aportava y tenint-lo en la una mà y en la altra la destral que tallava la llenya arrematè devers de mi y jo per lo que tenia notícia que devers St. Pere Molanta havie mort un home que era amo de un bosch que dit Grasas robava llenya, y també que a nan Colomer de la Pineda, pagès del present terme, li tirà una padrenyalada que si traia lo hauria mort trobant-lo que li robava llenya també de un bosch*" (AHCVP, processos judicials, P-XVI-I-24).

Antoni Fàbregues, podrà fer llenya, dins dita heretat, però on dirà dit arrendador: “que ell (l’arrendatari) té de pendre la llenye allà on lo dit Pere Surià lo dirà en la heretat de Monistroll”.⁹⁶

Determinades activitats artesanals també consumeixen llenya: escalfar les olles dels alambins per destil·lar aigües que trobem en alguns masos, o les activitats relacionades amb el treball del metall: ferrers, calderers, etc. A Sant Sadurní trobem diferents ferrers, però els documents no citen cap farga o ferreria al terme de Subirats. No obstant, n’hi ha una en funcionament al terme veí de Gelida, d’arrels medievals.⁹⁷ Al maset de la Salada, amb bosc i aigua abundant, documentem un calderer provinent de Mallorca, Guillem Montserrat (1561), que disposa de forn i diferents estris per treballar.⁹⁸ I també hi ha una forn al mas d’Antoni Carbó II, de Sant Joan Salerm (1565).

3. Les carboneres

La transformació de la llenya en carbó vegetal es fa per mitjà de les carboneres. I la fusta d’alzina és la més adequada. La documentació consultada deixa constància d’aquesta pràctica en la toponímia de la zona al llarg del segle XVI i XVII.

⁹⁶ 7-11-1557, cont. arrend. del forn de vidre de Monistrol d’Anoia (APSS, M- 1550-1613, f. 258v).

⁹⁷ La ferreria de Gelida s’estableix el 20-2-1264 per Guillem II de Cervelló, sr. del territori (Arxiu Parroquial de Gelida, Pergamí núm 4). En data de 6-9-1556, el sr. de Gelida dóna en emfiteusi les ferreries del castell de Gelida als parroquians i a la Universitat de Gelida, amb la condició que el senyor i els seus successors *donessen ferrer abte i ben expert per fer tots els instruments de ferrer*”, o sigui, que el ferrer *“face, calce y adobe a quiscú de dits parrochians los instruments dels quals usen per a la agricultura y altra qualsevol instruments abtes per a dita agricultura”* i que *“faci tenalles y l’armer per als orellans dels aradres, com los predecessors farrés en dita ferreria o an acostumat fer”*. Aquestes feines consisteixen en *“adentar les fals y corbelles, y fer de nou destrals y legons, y calçar dits destrals y legons, y adobar tots he qualsevol altres ferraments dels quals dits parrochians usen y són abtes per a la agricultura. E assò a quiscú dels dits parrochians donant lo tal parrochià lo ferro y carbó és menester per a fer o calçar o adobar, y pagant quiscú de dits parrochians cert cens quiscun any”* (Alfons Maynés, not. de Martorell. ACA-N-110-493, full solt entre els f. 199v-200r).

⁹⁸ 19-3-1561, inv. de Guillem Montserrat, calderer, nat. d’Artà, Mallorca, hab. a la Salada, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 4v-5v, 11).

En el bateig d'Eulàlia Milà, filla de Francesc Milà, pagès, de la Roca, de Lavern (1578), consten com a padrins Damià Milà i Eulàlia, muller d'Antoni Milà, tots del “*mas de la Carbonera*”, situat al terme veí d'Olesa de Bonesvalls.⁹⁹

També Jaume Batlle de la Pujada, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, arrenda una peça de terra anomenada “*la carbonera*”, a Joan Frumany, de Sant Pere d'Avinyó (1587).¹⁰⁰ L'arrendament de Jaume Batlle de la Pujada, on s'esmenta el topònim de *la carbonera*, ens permet constatar l'activitat de fer carbó al terme de Subirats, concretament a la parròquia de Sant Pere de Lavern, a l'últim quart del segle XVI. En aquesta mateixa parròquia, al mas de Peralba, el ferrer Joan Miquel, natural del Pla i habitant a la vila de Sant Sadurní, reconeix tenir “una carbonera apilada sens còurer, la qual és en la eretat d'en Surià de Peralba” i “carbó en la eretat d'en Surià, cuit, sent cinquanta portadoras poch més o manco”.¹⁰¹ Per tant, el carbó que fa servir al seu taller per encendre el foc i treballar el ferro procedeix de les carboneres de la mateixa localitat, en aquest cas de les que es fan al mas de Peralba.

Poca cosa podem dir més, tret d'algun carboner que documentem, concretament un a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, Bernat Vidal (1632), natural de Ripoll.¹⁰²

A Sant Sadurní, el ferrer Joan Miquel (1661) té al mas de Peralba “una carbonera apilada sens còurer” i “cuit, sent cinquanta portadoras poch més o manco”. Pel seu ofici de ferrer, ha d'utilitzar carbó per la fornal. Entre les seves eines de ferrer, hi ha “una pala de posar carbó a la fornal”.¹⁰³

⁹⁹ 10-12-1578, bateig de Joana Eulàlia, filla de Francesc Milà, de la Roca, de St. Pere de Lavern, i Montserrat, muller d'aquell. Fou batejat per Francesc Mestre, pvre, rector de St. Pere de Lavern. Padrins: Damià Milà, pagès, i Eulàlia, muller d'Antoni Milà, pagès, tots del mas de la Carbonera, de la pr. d'Olesa de Bonesvalls (APL, M-1561, f. 150r, núm 618).

¹⁰⁰ 23-9-1587, cont. arrend. de dues peces de terra de Jaume Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern, a Joan Frumany, de St. Pere d'Avinyó (APL, M-1586, f. 12r, núm 59).

¹⁰¹ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, ferrer, nat. del Pla, el dia del seu òbit hab. a la plaça de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 49).

¹⁰² 26-6-1632, test. de Joan Figueras, pagès, d'origen occità, on Bernat Vidal ferma com a testimoni (APSP, Testament I, f. 129r-129v, núm 119).

¹⁰³ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

VIII.9. LES HERBES I LES PASTURES

[...] *Jo, Pere Asbert, de la Albareda, de la parròquia de Bern, loch a vós, Macià Capmany, tots de la parròquia de la Bern, totes les mies pastures de la mia heretat, tant de herms com de torens, he asò li loch de Sent Andreu primer vinent a un any, per lo preu de mia quartera de forment. (1545)*¹

Les herbes i les pastures constituïen un recurs important destinat a l'aliment del bestiar, i quan resultaven insuficients, pel motiu que fos, s'havien d'arrendar. A la zona de la Catalunya Vella, de domini del mas emfitèutic, hi prevalia l'individualisme agrari. El pagès emfiteuta, propietari útil del seu mas, podia explotar, vendre o arrendar els boscos, erms i camps de la seva propietat, així com el dret de pasturar les herbes de les seves terres. Aquest fet explica que, tret d'algunes zones de muntanya, com els Pirineus, pràcticament a tot Catalunya predominés la propietat particular de boscos i pastures. En relació a l'espai, els boscos i pastures comunals acostumaven a ocupar una extensió relativament menor en comparació a la de propietat particular.²

A Catalunya, les ciutats i viles solien disposar d'herbes de reserva per a la carnisseria. En algunes zones, s'ha documentat que els espais comunals es

¹ 12-11-1545, cont. arrend. de pastures de Pere Esbert, de l'Albareda, a Macià Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 93r, 375).

² BRINGUÉ, J. M., I SANLLEHY, M.A. (2008): "Boscos, pastures i ramaderia", dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 171-233.

reservaven a la pastura del bestiar de la carnisseria, el qual bestiar estava destinat a la provisió de carn dels habitants de la vila i rodalies. Això era així al delta del Llobregat, al terme de Moià i a la zona de Vilafranca del Penedès. A més de la reserva de l'espai comunal, hi havia també el dret de rostoll. Se sap que aquest dret era preceptiu a Roda de Ter i a l'Anoia. També al Barcelonès, al Baix Llobregat i a Vilafranca del Penedès només el podia tenir el bestiar de la carnisseria de la vila.³

VIII.9.1. LES HERBES I PASTURES AL TERME DE SUBIRATS

Molta masos del terme disposaven de ramat, del qual el més comú era l'ovicàpid, com explicarem més endavant. Els contractes de masoveria i els d'arrendament d'herbes i rostolls ens donen a entendre la importància del bestiar pel període que estudiem.

El manual de 1536 ens informa de l'existència de carnisseria a la parròquia de Sant Sadurní, concretament en un document de l'any 1537, i l'ostenta la família Sapila, ciutadans honrats de Barcelona afincats a Subirats, com més endavant explicarem. Els Sapila tenen un hort de grans dimensions i corral de bestiar. Més tard, passa a mans de Francesc d'Argençola, el qual té també carnisseria al lloc anomenat "el pla de les carnisseries", de la parròquia de Sant Pere de Subirats.⁴ Aquest pla, conegut encara amb aquest nom, forma part de l'anomenat bosc del terme o muntanya del Comú, o sigui, del terme de Subirats. Aquest fet ens fa pensar que una part del bosc comunal de Subirats estava reservat al bestiar de la carnisseria del terme de Subirats.

L'extensió del bosc o muntanya del comú era important. Les dades més antigues de què disposem són les del cadastre de 1773, el qual dóna per aquell bosc 192 jornals, dels quals 128 jornals corresponien a les parròquies de Sant Pere

³ BRINGUÉ, J. M., I SANLLEHY, M.A. (2008): "Boscos, pastures i ramaderia", dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 171-233.

⁴ 26-3-1610, venda de la carnisseria de St. Sadurní als jurats de la Universitat de Subirats (AHCVP, SA, P-BE, 1609-1610, f.45r-47v).

de Subirats, Sant Pau d'Ordal i Sant Pere de Lavern, i 64 jornals a la parròquia de Sant Sadurní. Entre les quatre parròquies, aquella muntanya tenia 54 jornals de bosc de segona qualitat, 74 jornals d'erm i 64 jornals pedregós.

Amb anterioritat, les respostes al qüestionari de Patiño per la parròquia de Sant Pere de Lavern (1713-1715), ens donen 47 jornals i 3 cortons de bosc de primera qualitat, format per alzines i roures; 500 jornals de bosc de segona qualitat, format per pins; i 204 jornals i 3 cortons de terra erma, considerada de tercera qualitat. En relació a les terres camps de primera, segona i tercera qualitat en rostoll, dóna 265 jornals.⁵

VIII.9.2. CONFLICTES PER L'ÚS DE LES HERBES, PASTURES I ROSTOLLS

La competència entre ramaderia i agricultura provocava conflictes generalitzats arreu de Catalunya. En molts llocs, amb les rompudes, es reduïa l'extensió de les pastures i les invasions de finques particulars per part de bestiar aliè podien arribar a l'Audiència. Hi havia ordinacions que regulaven l'època de l'any en què es permetia al ramat entrar a vinyes i sembrats a fi de no malmetre els conreus. Precisament, l'entrada als conreus i a l'horta estava badada al bestiar des de l'Edat Mitjana.⁶

La Universitat, per manament del batlle, imposava bans a terres i possessions, a instància dels seus propietaris, per impedir que cap pastor pogués entrar-hi a pasturar el ramat. El manament s'escrivia al llibre de la cort, i el ban es "cridava" pel missatger jurat o nunci, a les diferents places o parròquies.

Al Manual de 1536 de la parròquia de Sant Pere de Lavern trobem 7 bans fets en diferents terres i possessions del terme de Subirats: 6 bans són a la

⁵ Respostes de Jaume Batlle de la Pujada i Francesc Milà de la Roca, de St. Pere de Lavern, al qüestionari general de José Patiño, intendent general de Catalunya, per la parròquia de Sant Pere de Lavern, mutilat, escrit de mà de Josep Miracle, rector de l'església de Lavern. El document no està datat, però es pot situar entre 1713-1715, amb un petit marge d'error (APL, papers solts, s-XVIII).

⁶ Veg. VILAR, P. (1966/1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, 3 vol., Barcelona: Edicions 62, capítol "Pastura i closa", p. 245-253, seguint Carrera Pujal.

parròquia de Sant Pere de Lavern, dels quas 3 són a les terres de Miquel Mestre I de Rocamora (1-10-1536), (28-2-1542) i (16-3-1545);⁷ i 1 respectivament a les de Joan Llobet de Fontclara (3-8-1539), Pere Font del mas Font (18-9-1539) i Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (2-11-1539).⁸ En trobem 1 i a les terres de Joan Mir de Vilarnau, quòndam, de la parròquia de Sant Sadurní, fet a instància de Bartomeu Forés de la Foradada, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, curador dels béns d'aquell (11-8-1538, 149).⁹

El ban es dictava amb la finalitat de preservar els cultius, bé fossin de vinya o sembrats. També pot imposar-se ban sobre els erms. El 1538, es crida ban “en les teres e posecions... tant ermas com coltives” de Joan Mir, de la parròquia de Sant Sadurní.¹⁰

No obstant, els bans no sempre eren respectats. Les ordenances municipals sancionaven els propietaris de ramats que envaïen terres particulars a les èpoques vedades, o sigui, sota la imposició de ban. Un dels documents del manual de 1536 dóna informació del valor en metàl·lic d'aquestes sancions. El 1539, en la crida de ban sobre les terres de Joan Llobet, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, la pena que s'imposa per no respectar el ban és de 5 sous de dia i 10 sous de nit. “de V sous de dia e X de nit”.¹¹ En tres dels altres documents de crida de ban es fa referència, només, al ban acostumat.¹²

La multa podia incrementar-se per diversos factors, com el de la nocturnitat, o sigui, entrar de nit en terres d'altri a pasturar el ramat. Segons Bringué i Sanllehy, aquesta infracció podia doblar o triplicar les quantitats imposades per una infracció diürna.¹³

⁷ (APL, M-1536, f. 4r, 20), (APL, M-1536, f. 70v, 260), (APL, M-1536, f. 86v, 351).

⁸ (APL, M-1536, f. 20v, 73), (APL, M-1536, f. 22r, 84), (APL, M-1536, f. 23r, 89).

⁹ (APL, M-1536, f. 38v, 149).

¹⁰ (APL, M-1536, f. 38v, 149).

¹¹ 3-8-1539, crida de ban en les terres de Joan Llobet de Fontclara (APL, M-1536, f. 20v, 73): “*fonc cridat ban en totes les terres y posesions de dit Lobet, so és ban de V sous de dia, e X de nit, per en Mateu, misatge jurat de nostra cort*”.

¹² Trobem escrit: “fonch cridat ban ecustumat” (APL, M-1536, f. 22r, 84); “ban acostumat” (APL, M-1536, f. 23r, 89); i “so és lo ban acostumat” (APL, M-1536, f. 70v, 260). En els altres tres documents restants no s'especifica cap quantitat.

¹³ BRINGUÉ, J. M., I SANLLEHY, M.A. (2008): “Boscós, pastures i ramaderia”, dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 217.

A Subirats trobem enfrontaments entre pagesos i pastors que envaeixen les finques d'aquells amb els seus ramats, de dia o de nit, i que es denuncien a l'Audiència.

En un procés judicial de 1614, en Domènec d'Espiells, de la parròquia de Sant Sadurní, denuncia a la cort del batlle de Subirats una incursió nocturna de bestiar a les seves terres. Explica “que en lo alsinar de casa sentien bastiar”, entre “las deu y las onze hores de la nit”. Tres dels seus homes indagaren que el corral d'Alfons Duran, d'Espiells, estava obert i identificaren el pastor d'aquell que pasturava un ramat de moltons a l'alzinar i la roureda de dit Domènec. Avisaren dos homes de casa d'en Mir, jurat de la parròquia de Sant Sadurní, per prendre el bestiar i tancar-lo al corral. En la declaració d'un mosso de dit Domènec, llegim:¹⁴

es fama pública per lo present terme que lo dit Duran en la nit després de haver tancat lo bestiar acostume de tornar-lo a tràuer del corral y li fa pesturar per totes las terres de altri y los fa manjar las aglans de las alsines y reures dels altres, y en lo terme de Sobirats hy ha molta gent que se'n queixe.

Els conflictes per l'ús de les herbes podia generar agressions violentes que els afectats denunciaven al fisc. El 1597, Pau Busquet, pagès de la Granada, denuncia a la cort del batlle de Subirats i al representant del fisc reial, al pagès Pau Martí del mas Escardó i a Joan Cartró, mosso de dit Martí, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, per haver trencat les treves que hi havia entre ambdues parts sobre les herbes de les terres de Francesc Fossalba. Dit Martí, que anava armat, obligà al pastor de dit Busquet a treure el ramat de borregues de dites terres, les quals linden amb una masia de dit Busquet, “perquè pretenia que les erbes eren sues”, i juntament amb dit Cartró, amenaçaren a dit Busquet amb pedrenyals i li llençaren pedres. El fet que estessin en treves, demostra que la lluita pels drets de dites herbes ja durava de molt abans.¹⁵

La següent denúncia a causa de l'envaïment d'una vinya per part d'un ramat no devia ser un cas aïllat. El 1606, Eulàlia Notó, muller de Jordi Notó,

¹⁴ (AHCVP, GB, Judicial, P-XVII-19, núm 40).

¹⁵ 1597 (AHCVP, MB, P-XVI/CRIM-32, f. 1r-4v).

mestre de cases de la parròquia de Sant Sadurní, davant la cort de Gabriel Carbó, batlle de Subirats, el fet que el pastor de Mateu Mir, que es diu Sabater, pasturés el ramat dins una vinya del seu marit, en la qual aquest tenia ban cridat. L'esmentada Eulàlia denuncia el pastor perquè, en voler treure el bestiar amb el mànec de l'escombra, aquell li “donà una bastonada de sobre la cuxa, que està tot inflat y morat”.¹⁶

L'increment de la superfície conreada feia disminuir la superfície de pastures i boscos. A la vegada, aquesta reducció feia disminuir el nombre de caps de bestiar. I el bestiar era imprescindible per adobar la superfície agrícola que anava en augment. Precisament per la importància dels fems, en alguns contractes d'arrendament de pastures i herbes es fa constar l'obligació del ramader-arrendatari de tancar el seu bestiar al corral de l'arrendador uns determinats dies a l'estiu i a l'hivern. Aquestes obligacions impliquem femejar el terreny. Per exemple, quan Josep Martí (1689) de la Talalla empenyora les herbes de la seva heretat a l'hereu Jaume Almirall de Figarola pel preu de 50 lliures, es pacta “que dit Jaume Almirall aja de tancar lo bestiar al corral de dit Martí un mes al estiu y altre mes al iverm”.¹⁷

VIII.9.3. LLOGUER DE LES HERBES

Tenim poques referències a lloguers d'herbes. Joan Mestre (1580), de Rocamora, reconeix que en Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, li deu 30 sous, equivalents a 1 lliura i 10 sous, pel lloguer de les herbes per un any.¹⁸ Pere Esbert (1545), de l'Albareda, arrenda a Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, totes les

¹⁶ Citem un fragment de la denúncia: “Señor balle. Diumenge propasat que contàvem als vynt-y-nou del present mes de octubre, jo viu de casa de mon marit un bestiar dins una vinya de mon marit, en la qual dit mon marit té ban cridat, y quant fuí allí viu que era lo pastor y lo bestiar de Matheu Mir, qui-s diu Sabater, y jo, ab lo mànec de la scombra volguí tràurer lo bestiar de la vinya, y lo dit pastor leshores, sens més ni més, me donà una bastonada de sobre la cuxa, que està tot inflat y morat” (AHCVP, Miquel Bartomeu, judicial, P-XVII-8, núm 41).

¹⁷ 4-9-1689, empenyorament d'herbes de Josep Martí, de la Talalla, a Jaume Almirall, de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 126v, 561).

¹⁸ 4-5-1580, test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76): “Primo me deu en Mestra, de Sant Saturní, trenta sous per les erbes me atya logades per un any. Dich 1 liura X sous”.

pastures de la seva heretat, tant d'erms com de torrents, durant un any, pel preu de mitja quartera de forment, amb la condició que dit Esbert no pugui treure dit bestiar "tant en temps de pluja com de altre temps", només dels guarets en temps de pluja. L'arrendador, en cas que tingués bestiar, es reserva el dret de "pasturar en les dites terres a son plaer".¹⁹

A vegades, el dret de pastura és a causa d'un debitori. En un acte de concòrdia de 1539, Antoni Capmany i Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, reconeixen deure a Francesc Martí, de la Talalla, 13 lliures i 8 sous, d'un préstec gracios per dos anys. Convenen que durant aquests dos anys, Francesc Martí podrà pasturar les herbes de les terres de dits Capmany, i fer servir llur corral pel bestiar. Passat aquest temps, haurà de deixar dites herbes i corral i podrà forçar dits Capmany a tornar-los els diners prestats. El debitori es cancel·la el 1546.²⁰

VIII.9.4. ELS PRATS

La documentació parla de peces de terra situades en llocs anomenats "prats". Entre altres, Gabriel Miquel (1567), de Santa Fe, posseeix una peça de terra de 3 jornals situada dins la parròquia de Lavern, entre els límits de mas Escardó i mas Cartró, al lloc dit "*lo prat*" (*apud locum dictum lo prat*). No es diu res sobre si dita peça de terra és culta o no, només que està situada en un lloc dit "lo prat". D'altra banda, el cens que es paga per dita peça de terra no està gravat amb cereals o aviram, sinó amb una quantitat monetària, concretament es paga un cens de 12 diners. Tot i que els documents no ho diguin, i que els censos no ens ajudin a aclarir-ho, pot ser que aquestes peces de terra situades en aquests llocs dits "prats", ja haguessin deixat pas a terres de conreu, tendència que Jaume Vilaginés troba al Vallès ja en el segle X. No obstant, pot ser que aquestes peces de terra es dediquin a la pastura de la ramaderia, especialment d'ovicàprids, tenint en compte

¹⁹ 12-11-1545, contracte d'arrendament de pastures de Pere Esbert, de l'Albareda, a Macià Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 93r, 375).

²⁰ 5-9-1539, debitori i concòrdia entre Antoni i Macià Capmany, de St. Joan Salerm, i Francesc Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 21v, 80); 4-7-1546, cancel·lació del debitori (APL, M-1536, f. 21v, 81).

el paper destacat d'aquesta en l'economia d'alguns masos en el segle XVI. El 1509, Antoni Llopart ven a Daniel Guilera, pagès natural de Sant Cugat Sesgarrigues, el *mas de la Rovira* juntament amb dues peces de terra: una de 10 jornals dita “el bosc”, alou de l'església de Sant Pere de Subirats, de cens 4 sous, i una altra de 12 jornals dita “*el prat de Santa Maria de Vilarnau*”, alou del benefici de Santa Maria de Vilarnau, de cens no precisat.²¹ Aquell prat, a inicis del segle XVI, es dedica a la pastura, o bé a altres cultius.

A fora la muralla de Sant Sadurní, rodejant la vila, hi ha diferents camps, vinyes i horts, i un sector gran dit “*lo ferraginal*”, nom que prové de la seva dedicació al cultiu de ferratge i a la pastura, des de temps medievals, i que al segle XVI es dedica també a altres cultius. Trobem que al segle XVI s'hi construeixen cases, com la de Lluç Mir, un fill cabaler de Joan Mir del molí de Vilarnau. Aquell ferraginal és alou del cavaller Pere de Barbarà, com consta en els límits de la casa de Jaume Balle, de Sant Sadurní, dins el capbreu de Subirats de 1567: “*ab oriente in ferriginali magnifici Petri de Barbara ubi nunc est constructa quodam domus d'en Mir*”.²² La casa, per tant, ja està fabricada el 1567. A l'oest de dita casa, hi ha un solar que és d'en Fajol, que abans era el corral de dit Pere de Barbarà: “*ab occidente in honore d'en Fagol qui solebat esse ovile dicti magnifici Petri de Barbarà*”. Tant el ferraginal com el corral de Pere de Barbarà demostra l'activitat ramadera que hi havia a la vila. A això, cal afegir el gran hort i la carnisseria de la família Sapila, ja existents abans de 1537.²³

²¹ Acte fet a Vilafranca, 30-12-1509, esmentat dins (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 15v-17r).

²² Aquesta referència consta a l'est de la casa de Jaume Batlle, de la vila de St. Sadurní; 1567, declaració de Jaume Batlle (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r).

²³ En relació a la carnisseria de St. Sadurní, veg. el capítol X. *L'alimentació*, p. 1515, concretament l'apartat X.2.2. *La carn*, p. 1532 d'aquest treball de tesi. Aquella carnisseria, propietat de la família Sapila, disposava de bestiar propi.

VIII.10. EL BESTIAR

*Ítem duas baccas de pèll vermell
lauradores, de temps de dotze anys, poch
més ho mancho [...]. (1562)¹*

Un estudi sobre la societat i l'economia agrària pels segles XVI i XVII no pot deixar de banda el bestiar. La cria de bestiar és un component important de l'economia pagesa. Normalment els masos del terme de Subirats estan proveïts de bestiar divers. La relació del tipus d'animals que s'hi troben inclou: *bestiar boví*, *bestiar de llana o ovis*, *bestiar equí*, *bestiar porcí* i *bestiar de ploma o aviram*.

El bestiar es una font de riquesa indispensable: proporciona aliment (ous, carn, llet), ajuda en les feines del camp i tracció (bestiar boví i equí), i també adobs per la terra.

Com recorda fra Miquel Agustí (1617), en el seu *Llibre dels secrets de Agricultura, casa rustica y pastoril*, “la major part de la utilitat del pare de família de la casa rústica consisteix en lo nodrir bestiar”.² Les dades que el nostre treball aporta subratllen la importància de la cria de bestiar a la zona. Les quantitats de caps de bestiar (bàsicament boví, ovis i porcí) que trobem poden suposar una font considerable d'ingressos en el conjunt de l'explotació d'alguns masos de la zona pel període estudiat.

¹ 3-2-1562, inv. de Vicenç Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 15r-16r, 34).

² AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, p. 172.

Per la seva anàlisi, recorrem bàsicament als inventaris postmortem que hem consultat de la parròquia de Sant Pere de Lavern, que en total són 27 inventaris. Alguns d'aquests inventaris estan seguits de l'encant públic dels objectes, com els de Guillem Montserrat de la Salada (1561) o el d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565). També robem alguns documents de compravenda de bestiar.

Els inventaris són especialment importants pel detall dels objectes i productes que hi ha a les dependències de les cases, així com del bestiar. L'ús d'aquest tipus de registre o documentació notarial és habitual per analitzar el tipus de bestiar a l'època moderna.³

Partim d'una mostra també de 54 deutoris de compravenda de bestiar, tots del manual de 1536 de la parròquia de Sant Pere de Lavern. D'aquests deutoris de bestiar, 47 són de bestiar de tir, 5 de bestiar ovicàpid, 1 de bestiar porcí i 1 d'un perdigot.

Els encants i els documents de compravenda proporcionen una idea de quin pot ser el preu de venda del bestiar, almenys de forma orientativa.⁴ Tot això, sense oblidar les possibles dificultats que podem trobar a l'hora de fer servir aquest tipus de documentació, com la falta de precisió, oblits, arrodoniments, etc., en els inventaris. Això ens fa actuar sempre amb un marge de prudència a l'hora de fer possibles interpretacions.⁵

Els documents acostumen a esmentar el color del pèl, una de les característiques diferencials dels bòvids i dels èquids. A vegades també s'acostuma a distingir l'edat, normalment dels bòvids i èquids, però també es

³ La historiografia francesa és pionera en la utilització d'aquest tipus de registre notarial. Destaquem les aportacions de Goubert, Jaquard, Moriceau i Boehler, entre altres. A casa nostra, mereix una especial atenció el treball de Pere Gifre per la província de Girona. Veg. GIFRE, P. (2009): *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1720). Vol. 1*. Girona: Universitat de Girona. Tesi de doctorat.

⁴ En el cas dels documents de compravenda, no podem saber si les quantitats monetàries que consten són el preu real de venda, o si inclouen algun tipus d'interès de forma encoberta. No és el mateix pagar el deute al comptat o a terminis. En aquest segon cas, entrem en el món del crèdit i el preu pot incloure algun tipus de plusvàlua. En relació a això, veg. el treball de PADRÓS, J. A. (1997): "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)", a *Recerques*, núm 35, p. 7-25.

⁵ A vegades, el notari no és prou precís a l'hora de fer la relació del bestiar. Per exemple, quan a l'inv. de Pau Miquel (1606), del Gorner, es diu "sinquanta y tres bovers", sense concretar si es tracta de vedells, braus, o el conjunt entre vaques i vedells.

donen referències sobre els ovicàprids. ferrer, hi ha “una pala de posar carbó a la fornal”.⁶

És convenient dir que els delmes per la carn havien esdevingut un motiu de renda senyorial important al terme de Subirats, com ho demostren els documents consultats. En el capbreu del 1567, Macià Carbó de Puigfedó, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, reconeix a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, que li ha de pagar el delme de tots els fruits, inclòs el delme de la carn (carnalagio) del bestiar, llana, formatge, ovelles, gallines, cabres i porcs que es crien al mas:⁷

et recognosco vobis que facio et presto as facere et prestare teneor vobis et vestris in his successoribus decimam omnium fructum ex dictis petiis terre provenientium fideliter atque bene nec non teneor facere et prestare decimam de carnalagio vobis et vestris sec licet de lana, caseis, agnis, pullis, hircus et porcellis si in dicto meo manso nutrient.

A continuació, analitzem el tipus de bestiar que trobem a la parròquia de Sant Pere de Lavern a partir bàsicament dels inventaris que formen part de la mostra que estudiem, concretament 15 per al segle XVI i 12 per al segle XVII, així com dels 54 documents de compravenda de bestiar que hem trobat en el manual de 1536 per aquella mateixa parròquia. El resultat d'aquest estudi pot generalitzar-se a les altres parròquies del terme de Subirats, salvant algunes diferències numèriques.

VIII.10.1. BESTIARI BOVÍ

El bestiar *boví* està integrat pel conjunt de bous, braus, vaques, vedells i vedelles. L'exploració del *bestiar boví* no era molt nombrosa, tenint en compte les condicions climàtiques de la zona, més favorables al bestiar oví i caprí. No

⁶ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, de St. Sadurní (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-4v).

⁷ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu 731, 1567, f. 95r).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

obstant, hi ha criaça de bòvids. Es pot indicar l'edat, el color del pèl i en alguns casos la seva raça o procedència.

A vegades, es fa referència a l'edat dels bòvids. Per exemple, hom distingeix entre bous joves i vells. Entre els que mamen, s'utilitzen els diminutius vedellet i vedelleta, sense detallar el temps, o bravet d'un any, com els que trobem al mas de Puigfedó (1565), com anirem veient.

En relació als inventaris de la mostra, trobem un total de 3 vaques criadores, 4 braus i 4 vedells. I, sense especificar, 53 "bovers". En relació al color del pèl, només s'especifica el color del pèl de la vaca criadora de Vicenç Alavedra de la Talalla (1562), que és de color vermell.

És en l'inventari de Pau Miquel (1606), del Gorner, on trobem el nombre més elevat de bestiar boví: 53 caps comptats de manera conjunta sota el nom de "bovers", sense que es concreti el nombre de vaques, vedells o braus. Pau Miquel els té guardats al corral d'en Rosell, del mas de Persona, de Lavit, potser lliurats en algun tipus de contracte agropecuari. Aquesta quantitat de bestiar ens dóna una idea del poder adquisitiu de la família Vendrell del Gorner.

Jaume Carbó de Puigfedó (1586) té un parell de vaques amb un bravet d'un any, un vedellet i una vedelleta al mas Oliver, de la seva propietat, i un parell de braus a casa d'en Fosalba. Tenim documentada la família Fosalba com a masovers del mas de la Talalla.⁸

A l'inventari dels béns de Vicenç Alavedra, del mas de la Talalla (1562), a més de les 2 vaques de pèl vermell "lauradores", de dotze anys aproximadament, hi trobem 1 vaca de pèl vermell "criadora", de quatre anys, amb 2 vedells o braus de mig any, els quals vedells estan a mig guany a casa d'en Bertran, del terme de Foix, i són venuts a en Salvador Arloni, d'Esparreguera, per 31 lliures i 10 sous.

Les tres vaques de Vicenç Alavedra són de pèl vermell. Amb aquestes dades, podem interpretar que les dues vaques de 12 anys, al no ser criadores a causa de la seva edat i a l'escassa o nul·la producció de llet, passen a ser

⁸ Trobem Damià Fosalba, nat. de Manuelles, terme de Collbató, de l'abadia de Montserrat, el qual fa test. l'11-8-1575 a Lavern (APL, M-1570, f. 78v-79r, 172). El 1569. És moliner, hab. al Molí de Raïm, de Sta. Maria de Lavit; el 1575 i 1576 habita al mas de la Talalla, com arrendatari. Està casat amb Beneta, i fa hereu el seu primogènit Francesc Fosalba. En relació a l'any de l'inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó (1586), pot tractar-se de Francesc Fosalba.

utilitzades com a vaques llauradores. El color del seu pèl ens pot fer pensar que les tres vaques poden estar unides per vincles de consanguinitat, potser d'aquí la coincidència del seu color. Pot ser que en el moment del part d'una vaca, la seva cria femella es destini primer a ser criadora, i després, quan ja no pot criar, a ser llauradora. Les vaques criadores són molt valorades per la seva producció de llet, un dels aliments imprescindibles de l'alimentació, principalment dels nens, i per l'obtenció de formatge, mantega i mató. Aquesta varietat de productes que genera converteixen les vaques criadores en una font d'aliment familiar, i a més permet de vendre l'excedent al mercat local. D'aquesta manera, la possessió d'una o varies vaques criadores proporcionen una font d'ingressos per a la família. No és aventurat pensar que quan una vaca, per la seva edat, doni menys llet, o gens de llet, passi a convertir-se en una vaca llauradora.

Analitzem el bestiar boví amb la funció de tracció dins l'apartat del bestiar de tir, que presentem a continuació.

VIII.10.2. BESTIAR DE TIR

Un tema molt important és conèixer el tipus de bestiar de tir. El bestiar de tir –anomenat també de bast– compleix la funció de tracció i de treball al camp. En aquesta categoria incloem el *bestiar boví*, amb els bous i les vaques “lauradores” ; el *bestiar equí*, o de peu rodó, integrat per: bestiar mular –muls, mules i matxos–; bestiar asiní –ases (també burros o rucs) i someres (la femella de l'ase)–; i bestiar cavallí –cavalls o rossins, egües i poltres–. Aquests animals eren utilitzats per llaurar la terra, trepitjar les espigues de blat i estovar la palla. En el quadre següent, exposem el bestiar de tir que hem localitzat en la nostra documentació:

Bestiar de tir	Bestiar boví	Bous, vaques llauradores	
	Bestiar equí	Bestiar mular	Muls, mules i matxos
		Bestiar asiní	Ases i someres (burros i burres)
		Bestiar cavallí	Cavalls o rossins, egües poltres, ases i someres

Quadre 67. *Tipus de bestiar de tir.*

El bestiar de muls, mules, ases i someres és molt nombrós. En els debitoris de compravenda del manual de 1536, consten 11 mules, 3 ases i 5 someres. En canvi, trobem documentat un matxo, 2 egües, una de les quals és un poltre d'un any i dos mesos, i 2 rossins.

A continuació, parlem de cadascun d'aquests tipus d'animals de tir, i després els agruparem segons les possibilitats que tenen els masos dels nostres inventaris per llaurar la terra.

VIII.10.2.1. BOUS I VAQUES LLAURADORES

Dels 54 debitoris de compravenda de bestiar que trobem en el manual de 1536 de Sant Pere de Lavern, 47 són debitoris per la compravenda de bestiar de tir. De tots aquests casos, els bous és l'animal que més es ven, en 23 casos, seguit de les mules en 11 casos, les someres en 5 casos i els ases en 3 casos. En menor quantitat, trobem el rossí, en 3 casos, l'euga, en 2 casos, i el matxo en 1 cas. I entre els pagesos venedors de bous trobem especialment Miquel Mestre de Rocamora, Joan Font del mas Font, Bartomeu Cartró del mas Cartró de la Roca i Macià Carbó de Puigfedó. Per aquestes famílies, la venda de bestiar de tir suposa una font d'ingressos important.

El preu dels bous al mercat són certament cars. Els preus podien oscil·lar en funció de l'edat i estat dels bous. Entre altres, un bou sol podia costar 12 lliures el 1537.⁹ I una parella de bous es podia vendre a 21 lliures 14 sous el 1536;¹⁰ i a 18 lliures el 1540.¹¹ El parell de bous vermells de 6 i 7 anys d'Antoni Martí de la Talalla (1568) es venen a l'encant per 41 lliures 1 sou a Joan Olivella, paraire de Vilafranca del Penedès.

Per això, alguns pagesos tenien bestiar de tir a mitges. Pere Vendrell i Andreu Vendrell, del terme d'Avinyó, pacten sobre un parell de bous que tenen a mitges (1538). Andreu Vendrell deixa a Pere Vendrell el seu bou per tot l'any 1538, a canvi que dit Pere Vendrell li llauri dues peces de terra i formiguers a costa seva.¹² I altres pagesos lloguen el seu bestiar per llaurar terra d'altri. Per exemple, Jaume Carbó de Puigfedó, lloga dues vaques de pèl vermell per llaurar a Joan Ferrer, masover del mas Gabiol (1579).¹³ O s'ajuden en les feines del camp. Jaume Formosa (1626), pagès, d'Espiells, de Sant Sadurní, confessa deure a en Ràfols, de Sant Sadurní, "nou o deu dies de tragarar fems, a rahó quatre sous lo die", i diu que li ha llaurat, a dit Ràfols, un camp per sembrar.¹⁴

En els inventaris de la mostra que estudiem, trobem 18 bous i 5 vaques llauradores pel període comprès entre 1561-1669. En aquell mateix període, trobem 18 mules i 2 matxos.

Els inventaris consultats mostren com les arades estaven estirades per bous i mules en la seva major part, i en menor instància per vaques, com expliquem més endavant.

Alguns masos només disposen de bous per llaurar, com el mas Suau (1572) i el mas de la Creu (1576, 1634). Altres ho fan només amb vaques, com el

⁹ 5-3-1537, compravenda de bous (APL, M-1536, f. 5r-5v, 27).

¹⁰ 5-6-1536, compravenda de bous (APL, M-1536, f. 1v, 6).

¹¹ 12-2-1540, compravenda de bous (APL, M-1536, f. 26r, 106).

¹² 18-3-1538 (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

¹³ 1-2-1579, lloguer de bestiar, Puigfedó (APL, M-1570, f. 124r, 326): "so és, que per vostre ús y mester pugau llaurar bé y onestament tant com vos volreu; y si llaurau per altri, me agau de pagar del loguer que guanyareu la tersa part; y més me agau de pagar duas quarteras de forment cada any, so és, una quartera per cada vacca".

¹⁴ 20-12-1626, test. de Jaume Formosa, pagès d'Espiells (APSS, Testaments 1585-1663, f. 115r-116r): "Més dec a n'en Ràfol, de St. Sadorní, nou o deu dies de tragarar fems, a rahó quatre sous lo die. Y jo he llaurat per lo sobredit Ràfol un camp en lo sembrar, de tinguda de tres jornals". En aquest cas, probablement es refereix al llaurar de mules.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

mas de Rocamora (1688, 1696). I d'altres ho poden fer tant amb vaques com amb mules, com el masover Vicenç Alavedra del mas de la Talalla (1562), o amb bous i mules, com Antoni Martí de la Talalla (1568), entre altres, com expliquem més endavant.

Hi ha masos en què no consta cap bou, vaca o mula, com el mas de Pau Palau de Sant Joan Salerm (1584), Pau Almirall de Figarola (1584) o Pere Font del mas Font (1584). Potser perquè llogaven el bestiar per llaurar, o el tenien a mitges amb algun altre, o perquè en el moment de fer l'inventari el notari no va trobar cap d'aquests animals en les quadres. També es fa estrany que no consti cap animal de tir en altres inventaris, com el de Marianna Carbó de Puigfedó (1638), una de les cases més grans de Sant Pere de Lavern, o el de Jaume Martí de la Talalla (1569), tenint en compte que el seu germà difunt, Antoni Martí (1568) tenia 2 bous, 2 mules i 1 ase.

En un inventari de Sant Sadurní, es fa referència a bous de raça mallorquina. Al mas Blanc (1575), de Sant Sadurní, se'ns diu que hi ha "un parell de bous

VIII.10.2.2. MULS I MULES

El muls i les mules són híbrids de l'ase i l'egua. El *matxo* (castellanisme) és un mul que resulta de l'encreuament del cavall i la somera. Tots ells són infecunds. Per la seva sobrietat i resistència -més que els seus progenitors-, són animals molt emprats a les feines del camp, per llaurar, i també per transportar càrregues, o treure aigua dels pous amb les sínies. Presenten la particularitat que poden transitar per llocs difícils i arriscats, llocs muntanyosos, i els camins i vies en mal estat.

Braudel fa notar que al segle XVI es produeix un augment bastant general del nombre de mules.¹⁵ Són els animals de tir que més abunden en els nostres inventaris, amb 18 mules i 2 matxos, seguit dels bous, en 18 exemplars.

En relació a les feines a bast o transport, en els inventaris apareixen una gran quantitat de “basts” i “albardes”, com hem comentat, que servien per tragar.

Els muls i les mules també es feien servir per muntar. En un debitori trobem la compravenda d'una mula amb una sella entre Francesc Martí, de la Torre, venedor, i Agustí Vagell, de Sant Cugat Sesgarrigues, comprador.¹⁶ La dita sella per la mula prova l'ús que es feia d'aquest animal com a muntura humana.

El color del pelatge dels muls i mules pot variar de tons que van del negre, blanc i gris fins al castany i rogenc. També s'indica el nom de pèl sard i de rata. En els inventaris que estudiem, consten 20 mules, de les quals 4 són de pèl negre, 1 de pèl blanc, 2 de pèl roig, 2 de pèl gris, 3 de pèl castany, 1 de pèl sard, 1 de pèl de rata, i 4 en què no es detalla. Trobem també 2 matxos, dels quals no es detalla tampoc el color del seu pèl.

En relació a l'edat, les mules més joves que trobem tenen mig any; en total, en trobem 3, de les quals 1 és d'Antoni Martí de la Talalla (1568), i 2 de Joan Mestre de Rocamora (1580). I la més vella que trobem té 25 anys, i pertany a Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565), la qual ja es veu que és massa vella per treballar al camp. Entre aquestes edats, trobem una mula de 6 anys, amb mig bast i albarda, que pertany a Magí Bas de Sant Joan Salerm (1681). Una mula entre 10 i 12 anys de pèl sard, de Pere Miquel del mas Escardó (1629). L'altra mula d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565) té 12 anys, igual que la de Pere Ribes de cal Ribes (1683), i una de les dues mules de Vicenç Alavedra de la Talalla (1562). Entre 12 i 13 anys és la mula d'estatura mitjana que té el masover Jaume Guilera de ca l'Escuder de Rocavert (1654), la qual es ven a l'encant per 12 lliures. Després en tenim una de 14 anys de pèl castany, propietat d'Isidre Batlle

¹⁵ BRAUDEL, F. (1953): *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Fondo de Cultura Económica, vol. I, p. 263-264.

¹⁶ 3-2-1545, debitori per compra de bestiar mular (APL, M-1536, f. 86r, 346): “una mula scoada, de pèl negre, que de vós he comprada y rebuda, ab una sella”.

de la Pujada. I entre 15 i 16 anys una mula de pèl de rata de Pere Miquel del mas Escardó (1629). Ja una mica més vella és l'altra mula que té Isidre Batlle de la Pujada (1657), de 20 anys d'edat. I d'una de les dues mules de Vicenç Alavedra de la Talalla (1562) es diu que és "coxa y molt vela que no pot fer res".

Després, en 4 casos no es detalla l'edat de les mules, 3 de les quals són de Jaume Carbó de Puigfedó (1585), i 1 de Magí Bas de Sant Joan Salerm (1681). Trobem 2 casos de matxos, dels quals es diu que un és vell, propietat de Magí Bas de Sant Joan Salerm (1681), del qual es diu que és vell; i Pere Ribes de cal Ribes (1683) té un altre matxo a mitges, del qual no es fa constar l'edat.

En molts casos, els jornals de llaurar amb mules es fa servir com a referència de l'extensió d'un camp. Per exemple, Francesca (1657), viuda de Miquel Mir, pagès, de Dalt de la parròquia de Sant Sadurní, deixa un camp situat a "les Clotes", a Vilafranca del Penedès, a Teresa Mir, néta seva, l'extensió del qual és "de dos jornals de mulas".¹⁷

En relació als preus, les mules també acostumen a ser animals cars. Les dues mules d'Antoni Martí de la Talalla (1568) es venen per 60 lliures al masover d'aquell mas, Sebastià Onyó. En relació als documents de compravenda, una mula de pèl blanc es venia a 26 lliures i 8 sous el 1541.¹⁸ I el 1579, per una mula sarda "ja diosa" es paguen 18 lliures.¹⁹

VIII.10.2.3. ASES I SOMERES, BURROS I BURRES

Els ases i les someres -anomenats també burros o rucs- són èquids semblants al cavall, però de dimensions més petites. Poden fer entre 80 i 160 cm.

Els ases i someres -de manera similar als muls i les mules- són animals de molt rendiment, tant per la seva gran resistència com per la seva longevitat.

¹⁷ 20-5-1657, test. de Francesca, viuda de Miquel Mir, pagès, de Dalt, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 137v-138r).

¹⁸ 5-4-1541, compravenda d'una mula (APL, M-1536, f. 61v, 219).

¹⁹ 18-1-1579, compravenda d'una mula, entre Francesc Artigues, comprador, i Jaume Batlle, venedor (APL, M-1570, f. 123r, 321).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Poden viure entre 30 i 40 anys, durant vint o més dels quals poden ser explotats com animals de càrrega.

En els debitoris de compravenda consultats, consten 3 ases, dos dels quals són negres i l'altre no es detalla. I consten 5 someres, de les quals només es diu que una és de color blanc i l'altra bruna.

En els inventaris consultats, trobem 5 ases i 3 someres. En 3 casos sabem el color del pèl dels ases: 1 és de color blanc i 2 de color negre. A l'inventari de Guillem Montserrat de la Salada (1561), hi ha dos ases, un de pèl negre, i l'altre blanquinós. I a casa d'Antoni Martí de la Talalla (1568), l'ase que s'hi troba és de pèl negre.

De les 3 someres esmentades, 2 es diu que són de pèl negre i de l'altra no es fa constar. La somera d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565) és de pèl negre, i també ho és la que té Jaume Carbó de Puigfedó (1586). En canvi, no sabem de quin color és la somera de Montserrat Forés de la Creu (1576).

En relació a l'edat, pel que fa als ases, només en 2 casos es diu que l'edat és de mig any, escrit "de mig temps"; es tracta de l'ase de Guillem Montserrat de la Salada (1561) i del d'Antoni Martí de la Talalla (1568). En un altre cas, també de Guillem Montserrat de la Salada (1561), només es diu que l'ase és "molt vell i dolent", sense especificar-ne l'edat.

I en relació a les someres, només en un cas es fa referència al seu temps, sense concretar-lo, amb els termes "ja molt vella", concretament la que té Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565).

Tampoc no es detalla l'edat dels tres ases i cinc someres que consten en els debitoris de compravenda.

També trobem en els inventaris de la mostra 5 burres i 2 burros. Són sinònims de someres i ases. Les edats oscil·len entre mig any (Miquel Guilera, de la Creu, 1634), 6 o 7 anys (Joan Mestre de Rocamora (1580), 9 anys (Isidre Batlle de la Pujada, 1657), 9 o 10 anys (Pau Miquel del Gorner, 1606). En 1 cas es diu que el burro és "vell", i és de Sebastià Romagosa de Rocamora (1696); i en 2 casos que la burra és "ja diosa", concretament la de Pere Miquel del mas Escardó (1629), i la d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1647).

En relació als preus dels ases i someres, aquests oscil·len segons l'edat i l'estat de l'animal. Per exemple, un dels dos ases de la Salada (1561), no sabem si el negre de mig temps o el blanc "molt vell i dolent", és venut a l'encant (1561) per 1 dobló, equivalent a 2 lliures i 8 sous.

VIII.10.2.4. COMBINACIÓ DE BESTIAR PER LLAURAR

En relació als animals de tir per llaurar, les arades poden estar estirades per bous, mules, vaques i ases. Els inventaris consultats mostren com les arades estaven estirades per bous i mules en la seva major part, i en menor instància per vaques.

Serra i Clota, en el marc temporal del seu estudi (segles XIII-XVI), i en la seva documentació recollida, troba que sempre es fa menció dels bous en les feines del camp al Collsacabra.²⁰ Per la seva part, Jaume Codina troba al segle XVI al Delta del Llobregat arades "de mula" i arades "de bou", donant a comprendre que els bous i les mules eren els animals que les estiraven habitualment. Tenint en compte la nostra documentació, en relació a la tinença d'animals de tir, i els respectius arreus, trobem diverses possibilitats per llaurar: a) masos només amb bous; b) masos només amb mules; c) masos només amb ases; d) masos amb vaques llauradores; e) masos equipats amb bous i amb mules; i f) masos equipats de forma variable amb bous, amb mules i amb vaques llauradores.

a) *Masos que llauren només amb bous*

Tenim informació de dos masos que llauren només amb bous. Són el Mas Suau (1572), amb un parell de bous i un parell d'arades de llaurar els bous

²⁰ SERRA i CLOTA, E. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. VIC: Editorial EUMO, p. 49-53: "Si bé G. Duby afirma que ja al segle XI s'introduïren millores en els tirants dels cavalls, el jou dels bous i la ferradura, en la nostra terra aquest fet no es produí fins a finals del segle XIV-XV, en alguns casos, i més extensament a partir del segle XVI. Així mateix, la substitució del bou pel cavall en les feines del camp no és recollida per la nostra documentació, ni tan sols les mules o someres són utilitzades per a aquesta feina, com es pot comprovar a través de les condicions imposades en els cont. arrend.s agraris, on sempre es fa menció dels bous".

guarnides, i un jou de bous. I la Creu (1576), amb un parell de bous, una arada de llaurar els bous guarnida, i un jou de bous.²¹ Anys més tard, al mateix mas de la Creu (1634), el masover continua llaurant amb un parell de bous i amb una arada amb el seu jou i axanguet.²²

A casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la vila de Sant Sadurní, hi ha “un jou de bou molt usat”, la qual cosa confirma que llauren amb bous.²³

Serra i Clota, en el marc temporal del seu estudi (segles XIII-XVI), i en la seva documentació recollida, troba que sempre es fa menció dels bous en les feines del camp al Collsacabra.²⁴

b) Masos que llauren només amb mules

Trobem masos que llauren només amb mules. A cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) fan servir mules per llaurar. Al mas hi ha dues estables, una de nova i l'altra de vella. A la nova, hi trobem dues mules, una de pèl blanc de 12 anys i l'altra de pèl negre de 25 anys; una somera, que es diu que és ja molt vella; un bast de burra molt dolent; dos coixins amb dos collars de llaurar usats, i un jou amb el seu axanguet de les mules ja dolent. A l'establa vella hi trobem dos estreps, un d'obrat i l'altre per obrar. Abans hem vist que hi havia dues arades, una de bona i l'altra de dolenta, i dues relles de ferro. La casa disposa també d'una carreta: “Ítem una carreta \bona/ ab les rodes ferrades y scala ab tot compliment”. Per fer-la anar, tant poden fer servir la somera com les mules que hi ha al mas.

²¹ 1-6-1572, inv. d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r, 49): “Ítem duas aradas de laurar los bous guarnides ab sos dentalls y tanalles y caveras”; 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Subirats (APL, M-1570, f. 88r-90r, 191): “Ítem una arada de laurar los bous bona y tota guarnida” (la Creu, 1576).

²² 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, de la Creu, pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris. i encants, documents solts, f. 1r-2v): “Ítem una harada bona y ab son jou bo, ab son axanguet” i “un parell de bous, lo hu és de tres anys y l'altre de [...]”.

²³ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-2v).

²⁴ SERRA i CLOTA, E. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. VIC: Editorial EUMO, p. 49-53: “Si bé G. Duby afirma que ja al segle XI s'introduïren millors en els tirants dels cavalls, el jou dels bous i la ferradura, en la nostra terra aquest fet no es produí fins a finals del segle XIV-XV, en alguns casos, i més extensament a partir del segle XVI. Així mateix, la substitució del bou pel cavall en les feines del camp no és recollida per la nostra documentació, ni tan sols les mules o someres són utilitzades per a aquesta feina, com es pot comprovar a través de les condicions imposades en els cont. arrend.s agraris, on sempre es fa menció dels bous”.

Pere Miquel (1629), de mas Escardó, té dues mules i una brida de mula, i una burra ja diosa de pèl sard. Han de llaurar una extensió de terra de 30 jornals “de guaret bo” al mas Escardó, i fora d’aquella hi ha 9 jornals més.

Jaume Guilera (1654), masover de Ca l’Escuder, té una mula; Isidre Batlle (1657), de la Pujada, en té un parell; Magí Bas (1681), de Sant Joan Salerm, té una mula i un matxo; Pere Ribes (1683), de Cal Ribes, té també una mula, i un matxo a mitges amb la casa de Magí Bas, sogre seu, o sigui, que pot tractar-se del mateix matxo.

c) Masos que llauen només amb ases

Hi ha masos on es llaura només amb ases. Al mas de la Salada (1561) feien servir ases per llaurar. Hi trobem “dos coxins de laurar molt dolents”, “un assa de pèl negre de mig temps” i “un altra assa blanquinós molt vell y dolent”, amb “un bast i una albarda usats”. Un dels dos ases es vengué al mestre Llorens, bainer de Vilafranca del Penedès, per 2 lliures i 8 sous en encant públic (1561).

d) Masos que llauen només amb vaques llauradores

Troblem masos que llauen només amb vaques. Com ja hem dit amb anterioritat, a l’inventari dels béns del masover Vicenç Alavedra del mas de la Talalla (1562), consta que hi ha dues vaques de pèl vermell “lauradores”, de dotze anys cadascuna aproximadament.

Miquel Causau (1584), treballador francès, habitant a cal Julià de Sant Joan Salerm, porta terra on hi té sembrat cereals, com ordi i forment, i també té terra plantada de vinya. Disposa d’una vaca i dues relles, la qual cosa confirma que llaura amb una vaca. La va comprar a en Vernet de la Ginebreda, de Castellví de Rosanes, i li deu 9 lliures per aquella compra.²⁵

A finals del segle XVII, continua havent-hi masos equipats exclusivament per llaurar amb vaques. Al corral de Francesc Romagosa (1688), propietari del

²⁵ 30-5-1584, test. de Miquel Causau, d’origen occità, hab. a St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 1r-2v, 212).

mas de Rocamora de Lavern, hi ha un parell de vaques, una arada i un jou, i a l'estable no hi consta cap altre animal.²⁶

e) *Masos que llauren amb bous i amb mules*

Tenim també informació d'altres masos que estan equipats per llaurar tant amb bous com amb mules. N'hem documentat dos. El mas de Puigfedó (1565) compta amb dos parells de bous, dos de joves i dos de vells, i tres mules, una de quatre anys i l'altra de set. Jaume Carbó de Puigfedó, lloga dues vaques de pèl vermell per llaurar a Joan Ferrer, masover del mas Gabiol (1579). Antoni Martí de la Talalla (1568) compta amb un parell de bous i un parell de mules, i una arada de llaurar amb mules i un axanguet de mules. Aquell mas també té un ase de mig any, el qual deu servir només com a bèstia de càrrega.

A Puigfedó (1586) sabem que hi ha tres mules, dues de pèl castany, de les quals una és de quatre anys i l'altra de set, i una de blanca i vella. També hi ha una somera negra i dos parells de bous, uns de joves i uns altres de vells. Els mateixos amos, a mas Oliver hi tenen un parell de vaques, se suposa que criadores, amb un bravet d'un any, un vedellet i una vedelleta. A casa d'en Fosalba hi tenen un parell de braus. No s'hi esmenten eines del camp. Pel que es veu, a Puigfedó llauren amb mules i bous. Aquells propietaris són els que tenen més terra de tota la parròquia de Sant Pere de Lavern. Disposen de tres mules i quatre bous per llaurar. Probablement tenen les vaques per criar, a jutjar pel brauet, vedell i vedella. Els braus que tenen a casa d'en Fosalba poden ser vedells joves, potser a mig guany. La somera seria emprada més aviat com a bèstia de càrrega.

També hem trobat un parell de masos on hi ha o bé bous o bé mules, però que també compten amb jous de l'animal contrari:

Joan Mestre (1580), de Rocamora, té només un parell de mules, però, tot i no tenir cap bou, compta amb "un jou de bous sense espadellar", o sigui, que no està complet. La realitat és que no sabem si ha substituït els bous per les mules,

²⁶ 5-9-1688, inv. de Francesc Romagosa, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APSS, inventaris. i encants, documents solts, f. 1r-2v).

però en tot cas està equipat per poder llaurar també amb bous. A començaments del sis-cents, Pau Miquel (1606), del Gorner, és l'exemple contrari: té dos parells de bous amb les seves arades i jous per llaurar.²⁷ Sembla que llaurin clarament amb bous, però també compta amb un jou de mules. No obstant, a l'inventari no hi consta cap mula.

En realitat només hi ha dos masos que llaurin clarament amb bous, un que ho fa clarament amb mules, i dos que ho poden fer tant amb bous com amb mules. Si comptem aquests animals per separat, trobem 10 bous i 11 mules, sense comptar els dos parells de bous de Pau Miquel (1606).

f) *Masos que llauen amb bous, mules i vaques llauradores*

Troblem masos equipats amb bous, mules i vaques llauradores. Els inventaris consultats de la parròquia de Sant Pere de Lavern ens permeten afirmar que les arades estaven estirades per mules, bous i també per vaques, com les “duas baccas de pèll vermell llauradores” que trobem al mas de la Talalla (1562). En aquell mas, tant poden llaurar amb vaques com amb mules. A més de les dues vaques llauradores de 12 anys, tenen dues mules de llaurar, de les quals una és de 12 anys i una altra s'especifica que és “coxa y molt vela que no pot fer res”. Sis anys més tard, el 1568, en aquell mas no consta cap vaca, però sí un parell de bous vermells de 6 o 7 anys, que es poden fer servir també per llaurar. No obstant, deuen llaurar preferiblement amb mules, perquè tenen dues mules per llaurar, una de pèl roig de mig temps i l'altra de pèl gris jove, equipades amb una arada “per llaurar les mulles”, “dos coxins y dos collars de llaurar”, “un jou i un axanguet de les mulles”, i “un bast esbadat y desfet”. No obstant, el mas compta també amb un ase de pèl negre de mig temps.

Endinsant-nos en el segle XVII, trobem cinc masos que llauen amb mules, dos masos que llauen amb bous, i un mas que llaura amb vaques. I un on només té dos parells de bous, però que compta amb un jou de mules, com ja hem comentat.

²⁷ 1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34): “Ítem dos parells de bous, lo u de catorse anys y l'altre de deu, y lo altre parell de sis anys, ab ses arades y jous”; “una sella de mula ab sos streps, ja usada”.

En relació als masos que llauren amb bous, consten: Miquel Guilera (1634), masover de la Creu, amb un parell de bous i un jou de bous; i la Talalla (1663), també amb un altre parell. En canvi, Cal Morgagues (1688) llaura amb un parell de vaques, i anys després (1696) només en consta una de vella.

Podem constatar que a mesura que anem entrant al segle XVII, hi ha més masos amb mules que amb bous. Però si sumem els bous i les mules per separat, trobem dotze bous i nou mules. A més, un mas del segle XVII llaura amb un parell de vaques, com ja hem vist.

Un estudi més aprofundit indicaria si al segle XVII es produeix un predomini de l'ús de mules per sobre del de bous al terme de Subirats. En termes generals, Belén Moreno, sobre una anàlisi de setanta-cinc inventaris post-mortem, troba que al Penedès del període 1670-1690 les mules i els ases són més nombrosos que els bous.²⁸ Això fa pensar en la substitució del bou per la mula, en aquell període. Per la seva banda, Pere Gifre no pot deduir aquesta tendència per la vegueria de Girona.²⁹

Els bous també eren utilitzats a l'era per trepitjar les espigues i estovar la palla. No obstant, algunes concòrdies prohibeixen l'ús del bou a favor del de la mula. En un contracte d'arrendament d'un camp entre Pere Joan Farrer, de la Granada, i Simó Artigues, de Lavern (1610), s'especifica que el primer ha de portar les garbes a l'era i "lo dit Simon Artigas a de batre per la palla a ses costas y despesas, ab animals mullers y no bous".³⁰

Altres masos poden llaurar tant amb mules com amb burres o ases. Pere Miquel (1630), del mas Escardó, disposa de tres arades, una d'estreta i dues "aradetes", o sigui, petites, dues mules i una burra amb una pollina.³¹

²⁸ Veg. MORENO, B. (2001): "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)". Dins *Estudis d'Història Agrària*, 14, p. 131-142.

²⁹ Analitzant una mostra reduïda d'inventaris. del segle XVI i XVII, Pere Gifre conclou que "només tres casos poden fer pensar en la substitució del bou per la mula. Massa pocs casos perquè se'n pugui deduir cap tendència". GIFRE, Pere (2009): *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris. (Vegueria de Girona, 1486-1720)*. V. I i II. Girona: Universitat de Girona, Facultat de Lletres. Tesi de Doctorat dirigida per Eva Serra. p. 443.

³⁰ 18-4-1610, concòrdia per l'arrendament d'un camp entre Pere Joan Farrer, de la Granada, i Simó Artigues, de Lavern (APL, M-1604, f. 34r).

³¹ 13-1-1630, encant de Pere Miquel, pagès, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

VIII.10.2.5. BESTIAR CAVALLÍ

No trobem cap cavall ni cap egua en els inventaris de la mostra estudiada. Però sí en els documents de compravenda de bestiar del manual de 1536.

Dels 54 deutoris de compravenda de bestiar que trobem en el manual de 1536 de Sant Pere de Lavern, 47 són deutoris per la compravenda de bestiar de tir. Hem vist que de tots aquests casos, els bous és l'animal que més es ven, en 23 casos, seguit de les mules en 11 casos, les someres en 5 casos i els ases en 3 casos. En menor quantitat, hem trobat el rossí, en 3 casos, l'euga, en 2 casos, i el matxo en 1 cas. En relació a les 2 eugues, una és un poltre d'un any i dos mesos. Per tant, de tots aquells deutoris de compravenda de bestiar de tir, en primer lloc hi hauria els bous, seguit de les mules i després els ases i someres, i en darrer lloc el bestiar cavallí.

Només podem dir que, entre la pagesia, abundaven els bous, els muls i les mules, els ases i les someres. I que el bestiar cavallí representa una minoria en relació als altres animals de tir.

L'agrònom Alonso de Herrera, contemporani de Carles Vè, calcula que a Espanya s'utilitzaven 600.000 mules pel treball i 400.000 per la "cavalleria".³² D'això es desprèn que l'ús del cavall, en comparació, estava més restringit. La substitució dels muls i les mules pels cavalls no es produirà fins molt més endavant.

En relació als rossins, aquests són cavalls vells i de poc vigor pel treball. Dels tres rossins que documentem, un és el que Macià Carbó II de Puigfedó ven a Gili Pons, hostaler de la vila de Martorell pel preu de 4 ducats i mig, equivalents a 5 lliures i 8 sous. D'aquell rossí es diu que és de pèl negre, sense esmentar-ne l'edat.³³

De pèl negre també és el rossí que ven Joan Esbert del Gerner a Joan Rosell de la Creu. Per la compra del rossí, de blat i per diners prestats, Joan Rosell

³² Alonso de Herrera, cit. en BRAUDEL, F. (1953): *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Fondo de Cultura Económica, vol. I, p. 263-264. Braudel.

³³ 19-10-1542, compravenda d'un rossí (APL, M-1536, f. 74r, 278).

li ferma un debitori de 8 lliures (1546).³⁴ Més endavant, dit Joan Rosell de la creu ven aquell rossí a Joan Raspall del Pla pel preu de 5 ducats, equivalents a 6 lliures (1547).³⁵

L'altre rossí que documentem és propietat de Jeroni Broquetes, masover del mas Masseguer (1543). Aquest masover el barata amb una somera de Pere Esbert de l'Albareda, i amb el canvi Pere Esbert li ha de pagar 6 lliures.³⁶

En relació a les 2 eugues que documentem, Salvador Miró, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, en compra una a Francesc Fontanals, de la parròquia de Santa Magdalena del Pla, de pèl roig, pel preu de 4 lliures i 10 sous (1541).³⁷

L'altra euga és un poltre d'un any i dos mesos, de pèl negre, que Pere Massaguer del mas Masseguer compra a Bartomeu Cartró de la Roca pel preu de 48 sous (1536).³⁸

VIII.10.3. BESTIAR OVICÀPRID

Entre el bestiar de llana o *ovicàprid*, trobem les ovelles, els borrecs i borregues (individus joves del bestiar oví d'un o dos anys), els moltons (mascle de l'ovella castrat), les cabres, els segalls (individus joves del bestiar cabrum), els cabrits (els petits de la cabra), i els mardans o marràs (els mascles de l'ovella).

La tinença de ramat està a l'abast de bastants masos. Podem trobar esmentats el nombre de caps de bestiar, així com l'existència de pastors, alguns dels quals són d'origen occità.

En la distribució de l'espai construït dels masos, en alguns ja trobem habitacions destinades als pastors: “la cambra dells pastors” i “la reracambra dells pastors” a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), amb un llit encaixat en

³⁴ 23-7-1546, compravenda de bestiar (APL, M-1536, f. 10r, 423).

³⁵ 5-1-1547, compravenda d'un rossí (APL, M-1536, f. 106r, 445): “per rahó de un rocií, que jo, dit Joan Rocell, li he venut per lo preu de sinch ducats, dic sis liures barsaloneses”.

³⁶ 2-5-1543, compravenda de bestiar (APL, M-1536, f. 77v-78r, 290).

³⁷ 25-4-1541, compravenda d'una euga (APL, M-1536, f. 62v, 224).

³⁸ 5-[8 o 9]-1536, compravenda d'una euga (APL, M-1536, f. 2v, 4): “Obligat [sèn]yer Pere Mesagier, de la paròquia de la Granada, an sènyer [Bartomeu] Cartró, de la Roqa, de la paròquia de Sanct Pera de Lavern, del terme de Subirats, la soma de^e quaranta-VIII sous a quasa de una eoga, del tems <<de uns>>^s de uns any y dos mesos, del pèl negre”.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

cadascuna d'elles, amb la qual cosa s'entén que almenys hi havia lloc per dos pastors. Consta que al corral del mas hi ha “un ramat de ovelles”, les quals estan a mitja llana i a mig anyell, o sigui, a mig guany i a mitja pèrdua, i es diu que són propietat de Macià Carbó de Puigfedó, però no es diu la quantitat de caps.

Trobem pastors a ca l'Escuder de Rocavert i a cal Capmany (cal Julià) de Sant Joan Salerm. El pastor Miquel Causau (1584), d'origen occità, habitant a cal Julià, deu 10 sous “al pastor de n'Ascuder”.³⁹ Al mas de Puigfedó, trobem el pastor Guillem de Medanch, al qual s'hi refereixen com “pastor de casa” (1573);⁴⁰ i “pastor del sènher en Macià Carbó” (1574).⁴¹ Anys més tard, Magí Bas (1681) tindrà en aquell mas de 70 a 80 ovelles, també a guany, sense dir de qui són propietat.

Algunes famílies pageses benestants, com els Carbó de Puigfedó, disposaven d'un nombre considerable de bestiar, especialment d'ovicàprids. Per l'inventari del 1565, a més del bestiar de tir –3 mules, 1 somera i dos parells de bous–, sabem que la casa disposava de 300 bèsties de llana.

Entre les cases que més bestiar oviàprid tenen, destaca també el mas de Pau Miquel del Gorner (1606). A l'inventari d'aquell, consta que té 90 moltons (mascles de l'ovella castrats), avaluats amb 1 dobló per cap, els quals estan deixats a guany a en Casanella de Saumell, dels quals es diu que la llana es parteix a mitges; i també en té 8, dels quals 6 són “montans” i 2 “sanats”. A més, té 71 ovelles a mig guany a casa d'en Mas de la Riera, de Sant Sadurní, juntament amb 3 borrecs i 1 borrega (bestiar ovià d'un o dos anys). També té 13 cabres al terç a casa d'en Rigual del Pujol, de Sant Pere de Subirats, i 3 cabres amb 2 cabrits a casa d'en Miquel del Pont, de Santa Fe. També 3 segalls (bestiar cabrum jove) i 1 cabra a casa del pubill Duran (de Baldús). I 7 cabres, 6 cabrits i 1 segall a casa d'en Rosell de Persona. Com hem pogut veure, només amb el bestiar cabrum la família de Pau Miquel té una font important d'ingressos, a la qual hem de sumar

³⁹ 30-5-1584, test. de Miquel Causau, hab. a St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 1r-2v, 212).

⁴⁰ S'esmenta com a pastor i marmessor en el test. de Guillem de Calsape, també d'origen occità: 31-3-1573, test. de Guillem de Calsape (APL, M-1570, f. 45r-45v, 95).

⁴¹ 1574, esmentat en el test. d'Antoni Mas, pagès, de la Salada (APL, M-1570, f. 63v-64r, 145).

la que proporciona el bestiar vacum i el porcí, aspectes que tractem en els apartats corresponents.

És també significatiu el ramat de borrecs que té Pere Miquel, del mas Escardó (1629). En concret, consta de 138 borrecs, els quals té a guany a casa d'en Surià, del mas de Peralba. S'entén que els tractes són a mig guany i a mitja pèrdua, com és costum generalitzat.

A l'inventari dels béns de Vicenç Alavedra, del mas de la Talalla (1562), trobem un ramat de 34 cabres i un ramat de 22 ovelles. A més, té 1 cabra coixa amb un cabrit, probablement aquests estan separats del ramat, o sigui, pertanyen al que és el bestiar domèstic. Vicenç Alavedra té també 9 segalls, individus joves del bestiar cabrum. Aquest nombre de caps de bestiar ovicàpid ens dóna una idea del poder adquisitiu d'aquell masover de la Talalla, el qual podrà casar les seves dues filles amb dos hereus respectivament.⁴²

Destaca també el nombre de caps de bestiar ovicàpid d'Isidre Batlle de la Pujada (1657). Aquell hereu té al corral 40 borrecs i 40 borregues, o sigui, animals de llana d'un a dos anys. I també té dos mardans, o sigui, els mascles de les ovelles. Destaquem també una pallera per donar menjar al bestiar del corral.

VIII.10.4. L'AVIRAM

En relació al bestiar *de ploma* o aviram, trobem gallines i polles, galls, capons, i coloms.

Entre les espècies d'aus domèstiques o de corral, podem afirmar que la majoria de cases tenen gallines i galls. En menor quantitat hi hauria els capons, senyalats només en dues cases. I per últim els indiots, localitzats al terme de Subirats des de principis del sis-cents. Trobem també documentada l'existència de coloms, com anirem explicant a continuació.

⁴² Aquestes dues filles es casen després de la mort del seu pare. Margarida Alavedra i Canals es casa amb Antoni Martí, hereu del mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern (28-1-1564, AHCVP, FT, XVI-29-2); i Joana Alavedra i Canals amb Antoni Ros II, hereu de cal Ros de St. Pere de Subirats (26-7-1565, època de ot, APL, M-1561, f. 73v).

VIII.10.5. GALLINES I GALLS

Les gallines són les aus de corral més habituals en els inventaris. La majoria de les cases tenen gallines i capons. Proporcionen ous i carn per menjar, per l'autoconsum de la pròpia llar, i els excedents es venen al mercat local.

La dona és qui té cura de les gallines i els ous de la casa. Macià Capmany (1572), de Sant Joan Salerm, en la seva preocupació pel futur d'Elisabet, muller seva, un cop ell no hi sigui, li assegura la manutenció, calçat i vestit, “y que sia senyora de las gallinas y ous se proveheran en casa \com fa vui en dia”, mantenint el seu nom.⁴³

En general, les gallines no acostumen a constituir grups massa nombrosos. A les cases on es diu que n'hi ha, les que presenten menys quantitat oscil·len entre una gallina (la Creu, 1688), dues gallines (mas Suau, 1572), tres gallines (la Creu, 1634) i quatre gallines (la Talalla, 1568). Les quantitats més habituals estan entre vuit i tretze caps, o sigui, pels volts de la dotzena de gallines: vuit gallines (la Talalla, 1663), deu gallines (la Creu, 1576; mas Escardó, 1629), onze gallines (Joan Mestre, 1580, de Rocamora), dotze (mas Font, 1584) i tretze gallines (Pau Miquel, 1606, el Gorner).

Hi ha masos que estan per sobre d'aquestes quantitats. El mas d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, té vint gallines i un gall (Antoni Carbó, 1565). I el mas de Rocamora (1688) té quaranta caps de gallinam, dels quals es concreta que dotze són gallines i la resta polles, o sigui, gallines joves destinades a pondre.

El mas de Pau Miquel (1606), del Gorner, té tretze gallines, i es concreta a més que té “una llocada” de tretze polles; és a dir, els pollets que surten dels ous covats per una lloca, als quals no s'ha fet encara la tria de mascles i femelles. La diferència amb les “polles” que s'indiquen al mas de Rocamora (1688) és que aquestes són gallines joves que ja s'han destriat dels altres polles. Altres masos fan la distinció entre gallines grosses i polles (Rocamora, 1580), o sigui, gallines

⁴³ 6-10-1572, test. de Macià Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1568, f. 25v-26v).

ponedores i gallines joves;⁴⁴ i entre gallines grans i petites (mas Font, 1584), que és el mateix que acabem de dir.⁴⁵

El matrimoni Busquets-Artigues, en el seu mas de la Noguera, de Sant Quintí de Mediona, que reben en compensació del dot de Maria Artigues, de ca l'Artigues de Lavern, entre altres facultats hi poden “criar en dita casa nou gallinas, una llocada de polls y aquests pugan pasturar en dita heretat sens donar dany algú”.⁴⁶

Hem documentat en altres masos quantitats similars. Per exemple, al mas de la Riba (1667), hi ha “lo gall ab tretze gallinas” i “una llocada de polls, 20”.⁴⁷ Per la seva part, Antoni Ràfols (1686), moliner habitant al molí nou de la parròquia de Sant Sadurní, té “quatre gallinas y lo gall” i “una pollera”.⁴⁸ El mas Font de Lavern (1584), que té 12 gallines i un gall, també té “una pollera” al portal de la casa. La pollera és una espècie de cove desfonat estret de dalt i ample de baix que serveix per guardar-hi els pollets.

Tenint en compte el dit fins aquí, veiem que la tònica dominant està en tenir prop d'una dotzena de gallines. Podem afirmar que la producció d'aviram està estretament relacionada amb l'economia d'autosuficiència de la pagesia. En tot cas, l'excedent d'ous i de carn es destina a satisfer les demandes d'un mercat local. Com més quantitat de gallines trobem, més excedents hi ha per satisfer aquest mercat. Però, quin és el preu d'aquestes vendes?

A l'encant d'Antoni Carbó (1565) es fa notar que per Carnestoltes la viuda i els fills s'han menjat una gallina, un capó i un gall,⁴⁹ i les dinou gallines restants s'han venut a l'encant: quinze gallines a Bartomeu Julià, veí del dit mas, per una lliura i vuit sous; i quatre gallines a Macià Carbó, de Puigfedó, parent de la

⁴⁴ 11-11-1580, inv. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40v-42r): “*Ítem entre galines groses y polles y lo gall són dotse*”.

⁴⁵ 6-12-1584, inv. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r): “Y una 12 de gallinas, entre xicas y grans”.

⁴⁶ 18-10-1677, concòrdia (AHCVP, Josep Martí, menor, P-XVII-300-1, f. 213r-219v; en relació als CCMM de Maria Artigues i Isidre Busquets, en data de 12-4-1671.

⁴⁷ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-2v).

⁴⁸ 20-4-1686, inv. d'Antoni Ràfols, moliner del molí nou, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-2v).

⁴⁹ 18-3-1565, encant d'Antoni Carbó II, St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r): “[...] y una gallina y un capó y un gall se an menjat la dita Carbona ab los minyons a Carnestoltes”.

família, per vuit sous. Com a curiositat, l'inventari del mas de Puigfedó (1565), fet en pocs mesos de diferència, no presenta cap au de corral. Si no és per un descuit del notari, això pot fer pensar que les quatre gallines que ha comprat el mas s'han fet servir per menjar.

A l'encant de Francesc Pandis (1688), rector de Lavern, es venen set polles a dos sous cadascuna, o sigui, per un total de mitja lliura i quatre sous, a Antoni Gual, prevere. I “per ous y gallines”, sense concretar-ne les quantitats, fins a vint-i-tres lliures, quatre sous i set diners.⁵⁰ També es venen sis pollastres a Pau Escuder, veí de la localitat, per mitja lliura i dos sous. Tenint en compte que l'encant es fa el 27 de novembre, part d'aquest gallinam, especialment els galls, es pot dedicar a satisfer la demanda de carn per les festes de Nadal.

Joan Mestre (1572), de Rocamora, ven un parell de gallines per set sous a Antoni Esbert, calçater de Vilafranca.⁵¹

Les gallines i els capons formen part del bestiar de renda més característic. S'esmenten en els pagaments d'alguns censos de senyoria, i s'acostumen a satisfer per Nadal. N'hem documentat en capbreus, contractes d'arrendament de masos i terres, i en donacions de dot en capítols matrimonials, entre d'altres. El mas de la Creu (1538) paga una quartera de forment i un parell de gallines al senyor de Subirats,⁵² i més endavant (1541), a més del parell de gallines, consta que paga dos capons o 6 sous.⁵³ El mas Pont (1540) paga una quartera de forment i un parell de gallines a mossèn Gralla, senyor de Subirats.⁵⁴ Joan Onyó, arrendatari de la Talalla (1568) ha de satisfer dues gallines, entre altres, com adjutori de censos

⁵⁰ 27-11-1688, inv. de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris. i encants solts, f. 7r-8v).

⁵¹ 26-9-1572, test. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 24r-25v).

⁵² 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152): “*Ítem ab altra se obbliga lo dit Broquetes pagar tost los censos de blat e ordi^b \e galines/ que dita casa fa als senyors, so és: al senyor mosèn Grala una cortera de forment e un parel de gualines.*”.

⁵³ 22-11-1541, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 66r-66v, 235): “[...] dos capons, ho sis sous, y un parell de galines”.

⁵⁴ 12-1-1540, cont. arrend. del mas Pont, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 24v, 99): “*Ítem, que lo dit Gaspar Artigues age a pagar los sensos, so és, al senyor mosèn Grala huna quartera de forment e hun parel de gallines...*”.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

cada any, durant els cinc anys que dura el contracte.⁵⁵ Simeó Paxó (1564), arrendatari del mas de Joan Caralt, de Sant Sebastià dels Gorgs, té l'obligació de pagar els censos i càrrecs de dit mas, entre els quals consten quatre gallines al monestir de Montserrat.⁵⁶ Pere Vendrell (1572) concedeix en dot una peça de terra a Magdalena Vendrell, filla seva, alou i senyoria de Subirats, per la qual ella ha de pagar d'adjutori de cens dues gallines per Nadal.⁵⁷ Pere Amigó (1580 o 1581), majordom de la senyora Lucrècia de Gralla, reconeix haver rebut dos capons per l'any 1579; i a en Font un parell de gallines pel mateix any.⁵⁸ El mas Cortei (1581) paga de censos sis gallines i dos capons de censos per Nadal, no s'especifica a qui;⁵⁹ L'Albareda ha de pagar tres quarteres d'ordi, sis sous amb diners, tres gallines i dos quartans d'oli a l'església de Lavern.⁶⁰

VIII.10.6. INDIOTS

A inicis del segle XVII, constatem la presència d'indiots o galls dindi (també galls d'Índia) al terme de Subirats.

⁵⁵ 21-4-1568, cont. arrend. del mas de la Talalla a Sebastià Onyó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 112v): “*Més sia obligat pagar los censos següent: so és, una quartera de forment y sinch quarteras de ordi y duas gallinas, he tres sous y mig en diners, y asò quiscun any durant lo dit loguer en las jornadas que dits censos cauran, lo qual loguer vos fem aver [...]*.”

⁵⁶ “*(...) que lo dit Symeon Paxó sia obligat pagar quiscun \any/ los censos fa la dita casa, heretat y possessions de aquest, so és: VII quarteres de ordi al monestir de la verga Maria de Montserrat y més quatra gallinas y més quinze sous en diners, y més quatra cortans de forment*”; cont. arrend. entre Joan Caralt i Simeó Paxó, 19-11-1564, (APL, M-1561, f. 47v-48r).

⁵⁷ 21-6-1572, CCMM d'Antoni Raspall, de Renardes, i Magdalena Vendrell, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 19v-21r): “[...] *la qual terra, ensemps ab altres de la mia heretat, se tenen sots alou y senyoria del senyor del castell y terme de Sobirats, a cert sens, per lo adiutori del qual sens^l la dita Magdalena, e los seus esdevenidors, sian obligats pagar quiscun any^m duas galinas, pagadorⁿ la festa de Nadall*”.

⁵⁸ 1580 o 1581 (APL, M-1568, f. 48v).

⁵⁹ 27-2-1581, (APL, M-1568, f. 55v): “*Ítem dues corterres y miga d'ordi y una de forment, y tres corterres y quatre cortans y mig de sivada y sis gualines y dos capons. Tots los sobredits sensos té de pagar al sobredits Thoni Balle, so és, les galines y capons en lo Nadal de 1582, y los grans en lo tems que-ls culiran*”.

⁶⁰ 15-4-1648, cont. arrend. del mas de l'Albareda, de Maria Panassachs, de l'Albareda, a Salvador Duran (APL, M-1604, f. 112v).

Antoni Guilera (1604), rector de Sant Pau d'Ordal, té “un gall de Índies” al galliner de la rectoria, juntament amb tres gallines i tres polles.⁶¹ L'inventari és fet a inicis del mes de setembre, i aquell gall d'Índies devia ser per menjar a les festes de Nadal.

I Francesc Romagosa, del mas de Rocamora de Lavern, té 40 caps de gallinam, entre els quals hi ha 12 gallines i la resta polles, i també té “divuit andiots”:

Com podem veure, és una quantitat molt elevada d'aviram. Una part dels ous i la carn d'aquell serveix pel propi consum del mas, però l'excedent anirà destinat a proveir el mercat local. El destacable són els 18 indiots, la major part dels quals deuen estar destinats a la venda al mercat local. L'inventari es pren el 5 de setembre, i deuen ser per engreixar per les festes de Nadal.⁶²

VIII.10.7. COLOMS

Les al·lusions a colomars, destinats a la cria de coloms, són molt escasses en la documentació consultada. Pel segle XVI, només en trobem un al mas de la Talalla (1568), de Lavern: “*Ítem se trobe una arna de abellesⁱ potblada prop lo colomer de casa*”.⁶³ No consta la quantitat de coloms que conté. No obstant, deuria estar poblat, ja que el mateix mas té un tros de camp dedicat al cultiu de veves, l'aliment característic dels coloms: “*Ítem en lo camp davant la rectoria de la Bern, alou de dita rectoria, se trobe aver mig jornal de favas y algunas guixes y pèsolls y un sayó de vesses*” (la Talalla, 1568). Tot i ser escassos en la nostra documentació, els coloms, doncs, formen part de l'alimentació pagesa. Però també són valorats com aliment pels capellans. Ho prova el fet que, en dates posteriors, trobem coloms entre els béns de dos preveres: Josep Rosell (1667), prevere, té quatre parells de coloms vells al mas de la Riba (1667), a prop de Sant

⁶¹ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

⁶² Segons sembla, els indiots es poden posar el mes d'abril per engreixar i menjar per Nadal. Veg. “Diario de Mallorca”, del 6-4-2014, versió digital.

⁶³ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v).

Sadurní, situats al corredor del pis de dalt;⁶⁴ i Joan Moreta (1691), prevere, té quatre parells de coloms vells i un colomí a la rectoria de Monistrol (1691), a prop de Sant Sadurní.⁶⁵

VIII.10.8 BESTIAR PORCÍ

Pel que podem veure en els inventaris de la mostra, la majoria dels masos crien porcs. Els porcs poden estar al corral, però el lloc específic d'aquells es coneix indistintament amb el nom de *cort*, *assoll* o *soll*, en femení, a la zona que estudiem. Els documents es refereixen al porc amb els noms de *bacó* (porc adult), *porcassot*, *nodrís*, i el castellanisme *tocino*. En relació a la femella porcuna de cria, trobem les paraules *truja*, *verra* i *verrana*.

En relació a les cries, trobem els noms de *porcells* i *nodrissos xics*.

La majoria de les cases tenien porcs i feien les botifarres, carn salada (cansalada), pernills, etc., com expliquem a l'apartat de l'alimentació. Una part d'aquests productes estaven destinats al propi consum, i els excedents a la venda al mercat local. Per exemple, Gabriel Gil, sastre de Sant Pau d'Ordal, deu a Marc Martí de la Torre (1573), de Lavern, “mig bachó y la meytat de les botifarres”, que tot val 40 sous.⁶⁶

Pel que observem, els masos que tenen porc acostumen a tenir-ne un o un parell, els que menys.

Entre altres, no en consta cap en l'assoll de Montserrat Forés de la Creu (1576), ni en la de Jacint Miquel (1688). No obstant, en ambdues cases hi ha un bacó en sal. Al mas de la Creu (1576), de Lavern, trobem “un baccó, està en la sal, pesa cinquanta lliures poch més o mancho”. I a casa de Jacint Miquel (1688), de Lavern: “Ítem tocino salat poch més o menos de quaranta lliuras 12 sous. I el notari especifica que “lo restant s'és fet malbé”.

⁶⁴ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-10v).

⁶⁵ 14-4-1691, inv. de Joan Moreta, pvre, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris. i encants, f. 1r-2v).

⁶⁶ 3-12-1573, test. de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

Trobem 2 bacons a l'assoll del masover Vicenç Alavedra, del mas de la Talalla (1562). També té 2 porcs el masover Jaume Guilera de ca l'Escuder de Rocavert (1654), el qual a més té 2 porcells.

Per la seva part, l'hereu Antoni Martí de la Talalla (1568) també en té dos al corral, avaluats amb 2 lliures 10 sous cadascun, però són venuts finalment a l'encant per 6 lliures a Macià Carbó de Puigfedó. En aquell mas també hi ha “una mola de pedra per molra sall per los bacons” (1569). Posteriorment, un altre hereu del mateix mas, Llorenç Martí (1663), segueix tenint-ne dos, aquesta vegada 1 de gros, situat al galliner, i 1 truja amb el fruit de 4 porcells.

Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565) té 1 bacó (animal ja adult), 1 truja i el fruit de 2 porcells; en aquellmateix mas, un altre Antoni Carbó (1647) té 1 truja amb 5 porcells. El notari anota que el bacó està venut per 3 lliures 19 sous a en Vaquer de Sant Sadurní, i 3 porcells per 4 lliures 2 sous a Miquel Carbó del mas Arrabassador. Més endavant, en aquell mateix mas, Magí Bas (1681) tindrà a la cort 6 porcs i mitja truja, i el guany de 5 porcs de preu 35 lliures.

El mas de la Pujada també disposa d'un nombre considerable de porcs. En total, l'hereu Isidre Batlle en té 7 al porxo (1657).

Per la seva part, Pere Ribes (1683), de cal Ribes, del sector de Sant Joan Salerm, es dedica a la cria de bestiar porcí. A la cort té 2 nodrissos de greix, 8 nodrissos xics, 1 nodrís i mig, 1 verrana i mitja i el guany de la tercera part del bestiar, amb la qual cosa podem concloure que no tots els porcs són seus. Aquell mas es dedica a la cria de bestiar porcí.

També crien porcs al mas de Rocamora. Si bé en temps de Joan Mestre, en el moment de fer l'inventari (1580), no n'hi trobàvem cap, en temps de Francesc Romagosa (1688) en trobem 4; i en temps de Sebastià Romagosa (1696), trobem al corral 6 nodrissos petits i 3 “tocinos bastards”.

Per la seva part, Pere Miquel del mas Escardó (1629) té 4 porcs a l'assoll.

Destaca l'elevat nombre de porcs que té Jaume Carbó de Puigfedó (1586), en total 14 “bacons” (o porcs adults), més 5 porcs repartits en altres masos, a mitges.

També destaca el nombre de bestiar porcí de Pau Miquel del Gorner (1606). Aquell hereu té 3 porcs ja grossos, 4 de mitjaners, i 1 truja amb 8 porcells. Com podem veure, el bestiar porcí suposa una font important d'ingressos per aquell mas. A això, cal sumar el gran nombre de caps de bestiar ovicàpid que també té, com comentem més endavant. El poder adquisitiu de la família Miquel del Gorner és alt, i es mostra també en el fet que la seva casa està “tota obrada de nou”.

Per altres documents, sabem que el treballador d'origen occità Miquel Causau (1584), habitant a cal Julià, de Sant Joan Salerm, té un porc gros a mitges amb en Julià, i un de petit que diu que és seu: “lo xic és meu”.⁶⁷ també Antoni Cartró (1571), pubill del mas Suau, té dos porcs, dels quals diu que són seus, a casa de Joan Batlle d'Olesa de Bonesvalls. Pot ser que els hi tingui a engreixar, però no consta res més en el document.⁶⁸

El porc forma part del bestiar que està obligat a delmar al senyor de Subirats, igual que la resta de bestiar i aviram, com consta en el capbreu de Subirats de 1567, concretament en la declaració de Macià Carbó III de Puigfedó, que ja hem esmentat amb anterioritat.

VIII.10.9. CONTRACTES AGROPECUARIS DE BESTIAR

Disposem d'informació sobre contractes de bestiar a mig guany i a mitja pèrdua en relació a bestiar obicàpid, bestiar boví i bestiar porcí.

Es tracta habitualment de contractes de comanda d'animals, anomenats també de pura comanda, soccida o sòcita. El comandatari rep un o diversos caps de bestiar en dipòsit perquè els custodiï, els alimenti (pasturi, doni menjar i beure), amb la condició que els retorni quan li siguin reclamats pel comandador, bé siguin els mateixos caps o el seu preu en diners en acabar el tracte. Els guanys -

⁶⁷ 30-5-1584, test. de Miquel Causau, treballador occità, hab. a St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 1r-2v, 212).

⁶⁸ 5-9-1571, test. d'Antoni Cartró, pubill del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 19v-20r, 28). En la memòria dels deutes consta: “Ítem més me té dos porchs que són meus”, referint-se a “Joan Balla, de Aulessa”.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

el fruit, o sigui, les cries- i les pèrdues van a mitges entre les dues parts contractants.

Vicenç Alavedra (1561), masover del mas de la Talalla, té un ramat d'ovelles a mig guany i a mitja pèrdua a casa de Gaspar Jofre, de Renardes, de Lavit; i un altre a mitges amb en Marquès, del Bru. També té dues marranes (o verres) a casa d'en Bertran, de Foix, i la meitat del guany. També va tenir les cabres a casa de Joan Jofre de Peralba durant 2 mesos, sense que detalli amb quines condicions:⁶⁹

Ítem deu en Joan Joffre, de Paralba, X quarteres de forment de presta graciosa, és ver jo he tingut les cabres en casa sua dos messos, vull que li sia pagat tot lo que a ell aprrà y vist serà. Ítem deu lo sènyer en Gaspar Joffre, de Renardes, de la parròchia y terme de Sancta Maria de la Vit, XXVII liures XII sous, per resta de un ramat de ovelles li avia dexades a mig guany y la miga pèrdua. Més deu la mitat de un moltó que se-s mort. Ítem tinch en [] Marquès, del Bru, XII liures ab un ramat de ovelles y lo bestiar se té a partir a mitges. [...] Ítem en Bertran, de Foix, té duas verras presades XVI liures X sous, he la mitat del que muntarà lo guany.

En el seu inventari (1562), consta que l'esmentat Alavedra té 2 vedells o braus a mig guany a casa d'en Bertran, del terme de Foix.

Per la seva part, Miquel Mestre III (1563), del mas de Rocamora, reconeix tenir un ramat de bestiar a mig guany i a mitja pèrdua amb el seu oncle, Pere Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní. Per dit ramat, li deu 66 lliures, segons un albarà en poder de Benet Mas, estudiant de Sant Sadurní:⁷⁰

Primo, dech al sobredit Pera Mestra, oncle meu, xexanta-y-sis liures barseloneses per rahó de un ramat de bestiar li tinch a mig guany y a miga pèrdua presat a les ditas LXVI liures barseloneses, segons ell ne té un albarà scrit de mà d'en Benet Mas, studiant. Aximateix li dech de altra part sinc liures barseloneses de les qualls ne té també un albarà, y són a compliment de qualsevol comptes y tractes agan tinguts ell y jo fins lo dia de vuy.

⁶⁹ 29-12-1561, test. de Vicenç Alavedra, arrendatari del mas de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

⁷⁰ 28-1-1563, test. Miquel Mestre III, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 25v-28r, 60).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

També Gabriel Martí (1564), del mas Escardó, reconeix que el bestiar que té a casa seva és a mig guany i a mitja pèrdua amb Antoni Miquel de Baldús, de Santa Fe, sense concretar el nombre de caps ni el tipus de bestiar:⁷¹

Ítem tinch lo bestiar que és en casa a mig guany y a miga pèrdua ab lo sènher n'Antoni Miquel, de Baldús.

Més endavant, en aquell mas, Pere Miquel (1629) tindrà 138 moltons a guany.

Per la seva part, els hereus Carbó de Puigfedó (1565) tenen un ramat d'ovelles a mitja llana i a mig anyell a casa d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm. No se n'esmenta el nombre de caps:

Ítem un ramat de ovelles, les quals són del sènher en Macià Carbó, balla de Sobirats, les quals estan a mitga lana y a mig anyell.

El cabaler Pau Fontanal (1576), solter, habitant a casa de Jaume Martí de la Talalla, admet que té tres moltons a mitges amb “en Bartomeu”:⁷²

Ítem los moltons tinch a mitges ab en Bartomeu són tres, lo hu y mig és meu vull servescha per lo bé de la mia ànima. De les set bèstias jo tinch ací, la una deix a n'an Pau' \Fosalba/, mon fillol, ço és, la que ell volrà y li agradarà.

L'hereu Antoni Ravella d'Ordal (1600) té 13 cabres, comprenent cabres i cabrons, a casa de Pere Pometa, pagès de la Llacuneta, parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola, a 28 sous per cap. Estan deixades a les pròpies despeses i expenses de dit Pere Pometa. I Pere Pometa li reconeix deure 7 lliures i 2 sous de presta graciosa.⁷³

No conservem cap dels contractes d'aquests casos anteriorment esmentats, però s'acostumaven a escripturar. Ho hem vist amb la referència que fa Miquel Mestre III del mas de Rocamora al contracte d'un ramat de bestiar a mig guany i a

⁷¹ 30-4-1564, 2n test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 40v-41v, 104).

⁷² 24-7-1576, test. de Pau Fontanal, pagès, fadrí, hab. a casa de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 94v-95r, 204).

⁷³ (AHCVP, MB. P-XV1-112-5 (1600), f. 11v-12r).

mitja pèrdua escripturat per Benet Mas, estudiant de capellà de Sant Sadurní (1563).

Tenim, en canvi, un contracte de “pura comanda” de bestiar boví. Es tracta de dos bous que Antoni Capmany, de Sant Joan Salerm, compra a Joan Font, del mas Font. En aquest cas, consta el preu de la venda dels dos bous, però al final del contracte s’indica que dit Capmany “los pren en pura comanda” (1536):⁷⁴

yo, Toni Capmany,^a de la paròquia de Sant Pere de la Bern, terme de Subirats, confés y en veritat regonech deure a vós, Johan Font, de dita perròquia e terme, vint-huna liure, XIII sous, moneda de Barcelona, per reó d’un parell de bous^b \de pèl vermell e moren/ que de vós e comprats e rebuts [...]. Acte pres en la paròquia de la Bern. Per lo dit Johan Font, se atura los propis sobredits bous, e lo Capmany los pren en pura comanda.

Disposem d’un contracte agropecuari de bestiar boví, concretament de dues vaques llauradores, entre Jaume Carbó de Puigfedó i el masover Joan Ferrer del mas Gabiol, que abans havia estat al mas Oliver, propietat de dit Carbó. Jaume Carbó li deixa dues vaques, una de 5 anys i l’altra “escornada” de 10 anys, a mig guany i a mitja pèrdua, les quals valen 22 lliures:⁷⁵

Jauma Carbó, pagès, de la dita parròchia de Sant Pera de la Bern, terme de Sobirats y del dit bisbat de Barcelona, deix a vós, sènyer en Joan Ferrer, pagès, habitant en lo mas Gabiol, de la dita parròchia de Sant Pera de la Bern, terme de Sobirats y del dit bisbat de Barcelona, so és, duas vaccas de pèl vermell, la una de temps de sinch anys, poch més o mancho, la altra escornada de temps de deu anys, poch més o mancho, y asò a mig guany y a mitga pèrdua, presadas la de sinch anys a quatorza liures y deu sous, la altra escornada, de temps de deu anys, presada set liures y deu sous, que tot preu suma de vint-y-duas liures barceloneses, y asò ab los pactas y avinenses següents: so és, que per vostre ús y mester pugau laurar bé y onestament tant com vos volreu; y si laurau per altri, me agau de pagar del loguer que guanyareu la tersa part; y més me agau de pagar duas quarteras de forment cada any, so és, una quartera per cada vacca; y més que no pugau vendre las ditas vaccas sens licència mia, y jo puga vendra tota ora y quant a mi me aparrà.

Com podem veure, l’arrendador permet a l’arrendatari fer servir les vaques pel seu propi ús. Però en cas de llaurar per altri, haurà de pagar a l’arrendador la tercera part del que guanyarà, i dues quarteres de forment anuals, que representen

⁷⁴ (APL, M-1536, f. 1v, 6).

⁷⁵ 1-2-1579, lloguer de dues vaques (APL, M-1570, f. 124v, 326).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

una quartera per cada vaca. Tampoc no les podrà vendre sense permís de l'arrendador.

En relació al bestiar porcí, també trobem porcs deixats a guany.

Jaume Carbó de Puigfedó (1586) té 14 bacons, dels quals 5 estan deixats a fora de casa seva, o sigui, repartits en altres masos, a mitges.

Per la seva part, Jaume Formosa (1626), d'Espiells, de Sant Sadurní, confessa tenir "a guany" 6 bacons, els quals són propietat d'Antoni Domènec del mas Esperó, el preu de compra dels quals és de 18 lliures (1626): ⁷⁶

Més los sis bacons que vuy tinc són d'en Domènec del mas Esperó, i-ls tinc a guany. Valen de compra divuyt lliures. 18 ll s.

Algunes vegades, sabem que algun pagès té porcs a casa d'un altre, però no sempre s'especifica el tracte. En aquest sentit, Antoni Cartró (1571), pubill del mas Suau, reconeix tenir 2 porcs a casa de Joan Batlle, d'Olesa de Bonesvalls: "Ítem més me té dos porchs que són meus".⁷⁷

Per la seva part, l'hereu Marc Martí (1573), de la Torre, reconeix que Gabriel Gil, sastre de Sant Pau d'Ordal, li deu "mig bachó y la meytat de les botifarres", avaluat amb 40 sous.⁷⁸ El cas mostra com l'amo cobra la part que li correspon amb espècia, o sigui, amb botifarres i el que resulta de la meitat d'un bacó.

⁷⁶ 20-12-1626, test. de Jaume Formosa, d'Espiells (APSS, Testaments 1585-1663, f. 115r-116r).

⁷⁷ 22-4-1572, test. d'Antoni Cartró, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 19v-20r, 28).

⁷⁸ 3-12-1573, test. de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

VIII.11. SISTEMES DE CONREU

Ítem, més vos loch quatra jornals de goaret, los quals són d'elà lo torrent prop de un masot que y a una olivera. Y asò li loch los dits jornals de terra per un any e per un esplet [...]. (1542)¹

VIII.11.1. ASSOCIACIONS DE CULTIUS I ROTACIONS

En línies generals, hem descrit els diferents conreus que conformen el paisatge agrari de Catalunya al llarg dels segles XVI i XVII, i hem fet incidència en la notícia que es té d'aquests conreus al terme de Subirats a partir de la documentació consultada. En aquest capítol, farem el mateix per als sistemes de conreu, o sigui, mostrarem el coneixement que tenim dels sistemes de conreu d'aquella època i la informació que obtenim a partir de la documentació consultada per la zona que estudiem.

Ja hem vist amb anterioritat que els cereals constituïen el conreu majoritari al segle XVI al camp català. Montserrat Duran calcula que l'ocupació del conreu dels cereals a Catalunya al segle XVI oscil.lava entre el 40 i el 50%, i en algunes zones entre el 70 i el 80%.² I ja ens hem referit també a les descripcions que els viatgers coetanis fan del camp català, destacant el cultiu dels cereals, i al

¹ 5-9-1542, arrendament de terres de Pere Esbert, de l'Albareda, a Marc Martí, de la Torre, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 73v, 273).

² DURAN, M. (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 186-213.

comentari de Pere Gil que considera el Penedès com una de les zones amb més producció cerealícola a inicis del sis-cents. Convé analitzar quins sistemes de conreus es fan servir per aquests dos segles moderns.

Emili Giralt afirma que el cultiu de cereals es practicava únicament pel sistema de guaret.³ Les vinyes, en canvi, no podien seguir aquest sistema, com probablement tampoc els horts domèstics, els quals estaven ben regats i adobats amb fems del bestiar i de les defecacions humanes.

El guaret consisteix en deixar la terra de cultiu en repòs durant un temps amb la finalitat que aquesta recuperi els nutrients orgànics i no perdi la seva fertilitat. El temps de durada del guaret pot oscil·lar entre un o més d'un any. El guaret entra a formar part, per tant, del sistema de rotacions de cultius. Podem parlar del guaret en rotació anual, biennal i triennal, com les més comunes. El guaret pot correspondre a un temps totalment de repòs improductiu, que és l'anomenat *guaret mort*. Els inconvenients que presenta aquest tipus de guaret absolut són la improductivitat de la terra durant el temps del repòs, i l'obligatorietat de practicar un tipus d'agricultura extensiva, o sigui, disposar d'una reserva de terra conreable per suplir les deficiències de producció que ocasionaven les terres guaretades. Per tant, és lògic que amb els anys es busquessin maneres de fer retrocedir el temps del guaret, o altres alternatives per substituir-lo del tot.

La tècnica de deixar la terra en guaret és una pràctica que ve d'antic, i ha estat documentada en temps medievals i moderns en diferents indrets del camp català. Entre altres, Assumpta Serra troba exemples que l'esmenten al Collsacabra relatius als segles XV i XVI.⁴ Jaume Codina també s'hi refereix pel Delta del Llobregat, i diu que el guaret, en rotació anual, ja era emprat des d'antic en aquella zona, especialment en les terres més fluïxes.⁵

³ GIRALT, E. 1958): "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 46, "El cultivo de cereales se practicaba únicamente por el sistema de barbechos: tierras destinadas a un reposo improductivo o sembradas de leguminosas en alternancia trianual con el trigo".

⁴ SERRA I CLOTA; A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S.XIII-XVI)*. Barcelona: Eumo, p. 56.

⁵ CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 88.

Jaume Dantí argüeix que la *rotació biennial*, o sigui, l'alternança d'un any de cultiu seguida d'un any de guaret, es practicava habitualment a les terres més pobres, als secans i a les zones muntanyoses. Aquesta pràctica, seguint Dantí, es va mantenir vigent en aquest tipus de terres en molts indrets de Catalunya, almenys fins al segle XVIII.⁶

A finals d'aquell segle, Barba i Roca constatava que el blat –i els altres cereals– eren conreats en rotació biennial, que al país li faltaven fems i que es millorava el sòl amb el mètode dels formiguers.⁷ Aquest comentari de Barba i Roca fa pensar a Pierre Vilar que l'any de repòs era rarament un “guaret mort”, i que aquell era utilitzat per fer quatre o cinc conreus, començats el més de febrer, que permetrien acumular la humitat de la primavera. “Es tracta clarament –diu Vilar- del *dry-farming* ibèric immemorial”,⁸ justificat pels agrònoms,⁹ en el qual l'empirisme ha tingut un paper rellevant, molt abans del segle XVIII. En aquesta línia, Vilar adverteix que siguem cauts a l'hora “d'atribuir a la potència creadora del segle XVIII el mèrit de tota la intensitat relativa constatada en l'explotació agrícola del Principat”.¹⁰

Per la seva banda, Eva Serra recull aquesta apreciació de Vilar i afirma que l'empirisme, que seria anterior a qualsevol influència procedent de tractats agrònoms europeus relacionats amb la *New Farming*, vindria confirmat per la manca de ritme del joc rotatiu. L'ús intensiu de la terra –comenta Eva Serra– hauria nascut per empirisme, en llocs molt limitats geogràficament, i estimulats

⁶ DANTÍ, J. (2008): “Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 109.

⁷ BARBA I ROCA, M. (1787/1964): “Observaciones generales sobre el actual estado de la agricultura en Cataluña (1787)”. Dins *Memòries Acadèmiques*. Prefaci i transcripció segons els manuscrits de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona. Edició a cura de J. IGLÉSIES (1964), Barcelona: Fundació Josep Massot i Palmés; p. 445.

⁸ VILAR, P. (1966): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III. Barcelona: Edicions 62, p. 320: “Cal només aleshores repassar atentament els detalls donats per Barba sobre el guaret català i els formiguers per a adonar-se de les qualitats concretes descobertes per l'aparent simplicitat de la tradició. L'any de repòs és rarament un “guaret mort”. Sobretot, aquest és utilitzat per quatre o cinc conreus, començats pel febrer, i que permeten d'acumular la humitat de la primavera”.

⁹ Vilar (1966/1987: 320, nota 9) cita els treballs de: GASCÓN, J. (1914): “En favor del secano”, a *Boletín de la agricultura técnica y agronómica*, Madrid; ARAGÓN Y MONTAJO, J. (1916): *Cultivo de secano. Dry-farming español*, Madrid, s.d. DANTÍN CERECEDA *Cultivo de las tierras de secano en las comarcas áridas de España. Dry-farming ibérico*, Guadalajara.

¹⁰ VILAR, P. (1966): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III. Barcelona: Edicions 62, p. 321.

per la presència d'un mercat urbà important.¹¹ Jaume Codina posa en evidència la incidència del potencial de mercat de la ciutat de Barcelona damunt la comarca del Baix Llobregat.¹² Però aquesta comarca no és l'única. D'entre altres llocs, Emili Giralt destaca que part del gra que es ven a Barcelona procedeix de l'Alt Penedès, i posa l'exemple de les compres de blat del *Pastrim* de la Catedral de Barcelona durant el segle XVI.¹³

Aquestes apreciacions suara esmentades ja plantegen la pràctica d'una certa intensificació, encara que només sigui en algunes zones.

Tot i que el guaret era una pràctica majoritària i molt estesa, en el decurs dels tres segles moderns es perfilen aspectes de canvi importants en els sistemes de regenerar la terra. Els més significatius van ser, sens dubte, el d'evitar el guaret mort amb la pràctica d'una certa intensificació de cultius, el llaurat de la terra i el sembrat del guaret, aspectes que anirem comentat aquí.

Jaume Dantí comenta que en terres bones i de més qualitat, es podia aplicar una variant del sistema de rotació biennal: es podia fer una intensificació de dues collites l'any de conreu, seguit del guaret.¹⁴

La *rotació triennial* era menys freqüent. Jaume Codina troba una mena de rotació triennial en algunes zones del Delta del Llobregat al segle XVI. Aquest autor explica que en zones amb "terra grassa i abundosa", es podia fer "dues

¹¹ SERRA, E. (1978): "Consideracions entron de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII". *Dins Estudis d'Història Agrària*, núm 1. Barcelona, p. 131.

¹² CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel. Jan de VRIES (1974) parla també del fenomen d'illots agraris de tècniques avançades a *The Dutch rural economy in the golden age 1500-1700*. New Haven i London Yale University Press. Cit. en SERRA, E. (1978): "Consideracions entron de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII"..., p. 131-132.

¹³ Emili Giralt escriu el següent: "La mayor parte del trigo comprado para el *Pastrim* procedía de La Segarra, de Comalats, del Alto Panadés —que ciertos años subvenían a más de la mitad de las necesidades frumentarias de la Seo y de la Conca de Barberá, conducto, además, de numerosos trigos de las partes de Urgel y de La Segarra"; veg. GIRALT, E. (1958): "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 40.

¹⁴ Aquest autor posa casos del segle XVII i XVIII. Veg. DANTÍ, J. (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". *Dins Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 109-110. Segons Dantí, "Al Rosselló el blat anava seguit del mill, d'un farratge o de mongetes. Semblantment es feia al Baix Llobregat en el segle XVIII, mentre que a la Vall d'Aran la rotació consistia a conrear blat o sègol seguit del blat de moro, el mill o el fajol". El mateix autor diu que a les combinacions de cultius es tenia en compte que alguns regeneressin la terra dels components que s'esgotaven. Ressalta que els llegums eren bons restituts, igual que el cànem, els naps i el trèvol. També troba que es podien intercalar conreus: tires de ceps, tires d'oliveres, llegums i cereals.

collites contínues de cereals, seguides del guaret al tercer any”. I la terra en guaret, o guaretada, diu Codina, admetia “generalment el farratge”, o sigui, es podia sembrar. La combinació resultant més habitual era ordi, civada i veces. O sigui, que en sòls fèrtils, es podia *restoblar*.¹⁵

VIII.11.2. EL RESTOBLE

Restoblar consisteix en sembrar en un mateix terreny dos o més anys seguits el mateix cereal o el mateix llegum; o sigui, la sembrada de la mateixa llavor que l’any anterior en un mateix terreny. Els exemples següents mostren la pràctica del restoble al terme de Subirats.

En un testament de 1599, Joan Paudorera (o Payrolera), oriünd del regne de França, habitant a cal Mata, de la Plaça de la parròquia de Sant Pau d’Ordal, entre altres coses deixa una caixa, roba i tres quarteres de blat a cadascun dels seus germans, a parts iguals, i afegeix: “Los restobles y gorets, si la casa no·ls vol, que sos jermans tingan la fatiga donant més donant”.¹⁶

El pagès Antoni Bosc (1608), de procedència occitana, habitant a cal Julià de Sant Joan Salerm, reconeix que té un tros de restoble de civada en terres de la rectoria de Lavern, a mitges amb Antoni Julià.¹⁷

Per la seva part, Pere Joan Escuder (1662) compra a l’encant dels béns de Jacint Ferran, pagès de Sant Sadurní, “un restobla” en terres de “la Casa Gran”, o sigui, de la família Carbó de Puigfedó, pel preu de 6 lliures i 2 sous.¹⁸

¹⁵ CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 88.

¹⁶ (APSP, Testaments, I, f. 61r-61v, 49). També hi ha referències a guarets el 1638, en un cont. arrend. de l’heretat de cal Guilera de la Plaça, de St. Pau d’Ordal, a Pere Joan Guilera i Pau Guilera, “Y per los fems y formigués <<que·s tro>> [f. 19v] que·s troben al dia de avuy, y també gorets apunt li donen dits sos fills divuit lliures, de les quals li’n daran dits sos fills deu lliures dins vuit dies” (APSP, Testaments, II, f. 19r-21v, 16); i el 1654, en el test. de Rafel Raventós, del Pujol, de la pr. de St. Pau d’Ordal: “Més vull que tot lo que jo tinc se venga dins un mes y mitg, so és, set corteres de sivada que tinc en casa de na Carbona,^d y se’n traga lo delma, los gorets, las xispas, roba. Vull que se’n sien fetes dos parts, pagats que sien los llegats, y tot lo que sobrarà servesca^e \la una/ per aniversaris y mises per sofragi de la mia ànima y dels meus, y la altra part sia repartit entre tots mos jermans” (APSP, Testaments, I, f. 160r-160v, 142).

¹⁷ 31-12-1608, inv. d’Antoni Bosc, estranger (APL, M-1604, f. 29v-30r).

I Onofre Codó (1688), pagès de Sant Sadurní, té “1 restobla de mestall speltós” i “1 rostobla sembrat de favas”.¹⁹

Tenint en compte els exemples presentats, el restoble es practica al llarg dels segles XVI i XVII al terme de Subirats.²⁰

VIII.11.3. LA SEMBRA DEL GUARET

Sembla que alguns propietaris de la zona que estudiem no confiaven massa en el restoble. Entre les condicions del lloguer de la casa i heretat de Magí Parera (1622), del Gorner, s'acorda que l'arrendatari, Joan Dolset, “no tinga restoblar las terras de dita heretat sinó sembrar las que menarà a goret cada un any”.²¹ Podem trobar l'explicació en aquells que generalment consideraven el restoble perjudicial per la terra. Així ho troba Jaume Codina en relació a alguns propietaris al Delta del Llobregat.²²

En el cas de l'arrendament que abans hem esmentat, es prefereix el guaret al restoble, i es permet la pràctica de sembrar el guaret. Però no es diu amb què.

La pràctica de sembrar el guaret és també observada al segle XVII per Jover i Avellà en algunes zones de Mallorca amb la finalitat d'adobar la terra per millorar-ne el rendiment, més que no pas pel valor de la producció. El sembrat que es descriu consisteix en llegums, concretament faves. Per la seva part, Jaume Dantí adverteix que aquesta pràctica de sembrar el guaret, amb la mateixa finalitat d'adobar la terra, s'ha trobat també a Catalunya, sobretot al segle XVIII.²³ No

¹⁸ 19-11-1662 (APSS, inv. i encants, f. 1r-3v).

¹⁹ 22-3-1688, inv. d'Onofre Codó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inv. i encants, f. 1r-1v).

²⁰ La consulta de documentació anterior al segle XVI posaria en evidència si el restoble ja es practicava al terme de Subirats, qüestió que podria ser analitzada en un altre treball d'investigació.

²¹ 2-5-1622, cont. arrend. de l'heretat de Magí Parera, del Gorner (APL, M-1604, f. 25v, 217).

²² Jaume Codina parla d'aquestes prohibicions amb documentació del segle XVII, concretament d'un litigi del 1698 entre un propietari i un parcer del Prat de Llobregat. Veg. CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel, p. 204.

²³ JOVER, G. (1997): *Societat rural i desenvolupament econòmic a Mallorca. Feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800*. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Tesi de doctorat inèdita]. Cit. en DANTÍ, J. (2008): “Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 112. Jaume Dantí, en la mateixa

obstant, Montserrat Duran troba que el conreu de lleguminoses i farratges substituïnt el guaret era una pràctica poc introduïda tant a la Conca de Barberà com a l'Alt Urgell, a inicis del segle XVIII.²⁴

En les rotacions de cultiu, es tenia en compte la inclusió de cultius – normalment lleguminoses i plantes farratgeres– que proporcionessin a la terra els nutrients que esgotaven els altres cultius. Recordem que tant els llegums com els farratges són bons restituents del sòl, i es podien sembrar per ser després llaurats i trinxats com adob.

A mesura que avança el segle XVII, augmenta la tendència a reduir el temps i l'espai destinat al guaret. El retrocés del guaret és constatat per Eva Serra a les comarques del Vallès Oriental i el Baix Llobregat-Barcelonès,²⁵ i Jaume Dantí al Vallès Oriental.²⁶ No obstant, tot i aquest retrocés, Dantí constata la pervivència del guaret per les referències en els contractes de la seva documentació consultada, majoritàriament de la segona meitat del segle XVII. Montserrat Duran, a inicis del XVIII, constata una reducció dels guarets a les comarques de la Conca de Barberà i a l'Alt Urgell, tot i destacar que era encara una pràctica poc introduïda.²⁷

referència bibliogràfica, diu que aquella pràctica de sembrar el guaret amb faves com adob s'ha observat a Catalunya al segle XVIII.

²⁴ DURAN, M. (1984): *Renda i producció agrària (s. XVII-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*. Tesi doctoral, UAB, p. 273.

²⁵ Veg. SERRA, E. (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1580-1729*. Barcelona: Crítica, p. 198: “Les conclusions generals que sembla que es desprenen d'una observació minuciosa són unes condicions de retrocés general del guaret i la tendència de substituir aquest per la combinació –sense periodicitat determinada– de grans lleguminoses. Aquesta rotació és el sistema de rotació fonamental en una proporció dominant”.

²⁶ Veg. DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de St.a Eulàlia de Ronçana, p. 204: “La diversitat i la rotació permeten creure que el guaret efectivament retrocedeix, ja que és possible anar regenerant la terra sense la necessitat imperiosa del guaret mort”.

²⁷ Veg. DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de St.a Eulàlia de Ronçana, p. 204: “La diversitat i la rotació permeten creure que el guaret efectivament retrocedeix, ja que és possible anar regenerant la terra sense la necessitat imperiosa del guaret mort”.

VIII.11.4. COMBINACIÓ DE CULTIUS

La combinació de cultius en el sistema de rotació pot variar d'una zona a l'altra. Montserrat Duran troba, entre les formes més freqüents de rotació, la combinació de cereals i lleguminoses o de cereals i cànem.²⁸

Els documents de què disposem ens proporcionen poca informació sobre el sistema de rotació de cultius que es segueix, i l'ús que es fa dels guarets. No sabem si hi ha rotacions de cultius complexes. No obstant, observem petites parcel·les de faves, mongetes, pèsols i alls destinades a l'autoconsum de la família. En terres del mas de la Talalla, trobem dos o més cultius en un mateix camp. Antoni Martí (1568), en un camp de la rectoria de Lavern, té mig jornals de faves, algunes guixes, pèsols i vesses. També guixes i vinya: té mig jornal de guixes sembrades a xams al camp de la vinya, i mig a la Talalla.²⁹

VIII.11.5. EL SISTEMA DEL GUARET

En la documentació consultada, trobem algunes referències a la pràctica de la tècnica del guaret en terres de la parròquia de Sant Pere de Lavern i localitats veïnes pels segles XVI i XVII.

El sistema del guaret s'esmenta en cinc contractes d'arrendament de la primera meitat del segle XVI, en el manual de 1536. En dos d'aquests contractes, s'esmenta aquesta tècnica sense detallar el nombre d'anys de cultiu. Els dos documents fan referència al mas de la Creu i al mas de l'Albareda, tots dos de la parròquia de Sant Pere de Lavern.

²⁸ DURAN, M. (1984): *Renda i producció agrària (s. XVII-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*. Tesi doctoral, UAB, p. 271.

²⁹ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí de la Talalla (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244): "[...] mig jornal de faves y algunes guixes y pèsolls y un sayo de vesses"; "[...] dos jornalls de guixes sembrades a xams, so és, mig jornal al camp de la vinya y un jornal y mig a la Talalla".

Concretament, el 1539, es cancel·la un contracte d'arrendament del mas de la Creu. L'arrendatari, Jeroni Broquetes, torna aquell mas als seus arrendadors, Joan Rosell i Baltasar Rosell, de manera que dit Broquetes els ven els “*gorets de dit mas*” pel preu de 34 lliures.³⁰

En un altre contracte, aquest cas del 1545, Pere Esbert, de l'Albareda, arrenda a Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, totes les pastures de la seva heretat, tant d'erms com de torrents, per un any, pel preu de mitja quartera de forment. Les condicions són que l'arrendador “no puga gitar lo dit bestiar del dit Capmany, tant en temps de pluja com de altre temps, *sols los gita en temps de pluja dels guarets*”. És important aquesta dada perquè, en temps de pluja, no és bo que el bestiar trepini la terra, ja que barreja la terra seca amb la humida, amb la qual cosa es produeix l'efecte de l'escalivada, i, a més, l'endureix, cosa que després dificulta el seu llaurat, que es feia amb l'arada.³¹ En el mateix contracte, es fa constar que l'arrendatari, en Capmany “*aye a tencar lo bestiar angunes diades en lo meu corral, mas que lo dit corral sia bé tancat*” i que si el mateix arrendador tingués bestiar, que el pogués pasturar en dites terres. Destaquem l'interès que té l'arrendador per disposar d'una part dels fems del bestiar per la bonificació de la terra.³²

En un altre cas -en data de 1538-, es parla de “guaretar”, o sigui, de llaurar un guaret o un rostoll, per a la sembra. Pere Vendrell i Salvadora, muller d'aquell, del mas del Pujol, d'Avinyonet, venen a Andreu Vendrell dues feixes de terra a carta de gràcia, amb pacte que quan li sigui restituit el preu de la venda, de trenta-quatre lliures i mitja, que pugui collir-ne l'esplet, si seran sembrades, i “si seran goretades (o sigui, llaurades) que dit Andreu poga cutivà dites peses fins aja culit lo asplet”.³³ Com hem dit amb anterioritat, la llaurada es feia amb l'arada. Emili Giralt recorda que tant la forma com l'eficàcia d'aquesta arada era pràcticament

³⁰ 21-8-1539, acte de concòrdia entre Jeroni Broquetes, arrendatari, i Joan Rosell i Baltassar Rosell, arrendadors, del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 20v-21r, 75). Dits Rosell paguen a Jeroni Broquetes la meitat de les 34 lliures en diners i l'altra meitat amb l'empenyorament d'un tros de terra de tres jornals, part erma i part cultivada.

³¹ En relació a l'efecte de l'escalivada de la terra veg. el DCVB, d'Alcover i Moll.

³² 12-11-1545, cont. arrend. de pastures, mas de l'Albareda (APL, M-1536, f. 93r, 375).

³³ 18-3-1538 (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

idèntica a la de l'antiga arada romana, i que només llaurava i removia la part superficial de la terra.³⁴

En dos altres contractes del mateix manual de 1536, trobem referències a la rotació biennal d'un any de cultiu seguit d'un any de guaret, amb l'alternança biennal gra-guaret. Ambdós documents fan referència també al mas de l'Albareda i al mas de la Creu respectivament.

El 1542, Pere Esbert, de l'Albareda, arrenda a Marc Martí, de la Torre, 4 jornals de guaret, prop d'un torrent, “per un any e per un esplet, so és, que lo dit March Martí los té de sembrar en aquest any present que contam any XXXXII”.³⁵

I en un altre arrendament, en data de 22 de gener de 1545, Joan Rosell, de la Creu, arrenda a Jaume Gili, habitant a casa de dit Rosell, els formiguers que dit Gili ha fet a les terres del mas de la Creu, “so és, los qui són sembrats e los qui són a cobrir”, per tres anys i tres esplets; s'especifica que dit Gili es pot aturar “los adobts qui hoey són fets en la dita casa”, amb clara referència, per tant, als formiguers. També li deixa un hort, “lo ort de vax per hon goan”, amb llibertat de prendre aigua per regar i li permet “*que pugui sembrar els guarets que són per sembrar per hon goan*”.³⁶ La duració del contracte és d'un any, i s'especifica que dit Jaume Gili haurà de “voidar la casa, so és, per tot lo mes de febrer y de mars”.³⁷ S'entén que aquell mas té terres destinades al guaret, i que alguns d'aquells guarets ja es poden sembrar. En tot cas, es tracta de sembrar probablement el mes de febrer, ja que el contracte comença a finals de gener, la qual cosa permet acumular la humitat de la terra, aspecte que podem relacionar amb el “*dry-farming* ibèric immemorial”, que ressalta Pierre Vilar.³⁸ En aquell contracte, no s'especifiquen els cultius que s'hi poden sembrar.

Com hem comentat amb anterioritat, Jaume Dantí ressalta que a Catalunya, la rotació habitual era la biennal. El mateix autor afirma que l'alternança d'un any de cultiu seguida d'un any de guaret es practicava habitualment a les terres més

³⁴ Veg. GIRALT, E. (1958): “En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI”, a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 46.

³⁵ 5-9-1542 (APL, M-1536, f. 73v, 273).

³⁶ 22-1-1545, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 82v, 336).

³⁷ 22-1-1545 (APL, M-1536, f. 82v, 336).

³⁸ VILAR, P. (1966): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III. Barcelona: Edicions 62, p. 320.

pobres, als secans i a les zones muntanyoses a fi que la terra descansés i es recuperés. Aquesta pràctica, seguint Dantí, es va mantenir vigent en aquest tipus de terres arreu dels Països Catalans, almenys fins al segle XVIII. A Catalunya es mantingué a la Catalunya Nova, però també al Bages i en algunes zones de Girona. També en una part del País Valencià, i al Rosselló, però no a Mallorca, l'abast de la qual tècnica arribà fins a la meitat del segle XVII.³⁹ D'acord amb la nostra documentació, en relació a la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem aquesta pràctica d'un any de cultiu seguit d'un any de guaret en dos documents relatius a la segona meitat del segle XVI. Un es refereix a un tros de guaret en terres de Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm, i l'altre en terres de ca l'Escuder, de Rocavert, tots dos de la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern.

El 1584, Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm, ven a Gaspar Tribui, oriünd del bisbat d'Urgell, “un tros de goret” de 4 jornals al lloc “lo clot fora los formigués d'en Thoni”, pel preu de 3 lliures, “y per estas tres lliuras li he venuda los treballs me costaba de llaurar també”, els quals diners i els quals treballs consta que s'han rebut i efectuat. El camp està preparat per a sembrar. El contracte d'arrendament de “lo susdit goret” que estableixen a continuació és “per temps de un any, so és, per lo splet que aveu de fer aquest any”, a parts a la sisena.⁴⁰

Per la seva part, Bartomeu Escuder (1585), de Rocavert, deixa a Gaspar Tribui, oriünd del bisbat d'Urgell, 6 jornals de terra de la seva heretat, per un esplet. D'aquests, 3 jornals estan “goretats”, o sigui, llaurats: “un tros del qual és de fora lo corral (...), y l'altra tros del goret sobre lo dit camp mitjansant un marge, y lo terser tros del goret junt lo camp que a de sotlevar nomenat <<sola minyona>>. Els altres 3 jornals ha de “sotlevar en lo <<camp de la sola minyona>>”.⁴¹

Els 6 jornals de terra estan dividits en dues parts, de 3 jornals cadascuna. La primera meitat, o sigui 3 jornals, esta dividit en 3 trossos o parcel·les, y són guarets llaurats i preparats per sembrar. L'arrendador es reserva el dret de poder batre per

³⁹ DANTÍ, J. (2008): “Els cereals. Retocés del guaret i conreus intensius”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 109.

⁴⁰ 1-12-1584, cont. arrend. d'una peça de terra (APL, M-1570, f. 163r, 497).

⁴¹ 17-9-1585 (APL, M-1570, f. 178v-179r, 547).

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

la palla, o sigui, que si ell bat el blat es quedi la palla. I si no pot batre a temps, permet a l'arrendatari que ho pugui fer batre, però a l'era de dit arrendador, una manera de controlar el cereal i lluitar contra el frau. No es diu quin tipus de gra es sembrarà, ni si els tres trossos seran sembrats amb el mateix gra. L'arrendatari ha de "sotllevar" els altres 3 jornals, o sigui, la segona meitat; potser vol dir que els han de preparar per fer guaret. Els tractes són per "un esplet", començant el Nadal vinent. Per tant, el sistema és un any de cultiu seguit d'un any de guaret. Mentre descansen 3 jornals, els altres 3 estan productius.

De fet, l'alternança o rotació de cultius era un procediment conegut a l'època moderna, com destaca Serra i Clota pel Collsacabra, i Jaume Dantí pel Vallès Oriental.⁴² Ara bé, aquesta rotació podia ser l'alternança entre dos cultius, o bé l'alternança d'un any de cultiu i el següent de guaret.

Trobem casos de lloguers de terres per tres i quatre esplets al terme de Subirats, entre 1538 i 1606. La majoria d'aquestes terres són trossos de bosc, o sigui, terres noves guanyades al bosc. Sabem que es sembren, però no sabem si s'hi practica la rotació de cultius. I no sempre es parla de guaret.

El 1538, Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, arrenda a Simó Miquel, de la parròquia de Santa Fe, un tros de bosc anomenat "lo bosc del Gorner", per a formiguerar, "e asò per temps de tres esplets, los quòals ajan a conresar lo un après l'altre curesable".⁴³

Bartomeu Escuder (1540), de Rocavert, deixa en arrendament a Guillem Sala (o Sales), del regne de França, un tros de bosc situat al lloc anomenat "la Pinyola", per temps de "tres anys e tres esplets", a parts a la cinquena el primer any, i a la setena els altres dos anys, amb la condició que l'arrendatari arrenqui les soques de dits formiguers, i que dit Escuder es quedi la llenya i la palla i que hagi de batre el blat.⁴⁴

⁴² Veg. SERRA i CLOTA; A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S.XIII-XVI)*. Barcelona: Eumo, p. 56.; i DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de St.a Eulàlia de Ronçana, p. 204.

⁴³ 4-10-1538 (APL, M-1536, f. 42r, 153).

⁴⁴ 24-8-1540 (APL, M-1536, f. 55v-56r, 185).

El mateix arrendador, Bartomeu Escuder de Rocavert (1541), deixa un altre tros de bosc de “la Pinyola” a Joan Artigues, cabaler de ca l’Artigues, per a formiguerar, “los quals formigués li dexa a la sinquena, a quatre anys e quatre splets”, i dit Escuder es reserva la llenya grossa.⁴⁵

Per la seva part, el 1541, Pere Font, del mas Font de Lavern, arrenda a l’abans esmentat Guillem Sala (o Sales), del regne de França, una peça de terra anomenada “lo migual”, de 6 jornals, per a fer formiguers i tallar brossa, per 4 anys i 4 esplets, amb la condició que dit Sala hagi de formiguerar i treure dita terra durant el primer any, que hagi de batre l’esplet que produirà dita terra i que la palla sigui seva. També ha i les parts es paguen a la sisena.⁴⁶

Trobem un altre cas de lloguer d’una parcel·la de terra per quatre anys, dels quals tres són esplets, o sigui, es deixa que la terra es sembri i es culli durant tres anys, i el quart any es deixa en guaret. Marianna Sardà (1606), viuda d’Antoni Carbó, de Puigfedó, deixa a Felip Escuder, de Rocavert, un tros bosc a prop la riera, situat a prop de cal Julià, de Sant Joan Salerm. La parcel·la té 3 jornals i mig, i es deixa “per temps de quatre anys y a tres esplets, dos arreu, y lo tercer a guaret. Y és a parts, so és, a la sinquena y mija, so és, de onse duas”. Les parts s’avaluaran a l’agost, i es diu que la palla serà de dit Escuder.⁴⁷ Aquesta referència ens fa entendre que la terra es lloga per sembrar-hi gra, però no sabem si serà el mateix cereal o s’alternarà amb un altre cereal.

En relació a les rotacions triennals, Jaume Dantí les troba poc freqüents al Vallès Oriental.⁴⁸

El guaret continua practicant-se al llarg del segle XVII. El 1610, els tutors dels fills pubills del Mas Escardó de Lavern, de nom Pere Joan Martí del mas Escardó, Jaume Martí del mas Escardó, nebot d’aquell, i Joan Figueres de Moja, pacten que “los goretz de aquest present any de mil sis-cents y deu se an de sembrar per iguals parts entre lo dit Pere Juan y los dit(s) Jaume Martí, son nabot, posant los dos la llavor y gastos per iguals parts, y també la despesa, soldada de

⁴⁵ 20-6-1541 (APL, M-1536, f. 63r, 226).

⁴⁶ 26-3-1541 (APL, M-1536, f. 61r, 217).

⁴⁷ 23-10-1606 (APL, M-1604, f. 10r-10v, 32).

⁴⁸ DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de St.a Eulàlia de Ronçana.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA I BESTIAR

mosos y los demás gastos que oferiran en lo coltivar fins^b al dia de Na(da)l primer vinent, exceptat la soldada del pastor, que la a de pagar lo pubill, pus lo bestiar va a pler son compte, y lo Pere Juan a de fer la despesa al dit pastor fins a Nadal més propvinent.⁴⁹

Per la seva part, Pere Miquel (1629), del mas Escardó, té en dit mas “trenta jornals de guaret bo” i fora de dit mas “nou jornals”.⁵⁰

I Pau Sardà (1686), de la vila de Sant Sadurní, i Antoni Sardà tenen “los goret en las terras de la Casa Gran [...], 3 jornals de goret en Sevall [...]. Més en la plana d'en Mir un rostoll y un tros de goret adobat”.⁵¹

⁴⁹ 3-10-1610 (APL, M-1604, f. 35r-35v, 87).

⁵⁰ 2-10-1629 (APL, inv. i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁵¹ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inv. i encants, f. 1r-2v).

VIII.12. ELS ADOBS

Ítem que aja de batre los blats en la hera de dita casa y los adops y pallot aja de possar per los camps de dita heretat. (1585)¹

La fertilització del sòl era escassa i rudimentària als segles XVI i XVII. Emili Giralt ens n'adverteix per explicar les fluctuacions de les collites de cereals. En alguns casos, ens diu, la fertilització de la terra de cultiu es limitava a la crema del rostoll i a la seva barreja amb la terra, i l'adob animal era escàs i s'usava amb grans intermitències de temps.²

Per la seva part, Pere Gifre remarca el fet que la poca disponibilitat dels adobs orgànics impedia l'ús intensiu del sòl per aquells dos segles.³

Amb aquestes condicions, el rendiment dels cultius havia de ser escàs.

D'acord amb la documentació consultada, en aquest apartat, analitzem els tipus d'adobs que s'utilitzaven al terme de Subirats durant aquells dos segles moderns. Veurem com els adobs consistien principalment en els formiguers, els fems animals, l'entrada del bestiar als camps, la palla i el pallot. Això no obstant, n'hi poden haver d'altres, com la crema de rostolls, l'ús de la bassa o excrements humans fermentats, o l'ús de cereals menors com els llobins.

¹ 3-2-1585, cont. arrend. del mas de Figarola, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 148r-148v, 442).

² GIRALT, E. (1958): "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 38-61.

³ GIFRE, P. (1999a): "Economia i societat als segles XVI i XVII", dins *Història de la Catalunya Moderna*. Barcelona: Ediuoc i Enciclopèdia Catalana, p. 16.

1 . *Els formiguers*

El sistema més habitual per obtenir adob per la terra de cultiu és fer formiguers, altrament dit *formiguerar*. Per fer-los, cal llenya i brossa de tota mena. Consisteix en agafar pilots de llenya seca i brossa, cobrir-los o colgar-los amb terrossos i terra, i cremar-los. Es fa servir tot tipus de brossa, llenya i brancatge, principalment llenya curta: arrels, vergues, mata, esbarzers, argelagues, gram, esparregueres i branques d'arbres que resulten de la poda i tala: olivera, pi, alzina, roure, etc. Els formiguers són amples de base i tenen forma cònica. La cendra i la terra cremada dels formiguers serveix per escampar com a adob en un camp o terra de cultiu.

El contracte d'arrendament, a més de l'obligació de conrear a ús i costum de bon pagès, podia indicar el tipus d'adob que s'havia de fer servir. En els documents que hem consultat, es parla de formiguers. Com que aquest és el sistema més habitual per obtenir adob, no és estrany que en els contractes es tracti de regular com es poden fer i on es poden fer.

En la majoria dels contractes d'arrendament de mas es permet esporgar i podar arbres, sempre i quan no es tallin a la soca els que són bons per fusta i els fruiters. En el contracte d'arrendament de cal Sardà de Palou (1584), els arrendadors permeten a l'arrendatari fer formiguers amb la brossa de l'heretat, i raure o tallar la brossa per posar-la en els camps que ja estan cultivats. Part d'aquesta brossa es pot obtenir de la poda i tala d'arbres, respectant les condicions abans esmentades.⁴

En altres contractes, s'especifica on es poden fer els formiguers. Per exemple, a les voreres dels cultius, d'un marge o d'una rourera; són els anomenats *formiguers de vorera*. Es fan a les voreres de marges, aprofitant la terra atapeïda

⁴ 14-12-1584, cont. arrend. de cal Sardà de Palou, de Lavit (APL, M-1570, f. 166v-167r, 500): “[...] que lo dit Caraphí pugua *afformiguarar de la brosa de dita heretat, tallar lenya per son anpriu, no tallant arbres bons per a fusta ni arbres que fasan fruita, si no sporgar y adobar roures [f. 167r] (y) alsines. [...] Y que pugua reura brosa per possar per los camps que són ja coltivats*”.

de gram i d'arrels d'herbes i esparregueres, la brossa i la fullaraca d'arbustos i d'arbres grans.⁵

En el contracte d'arrendament del mas de la Martinoia (1568), no es permet fer formiguers a tota l'heretat, només en “*algunas voreras dels conreus*”.⁶ La mateixa limitació es fa constar en el contracte d'arrendament del mas Carbó i el maset de la Salada, de Sant Joan Salerm (1569), on es diu que l'arrendatari “*no puga traura ni tallar nigrun bosch per fer formigués ni fer formigués en les dites heretats sinó per les voreres dells camps conressedissos*”. I en el mateix contracte, es deixa que l'arrendatari del mas de Sant Joan, així com el qui llogarà el maset de la Salada, puguin fer formiguers a les voreres del “rouer”: “*Més està pactat entre les dites parts que axí com ell té facultat de fer formigués en les voreres del rouer, que lo qui logarà lo mas de la Salada tinga axí mateix libertat de fer formigués per les dites voreres del rouer, y no en altra manera*”.⁷ Posteriorment, en un altre contracte del mas Carbó de Sant Joan Salerm, es permet a l'arrendatari que pugui “*raure brosa y posar per los conreus y coltivots de la dita heretat*” (1583).⁸

Els arrendadors del mas de Figarola (1585) permeten que l'arrendatari faci formiguers en un tros de terra o saió a les voreres d'un camp: “*y que puga aformigarar un sayó o un y mix de totas las voradadas que puga aformigarar*”.⁹

Es fan formiguers en parcel·les de terra guanyades al bosc, les quals es converteixen en camps per sembrar. En alguns casos, s'hi deixen fer un nombre limitat de formiguers amb la condició que s'arrenquin els arbres a la soca, i es sembrin. Els exemples de què disposem són de la primera meitat del segle XVI, i corresponen a terres noves situades al sector de Sant Joan Salerm.

Joan Rosell i Baltassar Rosell, pare i fill, del mas de la Creu, arrenden aquell mas a Jeroni Broquetes (1538). Entre les condicions del contracte, es fa constar que si l'arrendatari treia terres noves, que aquelles fossin franques de parts

⁵ Per a més informació, veg., amb aquesta entrada, el DCVB.

⁶ 21-4-1568, cont. arrend. del mas de la Martinoia (APL, M-1561, f. 112r, 248): “*ni pogan fer formigués en la dita heretat sinó tant solament ab algunas voreres del conreu*”.

⁷ 4-12-1569, cont. arrend. de la casa de St. Joan i el mas de la Salada (APL, M-1561, f. 128r-128v, 291).

⁸ 30-11-1583, cont. arrend. de l'heretat Carbó de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 144v, 431).

⁹ Un *celló* o *seió* és un tros de terra que es recorre cavant, fent herba, etc. Veg. DCVB, p. 104.

el primer esplet, i si treia formiguers que aquells fossin francs de parts per tres esplets.¹⁰

Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, veí d'aquells, arrenda diferents parcel·les de bosc per formiguerar entre 1538-1539. A Simó Miquel, de la parròquia de Santa Fe, li arrenda una parcel·la de bosc situada a "lo bosc del Gorner", l'extensió de la qual no consta, per formiguerar o fer formiguers, per tres esplets i pel preu de 2 lliures, amb la condició que si dit bosc no fos suficient per fer 1200 formiguers, que dit Miquel pogués raure en el pujolet situat enmig dels dos torrents (1538).¹¹ Quatre mesos més tard, li arrenda un altre tros de bosc per formiguerar situat al lloc dit "la Clota", amb la condició que hagi d'arrencar totes les soques que hi hagi en aquella parcel·la, per 4 esplets, pel preu d'1 quartera de forment anual (1539).¹²

Macià Capmany també arrenda a Pere Arnant de Bòria, treballador d'origen occità, una parcel·la de bosc situada a prop de "lo bosc de l'abadia" de Lavern (1538). El preu és un ducat d'or, per tres esplets francs de parts, amb la condició que no pugui raure més de 600 formiguers; en el mateix contracte, també li deixa un jornal de terra de conreu, un any franc i dos anys a parts a la sisena, per tres esplets, amb la condició que hagi d'arrencar les soques d'aquell camp, i que pugui "raure e compondre dos corteres de formigués" al voltant d'aquell camp, i que els hagi d'escampar en aquell mateix camp (1538).¹³ Un any més tard, li arrenda una altra parcel·la de bosc situada a "la Pinyola", pel preu d'un ducat d'or, per tres esplets, també per fer formiguers, amb la condició que no pugui fer-ne més de 600; en el mateix contracte, també li deixa un jornal de terra de conreu, per tres esplets, amb la condició que dit Pere Arnant Bòria hagi de desarrelar les soques, franca de parts el primer any, i a la sisena els dos altres esplets, de manera que hi pugui fer dos rengles de formiguers (1539).¹⁴

¹⁰ 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152): "*Ítem més an pactat dist Rosels e dit Broquetes, que si cas serà dit Jerònim traya teres noves, que dites teres sien franques lo primer esplet, e si traya formigués, que dist formigués sien francs tres esplets*".

¹¹ 4-10-1538, cont. arrend. d'un tros de bosc per formiguerar (APL, M-1536, f. 42r, 153).

¹² 15-2-1539, cont. arrend. d'un tros de bosc "o camp" (APL, M-1536, f. 46v, 167).

¹³ 3-11-1538, cont. arrend. d'un tros de bosc (APL, M-1536, f. 42v, 157).

¹⁴ 31-12-1539, cont. arrend. de terra (M-1536, f. 19r, 69).

Per la seva part, Bartomeu Escuder de Rocavert (1540), veí de Macià Capmany, deixa a Guillem Sales, treballador d'origen occità, un tros de bosc situat al lloc anomenat "la Pinyola", per 3 anys i 3 esplets, a parts a la cinquena el primer any i a la setena els altres dos anys, amb la condició que dit Sales arrenqui "les soques de dits formigués", i que dit Escuder es quedi la llenya i la palla, i que l'arrendatari hagi de batre el blat.¹⁵

Pere Font, del mas Font de Lavern, arrenda a Guillem Sala¹⁶ una parcel·la de terra de 6 jornals per quatre anys i quatre esplets. En el contracte, es fa constar que la pot "aformigar i talar brosa per a fer formigués tota ha redor i dins la tera tot lo que mester i aje, tant dins com de fora per fornir de formigués", i que l'ha de formiguejar tota el primer any. L'arrendament es fa per quatre anys i quatre esplets (1541).¹⁷

Quan s'esmenten, el nombre de formiguers que consten en els documents és elevat. S'hi refereixen per centenars i milers. A l'inventari d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm (1565), es diu que en aquella heretat hi ha 500 formiguers "fets y ja compostos".¹⁸

En els contractes, es parla d'uns 600 formiguers durant el temps que dura l'arrendament, normalment per 3 anys si són de terres (1538). Els contractes no sempre precisen l'extensió de les terres per formiguerar. Hem vist com en un dels contractes de 4 anys de durada, d'una parcel·la al bosc del Gorner, se n'hi deixen fer fins a 1200 (1538). Per la seva part, Bartomeua, la viuda de Bartomeu Salvà, sastre de Sant Sadurní, en compensació del dot de la seva filla, Joana, deixa 4 jornals de terra al seu gendre, el pagès occità Francesc Bartran, per 4 anys, durant els quals li permet de fer 1000 formiguers cada any a la part on ell voldrà (1598).¹⁹

¹⁵ 24-8-1540, cont. arrend. d'una parcel·la de bosc (APL, M-1536, f. 55v-56r, 185).

¹⁶ Escrit "Guillem Sala", probablement es tracta de "Guillem Sales", el mateix treballador d'origen occità abans esmentat.

¹⁷ 26-3-1541, cont. arrend. d'una parcel·la de terra (APL, M-1536, f. 61r, 217).

¹⁸ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

¹⁹ 21-9-1598, CCMM de Francesc Bertran i Joana Salvà, de St. Sadurní (APSS, CCMM 1579-1598, f. 70r-76v): "*Entès emperò y declarat que si lo dit Francesch Bertran, Déu volent sdevenidor, gendre seu, durant lo temps de dits quatre anys li estava de fer quiscun any un miller de formigués en la part a hont a ell dit Francesch Bertran li serà ben vist, o vulla conresar fins en quatre jornals de terra conradisa [...]*".

Fer formiguers comporta un gran esforç i despesa de treball. Els pagesos, bé siguin propietaris o arrendataris, necessiten mà d'obra per poder-los fer. Pere Perull (1610), treballador d'origen occità, reconeix deure a na Rovira, de Monistrol d'Anoia, dotze sous i sis diners, dels quals s'ha de pagar la despesa de menjar de “dos dies a dos persones, quant cobriren los formigués”. També reconeix que el pagès Montserrat Ferrer, de Monistrol d'Anoia, li deu “la soldada de tres mesos lo he servit, que ns consertaren que de quatre mesos me donie vint reals y m llauraria terra per vuytcents formigués”.²⁰

Alguns d'aquests formiguers es porten a mitges entre l'amo i el treballador. Antoni Bosc (1608), treballador estranger habitant a casa de Damià Julià Seres, de Sant Joan Salerm, té un tros de formiguers de 5 jornals, a mitges amb Antoni Julià, hereu d'aquell mas.²¹ Per la seva part, Macià Artigues (1571), cabaler de ca l'Artigues de Lavern, té uns formiguers a mitges amb Bernabé Romani.²²

Quan es parla dels formiguers que es tenen a mitges, o formiguers sembrats, es fa referència no tant als adobs, sinó a les terres adobades amb aquells formiguers. Per exemple, el cabaler Antoni Artigues (1575) reconeix que té al seu favor 12 quarteres i 10 cortans de forment, les quals són la part que li toca del que s'ha collit en els formiguers que té a mitges amb el seu cosí, Gabriel Carbó, l'amo de la terra. I a la Salada, terra d'aquella mateixa heretat, dit Artigues té a mitges amb el seu cosí 800 formiguers, els quals s'han de cobrir, a més de “los formigués vells”, en els quals s'hi han de fer dos esplets (1575).²³ Per la seva part, Pere

²⁰ 1610, test. de Pere Perull, treballador occità (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r).

²¹ 31-12-1608, inv. d'Antoni Bosc, estranger (APL, M-1604, f. 29v-30r).

²² 6-2-1571, test. de Macià Artigues, cabaler de ca l'Artigues (APL, M-1570, f. 16r-16v, 22).

²³ 9-9-1575, test. de Antoni Artigues, cabaler de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern, treballador de Gabriel Carbó de St. Joan Salerm, cosí d'aquell (APL, M-1570, f. 81r-81v, 177): “*Ítem me deu lo sènyer en Gabriel Carbó, amo meu, que tinch en sa casa dotze quarteres y deu cortans de <<de>> forment a la mia part tocant del que avem collit en los formigués teníem^m a mitges. [...] Ítem tenim a fer dos splets en los dits formigués*”. I segueix: “*Més tenim a mitges lo dit Gabriel Carbó y jo a la Salada vuyt-cents formigués, los qualls fan a cobrir, jo vull que axí dells dos splets tenim a fer en los formigués vells com en los qui fan a cobrir que lo dit March Vendrell, marmassor meu, tinga càrrech de conressar y cobrir dits formigués dexant los dits formigués a tota disposició sua, que lo que procehirà de dits formigués sia pagat y satisfet ell de tot lo que aurà pagat y bestret, y après lo que sobrara sia distribuït per ànima mia a tota coneguda y disposició de dit March Vendrella tot càrrech de la sua ànima, com jo molt de ell confie*”.

Esbert (1562), de l'Albareda, té deixats a Pau Ferrer “tots los formigués de sobre casa sembrats de sivada”, a la sisena “del que Déu y donarà”.²⁴

Els formiguers són també mercaderia que es pot vendre i comprar. En relació al preu de venda dels formiguers, Joan Llobet (1540), de Fontclara, reconeix deure a Jaume Caralt, de Sant Sebastià dels Gorgs, 8 lliures per un tros de formiguers, o l'esplet d'aquells, situat al lloc dit “la Talalla”, dins el terme de Subirats, de pertinences de dit Caralt.²⁵ El document no precisa la quantitat de formiguers que hi ha en aquell tros de terra. Anys més tard, observem que els formiguers es paguen entre 12 i 14 sous el centenar. A l'encant dels béns de Jacint Ferran (1662), pagès de Sant Sadurní, es ven “una sort de formigués a la plana de la Mata, cuberts, a catorsa sous lo·sent”. Es diu que són coberts, i que valen en total 5 lliures i 10 sous; i Bartomeu Carrió en compra “dinou sens formigués a raó 12 s lo·sent, valen 11 ll. 8 s.” (1662).²⁶ A l'encant dels béns del rector Francesc Pandis, de Lavern, es venen 900 formiguers a 12 sous el centenar, que fan un total de 5 lliures i 8 sous (1688).²⁷

2. *Els fems*

Tot i la importància dels formiguers, trobem també altres adobs, com els fems provinents del bestiar.

La majoria dels masos grans del terme disposen de bous, vaques, ases i mules per llaurar. També la majoria d'aquests masos disposen de bestiar ovicàpid, bé sigui en propietat o en pura comanda. Entre totes aquestes cases, destaca el mas de Puigfedó, amb 300 bèsties de llana (1565); també el mas de Pau Miquel del Gorner, amb 90 moltons i 71 ovelles, tots deixats a mig guany (1606);

²⁴ 12-1-1562, test. de Pere Esbert, de l'Albareda (APL, M-1561, f. 14r-14v, 31).

²⁵ 11-2-1540, debitori de formiguers entre Joan Llobet, de Fontclara, de St. Pere de Lavern, i Jaume Caralt, de St. Sebastià dels Gorgs (APL, M-1536, f. 25v, 104).

²⁶ 19-11-1662, encant dels béns de Jacint Ferran, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-3v).

²⁷ 23-5-1688, encant dels béns de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4v-5r, 28): “Ítem lo Sr. Dr. Parellada dotse sous lo cent dels formigués, són nou-sents formigués, se són lliurats. 5 ll. 8 s.”.

el mas Escardó amb 138 borrecs a casa d'en Surià de Peralba (1629); el mas de la Pujada amb 40 borrecs i 40 borregues (1657); o la Talalla amb 34 cabres i 22 ovelles (1562); entre altres masos que sabem que tenen ramat, tot i no conèixer-ne el nombre, com el mas Carbó de Sant Joan Salerm (1565), on més endavant trobem entre 70 i 80 ovelles al terç (1681), i altres amb corral i pastor, com cal Capmany de Sant Joan Salerm i ca l'Escuder de Rocavert (1573), cal Martí de la Torre, entre altres. A més de les cabres domèstiques, i l'aviram, amb un promig de 10 a 12 gallines per mas. Tot aquest bestiar proporciona una important quantitat de fems –es calcula la producció de fems en unes 20 vegades el pes de l'animal a l'any–. El femer era un element característic dels masos i les cases, i a vegades es fa constar en els inventaris i encants, com el femer de la rectoria de Lavern, que s'esmenta en l'encant dels béns del rector Francesc Pandis (1688).²⁸

El pare Miquel Agustí (1617) aconsellava de femar cada quatre o cinc anys les terres de cultiu:²⁹

No netejareu lo corral sino uno vegada lany, que serà en lo Agost, o de Juliol, quant lo bestiar se troba en la campanya. Nol netejareu may en la tardor, ni de hivern, porque lo llur femps los serveix de calor en lo hivern, y encontinent lo Agricultor, fara aportar aquells femps a les terres mes magres, y los deixara alli exugar, fins lo Octubre, que los fara escampar per los camps, o los mesclara ab altres femps, y advertira de no posarlos en un camp, sino de quatre en quatre o sinch anys, y despres que lo corral sera net.

Això no obstant, tot i la producció de fems del bestiar dels masos grans, els fems animals eren un adob molt buscat, i a vegades podien resultar escassos, com recorda Emili Giralt.³⁰ Els fems animals podien resultar un complement per adobar els camps i les vinyes, però es deurién reservar més pels horts i les terres de regadiu. Magí Bas, de Sant Joan Salerm, té l'heretat donada a mitges, excepte “set jornals de formigués y fems”, que deuen servir per adobar els 8,5 jornals de

²⁸ 23-5-1688, encant dels béns de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4v-5r, 28): “*Ítem a Pau Escudé los fems estan pudrits en lo famer, quatre lliuras y un sou*”.

²⁹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 173v-174r.

³⁰ Emili Giralt apunta que encara pel segle XVIII era freqüent que en els contractes entre propietaris i pagesos es fes constar l'obligació de posar fems a la terra cada set o vuit anys, a ús i costum de bon pagès. Veg. GIRALT, E. (1958): “En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI”, a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 38-61.

terra campa que porta directament (1681). Els fems són del bestiar que té al terç, concretament entre 70 i 80 ovelles que guarda al corral. A això, cal sumar-hi la mula i el matxo que té a l'estable, els porcs de l'assoll -6 porcs i 1 truja-, i les 35 gallines i 26 indiots del galliner.³¹

En els contractes d'arrendament de pastures, es pot fer constar l'obligació de tancar el bestiar en el corral de l'heretat. Quan el 1545, Pere Esbert, de l'Albareda arrenda a Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, totes les pastures de la seva heretat, tant d'herms com de torrents, per un any, pel preu de mitja quartera de forment, entre les condicions consta que l'arrendador “no puga gitar lo dit bestiar del dit Capmany, tant en temps de pluja com de altre temps, *sols los gita en temps de pluja dels guarets*”, així com que l'arrendatari, en Capmany, “*aye a tancar lo bestiar angunes diades en lo meu corral, mas que lo dit corral sia bé tancat*” i que si el mateix arrendador tingués bestiar, que el pogués pasturar en dites terres. Destaquem l'interès que té l'arrendador per disposar d'una part dels fems de dit bestiar.³²

L'entrada dels ramats als guarets era una bona manera de femar els camps de forma natural. Un cop acabada la collita, els camps eren oberts al bestiar. Només es permetia que hi entressin a pasturar durant el temps del guaret, fins que eren de nou llaurats i sembrats. La universitat del terme de Subirats imposava bans acostumats, a instància dels propietaris de les terres, per impedir que els ramats entressin a pasturar quan no es podia. Si es tractava de vinyes, només hi podia entrar a pasturar el ramat després de la collita, i abans que brostessin els cep. Però els bans no sempre eren respectats.³³

Els casos de lloguers d'herbes que hem trobat -com el que fa Joan Mestre, de Rocamora, a en Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, per un any (1580);³⁴ o el

³¹ 22-10-1681, inv. de Magí Bas, de St. Joan Salerm (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 17).

³² 12-11-1545, cont. arrend. de les pastures de Pere Esbert, de l'Albareda, a Macià Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 93r, 375).

³³ Per més informació, veg. l'apartat *Les herbes i les pastures*, concretament el punt *Conflictes per l'ús de les herbes, pastures i rostolls*, d'aquest treball de tesi.

³⁴ 4-5-1580, test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76): “*Primo me deu en Mestra, de St. Saturní, trenta sous per les erbes me atya logades per un any. Dich 1 liura X sous*”.

que hem esmentat de Pere Esbert de l'Albareda a Macià Capmany de Sant Joan Salerm,³⁵ també per un any (1545)- poden respondre a la necessitat de bonificar les terres. Així ho veu R. Sala en el cas de Prats de Molló.³⁶

Els fems del bestiar també eren una mercaderia que es pot vendre i comprar, i dóna feina als pagesos i traginers per transportar-los. I el transport es cobra. Pau Escuder i Fontanals, del mas de Rocavert, compra els fems podrits del femer de la rectoria de Lavern per 4 lliures i 1 sou (1688).³⁷ Per la seva part, Jaume Formosa (1626), pagès d'Espiells, de la parròquia de Sant Sadurní, reconeix deure a en Ràfols de Sant Sadurní, “nou o deu dies de tragar fems, a rahó (de) quatre sous lo die”.³⁸

3. La palla i el pallot

La palla i el pallot serveixen també com adob. Trobem dos contractes, tots dos del mateix mas, en què l'amo no deixa treure la palla dels camps, i obliga l'arrendatari a escampar els adobs i pallot del batre pels camps. Els dos contractes d'arrendament són del mas de Figarola: “y que la palla no la puga treura de las terras” (1585a),³⁹ i “que aja de batre los blats en la hera de dita casa y los adops y pallot aja de possar per los camps de dita heretat” (1585b).⁴⁰

³⁵ 12-11-1545, cont. arrend. de les pastures de Pere Esbert, de l'Albareda, a Macià Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 93r, 375).

³⁶ R. Sala explica que la funció primordial de l'arrendament de pastures i herbes era aconseguir bonificar les terres; veg. SALA, R. (2001): “La transhumància a Prats de Molló, segles XVII i XVIII”, *Estudis d'Història Agrària*, 14, p. 171-184. Citat per BRINGUÉ, J.M. i SANLLEHY, M.A. (2008): “Boscós, pastures i ramaderia”, dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 204.

³⁷ 23-5-1688, encant dels béns de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 4v-5r, 28): “*Ítem a Pau Escudé los fems estan pudrits en lo famer, quatre lliuras y un sou*”.

³⁸ 20-12-1626, test. de Jaume Formosa, d'Espiells (APSS, Testaments 1585-1663, f. 115r-116r).

³⁹ 16-12-1585, cont. arrend. del mas de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 187r-187v, 575).

⁴⁰ 3-2-1585, cont. arrend. del mas de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 148r-148v, 442).

Carme Sanmartí, en el seu treball sobre la pagesia benestant al Bages, fa referència a la importància de la palla i el pallot com adob. I fa esment del jaç dels animals, el qual es convertia després en adob pels camps.⁴¹

Al mas de la Creu, Montserrat Forés té “una basada de pallot o fems nials podrits” (1576).⁴² Pot tractar-se d’un clot a terra, o femer, on s’aboca el pallot a fi que fermenti i es descompongui, fins a fer-se fems bons per adobar la terra. A l’encant dels béns d’aquell, consta “una sort de fems y palot venuts a mossèn Barbarà per VI sous” (1576).⁴³

4. *Altres adobs*

Hem vist fins aquí l’ús generalitzat dels formiguers per adobar la terra cultivada, així com els fems del bestiar, que eren bastant buscats i resultaven escassos en proporció a l’extensió de la terra de cultiu, i la palla i el pallot. Tots ells consten en la nostra documentació consultada pels segles XVI i XVII a la zona que estudiem. Però n’hi podien haver d’altres, tot i que no els hem pogut documentar en els manuals que consultem. Sabem que existeixen pel testimoni d’alguns coetanis, com el del pare Miquel Agustí (1617), o per les aportacions d’alguns estudiosos com Emili Giralt i Llorenç Ferrer i Alòs. Entre aquests adobs, la sembra de llobins, la bassa o excrements de procedència humana, la crema dels rostolls i la seva barreja amb la terra, i el soterrat de vergues i brossa vegetal. Tot i que no consten en la nostra documentació consultada pels segles XVI i XVII, els pagesos d’aquella època els podrien conèixer i fer servir.

El llobí és una planta lleguminosa, amb fulles velloses al revers, que s’usava habitualment com aliment del bestiar. Però també es podia fer servir com a fertilitzant. El pare Miquel Agustí (1617) ens explica l’eficàcia d’aquest blat menut en el seu llibre dels secrets d’agricultura:⁴⁴

⁴¹ SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí...*, p. 270-271.

⁴² 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 88r-90r, 191).

⁴³ 11-3-1576, encant dels béns de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 90v-91r, 193).

⁴⁴ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, p. 83v.

Los llubins, no requieren molta cultivacio, y son de bon mercat, y adoban la terra: porque quant les vinyes, y altres terres llavorables son magres ells serveixen de bon fems; y axi en defecte de fems, se podran sembrar en las terras que han menester de esser femades y quant hauran florit, la segona vegada, soterrarlos ab la arada.

En alguns masos, constatem el cultiu de llobins. Per exemple, Miquel Guilera, masover del mas de la Creu (1634), té sembrats llobins al mas d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm.⁴⁵ Més endavant, en aquell mateix mas, Magí Bas guarda dues quarteres de llobins a la rera cambra del cap de la sala (1681).⁴⁶ I a casa de Pere Miquel (1629), del mas Escardó, hi ha 6 quarteres de llobins negres.⁴⁷ Tot i l'existència d'aquest cultiu al terme de Subirats, almenys des del segle XVII, no podem assegurar que es fessin servir els llobins com a fertilitzants en la zona que estudiem.

Una altra pràctica deuria ser utilitzar els excrements de les persones. És el que s'anomena "bassa". Els documents tampoc no en parlen, però és evident que es deuria fer servir per adobar els horts i les vinyes.

El rostoll són les tiges de cereals que resten arrelades a la terra després de la seva sega. Emili Giralt apunta que al segle XVI, en molts casos, la fertilització es limitava a la crema del rostoll i a la seva barreja amb la terra.⁴⁸ Trobem camps de rostoll on podria practicar-se aquest tipus de fertilització. Pau Sardà (1686), de la vila de Sant Sadurní, i Antoni Sardà porten diferents terres d'altri, tant a "la Casa Gran" de Puigfedó, com a Savall, entre altres. I tenen "en la plana d'en Mir un rostoll y un tros de goret adobat".⁴⁹

⁴⁵ 5-5-1634, Inv. de Miquel Guilera, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 7)

⁴⁶ 22-10-1681, inv. de Magí Bas, de St. Joan Salerm (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 17): "Ítem mitja cordera de llubins. Ítem una quartera y mitja de llubins".

⁴⁷ 2-10-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 5).

⁴⁸ Escriu Giralt: "la fertilización de los suelos era escasa y rudimentaria, limitada en muchos casos a la quema del rastrojo y a su mezcla con la tierra"; veg. GIRALT, E. (1958): "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 46.

⁴⁹ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Ferrer i Alòs destaca que al Bages els fems eren escassos i la vinya s'adobava amb brossa i sarments.⁵⁰ La referència és pels segles XVIII i XIX. Aquesta pràctica tampoc no consta en la nostra documentació consultada pels segles XVI i XVII, però podria també haver-se utilitzat. En tot cas, la pràctica suposa fer un solc o sot, emplenar-lo amb les vergues resultants de la poda de les vinyes i brossa de la tala i poda del bosc.⁵¹

⁵⁰ FERRER i ALÒS, LI (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 146-149. La referència és pels segles XVIII-XIX.

⁵¹ Per bé que no hem trobat aquesta pràctica documentada pe als segles XVI i XVII a la zona que estudiem, els pagesos la podien haver utilitzat. En tenim referències pels segles XIX i XX, en què els fems animals també eren escassos. Les referències de què disposem sobre aquella pràctica del dinou i vint són orals, i corresponen a la zona de St. Joan Salerm, a la pr. de St. Pere de Lavern. La pràctica demanava esforç i despesa de treball, especialment per fer el solc o sot, d'aproximadament un metre de fondària.

